0526



# คาสนวงศ์

หรือ

# ประวัติศาสนา

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

**สมเด็จพระพุฒาจารย์**

(โสม ฉนฺโน)

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์

วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๐๖







# ศาสนวงศ์

หรือ

# ประวัติศาสนา

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ

**สมเด็จพระพุฒาจารย์**

(โสม ฉนฺโน)

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์

วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๐๖

เลขหมู่ 294.3
ส 376ส
ล. 2
เลขทะเบียน 024810

2418

2740

# คำนำ

พระธรรมวิสุทธาจารย์ ผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม ได้แจ้งความจำนงมายังกรมศิลปากร ขออนุญาตพิมพ์หนังสือเรื่องศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา เพื่อแจกเป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โสม ฉนฺโน) ซึ่งกำหนดวันพระราชทานเพลิง ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส ในวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๐๖

เรื่องศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนานี้ พระปัญญาสามี พระภิกษุชาวพม่า แต่งเป็นภาษามคธ โดยสอบทานกับคัมภีร์ที่ท่านโบราณาจารย์แต่งไว้เป็นภาษาพม่า เป็นเรื่องที่กล่าวถึงพุทธประวัติเริ่มตั้งแต่ตอนประสูติจนถึงการเผยแผ่พุทธศาสนาออกไปในต่างประเทศ เช่นเกาะสีหฬ (ลังกา) แคว้นสุวรรณภูมิ แคว้นโยนก แคว้นวนวาสี แคว้นอปรันตะ แคว้นกัสมีรคันธาระ แคว้นมหิงสกะ แคว้นมหารัฐ และแคว้นจีน พระปัญญาสามีได้แจ้งไว้ตอนท้ายเล่มว่า "ทำเสร็จเมื่อวันเพ็ญเดือนอ้าย จุลศักราช ๑๒๒๓ (พ.ศ. ๒๔๐๔)"

ดร. เมเบิล โบด (Mable Pode Ph. D.) ได้ถอดจากฉบับที่พระปัญญาสามีแต่งเป็นภาษามคธออกเป็นตัวอักษรโรมัน โดยสอบทานกับฉบับที่จานในใบลานด้วยตัวอักษรสิงหฬ ซึ่งเก็บรักษาไว้ในหอสมุดบริติชมิวเซียม ๒ ฉบับ กับฉบับที่ศาสตราจารย์เซิร์ช โดนเดนเบอร์ก (Prof. Serge D' Oldenbourg) ส่งมาให้อีกฉบับ ๑ ดร. เมเบิล โบด ได้เขียนอธิบายแคว้น

ที่พระเจ้า อโศกมหาราช ส่งสมณทูตไป เผยแผ่พุทธศาสนาว่า แคว้นใดอยู่ที่ใด โดยอ้างหนังสือต่าง ๆ ไว้ในคำอธิบายด้วย เรื่องนี้ได้ตีพิมพ์ที่กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ เมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๗ (พ.ศ. ๒๔๔๐)

กรมศิลปากรได้ให้ นายแสง มนวิทูร ข้าราชการกองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ แปลถอดจากตัวอักษรโรมันฉบับของ ดร. เมเบิล โบด ซึ่งตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ และได้ตีพิมพ์ทั้งภาษามคธและคำแปลเป็นภาษาไทย นายแสง มนวิทูร ได้พยายามทำเชิงอรรถอธิบายข้อความต่าง ๆ ที่ควรทราบอีกหลายอย่าง นับว่าเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจในการศึกษาหาความรู้เป็นอย่างยิ่ง ซึ่งกรมศิลปากรขอขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย การแปลครั้งนี้ นายแสง มนวิทูร ยังกระทำไม่สำเร็จเรียบร้อยดี ก็พอดีกับพระธรรมวิสุทธาจารย์ได้เร่งรัดขอ ต้นฉบับไปตีพิมพ์ เพื่อให้เสร็จทัน กำหนด วันงาน พระราชทานเพลิง ฉะนั้นจึงอาจมีขาดตกบกพร่องบ้าง ซึ่งหวังว่าท่านผู้อ่านคงจะให้อภัย

ขอถวายอนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งพระธรรมวิสุทธาจารย์ และบรรดาพระภิกษุสงฆ์ในวัดสุทัศนเทพวราราม ได้ร่วมกันบำเพ็ญเป็นอปจายนธรรม และให้พิมพ์หนังสือนี้แจกจ่ายเป็นธรรมวิทยาทาน ขอกุศลทั้งนี้จงสัมฤทธิผลดลบันดาลให้ สมเด็จพระพุฒาจารย์ ผู้ล่วงลับไปแล้วนั้น สถิตอยู่ในแดนเกษมแห่งสันติธรรม ตลอดกาลนาน เทอญ.

กรมศิลปากร

๑๒ มีนาคม ๒๕๐๖

# คำปรารภ

ภายหลังที่เจ้าประคุณสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทว) สิ้นพระชนม์แล้ว และวัดราชบูรณะต้องประสบภัยทางอากาศพังพินาศหมดทั้งวัด ทางคณะสงฆ์จึง ขอพระ บรมราชา นุญาตให้ยุบรวม วัดราชบูรณะ เข้ากับ วัดสุทัศนเทพวราราม ซึ่งเป็นวัดใกล้เคียง และสมเด็จพระสังฆราชได้มีพระบัญชาแต่งตั้งให้เจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โสม ฉนฺนมหาเถระ) ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม ตราตั้งลงวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๙ ซึ่งขณะนั้นเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ ดำรงสมณศักดิ์ "พระธรรมดิลก" ครั้นต่อมาถึงวันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๐ ในรัชกาลที่ ๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นรองสมเด็จพระราชาคณะที่ "พระอุบาลีคุณูปมาจารย์" ครั้นถึงวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ ในรัชกาลเดียวกันก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนาพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ เป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ "สมเด็จพระพุฒาจารย์"

ในสมัยที่เจ้าประคุณสมเด็จ ฯ ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวรารามนั้น พระเดชพระคุณท่านได้เป็นผู้เสียสละ มีจิตเมตตาอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่ผู้อยู่ใต้ปกครอง จึงเป็นที่เคารพรักของบรรดาพระภิกษุสามเณรและศิษยานุศิษย์ทั่วไป ในด้านการปฏิสังขรณ์พระอารามเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ ก็ได้สละกัปปิยภัณฑ์ส่วนตัว ปฏิสังขรณ์ศาลาลอย ด้านหน้าพระอุโบสถ

๒ หลัง ด้านข้างพระวิหาร ๒ หลัง และจัดสร้างหอไตรขึ้นเป็นที่ประดิษฐานพระไตรปิฎก ความเป็นผู้เสียสละของเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ นำความปลาบปลื้มมาสู่พระภิกษุสามเณรภายในวัดเป็นอย่างยิ่ง เมื่อว่าโดยอุปนิสัยเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ เป็นผู้พูดน้อย เพราะท่านถือคติว่า "ทำให้เขาชอบพูดให้เขาเชื่อ" แต่ความเป็นผู้พูดน้อยของเจ้าประคุณสมเด็จ ฯ ก็ได้แฝงความเป็นนักกวีไว้ด้วย บทประพันธ์ที่เจ้าประคุณสมเด็จ ฯ นิพนธ์ขึ้น มีทั้งที่ถอดความจากพุทธภาษิต ภาษิต คติพจน์โคลง กลอน ซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือ "นานานิพนธ์" อีกเล่มหนึ่งต่างหาก เป็นสักขีได้อยู่

เจ้าประคุณสมเด็จ ฯ ถึงมรณภาพด้วยอาการอันสงบด้วยโรคชรา เมื่อวันที่ ๑๘ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๕ เวลา ๒๑.๔๕ น. ณ โรงพยาบาลสงฆ์ พญาไท สิริรวมชนมายุได้ ๘๙ ปี พรรษา ๖๘ ได้รับพระราชทานน้ำสรงศพ และโกศไม้สิบสอง พร้อมด้วยเครื่องประดับอิสริยยศ เป็นเกียรติยศ

ในการบำเพ็ญกุศลทักษิณานุสรณ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสวดพระอภิธรรม ๗ คืน และเมื่อถึงปฐมสัตตวาร หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เป็นผู้แทนในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาบำเพ็ญกุศลทักษิณานุสรณ์ ที่วัดสุทัศนเทพวราราม นอกจากนี้คณะสงฆ์วัดสุทัศน์ คณะสังฆมนตรี สมาชิกสังฆสภา คณะวินัยธรทุกชั้น ศิษยานุศิษย์และผู้เคารพนับถือ ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ได้บำเพ็ญกุศลถวายเป็นการคณะบ้าง เป็นส่วนบุคคลบ้าง ทุกวันทุกสัปดาห์ จนครบ ๑๐๐ วัน เมื่อพ้น ๑๐๐ วันแล้ว ก็ยังมีท่านที่เคารพนับถือมาบำเพ็ญกุศลอุทิศเรื่อยมาจนถึงวันพระราชทานเพลิงศพ

งานพระราชทานเพลิงศพเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โสม ฉนุนมหาเถระ) ตามหมายกำหนดการสำนักพระราชวัง กำหนดวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ คณะสงฆ์วัดสุทัศนเทพวราราม และคณะศิษยานุศิษย์ มีความเห็นพ้องต้องกันว่า จะพึงถือโอกาสร่วมกันบำเพ็ญกุศลถวายเป็นพิเศษอีกวาระหนึ่ง โดยจัดพิมพ์หนังสือแจกจ่ายเป็นธรรมวิทยาทาน ข้าพเจ้าจึงติดต่อกับกรมศิลปากร ขออนุญาตพิมพ์หนังสือเรื่อง "ศาสนวงศ์" ทางกรมศิลปากรอันมี นายธนิต อยู่โพธิ์ เป็นอธิบดีไม่มีความขัดข้องประการใดได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดียิ่ง อีกผู้หนึ่งคือ นายแสง มนวิทูร ก็ได้มีส่วนเป็นกำลังอันสำคัญในการจัดพิมพ์หนังสือนี้ โดยเป็นผู้แปล ชำระ ตรวจทาน จากต้นฉบับภาษาบาลี มาสู่พากย์ภาษาไทย ข้าพเจ้าเว้นที่จะขอบใจท่านทั้ง ๒ ที่กล่าวนามมาแล้วข้างต้นเสียมิได้

หากกุศลกรรมใด ๆ จะพึงมีพึงได้ ด้วยการขวนขวายจัดพิมพ์หนังสือเรื่อง "ศาสนวงศ์" เล่มนี้แจกจ่ายเป็นธรรมวิทยาทาน เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โสม ฉนุนมหาเถระ) ผู้ซึ่งดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม ในนามคณะสงฆ์วัดสุทัศน-เทพวราราม และคณะศิษยานุศิษย์ ข้าพเจ้าขออุทิศส่วนกุศลกรรมนั้น ๆ เป็นเครื่องบูชาน้อมสักการะแด่เจ้าประคุณสมเด็จพระพุฒาจารย์ประสบแต่อิฐคุณมนุญผล เพียบพร้อมด้วยทิพยสมบัติพึงประสงค์ ดำรงอยู่ในสุคติสัมปรายภพ ตลอดกาลนาน และขอได้ลุถึงซึ่งที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเทอญ.

**พระธรรมวิสุทธาจารย์**

๒๓ มีนาคม ๒๕๐๖



(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๑๑๗๙



สำนักพระราชวัง

๖ มีนาคม ๒๕๐๖

การเปลื้องเครื่องสุกำศพ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โสม ฉนฺโน) ที่กุฏิวัดสุทัศนเทพวราราม

วันพฤหัสบดี ที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๐๖ เวลา ๑๔.๐๐ น. เจ้าพนักงานจัดการเปลื้องเครื่องสุกำศพ เสร็จแล้ว เชิญบุพโพไปเผาที่เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

| วัน | หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี |
|---|---|
| | นำหมายนมัสการ พระธรรมวิสุทธาจารย์ รักษาการเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม เพื่อทราบ |

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ถามผู้รับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

กัลย์ อิศรเสนา ณ อยุธยา

ผู้รับสั่ง

(แบบ ข.)



หมายรับสั่งที่ ๑๑๘๐ สำนักพระราชวัง

๗ มีนาคม ๒๕๐๖

การพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โสม ฉนฺโน) ประธานวินัยธร และเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

วันเสาร์ที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๐๖ เวลา ๑๓.๓๐ น. เชิญโกศศพขึ้นรถยนต์วอประเทียบ ออกจากวัดสุทัศนเทพวราราม ไปยังสุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส เข้าทางประตู ด้านเหนือ หยุดรถตั้งกระบวนเวียนเมรุแล้วเชิญโกศศพขึ้นตั้งบนจิตกาธาน

เวลา ๑๗.๐๐ น. รับพระราชทานเพลิง

เวลาประมาณ ๑๘.๐๐ น. เชิญโกศศพเข้าสู่เตาเผาจริง

การนี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เบิดพลับพลาอิศริยาภรณ์อย่างงานเสด็จพระราชดำเนิน พระราชทานผ้าไตรของหลวง ๑๐ ไตร ทอดถวายพระสงฆ์บังสุกุลก่อนรับพระราชทานเพลิงศพ และมีพระพิธีธรรม ๔ รูป สวดพระอภิธรรมประจำช่างเมรุ

วันอาทิตย์ที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๐๖ เวลา ๗.๐๐ น. เจ้าภาพเก็บอัฐิถวายภัตตาหารสามหาบ.

| วัน | หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี |
| --- | --- |
| | นำหมายนมัสการ พระธรรมวิสุทธาจารย์รักษาการเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม เพื่อทราบ |

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

กัลย์อิศรเสนา ณ อยุธยา

**ผู้รับสั่ง**





*สมเด็จพระพุฒาจารย์ โสม ฉนฺโน*

# ประวัติสมเด็จพระพุฒาจารย์

## [โสม ฉนฺนมหาเถร]

---

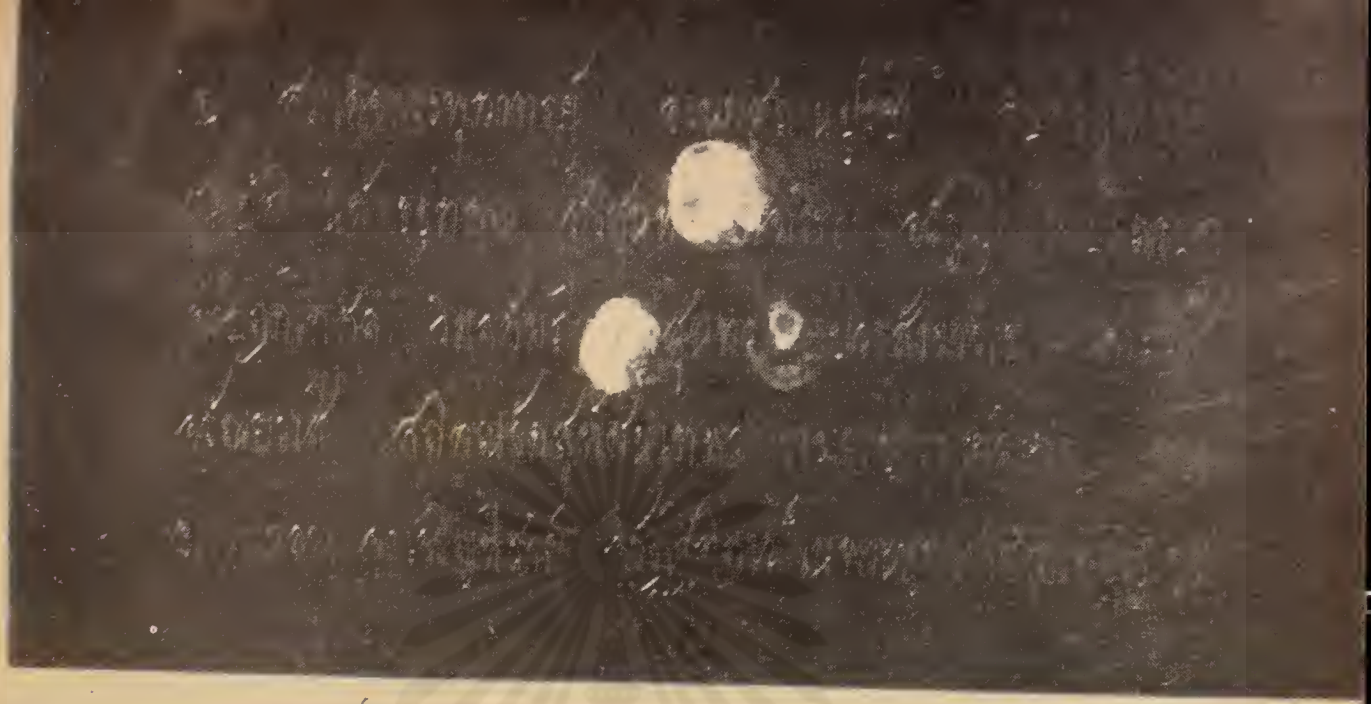
นามเดิมชื่อโสม กำเนิดที่บ้านพุมเรียง อำเภอเมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ จุลศักราช ๑๒๓๖ ตรงกับวัน ๒ ๗ ๓ ค่ำ ปีจอ ฉอศก พุทธศักราช ๒๔๑๗ เวลาใกล้รุ่ง เบ็นบิมีอธิกมาส บิดาชื่อเทศ มารดาชื่อภุม นามสกุลนกเทศ เมื่ออายุได้ ๔ ปี มารดาถึงแก่กรรม จึงได้อยู่ในสำนักแห่งยายกับตาเลี้ยงดูต่อมา ได้เล่าเรียนหนังสือไทยอยู่ที่บ้าน ในเวลานั้นตาเบ็นครูสอน ในเวลานั้นยังไม่มีกระดาษ ใช้ไม้ก่ระดานยาว ๆ ทาเขม่าสีดำ ใช้ดินสอหินอ่อนสีขาวเขียนบนกระดานดำ แรกเรียนต้องมีดอกไม้ธูปเทียนไหว้ครูเสียก่อน วันพฤหัสบดีเบ็นวันครู เรียนเขียน นโมพุทธาย สิทธ์ ๐ อา อิ อี อึ อื อุ อู เอ แอ ไอ ใอ โอ เอา อำ อะ นี้เบ็นเบื้องต้น เบ็นการไหว้ครูไปในตัวพร้อมกับสระ เมื่อตัวสระได้แล้วจึงให้เรียนตัวพยัญชนะ คือ ก ข ค ฆ ง จนถึง ส ห ฬ อ ฮ เมื่อจำตัวพยัญชนะได้แล้วจึงเรียนผสมสระเรียกว่าแจกลูก ดังนี้คือ ก กา กิ กี กึ กื กุ กู เก แก ไก ใก เกา กำ กะ ดังนี้ทุก ๆ ตัวอักขระ แล้วจึงเรียนประสมตัวอักขระ คือ กน กง กก กด กบ เกย ตามลำดับจนจำได้ตลอดแล้ว จึงให้หัดอ่านหนังสือต่าง ๆ ซึ่งเขียนในสมุดไทย เบ็นสมุดดำบ้างสมุดขาวบ้าง รู้สึกอึดอัดใจเหลือเกิน เพราะในหนังสือต่าง ๆ ที่เขาเขียนนั้นไม่เบ็นแบบ

เดียวกัน ต้องอาศัยความเข้าใจอ่านให้ถูกต้องตามความของเรื่อง และหนังสืออย่างสมัยนี้ก็ยังไม่มี และยังไม่มีโรงเรียนอย่างในสมัยนี้ จนอายุได้ ๑๒ หรือ ๑๓ ปี ย่าได้รับไปให้อยู่วัดในสำนักพระครูรัตนมุนี ศรีสังฆราชาลังกาแก้ว (ทองอยู่) วัดโพธาราม เจ้าคณะใหญ่เมืองไชยา (ผู้เป็นพี่ของย่า) ได้เล่าเรียนหนังสือขอมและสูตรมูลไวยากรณ์ไทย จนอายุได้ ๑๕ ปีได้บรรพชาเป็นสามเณรแล้วเล่าเรียนต่อมา ครั้นพระครูรัตนมุนี ฯ ถึงมรณภาพแล้ว ได้ไปเล่าเรียนภาษาบาลี ในสำนักพระชยาภิวัฒน์ (หนู) ซึ่งเวลานั้นยังเป็นที่พระครูรัตนมุนี ฯ ครั้นเมื่ออายุได้ ๑๙ ปี ย่างเข้า ๒๐ ปีมะเมีย วัน ๕ ๑๕ ๙ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๓๗ ได้เข้ามาอยู่กรุงเทพ ฯ ในสำนักพระราชมุนี (บุ่น) ที่วัดอรุณราชวราราม ได้เข้าสอบไล่ภาษาไทย ที่โรงเรียนสวนกุหลาบ ในพระบรมมหาราชวัง ได้ประถม ๔ ได้ไปเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ในสำนักพระยาธรรมปรีชา (บุญ) ที่พระอุโบสถวัดมหาธาตุ ฯ ซึ่งภายหลังย้ายมาสอนที่พระวิหารวัดสุทัศนเทพวราราม และอาจารย์เอี่ยมที่วัดพระเชตุพน ฯ บ้าง ในสำนักพระราชมุนี (บุ่น) บ้าง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ ได้เข้าแปลพระปริยัติธรรมเป็นครั้งแรก ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม แปลได้ประโยค ๑ ตกประโยค ๒ ถึงวันที่ ๒๒ เมษายน ๒๔๓๙ พระราชมุนี (บุ่น) พาขึ้นไปอุปสมบท ที่วัดชีปะขาว ตำบลบางปะแดง อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นภูมิลำเนาของท่าน (ได้อุปสมบทพร้อมกับน้องชายของท่าน) พระโพธิวงษาจารย์ (วิญญู) แต่ยังเป็นที่พระปริยัติวงศาจารย์ วัดบรมวงศ์อิศรวราราม เป็นพระอุปัชฌายะ พระครูสมุห์แย้ม วัดสามกุฎี ตำบลบางยี่ขัน ผู้เป็นอาว์ของพระราชมุนี (บุ่น) กับสมเด็จพระสังฆราช (แพ ติสฺสเทว) วัดสุทัศนเทพวราราม แต่

ยังดำรงค์ตำแหน่งสมณศักดิ์ที่ พระศรีสมโพธิ เป็นคู่สวดกรรมวาจาจารย์ พระอุปัชฌายะให้ฉายาว่า ฉนฺโน ครั้นอุปสมบทแล้ว ได้กลับมาอยู่วัดอรุณในสำนักพระราชมุนี (บุ่น) ตามเดิม ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๑ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้ย้ายพระราชมุนี (บุ่น) ไปเป็นเจ้าอาวาสวัดบพิตรพิมุข จึงได้ไปกับพระราชมุนี โดยขบวนเรือหลวงส่งที่วัดนั้น ถึงวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๑ ได้เข้าสอบไล่ภาษาไทย ในสนามโรงเรียนสายสวลีสัณฐาคาร สอบได้ประโยคมัธยม ๕ เพราะเวลานั้นโรงเรียนหนังสือไทยอนุญาตให้ผู้มีภูมิรู้เข้าสมัครสอบข้ามชั้นได้ถึงวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ศกนั้น ได้เข้าแปลพระปริยัติธรรม ในสนามพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม อีกครั้งหนึ่ง ต้องแปลตั้งแต่ประโยค ๑ ไปใหม่ ได้เป็นเปรียญ ๓ ประโยค ต่อมาเมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๔๔๓ พระราชมุนี (บุ่น) ทูลลาสิกขาบท จึงได้เข้าขอนิสสัยอยู่ในสำนักพระธรรมดิลก (อิ่ม) แต่ยังเป็นพระราชเมธี ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดให้อาราธนาจากวัดราชบุรณะไปครองวัดนั้น ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ และ ๒๔๔๕ ได้เข้าแปลพระปริยัติธรรมที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม อีก ๒ ครั้ง แปลได้ครั้งละประโยครวมเป็น ๕ ประโยค ครั้นณ วันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๙ ได้ย้ายไปอยู่วัดราชบุรณะ กับพระธรรมดิลก (อิ่ม) เมื่อยังเป็นที่พระเทพมุนี ได้เข้าสอบไล่ภาษาอังกฤษ ในสนามโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยสอบได้ชั้น ๒ ได้รับรางวัลชั้น ๒ ต่อมาได้เป็นที่พระครูปลัด ฐานานุกรมของพระเทพมุนี (อิ่ม)

ในรัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดแต่งตั้งให้เป็นพระราชาคณะที่ พระวิเชียรธรรมคุณาธาร เนื่องในงานฉลองพระแก้วมรกตองค์น้อย เมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๔๕๗ ครั้นวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ ในรัชกาล

ที่ ๗ ทรงพระกรุณาโปรดให้เป็นเจ้าอาวาสวัดราชบุรณะ ต่อมาเมื่อวันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๖๙ ทรงพระกรุณาโปรดให้เลื่อนสมณศักดิ์เป็น พระราชเวที ตรีปิฎกภูษิตธรรมบัณฑิตยติคนิศรบวรสังฆาราม คามวาสี และได้รับตราตั้งเป็นพระอุปัชฌายะ จากสมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธ ถึงวันที่ ๖ พฤศจิกายน ๒๔๗๓ เป็นวันเฉลิมพระชนมพรรษา ทรงพระกรุณาโปรดเลื่อนสมณศักดิ์ให้เป็นที่ พระเทพเวทีตรีปิฎกคุณาสุนทร ธรรมภูษิตยติคณิศร บวรสังฆาราม คามวาสี ครั้นต่อมาในรัชกาลที่ ๘ วันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๒ ทรงเลื่อนสมณศักดิ์ให้เป็นที่ พระธรรมดิลก ศากยมุนีนายกตรีปิฎกบัณฑิตยติคณิศร บวรสังฆาราม คามวาสี ได้เป็นสมาชิกสังฆสภา และเป็นคณะวินัยธรชั้นฎีกา ครั้นเมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๘ วัดราชบุรณะ ต้องประสบภัยทางอากาศด้วยเครื่องบินข้าศึกพังพินาศหมดทั้งวัด และในเวลานั้น พระธรรมดิลก ได้อพยพไปอยู่ที่วัดใหม่หนองพะอง ในคลองภาษีเจริญ ตำบลหนองแขม อำเภอกระทุ่มแบน จังหวัดธนบุรี ก่อนวัดราชบุรณะจะถูกทำลาย และได้จำพรรษาอยู่ที่วัดนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดให้ยุบวัดราชบุรณะ เข้ากับวัดสุทัศนเทพวราราม ซึ่งเป็นวัดใกล้เคียง และทรงตั้งให้พระธรรมดิลก ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม สืบไป ตราตั้งลงวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๙ ครั้นออกพรรษาแล้ว ถึงวันที่ ๒๒ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๙ กรมการศาสนา ได้จัดเรือและรถของหลวงไปรับมาส่ง วัดสุทัศนเทพวราราม โดยขบวนแห่ ถึงวันที่ ๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๐ ในรัชกาลที่ ๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนสมณศักดิ์ เป็นรองสมเด็จพระราชาคณะที่ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ ญาณวิสุทธิจริยาปริณายก ตรีปิฎกคุณาลังการ นานาสถานราชคมนีย์



สมเด็จพระพุฒาจารย์ อเนกสถานปรี
สัปตาวุฒิจริยาสมบัติ นิพัทธคุณ สิริสุนทร
พรตจาริก อรัญญิกมหาปริณายก ตรีปิฎกโกศล
วิมลคัมภีรญาณสุนทร นวรังสีมาราม คามวาสี
อรัญญวาสี สถิตย์ณวัดสุทัศนเทพวราราม ราชวร
มหาวิหาร พระอารามหลวง จงเจริญทีฆายุ
จิรัฏฐิติกาลในพระพุทธศาสนาเทอญ ฯ

๗๗

*สุพรรณบัฏ สมเด็จพระพุฒาจารย์ ฉนุนมหาเถระ*



พระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะ ที่สมเด็จพระพุฒาจารย์



เครื่องประดับเกียรติยศ สมเด็จพระพุฒาจารย์

สาธุการีธรรมากร สุนทรศีลาธิขันธ์ อรัณยวาสี สถิต ณวัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหาร เป็นปีที่ ๒ ในรัชกาลปัจจุบัน

ต่อมาในรัชกาลที่ ๙ ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนา เป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์ เป็นประธานคณะวินัยธรชั้นฎีกา ต่อจากสมเด็จพระมหาวีรวงษ์ วัดบรมนิวาส เนื่องในงานพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม ปีจอ พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นปีที่ ๑๒ ในรัชกาลนั้น ชนมายุ ๘๓ (อายุชำระ)

สมเด็จพระพุฒาจารย์ อเนกสถานปรีชา สัปตวิสุทธิจริยาสมบัติ นิพัทธธุตคุณสิริสุนทรพรตจาริก อรัญญิกมหาปริณายก ตรีปิฎกโกศล วิมล คัมภีร์รญาณสุนทร บวรสังฆาราม คามวาสี อรัณยวาสี สถิต ณ วัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหาร พระอารามหลวง

**หมายเหตุ** ประวัตินี้เจ้าประคุณสมเด็จเรียบเรียงไว้ก่อนถึงมรณภาพ จึงได้รักษาอักขรวิธีให้คงไว้ตามต้นฉบับ



# โสมสฺส พุฒฺาจริยสฺส ปวตฺติ

๑. สมฺพุทฺธปรินิพฺพานา
สตฺตรสจตุสเตสุ
๒. โสโม โย มูลนาเมน
ชาโต สุราฏฺธานียํ
๓. เทโส นาม ตสฺส ปีตา
มาตาปีตา จ ธมฺมฏฺธา
๔. กาลกตาย มาตาย
มาตา-มห-ปีตา-มเหหิ
๕. สิกฺขนฺโต ทยฺยภาสํ จ
อกฺขรสมเย เฉโก
๖. เตรสวสฺสิโก โส ว
อาคมิ รตนมุนี-
๗. ปณฺณรสวสฺสิโก เยว
มูลกจฺจายน-มาธียํ
๘. ปพฺพชนฺโต สมณุทฺเท-
เตสิกฺขํ ปริยาปุณิ
๙. รตนมุนีมหาเถเร
ชยาภิวฑฺฒเน เถเร
เทฺววสฺสสหสฺเสสุ โข
อติกฺกนฺเตสุ โปริโส
'พุมเรียง' อิติ จ คามเก
'ไชยา' จ อิติ เนคเม
ตสฺส มาตา จ 'ภุม' ติ โข
สุราฏฺธานีหิ มานิตา
โย จตุวสฺสุเทสิโก
ปาลิโต อุปฺปมฺภิโต
สห ปีตามเหน โส
ลิกฺขนสมยโกวิโท
โพธารามสฺส สนฺติเก
มหาเถรสฺส คุรุโน
สิกฺขนฺโต ธมฺมวีนยํ
ทยฺยมูลกฺขรปารคู
สภาเวน ปี สาตตฺ
ปาลี-ภาสํ จ สาธุกํ
กาลกเต นิวาสิเก
สิกฺขนฺโต ธมฺมวีนยํ

๑๐. ปุณฺณวีสติวสฺโส ว อาคมฺ ราชธานิยำ
เทวนครนาเม ว ทสฺสเนยฺเย มโนรเม
๑๑. อรุณราชวรารามเม ราชมุนีอุปตฺถมฺภิโต
ทยฺยภาสำ คณิตาทึ สิกฺขนฺโต อนุจินฺตยำ
๑๒. ปารคู จตุ–ปรมานำ ‘สวนกุหลาบ’ อิติ นามเก
มหคฺคสิกฺขนฏฺฐาเน อจฺจำ ปริยตฺติกำ
๑๓. สิกฺขนฺโต ปริยตฺตึ จ มหาธาตุอุโปสเถ
ธมฺมปรีชาตินามสฺส อาจริยสฺส สนฺติเก
‘บุญ’ อิติ ทยฺยนามสฺส วสีภูตสฺส มาคเธ
๑๔. ปจฺฉา ปุณฺณาจรียสฺส นิวตฺตสฺส สุทสฺสเน
สิกฺขนฺโต ‘เอ๊อม’ ติอาจาเร เชตวเน จ วีมเล
มงฺคลอคฺควีหาเร ‘ปุ่น’ อิติ ราชมูนิยำ
๑๕. เอกวสฺเส อติกฺกนฺเต สำสนฺทโก ปริยตฺติกำ
‘ศรีรัตนศาสดา’ ราเม ปธมปโยคปารคู
๑๖. เอกวสฺเส ปยติกฺกนฺเต อาทาย ราชมูนินา
อุปสมฺปาเทตฺว สำเฆน อาวาเส ‘ชีปะขาว’ อิติ
๑๗. ‘บางปะแดง’ คามเก เยว ‘บางปะอิน’ อิติ เนคเม
‘ศรีอยุธยา’ มหานคเร ราชมุนิสฺส ภูมิยำ
๑๘. อุปสมฺปนฺโน จ สำเฆน วิญฺญุนา อุปชฺฌายสา
โพธิวำสาจรีเยน ปริยตฺติวำสาจารฐานโส
๑๙. ปรมวำสอิสฺสร– วรารามสฺสนิวาสินา
‘แย้ม’ อิติ กมฺมวาจา–จ– ริเยน จ สุธีมตา

๒๐. ติสฺสเทเวน สมฺมญฺญา
อิติ โข มงฺคลนาเมน
๒๑. ฉนฺโน โข อุปสมฺปนฺโน
อาวาเส อรุเณ วาสํ
๒๒. สเหว ราชมุนินา
คนฺตฺวา สิกฺข–มาวาสํ
๒๓. ปญฺจมชฺฌิม–ปโยคา
ตพฺพสฺเส ปริยตฺตีนํ
๒๔. ปจฺจกฺขาเต จ สิกฺขํ ว
ยาจิตฺวา นิสฺสยํ เยว
'อิ่ม' อิติ ทยฺยนาเมน
๒๕. เอกวสฺเส อติกฺกนฺเต
ปุเนกวสฺส–ติกฺกนฺเต
๒๖. จตุวสฺเส อติกฺกนฺเต
สห ธมฺมติลเกเนว
๒๗. เทวมุนีติฐาเนน
สวนกุหลาบวิทฺยาลาเย
๒๘. อถาปเร 'พระครูปลัด'
คเหตฺวา ฐานานุกมฺ
๒๙. ฉฏฺฐเม รชฺชกาเล ว
วชิรธมฺมคุณาธาโร
๓๐. สตฺตเม รชฺชกาเล จ

ทยฺยนาเมน 'แพ' อิติ
ฉนฺโนติ พุทฺธสาสเน
นิวตฺเตตฺวาน มูลเก
มาครฺ สิกฺขยฺ สมฺ
'บพิตรพิมุข' – ตินามกํ
ทยฺยภาสํ จ คาณิตฺ
นฺ ปารคู จ ฐานโส
ติปฺปโยคาน ปารคู
ราชมุนิ–มูลคูรุเก
ธมฺมติลกสนฺติเก
ราชเมธี–ติฐานสา
จตุปโยคปารคู
ปญฺจปโยคปารคู
คนฺตฺวา ราชปุรณฺ
ทยฺยนาเมน 'อิ่ม' อิติ
สํสนฺเทนฺโต จ องฺกิสํ
ทายาทํ ทุติยฺ ลภฺ
ฐานิยฺ เทวมุนิโน
ปุพฺพกฺว มหายสฺ
ราชาคณิกสมฺมโต
ปฐโม ราชาคเณยโส
เนวาสิโก ราชปุรเณ

ราชเวทีติฐาเนน รชฺชกาเลปิ ตมฺหิ โข

๓๑. คเหตฺวาน อุปชฺฌาย– ฐานำ จ สมฺมราชโต

๒๔๗๓ พุทฺธสเก เทวเวทีติ ราชโต

๓๒. ๒๔๘๒ พุทฺธสเก ธมฺมติลโกติ ราชโต

สมฺมสภาสมาชิโก ตพฺพสฺเส อนุปุพฺพโส

๓๓. ทุติย–วินยธรานำ ปวาโห อิติ ราชโต

๒๔๘๘ พุทฺธสเก ภินฺทิเต ราชปูรเณ

๓๔. อากาเสวิหยาเนน ปรปกฺขสฺส สพฺพโส

สุทสฺสนเทววราราเม เนวาสิโกติ ราชโต

๓๕. นวเม รชฺชกาเล โข อุปาลี อิติ ฐานิโย

อุปาลีคุณูปมาจริโย มหาเถโร จ ธมฺมิโก

๓๖. ๒๕๐๐ พุทฺธสเก วุฒาจริย–ฐานิโย

วินยธราน ปาโมกฺโข สมฺมโต อคฺคมุตฺตโม

๓๗. ธิโต สุทสฺสนเทว– วรารามเ ยตีธเร

ราชวเร มหาวิหาเร ทสฺสนีเย มโนรเม

๓๘. อโห ปี โข มหาเถโร ยโสสิกฺขสมปฺปิโต

ยำ ยำ ปเทสำ ภชติ ตตฺถ ตตฺเถว ปูชิโต

๓๙. โสปี มจฺจุมุขำ โฆรำ มิโค สีหมุขำ ยถา

อตาโณ มรณา ธาวิ มาทิเสสุ กถาว กา

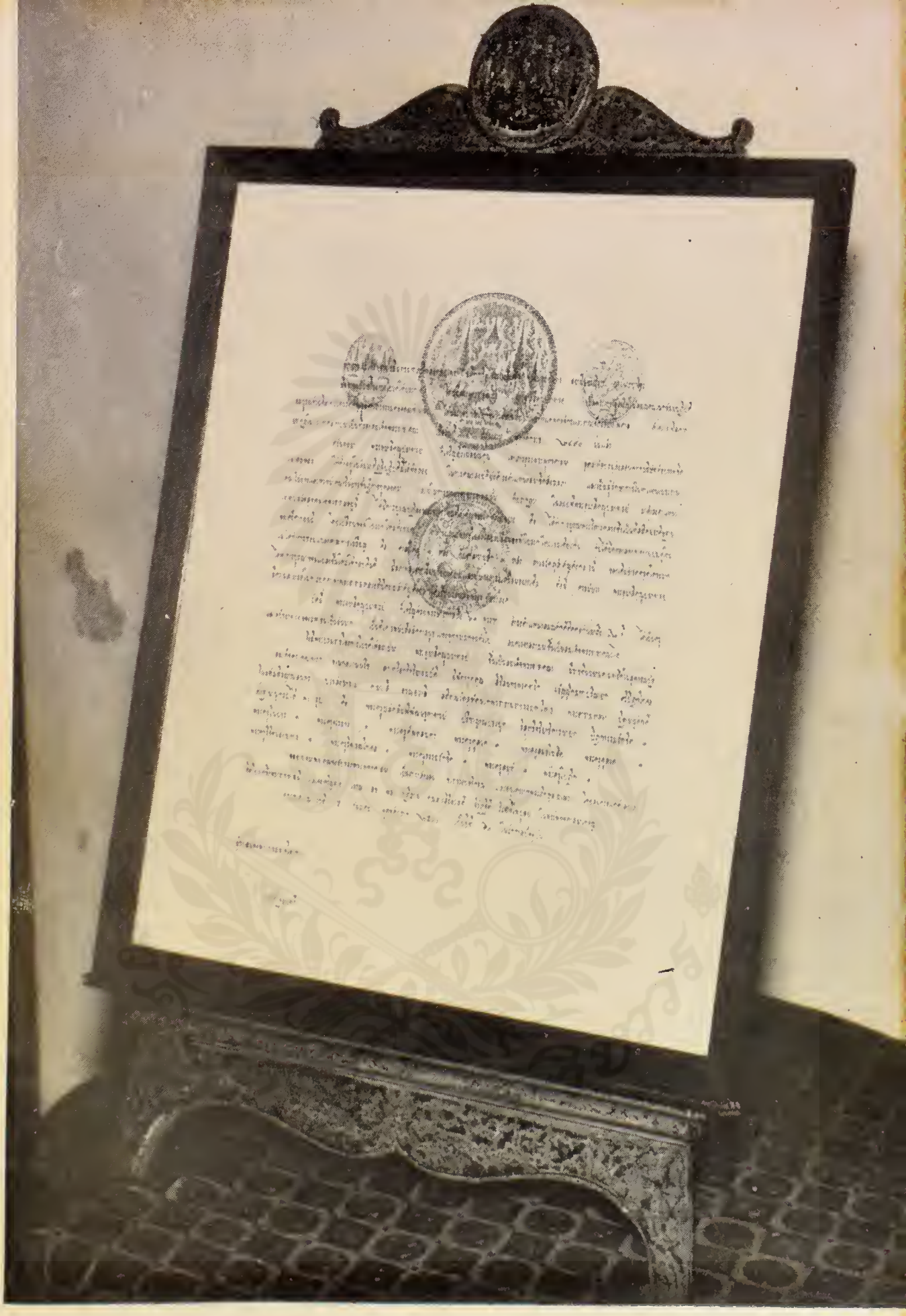
๔๐. โส ฉนฺโน จ มหาเถโร ปุเรนฺโต ปฏิปตฺติยา

มิตวาโจ มิตาหาโร ปสนฺโน พุทฺธสาสเน

๔๑. หญฺญมาโน–ปี ทุกฺเขน ขนฺติยาว ติติกฺขติ

จตุนฺนำ สำฆมฺมานำ สกฺกจฺจำ การโก สมำ
๔๒. นิพทฺธำ พุทฺธเจตฺเยสุ ปูชาทีสุ จ การโก
โยนิโส มนสีการำ ภาวนญฺจ ปยุญฺชยำ
๔๓. อโถ สพฺรหฺมจารีนำ ปจฺจเยหิ อนุคฺคโห
สิกฺขากาโม หิเตสี จ สาสนสฺเสว วุฑฺฒิยา
๔๔. ยำ ยำ สาสนกิจฺจำ ว โลกสฺส จ หิตาวหำ
ตำ ตำ เตน กตำ สพฺพำ อนุโมทาม สพฺพโส
๔๕. ตสฺส กาเย มเต กามำ ตสฺโสวาโท น ชีรติ
สมฺมา กโรตุ กมฺมำ จ วเทตุ สทฺธวาจนำ
๔๖. มยำ สิสฺสา จ เถรสฺสิ– ทานิคนฺตฺวาน เอกโต
วตฺถุตฺตยำ นมสฺสิตฺวา ฉนฺนเถรำ อนุสฺสรา
๔๗. กุสลำ กตฺตุ–มารทฺธา สารญฺจ อตฺถสาธกำ
เอโส สาสนวำโส ว พุทฺธสาสนทีปโน
๔๘. หิโต จ สุต–กามานำ สิกฺขากามาน อญฺชสำ
มุทฺทาปี่โต ว โสเธตฺวา สพฺพตฺถโก ภวิสฺสติ
๔๙. อิติ นิฏฺฐงฺคตา เอตา ปริวตฺเตตฺวา มุทาปยุำ
อาทิสนฺเตสฺส ปตฺตึ จ ฉนฺนเถรสฺส ฐานโส.





พระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ สถาปนาขึ้นเป็นสมเด็จพระราชาคณะ ที่สมเด็จพระพุฒาจารย์

# ประวัติสมเด็จพระพุฒาจารย์–คำแปล

๑–๒ เมื่อพระสัมพุทธเจ้า ปรินิพพานมา ล่วงไปได้ ๒๔๑๗ พรรษา บุรุษผู้หนึ่งชื่อว่า "โสม" เป็นนามเดิมตั้งแต่เกิดได้กำเนิดที่บ้านพุมเรียง อำเภอเมืองไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

๓. บิดาท่านชื่อว่าเทศ มารดาของท่านชื่อว่า ภุม ทั้งมารดาบิดาเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม ชาวสุราษฎร์ธานีนับถือ

๔. เมื่อมารดาล่วงลับแล้ว ท่านมีอายุได้ ๔ ขวบ ยายและตาได้เลี้ยงดูต่อมา

๕. ท่านศึกษาภาษาไทยกับตา เป็นผู้ฉลาดในอักขระสมัย และเข้าใจในการเขียนอ่านหนังสือ

๖. เวลานั้น อายุท่านได้ ๑๓ ขวบ ได้มาอยู่ในสำนักวัดโพธาราม กับท่านเจ้าคุณรัตนมุนีผู้เป็นทั้งมหาเถระผู้ปกครองและเป็นครูด้วย

๗. เวลานั้นท่านอายุ ๑๕ ขวบ เท่านั้น เริ่มศึกษาธรรมวินัย ได้เรียนมูลกัจจายน์ และเรียนมูลไวยากรณ์ไทย จนจบ

๘. ได้บรรพชาเป็นสามเณรในเวลาต่อมา ได้เล่าเรียนไตรสิกขา และเรียนบาลีภาษาอย่างดี

๙. เมื่อท่านเจ้าคุณรัตนมุนีมหาเถระ เจ้าอาวาสล่วงลับแล้ว ได้ไปศึกษาธรรมวินัยอยู่ ในเจ้าคุณพระชยาภิวัฒนเถระ

๑๐. เมื่อครบอายุ ๒๐ ปี จึงกลับมายังราชธานี กรุงเทพฯ พระมหานครอันเป็นเมืองที่น่าชื่นชมน่ารื่นรมย์

๑๑-๑๒ อยู่ที่วัดอรุณราชวราราม อันท่านเจ้าคุณพระราชมุนีอุปถัมภ์ค้ำชูอยู่ ศึกษาภาษาไทย และวิชาเลขเป็นต้น จนสอบไล่ได้ประถมปีที่ ๔ ที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย อันเป็นสถานที่ศึกษาที่ยิ่งใหญ่ในเวลานั้น แต่มิได้ละทิ้งการเล่าเรียนพระปริยัติธรรม

๑๓. ศึกษาพระปริยัติธรรมที่พระอุโบสถวัดมหาธาตุ ในสำนักอาจารย์มีชื่อว่า พระยาธรรมปรีชาบุญ ผู้ชำนาญในภาษามคธ

๑๔. ภายหลังกลับมาศึกษาที่วัดสุทัศน์ เมื่ออาจารย์บุญ พระยาธรรมปรีชาได้กลับมาสอนที่วัดสุทัศน์อีก และศึกษาในสำนักอาจารย์เอี่ยม และศึกษาในสำนักเจ้าคุณราชมุนีบุ่น ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม อันเป็นอัครมหาวิหาร

๑๕. ครั้นรุ่งขึ้นอีกปีหนึ่ง ได้เข้าสอบไล่พระปริยัติธรรมที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม สอบไล่ได้ประโยคหนึ่ง

๑๖-๑๗-๑๘ ๑๙-๒๐ แม้ล่วงไปอีก ๑ ปี เจ้าคุณพระราชมุนีได้พาไปอุปสมบท ที่วัดชีปะขาว บ้านบางปะแดง อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อันเป็นชาติภูมิของท่านเจ้าคุณพระราชมุนี โดยมีพระสงฆ์ประชุมกันมีท่านเจ้าคุณพระวิญญู เป็นอุปัชฌายะ ในเวลานั้นท่านดำรงตำแหน่งเป็นพระปริยัติวงศาจารย์ วัดบรมวงศ์อิศรวราราม ซึ่งภายหลังท่านได้ดำรงตำแหน่งเป็นพระโพธิวงศาจารย์ ตำแหน่งเจ้าอาวาส มีพระครูสมุห์แย้มเป็นกรรมวาจาจารย์ และมีสมเด็จพระสังฆราช ติสฺสเทว (แพ) วัดสุทัศนเทพวราราม แต่ยังดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์ที่ พระศรีสมโพธิ ผู้มีพระสติปัญญาลึกซึ้ง เป็นคู่สวดกรรมวาจาจารย์ ได้ฉายาว่า ฉนฺน เป็นมงคลนามในพระพุทธศาสนา

๒๑. เมื่อพระภิกษุ ฉนุนอุปสมบทแล้วและกลับมาอยู่ที่วัดอรุณตามเดิม แล้วได้ศึกษาภาษามคธอยู่

๒๒. ได้ไปพร้อมกับเจ้าคุณพระราชมุนีอยู่ที่วัดบพิตรพิมุข ได้ศึกษาภาษาไทยและวิชาเลขต่าง ๆ

๒๓. ท่านสอบไล่ได้ประโยคมัธยม ๕ โดยควรในปีนั้น และสอบไล่ได้เป็นเปรียญ ๓ ประโยคด้วย

๒๔. ต่อมาเมื่อท่านเจ้าคุณพระราชมุนีบุ่น ได้ลาสิกขา ท่านจึงได้เข้าขอนิสัยอยู่ในสำนักพระธรรมดิลกอิ่ม แต่ยังเป็นที่พระราชเมธี

๒๕. เมื่อล่วงไปอีก ๑ ปี ได้สอบพระปริยัติธรรมได้ประโยค ๔ และล่วงไปอีก ๑ ปี ได้สอบได้ประโยค ๕

๒๖–๒๗ เมื่อล่วงไปอีก ๔ ปี พระมหาฉนุน (โสม) ได้ย้ายไปอยู่วัดราชบูรณะ กับพระธรรมดิลก (อิ่ม) เมื่อยังเป็นที่พระเทพมุนี ได้เข้าสอบไล่ภาษาอังกฤษ ในสนามโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยสอบได้ชั้น ๒ ได้รางวัลชั้น ๒

๒๘. ต่อมา ได้เป็นพระครูปลัด ของพระเทพมุนี (อิ่ม) ซึ่งเป็นตำแหน่งฐานานุกรมอันแรกเป็นยศสำคัญขั้นต้น

๒๙. ในรัชกาลที่ ๖ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ แต่งตั้งให้เป็นพระราชาคณะครั้งแรกที่ พระวิเชียรธรรมคุณาธาร

๓๐. ต่อมาในรัชกาลที่ ๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นเจ้าอาวาสวัดราชบุรณะ และต่อมาในรัชกาลนั้น ทรงพระกรุณาโปรดให้เลื่อนสมณศักดิ์เป็นตำแหน่ง พระราชเวที

๓๑. ได้รับตำแหน่งพระอุปัชฌายะ ต่อสมเด็จพระสังฆราชเจ้าในปี

นั้น ครั้น พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้รับสมณศักดิ์ที่พระเทพเวทีจากพระราชา

๓๒. ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้รับสมณศักดิ์เป็นที่พระธรรมดิลก จากพระราชา และเป็นสมาชิกสังฆสภาด้วยในปีนั้นโดยลำดับ

๓๓–๓๔–๓๕ และเป็นพระวินัยธรชั้นอุทธรณ์ ซึ่งเป็นชั้นรองฎีกา ครั้นเมื่อวัดราชบุรณะต้องประสบภัยทางอากาศด้วยเครื่องบินข้าศึกพังพินาศทั้งวัด จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายมาเป็นเจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม ครั้นในรัชกาลที่ ๙ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ เป็นพระมหาเถระผู้เป็นประธานชั้นฎีกา

๓๖–๓๗ ครั้นพุทธศก ๒๕๐๐ ได้ดำรงตำแหน่งสมเด็จพระพุฒาจารย์ ประธานคณะวินัยธรชั้นฎีกา เป็นเจ้าอาวาสประจำอยู่ที่วัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหาร ซึ่งเป็นพระอารามหลวงที่น่าดูน่าชม

*หมดประวัติเท่านี้*

๓๘. พระมหาเถระองค์นี้ มีสมณศักดิ์และสิกขาสาชีพอย่างดี ท่านไปในถิ่นใด ๆ คนในถิ่นนั้น ๆ ก็บูชา

๓๙. แม้ท่านเป็นผู้สำคัญถึงเช่นนี้ ยังต้านทานความตายไม่ได้ ได้เข้าไปสู่ปากแห่งมฤตยูเหมือนเนื้อเข้าไปสู่ปากราชสีห์ จะป่วยกล่าวไปใยในคนเช่นเรา (คือผู้อ่าน)

๔๐. สมเด็จพระพุฒาจารย์ ฉันนะมหาเถระนั้น ประพฤติปฏิบัติตามธรรมวินัยอย่างบริบูรณ์ พูดแต่น้อย ฉันแต่น้อย เลื่อมใสในพระพุทธศาสนามาก

๔๑. แม้บางคราว โรคภัยจะเบียดเบียนให้เกิดทุกข์ ก็อดทนไว้ได้ด้วยขันติ ทำซึ่งสังฆกรรมทั้ง ๔ โดยเคารพเสมอ

๔๒. ท่านทำการบูชาเป็นต้น ในพระพุทธเจดีย์เป็นนิตย์ ประกอบซึ่งโยนิโสมนสิการ และบำเพ็ญภาวนา

๔๓. อนึ่ง ท่านอนุเคราะห์เพื่อนพรหมจรรย์ด้วยกัน ด้วยปัจจัย ๔ เป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา มุ่งแสวงหาประโยชน์ เพื่อความเจริญแห่งพระศาสนา

๔๔. ก็กิจพระศาสนาใด ๆ ซึ่งนำประโยชน์มาให้แก่โลก กิจนั้น ๆ ท่านได้กระทำแล้วตามกำลังพวกเราขออนุโมทนา

๔๕. เมื่อกายของท่านได้ล่วงลับไปแม้โดยแท้ แต่โอวาทของท่านยังไม่สูญไป คือ ท่านเคยสอนว่า “ทำให้เขาชอบ พูดให้เขาเชื่อ”

๔๖. บัดนี้ เราทั้งหลายบรรดาที่เป็นศิษย์ของท่าน มาพร้อมกันในที่นี้ นมัสการพระรัตนตรัยแล้วระลึกถึงสมเด็จพระพุฒาจารย์มหาเถระอยู่

๔๗-๔๘ จึงปรารภเพื่อจะทำกุศลที่เป็นแก่นสารและสำเร็จประโยชน์ หนังสือศาสนวงศ์นี้เป็นส่วนหนึ่งแห่งประวัติพระพุทธศาสนา อันเป็นประโยชน์แก่ผู้ใคร่ความรู้ และเป็นแนวทางแห่งสิกขากามกุลบุตร หากได้แปลและพิมพ์ขึ้น ก็จักสำเร็จประโยชน์ทั่วไป ได้ตกลงใจดังนี้ จึงได้แปลและพิมพ์หนังสือนี้ขึ้นแล้ว อุทิศส่วนบุญนี้แด่ท่านสมเด็จพระพุฒาจารย์ ฉันนะมหาเถระ โดยฐานนิยมเทอญ ฯ

(แบบ ก.)

หมายรับสั่งที่ ๖๐๔๑



สำนักพระราชวัง

๑๙ กันยายน ๒๕๐๕

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โสม ฉนฺโน) อายุ ๘๙ พรรษา ๖๗ ประธานคณะวินัยธร เจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม มรณภาพด้วยความชรา เมื่อวันอังคาร ที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๐๕ เวลา ๒๑.๔๕ น.

**วันพุธที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๐๕** เวลา ๑๗.๐๐ น. รับพระราชทานน้ำสรงศพที่วัดสุทัศนเทพวราราม

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานโกศไม้สิบสองประกอบศพ พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรมเวลากลางคืน วันละ ๔ รูป กำหนด ๗ วัน

| วัน | หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี |
|---|---|
| | นำหมายนมัสการ พระธรรมวิสุทธาจารย์ |

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

กัลย์ อิศรเสนา ณ อยุธยา

**ผู้รับสั่ง**

(แบบ ข.)



หมายรับสั่งที่ ๖๐๔๙ สำนักพระราชวัง

๒๑ กันยายน ๒๕๐๕

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กำหนดการบำเพ็ญพระราชกุศล ๗ วัน พระราชทานแก่ศพ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โสม ฉนฺโน) ประธานคณะวินัยธร เจ้าอาวาสวัดสุทัศนเทพวราราม ณ วัดสุทัศนเทพวราราม

**วันอังคารที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๐๕** เวลา ๑๖.๓๐ น. พระราชทานพวงมาลาของหลวง และของสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ไปวางที่หน้าโกศศพ พระสงฆ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ และมีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ พระ ๔ รูปสวดธรรมคาถา แล้วพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

**วันพุธที่ ๒๖ กันยายน ๒๕๐๕** เวลา ๑๐.๓๐ น. เลี้ยงพระสงฆ์ ๑๐ รูป ที่สวดพระพุทธมนต์แต่วันก่อน แล้วพระสงฆ์อีก ๑๐ รูปบังสุกุลเป็นเสร็จการ

(แต่งกายเครื่องแบบปรกติ เฉพาะเจ้าหน้าที่)

| วัน | หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี |
|---|---|
| | นำหมายนมัสการ พระธรรมวิสุทธาจารย์<br>เพื่อทราบ |

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

กัลย์ อิศรเสนา ณ อยุธยา

**ผู้รับสั่ง**



โกศ ศพสมเด็จพระพุฒาจารย์ ฉนุนมหาเถระ
ประดิษฐาน ณ กุฏิคณะ ๑ วัดสุทัศนเทพวราราม

ห้องสมุดกลาง กรมศิลปากร
12 ก.ค. 2497
จังหวัดพระนคร

# รายการบำเพ็ญกุศล โดยเสด็จพระราชกุศล

## อุทิศถวาย

## สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โสม ฉนฺโน)

## วัดสุทัศนเทพวราราม

---

นับแต่วันมรณภาพ ๑๙ กันยายน ๒๕๐๕ ถึงวันพระราชทานเพลิง ๒๓ มีนาคม ๒๕๐๖

| วัน – เดือน | เจ้าภาพ | รายการบำเพ็ญกุศล |
|---|---|---|
| พ.ศ. ๒๕๐๕ | | |
| ๑๙–๒๕ กันยายน | พระราชกุศลงานหลวง (๗ วันแรก) | ปรากฏตามหมายกำหนดการสำนักพระราชวัง |
| ๒๖ กันยายน | คณะนวกภิกษุ ปี ๒๕๐๕ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๗ กันยายน | นายเจียว แซ่จัง | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๘ กันยายน | พ.ต.อ. พัฒน์ นีลวัฒนานนท์ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๙ กันยายน | นายศุภอัฐ ชวะโนทัย บริษัทสามัคคีเภสัช จำกัด | มีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ พระ-รับเทศน์สวดคาถาธรรมบรรยาย กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒ ตุลาคม | นายเพทาย อมาตยกุล และคณะ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๕ ตุลาคม | คุณนายเทศ บุณยรัตเวช | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |

| วัน – เดือน | เจ้าภาพ | รายการบำเพ็ญกุศล |
|---|---|---|
| ๖ ตุลาคม | คณะชาวบั๊กษ์ใต้ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม รุ่งขึ้น ถวายภัตตาหารเพล |
| ๙ ตุลาคม | พล.ต.ต. ขุนศรีศรากร และครอบครัว | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๐ ตุลาคม | พระอาจารย์สวัสดิ์ คณะ ๑๕ วัดสุทัศน์ ฯ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๑ ตุลาคม | โรงเรียนเทศบาลวัดสุทัศน์ ฯ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๒ ตุลาคม | สหภูมิภาคทักษิณ | พระสงฆ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธ-มนต์ พระสงฆ์อีก ๑๐ รูป บังสุกุล กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๓ ตุลาคม | ห้างเบ๊ลี่แช และคณะ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๔ ตุลาคม | พระภิกษุสามเณร และศิษย์ คณะ ๖ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๕ ตุลาคม | นายถวิล สุวรรณมัณฑ์ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๖ ตุลาคม | สมาคมศิษย์เก่าวัดสุทัศน์ ฯ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๐ ตุลาคม | นายสิทธิ์ ศรีวัฒนกุล | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๑ ตุลาคม | พระมหาพิชิต พิชัยวีรพงษ์-วัดมหาธาตุ คณะ ๑๕ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๓ ตุลาคม | คณะศิษย์วัดราชบูรณะ | พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธ-มนต์ มีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ พระรับเทศน์สวดคาถาธรรมบรร- |

| วัน – เดือน | เจ้าภาพ | รายการบำเพ็ญกุศล |
|---|---|---|
| | | ยาย กลางคืนมีสวดพระอภิธรรม รุ่งขึ้นถวายภัตตาหารเพล พระสงฆ์สามเณร ๘๙ รูป |
| ๒๔ ตุลาคม | พระประมวล ศรีรัตนากร และคณะ | พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวด พระพุทธมนต์ กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๕ ตุลาคม | คุณถนิม เลิศ ท. สิริมงคล | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๖ ตุลาคม | คณะเรือยนต์ภาณุรังษี | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๗ ตุลาคม | คณะศิษย์เจ้าประคุณสมเด็จฯ บุ๋จจุบัน | พระสงฆ์ ๑๐ รูป บังสุกุล กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๘ ตุลาคม | คุณรัตน์ รุ่งเรือง | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๙ ตุลาคม | บริษัทธานินทร์ และห้างแสงอุดมฟาร์มาซี | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๓๐ ตุลาคม | คุณนายถนอม ล่ำซำ | พระสงฆ์ ๑๐ รูป สวด พระพุทธมนต์ บังสุกุล กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๓ พฤศจิกายน | พระสุธรรมกิตติยารักษ์ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๔ พฤศจิกายน | พระมหาพิชิต พิชัยวีรพงษ์ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๖ พฤศจิกายน | คณะสงฆ์วัดสุทัศนเทพวราราม (บุ๋ญญาสมวาร) | พระสงฆ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ มีพระธรรมเทศนา ๓ กัณฑ์ พระรับเทศน์ฯ สวดคาถาธรรมบรรยาย กลางคืนสวดพระอภิ- |

| วัน – เดือน | เจ้าภาพ | รายการบำเพ็ญกุศล |
|---|---|---|
| | | ธรรม รุ่งขึ้นถวายภัตตาหารเพล พระสงฆ์ที่สวดพระพุทธมนต์ พระสงฆ์สามเณร ๘๙ รูป บังสุกุล |
| ๗ พฤศจิกายน | ร้าน ช. ภูษา | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๙ พฤศจิกายน | พระอาจารย์สวัสดิ์ วัดสุทัศน์ ฯ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๐ พฤศจิกายน | พระอาจารย์สุวรรณ์ คณะ ๑ และศิษย์ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๑ พฤศจิกายน | คณะอุบาสกอุบาสิกาวัดพระ – ศรีรัตนศาสดาราม | สวดถวายกลางวัน |
| ๑๒ พฤศจิกายน | พระภิกษุสามเณรและศิษย์ คณะ ๘ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๓ พฤศจิกายน | พระภิกษุสามเณรและศิษย์ คณะ ๒ | พระสงฆ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ พระสงฆ์ ๒๐ รูป บังสุกุล กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| | คุณหมอสุภา มีทองคำ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๔ พฤศจิกายน | พระครูวิจารณ์โกศล และคณะศิษย์ | พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ พระสงฆ์ ๒๕ รูป บังสุกุล กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๕ พฤศจิกายน | พระเทพปริยัติ วัดปทุมคงคา | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๗ พฤศจิกายน | พระภิกษุสามเณร และศิษย์ คณะ ๑๕ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |

| วัน – เดือน | เจ้าภาพ | รายการบำเพ็ญกุศล |
|---|---|---|
| ๑๘ พฤศจิกายน | พระครูวิจิตร์สังฆการ ดร. ประพฤติ์ ณ นคร | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๙ พฤศจิกายน | คณะสงฆ์ภาคทักษิณและสหพันธรัฐมลายา | พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ มีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ พระรับเทศน์สวดคาถาธรรมบรรยาย กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๐ พฤศจิกายน | พระอัมพวันเจติยาราม วัดอัมพวันเจติยาภิบาล | กลางวัน พระสงฆ์ ๑๘ รูป บังสุกุล |
| ๒๑ พฤศจิกายน | พระชลิส อินทรพันธุ์ คณะ ๑ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๓ พฤศจิกายน | พระครูวิจิตร์สังฆการ เปรม | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๔ พฤศจิกายน | คุณสมปอง พิริยกิจ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๕ พฤศจิกายน | พระมหาประจวบ ภทฺทปญฺโญ และคณะศิษย์ | พระสงฆ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ มีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ พระรับเทศน์สวดคาถาธรรมบรรยาย พระสงฆ์ ๒๒ รูป บังสุกุล กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๖ พฤศจิกายน | พระครูวินัยธรสุข | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๗ พฤศจิกายน | มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย | พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ มีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ พระรับเทศน์สวดคาถาธรรมบรรยาย พระสงฆ์ ๒๒ รูป บังสุกุล – |

| วัน – เดือน | เจ้าภาพ | รายการบำเพ็ญกุศล |
|---|---|---|
| | | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๘ พฤศจิกายน | คุณนายแช่ม ตัณฑ์กุลรัตน์ และครอบครัว | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๙ พฤศจิกายน | คณะอุบาสกอุบาสิกาตรอกโพธิ์ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม รุ่งขึ้นถวายภัตตาหารเพล |
| ๑ ธันวาคม | โรงพิมพ์พฤกษ์ศิริ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๔ ธันวาคม | พระครูพุทธมนต์วราจารย์ | พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ พระสงฆ์ ๓๕ รูป บังสุกุล กลางคืนสวดพระอภิธรรม รุ่งขึ้นถวายภัตตาหารเพล พระสงฆ์ สามเณร ๕๐ รูป |
| ๑๑ ธันวาคม | คณะชาวไชยา | กลางคืนสวดพระอภิธรรม รุ่งขึ้นถวายภัตตาหารพระสงฆ์ สามเณร ๒๕ รูป |
| ๑๒ ธันวาคม | พระครูพิบูลมงคล และคณะศิษย์ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๓ ธันวาคม | พระครูพรหมวิหารคุณ | พระสงฆ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ มีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๔ ธันวาคม | คุณรัตน์ ภุมมะกสิกร | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๘ ธันวาคม | พระครูใบฎีกาเจริญสุข สังข์ทอง | พระสงฆ์ ๑๐ รูป สวดพระพุทธมนต์ มีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ |

| วัน – เดือน | เจ้าภาพ | รายการบำเพ็ญกุศล |
|---|---|---|
| | | พระรับเทศน์สวดคาถาธรรมบรรยาย พระสงฆ์ ๓๒ รูป บังสุกุล กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๑ ธันวาคม | (สตมวาร) คณะพระราชาคณะ วัดโสมนัส | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๒ ธันวาคม | พระธงชัย พินิจชอบ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๕ ธันวาคม | พ.ท. หลวงบริรักษ์สราวุธ และ นายไว ชโลกุล | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๖ ธันวาคม | สังฆสภา, คณะสังฆมนตรี, วินัยธรทุกชั้น | พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ มีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ พระรับเทศน์ สวดคาถาธรรมบรรยาย ถวาย ภัตตาหาร พระสงฆ์ที่สวดพระพุทธมนต์ และเจ้าภาพ พระสงฆ์สามเณร ๘๙ รูป บังสุกุล กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๒๘ ธันวาคม | นายแพทย์คง สุวรรณรัตน์ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| พ.ศ. ๒๕๐๖ | | |
| ๑ มกราคม | คุณแน่งน้อย, เจริญ, ประทีป, โกศลวัฒนะ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๕ มกราคม | นายสุพจน์ ประดับทอง ร.ร. วัดสุทัศน์ ฯ พิมพ์ดีด | กลางคืนสวดพระอภิธรรม พระสงฆ์บังสุกุล ๗ รูป |

| วัน – เดือน | เจ้าภาพ | รายการบำเพ็ญกุศล |
|---|---|---|
| ๖ มกราคม | พระครูอมรโฆสิต | มีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ พระรับเทศน์ สวดคาถา ธรรม บรรยายกลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๒ มกราคม | พระภูมิปญฺโญ แสวง บูรณานนท์ | พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ มีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ พระรับเทศน์ สวดคาถา ธรรม บรรยายกลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๕ มกราคม | ครูเชาวนะ ภูลธนะ | กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๕ กุมภาพันธ์ | คณะอุบาสกอุบาสิกา ภายในภายนอก วัดเบญจมบพิตร | พระสงฆ์ ๗ รูปสวดพระพุทธมนต์ ถวายภัตตาหารเพลพระสงฆ์ ๒๕ รูป บังสุกุล มีพระธรรมเทศนา ๑กัณฑ์ กลางคืนสวดพระอภิธรรม |
| ๑๒ มีนาคม | พระภิกษุสามเณร และศิษย์ คณะ ๑๑ และคณะ ๗ | มีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ พระสงฆ์สามเณร ๑๕ รูป บังสุกุลกลางคืนสวดพระอภิธรรม |

# สารบาญ


| เรื่อง | | หน้า |
|---|---|---|
| ๑. | คำนมัสการ | ๑ |
| ๒. | หัวข้อที่จะกล่าวในเรื่องศาสนวงศ์ | ๒ |
| ๓. | พระมหากัสสป ปรารภทำสังคายนา | ๔ |
| ๔. | ลบศักราชเดิม ใช้พุทธศักราช | ๖ |
| ๕. | ประวัติพระสุภัททะ และการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ | ๖ |
| ๖. | แก่งแย่งด้วยวัตถุ ๑๐ ประการ สังคายนาครั้งที่ ๒ | ๘ |
| ๗. | เดียรถีย์ปลอมบวช สังคายนาครั้งที่ ๓ | ๑๑ |
| ๘. | พระมหาโมคคลีบุตรติสสะเถระส่งสาวกไปประดิษฐานศาสนาในที่ต่าง ๆ | ๑๔ |
| ๙. | แคว้นสุวรรณภูมิ | ๑๕ |
| ๑๐. | รัฐโยนก | ๑๗ |
| ๑๑. | รัฐวนวาสี | ๑๗ |
| ๑๒. | รัฐกัสมีระ คันธาระ | ๑๗ |
| ๑๓. | รัฐมหิงสกะ | ๑๗ |
| ๑๔. | รัฐมหารัฐ | ๑๘ |
| ๑๕. | รัฐจีน | ๑๘ |
| ๑๖. | พระเถระปรัมปรา | ๑๘ |
| ๑๗. | พระภิกษุสงฆ์แตกแยกกัน เกิดลัทธิมหายานขึ้น | ๑๙ |

| เรื่อง | | หน้า |
|---|---|---|
| ๑๘. | ศาสนาในเกาะสีหฬ | ๒๓ |
| ๑๙. | พระมหินทเถระไปเกาะสีหฬ | ๒๔ |
| ๒๐. | พระมหินทเถระถามปัญหาพระเจ้าเทวานัมปิยดิส | ๒๖ |
| ๒๑. | ลักษณะพระวินัยธร ๓ อย่าง | ๒๘ |
| ๒๒. | เกาะสีหฬเกิดทุพภิกขภัย | ๓๐ |
| ๒๓. | การจัดจำปริยัติ | ๓๑ |
| ๒๔. | สังคายนาธรรมขึ้นสู่ใบลาน | ๓๓ |
| ๒๕. | พระภิกษุชมพูทวีปกับพระภิกษุเกาะสีหฬแยกคณะกัน | ๓๔ |
| ๒๖. | พระภิกษุเกาะสีหฬแตกคณะกัน | ๓๔ |
| ๒๗. | พระเจ้าวิชัยพาหุ และพระเจ้าปรักกมพาหุฟื้นฟูพุทธศาสนา | ๓๘ |
| ๒๘. | สมัยแปลพระสูตรเป็นภาษาสีหฬ | ๔๐ |
| ๒๙. | ประวัติพระพุทธโฆสาจารย์ | ๔๒ |
| ๓๐. | พุทธศาสนาในเกาะสีหฬรุ่งเรือง | ๔๖ |
| ๓๑. | พระภิกษุในเกาะสีหฬจำทรงไตรปิฎก | ๔๗ |
| ๓๒. | พระเถระในเกาะสีหฬแต่งคัมภีร์ | ๔๘ |
| ๓๓. | พระพุทธเสด็จเมืองสุธรรม รัฐสุวรรณภูมิ | ๕๓ |
| ๓๔. | พระโสณะและพระอุตตระมาสุวรรณภูมิ | ๕๔ |
| ๓๕. | พระโสณะและพระสุตตระปราบผีเสื้อน้ำ | ๕๕ |
| ๓๖. | พระเจ้าอนุรุทธฟื้นฟูศาสนา | ๕๗ |
| ๓๗. | ประวัติพระอุตตราชีวะเถระกับพระฉปทเถระ | ๕๗ |
| ๓๘. | ประวัติพระธรรมวิสาล | ๖๐ |

| เรื่อง | หน้า |
|---|---|
| ๓๙. พระพุทธวงศ์เถระและพระมหานาคเถระ ประดิษฐานศาสนาในรามัญ | ๖๑ |
| ๔๐. พระเมธังกรเถระและพระเสวสุวรรณ ประดิษฐานศาสนาในรามัญ | ๖๑ |
| ๔๑. พระเจ้าธรรมเจดีย์ทรงฟื้นฟูศาสนาในเมืองหงสาวดี | ๖๒ |
| ๔๒. พระเจ้าธรรมเจดีย์ ส่งพระภิกษุไปเกาะสีหฬ | ๖๔ |
| ๔๓. พระภิกษุรามัญแตกแยกคณะกัน | ๖๙ |
| ๔๔. พระเถระรามัญแต่งคัมภีร์ | ๗๐ |
| ๔๕. ประวัติลำพูน | ๗๑ |
| ๔๖. ประวัติเชียงใหม่ | ๗๒ |
| ๔๗. ประวัติพระพุทธปฏิมาแก้วมณี | ๗๓ |
| ๔๘. พระนาคเสนเถระประดิษฐานศาสนาในโยนก | ๗๓ |
| ๔๙. พญาเจ้าเมืองประดิษฐานศาสนาในโยนกครั้งที่ ๔ | ๗๔ |
| ๕๐. พระเจ้าอเนกเสติภินทะครองโยนก | ๗๕ |
| ๕๑. พระเถระในโยนกแต่งคัมภีร์ | ๗๖ |
| ๕๒. ศาสนาในนครศรีเกษตร | ๗๘ |
| ๕๓. สมัยพระเจ้าทวัตตโปงคะ | ๗๘ |
| ๕๔. พระรักขิตเถระ ประดิษฐานศาสนาในนครศรีเกษตร | ๗๙ |
| ๕๕. พระเจ้ากุกกุฏสีสะฟื้นฟูศาสนาในนครศรีเกษตร | ๗๙ |
| ๕๖. พระอรหันต์ในนครศรีเกษตรแต่งคัมภีร์ธรรมศาสตร์ | ๘๐ |
| ๕๗. ศาสนาในพม่า | ๘๑ |

| เรื่อง | | หน้า |
|---|---|---|
| ๕๘. | พระโยนกธรรมรักขิตประดิษฐานศาสนาในอปรันตปะครั้งที่ ๒ | ๘๒ |
| ๕๙. | ประวัติ์นครอริมัททนะ | ๘๓ |
| ๖๐. | เรื่องสมณกุตตกะ | ๘๔ |
| ๖๑. | พระเจ้าอนุรุทธเลื่อมใสพระอรหันตะ | ๘๖ |
| ๖๒. | สมณกุตตกะแต่งคัมภีร์ปลอม | ๘๙ |
| ๖๓. | พระอรหันตะ ประดิษฐานศาสนาในพม่า ครั้งที่ ๓ | ๙๐ |
| ๖๔. | ประวัติ์พระอุตตราชีวะเถระ | ๙๑ |
| ๖๕. | พระอรหันตะให้พระเจ้าอนุรุทธขอไตรปิฎก และพระธาตุเมืองสุธรรม | ๙๒ |
| ๖๖. | พระเจ้าอนุรุทธขอไตรปิฎกและพระธาตุเมืองสุธรรม | ๙๓ |
| ๖๗. | พระเจ้าอนุรุทธจัดกองทัพรบเมืองสุธรรม | ๙๔ |
| ๖๘. | มีอาถรรพณ์ป้องกันเมืองสุธรรม | ๙๕ |
| ๖๙. | พระเจ้าอนุรุทธแก้อาถรรพณ์ | ๙๕ |
| ๗๐. | นครอริมัททนะเปลี่ยนชื่อเป็นปุณณคามและปุคำ | ๙๖ |
| ๗๑. | พระเจ้าอนุรุทธขอไตรปิฎกจากสีหพ | ๙๖ |
| ๗๒. | พระเจ้าอนุรุทธแก้ฤทธิพระเจ้ามโนหารี | ๙๗ |
| ๗๓. | พระเจ้ามโนหารีสร้างพระพุทธรูป ๒ องค์ | ๙๗ |
| ๗๔. | พระเจ้าอนุรุทธประดิษฐานศาสนาในนครอริมัททนะครั้งที่ ๔ | ๙๘ |
| ๗๕. | พระอุตตราชีวะเถระประดิษฐานศาสนาในนครอริมัททนะครั้งที่ ๕ | ๙๘ |
| ๗๖. | ประวัติ์พระฉปทะเถระ – ต่อ | ๙๘ |
| ๗๗. | พระฉปทะเถระพาพระเถระสีหพมานครอริมัททนะ | ๙๘ |

| เรื่อง | | หน้า |
|---|---|---|
| ๗๘. | พระเถระที่มาแต่สีหฬแตกกัน | ๙๙ |
| ๗๙. | สมัยพระเจ้าฉัตตคุหินทะ | ๑๐๒ |
| ๘๐. | ไม่มีใครรู้ว่าใครเป็นอรหันต์ | ๑๐๓ |
| ๘๑. | พระเจ้าฉัตตคุหินทะสั่งราษฎรปราบพื้นดิน | ๑๐๔ |
| ๘๒. | พระสิลพุทธิเถระทัดทาน | ๑๐๕ |
| ๘๓. | พระโปลโลงกะเถระนำแบบโลหปราสาท สีหฬมานครอริมัททนะ | ๑๐๗ |
| ๘๔. | ประวัติพระทินนวิหาร | ๑๐๘ |
| ๘๕. | อายุพุทธศาสนา ๕๐๐๐ ปี | ๑๐๙ |
| ๘๖. | พระเถระนครอริมัททนะแต่งคัมภีร์ต่าง ๆ | ๑๑๐ |
| ๘๗. | สมัยพระเจ้ากุยจุวา | ๑๑๔ |
| ๘๘. | ประวัติอาจารย์ทิศาปาโมกข์ | ๑๑๖ |
| ๘๙. | หญิงในนครอริมัททนะเรียนคัมภีร์ | ๑๑๗ |
| ๙๐. | ศาสนาในนครเกตุมดี | ๑๒๐ |
| ๙๑. | เถียงเรื่องน้ำตาลสดเป็นสุราเมรัยหรือไม่ | ๑๒๑ |
| ๙๒. | ศาสนาในนครขันธปุระ | ๑๒๒ |
| ๙๓. | ศาสนาในนครวิชยปุระ | ๑๒๓ |
| ๙๔. | มูลเหตุพระภิกษุในนครวิชยปุระเป็นอลัชชี | ๑๒๖ |
| ๙๕. | พระภิกษุแยกคณะอรัญญวาสีและคามวาสี | ๑๒๖ |
| ๙๖. | สมณกุตตกะชกมวย | ๑๒๙ |
| ๙๗. | สมัยพระเจ้าสีหสูระ | ๑๓๑ |

| เรื่อง | | หน้า |
|---|---|---|
| ๙๘. | ประวัติพระกัณฏกชิปเถระ | ๑๓๑ |
| ๙๙. | พระเถระนครวิชยแต่งคัมภีร์ | ๑๓๓ |
| ๑๐๐. | พระเจ้าสังขยาโจโยนสร้างนครไชยบุระ | ๑๓๓ |
| ๑๐๑. | พระเจ้าสติวะสร้างนครรตนปุระ | ๑๓๔ |
| ๑๐๒. | ศาสนาในนครรตนปุระ | ๑๓๔ |
| ๑๐๓. | พระเจ้าสิริสุธรรมราชาธิบดีประหารภิกษุอลัชชี | ๑๓๖ |
| ๑๐๔. | สมัยพระเจ้ามะงอกรีจุวาโจก | ๑๓๗ |
| ๑๐๕. | สงครามระหว่างพม่ากับรามัญ | ๑๓๙ |
| ๑๐๖. | พระภิกษุห้ามสงครามโดยสันติวิธี | ๑๓๙ |
| ๑๐๗. | พระเจ้ามุริญะงอ ลบศักราช | ๑๔๐ |
| ๑๐๘. | สมัยพระเจ้ามหานรบดี | ๑๔๑ |
| ๑๐๙. | ประวัติพระมหาอริยวงศ์ และพระเรตังเถระ | ๑๔๒ |
| ๑๑๐. | สมัยพระเจ้าสิริสุธรรมราชาธิบดี | ๑๔๕ |
| ๑๑๑. | พระสมัยพระเจ้าศรีตริภวนาทิตยนรบดี | ๑๔๖ |
| ๑๑๒. | สมัยพระเจ้าสิริหังสวา | ๑๔๗ |
| ๑๑๓. | สมัยพระเจ้าโมฆาเพียนรบดี | ๑๔๙ |
| ๑๑๔. | สมัยพระเจ้าอเนกเสติภินทะ | ๑๔๙ |
| ๑๑๕. | สมัยพระเจ้าอุกกังสิกะ | ๑๕๐ |
| ๑๑๖. | สร้างนครรัตนปุระครั้งที่ ๒ | ๑๕๒ |
| ๑๑๗. | สมัยพระเจ้ามหาธรรมราชา | ๑๕๒ |
| ๑๑๘. | พระเถระพม่าแสดงภูมิรู้ที่เมืองรามัญ | ๕๗๑ |

| เรื่อง | หน้า |
|---|---|
| ๑๑๙. ราชบุตรคิดขบถ | ๑๕๗ |
| ๑๒๐. พระเจ้าแผ่นดินหนีขบถ | ๑๕๘ |
| ๑๒๑. สามเณรและพระภิกษุช่วยพระเจ้าแผ่นดิน | ๑๕๘ |
| ๑๒๒. พระเจ้าแผ่นดินเสด็จกลับเข้านครตามเดิม | ๑๕๙ |
| ๑๒๓. สมัยพระเจ้าสิรินันทธรรมราชาปวราธิบดี | ๑๖๑ |
| ๑๒๔. สมัยพระเจ้ามหาปวรธรรมราชาโลกาธิบดี | ๑๖๒ |
| ๑๒๕. สมัยพระเจ้ามหาสีหสูรธรรมราชา | ๑๖๔ |
| ๑๒๖. เรื่องพระภิกษุหนุ่ม | ๑๖๕ |
| ๑๒๗. สมัยพระเจ้าสิริปวรมหาราชา | ๑๗๐ |
| ๑๒๘. สวดปัฏฐานปกรณ์เสดาะเคราะห์เมือง | ๑๗๑ |
| ๑๒๙. เริ่มต้นเชียนคัมภีร์ในสมุด | ๑๗๑ |
| ๑๓๐. สมัยพระเจ้าสิริมหาสีหสูร | ๑๗๑ |
| ๑๓๑. เริ่มคณะห่มลดไหล่ | ๑๗๒ |
| ๑๓๒. คณะห่มคลุมและคณะห่มลดไหล่ | ๑๗๓ |
| ๑๓๓. สมัยพระเจ้ามหาสีหสูรธรรมราชาธิราช | ๑๗๔ |
| ๑๓๔. พระอาจารย์โต้เถียงกันเรื่องห่มผ้า | ๑๗๕ |
| ๑๓๕. ทรงตั้งพระเถระเป็นกรรมการตัดสิน | ๑๗๕ |
| ๑๓๖. สมัยพระเจ้ามหาราชาธิบดี | ๑๗๖ |
| ๑๓๗. เสียนครรตนปุระแก่รามัญ | ๑๗๘ |
| ๑๓๘. พระราชานครรตนสิขะครองนครรตนปุระ | ๑๗๘ |
| ๑๓๙. พระมุนินทโฆสะฝ่ายห่มคลุม | ๑๘๑ |

| เรื่อง | หน้า |
|---|---|
| ๑๔๐. พระมุนินทโฆสะถูกเนรเทศ | ๑๘๒ |
| ๑๔๑. พระมุนินทโฆสะลาสิกขาบท | ๑๘๓ |
| ๑๔๒. สมัยพระเจ้าสิริปวรามหาธรรมราชา | ๑๘๔ |
| ๑๔๓. สมัยพระเจ้าสิริปวรสุธรรมมหาราชินทาธิบดี | ๑๘๕ |
| ๑๔๔. สมัยพระเจ้ามหาธรรมราชาธิราช | ๑๘๖ |
| ๑๔๕. พระเจ้าสิริปวรสุธรรม ฯ ให้ประชุมสงฆ์พิจารณาลัทธิห่มผ้า | ๑๘๘ |
| ๑๔๖. พระราชาออกพระราชบัญญัติให้ห่มคลุม | ๑๘๘ |
| ๑๔๗. พระนันทมาลเถระแปลและทำคัมภีร์ | ๑๘๙ |
| ๑๔๘. สมัยราชบุตรองค์กลางครองราชสมบัติ | ๑๘๙ |
| ๑๔๙. ยักษ์สร้างนครอมรปุระ | ๑๙๑ |
| ๑๕๐. สมัยพระเจ้าสิริปวร ฯ | ๑๙๑ |
| ๑๕๑. พระเจ้าสิริปวร ฯ ถวายวิหารแก่พระเถระ | ๑๙๑ |
| ๑๕๒. พระราชาทรงตั้งสังฆนายก | ๑๙๓ |
| ๑๕๓. พระสังฆราช ทำคัมภีร์ | ๑๙๕ |
| ๑๕๔. สามเณรอัญเชิญพระบรมธาตุมาแต่เกาะสีหฬ | ๑๙๕ |
| ๑๕๕. พระอตุลเถระร้อยพันการห่มผ้าลดไหล่ | ๑๙๖ |
| ๑๕๖. พระสังฆราชญาณาภิวังส ฯ เบื้นต้นนิกายอมรปุระในเกาะสีหฬ | ๒๐๔ |
| ๑๕๗. พระเจ้าศรีตรีภวนาทิตย ฯ สร้างนครรตนปุระครั้งที่ ๔ | ๒๐๕ |
| ๑๕๘. พระราชปุจฉาเรื่องพระเขี้ยวแก้ว | ๒๐๕ |
| ๑๕๙. พระราชาทรงหารือเรื่องที่ธรณีสงฆ์ | ๒๐๗ |
| ๑๖๐. พระเจ้าสิริปวราทิตย์ ฯ สร้างนครอมรปุระครั้งที่ ๒ | ๒๐๙ |

| เรื่อง | หน้า |
|---|---|
| ๑๖๑. สมัยพระเจ้าสิริปวราทิตย์วิชยานันตยส | ๒๑๒ |
| ๑๖๒. ประวัติพระปัญญาสามีและผลงานของท่าน | ๒๑๒ |
| ๑๖๓. รัชสมัยพระธรรมิกราช | ๒๑๓ |
| ๑๖๔. พระธรรมิกราช สร้างไตรปิฎกในแผ่นทองแดงและในใบลาน | ๒๑๕ |
| ๑๖๕. พระธรรมิกราช สร้างเมืองมันดะเล | ๒๑๗ |
| ๑๖๖. พระสังฆราช และพระเถระทำคัมภีร์ | ๒๒๐ |
| ๑๖๗. พระธรรมิกราชาโปรดให้พระภิกษุทำปฏิญญา | ๒๒๑ |
| ๑๖๘. อธิกรณ์เรื่องสีมาสังกระ | ๒๒๘ |
| ๑๖๙. ในประเทศพม่า มีคณะสงฆ์ ๕ คณะ | ๒๓๐ |
| ๑๗๐. ศาสนาในนครวิชยปุระ นครไชยปุระ และนครรตนปุระ | ๒๓๐ |
| ๑๗๑. ศาสนวงศ์ในแคว้นกัสมีระคันธาระ | ๒๓๖ |
| ๑๗๒. ประวัติศาสนาในแคว้นมหิงสกะ | ๒๔๐ |
| ๑๗๓. ประวัติศาสนาในแคว้นมหารัฐ | ๒๔๑ |
| ๑๗๔. ประวัติศาสนาในประเทศจีน | ๒๔๔ |



# ศาสนวงศ์

## ประวัติศาสนา

---

### คำนมัสการ และ คำปรารภ

× × ×

*พระพุทธผู้สูงสุดกว่ามนุษย์ทั้งหลาย ทรงประหารความมืดคือโมหะ ทรงปลุกประชาชนในโลกนี้ให้ตื่นคือ ให้ตรัสรู้ธรรม พระองค์ทรงเป็นเหมือนดวงอาทิตย์กำจัดมืดและเร้าให้ดอกประทุมบาน พระองค์ทรงเป็นดังว่า ประทับยืนอยู่บนยอดภูเขาโปรยฝนคือทางปฏิบัติลงมาให้แก่มนุษย์ทั้งหลาย ขอพระองค์ได้โปรดอภิบาลรักษาประชาชนเหล่านี้ให้มีความสุข ตลอดกาลนานทุกเมื่อ เทอญ ฯ*

พระภิกษุต่างประเทศโดยเฉพาะที่มาจากเกาะสีหฬ ได้ขอร้องข้าพเจ้าให้แต่งหนังสือเล่าเรื่องประวัติศาสนา ความจริงเรื่องประวัติศาสนานี้ มีแนวทางที่ท่านโบราณาจารย์ทั้งหลายได้วินิจฉัยเรียบเรียงไว้แล้วอย่างพิสดาร แต่เรียบเรียงไว้เป็นภาษาพม่า จึงไม่มีประโยชน์แก่ชาวต่างประเทศทั้งหลายเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้แหละ ข้าพเจ้าจึงแต่งหนังสือที่ว่านี้เป็นมูลภาษา (ภาษามคธ) โดยสอบทานกับคัมภีร์ที่ท่านโบราณาจารย์แต่งไว้เป็นภาษาพม่า ขอท่านสาธุชนทั้งหลาย โปรดเข้าใจตามนี้ด้วย

## หัวข้อที่จะกล่าวในเรื่องศาสนวงศ์

เรื่องจะที่กล่าวถึงวงศ์ศาสนามาสู่สถานที่ ๙ แห่ง คือ[๑]

เรื่องวงศ์ศาสนามาสู่เกาะสีหฬ

เรื่องวงศ์ศาสนามาสู่สุวรรณภูมิ

เรื่องวงศ์ศาสนามาสู่แคว้นโยนก

เรื่องวงศ์ศาสนามาสู่แคว้นวนวาสี

เรื่องวงศ์ศาสนามาสู่แคว้นอปรันตะ

เรื่องวงศ์ศาสนามาสู่แคว้นกัสมีรคันธาระ

เรื่องวงศ์ศาสนามาสู่แคว้นมหิงสกะ

เรื่องวงศ์ศาสนามาสู่แคว้นมหารัฐ และ

เรื่องวงศ์ศาสนามาสู่แคว้นจีน

เรื่องประวัติศาสนามาสู่สถานที่ ๙ แห่งตามหัวข้อนั้น โปรดทราบดังต่อไปนี้

เรื่องราวเบื้นมาอย่างไร ?

เรื่องเดิมมีมาว่า พระผู้มีพระภาคของเราทั้งหลายผู้เบื้นสัมมาสัมพุทธะมิได้ทรงใยดีต่อความสุขที่ตกอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์ของพระองค์ ทรงประดับ

---

๑. ตามความเห็นของท่านปัญญาสามิเถระ แคว้นต่างๆ ที่ได้กล่าวนี้ ท่านได้อธิบายไว้ในเนื้อเรื่องที่จะกล่าวต่อไป แต่ตามความเห็นของนักปราชญ์ปัจจุบัน ท่านชี้สถานที่ไม่ตรงกับที่กล่าวไว้ในหนังสือศาสนวงศนี้ โปรดดูหนังสือเรื่อง "ตำนานพุทธเจดีย์สยาม" ของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ตอนที่ ๓ ว่าด้วยการส่งคณะสงฆ์ไปสอนตามต่างประเทศ

ดอกไม้งาม คือ คำพยากรณ์ที่ได้รับมาจากสำนักของพระผู้มีพระภาคที่บำรุงกรทรงบำเพ็ญพระบารมีครบ ๓๐ ทัศ โดยมิได้คำนึงถึงความทุกข์ยากของพระองค์ในชีวิตที่ผ่านมาเป็นอเนกตลอด ๔ อสงไขยแสนกัปป์ ทั้งนี้ เพราะมีพระประสงค์จะให้เป็นประโยชน์ช่วยเหลือสัตว์ผู้ควรแนะนำสั่งสอน ทรงจุติจากอัตตภาพเป็นพระเวสสันดรแล้วเสวยทิพสุขในสวรรค์ชั้นดุสิต

ครั้งนั้น เทพดาทั้งหลาย อัญเชิญเสด็จพระองค์ให้ทรงสมภพในพระครรภ์ของพระนางมายาอัครมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนมหาราชในนครกบิลพัสดุ์ ซึ่งเป็นกษัตริย์ไม่มีวรรณะอื่นเจือปน นับตั้งแต่พระเจ้ามหาสมมติเป็นต้นมา พระองค์ทรงถือปฏิสนธิเมื่อวันพฤหัสบดีกลางเดือนอาสาฬหะ (ราวเดือน ๘) ครบ ๑๐ เดือน แล้วทรงประสูติเมื่อวันศุกร์กลางเดือนวิสาขะ (ราวเดือน ๖) พระชนมายุ ๑๖ ปี ครองราชสมบัติ ผ่านมาถึงพระชนมายุ ๒๙ ปี ทรงเห็นนิมิต (ลางสำแดงเหตุ) ๔ อย่าง[๑] ซึ่งเทวดาสำแดงให้เห็นในคราวพระองค์เสด็จไปมงคลอุทยาน ทรงชาบซึ้งพระทัยแล้วเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ (ออกบวช) ทรงตัดพระเกศาอันดำขลับเหมือนสีแมลงภู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำอโนมา แล้วทรงกาสาวพัตถ์ (ผ้าย้อมน้ำฝาด) ที่เทวดาถวาย ต่อมาทรงบริโภคข้าวปายาสที่ธิดาเศรษฐีชื่อสุชาดาถวาย จำนวน ๔๙ คำ เมื่อรุ่งเช้าวันกลางเดือนวิสาขะที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา แล้วทรงลอยถาดทองคำที่ใส่ข้าวปายาสลงในแม่น้ำซึ่งเป็นธรรมเนียมของพระพุทธทั้งหลายครั้งอดีต แล้วเสด็จเข้าสู่ควงมหาโพธิ ทรงประทับนั่งบนอปราชิตบรรลังก์[๒] ทรงตัดศีรษะศัตรูคือกิเลสหลายร้อยชนิด ซึ่งติดตามมาเหมือนเงาตามตัวตั้งแต่เริ่มแรก

---

๑. นิมิต ๔ อย่างคือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิต

๒. อปราชิตบรรลังก์ คือ บรรลังก์หรือที่นั่งซึ่งใครเอาชนะไม่ได้

สังสารวัฏอันหาเงื่อนมิได้ ด้วยศัสตรา คือ มรรค ๔ แล้วจึงทรงบรรลุความเป็นพระมหาธรรมราชาผู้ยอดเยี่ยมในไตรโลก ทรงขึงข่ายคือพระมหากรุณาสมาบัติ ทรงแสดงธรรมยักย้ายเทสนาญาณแก่เวไนยสัตว์ที่ปรากฏในข่าย คือ พระมหากรุณาในสถานที่ต่าง ๆ ตลอดเวลา ๔๕ ปี ได้ทรงประดิษฐานศาสนาขึ้นแล้ว

ครั้นแล้วทรงยังศาสนาให้รุ่งเรือง แล้วจึงปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสส-นิพพานธาตุ เมื่อพระชนมายุได้ ๘๐ ปี เหมือนเปลวประทีปดับวูบลง ชื่นชื่อว่ามฤตยู (ความตาย) แล้ว ไม่มีใครจะรู้ว่า มันต้องเป็นของเรา มันต้องน่าหนักใจ มันต้องน่ากลัวอย่างยิ่งในโลกทั้ง ๓ มันพาพระผู้มีพระภาคซึ่งเป็นบุคคลยอดเยี่ยมในโลกทั้ง ๓ ไป สำมะหาอะไรกันเราท่าน น่าอนาถหนอสังขารธรรม อัศจรรย์จริง เรื่องนี้ท่านกล่าวไว้ว่า

> ชื่นชื่อว่ามฤตยู มันไม่มีความละอาย ไม่มีความเกรงกลัว พระผู้มีพระภาคซึ่งเป็นบุคคลยอดเยี่ยมในโลกทั้ง ๓ มันยังพาเอาไปได้ นับประสาอะไรกับคนอื่น ๆ คนที่มีอาชีพฆ่าโค ได้โคที่มีประโยชน์ในโลกถึงขนาดนี้แล้ว มันก็ยังตั้งหน้าแต่จะฆ่าโคนั้นเสีย มฤตยูก็เช่นเดียวกัน มันไม่รู้ว่าใครจะชั่วดีในโลกนี้อย่างไร ตั้งหน้าแต่จะฆ่าถ่ายเดียว ฯ

## พระมหากัสสป ปรารภทำสังคายนา

เมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้วได้ ๗ วัน พระผู้เป็นเจ้ามหากัสสป พร้อมด้วยพระภิกษุประมาณ ๑๒๕๐ องค์ เดินทางจากเมืองปาวา

จะมาเมืองกุสินารา ทราบข่าวในระหว่างทางว่า พระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธปรินิพพานเสียแล้ว ยังมีพระภิกษุองค์หนึ่งบวชเมื่อแก่ ชื่อสุภัททะ เห็นพระภิกษุทั้งหลายกลั้นความโศกไม่ได้ ร้องไห้กันอยู่ระงม จึงพูดขึ้นว่า นี่แน่ะท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าคร่ำครวญไปเลย ใคร ๆ ไม่ควรจะเศร้าโศกในเหตุการณ์นี้ แต่ก่อนพวกเราถูกพระสมณะโคดมบีบบังคับว่า จงทำสิ่งนี้ สิ่งนี้ควรแก่เธอ อย่าทำสิ่งนี้ สิ่งที่ไม่ควรแก่เธอ พวกเราเป็นเหมือนทาสที่ถูกเจ้านี้บีบบังคับ เพราะฉะนั้น เดี๋ยวนี้เราอยากทำอะไรก็ทำได้ เราไม่อยากทำอะไรก็ไม่ต้องทำ พระมหากัสสปได้ยินคำพระภิกษุสุภัททะนั้นแล้ว คิดว่า ศาสนาของพระผู้มีพระภาคน่าจะอันตรธานเร็วเพราะคนเวรเช่นนี้เสียแล้ว ขณะนี้ พระสรีระของพระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธยังปรากฏอยู่เหมือนแท่งทองคำ ศาสนาซึ่งกว่าจะมีขึ้นได้นั้นแสนยาก แต่มหาภัยได้เกิดขึ้นแก่ศาสนา คนเช่นสุภัททะนี้ได้เพื่อนอื่น ๆ คอเดียวกันเป็นสมัครพรรคพวกแล้ว ก็น่าจะทำลายศาสนาได้ ท่านหนักใจเกิดธรรมสังเวชขึ้นแล้ว คิดว่า เราต้องสึกพระภิกษุรูปนี้แล้วสาดขี้เถ้ารดตัวไล่ออกไปเสีย

ครั้งนั้น พระผู้เป็นเจ้ามหากัสสปวิตกว่า เดี๋ยวนี้คนทั้งหลายเขาจะตำหนิได้ว่า พระสรีระของพระสมณะโคดมยังปรากฏอยู่โทนโท่ พรรคพวกทะเลาะวิวาทกันเสียแล้ว ต่อมาท่านระงับความวิตกนี้ไว้ คิดว่า ถึงแม้พระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธ ปรินิพพานแล้ว แต่ธรรมที่พระองค์แสดงไว้ยังมีอยู่ เมื่อช่วยกันสังคายนาธรรมที่พระองค์ตรัสไว้เพื่อให้ธรรมนั้นมั่นคงถาวร ศาสนาก็จะไม่อันตรธานด้วยคนชนิดนี้ และศาสนาจะตั้งมั่นอยู่ตลอดกาลนาน โดยแท้ ท่านระลึกถึงพระอนุเคราะห์อันเป็นธรรม เป็นต้นว่า พระผู้มีพระภาคทรงประทานจีวรบังสุกุลให้แก่ท่าน ต่อมาในเดือนที่ ๓ หลังจากพระผู้มี

พระภาคปรินิพพานแล้ว ท่านจึงพร้อมด้วยพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ทำสังคายนาครั้งแรกที่ถ้ำสัตตบัณณิเมื่อวันแรม ๕ ค่ำ เดือนอาสาฬหะ (ราวเดือน ๘) โดยอาศัยพระเจ้าอชาตสัตตุทรงอุปถัมภ์ ๗ เดือนเสร็จ

## ลบศักราชเดิม ใช้พุทธศักราช

ครั้งนั้น เขาลบศักราช[๑] ๑๔๘ ออกหมดแล้วใช้ศักราชทางศาสนาขึ้นแทน ในสมัยเมื่อพระเจ้าอชาตสัตตุเสวยราชย์ได้ ๘ ปี พระเจ้าแผ่นดินในเมืองตะโก้งสันรัฐพม่าทรงพระนามว่า ชัมพูทีปธชะ เสวยราชย์ได้ ๕ ปีเศษ

## ประวัติพระสุภัททะ และการทำสังคายนาครั้งที่ ๑

ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๑ นั้น พระมหาเถระ ๕๐๐ องค์ มีพระมหากัสสป พระอุบาลี พระอานนท์ และพระอนุรุทธะ เป็นต้น ทำสังคายนาครั้งแรกยกย่องศาสนา การกล่าวจ้วงจาบหยาบช้าของพระภิกษุสุภัททะซึ่งบวชเมื่อแก่ได้ชื่อว่าเป็นต้นเหตุให้ยกย่องศาสนา และพระภิกษุสุภัททะองค์นี้เป็นชาวนครอาตุมะ ตระกูลกลับก ใช้สามเณร ๒ องค์ ซึ่งเป็นบุตรของตนให้ทำงานกลับก (เกี่ยวกับการตัดผมและโกนผม) และหุงข้าวยาคูเอาไปแลกสิ่งของเช่น ข้าวสาร น้ำมัน แล้วนำมาถวายพระพุทธพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ครานั้นเมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จไปนครอาตุมะ พระผู้มีพระภาคมิได้ทรงรับสิ่งของเหล่านั้น ตรัสถามถึงเหตุที่ได้สิ่งของเหล่านั้นมาแล้วทรงติเตียน และทรงบัญญัติอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุที่ถวายทานด้วยอกัปปิยวัตถุ (ของที่ได้มาในทาง

---

๑. ศักราชนี้ เข้าใจว่าเป็น อัญชนะ ศักราช

ไม่ควร) กับทรงบัญญัติอาบัติทุกกฎแก่ภิกษุที่เคยเป็นกลับกมาแล้วมีมีดโกนไว้ใช้ เนื่องด้วยเหตุนี้เอง เพื่ออยากจะทำลายศาสนา พระภิกษุสุภัททะจึงจองเวรและกล่าววาจาจ้วงจาบหยาบช้าเช่นนี้ เหมือนกลืนก้อนเหล็กร้อนแล้วสำรอกออกมา

พระเจ้าอชาตสัตตุทรงอนุเคราะห์โดยแจ้งแก่สงฆ์ว่า ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ธรรมจักร (ลักษณะปกครองฝ่ายธรรม) เป็นหน้าที่ของพระคุณเจ้า อาณาจักร (ลักษณะปกครองฝ่ายบ้านเมือง) เป็นหน้าที่ของข้าพเจ้า ขอพระคุณเจ้าทั้งหลาย จงทำสังคายนาเถิด ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าพระราชาองค์นี้เป็นผู้ทรงอนุเคราะห์ยกย่องศาสนาในครั้งแรก พระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ มีพระมหากัสสปเป็นต้น ได้มีศิษย์สืบต่อกันมาเป็นจำนวนมากนับไม่ถ้วน โปรดทราบว่า ต่อนี้ไป ข้าพเจ้าจะได้กล่าวตามคำที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถา

ฝ่ายพระมหาเถระเหล่านั้น ทำสังคายนาแล้ว ท่านก็ปรินิพพานไป ข้อนี้ ท่านกล่าวไว้ว่า

> พระเถระทั้งหลาย เป็นผู้มีฤทธิ์ ทำสังคายนาครั้งแรกแล้ว ก็พบอำนาจมฤตยู พระเถระเหล่านั้นแม้จะมีฤทธิ์ก็ต้องละฤทธิ์เหล่านั้น เหมือนนกถูกตัดปีก ท่านพบอำนาจมฤตยูแล้วปรินิพพาน เราจะว่าอะไรได้ในเมื่อมฤตยูจับเอาพวกเราๆ ไป มฤตยูไม่ต้องแบกหามอะไร ขอให้บัณฑิตจำไว้อย่างนี้ ฯ

นี่เป็นเรื่องย่อในการทำสังคายนาครั้งแรก

## แก่งแย่งด้วยวัตถุ ๑๐ ประการ สังคายนาครั้งที่ ๒

ต่อจากนั้นมาอีก ๑๐๐ ปี ศิษย์ของพระเถระเหล่านั้นที่สืบ ๆ กันมาได้ธำรงไว้ซึ่งศาสนา เมื่อวันคืนล่วงไปโดยลำดับ พระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้วได้ ๑๐๐ ปี พระภิกษุพวกวัชชีบุตรชาวเมืองเวสาลี แสดงวัตถุ ๑๐ ประการขึ้นในเมืองเวสาลีว่า

๑. กำหนดว่า ภิกษุเก็บเกลือไว้ในกลักเขาสัตว์ (เช่นกลักเขาควาย) ก็ควร

๒. กำหนดว่า ภิกษุฉันเพลตอนบ่าย เงาอาทิตย์เกินเที่ยงแล้ว ๒ นิ้วก็ควร

๓. กำหนดว่า ภิกษุฉันเสร็จแล้ว ไม่ทำวินัยกรรมก่อนจะฉันในละแวกบ้านก็ควร

๔. กำหนดว่า ภิกษุอยู่อาวาสใหญ่มีสีมาเดียวรอบอาวาส จะแยกทำอุโบสถต่างหากก็ควร

๕. กำหนดว่า ภิกษุทำอุโบสถในอาวาสใหญ่มีสีมาเดียวรอบอาวาสไม่ต้องรอรับฉันทานุมัติจากภิกษุที่ไม่ได้อยู่ในที่ประชุมสงฆ์ก็ควร

๖. กำหนดว่า ภิกษุทำตามครูอาจารย์ที่เคยทำมาแล้วไม่ว่าจะผิดหรือถูกก็ควร

๗. กำหนดว่า ภิกษุฉันเสร็จแล้ว ไม่ทำวินัยกรรมก่อนจะดื่มนมสดก็ควร

๘. ภิกษุดื่มเหล้าดิบคือน้ำตาลเมาหรือน้ำตาลสดที่ใส่เชื้อหมักส่าลงไปแล้ว แต่ยังไม่ได้กลั่นเป็นเหล้า ก็ควร

๙. ภิกษุจะใช้ผ้าสันถัดไม่มีชาย ก็ควร

๑๐. ภิกษุรับเงินทอง ก็ควร

ราชบุตรของพระเจ้าสุสุนาคเป็นพระราชาทรงพระนามว่า พระเจ้ากาฬาโสก ทรงเข้าข้างพระภิกษุวัชชีบุตรเหล่านั้น ครั้งนั้น พระผู้เป็นเจ้ายสะผู้เป็นบุตรของกากัณฑพราหมณ์ เที่ยวจาริกไปในแคว้นวัชชีหลายแห่ง ได้ทราบเข้าว่า พระภิกษุวัชชีบุตรเมืองเวสาลี กำลังแสดงวัตถุ ๑๐ ประการในเมืองเวสาลีจึงคิดว่า วัตถุ ๑๐ ประการนั้น ไม่ควรเลย เมื่อเราทราบความวิบัติผันแปรแห่งศาสนาของพระทสพลแล้วจะเฉยเมยเสีย ก็ดูกระไรอยู่ อย่ากระนั้นเลยเราจะปราบปรามพวกอธรรมวาที (พวกถือลัทธิไม่เป็นธรรม) แล้วแสดงลัทธิที่เป็นธรรม เมื่อท่านคิดดังนี้แล้วจึงไปยังเมืองเวสาลี ครั้งนั้นพระผู้เป็นเจ้ามหายสะได้มาถึงวาลุการาม โดยตั้งใจว่าจะทำสังคายนากับพระ-อรหันต์ ๗๐๐ องค์ มีพระเรวัตและพระสัพพกามี เป็นต้น

ฝ่ายพระภิกษุวัชชีบุตรทั้งหลาย คิดจะเอาเปรียบ จึงเข้าเฝ้าพระเจ้ากาฬาโสกถวายพระพรว่า มหาบพิตร อาตมภาพทั้งหลายอยู่เฝ้าพระคันธกุฎีเดียวนี้ พระภิกษุเหล่าอื่นที่เป็นอธรรมวาที จะเข้ามาปล้นมาทำลายเสียแล้ว

พระเจ้ากาฬาโสกมหาราช สั่งอำมาตย์ทั้งหลายไปห้ามพระภิกษุพวกที่มาใหม่มิให้เข้ามา พวกอำมาตย์กำลังจะไปห้าม ด้วยอำนาจของเทพยดา จึงไม่เห็นพระภิกษุทั้งหลาย และในคืนนั้น พระเจ้ากาฬาโสกมหาราชทรงพระสุบินเห็นสัตว์นรกกำลังถูกต้มอยู่ในโลหกุมภีนรก ประจวบกับพระนันทาเถรีผู้เป็นพระราชภคินี (น้องหญิง) ของพระองค์เหาะมาประกาศว่า การข่มพระมหาเถรผู้เป็นธรรมวาทียกย่องพระภิกษุผู้เป็นอธรรมวาทีมีโทษมาก แล้วให้โอวาทเพื่อจะยกย่องศาสนา

พระเจ้ากาพาโสกราช สลดพระทัย ทรงขอขมาพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย เหล่านั้นมีพระมหายสะเถระเป็นต้น แล้วทรงกระทำการยกย่องช่วยเหลือในการทำสังคายนาดุจพระเจ้าอชาตสัตตุ

พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย มีพระมหายสะเถระเป็นต้นได้ทำลายอธรรมวัตถุ (ข้อที่ไม่เป็นธรรม) ซึ่งพระภิกษุวัชชีบุตรประกาศไว้แล้วในวาลุการาม แล้วทำสังคายนาครั้งที่ ๒ สิ้นเวลา ๘ เดือนเสร็จ

ครั้งนั้น พระเจ้ากาพาโสกราช บุตรของพระเจ้าสุสุนาคได้ราชาภิเษกในนครปาฏลีบุตรมัชฌิมประเทศแล้ว ๑๒ ปี ก่อนราชาภิเษกของพระเจ้าทวัตตโปงกะในนครศรีเกษตร[๑] รัฐพม่า ๑ ปี ตรงกับปีพุทธศักราช ๑๐๑

ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๒ นั้น พระมหาเถระประมาณ ๗๐๐ องค์ มีพระมหายสะ พระเรวัต พระสัพพกามี เป็นประธาน ทำสังคายนาครั้งที่ ๒ ยกย่องศาสนาครั้งที่ ๒

พระผู้เป็นเจ้ามหายสะเถระ ท่านเป็นสัทธิวิหาริก[๒]ของพระอานนท์เถระ ซึ่งพระผู้มีพระภาคทรงสรรเสริญว่ามีฐานเป็นเอตทัคคะ ๕ อย่าง[๓] การแสดงอธรรมวัตถุของพระภิกษุวัชชีบุตร นับว่าเป็นเหตุในการทำสังคายนาครั้งที่ ๒ โดยแท้ ส่วนพระเจ้ากาพาโสก แม้จะเป็นผู้ช่วยเหลือพระภิกษุอธรรมวาทีมาก่อนก็จริง แต่กลับมาเป็นผู้ช่วยเหลือกระทำการอนุเคราะห์พระภิกษุธรรมวาที เพราะฉะนั้น จึงเห็นได้ว่า พระราชาองค์นี้ เป็นผู้ยกย่องศาสนาครั้งที่ ๒

---

๑. นครศรีเกษตร คือ เมืองแปร อังกฤษเรียก โปรม

๒. สัทธิวิหาริกหรือสัทธิงวิหาริกได้แก่ศิษย์ของผู้ที่เป็นพระอุปัชฌาย์บวชให้

๓. เอตทัคคะ คือ ฐานะที่เด่น และเอตทัคคะของพระอานนท์ ๕ อย่าง คือ ๑. เด่นในทางเป็นพหูสูตร ๒. เด่นในทางมีสติ ๓. เด่นในทางมีคติ ๔. เด่นในการมีความเพียร ๕. เด่นในการเป็นอุปัฏฐากรับใช้พระผู้มีพระภาค

และในสังคายนาครั้งที่ ๒ พระมหาเถระ ๗๐๐ องค์ มีพระมหายสะเถระ พระเรวัตเถระ พระสัพพกามี เป็นประธาน ท่านได้มีศิษย์สืบต่อกันมาเป็นจำนวนมากเหลือที่จะนับคณนา โปรดทราบว่า ต่อไปนี้ ข้าพเจ้าจะได้กล่าวตามคำที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถา พระเถระเหล่านั้น ทำสังคายนาครั้งที่ ๒ แล้วก็ปรินิพพาน

เรื่องนี้สมกับที่กล่าวไว้ว่า

> พระเถระทั้งหลายซึ่งมีความรู้ ทำสังคายนาครั้งที่ ๒ ยกย่องศาสนาแล้ว พบอำนาจมฤตยู ท่านเหล่านั้นถึงจะมีฤทธิ์ ก็ต้องไปสู่อำนาจมฤตยู นับประสาอะไร คนขนาดเรา ๆ จะพ้นมฤตยูได้ ฯ

นี่เป็นเรื่องย่อในสังคายนาครั้งที่ ๒

## เดียรถีย์ปลอมบวช สังคายนาครั้งที่ ๓

ต่อมาจนถึงพุทธศักราช ๒๓๘ พุทธศาสนายังไม่มีความยุ่งยาก ไม่มีอันตราย แต่พอมาถึงปีพุทธศักราช ๒๓๘ เป็นสมัยพระเจ้าศรีธรรมาโสกครองนครปาฏลีบุตร พระองค์เลื่อมใสพุทธศาสนาเพราะนิโครธสามเณรลาภสักการะได้เกิดขึ้นแก่พระภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก

ครั้งนั้น พวกเดียรถีย์ประมาณ ๖ หมื่นคน อยากได้ลาภสักการะปลอมตัวบวชแทรกแซงเข้าไปทำสังฆกรรมมีอุโบสถและปวารณา เป็นต้น

> เหมือนนกยางแทรกเข้าไปอยู่ในหมู่หงส์, เหมือนโคลานแทรกเข้าไปอยู่ในฝูงโค, และเหมือนลาแทรกเข้าไปอยู่ในหมู่ม้าสินธพ ฯ

ครั้งนั้น พระภิกษุสงฆ์คิดกันว่า บัดนี้ สงฆ์ไม่บริสุทธิ์เสียแล้ว ดังนั้น จึงไม่ทำอุโบสถตลอด ๗ ปี อุโบสถและปวารณาขาดไป ๗ ปี เพราะมีเสนียดเกิดขึ้นในศาสนา

พระเจ้าศรีธรรมาโสก ทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว ตรัสใช้ให้อำมาตย์คนหนึ่งไประงับอธิกรณ์ ให้พระภิกษุสงฆ์ทำอุโบสถ อำมาตย์คนนั้นเขลาไปโดยที่ไม่กล้าทูลย้อนถามว่าจะให้ทำอย่างไรกับภิกษุที่ไม่อยากทำอุโบสถ แต่กลับไปปรึกษากับอำมาตย์เขลาคนหนึ่ง ได้รับคำแนะนำว่า ถ้าพระภิกษุสงฆ์ไม่ทำอุโบสถ พระมหาราชามีพระประสงค์จะให้ฆ่าเสีย ตนเองเขลาอยู่แล้ว ไปได้ยินคำเขลาจากคนเขลาเข้า จึงไปวิหารฆ่าพระภิกษุสงฆ์ผู้ไม่อยากทำอุโบสถเสีย

ฝ่ายพระราชา ทรงทราบเหตุการณ์นั้นแล้ว ทรงพระดำริว่า อำมาตย์คนนั้นโง่จริง เรามิได้สั่งอย่างนั้นเลย กลับไปทำหยาบช้าเช่นนี้เข้าได้ เราจะพ้นบาปหรือไม่ พระองค์เกิดแคลงพระทัย จึงนิมนต์พระมหาโมคคลีบุตรติสสเถระมาจากท้ายแม่น้ำคงคาแล้ว ตรัสถามถึงเหตุการณ์นั้น พระเถระชี้แจงโดยชักเอาเรื่องที่ปกติตติรชาดกมาวิสัชนาแล้วว่า พระองค์พ้นบาปเพราะไม่มีเจตนา แล้วให้พระเจ้าศรีธรรมาโสกศึกษาลัทธิเดียรถีย์อยู่ ๗ วัน พระองค์เทียบทานลัทธิพุทธศาสนากับลัทธิเดียรถีย์แล้ว ทรงขับไล่พวกเดียรถีย์ประมาณ ๖๐,๐๐๐ คน ให้พ้นไปจากศาสนา นั่นแหละ พระภิกษุสงฆ์จึงทำอุโบสถ และพระโมคคลีบุตรติสสเถระได้กล่าวพยากรณ์เรื่องราวตามที่พระผู้มีพระภาคทรงกำหนดไว้ พระมหาเถระประมาณ ๑,๐๐๐ องค์ ได้ทำสังคายนาในอโสการาม ๙ เดือน ครั้งนั้น พระเจ้าศรีธรรมาโสกครองราชสมบัติในนครปาฏลีบุตรมัชฌิมประเทศได้ ๑๘ ปี

ทางนครศรีเกษตร รัฐพม่า พระเจ้ารังโปงกะ[๑] ครองราชสมบัติได้ ๑๒ ปี ในการทำสังคายนาครั้งที่ ๓ พระมหาโมคคลีบุตรติสสเถระเดิมเป็นมหาพรหมชื่อติสสะ พระมหาเถระที่ทำสังคายนาครั้งที่ ๒ ไปพรหมโลกอัญเชิญให้มายกย่องศาสนา จึงจุติจากพรหมโลกมาเกิดในโลกนี้ ในครรภ์นางพราหมณีชื่อโมคคลี

การที่เดียรถีย์ประมาณ ๖๐,๐๐๐ คน อยากได้ลาภสักการะปลอมตัวเป็นสมณะแทรกแซงเข้าไปในสังฆกรรมมีอุโบสถและปวารณาเป็นต้นก็ดี การที่พระภิกษุสงฆ์ไม่ทำอุโบสถ ๗ ปี เพราะสงฆ์ไม่บริสุทธิ์ก็ดี นับว่าเป็นเหตุในการยกย่องศาสนาโดยแท้ พระมหาเถระทั้งหลาย มีพระมหาโมคคลีบุตรติสสะ พระมหามัชฌันติกะ พระมหาเทวะเป็นประธาน ทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ได้ยกย่องศาสนาครั้งที่ ๓

ขอให้ทราบว่าพระเจ้าศรีธรรมาโสกเป็นพระราชายกย่องศาสนา โดยที่สอบสวนลัทธิเดียรถีย์แล้วขับไล่เดียรถีย์ให้พ้นไปจากศาสนา พระมหาเถระประมาณ ๑,๐๐๐ องค์ มีพระมหาโมคคลีบุตรติสสะ พระมหามัชฌันติกะ พระมหาเทวะเป็นประธาน ท่านได้มีศิษย์สืบต่อกันมาเป็นจำนวนมากเหลือที่จะนับคณนา

โปรดทราบว่า ต่อไปนี้ ข้าพเจ้าจะได้กล่าวตามคำที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถา พระเถระเหล่านั้น ทำสังคายนาครั้งที่ ๓ แล้วปรินิพพาน เรื่องนี้ สมกับที่ท่านกล่าวไว้ว่า

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ (ร.ศ. ๑๑๗) ตอนกล่าวถึงประวัติภูกามว่า พระเจ้ารานปวงครองศรีเกษตร เมื่อพุทธศักราช ๑๙๓ ถึงพุทธศักราช ๒๔๓

พระเถระทั้งหลาย แม้จะมีฤทธิ์ ทำสังคายนาในศาสนาแล้ว ไปสู่อำนาจมฤตยู เหมือนดวงอาทิตย์เข้าไปในหลืบเมฆ พระเถระเหล่านั้น ท่านไปฉันใด แม้เราทั้งหลาย ย่อมไปฉันนั้น ใครจะพ้นจากมฤตยูได้ สัตว์ทั้งหลาย มฤตยูรออยู่ข้างหน้า เพราะฉะนั้น คนที่เป็นบัณฑิต ควรทำบุญทุกเมื่อ เพื่อตรัสรู้นิพพานอันไม่จุติ

นี่เป็นเรื่องย่อในสังคายนาครั้งที่ ๓

## พระมหาโมคคลีบุตรติสสะเถระส่งสาวกไปประดิษฐานศาสนาในที่ต่าง ๆ

ต่อมา พระมหาโมคคลีบุตรติสสะเถระ พิจารณาว่า ศาสนาของพระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธ จะประดิษฐานที่ไหนดี เห็นว่า ศาสนาของพระพุทธเหมาะที่จะตั้งอยู่ในปัจจันตประเทศ ดังนั้น ท่านจึงส่งพระมหาเถระแยกกันไป ๙ แห่ง เพื่อประดิษฐานพุทธศาสนาเช่นเดียวกับพระเจ้าศรีธรรมาโสกส่งพระมหามหินทเถระไปเกาะสีหฬ เพื่อให้ไปประดิษฐานศาสนาที่เกาะนั้น พระมหาเถระที่ถูกส่งไปคือ พระโสณะและพระอุตตระไปสุวรรณภูมิ พระมหารักขิตเถระไปโยนก พระโยนกรักขิตเถระไปแคว้นวนวาสี พระธรรมรักขิตเถระไปแคว้นอปรันตะ พระมัชฌันติกเถระไปแคว้นกัสมีรคันธาระ พระมหาเรวัตเถระไปแคว้นมหิงสกะ พระมหาธรรมรักขิตเถระไปแคว้นมหารัฐ พระมัชฌิมเถระไปแคว้นจีน และท่านส่งไปพร้อมด้วยสงฆ์พอแก่การอุปสมบทในแคว้นนั้น ๆ ด้วย พระมหาเถระเหล่านั้นต่างก็แยกกันไปเป็นพวก ๆ ประ-

ดิษฐานศาสนาในแคว้นนั้น ๆ ครั้นประดิษฐานศาสนาแล้วก็ได้ยังสถานที่นั้น ๆ ให้อร่ามไปด้วยผ้ากาสาวพัสตร์ของพระภิกษุทั้งหลาย พุทธศาสนาประดิษฐานอยู่โดยปราศจากอันตราย เหมือนดวงจันทร์ห่อหุ้มด้วยละอองหมอกในกลีบเมฆ พ้นจากอันตรายคือราหู

## แคว้นสุวรรณภูมิ

บรรดาสถานที่ทั้ง ๙ แห่งนั้น แคว้นสุวรรณภูมิปัจจุบันนี้ คือ สุธรรมนคร (เมืองสะเทิม) นั่นเอง ถ้าจะถามว่า รู้ได้อย่างไรว่าแคว้นสุวรรณภูมิคือ สุธรรมนคร ?

ตอบว่า รู้ได้โดยอนุมานทาง และโดยอนุมานสถานที่ อนุมานทางอย่างไร ?

อนุมานทาง คือ จากเกาะสีหฬไปถึงสุวรรณภูมิมีระยะเดินทางเท่ากันกับจากเมืองสุธรรมถึงเกาะสีหฬ ตรงกับพระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาว่า "จากนี้ (เกาะสีหฬ) ถึงสุวรรณภูมิ ประมาณ ๗๐๐ โยชน์ เรือใบใช้ลมอย่างเดียวแล่น ๗ วัน ๗ คืนถึง มีอยู่คราวหนึ่ง ปลาโลมาหนุนเรือ ๗ วันถึงเหมือนกัน" ดังนี้ นัยว่า จากเมืองสุธรรมถึงเกาะสีหฬประมาณ ๗๐๐ โยชน์ เรือใบเวลาแล่นมาถูกลมตรง (แล่นตามลม) ๗ วัน ๗ คืนถึง นี่คือรู้ได้โดยอนุมานทาง

อนุมานสถานที่ อย่างไร ?

อนุมานสถานที่ คือ กล่าวกันว่า สุวรรณภูมิตั้งอยู่ใกล้มหาสมุทรเป็นเมืองท่าใหญ่ พวกพ่อค้าชาวต่างประเทศมารวมกันที่นั่น เพราะฉะนั้น เด็กผู้ใหญ่ลงเรือสินค้าจากนครจัมปาเป็นต้นมายังสุวรรณภูมิ แม้เมืองสุธรรม

ปัจจุบันนี้ก็ตั้งอยู่ใกล้มหาสมุทร นี่คือรู้ได้โดยอนุมานสถานที่

แต่มีผู้กล่าวว่า สุวรรณภูมิคือแคว้นหริภุญชัย เขาบอกว่าที่นั้นมีทองคำมาก แต่ยังมีอาจารย์อื่นกล่าวว่า สุวรรณภูมิคือรัฐสยามที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ควรพิจารณา

อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า อปรันตะแยกออกเป็นแคว้นหนึ่ง แต่อาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า อปรันตะ ก็คือแคว้นสุนาปรันตะนั่นเอง ที่กล่าวเช่นนั้นสมควรแล้ว เพราะอะไรหรือ? เพราะถ้าจะตรวจดูในอรรถกถาหลายฉบับจะพบว่า อปรันตะ คือ แคว้นสุนาปรันตะนั่นเอง เนื่องด้วยแคว้นนั้นมี ๒ ชื่อ คือ สุนะ และ อปรันตะ พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถาอุปริปัณณาส และอรรถกถาสฬายตนสังยุตต คือ เรื่องให้ทานด้วยสลาก พระโกณฑธานเถระเป็นผู้ได้รับสิทธิสลากภัตทานในแคว้นสุนาปรันตะ พระอรรถกถาจารย์ท่านแสดงว่าแคว้นนั้นมีฐานะเป็นเยี่ยม จึงเอา สุน ศัพท์บวกเข้ากับ อปรันตะเป็นสุนาปรันตะ แต่ในอรรถกถาธัมมบท และอรรถกถาอังคุตตรนิกาย ท่านเว้นคำว่าอปรันตะเสีย กล่าวแต่คำว่า สุนะ ศัพท์ว่า สุนะ ในเรื่องนี้ แปลว่า บุตร ราชบุตรองค์ใหญ่ของพระเจ้ามันธาตุ เรียกเจ้าผู้ครองนครมาทั้ง ๔ ทวีป แล้วมอบให้เจ้าผู้ครองนครทั้งหลายเหล่านั้นปกครองกันคนละทวีป ๆ ในทวีปทั้ง ๔ นั้น สถานที่ของผู้ครองทวีปเหนือเรียกว่าแคว้นกุรุ สถานที่ของผู้ครองทวีปตะวันออกเรียกว่าแคว้นเวเทหะ สถานที่ของผู้ครองทวีปตะวันตกเรียกว่า อปรันตะ ผู้เกิดในทวีปตะวันตก ท่านใช้คำเรียกว่า สุนะ แม้ผู้ที่เกิดในทวีปนั้น ก็เรียกว่า บุตร หรือ สุนะ ของคนเหล่านั้น เหมือนคำว่าภิกษุวัชชีบุตร โปรดทราบว่าคำว่าบุตรนี้เรียกแปลกออกไปว่า สุนะ ตามวรรณคดีโวหารหรือตามความสละสลวยแห่งวาจา

## รัฐโยนก

ที่อยู่ของคนยวนที่เรียกว่าเชียงใหม่ ชื่อว่าแคว้นโยนก

## รัฐวนวาสี

ที่ตั้งนครศรีเกษตร ชื่อว่าแคว้นวนวาสี แต่บางอาจารย์กล่าวว่า แคว้นวนวาสี เป็นแคว้นหนึ่ง ไม่ใช่ที่ตั้งนครศรีเกษตร นั่นไม่ถูก อันที่จริง ที่ตั้งนครศรีเกษตรนั่นแหละ ชื่อว่าแคว้นวนวาสี ถ้าจะถามว่ารู้ได้อย่างไร? ตอบว่า เมื่อรัชสมัยพระเจ้าภาติกะผู้เป็นราชาของเราทั้งหลาย มีคนได้พระพุทธรูปโลหะ (ทองสำริด) องค์หนึ่ง เป็นของเก่าจมอยู่ในเนินดินแห่งหนึ่ง ซึ่งปกคลุมไปด้วยพุ่มไม้ในนครศรีเกษตร มีรอยจารึกอักษรโบราณที่ฐานพระพุทธรูปนั้นว่า พระพุทธรูปองค์นี้ เพื่อให้คนอยู่ในแคว้นวนวาสีบูชา เพราะฉะนั้น จึงรู้ได้อย่างนี้

## รัฐกัสมีระ คันธาระ

แคว้นกัสมีระและแคว้นคันธาระ ชื่อว่าแคว้นกัสมีระคันธาระ และแคว้นทั้ง ๒ นี้ ตั้งอยู่ติดต่อเป็นแคว้นเดียวกัน เพราะฉะนั้นพระโมคคลีบุตรติสสะเถระ จึงส่งพระมัชฌันติกเถระไปยังแคว้นทั้ง ๒ นี้องค์เดียว บางอาจารย์กล่าวว่าแคว้นทั้ง ๒ นั้น เป็นชนบท (หัวเมือง) ใช้ศัพท์เป็นนปุงสกลิงค์เอกวจนะ และครั้งนั้นแคว้นทั้ง ๒ ปกครองโดยพระราชาองค์เดียว ท่านจึงกล่าวไว้ในอรรถกถาโดยเอกัตถพจน์ คือคำมีความหมายถึงของสิ่งเดียว

## รัฐมหิงสกะ

แคว้นยักษปุระ (เมืองยักษ) ซึ่งได้แก่แคว้นอันธกะ (เมืองคนตาบอดหรือเมืองมืด) ชื่อว่าประเทศมหิงสกะ

## รัฐมหารัฐ

แคว้นมหานครชื่อว่า มหารัฐ เดี๋ยวนี้เติมคำว่า นคร เข้าไป เลยเรียกว่า มหานครรัฐ บางอาจารย์กล่าวว่า มหารัฐ คือ สยามรัฐ

## รัฐจีน

แคว้นจีนตั้งอยู่ติดต่อเป็นผืนเดียวกันกับป่าหิมพานต์ชื่อว่า จีนรัฐ คือ แคว้นจีน

นี้คือ ศาสนาประดิษฐานแต่ละแห่ง ๆ ในสถานที่ทั้ง ๙ แห่ง

## พระเถระปรัมปรา

บัดนี้ จะกล่าวถึงเรื่องเถระปรัมปราตั้งแต่เริ่มต้น จริงอยู่พระอุบาลีเถระท่านเป็นสัทธิวิหาริกของพระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธ ศิษย์ของท่าน คือ พระทาสกะเถระ ศิษย์ของพระทาสกะเถระ คือพระโสณกะเถระ ศิษย์ของพระโสณกะเถระ คือ พระสิคควะเถระและพระจัณฑวัชชีเถระ ศิษย์ของท่านทั้ง ๒ นั้น คือ พระโมคคลิบุตรติสสะเถระ พระมหาเถระ ๕ องค์นี้ คือ พระทาสกะเถระ พระโสณกะเถระ พระสิคควะเถระ พระจัณฑวัชชีเถระ และพระโมคคลีบุตรติสสะเถระ เป็นชั้นต้นในวงศ์ศาสนา ได้ชื่อว่าเป็นอาจารย์ปรัมปรา คือ เป็นอาจารย์สืบ ๆ กันมา และพระเถระปรัมปรา คือ พระเถระที่สืบ ๆ กันมา ก็เป็นศิษย์ปรัมปราสืบ ๆ กันมาของอาจารย์ปรัมปราเหล่านั้น ไม่ขาดสายตราบเท่าทุกวันนี้ ข้าพเจ้าจะกล่าวเฉพาะพระภิกษุลัชชี คือ พระภิกษุมีความละอายบาปรักษาศีลบริสุทธิของอาจารย์ปรัมปรา จะไม่กล่าวถึงภิกษุอลัชชี เพราะว่าพระภิกษุอลัชชี ถึงจะเป็นพหูสูตร ( มีความรู้มาก ) ก็มีแต่จะทำลายระเบียบแบบแผนอันชอบธรรม ทำให้เกิดมหาภัยขึ้นในวงศ์วานศาสนาเพราะ

หนักไปในทางลาภและทางโลก ขึ้นชื่อว่างานรักษาศาสนา ย่อมตกเป็นหน้าที่ของพระภิกษุลัชชี ไม่ใช่เป็นหน้าที่ของภิกษุอลัชชี เพราะฉะนั้นปราชญ์โบราณจึงกล่าวไว้ว่า พระมหาเถระทั้งหลาย พิจารณาถึงผู้ที่จะรักษาศาสนาในอนาคตได้เปล่งวาจาว่า พระภิกษุลัชชี[๑] จะรักษาศาสนาในอนาคต ดังนี้ถึง ๓ ครั้ง

ขอให้ทราบว่า คนอลัชชีในมัชฌิมประเทศ มีอยู่มาก

## พระภิกษุสงฆ์แตกแยกกัน เกิดลัทธิมหายานขึ้น

หลังจากพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้ว ๑๐๐ ปี ภิกษุวัชชีบุตรแสดงอธรรมวัตถุ คือ ข้อปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมดังได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น ปรึกษากับภิกษุผู้ประพฤติไม่เป็นธรรมที่ถูกขับไล่ตอนทำสังคายนาครั้งแรก แสวงหาเพื่อนร่วมงานได้แล้ว ทำสังคายนาเหมือนที่พระมหาเถระได้ทำมาแล้วแต่เปลี่ยนใช้โวหารว่า มหาสังคีติ

ครั้นทำสังคีติแล้ว ก็แยกออกเป็นคนละคณะ น่าขันเสียนี่กะไร เหมือนจิ้งจอกเถ้า ระบายความถือตัวออกมา เชื่อว่าตัวเองเป็นเหมือนราชสีห์ เพราะมี ๔ เท้าเหมือนกัน ทำเสียงคำรามให้เหมือนราชสีห์ พระภิกษุวัชชีบุตรเหล่านั้น ไม่รู้ธรรมวินัยอย่างแท้จริง ทำลายความหมายอันแท้จริงเสียโดยใช้ชื่อฉายาแทนชื่อจริง คือชื่อจริงเรียกว่าสังคายนาแต่ใช้ชื่อฉายาว่ามหาสังคีติ

---

๑. ในสารัตถทีปนีกล่าวว่า–สญฺจิจฺจ อาปตฺตึ นาปชฺชติ อาปตฺตึ น ปริคูหติ อคติคมนญฺจ น คจฺฉติ เอทิโส วุจฺจติ ลชฺชิปุคฺคโลติฯ พระภิกษุลัชชี คือ ผู้ไม่จงใจต้องอาบัติ เมื่อต้องอาบัติแล้วไม่ปกปิดไว้ ไม่มีอคติ.

แล้วคัดธรรมวินัยบางข้อบางประการออกเสีย ใช้ประพฤติปฏิบัติเฉพาะในคณะของตน ธรรมวินัยของพวกวัชชีบุตรนั้น ไม่มีในคณะสงฆ์ที่ถือลัทธิเป็นธรรม พระภิกษุวัชชีบุตรเหล่านั้น ประพฤติธรรมวินัยตามอำเภอใจ ยังธรรมวินัยอันแท้จริงให้ระส่ำระสาย นี่แหละ ชื่อว่ามหาสังคีติ คณะอธรรมวาทีผู้ถือลัทธิไม่เป็นธรรม มีอยู่คณะเดียว หลังจากนั้น ล่วงเวลานานเข้า ก็แตกกันเองจากลัทธินั้น แยกออกไปอีก ๒ คณะ คือ คณะชื่อโคกุลิกะ (ช่วยโคตกหล่ม) ๑ คณะชื่อเอกโวยการะ (ช่างเหล็กตัวยง) ๑

หลังจากนั้น คณะโคกุลิกะ แตกกันเอง แยกออกไปอีก ๒ คณะ คือ คณะชื่อพหุสุติกะ ๑ คณะชื่อบัญญัติวาทะ ๑ ต่อมายังแยกออกจากคณะเหล่านี้ตั้งขึ้นเป็นอีกคณะหนึ่ง ชื่อเจติยวาทะ หลังจากนั้นล่วงเวลามานานเข้า พระภิกษุสงฆ์ในคณะธรรมวาที ไปเข้ากับคณะตรงกันข้ามเลยแยกออกอีก ๒ คณะ คือ คณะชื่อมหิงสาสกะ ๑ คณะชื่อวัชชิปุตตกะ ๑ หลังจากนั้น คณะวัชชิปุตตกะ แตกกันเอง แยกออกไปเป็น ๔ คณะ คือ คณะชื่อธรรมุตริกะ ๑คณะชื่อภัททยานิกะ ๑ คณะชื่อฉันนาคาริกะ ๑ และคณะชื่อสัมมิติ ๑ คณะมหิงสาสกะแตกกันเอง แยกออกเป็น ๕ คณะ คือ คณะชื่อ สัพพัตถิวาทะ ๑ คณะชื่อธรรคุตติกะ ๑ คณะชื่อกัสสปีโย ๑ คณะชื่อสังกันติกะ ๑ คณะชื่อสุตตวาทะ ๑

เมื่อพระมหาเถระทั้งหลายทำสังคายนาครั้งที่ ๒ ในมัชฌิมประเทศดังได้กล่าวมาแล้ว คณะอธรรมวาที ได้แยกออกเป็นพวก ๆ จากคณะเถรวาทฝ่ายธรรมวาที เกิดเป็นคณะอธรรมวาที ๑๗ คณะ และคณะอธรรมวาทีเหล่านั้น มิได้เป็นพวกเถรปรัมปราในศาสนา ทั้งไม่เป็นผู้อุปการะช่วยเหลือศาสนา จึงไม่อาจนับเป็นพวกเถรปรัมปรา เหมือนนกยางไม่อยู่ในจำพวก

หงส์ โคลานไม่อยู่ในจำพวกโค นากไม่อยู่ในจำพวกทองคำ

โปรดทราบตามนัยที่มาในอรรถกถาสมันตปาสาทิกา ในปริวารขันธกะ เบื้นต้นว่า พระอุบาลีก็ดี พระทาสกะก็ดี เบื้นพระเถระปรัมปราสืบมาแต่พระมหากัสสปเถระ

เราอนุมานว่าพระเถระเช่นพระอุบาลี มีความประพฤติบริสุทธิ์ ก็อาจรู้ว่าพระโมคคลีบุตรติสสะเถระมีความประพฤติบริสุทธิ์ตลอดมาจนถึงพระเถระเหล่านั้น ประพฤติบริสุทธิ์

เปรียบเหมือน เราอนุมานฝนตกในลำน้ำต้อนเหนือ ก็อาจรู้ความมากน้อยของน้ำในลำน้ำตอนล่างได้ การอนุมานอย่างนี้ เรียกว่า การณานุมานนัย คือ อนุมานเหตุมาหาผล

เราอนุมานว่าพระโมคคลิบุตร ติสสะเถระมีความประพฤติบริสุทธิ์ต่อลอดไปจนถึงพระเถระเหล่านั้นมีความประพฤติบริสุทธิ์ ก็อาจรู้ว่าพระอุบาลีเถระมีความประพฤติบริสุทธิ์

เปรียบเหมือนเรามองเห็นควันอยู่ข้างบน ก็อาจอนุมานรู้ได้ว่ามีไฟ การอนุมานอย่างนี้เรียกว่า ผลานุมานนัย คือ อนุมานผลไปหาเหตุ

เราอนุมานว่า พระอุบาลีเถระ มีความประพฤติบริสุทธิ์ เบื้นองค์เบื้องต้น และพระโมคคลีบุตรติสสะเถระมีความประพฤติบริสุทธิ์เบื้นองค์สุด ก็อาจรู้ว่า องค์ท่ามกลางคือพระทาสกะเถระ พระโสณะเถระ พระสิคควะเถระ เบื้นต้นมีความประพฤติบริสุทธิ์

เปรียบเหมือนเราเห็นรอยเท้าเนื้อที่แผ่นหินภาคนี้ภาคโน้น ที่กลางแผ่นหิน ไม่ปรากฏรอยเท้า ก็อาจรู้ว่า ที่กลางแผ่นหินมีรอยเท้า การอนุมานอย่างนี้เรียกว่า มิคปทวลัญชนนัย คือ อนุมานรอยเท้าเนื้อ

โดยนัยแห่งการอนุมาน ๓ อย่างนี้ พึงทราบได้ว่าคณะเถระวาทนี้ เป็นธรรมวาทีถือลัทธิเป็นธรรม เป็นลัชชีผู้ละอายบาป และเป็นเปสลผู้รักศีล

พึงนำนัยทั้ง ๓ ที่กล่าวข้างบนนี้มาเป็นหลัก พึงทราบว่าพระเถระทั้งหลายที่มีชื่ออยู่ในคัมภีร์ ตลอดจนพระเถระที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาสมันตปาสาทิกาในปริวารขันธกะ เช่น พระมหินทะ พระอิฏฐิยะ นับว่าเป็นเถระปรัมปรา

บริเฉทที่ ๑

เรื่องประวัติศาสนามาสู่สถานที่ ๙ แห่ง

ในคัมภีร์ศาสนาวงศ์

**จบ**

## ศาสนาในเกาะสีหฬ

บัดนี้ ได้โอกาสที่จะกล่าวถึงเรื่องศาสนาในเกาะสีหฬตามลำดับ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะกล่าวเรื่องนั้น ต่อไป

อันที่จริง เกาะสีหฬเป็นเหมือนห้องเก็บเจดีย์ เพราะเป็นที่ประดิษฐานศาสนา นัยว่า พระสัมมาสัมพุทธเมื่อยังทรงพระชนม์อยู่ ได้เสด็จไปเกาะสีหฬถึง ๓ ครั้ง ครั้งแรกเสด็จไปปราบยักษ์ เสด็จไปองค์เดียว ทรงปราบยักษ์ทั้งหลาย ทรงกระทำการป้องกันประชาชนในเกาะสีหฬ เพราะตั้งพระทัยว่า เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ศาสนาจะดำรงอยู่ในเกาะสีหฬ จึงเสด็จไปเกาะนั้นถึง ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๒ เสด็จไปปราบนาคราชลุงกับหลาน เสด็จไปองค์เดียวเหมือนคราวก่อนไปปราบนาคราชเหล่านั้น ครั้งที่ ๓ เสด็จไปพร้อมด้วยภิกษุบริวาร ๕๐๐ องค์ ทรงประทับเข้านิโรธสมาบัติ ณ ที่มหาเจดีย์ฐาน, ถูปารามเจดีย์ฐาน, ที่ประดิษฐานไม้มหาโพธิ, มหิยังคณเจดีย์ฐาน, มุติงคณเจดีย์ฐาน, ทีฆวาปีเจดีย์ฐาน, และกัลยาณิยเจดีย์ฐาน.

และครั้งนั้น ศาสนาหยั่งลงประดิษฐานอยู่ แต่ภายหลังพระมหาโมคคลิบุตร ติสสะเถระผู้หนักแน่นเสมอต้นเสมอปลาย เป็นเถระปรัมปราตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ส่งพระมหินทะเถระไปเกาะสีหฬ พร้อมด้วยพระเถระเหล่านี้ คือ พระอิฏฐิยะ พระอุตติยะ พระสัมพละและพระภัททสาละ เมื่อวันขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๑๒ (กัตติกมาส) ส่วนพระเถระทั้งหลายมีพระโสณะและพระอุตตระเป็นต้น ก็ได้ไปสู่สถานที่นั้น ๆ ซึ่งได้ตกเป็นภาระของตน ๆ เพื่อประดิษฐานศาสนา เดินทางไปเมื่อวันขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๑๒ พุทธศักราช

## พระมหินทเถระไปเกาะสีหฬ

ฝ่ายพระมหามหินทเถระรออยู่ ๗ เดือน ครั้นถึงกลางเดือน ๗ (เชฏฐมาส) พุทธศักราช ๒๓๖ ท่านจึงไปเกาะสีหฬเพื่อประดิษฐานศาสนา ด้วยเหตุนี้ พระเถระถูกกำหนดองค์ให้แยกกันไป คือ ในสถานที่ ๙ แห่งนั้น พระมหามหินทเถระไปเกาะสีหฬเมื่อพุทธศักราช ๒๓๖ สถานที่อื่นอีก ๘ แห่ง พระเถระได้ไปเมื่อพุทธศักราช ๒๓๕

ถามว่า เหตุไร พระมหามหินทเถระจึงต้องรออยู่ตั้ง ๗ เดือน มาถึงเกาะสีหฬหลังองค์อื่นทั้งหมด โปรดทราบคำตอบว่า ครั้งนั้น พระเจ้าแผ่นดินเกาะสีหฬทรงพระนามมุฏสีวะ ทรงพระชราหมดพระกำลัง ไม่สามารถจะยกย่องศาสนาได้ แต่พระราชกุมารผู้เป็นพระโอรสของพระองค์ทรงพระนามเทวานัมปิยติสสะยังหนุ่มอยู่ จักสามารถยกย่องศาสนาได้ และพระมหามหินทเถระท่านมีเจตน์จำนงว่า ขอให้ราชกุมารเทวานัมปิยติสสะ จงได้ราชสมบัติ เราจะได้ไปหาพระญาติกับพระราชชนนีที่นครเวทิสคีรี ดังนั้น ท่านจึงรออยู่ถึง ๗ เดือน ได้ไปเกาะสีหฬ เมื่อพุทธศักราช ๒๓๖

วันเพ็ญเดือน ๗ (เชฏฐมาส) พุทธศักราช ๒๓๖ พระมหามหินทเถระ พร้อมด้วยพระเถระ ๖ องค์ มีพระอิฏฐิยะ เป็นต้น กับสามเณร สุมนผู้เป็นหลาน และอุบาสกชื่อภัณฑุกะ ขึ้นไปสู่ฟ้าเมื่อเดือน ๗ เดินทางโดยทางอากาศเหมือนหงส์ทองแล้วลงไปยืนอยู่ที่ยอดภูเขามิสสกะ ด้านทิศตะวันออกเมืองอนุราธะ

อนึ่ง ในวันเพ็ญเดือน ๗ ที่เกาะลังกามีงานนักษัตฤกษ เรียกว่าเชฏฐมูลนักษัตฤกษ คนทั้งหลายเล่นมหรสพกัน ดังนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในฎีกาวินัยชื่อสารัตถทีปนีว่า เชฏฐนักษัตหรือมูลนักษัต ย่อมมีในวันเพ็ญเดือน ๗ (เชฏฐมาส) และนักษัตฤกษวันเพ็ญที่กล่าวไว้ในสารัตถทีปนีฎีกาวินัยนั้น

พึงเห็นว่าท่านกล่าวทำนองวิจารณ์ นักษัตฤกษ วันเพ็ญในราชประเพณี ส่วนพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงประกาศป่าวร้องบอกชื่อนักษัตฤกษ ตรัสสั่งให้ข้าราชการทั้งหลายเล่นมหรสพ พระองค์พร้อมด้วยชายฉกรรจ์ ๔๐,๐๐๐ คนห้อมล้อมออกจากพระนครตรงไปยังภูเขามิสสกะ มีพระราชประสงค์จะล่าเนื้อเล่น ครั้งนั้น เทพยดาองค์หนึ่งที่สิงอยู่ในภูเขานั้น แปลงตัวเป็นเนื้อล่อพระราชาเรียกให้ไปตรงหน้าพระเถระ พระเถระเห็นพระราชากำลังเสด็จมา จึงอธิษฐานให้เห็นท่านเฉพาะพระราชา คนอื่นอีก ๖ คนไม่ให้เห็น แล้วร้องเรียกว่า ติสสะ ติสสะ มาทางนี้ พระราชาทรงสดับเสียงนั้น ทรงพระดำริว่า ทุกคนที่เกิดในเกาะนี้ ไม่มีใครจะกล้าเรียกชื่อเราว่า ติสสะ แต่เขาผู้นี้นุ่งห่มผ้าฉีกขาด หัวโล้นอาศัยผ้าย้อมฝาด ออกชื่อเรียกเรา เขาจะเป็นใครหนอ เป็น มนุษย์หรืออมนุษย์ พระเถระกล่าวว่า

ดูก่อนมหาบพิตร อาตมาเป็นสมณะ เป็นสาวกของพระธรรมราชา มาจากชมพูทวีปสู่ที่นี้ เพื่ออนุเคราะห์พระองค์โดยแท้ฯ

ความจริงในครั้งนั้น พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ทรงราชาภิเษกได้ ๑ เดือน ด้วยเครื่องอภิเษกที่พระเจ้าอโสกส่งมาถวาย พระองค์ทรงราชาภิเษกเมื่อวันเพ็ญเดือน ๖ (วิสาขมาส) พระเจ้าอโสกส่งเครื่องธรรมบรรณาการมาถวาย พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงระลึกถึงประวัติศาสนาอันประกอบด้วยคุณพระรัตนตรัยเพิ่งได้ยินไม่นาน ครั้นฟังคำพระเถระนั้นว่า อาตมาเป็นสมณะ เป็นสาวกของพระธรรมราชา จึงทรงทราบว่า พระคุณเจ้ามาแล้วสิหนอ ทรงวางอาวุธทันที ประทับนั่ง ณ ที่สมควรแห่งหนึ่ง ตรัสพระวาจาต้อนรับเป็นอันดี

สมกับที่ท่านโบราณาจารย์กล่าวไว้ว่า

พระราชาทรงวางอาวุธแล้ว เสด็จเข้าไปนั่ง ณ ที่สมควรแห่งหนึ่ง ทรงตรัสต้อนรับปฏิสันถารด้วยพระวาจามีประโยชน์เป็นอันมาก ฯ

และเมื่อพระองค์ทรงตรัสต้อนรับปฏิสันถารอยู่นั้น พวกชายฉกรรจ์ ๔๐,๐๐๐ คนเหล่านั้น ก็ได้เข้ามาห้อมล้อม

ครั้งนั้น พระเถระได้เปิดเผยให้พระราชาเห็นคนทั้ง ๖ พระราชาทอดพระเนตรเห็นแล้วตรัสถามว่า คนเหล่านี้ มากันเมื่อไร?

มาพร้อมอาตมา ขอถวายพระพร

เดี๋ยวนี้ ในชมพูทวีป ยังมีคนเช่นนี้อีกไหม ?

มีมาก มหาบพิตร เดี๋ยวนี้ ในชมพูทวีปนั้น รุ่งเรืองไปด้วยผ้ากาสาวพัสตร์อบอวลไปด้วยพระภิกษุสงฆ์

สาวกของพระพุทธมีมาก เป็นพระอรหันต์ขีณาสพ มีไตรวิชา มีฤทธิ ฉลาดในเจโตปริยาย (รู้จิตผู้อื่น) ฯ

ข้าแต่พระคุณเจ้า พระคุณเจ้ามาทางไหน ?

มหาบพิตร อาตมาไม่ได้มาทางน้ำและทางบก

พระราชาทรงทราบว่า พระผู้เป็นเจ้าเหล่านั้นมาทางอากาศ

## พระมหินทเถระถามปัญหาพระเจ้าเทวานัมปิยติส

พระเถระใคร่จะขอทดลองดูว่า พระราชามีพระปัญญาหลักแหลมหรือไม่ จึงถามปัญหาตั้งจุดหมายเอาต้นมะม่วงที่อยู่ใกล้ ๆ ว่า

มหาบพิตร นี่ต้นอะไร ?

ต้นมะม่วงพระคุณเจ้า

มหาบพิตร นอกจากต้นนี้แล้ว มีต้นมะม่วงอื่นหรือไม่ ?

มี พระคุณเจ้า ต้นมะม่วงอื่น ๆ มีอีกมาก

มหาบพิตร นอกจากต้นมะม่วงต้นนี้ และต้นมะม่วงอื่น ๆ แล้ว ต้นไม้อย่างอื่นมีไหม ?

มี พระคุณเจ้า แต่ไม่ใช่ต้นมะม่วง

นอกจากต้นมะม่วงอื่น ๆ และต้นที่ไม่ใช่มะม่วงแล้ว มีอีกไหม ?

ก็มะม่วงต้นนี้นะซิ พระคุณเจ้า

สาธุ มหาบพิตร พระองค์เป็นบัณฑิต พระญาติของพระองค์มีไหม ?

มีมาก พระผู้เป็นเจ้า

นอกจากพระญาติเหล่านั้น คนอื่นที่ไม่ใช่พระญาติมีไหม มหาบพิตร ?

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า คนอื่นที่ไม่ใช่ญาติ มีมากกว่าญาติเสียอีก

นอกจากพระญาติและนอกจากคนอื่นที่ไม่ใช่พระญาติ ยังมีคนอื่นอีกไหม มหาบพิตร ?

ก็ข้าพเจ้านี่แหละ พระคุณเจ้า

สาธุ มหาบพิตร ขึ้นชื่อว่าตนแล้ว นับว่าเป็นญาติของตนโดยแท้ ไม่ใช่คนอื่นที่ไม่ใช่ญาติ

เมื่อพระเถระทราบว่า พระราชาเป็นบัณฑิต สามารถที่จะรู้ธรรมได้ จึงแสดง จูฬหัตถิปโทปมสูตร[๑]

พอแสดงจบ พระราชาได้ตั้งอยู่ในสรณะ ๓ พร้อมกับคน ๔๐,๐๐๐

ต่อนี้ไป โปรดทราบตามนัยที่กล่าวไว้แล้วในอรรถกถาสมันตปาสาทิกาเป็นต้น

---

๑. จูฬหัตถิปโทมปสูตรมีในมัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ วรรค ๓

พระเถระผู้ยกย่องศาสนา เป็นศิษย์ปรัมปราสืบต่อกันมาแต่พระมหินทเถระมากนับไม่ถ้วนดังนี้ คือ พระมหามหินทเถระมีศิษย์ชื่อพระอริฏฐเถระ ๆ มีศิษย์ชื่อพระติสสทัต ๆ มีศิษย์ชื่อพระกาฬสุมนะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระทีฆสุมนะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระทีฆะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระทีฆสุมนะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระกาฬสุมนะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระนาค ๆ มีศิษย์ชื่อพระพุทธรักขิต ๆ มีศิษย์ชื่อ พระติสสะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระเรวตะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระสุมนะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระจูฬนาค ๆ มีศิษย์ชื่อพระธรรมปาลิตะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระเขมะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระอุปติสสะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระผุสสเทวะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระสุมนะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระมหาปทุมะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระมหาสีวะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระอุบาลี ๆ มีศิษย์ชื่อพระมหานาคะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระอภยะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระติสสะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระสมุน ๆ มีศิษย์ชื่อพระจูฬภยะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระติสสะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระจูฬเทวะ ๆ มีศิษย์ชื่อพระสิวะ โปรดทราบว่าพระเถระที่เป็นศิษย์ปรัมปรานี้ ก็คือ พระเถระปรัมปรา ซึ่งอยู่มาจนถึงทำสังคายนาครั้งที่ ๔ คือ จารึกพระธรรมวินัยลงในใบลาน

สมกับคำที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ในอรรถกถา (สมันตปาสาทิกา) ว่า คำว่า นำสืบ ๆ กันมานั้น โปรดทราบว่า นำสืบ ๆ กันมาแต่อาจารย์ปรัมปราที่เป็นอันเตวาสิกปรัมปราของอาจารย์เหล่านั้นกระทั่งทุกวันนี้

## ลักษณะพระวินัยธร ๓ อย่าง

โปรดทราบอย่างนี้ว่า อาจารย์ปรัมปราเป็นศิษย์ปรัมปราของอาจารย์เหล่านั้น ปรากฏในศาสนามาจนกระทั่งทุกวันนี้ พระวินัยธร (ผู้พิจารณาความผิดทางวินัย) ในศาสนา พึงประกอบด้วยลักษณะ ๓ ประการ ลักษณะ ๓ ประการนั้น พระวินัยธรจำต้องมีไว้

ลักษณะ ๓ ประการนั้น คือ อะไร ?

ลักษณะแรก คือ พระวินัยธรต้องจำบาลี ( ตัวบท ) ได้ถูกต้อง วางบทความผิดได้ถูกต้อง พิจารณาวินิจฉัยได้ถูกต้องตามบาลี ( ตัวบท ) และอรรถกถาฎีกา

ลักษณะที่ ๒ พระวินัยธร ต้องตั้งอยู่ในวินัย ไม่สับปรับ

ลักษณะที่ ๓ พระวินัยธร ต้องได้รับการศึกษาดี จากอาจารย์ปรัมปรา เข้าใจดี พิจารณารอบคอบดี

ในลักษณะเหล่านั้น ลักษณะที่ว่า ต้องได้รับการศึกษาดีจากอาจารย์ปรัมปรานั้น คือ พระวินัยธรต้องได้รับการศึกษาเป็นอย่างดีจากศิษย์ปรัมปรา ผู้เป็นเถระปรัมปรา ข้อที่ว่าเข้าใจดีนั้น คือ เข้าใจเป็นอย่างดี พอกล้ำมากแจ่มแจ้งเหมือนดวงประทีปสว่างจ้า

ข้อที่ว่าพิจารณารอบคอบดีนั้น คือ พิจารณารอบคอบเป็นอย่างดี ได้แก่พิจารณารอบคอบสมเหตุสมผล โดยสืบสนธิต่อปลายเหมือนกัน ละความเห็นของตนเสีย ว่าไปตามความเห็นอันบริสุทธิ์ของอาจารย์ นำเอาหลักลัทธิของพระเถระ ซึ่งเป็นอาจารย์ปรัมปรามาทั้งหมด ย้อนขึ้นไปอย่างนี้ว่า อาจารย์ของเราเรียนมาในสำนักอาจารย์โน้น อาจารย์โน้นเรียนมาในสำนักอาจารย์นู้นเป็นต้น จนถึงพระอุบาลีเถระเรียนมาในสำนักของพระสัมมาสัมพุทธ และนำเอาหลักลัทธิของพระเถระ ซึ่งเป็นอาจารย์ปรัมปรามาทั้งหมด ย้อนลงมาจนถึงอาจารย์ของตนอย่างนี้ว่า พระอุบาลีเถระนำมาจากพระสัมมาสัมพุทธ เรียนในสำนักของพระสัมมาสัมพุทธ พระทาสกะเถระเรียนในสำนักของพระอุบาลีเถระผู้เป็นอุปัชฌาย์ของท่าน พระโสณกะเถระเรียนในสำนักของพระทาสกะเถระผู้เป็นอุปัชฌาย์ของท่าน พระสิคควะเถระเรียนใน

สำนักพระโสณกะเถระผู้เป็นอุปัชฌาย์ของท่าน พระโมคคลิบุตรติสสะเรียนในสำนักพระสิคควะเถระผู้เป็นอุปัชฌาย์ของท่านและในสำนักพระจัณฑวัชชีเถระ พระวินัยธรเรียนมาอย่างนี้ ชื่อว่า ได้เรียนมาแต่อาจารย์ปรัมปรา เมื่อไม่สามารถเรียนได้อย่างนี้ ก็ต้องเรียนแต่อาจารย์ถัด ๆ ไป ๒–๓ ชั้วอาจารย์โดยที่สุดอาจารย์และอาจารย์ของอาจารย์พูดถึงบาลีกับบัญหาไว้อย่างไร พระวินัยธรควรรู้อย่างนั้น ส่วนพระเถระปรัมปราดังได้กล่าวมาแล้ว ท่านทรงจำไตรปิฎกด้วยการว่าปากเปล่าตั้งแต่พระผู้มีพระภาคยังทรงพระชนม์อยู่ จนกระทั่งถึงไตรปิฎกขึ้นสู่ใบลาน และท่านเขียนไตรปิฎกลงในใบลานจบบริบูรณ์แล้วยังไม่หยุดยั้ง

## เกาะสีหฬเกิดทุพภิกขภัย

พระมหาเถระทั้งหลาย ยกย่องศาสนาโดยกระทำงานอันยากยิ่งอย่างนี้ มีเรื่องเล่าดังต่อไปนี้

ดังได้ยินมาว่า ในเกาะสีหฬ เดือดร้อนด้วยภัยเกิดแต่พระเจ้าติสสะผู้ดุร้าย ฝนก็ไม่ตก จึงเกิดข้าวยากหมากแพงขึ้น ครั้งนั้นองค์อินทร์ผู้เป็นใหญ่แก่เทวดามาบอกพระเถระทั้งหลายว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายไม่อาจทรงจำไตรปิฎกได้ ขอให้ลงเรือไปชมพูทวีปเถิด ถ้าเรือไม่พอใช้ ก็จงข้ามไปด้วยไม้ขอนหรือไม้กระบอก ส่วนข้าพเจ้าจะป้องกันเพื่อความปลอดภัยให้

ครั้งนั้น พระภิกษุประมาณ ๖๐ องค์ ไปยังชายฝั่งทะเลเกิดความคิดขึ้นว่า เราจะไม่ชมพูทวีป จะอยู่ทรงจำไตรปิฎกที่นี่ หลังจากนั้น พระเถระทั้งหลายบ่ายเรือออกจากท่าไปยังมลยะชนบท ซึ่งอยู่อีกแห่งหนึ่งในเกาะสีหฬ

เลี้ยงชีวิตด้วยเผือกมันผลไม้เป็นต้น แล้วท่องบ่นสาธยายไตรปิฎก ครั้นภัยคือ ความอดอยากบีบคั้นมากเข้า ไม่อาจทำอย่างนี้ได้ จึงทาบอกลงบนพื้นทรายหันศีรษะเข้าหากัน ไม่เปล่งวาจา เป็นแต่นึกอยู่ในใจอย่างเดียว รักษาไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาอยู่อย่างนี้ ๑๒ ปี ได้อนุเคราะห์ศาสนาแล้ว

แต่เมื่อพ้น ๑๒ ปี ภัยสงบลงแล้ว พระภิกษุประมาณ ๗๐๐ องค์ รุ่นที่ไปชมพูทวีปครั้งก่อนกลับมา จึงพากันไปสู่มณฑลารามวิหารในรามชนบท ซึ่งอยู่อีกแห่งหนึ่งในเกาะสีหล ฝ่ายพระภิกษุชุด ๖๐ องค์ ได้ไปสู่วิหารนั้นเหมือนกัน แล้วสาธยายไตรปิฎกขึ้นโดยสอบทานซึ่งกันและกัน ครั้งนั้นพระภิกษุทั้งหลายลงรอยกันไม่ผิดพลาด เหมือนน้ำในแม่น้ำยมุนาไหลมาบรรจุกับน้ำในแม่น้ำคงคา (ที่เมืองประยาค) ขอให้ทราบว่าพระมหาเถระทั้งหลายทรงจำไตรปิฎกไว้ด้วยว่าปากเปล่าอย่างนี้ ท่านกระทำงานอันยากยิ่ง

## การจดจำปริยัติ

การที่พระเถระทั้งหลายทรงจำปริยัติไว้ไม่ให้ผิดพลาด แม้แต่บทเดียวนั้น ชื่อว่าเป็นงานอันยากยิ่ง ได้ยินว่า พระติสสะเถระบุตรของท่านปุนัพพสุกะกุฏุมพี เรียนพุทธวจนะ (ไตรปิฎก) แล้ว มาสู่ชมพูทวีปนี้ แล้วเรียนพุทธวจนะในสำนักของพระธรรมรักขิตเถระชาวโยนกเสร็จแล้ว เกิดสงสัยขึ้นมาข้อหนึ่งที่ท่าเรือ เดินกลับไปสู่หนทาง ๑๐๐ โยชน์ จะมายังสำนักอาจารย์ได้แก้ปัญหาของกุฏุมพีคนหนึ่งในระหว่างทาง กุฏุมพีเลื่อมใสถวายผ้ากัมพล (ผ้าขนสัตว์หรือผ้าสักหลาด) ราคาเรือนแสน พระติสสะเถระจึงนำผ้านั้นมาถวายอาจารย์ พระเถระผู้เป็นอาจารย์เอามีดสับผ้านั้นแล้วทำเป็นเครื่องรองนั่ง ถามว่า ที่ท่านทำอย่างนี้ เพื่ออะไรหรือ? ตอบว่าเพื่ออนุเคราะห์

ประชุมชนภายหลัง นัยว่า ท่านเกิดความคิดขึ้นว่า เพื่อนพรหมจรรย์ในอนาคตพิจารณาตามร่องรอยที่เราดำเนินไปแล้ว จะได้ตระหนักถึงข้อปฏิบัติที่จะต้องบำเพ็ญให้สมบูรณ์ แม้พระติสสะเถระ ตัดความสงสัยได้ในสำนักอาจารย์แล้ว กลับมาสู่เกาะสีหพอันเป็นที่อยู่ของท่าน การทรงจำปริยัติไม่ให้ผิดพลาดแม้เพียงข้อเดียว ขอให้ทราบเถิดว่าเป็นงานยากอย่างยิ่งด้วยประการฉะนี้

งานใดที่คนโดยมากยังไม่มีความชำนาญจะทำ จะต้องรักษาไว้ด้วยการเรียนและทรงจำเพื่อไม่ให้สูญหายและเลอะเลือน งานนั้นเป็นงานยากอย่างยิ่ง ได้ยินว่า ในคราวที่เกาะสีหพเกิดมหาภัย มีพระภิกษุองค์เดียวเท่านั้นที่ชำนาญมหานิทเทส พระเถระองค์หนึ่งชื่อพระมหาติปิฎก เป็นอุปัชฌาย์ของพระติสสะเถระผู้รู้อัฏฐนิกายและ จตุนิกาย บอกพระมหารักขิตเถระว่า คุณมหารักขิต คุณจงไปเรียนมหานิทเทสในสำนักอาจารย์โน้น

พระมหารักขิตพูดว่า ยังเช้าอยู่นี่ครับ ผมยังไม่เรียน

ต้องเรียนคุณ! พระเถระพูดบังคับ ฉันจะไปนั่ง (เป็นเพื่อน) ในสำนักอาจารย์นั้นด้วย

ดีแล้ว ท่าน! พระมหารักขิตพูด เมื่อท่านไปนั่งอยู่ด้วย ผมก็จะเรียน แล้วท่านเริ่มต้นเรียนทั้งกลางวันกลางคืนไม่ว่างเว้น ในวันที่เรียนจบท่านเห็นผู้หญิงอยู่ใต้เตียงนอน จึงพูดว่า ท่านครับ แต่ก่อนผมได้ข่าวมาแล้วเหมือนกัน ถ้าผมทราบอย่างนี้ ผมจะไม่เรียนธรรมในสำนักอาจารย์เช่นนี้เลย ดังนี้ อันที่จริง ในสำนักอาจารย์องค์นั้น มีพระมหาเถระเป็นอันมากได้ตั้งคัมภีร์มหานิทเทสเล่าเรียนกันแล้ว

งานใด ที่คนยังไม่มีความชำนาญทำเป็นส่วนมาก และจะต้องรักษา

งานนั้นไว้ด้วยการเล่าเรียนและทรงจำเพื่อมิให้สูญหายเลอะเลือน โปรดทราบเถิดว่า งานนั้น เป็นงานยากอย่างยิ่ง

## สังคายนาธรรมขึ้นสู่ใบลาน

พระมหาเถระปรัมปราดังกล่าวแล้ว ท่านทรงจำปริยัติการว่าปากเปล่ามาช้านาน ตั้งแต่ครั้งพระผู้มีพระภาคยังทรงพระชนม์อยู่ด้วยประการฉะนี้

น่าสรรเสริญแท้ พระเถระสมัยโบราณท่านมีสติปัญญามาก เพราะท่านมีสมาธิไพบูลย์ ท่านจึงสามารถจำทรงปริยัติไว้ได้ด้วยการว่าปากเปล่า พระมหาเถระสมัยโบราณที่ทรงจำปริยัติด้วยการว่าปากเปล่าได้ มีอยู่ถึง ๔๙๕ องค์ ตามนัยที่มาในคัมภีร์มหาวงศ์และคัมภีร์สารสังคหะว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้ว ลุพุทธศักราช ๔๕๐ ในเกาะลังกามีพระราชาองค์หนึ่ง พระนามว่าวัฏฏคามณี เป็นพระราชบุตรองค์ที่ ๘ ของพระเจ้าสัทธาติสสะ พระองค์ได้ราชสมบัติแล้ว อยู่มาในปีที่ ๖ พระองค์ทรงพระดำริว่า คนทั้งหลายในอนาคตเสื่อมสติปัญญาและเสื่อมสมาธิ จะไม่สามารถทรงจำปริยัติโดยการว่าปากเปล่าได้จึงทรงมอบภาระให้พระมหาเถระประมาณ ๕๐๐ องค์ที่สืบเนื่องมาจากพระมหาเถระที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น ยกเอาไตรปิฎกพร้อมทั้งอัฏฐกถาจารึกลงในใบลาน (ทำกัน) ที่หุบเขาอาโลกเลนะในมลยะชนบท (แขวงมลยะ) ประเทศเกาะลังกาโดยอาศัยพระเจ้าวัฏฏคามณี ถ้าจะเทียบการกระทำครั้งนี้กับสังคายนาที่ทำกันตามที่ได้กล่าวมาแล้ว โปรดทราบว่า การกระทำครั้งนี้ถือเป็นสังคายนาครั้งที่ ๔ หรือเรียกชื่อว่า จตุตถสังคีติ

ข้อนี้ ตรงกับที่ท่านกล่าวไว้ในสารัตถทีปนีฎีกาวินัยว่า การสังคายนาโดยการยกขึ้นสู่ใบลาน ก็เท่ากับเป็นการสังคายนาครั้งที่ ๔

และพระเจ้าวัฏฏคามณีในเกาะสีหฬ กับพระราชาองค์หนึ่งในนครศรีเกษตร รัฐพม่า ซึ่งทรงพระนามว่ากุกกุฏสีละ[๑] ครองราชสมบัติสมัยเดียวกัน

แต่ในสมณสาสน์ที่พระภิกษุเกาะสีหฬส่งมายังรัฐพม่านั้น ในคราวพระเจ้าแผ่นดินทรงสร้างเมือง อมรปุระ ความว่า ลุพุทธศักราช ๔๓๓ พระมหาเถระทั้งหลาย จารึกปริยัติลงในใบลาน และในสมณสาสน์นั้น บอกไว้ว่า "ราวปีพุทธศักราช ๔๓๓"

นี่คือ การประดิษฐาน ศาสนาในเกาะสีหฬตั้งแต่ต้นจนถึงจารึกปริยัติลงในใบลาน

## พระภิกษุชมพูทวีปกับพระภิกษุเกาะสีหฬแยกคณะกัน

ต่อมา พระภิกษุในชมพูทวีปและสีหฬทวีปแตกแยกกันเป็นคณะ ๆ เหมือนแม่น้ำคงคาไหลมาแต่สระอโนดาต แล้วแยกออกเป็นแม่น้ำยมุนาเป็นต้น คณะสงฆ์ในชมพูทวีปแตกกัน ได้กล่าวมาตอนต้นแล้ว โปรดทราบคณะสงฆ์ในสีหฬทวีปแตกกัน ดังต่อไปนี้

เรื่องเป็นอย่างไร ?

## พระภิกษุเกาะสีหฬแตกคณะกัน

นับตั้งแต่ศาสนาประดิษฐานในเกาะสีหฬแล้ว ครบ ๑๑๘ ปี พระภิกษุในอภยคิริวิหารที่พระเจ้าวัฏฏคามณิสร้างถวาย ได้แก้ไขคัมภีร์ปริวารขันธก์ให้

---

๑. หนังสือวชิรญาณว่า "พระเจ้างาตะบา ครองนครศรีเกษตร เมื่อ พ.ศ. ๔๓๓"

คลาดเคลื่อนจากบาลีและอรรถกถา แล้วพากันแยกจากคณะมหาวิหารวาสีเป็นจำนวนมากมาตั้งเป็นคณะหนึ่งต่างหาก

คณะนี้ชื่อคณะอภยคิริวาสี และตั้งชื่อคณะนี้ว่าคณะธรรมรุจิ

เมื่อคณะอภยคิริวาสีแยกออกมา ครบ ๓๔๒ ปี พระภิกษุในเชตวนวิหารที่พระเจ้ามหาเสนะสร้างถวายได้แก้ไขคัมภีร์อุภโตวิภังคปาฐะ (บาลีอุภโตวิภังค์) ให้พิปริตคลาดเคลื่อนแล้วแยกจากคณะอภยคิริวาสีมาเป็นคณะหนึ่งต่างหาก

คณะนี้ชื่อคณะเชตวนวาสี และชื่อคณะว่าคณะสาคลิยะ

เมื่อคณะเชตวนวาสีแยกออกมาได้ ๓๐๑ ปี พระภิกษุสำนักกุรุนทวาสีกับสำนักโกลัมพวาสี อาศัยพระเจ้าภาคิเนยยทาฐาปติ (เป็นองค์อุปถัมภ์) ได้แก้ไขอุภโตวิภังค์และปริวารขันธกปาฐะให้คลาดเคลื่อน แล้วแยกจากคณะทั้งสอง คือ คณะอภยคิริวาสีและคณะเชตวนวาสีดังกล่าวแล้วมาเป็นคณะหนึ่งต่างหาก ใคร่ครวญพิจารณาเห็นว่าคณะมหาวิหารวาสีเป็นคณะสูงสุด จึงตั้งชื่อคณะว่า คณะมหาวิหาร

ขอให้ท่านทราบอย่างนี้ว่า พระมหาเถระในเกาะสีหฬ แตกกันเป็น ๔ คณะ นับรวมทั้งคณะมหาวิหารวาสี ซึ่งเป็นวงศ์ของพระเถระทั้งหลายมีพระมหามหินทเถระ เป็นต้น คณะทั้ง ๔ นั้น คณะมหาวิหารวาสี คณะเดียวเท่านั้น เป็นธรรมวาที คือ ถืออัตถิเป็นธรรม นอกนั้น เป็นอธรรมวาที คณะอธรรมวาทีเหล่านั้น เป็นผู้ถืออัตถิไม่เป็นธรรม เป็นอลัชชีทั้ง ๓ คณะในเกาะสีหฬ ประพฤติไม่เคารพสิกขาบท เช่น การนุ่งห่มให้เป็นปริมณฑล เป็นต้น เพราะพุทธพจน์มีว่า คณะอธรรมวาที ละความหมายอันถูกต้องเสียแล้ว ประพฤติไม่เคารพธรรมโดยความหมายอันไม่ถูกต้องดังนี้ ตั้งแต่นั้นมา

อาการผิดแปลก เช่น นุ่งห่มผ้าแบบต่าง ๆ ก็ปรากฏขึ้นแก่พระภิกษุบางพวกในศาสนา

เมื่อเวลาคณะอธรรมวาทีแตกแยกออกมาแล้ว ในปี ๑๕๒๗ พระราชาทรงพระนามว่า สิริสังฆโพธิ[๑] ทรงเข้าข้างคณะมหาวิหาร บำราบคณะสงฆ์อธรรมวาทีทั้ง ๓ คณะ ยกย่องพุทธศาสนา และพระเจ้าสิริสังฆโพธินั้นเสวยราชสมบัติคราวเดียวกันกับพระเจ้าอนุรุทธ[๒] ในนครอริมัททนะรัฐพม่าของเรา ภายหลังจากนั้น ในสมัยพระเจ้าแผ่นดินเกาะสีหฬ พระนามว่า โวหารติสสะ พระองค์ทรงปรึกษากับอำมาตย์ชื่อกปิละ บำราบพระภิกษุคณะอธรรมวาที โดยอาศัยพระภิกษุคณะมหาวิหารวาสี ทรงยกย่องศาสนาพระพุทธแล้ว

และภายหลังจากนั้น สมัยพระราชาทรงพระนามว่า โคฏฐาภัย พระองค์ทรงขับไล่พระภิกษุคณะอภยคิริวาสี (คณะธรรมรุจิ) ให้ไปอยู่ฝั่งทะเลโพ้น ทรงชำระศาสนาโดยอาศัยพระภิกษุคณะมหาวิหารวาสี แม้ภายหลังจากนั้น สมัยพระราชาทรงพระนามว่า มหาเสนะ ผู้เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าโคฏฐาภัย ยังมีพระภิกษุองค์หนึ่งในพวกพระภิกษุคณะอภยคิริวาสี ชื่อพระสังฆมิตตะ ท่านเป็นประธานอาจารย์ของพระราชา (มหาเสนะ) ได้ปรารภ

---

๑. พระเจ้าสิริสังฆโพธิ ตามหลักฐานศิลาจารึกในลังกาว่า ครองราชสมบัติในปี พ.ศ. ๘๔๘ แต่ในหนังสือวชิรญาณ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ ตอนกล่าวถึงประวัติลังกาว่าพระเจ้าสังฆโพธิ ครองราชสมบัติปี พ.ศ. ๘๐๖

๒. ในหนังสือวชิรญาณ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๑ ตอนกล่าวถึงประวัติพม่าว่า พ.ศ. ๘๐๔ พระเจ้าสีหสุบุเรงนราปติ ครองเมืองสะแคงในพม่า และในหนังสือเล่มนั้นกล่าวถึงตอน พ.ศ. ๑๕๓๕ ว่า พระเจ้าอโนรทาโส ครองเมืองภุกามพม่า ผู้ประพันธ์คงหมายถึงพระเจ้าอนุรุทธ และเข้าใจว่าอยู่ในสมัยเดียวกันกับพระเจ้าสิริสังฆโพธิว่าครองราชย์ ปี พ.ศ. ๑๕๒๗

ปรึกษากับพระเจ้ามหาเสนะ เพื่อจะยุบวัดมหาวิหารอันเป็นที่อยู่ของพระอรหันต์ทั้งหลาย มีพระมหามหินทเถระเป็นต้น

ครั้งนั้น วัดมหาวิหารว่างพระภิกษุถึง ๙ ปี

อนิจจา! พระมหาเถระผู้มีฤทธิ์ทั้งหลาย พระภิกษุอลัชชีได้ทำลายที่อยู่เสียแล้ว เหมือนกาทำลายที่อยู่ของสุวรรณหงส์ ฉะนั้น

ยังมีพระภิกษุองค์หนึ่งในพวกพระภิกษุคณะเชตวนวาสี ชื่อติสสะ ได้ปรึกษากับพระราชาองค์นั้น (พระเจ้ามหาเสนะ) ถอนสีมาในวัดมหาวิหาร แต่ท่านไม่ฉลาดในวิธีสังฆกรรมถอนสีมา การถอนสีมาของท่านเหล่านั้นจึงไม่สำเร็จ

อนิจจา! งานของคนบาปทุศีล เป็นเรื่องแปลก เปรียบเหมือนลิง ไม่มีราคา ทำลายผ้าไหมกาสีมีราคามาก คนทำลายกับสิ่งที่ถูกทำลาย มีค่าไกลกันลิบลับ มีคำกล่าวในเรื่องนี้ว่า

> ลิงชั่ว ไม่มีราคา มันพยายามฉีกผ้าไหมกาสีมีราคามาก ให้ขาดกะรุ่งกะริ่งไม่มีชิ้นดี ฉันใด คนอธรรมวาที ประพฤติชั่ว ก็ฉันนั้น พยายามทำลายคณะธรรมวาที ผู้ประพฤติดีงามเสีย โอ! นี่เป็นเรื่องแปลก ผู้ทำลายกับสิ่งที่ถูกทำลายไกลกันเหมือนฟ้ากับดิน โอ! งานของคนไม่รู้อะไร

คณะอธรรมวาทีมีกำลังมาก คณะอธรรมวาทีก็เสื่อมด้วยประการฉะนี้ เหมือนสุวรรณหงส์ ไม่อาจทนลมปีกของแร้งได้เป็นธรรมดา ฉันใด คณะอธรรมวาทีมีกำลังมาก คณะธรรมวาทีก็เสื่อมไปฉะนั้น คณะธรรมวาทีไม่มี

โอกาสที่จะประพฤติธรรมตามใจชอบ เหมือนสุวรรณมฤคในดงเสือ ต้องคอยหลบหลีกหากินฉะนั้น

เมื่อศาสนาประดิษฐานในเกาะสีหฬได้ ๑๔๗๒ ปี พระสัมมาสัมพุทธปรินิพพานแล้วได้ ๑๗๐๘ ปี พระเจ้าแผ่นดิน ( ลังกา ) ทรงพระนามว่า มหาราชาครองราชสมบัติ พระองค์เป็นชาวอุทุมพรคิริ พระภิกษุสำนักมหาวิหารวาสี มีพระกัสสปเถระเป็นประมุข อาศัยพระเจ้าแผ่นดินองค์นั้น เพื่อชำระความมัวหมองในศาสนา เหมือนช่างทองชำระสนิมให้ทองสอาด ดังนั้น ท่านจึงคัดพวกอธรรมวาทีเหล่าอื่นออกจากคณะวิหารวาสี เพื่อชำระศาสนาให้บริสุทธิ์ และพระราชาองค์นั้น ขอให้ทราบว่าเสวยราชย์คราวเดียวกันกับพระเจ้าแผ่นดินอริมัททนนครในรัฐพม่าของเราทั้งหลาย ซึ่งทรงพระนามว่า จัญญาสูนา[๑]

## พระเจ้าวิชัยพาหุ
## และพระเจ้าปรักกมพาหุพนฟูพุทธศาสนา

ภายหลังจากนั้น พระภิกษุสำนักมหาวิหาร ได้ชำระศาสนาให้บริสุทธิ์ โดยอาศัยพระเจ้าวิชยพาหุ[๒] และพระเจ้าปรักกมพาหุ[๓] เมื่อขับไล่พวกอธรรมวาทีออกไปหมดแล้ว คงเหลืออยู่แต่คณะสำนักมหาวิหารคณะเดียว

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณ ว่าเมื่อปีจุลศักราช ๕๒๔ (พ.ศ. ๑๗๐๖) พระเจ้าแผ่นดินภุกามทรงพระนามว่า เทสะยะเสงคา

๒. หนังสือประวัติลังกาฉบับของ H.W. Codrington ว่า พระเจ้าวิชยพาหุองค์ที่ ๑ พ.ศ. ๑๕๘๘–๑๖๕๔

๓. ในหนังสือประวัติลังกาฉบับเดียวกันว่า พระเจ้าปรักกมพาหุ พ.ศ. ๑๖๘๖–๑๗๒๘

เหมือนดวงจันทร์พ้นจากมลทินเครื่องทำให้เศร้าหมอง เช่น เมฆ ลอยเด่นอยู่ดวงเดียว

พระเจ้าสิริสังฆโพธิ[๑] พระเจ้าโวหาริกติสสะ[๒] พระเจ้าโคฐาภยะ พระราชาเหล่านี้ แม้ทรงชำระศาสนา แต่ศาสนาก็ยังไม่บริสุทธิ์ เพราะยังทำลายคณะอธรรมวาทีให้สิ้นซากไม่ได้ ศาสนามาบริสุทธิ์เอาในสมัยของพระเจ้าสิริสังฆโพธิมหาราช พระเจ้าวิชยพาหุ พระเจ้าปรักกมพาหุ เหล่านี้ เพราะทำลายคณะอธรรมวาทีลงได้ด้วยประการทั้งปวง ครั้งนั้น พวกอธรรมวาทีไม่อาจเงยศีรษะขึ้นได้ เหมือนนกเค้าไม่อาจเงยหัวเมื่ออรุณขึ้น

ต่อมา เมื่อล่วงเวลานาน ศาสนาในเกาะลังกาเสื่อมลงเนื่องด้วยภัยคนต่างชาติที่เป็นมิจฉาทิฐิ จะหาพระภิกษุสงฆ์เพียงทำสังฆกรรมให้ครบคณะก็ไม่ได้ ในสมัยพระเจ้ามหาวิชยพาหุ[๓] จึงนิมนต์พระสงฆ์จากประเทศรามัญไปประดิษฐานศาสนา

ภายหลังจากนั้น ในสมัยพระเจ้าวิมลธรรมสุริยะ[๔] ได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์จากรัฐรักขังคปุระไปประดิษฐานศาสนา

ภายหลังจากนั้น ในสมัยพระเจ้าวิมล[๕] ได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์จากรัฐรักขังคปุระนั้นอีกไปประดิษฐานศาสนา

---

๑. ในหนังสือประวัติลังกาฉบับเดียวกันว่า พระเจ้าสิริสังฆโพธิ พ.ศ. ๘๔๔ แต่ในหนังสือวชิรญาณ ตอนกล่าวประวัติลังกาว่า พระเจ้าสังฆโพธิ ครองราชสมบัติ พ.ศ.๘๐๖ และตอนกล่าวประวัติพม่าว่า พ.ศ. ๘๐๔ พระเจ้าสีหบุเรงนรปติ ครองเมืองสะแคงในพม่า

๒. ในหนังสือประวัติลังกาว่า พระเจ้าโวหาริกติสสะ พ.ศ. ๗๕๘

๓. ในหนังสือประวัติลังกาว่า พระเจ้ามหาวิชยพาหุ องค์ที่ ๕ พ.ศ. ๑๘๘๗

๔. ในหนังสือประวัติลังกาว่า พระเจ้าวิมลธรรมสุริยะองค์ที่ ๑ พ.ศ. ๒๑๓๔-๒๑๔๗

๕. ในหนังสือประวัติลังกาว่า พระเจ้าวิมลธรรมสุริยะองค์ที่ ๒ พ.ศ. ๒๒๓๐-๒๒๕๐

และภายหลังจากนั้น ในสมัยพระเจ้ากิตติสิริราชสีห์[๑] ได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์จากรัฐสยามไปกระทำอย่างเดียวกันคือ ประดิษฐานศาสนา นี่คือเรื่องศาสนาในเกาะสีหพเสื่อม

## สมัยแปลพระสูตรเป็นภาษาสีหพ

ภายหลังจากนั้น ลุพุทธศักราช ๘๙๐ สมัยพระเจ้าพุทธทาส[๒] พระธรรมกถึกเถระได้แปลแก้ไขสุตตันตปิฎกทั้งหมดเป็นภาษาสีหพ เว้นวินัยปิฎกและอภิธรรมปิฎก เหตุการณ์อันนี้มีกล่าวไว้ในคัมภีร์จุลวงศ์แล้ว

เล่ากันว่า พระเจ้าพุทธทาสนั้น มีพระราชบุตรถึง ๘๐ องค์ ตั้งพระนามเรียกตามชื่อของพระอสีติมหาสาวก

ในพระราชบุตรจำนวนนั้น พระราชบุตรองค์หนึ่งพระนามว่า อุปติสสะ[๓] เรียกตามชื่อของสารีบุตรเถระ เมื่อพระบิดาสวรรคตแล้ว ได้ครองราชสมบัติ ๔๒ ปี ภายหลังจากนั้น พระราชกุมารพระนามว่า มหานาม[๔] ผู้เป็นกนิษฐา ได้ครองราชสมบัติ ๒๒ ปี[๕] ในสมัยพระราชาองค์นี้ ตรงกับพุทธศักราช ๙๓๓ เป็นสมัยที่พระราชาในเกาะสีหพครบ ๖๖ องค์ พระพุทธโฆสเถระไปเกาะสีหพ แปลเขียนคัมภีร์อัฏฐกถาที่เขาเขียนเป็นภาษาสีหพออกมาเป็นภาษามคธ

---

๑. ในหนังสือประวัติลังกาว่า พระเจ้ากิตติสิริ พ.ศ. ๒๒๘๐–๒๓๒๕ ในหนังสือพงศาวดารไทย ฉบับพระราชหัตถเลขาว่า จุลศักราช ๑๑๑๕ (พ.ศ. ๒๒๘๖) พระบรมราชาธิราชที่ ๓ โปรดให้ส่งพระอุบาลีเป็นหัวหน้า พระอริยมุนี พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์อีก ๑๒ รูป ไปลังกาทวีป

๒. ในหนังสือประวัติลังกาฉบับที่กล่าวนานมาแล้วว่า พระเจ้าพุทธทาส พ.ศ. ๘๘๔

๓. ในหนังสือประวัติลังกาฉบับนั้นว่า พระเจ้าอุปติสสะ พ.ศ. ๙๑๓

๔. ในหนังสือประวัติลังกาฉบับนั้นว่า พระเจ้ามหานาม พ.ศ. ๙๕๕

๕. ไม่ตรงกับฉบับประวัติลังกา ผิดจำนวนปีไป ๒๒ ปี

และพระเจ้ามหานามนั้น เสวยราชสมบัติสมัยเดียวกันกับพระเจ้าสะงะละนอโกรนอ[๑] เมืองศรีบ่จจัยนคร รัฐพม่าของเรา แต่ใน ปริตตนิทาน (นิทานย่อย) กล่าวว่า พระเจ้ามหานามเสวยราชสมบัติสมัยเดียวกันกับพระเจ้าพรูมังติ[๒]

ที่กล่าวดังนั้น ยังยุติไม่ได้

เพราะว่า พระเจ้ากิตติสสิริเมฆ[๓] เป็นพระราชาในเกาะสีหฬและเป็นสมัยที่พระราชาในเกาะนั้นครบ ๖๒ องค์ เมื่อครองราชสมบัติในปีที่ ๙ ตรงกับพุทธศักราช ๘๓๐ ในชมพูทวีปบุตรเขยของพระเจ้ากุหสีวะ[๔] ชื่อทันตกุมาร พาพระราชธิดาชื่อเหมมาลา[๕] ออกจากเมือง กาลิงคปุระ ลักเอาพระทาฐาธาตุ (พระเขี้ยวแก้ว) ลงเรือข้ามไปเกาะสีหฬ

ในปีพุทธศักราช ๒๓๐[๖] พระเจ้าเชฏฐติสสะ ครองราชสมบัติ ๙ ปี พระเจ้าพุทธทาส ครองราชสมบัติ ๑๙ ปี พระเจ้าอุปติสสะครองราชสมบัติ ๔๒ ปี พระเจ้ามหานามครองราชสมบัติ ๒๒ ปี รวมทั้งหมด เป็นพุทธศักราช

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณว่าพระเจ้ากะยวงทุริด ครองนครภุกาม พ.ศ. ๙๓๑–๙๕๖

๒. ในหนังสือวชิรญาณว่าพระเจ้าไสยทัน ครองภุกาม พ.ศ. ๙๕๖

๓. ในหนังสือประวัติลังกาฉบับนั้น เรียกกษัตริย์องค์นี้ว่า สิริเมฆวัณณะ เป็นกษัตริย์องค์ที่ ๖๑ ครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๘๔๗

๔. บางแห่งเรียกว่า คุหสีวะ

๕. บางแห่งเรียกว่า เหมซาลา

๖. เลขศักราชคลาดเคลื่อน ถ้าคิดตามแนวที่กล่าวต่อไปนี้ ควรเป็นพุทธศักราช ๘๖๐ และในประวัติลังกาฉบับที่กล่าวมาแล้วว่า พระเจ้าเชฏฐติสสะองค์ที่ ๑ ครองลังกาเมื่อ พ.ศ. ๘๑๐ ครองอยู่ ๙ ปี ต่อมาจึงพระเจ้ามหาเสนะ และพระเจ้าสิริเมฆะวรรณ ต่อมาพระเจ้าเชฏฐติสสะองค์ที่ ๒ ครองลังกาเมื่อ พ.ศ. ๘๗๕

๙๓๒ ปี เมื่อลดเสีย ๒ ปี พระพุทธโฆสเถระไปเกาะลังกาในปีพุทธศักราช ๙๓๐ สมัยพระเจ้ามหานาม

แต่ในสมณสาสน์ ที่พระภิกษุเกาะสีหพส่งมาในสมัยพระราชาผู้สร้างเมืองอมรปุระ กล่าวว่า พระพุทธโฆสเถระไปเกาะลังกาเมื่อพระพุทธศักราช ๙๕๖[๑]

เมื่อตั้งเรื่องขึ้นอย่างนี้แล้ว ก็จะขอเล่าเรื่องบังเกิดพระพุทธโฆสเถระเพียงย่อ ๆ ตั้งคำถามว่า เรื่องเป็นอย่างไร ?

## ประวัติพระพุทธโฆสาจารย์

พระมหาเถระทั้งหลายปรึกษาหารือกันว่า ปริยัติศาสนา[๒] ได้แปลเป็นภาษาและหนังสือสีหพเสียแล้ว ใครเล่าจะสามารถแปลเป็นภาษามาคธได้ ครั้นแล้ว จึงไปยังดาวดึงสพิภพ เห็นเทวบุตรตนหนึ่งชื่อ โฆสะ จึงร่วมกับท้าวสักกเทวราชผู้เป็นใหญ่ในหมู่เทพดา ขอร้องเทวบุตรตนนั้น ให้ไปถือปฏิสนธิในครรภ์นางเกสีพราหมณี ภรรยาเกสะพราหมณ์ ในหมู่บ้านโฆสะคามใกล้ไม้โพธิ์ ที่พระพุทธตรัสรู้

เพราะเกิดมาในเวลาที่พวกพราหมณ์ประกาศป่าวร้องกัน เป็นต้นว่า กินกันเถิด เจ้าข้า ดื่มกันเถิด เจ้าข้า จึงตั้งชื่อกุมารนั้นว่า โฆสะ และกุมารนั้น เรียนจบไตรเพทเมื่ออายุ ๗ ขวบ ครั้งหนึ่ง โฆสะกุมารได้สนทนาเรื่องพระเวทกับพระอรหันต์องค์หนึ่ง จบเรื่องนั้นแล้ว พระอรหันต์จึงถามพุทธมนต์

---

๑. ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ศักราชตรงกัน

๒. พระธรรมวินัยที่จะต้องเล่าเรียนศึกษา

ชื่อ ปรมัตถเวท[๑] เช่น เป็นต้นว่า กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา อวฺยากตา ธมฺมา โฆสะกุมารได้ฟังปรมัตถเวทนั้นแล้ว ใคร่จะเรียน จึงบวชในสำนักของพระอรหันต์องค์นั้น สาธยายไตรปิฎกทุก ๆ วัน วันละประมาณ ๖๐,๐๐๐ บท จนคล่อง ว่าปากเปล่าได้ เดือนเดียวเท่านั้น จบไตรปิฎก หลังจากนั้น ท่านนั่งอยู่องค์เดียวในที่รโหฐาน นึกไปว่า ในไตรปิฎกที่พระพุทธตรัสไว้ ใครจะมีปัญญามากกว่ากัน เราหรืออุปัชฌาย์ พระอุปัชฌาย์ ทราบเหตุนั้นแล้ว จึงพูดตำหนิ พระโฆสะมีความสลดใจ จึงนมัสการขอขมาโทษพระอุปัชฌาย์พูดว่า คุณไปเกาะสีหฬ เขียนไตรปิฎกที่เขาเขียนไว้เป็นภาษาและหนังสือสีหฬ ให้เป็นภาษาและหนังสือมคธ นั่นแหละ ฉันจะยกโทษให้ พระพุทธโฆสะ ได้ปลดเปลื้องบิดาให้ออกจากความเป็นมิจฉาทิฐิแล้ว น้อมรับคำของอาจารย์ โดยสารเรือไปเกาะสีหฬเพื่อเขียนไตรปิฎก

ครั้งนั้น พระพุทธทัตแล่นเรือข้ามทะเลมา ๓ วันแล้ว และเมื่อเรือแล่นมาจากเกาะสีหฬ ก็ได้พบกันในระหว่างทางด้วยอานุภาพเทวดา จึงได้ถามเหตุการณ์ที่ไปเกาะสีหฬ และพระพุทธทัตเถระได้กล่าวอย่างนี้ว่า

คุณ ! พระสีหฬ เขาเข้าใจว่า คัมภีร์ชินาลังการที่ฉันแต่งไว้ไม่มีสาระ เขาไม่ให้โอกาสที่ฉันจะแปลและเขียนไตรปิฎกเลย ส่วนคุณ จงไปแต่งพรรณนาไตรปิฎกเถิด ครั้นแล้ว ท่านให้ผลสมอ ด้ามเหล็กจาร และหินลับเหล็กจารที่ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่แก่เทวดาถวายท่าน แก่พระพุทธโฆสเถระ

เมื่อพระเถระทั้งสองกำลังสนทนากันดังนี้ เรือทั้งสองก็ผละออกจากกัน

---

๑. บางแห่งหมายถึงนิพพาน เช่น ใน ข. จู. ว่า ปรมตฺถํ วุจฺจติ อมตํ นิพฺพานํ แปลว่า อมต คือ นิพพาน ท่านเรียกว่า ปรมัตถ์ แต่โดยทั่ว ๆ ไปหมายถึง ธรรมที่มีเนื้อความสูง ละเอียด ลึกซึ้ง หรือ อภิปรัชญา หรือ อตีนทรีย์ธรรม

ไปเอง พระพุทธโฆสเถระไปถึงเกาะสีหฬแล้ว ได้เข้าไปเฝ้าพระสังฆปาลเถระก่อน แล้วแจ้งถึงเหตุที่มาว่า มาเพื่อแปลไตรปิฎกเป็นภาษาและหนังสือมาคธ และพระภิกษุชาวสีหฬได้มอบบทประพันธ์ซึ่งขึ้นต้นว่า สีเล ปติฏฺฐาย แล้วบอกว่า คุณจงพรรณนาเนื้อความของบทประพันธ์นี้ให้สอดคล้องกับพระไตรปิฎก

ในวันนั้น พระพุทธโฆสเถระแต่งวิสุทธิมรรค ยกบทประพันธ์ดังกล่าวขึ้นเป็นบทกระทู้ตั้งแต่ตอนเย็น จนจบ ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่แก่เทวดา ใคร่จะทดลองบ่อเกิดความรู้ของพระเถระนั้น จึงบันดาลให้คัมภีร์นั้นหายไป พระเถระได้แต่งขึ้นอีก ผู้เป็นใหญ่แก่เทวดาก็มาบันดาลให้หายไปเหมือนที่แล้ว พระเถระก็แต่งขึ้นอีก ท้าวสักกะทำให้พระเถระต้องแต่งถึง ๓ ครั้ง แล้วจึงแสดงคัมภีร์ทั้งเก่าทั้งใหม่ ปรากฏว่าคัมภีร์ทั้ง ๓ จบนั้นไม่มีผิดแปลกกันแม้แต่บทเดียว ส่วนพระสังฆปาลเถระได้โปรดปรานพระเถระแล้วมอบคัมภีร์ไตรปิฎกให้ เรื่องที่มาในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่าอย่างนี้ว่า พระเถระแต่งวิสุทธิมรรคโดยปรารภคำขอร้องของพระสังฆปาลเถระ

แต่เรื่องที่มาใน พุทธโฆสุปปัตติกถา (ประวัติพระพุทธโฆสเถระ) ว่าโดยปรารภคำขอร้องของพระสังฆราช

นี่เป็นเรื่องย่อประวัติพระพุทธโฆสเถระที่ท่านแสดงไว้ ตามนัยที่มาในพุทธโฆสุปปัตติกถา

ส่วนเรื่องย่อที่มาในคัมภีร์จุลวงศ์ มีดังนี้—

พระพุทธโฆสเถระเกิดในหมู่บ้านพราหมณ์แห่งหนึ่งใกล้ต้นมหาโพธิได้เรียนจบไตรเพท ทั้งเฉลียวฉลาดในลัทธิไตรเพทนั้น ๆ ท่านชอบไล่เลียงสอบสวนพวกถือลัทธิอื่น ๆ เที่ยวไปในพื้นแผ่นดินชมพูทวีป ถึงวัดแห่งหนึ่ง

จึงนั่งในวัดนั้นอย่างผู้เป็นแขก พระเถระองค์หนึ่งชื่อเรวัต อยู่ในวัดนั้น พราหมณ์มาณพสนทนากับพระเถระนั้น ถามปัญหาเกี่ยวกับไตรเพท พระเถระได้โต้ตอบปัญหาที่พราหมณ์นั้นประดังถามมา แต่ปัญหาที่พระเถระถามพราหมณ์ตอบไม่ได้ พราหมณ์จึงถามว่า นี้เรียกว่ามนตร์อะไร ท่าน พระเถระตอบว่า นี่เรียกว่า พุทธมนตร์ พราหมณ์อยากจะเรียนเอาไว้ จึงบวชในสำนักพระเถระแล้วเรียนไตรปิฎก ไม่นานท่านก็เรียนจบไตรปิฎก จึงปรากฏนามว่า พุทธโฆสะ เพราะท่านมีชื่อเสียงก็กก้องเหมือนพระพุทธ และพระพุทธโฆสะ คงอยู่ในสำนักท่านเรวัต ได้แต่งคัมภีร์ชื่อ ญาโณทยะ และคัมภีร์อัตถสาลินี ภายหลังท่านปรารภใคร่จะแต่งอรรถกถาปริตต์ (บทสวดเจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน)

ครั้งนั้น พระอาจารย์ (พระเรวัต) ได้พูดอย่างนี้ว่า

คุณ! ในชมพูทวีป บาลียังพอมีอยู่ แต่ อรรถกถาไม่มี อาจริยวาท (ลัทธิมหายาน) ที่แตกกันก็ยังมี เพราะฉะนั้น อรรถกถาที่พระมหินทเถระนำมา และบาลีที่ขึ้นในสังคีติทั้ง ๓ (ไตรปิฎกที่สังคายนาแล้ว) อีกทั้ง กถามรรคที่พระสารีบุตรเถระเป็นต้นแสดงไว้ ยังมีอยู่ในเกาะสีหฬ คุณจงไปเกาะสีหฬแล้วเขียนเป็นภาษาและหนังสือมาคธ แล้วท่านส่งพระพุทธโฆสะไป

พระพุทธโฆสะไปเกาะสีหฬแล้วเข้าไปสู่มหาวิหารในอนุราธปุระ ได้ยินเถรวาท (ลัทธิหีนยาน) พร้อมทั้ง อรรถกถา (คำอธิบาย) ภาษาสีหฬ ในสำนักพระสังฆปาลเถระ จึงกราบเรียนท่านว่า ข้าพเจ้าจะขอทำอรรถกถาพระภิกษุสีหฬได้มอบคำประพันธ์ที่ขึ้นต้นว่า สีเล ปติฏฺฐาย ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น พระพุทธโฆสะได้แต่งวิสุทธิมรรคโดยประมวลไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาเข้าไว้ด้วย

ท้าวสักกะบันดาลให้คัมภีร์นั้นหายไปถึง ๓ ครั้ง ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น พระสังฆปาลเถระได้โปรดปรานพระเถระแล้วมอบไตรปิฎกให้

ประวัติพระพุทธโฆสะมีมาต่าง ๆ กันในคัมภีร์ต่าง ๆ ก็จริง แต่ก็ไม่ควรแคลงใจว่า พระพุทธโฆสะเถระไปเกาะสีหฬเขียนไตรปิฎกและทำอรรถกถา จะถือเอาเป็นประมาณได้หรือไม่ อย่างไรเสีย พระพุทธโฆสเถระท่านก็ได้เขียนไตรปิฎกแล้วกลับไปชมพูทวีป

## พุทธศาสนาในเกาะสีหฬรุ่งเรือง

พระพุทธโฆสะเถระแปลปริยัติเป็นภาษาบาลีดังนี้แล้ว ภายหลังพุทธศาสนาในเกาะสีหฬรุ่งเรืองเหมือนดวงตะวันในเวลาเที่ยง อาจารย์ปรัมปราและศิษยานุศิษย์ทั้งหลายด้วยประการฉะนี้ เกาะลังกางามตระการไปด้วยพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ทั้งหลายมีประมาณหลายโกฏิ เหมือนพิภพดาวดึงส์งามไปด้วยต้นปาริฉัตกะ มีปริมณฑล ๓ โยชน์ออกดอกบานอยู่ทุกด้าน และเหมือนสระมหาโบกขรณีงามไปด้วยดอกปทุมพร้อมทั้งใบเป็นต้น ในสถานที่ต่าง ๆ เช่น ทางน้อย ทางใหญ่ ร้านค้า ประตูเรือน ท่าน้ำ บ่า ภูเขา ถ้ำ มนเทียร วิหาร ศาลาเป็นต้น อันจะได้ชื่อว่าเป็นสถานที่ไม่ได้รับมรรคผล เป็นอันไม่มีแม้แต่น้อย แม้ในสถานที่ซึ่งพระภิกษุยืนรอรับบิณฑบาตชั่วครู่ก็ยังได้รับมรรคผล เพราะคนที่บรรลุมรรคผลมีมาก ใครเป็นปุถุชน ก็ถูกชี้นิ้วประจานว่า นี่เป็นปุถุชน นี่เป็นปุถุชน นี่เป็นปุถุชน ในเกาะสีหฬสมัยนั้น พระภิกษุปุถุชนไม่มีเลย

ครั้งนั้น สมกับที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาวิภังค์ว่า

ครั้งหนึ่ง พระภิกษุปุถุชนไม่มีเลย

นัยว่า ผู้มีฤทธิ์มาก ได้อภิญญาเหาะไปมากันขวักไขว่ หญิงตำข้าวไม่ได้แสงแดดตากข้าวจึงไม่มีโอกาสตำข้าว สุมนสามเณรอัญเชิญพระธาตุรากขวัญเบื้องขวาจากเทวโลกมายังเกาะสีหฬ ด้วยอำนาจการแสดงปาฏิหาริย์ของพระธาตุนั้น เกาะลังกาโชกชุ่มไปด้วยหยาดน้ำทั่ว ๓๐๐ โยชน์ เหมือนลานเจดีย์ที่บรรจุบริขารพุทธบริโภค คนพายเรือไป เห็นเพียงผลมะพร้าวลอยน้ำในมหาสมุทร (เข้าใจว่าลอยมาจากเกาะลังกา) ก็บูชาเกาะลังกากันทั่วไปแล้ว พระภิกษุประมาณ ๕๐๐ องค์ สำนักพระมหามหินทเถระพร้อมด้วยพระอริฏฐเถระได้เรียนวินัยปิฎกกันก่อน เกาะลังกาเป็นที่ประดิษฐานพุทธศาสนาด้วยเหตุการณ์ทั้งหลายเหล่านี้ จึงได้นามว่า "วรทีป" แปลว่าเกาะประเสริฐ หรือ เกาะพระ พระภิกษุทั้งหลายประดิษฐานไตรปิฎกในสีหฬโดยจารลงในใบลาน ต่อมาภายหลังสมัยพระเจ้าโจรนาค[๑] ทั่วเกาะลังกาถูกทุพภิกขภัยบีบคั้น พระภิกษุที่จำไตรปิฎกได้ ก็พากันมาชมพูทวีป

## พระภิกษุในเกาะสีหฬจำทรงไตรปิฎก

พระภิกษุที่ไม่ได้มา คงอยู่ที่เกาะลังกานั้น ถูกความอดหยากหิวโหยเบียดเบียน เอาผ้ารัดหน้าท้องไว้แล้วทาบท้องลงบนกองทราย ทบทวนทรงจำไตรปิฎกไว้ ทุพภิกขภัยสงบลงในสมัยพระเจ้ากูฏกัณณะติสสะ[๒] พระภิกษุทั้งหลายไปจากชมพูทวีปอีก ร่วมมือกับพระภิกษุที่ตกค้างอยู่ในเกาะสีหฬ ได้สถาปนาไตรปิฎกขึ้นในมหาวิหารโดยสวดขึ้นพร้อม ๆ กันไม่ให้ผิดพลาดคลาดเคลื่อน ครั้นแล้วก็ได้จัดจำไว้เป็นอันดีในเกาะสีหฬนั่นเอง

---

๑. ในหนังสือประวัติลังกาว่า พระเจ้าโจรนาค พ.ศ. ๔๘๑

๒. ในหนังสือประวัติลังกาว่า พระเจ้ากูฏกัณณติสสะ พ.ศ. ๕๐๑

ณ ที่นั้น พระพุทธโฆสะเถระได้รจนาคัมภีร์อรรถกถาทั้งหลายโดยเปลี่ยนเป็นภาษามาคธ และภายหลังพระเถระทั้งหลายเป็นส่วนมากในเกาะลังกานั้นได้ทำอรรถกถา, ฎีกา, และคัมภีร์มุขที่ปนี (แสดงความไพเราะห์) คัมภีร์ลักษณะ (คัมภีร์บัญชีหนังสือ)

## พระเถระในเกาะสีหฬแต่งคัมภีร์

ศาสนาปรากฏขึ้นมาอีกเหมือนดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ในท้องฟ้า

บรรดาคัมภีร์เหล่านั้น พระพุทธทัตเถระ ได้ทำอรรถกถาพุทธวงศ์ พระอาจารย์ธรรมปาลเถระได้ทำเนตติอรรถกถา อธิบายคัมภีร์ อิติวุตตกะ อุทาน จริยาปิฎก เถรคาถา เถรีคาถา วิมานวัตถุ เปตวัตถุ พระอาจารย์ธรรมปาลเถระนั้น ท่านอยู่ที่ท่าปทระในแคว้นทมิฬใกล้เกาะสีหฬ ควรกล่าวรวมว่าท่านอยู่ในเกาะสีหฬ

พระมหานามเถระได้ทำอรรถกถาอธิบายคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค พระอุปเสนเถระทำอรรถกถามหานิเทส ส่วนพระอานันทเถระทำฎีกาอภิธรรม และฎีกาอภิธรรมนั้น ปรากฏชื่อว่า มูลฎีกา เพราะเป็นฉบับแรกแห่งฎีกาทั้งปวง

ท่านอาจารย์ธรรมปาลเถระยังได้ทำฎีกาเหล่านี้ คือ มหาฎีกา วิสุทธิมรรค ฎีกาอธิบายอรรถกถาทีฆนิกาย ฎีกาอธิบายอรรถกถามัชฌิมนิกาย และฎีกาอธิบายอรรถกถาสังยุตตนิกาย

พระสาริปุตตเถระได้ทำฎีกาวินัยชื่อ สารัตถทีปนี และฎีกาอธิบายอรรถกถาอังคุตตรนิกาย โดยการขอร้องของพระเจ้าปรักกมพาหุ[๑]

---

๑. พระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๑ ในหนังสือประวัติลังกาว่า พ.ศ. ๑๖๙๖–๑๗๒๙

พระกัสสปเถระอยู่แควันทมิฬ ได้ทำฎีกาวินัยชื่อ วิมติวิโนทนี

พระอาจารย์ธรรมปาลเถระ ทำอนุฎีกา ที่เรียกว่า อนุฎีกานั้น เพราะพรรณนาความมูลฎีกาที่ยาก ๆ ให้ง่าย

พระเถระที่ไม่ปรากฏชื่อ ได้ทำ จุลฎีกาวิสุทธิมรรคและมธุปีนี ที่เรียกว่า มธุปีนีนั้น เพราะท่านทำสอบทานกับมูลฎีกา ทำเนื้อความมูลฎีกาที่ยังไม่ได้อธิบายและที่ยาก ๆ ให้ง่ายและให้สละสลวยขึ้น

พระกัสสปเถระ ได้ทำคัมภีร์ลักษณะ คือ คัมภีร์โมหวิจเฉทนี (ตัดความไม่รู้)

พระพุทธทัตเถระ ทำคัมภีร์อภิธรรมาวตาระ คัมภีร์รูปารูปวิภาคะ และคัมภีร์วินยวินิจฉัย พระสารีปุตตเถระ ทำคัมภีร์วินยสังคหะ พระธรรมสิริเถระ ทำคัมภีร์ขุททสิกขา พระอนุรุทธเถระ ทำคัมภีร์ปรมัตถวินิจฉัย คัมภีร์นามรูปปริจเฉทกะ และคัมภีร์อภิธรรมัตถสังคหะ พระธรรมปาลเถระทำคัมภีร์สัจจสังเขป พระเขมเถระทำคัมภีร์เขมา คัมภีร์เหล่านั้นเรียกว่า คัมภีร์ลักษณะ เพราะท่านพรรณนาไว้ย่อ ๆ และกำหนดหัวข้อได้ง่าย

บรรดาคัมภีร์เรียงความเหล่านั้น พระนววิมลพุทธิเถระ ได้ทำโบราณฎีกาอภิธรรมัตถสังคหะ พระวาจิสสรมหาสามิเถระ ทำคัมภีร์โบราณฎีกาสัจจสังเขป, นามรูปปริเฉท, เขมา, อภิธรรมาวตาระ พระมหาโพธิเถระ ทำโบราณฎีกาปรมัตถวินิจฉัย

พระสุมังคลสามิเถระ ทำอภินวฎีกา อภิธรรมัตถสังคหะ และอภิธรรมาวตาระ พระอรัญญวาสีเถระ ทำอภินวฎีกาสัจจสังเขป พระมหาสามิเถระทำอภินวฎีกานามรูปปริจเฉท พระเถระไม่ปรากฏชื่อองค์หนึ่ง ทำอภินวฎีกา

ปรมัตถวินิจฉัย พระเรวตเถระทำฎีกาวินยวินิจฉัย พระมหายสเถระทำปุราณฎีกาขุททสิกขา พระสังฆรักขิตเถระทำอภินวฎีกาขุททสิกขา

พระวชิรพุทธิเถระทำคำอธิบายบทหัวข้อวินัยชื่อคัมภีร์วชิรพุทธิ พระเถระชาวสีหฬหลายองค์ ได้ทำคัมภีร์จุฬคัณฐี มัชฌิมคัณฐี และมหาคัณฐี คัมภีร์เหล่านั้นเรียกว่า คัณฐิปทัตถะ[๑] เพราะท่านมิได้เรียบเรียงตามลำดับบท แต่เรียบเรียงในบทที่ยาก ๆ เท่านั้น

พระมหาโมคคัลลานเถระ ทำคัมภีร์อภิธานปทีปิกา พระจุลพุทธเถระทำคัมภีร์ อัตถวยาขยาน พระสังฆรักขิตเถระ ทำคัมภีร์วุตโตทัย คัมภีร์สัมพันธจินตนา และคัมภีร์สุโพธาลังการ

พระโมคคัลลานเถระทำคัมภีร์ วุยากรณ์ พระเถระชาวสีหฬหลายองค์ทำคัมภีร์มหาวงศ์ คัมภีร์จุลวงศ์ คัมภีร์ทีปวงศ์ คัมภีร์ถูปวงศ์ คัมภีร์โพธิวงศ์ และคัมภีร์ธาตุวงศ์

พระธรรมกิตติเถระ ทำคัมภีร์ทาฐาธาตุวงศ์

คัมภีร์เหล่านี้ เรียกว่า คันถันตรา เพราะท่านกล่าวเนื้อความนอกบาลี คือนอกไตรปิฎก

ขอให้ทราบไว้อย่างนี้ว่า วงศ์วานแห่งพระเถระทั้งหลาย มีพระพุทธโฆสะเถระเป็นต้น ท่านได้ล้ำชูปริยัติศาสนา (หลักการเล่าเรียนศึกษา) ตามสติกำลัง ทำให้ศาสนาตั้งอยู่มั่นคงตลอดกาลนาน เหมือนต้นไทรใหญ่

---

๑. คัณฐิปทัตถะ แปลว่า เนื้อความแห่งบทเป็นที่ตั้งแห่งญาณ แยกศัพท์ออกเป็น โค แปลว่า ญาณ ฐา แปลว่า ตั้ง ปท แปลว่าความคิดเห็นที่ปรากฏตัวด้วยอาศัยคำ แปลทับศัพท์ว่า บท อัตถ แปลว่า สิ่งที่หมายถึงหรือเนื้อความ รวม ๒ คำต้น คัณฐี แปลว่าเป็นที่ตั้งแห่งญาณ รวม ๒ คำหลัง ปทัตถ แปลว่า สิ่งที่บท (คือความคิดเห็นอันปรากฏอยู่ในคำ) หมายถึง หรือ เนื้อความแห่งบท ท่านทำวิเคราะห์ไว้ว่า โค ญาณํ ติฏฺฐติ เอตฺถาติ คณฺฐี คณฺฐี จ ตำ ปทญฺจาติ คณฺฐิปทำ คณฺฐิปทสฺส อตฺโถ คณฺฐิปทตฺโถฯ

ได้รับการทะนุบำรุงก็แผ่รากสาขาค่าคบออกไปกว้างขวาง

นี่คือการประดิษฐานศาสนาในเกาะสีหฬ หลังจากที่ปรินิพพานสู่ใบลาน

ท่านประพันธ์เป็นคาถาไว้ แปลความว่า

พระมหาเถระเหล่านั้น แต่งคัมภีร์ทั้งหลายมีอรรถกถาเป็นต้น ตามสติกำลัง แล้วก็ตายไป เหมือนดวงจันทร์ส่องแสงลงมายังโลก นำประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์โลกทั้งหลายแล้วก็ตกไป พระมหาเถระทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน ส่องแสง คือญาณ (ความรู้) นำประโยชน์เกื้อกูลแก่สัตว์โลกทั้งหลาย แล้วก็ถึงความตาย

ปริเฉทที่ ๒

เรื่องประวัติศาสนาของชาวเกาะสีหฬในคัมภีร์ศาสนวงศ์

**จบ**

**บัดนี้ ถึงโอกาสที่จะกล่าวเรื่องราวศาสนวงศ์ในรัฐสุวรรณภูมิ ตามหัวข้อที่ได้ตั้งไว้ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะได้เริ่มเรื่องราวศาสนวงศ์ในรัฐสุวรรณภูมิ ต่อไป**

คำว่า สุวรรณภูมิ ในที่นี้ เป็นชื่อของรัฐหนึ่งในรัฐรามัญทั้ง ๓ รัฐ-รามัญทั้ง ๓ นั้น คือ หงสาวดี เมาะตะมะ สุวรรณภูมิ รัฐทั้ง ๓ นี้แต่ละรัฐถือเป็นรัฐรามัญหมด ในการนี้ เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสรู้แล้วได้ ๗ สัปดาห์ ตปุสสะ[๑] กับ ภัลลิกะ เป็นรายแรกประดิษฐานศาสนาในรัฐรามัญเมื่อวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๘

นี่คือการประดิษฐานศาสนาในรัฐรามัญ ครั้งที่ ๑

ก่อนที่พระผู้มีพระภาคตรัสรู้ สมัยพระเจ้าติสสะครองเมืองสุภินนนคร รัฐอปรันตกะ อำมาตย์ผู้หนึ่ง มีบุตร ๒ คน ชื่อ ติสสะ และ ชัยะ บุตรทั้ง ๒ นั้น เบื่อหน่ายในความเป็นคฤหัสถ์ จึงบวชเป็นฤษีอยู่ที่ภูเขาคัชชคีรี ใกล้มหาสมุทร (อินเดีย) ครั้งนั้น วิชาธรคนหนึ่งได้ร่วมประเวณีกับนางนาค นางนาคได้คลอดออกมาเป็นไข่ ๒ ฟอง นางนาคได้ทิ้งไข่นั้นเสียเพราะความละอาย

ครั้งนั้น ติสสะกุมารพี่ชาย ได้ไข่มาแล้ว จึงแบ่งให้น้องชายเก็บไว้คนละ ๑ ฟอง เมื่อเวลาล่วงไป ไข่ทั้ง ๒ ฟองนั้น ก็แตกออกเป็นมนุษย์ ๒ คน ทั้ง ๒ คนนั้นมีวัย ๑๐ ขวบ กุมารที่เกิดจากไข่ผู้เป็นน้องถึงแก่กรรม ได้เกิดเป็นกุมารชื่อ ควัมปติในเมืองมิถิลา มัชฌิมประเทศ ควัมปติกุมารเมื่ออายุได้ ๗ ขวบ ได้มอบตนบรรพชาในสำนักพระพุทธผู้มีพระภาค ไม่นานก็ได้เป็นพระอรหันต์ ฝ่ายกุมารที่เกิดจากไข่ผู้เป็นพี่ เมื่ออายุได้ ๑๒ ขวบ

---

๑. ในคัมภีร์อื่นเรียกว่า ตปุสสะ

ท้าวสักกะจอมเทวดาได้มาหา แล้วสร้างเมืองขึ้นในรัฐรามัญชื่อ สุธรรมปุระ แล้วให้กุมารนั้นครองราชสมบัติในเมืองนั้นตั้งพระนามว่า พระเจ้าสีหราช แต่ในศิลาจารึกว่า พระเจ้าสิริมาโสก ฝ่ายพระควัมปติเถระอยากจะเห็นมารดาของท่าน จึงคิดจะเดินทางออกจากมิถิลานคร ครั้งนั้น ท่านทราบด้วยทิพจักษุว่า มารดาได้ถึงแก่กรรมเสียแล้ว จึงพิจารณาดูว่า เดี๋ยวนี้มารดาของเราไปเกิดที่ไหน ก็ทราบว่า มารดาไปเกิดในภูมิประเทศซึ่งเป็นที่อยู่ของชาวประมงเป็นอันมาก ท่านคิดว่า ถ้าเราไม่ไปตักเตือน มารดาของเราจะสร้างบาปอันจะนำไปสู่อบาย แล้วก็จะต้องไปเกิดในอบายทั้ง ๔ ท่านจึงทูลขออนุญาตพระผู้มีพระภาคและเหาะมายังรัฐรามัญ เมื่อมาถึงเมืองสุธรรมปุระในรัฐรามัญแล้ว ท่านได้แสดงธรรมแก่ชาวเมืองพร้อมด้วยพระเจ้าสีหราชผู้เป็นพี่ชายของท่านให้ตั้งอยู่ในศีล ๕ ครั้งนั้น พระเจ้าสีหราชตรัสว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ท่านเป็นคนประเสริฐกว่าใคร ๆ ในโลกนี้ พระเถระกล่าวว่า มหาบพิตร อาตมาไม่ใช่เป็นคนประเสริฐกว่าใคร ๆ ครูของอาตมาชื่อ โคตมะ เป็นเหมือนมงกุฎของสัตว์โลกทั้งปวงในไตรภพ ขณะนี้พระองค์ประทับอยู่ที่เมืองราชคฤหมัชฌิมประเทศ

พระเจ้าสีหราชตรัสถามว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า เมื่อเป็นเช่นนี้อาจารย์ของท่าน ข้าพเจ้าควรเห็นหรือไม่ พระควัมปติกล่าวว่า ควรแล้วมหาบพิตร พระองค์ควรจะได้เห็นพระผู้มีพระภาค อาตมาจะทูลขอร้องให้พระองค์เสด็จมา ครั้นแล้ว ท่านจึงทูลขอร้องพระผู้มีพระภาค

## พระพุทธเสด็จเมืองสุธรรม รัฐสุวรรณภูมิ

ฝ่ายพระผู้มีพระภาค เมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ต่อมาในปีที่ ๘ ได้เสด็จมาทางอากาศสู่เมืองสุธรรมปุระ รัฐรามัญ พร้อมด้วยพระภิกษุหลายร้อยองค์ ใน

หนังสือราชประวัติกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเสด็จมาพร้อมด้วยพระภิกษุ ๕๐๐ องค์ แต่ในศิลาจารึกว่า เสด็จมาพร้อมด้วยพระภิกษุ ๒๐,๐๐๐ องค์

ในเรื่องนี้ ต้องการเพียงว่า พระผู้มีพระภาคเสด็จมาพร้อมด้วยบริวาร ไม่ใช่เสด็จมาองค์เดียว เพราะฉะนั้น ไม่ต้องเกิดความยุ่งยากใจ เพราะอาศัยคำกล่าวต่าง ๆ กัน

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จมาแล้ว ประทับนั่งในรัตนมณฑป ทรงประทานอมตรสแก่ชาวเมืองทั้งหลายพร้อมด้วยพระราชา ทรงโปรดให้ตั้งมั่นอยู่ในสรณะ ๓ และศีล ๕

ครั้นแล้ว พระองค์ประทานพระเกศธาตุ ๖ องค์ แก่ฤษี ๖ ตน ซึ่งมาเฝ้าเพื่อให้เอาไปบูชา

ภายหลังจากนั้น พระควัมปติเถระอัญเชิญพระทันตธาตุ ๓๓ องค์ ไปจากจิตกาธารตามที่พระผู้มีพระภาคทรงตั้งพระทัยไว้ในเวลาปรินิพพาน บูชาอยู่ ๓๗ ปี แล้วจึงนำมาสู่เมืองสุธรรมปุระ มอบให้แก่พระเจ้าสีหราชให้ประดิษฐานพระเจดีย์ ๓๓ องค์

พระควัมปติเถระ ประดิษฐานศาสนาในเมืองสุธรรมปุระ รัฐรามัญ ในปีที่ ๙ หลังจากปีปรินิพพานของพระผู้มีพระภาค ด้วยประการฉะนี้

นี่คือการประดิษฐานศาสนาในรัฐรามัญ ครั้งที่ ๒

## พระโสณะและพระอุตตระมาสุวรรณภูมิ

เมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้วได้ ๒๓๕ ปี มีพระเถระ ๒ องค์ คือ พระโสณะเถระ และพระอุตตระเถระ มารัฐรามัญที่สุวรรณภูมิพร้อมด้วยพระภิกษุคณะสงฆ์ ๕ องค์ พอควรแก่การทำสังฆกรรม ได้ประดิษฐานศาสนาขึ้นแล้ว

และพระเถระทั้ง ๒ นั้นปรากฏในอรรถกถาว่า ท่านเป็นสัทธิวิหาริก ของพระมหาโมคคลิบุตร ติสสเถระ

ศาสนาประดิษฐานในรัฐรามัญ อาศัย ตยุสสะ ภัลลิกะ และควัมปติ เถระ มาก่อนแล้ว แต่ยังไม่ได้หยั่งลงเต็มที่ ใครมีศรัทธาก็เลื่อมใสนับถือศาสนาตามความพอใจของตน

แต่ภายหลัง เมื่อพระโสณะ และพระอุตตระมีความขวนขวายด้วยความอุตสาหะ เพื่อจะยังศาสนาให้ตั้งมั่นตามคำสั่งของอาจารย์ จึงได้ประดิษฐานศาสนาขึ้น เพราะฉะนั้น ในอรรถกถา ท่านจึงกล่าวโดยใช้ วิภัติ ปัจจัย แสดงรูปศัพท์เป็นใช้ให้ทำ ว่าเธอจงไปยังรัฐนั้นแล้ว ยังศาสนาให้ตั้งมั่นในรัฐนั้น

ในครั้งนั้น ในเมืองสุธรรมรัฐสุวรรณภูมิ มีพระราชาองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าสิริมาโสก เสวยราชสมบัติ และเมืองสุธรรมนั้นตั้งอยู่ที่ภาคพื้นเยื้องยอดภูเขาค่อนไปทางตะวันออกเฉียงใต้ (ทิศอาคเนย์) ยอดภูเขาไกรลาส (ภูเขาหิมาลัย) บ้านเรือนเหล่านั้น โดยมากเหมือนบ้านเรือนคนเผาโอ่ง เพราะฉะนั้นจึงเรียกกันว่าบ้านเผาโอ่ง เมืองนั้นตั้งอยู่ใกล้มหาสมุทร ผีเสื้อน้ำมากินเด็กที่เกิดใหม่ ๆ ในพระราชวังเสมอ

## พระโสณะและพระอุตตระปราบผีเสื้อน้ำ

ในวันที่พระโสณะและพระอุตตระมาถึงนั้นเอง หญิงในพระราชวังคลอดบุตรคนหนึ่ง นางผีเสื้อน้ำ ตั้งใจจะกินเด็ก มาพร้อมกับนางยักษินี ๕๐๐ คนทั้งหลายเห็นผีเสื้อน้ำมีความกลัวจึงเอะอะโวยวายขึ้น ครั้งนั้น พระเถระทั้งหลายจึงบันรูปมนุษย์มีลักษณะสองตัวติดกัน หัวเป็นราชสีห์หัวเดียว รูปร่างน่ากลัว เอามาแสดงขับไล่นางยักษินีให้หนีไปทั้งโขยง และพระเถระทั้งหลายได้ทำพิธีสวดปริตป้องกันไม่ให้นางยักษินีมาอีกต่อไป ทั้งแสดงธรรม

พรหมชาลสูตรแก่คนที่มาในที่ประชุมนั้น คนทั้งหลายประมาณ ๖๐,๐๐๐ จะได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันเป็นต้นในวันหน้า กุลบุตร ๓๕๐๐ คน กุลธิดา ๑๕๐๐ คน และราชกุมารประมาณ ๑๕๐๐ คน ได้บวชแล้ว นอกจากนี้ก็ได้ตั้งอยู่แล้วในไตรสรณาคมน์

พระโสณเถระท่านได้ประดิษฐานศาสนาในรัฐสุวรรณภูมิ ด้วยประการฉะนี้ สมกับที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า

> พระโสณเถระและพระอุตตรเถระมีฤทธิ์มาก ไปยังรัฐสุวรรณภูมิ กำจัดพวกปีศาจแล้ว แสดงธรรมพรหมชาลสูตร

ตั้งแต่นั้นมา เขานำชื่อพระโสณเถระและพระอุตตระเถระไปตั้งชื่อราชกุมารทั้งหลาย และเขียนรูปมนุสีหะที่พระเถระนั้นไว้ลงในใบตาลและใบเสม็ดวางบนหัวเด็กทั่ว ๆ ไปเพื่อกันภัยผีเสื้อน้ำ และคนทั้งหลายทำรูปมนุสีหะหินตั้งไว้ในท้องที่ใกล้เคียงเมืองสุธรรมปุระ รูปนั้น ยังมีอยู่กระทั่งทุกวันนี้

พระโสณเถระและพระอุตตรเถระมาทำการสงเคราะห์ ประดิษฐานศาสนาเมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้วได้ ๒๓๕ ปี ด้วยประการฉะนี้

นี่ คือ การประดิษฐานศาสนาในรัฐสามัญครั้งที่ ๓

หลังจากนั้นมา ลุพุทธศักราช ๑๐๖๐ รัฐรามัญซึ่งเป็นแหล่งประดิษฐานศาสนาโดยเหตุการณ์ ๓ ครั้ง ดังได้กล่าวมาแล้วในเบื้องต้น ได้เกิดวุ่นวายขึ้นด้วยภัย ๓ ประการ คือ ภัยเกิดจากโจรผู้ร้าย ภัยเกิดจากโรคไข้ป่า ภัยเกิดจากศัตรูทางศาสนา

ครั้งนั้น ศาสนารัฐรามัญ ได้อ่อนกำลังลง เหมือนบัวเกิดในที่น้ำน้อย ไม่มีกำลัง

## พระเจ้าอนุรุทธพินฟูศาสนา

แม้พระภิกษุในรัฐรามัญนั้นก็ไม่อาจบำเพ็ญศาสนาได้ตามความประสงค์ ศาสนาได้อ่อนกำลังลงอย่างมากในสมัยพระเจ้ามโนหาริ ครั้งดำรงเป็นราชกุมารพระนามว่าสุริยะ ลุพุทธศักราช ๑๖๑[๑] ตรงกับมหาศักราช ๔๑๙[๒] พระราชาในนครอริมัททนะ[๓] ทรงพระนามว่า อนุรุทธ ได้อัญเชิญพระภิกษุสงฆ์พร้อมทั้งไตรปิฎกมาจากรัฐรามัญ ต่อมาลุพุทธศักราช ๑๗๐๙ มหาราชในเกาะลังกาตั้งแต่พระเจ้าสิริสังฆโพธิจึงพระเจ้าปรักกมพาหุ[๔] ทรงชำระศาสนาให้สะอาดหมดจด ต่อมาอีก ๖ ปี ลุจุลศักราช ๕๓๒[๕] พระเถระชื่อ อุตตราชีวะปรากฏขึ้นในศาสนา

## ประวัติพระอุตตราชีวะเถระกับพระฉปทเถระ

และพระอุตตราชีวะเถระนั้น เป็นสัทธิวิหาริกของพระอริยวังสเถระชาวเมืองรามัญ

ส่วนพระอริยวังสเถระ เป็นสัทธิวิหาริกของพระมหากาศเถระชาวนครกัปปุงคะ[๖] และพระมหากาศเถระเป็นสัทธิวิหาริกของพระปราณทัสสีเถระชาวเมืองสุธรรม

---

๑. ควรเป็น ๑๐๖๑

๒. ทางพม่าคงจะนับมหาศักราช ๑ เมื่อ พ.ศ. ๕๔๒ ส่วนไทยนับมหาศักราช ๑ เมื่อ พ.ศ. ๕๒๑ ถ้านับแบบไทย พ.ศ. ๑๐๖๑ ต้องเป็นมหาศักราช ๕๔๐

๓. นครอริมัททนะ อังกฤษเรียกว่า Ayetnema เมืองนี้ชื่อเดิมตามจารึกว่า Tuik kala

๔. ตามประวัติลังกาว่าพระเจ้าสิริสังฆโพธิ พ.ศ.๗๔๕ พระเจ้าปรักกมมหาหุที่ ๑ พ.ศ. ๑๖๘๖–๑๗๒๘ และพระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๒ พ.ศ. ๑๗๗๓–๑๘๑๒

๕. น่าจะเป็น ๕๓๔

๖. บางแห่งว่า กัมปุงคะ

แต่เรื่องนี้ กล่าวไว้เพื่อแสดงวงศ์ของพระอุตตราชีวะเถระ และพระฉปทะเถระ

พระปราณทัสสีเถระนั้น ได้โลกิยอภิญญา ท่านไปยังมหาโพธิอุรุเวพนิคมทุก ๆ เช้า เป็นนิตย์ ท่านไปกวาดลานมหาโพธิแล้วกลับมาบิณฑบาตในเมืองสุธรรม

นี่เป็นกิจวัตรประจำของพระเถระ

ความข้อนี้ รู้มาจากพวกพ่อค้าที่ออกจากเมืองสุธรรมไปแคว้นมคธค้าขายในอุรุเวพนิคม ไปเห็นเข้า เมื่อกลับมาจึงบอกแก่ชาวเมืองสุธรรม

และในครั้งนั้น พระอุตตราชีวะเถระไปเกาะสีหพพร้อมกับสามเณรฉปทะซึ่งมีอายุ ๒๐ บริบูรณ์ พระภิกษุชาวเกาะสีหพบอกว่า ชาวเราเป็นวงศ์ของพระมหามหินเถระ แม้พวกท่าน ก็เป็นวงศ์ของพระโสณะเถระและพระอุตตระเถระ เพราะฉะนั้นเราเป็นวงศ์เดียวกัน ถือลัทธิเสมอกัน แล้วจึงทำอุปสมบทกรรมแก่สามเณรฉปทะ

ต่อมา พระอุตตราชีวะเถระเสร็จกิจการทั้งหลายเช่นนมัสการเจดีย์เป็นต้นแล้วจึงกลับมายังอริมัททนะนครพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ (ชาวสีหพ)

แต่พระภิกษุฉปทะเกิดความคิดขึ้นว่า ถ้าจะไปชมพูทวีป (อริมัททนะนคร) พร้อมกับอาจารย์ มีความกังวลด้วยญาติพี่น้องจำนวนมากจะเป็นอันตรายในการเล่าเรียนปริยัติธรรม อย่ากระนั้นเลย อยู่ที่เกาะสีหพเรียนปริยัติธรรมแล้วจึงกลับ ครั้งแล้วท่านจึงขอโอกาสต่อพระอาจารย์อยู่ในเกาะสีหพนั้นเอง ท่านอยู่เรียนปริยัติธรรมในเกาะสีหพจนได้รับสมมติเป็นเถรภูมิ (๑๐ พรรษาขึ้นไป) ใคร่จะกลับชมพูทวีปอีก จึงคิดว่า เราไปคนเดียวถ้าสิ้นอาจารย์ของเราเสียแล้ว และถ้าเราไม่อยากทำวินัยกรรมกับพระภิกษุชาว

ชมพูทวีปแล้ว เราก็ไม่อาจแยกกันทำได้ เพราะฉะนั้น เราจะต้องไปกับพระเถระที่จำปิฎกได้ ๔ องค์ จึงจะดี

ครั้นคิดอย่างนี้แล้ว ท่านจึงลงเรือกลับพร้อมด้วยพระเถระ ๔ องค์ คือ พระสีวลิเถระชาวบ้านตามลิตติคาม ๑ พระตามลินทเถระที่เป็นราชบุตรของพระเจ้ากัมโพชะ ๑ พระอานันทะเถระชาวเมืองกัญจิปุระ ๑ และพระราหุลเถระ ๑

พระเถระเหล่านั้น เป็นผู้เชี่ยวชาญปิฎก ขยันและแข็งแรง แต่พระราหุลเถระแข็งแรงกว่าพระเถระเหล่านั้น เมื่อมาถึงกุสิมะนคร[๑] เวลาจวนจะเข้าพรรษา จึงเข้าจำพรรษาในเมืองกุสิมะนครนั้นเอง ไม่ทันจะไปหาพระอาจารย์ในเมืองอริมัททนะนคร

วิหารที่พระเถระเหล่านั้นเข้าไปจำพรรษายังมีพื้นที่กำแพงวัดปรากฏอยู่ทิศใต้ของนครกุสิมะตราบเท่าทุกวันนี้

เมื่อออกพรรษาปวารณาแล้ว พระเถระ ๕ องค์นั้น ก็ได้ไปยังนครอริมัททนะ

และ พระอุตตราชีวะเถระ ได้ทำสังฆกรรมแยกกับภิกษุชาวนครอริมัททนะ

บรรดาพระเถระเหล่านั้น มีพระอุตตราชีวะเถระเป็นต้น กลับจากเกาะสีหฬมาอยู่ในนครอริมัททนะเป็นกำลังช่วยเหลือศาสนาก็จริง

แต่ก็ควรทราบว่า ที่ข้าพเจ้าต้องแสดงไว้ในที่นี้ เพราะท่านเป็นคนเกิดในแคว้นรามัญ และเพราะท่านเป็นคนเคยอยู่ในนครนั้นมาก่อนแล้ว

---

๑. กุสิมะนคร คือ เมืองพะสิม อังกฤษเรียก Basseim

## ประวัติพระธรรมวิสาล

และครั้งนั้น มีสามเณรแก่องค์หนึ่งชื่อ สาริบุตร เกิดที่หมู่บ้าน (ตำบล) ปทีปไชย นครทพะ ท่านไปอริมัททนะนคร อุปสมบทในสำนักพระอานันทะเถระแล้วเล่าเรียนศึกษาปริยัติ

ท่านเป็นพหูสูตรขยัน และมีกำลังแข็งแรง พระเจ้านรปติจัญสู[๑] ทราบเข้า จึงทรงพระดำริว่า ถ้าท่าน (สาริบุตร) มีอวัยวะร่างกายสมบูรณ์เราจะอนุเคราะห์ช่วยเหลือแต่งตั้งให้เป็นพระอาจารย์ ครั้นทรงพระดำริดังนี้แล้วจึงส่งราชบุตรไปพิจารณาดู

ราชบุรุษเห็นปลายนิ้วหัวแม่เท้าของท่านขาด จึงทูลให้พระองค์ทรงทราบ พระราชาทราบเรื่องนั้นแล้ว ทราบพระดำริว่า เมื่อท่านมีอวัยวะร่างกายบกพร่องเช่นนี้ก็ไม่ควรที่จะแต่งตั้งให้เป็นประธานอาจารย์ จึงไม่ได้ทรงแต่งตั้งตำแหน่งประธานอาจารย์ ได้แต่ทรงอนุเคราะห์ด้วยเครื่องบูชาสักการะพอสมควรเท่านั้น

ครั้งหนึ่ง พระราชาประทานตราตั้งให้ท่านเป็นพระธรรมวิสาละขอให้ท่านชำระศาสนาในรัฐรามัญให้บริสุทธิ์แล้วส่งท่านไปยังรัฐรามัญ

ท่านไปถึงรัฐรามัญแล้ว สอนธรรมวินัยแก่พระภิกษุในนครทพะเป็นจำนวนมากยกย่องศาสนาแล้ว

พวกรามัญในรัฐรามัญนั้น เรียกศิษยานุศิษย์ของพระธรรมวิสาละว่าคณะพระสีหพ ศาสนาในรัฐรามัญเดินทางมาจากเกาะสีหพเพราะอาศัยพระ

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณว่า พระเจ้าภุกามทรงพระนามว่า นรปติชายสุระ (หรือนัยหนึ่งว่ากะยอโส หรืออลองกะยอชวา) เป็นกษัตริย์ที่ ๕๐ แห่งวงศ์สมุทฤทธิ และในหนังสือวชิรญาณนั้นไม่มีชื่อ นรปติจัญสุ จึงเข้าใจว่าน่าจะเป็นนรปติชายสุระ

ธรรมวิสาละศิษย์ของพระอานันทะเถระชาวเกาะสีหพอย่างนี้แล

นี้คือการประดิษฐานศาสนาในรัฐรามัญครั้งที่ ๔

## พระพุทธวงศ์เถระและพระมหานาคเถระ ประดิษฐานศาสนาในรามัญ

และในสมัยนั้น พระพุทธวังสะเถระและพระมหานาคะเถระ ผู้เป็นพระอาจารย์ของอัครมเหสีในนครมุตติมะ ไปเกาะสีหพ แล้วรับสิกขาบทใหม่ในสำนักพระภิกษุเป็นวงศ์แห่งคณะมหาวิหารวาสี กลับมายังนครมุตติมะแล้วแยกกันทำสังฆกรรมกับพระภิกษุชาวนครมุตติมะยกย่องศาสนาแล้ว ศาสนาในรัฐรามัญมาจากเกาะสีหพเพราะอาศัยพระเถระเหล่านั้น

นี้คือการประดิษฐานศาสนาในรัฐรามัญครั้งที่ ๕

## พระเมธังกรเถระและพระเสวสุวรรณ ประดิษฐานศาสนาในรามัญ

ต่อมา พระเถระชื่อ เมธังกรผู้เป็นพระอาจารย์พระราชมารดาของพระเจ้าเสติภินทะ[๑] (พระเจ้าช้างเผือก) ในนครมุตติมะไปเกาะสีหพ รับสิกขาบทใหม่ในสำนักของพระเถระอรัญญวาสีในเกาะลังกา แล้วเรียนปริยัติธรรม ท่านมาอยู่ในวิหารประดับด้วยทองและเงิน หลังคามุงสังกะสี ซึ่งพระราชมารดาของพระเจ้าเสติภินทะ(พระเจ้าช้างเผือก)สร้างถวาย ท่านได้ยก

---

๑. ในหนังสือชิรญาณว่า พระเจ้ากรุงหงสาวดี (พะโค) ลำดับที่ ๑๔ แห่งวงศ์วเรรุ (พระเจ้าฟ้ารั่ว) พ.ศ. ๒๐๐๒ คือพระเจ้ามหาปิฎกธรธรรมเจดีย์ เมื่อเถลิงราชสมบัติแล้วทรงพระนามว่า พระเจ้ารามาธิปติสิริปวรมหาธรรมราชาธิราช พระเจ้าทรงธรรม–พระเจ้าช้างเผือก

ย่องศาสนาแล้ว และท่านได้ทำคัมภีร์ชื่อว่าโลกที่ปกะสาระ ต่อมา มีพระเถระองค์หนึ่งในนครมุตติมะชื่อพระเสวสุวรรณโสภน ท่านไปเกาะสีหฬรับสิกขาบทใหม่ในสำนักพระเถระ ซึ่งเป็นวงศ์คณะมหาวิหารวาสีแล้วกลับมายังนครมุตติมะ

และพระเถระองค์นั้น ท่านชอบอยู่ในป่า ประพฤติสมาทานธุดงค์ ท่านเป็นผู้มักน้อยสันโดษ ละอายบาป รังเกียจความชั่ว ใคร่ต่อการศึกษา ขยัน แข็งแรง ท่านได้อุปสมบทด้วยคณะสงฆ์เกิน ๕ องค์ในอุทกุกเขปสีมา (สีมามีน้ำล้อมรอบ) ที่สระชื่อกลัมพะ (อ่าง) ในเกาะสีหฬ พระสังฆราชชื่อ วนรัตนเป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์ของพระเจ้าวิชัยพาหุ[๑] ชื่อราหุลภัทเป็นพระกัมมวาจา และท่านกลับมาอยู่ในนครมุตติมะ เพิ่มพูลคณะให้มากขึ้นอนุเคราะห์ศาสนา ศาสนาในรัฐรามัญมาจากเกาะสีหฬโดยอาศัยพระเถระ ๒ องค์นี้

นี่คือการประดิษฐานศาสนาในรัฐรามัญครั้งที่ ๖

## พระเจ้าธรรมเจดีย์
## ทรงฟื้นฟูศาสนาในเมืองหงสาวดี

ภายหลังจากนั้น ศาสนาตั้งมาแล้วได้ ๒๐๒ ปี ลุจุลศักราช ๘๑ (พ.ศ. ๑๒๖๒) นครหงสาวดี พระราชาธรรมเจดีย์ทรงพระนามว่า สิริปรัมมหาธรรมราชา ครองราชสมบัติ ทรงปกครองรักษาประชาราษฎรในเมืองกุสิมะ เมืองหงสาวดี และเมืองมุตติมะโดยธรรมสม่ำเสมอ เหมือนทรง

---

๑. พระเจ้าวิชัยพาหุ ในหนังสือประวัติลังกาฉบับที่กล่าวมาแล้วว่ามี ๕ องค์ องค์ที่ ๑ ค.ศ. ๑๐๕๖–๑๑๑๑ องค์ที่ ๒ ค.ศ. ๑๑๘๖–๑๑๘๗ องค์ที่ ๓ ค.ศ. ๑๒๒๐–๑๒๒๕ องค์ที่ ๔ ค.ศ. ๑๒๖๗–๑๒๗๐ องค์ที่ ๕ ค.ศ. ๑๓๔๔–๑๓๘๗

ปกครองรักษาพระโอรสของพระองค์

และพระราชาพระองค์นี้ ทรงเป็นผู้ฉลาดในปิฎก ๓ เวท ๔ ไวยากรณศาสตร์ ฉันทศาสตร์ และอลังการศาสตร์ ทรงศึกษาศิลปะต่าง ๆ ทรงใส่พระทัยในการเล่าเรียนศึกษาภาษาต่าง ๆ และทรงประกอบด้วยคุณสมบัติเช่นมีศรัทธามีศีลเป็นต้น ทรงเป็นเจ้าของช้างเผือกสีเหมือนดอกบัวขาวหรือดอกคล้าหรือดวงจันทร์ในสรทกาล[๑] และทรงเลื่อมใสในศาสนาอย่างยิ่ง

ครั้งหนึ่ง พระองค์ทรงพระดำริว่า ศาสนาของพระผู้มีพระภาคย่อมเกี่ยวเนื่องด้วยบรรพชาและอุปสมบท ส่วนอุปสมบท ย่อมเกี่ยวเนื่องด้วยสีมาสมบัติ ปริสสมบัติ และญัตติกรรมวาจาสมบัติ ครั้นทรงดำริดังนี้แล้ว จึงทรงพิจารณาแล้วพิจารณาเล่า ถึงคัมภีร์สีมาวินิจฉัยกับอรรถกถา และคัมภีร์วินัยสังคหะกับอรรถกถา คัมภีร์สีมาลังการ และคัมภีร์สีมาสังคหะ ตีความตามตัวอักษรและตีความตามความหมายอย่างรอบคอบ เปรียบเทียบคัมภีร์ต่อคัมภีร์ ใคร่ครวญคัมภีร์ไหนก่อนคัมภีร์ไหนหลัง จนทรงเห็นชัดว่าข้อความเช่นนี้ เป็นความประสงค์ของพระผู้มีพระภาค ข้อความเช่นนี้เป็นความประสงค์ของผู้แต่งคัมภีร์ ทรงเข้าพระทัยว่า ในรัฐรามัญของเรา มีสีมาอยู่เป็นอันมากเช่นพัทธสีมา นทีสีมา สมุทรสีมา ชาตสระสีมา ยากที่จะกำหนดแน่ลงได้ว่า สีมาอย่างไหนจะบริสุทธิ์ เมื่อเป็นเช่นนี้สีมาสมบัติและปริสสมบัติ จึงเป็นการยากที่จะทำให้บริสุทธิ์ได้

ภายหลังจากนั้น พระองค์จึงทรงปรึกษาหารือกับพระเถระในรัฐรามัญ

---

๑. สรทกาลอยู่ในระหว่างเดือนกันยายนกับเดือนตุลาคม เรียกกันว่าฤดูสารท

ผู้รอบรู้ไตรปิฎกมีกำลังสติปัญญาเฉลียวฉลาด พระเถระทั้งหลายได้พิจารณาวินิจฉัยคล้อยตามความเข้าพระทัยของพระองค์ว่า สีมาสมบัติ ปริสสมบัติ ยากที่จะทำให้บริสุทธิ์ได้

ครั้นแล้ว พระองค์จึงทรงพระดำริว่า น่าสลดใจนักหนอมีคนกล่าวไว้ในคัมภีร์ว่า ศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธจะตั้งอยู่ถึง ๕๐๐๐ ปี แต่นี่เพียงระยะเวลาหลังจากตรัสรู้[๑] ๑๒๖๔ ปีเท่านั้น ศาสนาก็มีมลทินเสียแล้ว เกิดความสงสัยขึ้นในอุปสมบทกรรมหลายแห่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ ศาสนาจะดำรงอยู่ถึง ๕๐๐๐ ปีได้อย่างไร เมื่อพระองค์เกิดธรรมสังเวชขึ้นอย่างนี้แล้ว จึงทรงพระจินตนาการต่อไปว่า มลทินปรากฏขึ้นในศาสนาถึงเพียงนี้ ความสงสัยปรากฏขึ้นในอุปสมบทกรรมหลายแห่ง คนอย่างเราไม่ควรละเลยเพิกเฉยนั่งวางตัวเป็นกลางเพื่อให้ศาสนาบริสุทธิ์ เพราะว่าถ้าทำเช่นนั้น เราจะไม่ได้ชื่อว่าเป็นคนมีศาสนาเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเลย เพราะฉะนั้นเราจะเริ่มชำระศาสนาให้ปราศจากมลทิน แล้วทรงรำพึงว่า บัดนี้เราจะเริ่มประดิษฐานศาสนาให้มั่นคงถาวร ณ ที่ใด ครั้นแล้วจึงทรงพระดำริว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้วได้ ๒๓๖ ปี พระมหาโมคคลีบุตร ติสสะเถระส่งพระมหามหินทเถระไปให้ประดิษฐานศาสนาที่เกาะสีหฬ ครั้งนั้น พระราชาเทวานัมปิยติสสะ โปรดให้สร้างมหาวิหารถวาย เป็นคราวที่ศาสนาประดิษฐานปราศจากมลทิน ๒๘๑ ปี แม้พระภิกษุสงฆ์ก็ตั้งอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันโดยเป็นคณะมหาวิหารวาสี แต่ภายหลังจากนั้นพระภิกษุสงฆ์เกิดแตกออกเป็น ๒ ฝ่าย คือเป็นคณะอภัยคิริวาสีและคณะเชตวนวาสี ครั้นลุพุทธศาสนา ๑๐๗๘ ตั้งแต่พระเจ้าสิริสังฆโพธิจนถึงพระเจ้าปรักกมพาหุทรง

---

๑. ควรเป็นหลังจากปรินิพพาน

อนุเคราะห์พระภิกษุสงฆ์คณะกุฏมภยคิริวาสี ตลอดถึงคณะมหาวิหารวาสี ซึ่งมีพระมหากัสสปเถระเป็นประมุขทรงชำระสะสางพระเถระทั้ง ๒ คณะดังกล่าวให้บริสุทธิ์ ทรงทำให้ศาสนาปราศจากมลทิน ภายหลังจากนั้นศาสนาจึงดำรงอยู่อย่างปราศจากมลทินในรัชสมัยของพระเจ้าชัยพาหุ[๑] และพระเจ้าปรักกมพาหุ[๒]

## พระเจ้าธรรมเจดีย์ ส่งพระภิกษุไปเกาะสีหฬ

เพราะฉะนั้น พระองค์จึงทรงพระดำริว่า เราจะขอร้องให้พระภิกษุที่มีกำลังสติปัญญาเฉลียวฉลาดไปเกาะสีหฬแล้วรับสิกขาบทใหม่ กลับมาประดิษฐานศาสนาในรัฐของเราอย่าง ปราศจากมลทินด้วย วิธีการที่ให้พระภิกษุไปสืบต่อเชื่อพระเถระปรัมปราเหล่านั้น ครั้นทรงดำริอย่างนี้แล้ว พระองค์จึงทรงขอร้องพระโมคคัลลานเถระกับพระโสมเถระให้ไปเกาะสีหฬ

พระเถระทั้ง ๒ คิดว่า การทั้งนี้ เป็นการตกแต่งศาสนา จึงรับสัญญา ส่วนพระราชาทรงมอบเครื่องไทยธรรมเพื่อบูชาพระทาฐาธาตุ (พระเขี้ยวแก้ว) และบูชาพระภิกษุสงฆ์ กับเครื่องบรรณาการเพื่อถวายเป็นราชบรรณาการแด่พระเจ้าภุวเนกพาหุ[๓] แล้วพระองค์ทรงแต่งตั้งอำมาตย์ ๒ คน คือ จิตรทูตกับรามทูตให้มีตำแหน่งเป็นนายเรือ ๒ ลำ ครั้นถึงวันอาทิตย์แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๓ จุลศักราช ๘๓๗ (พ.ศ. ๒๐๑๘[๔]) จึงตรัสสั่งให้อำมาตย์

---

๑. พระเจ้าวิชัยพาหุที่ ๑ ตามประวัติลังกาว่าในระหว่าง พ.ศ. ๑๕๘๘–๑๖๕๔

๒. พระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๑ ตามประวัติลังกาว่าในระหว่าง พ.ศ. ๑๖๘๖–๑๗๒๘

๓. พระเจ้าภุวเนกพาหุตามประวัติลังกาว่ามี ๗ องค์ เฉพาะองค์ที่ ๑ ในระหว่าง พ.ศ. ๑๘๑๔–๑๘๒๖ ส่วนองค์ที่ ๗ นั้นในระหว่าง พ.ศ. ๒๐๖๔–๒๐๘๔

๔. ตรงกับสมัยพระเจ้าภุวเนกพาหุที่ ๖ ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๑๕–๒๐๒๓

จิตรทูตออกเรือลำหนึ่งพร้อมด้วยพระภิกษุหลายองค์ มีพระโมคคัลลานเถระเป็นประมุข เรือได้ไปถึงท่ากลัมพุ[๑] (โกลัมโบ) เกาะสีหพเมื่อ (ชั้น) ๘ ค่ำ เดือน ๔

ส่วนอำมาตย์รามทูต ออกเรือวันจันทร์แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๓ บี่เดียวกันพร้อมด้วยพระภิกษุหลายองค์มีพระโสมเถระเป็นประมุข แต่เรือของอำมาตย์รามทูตไม่ได้ลมตรง จึงไปถึงท่าวัลลิคามเกาะสีหพ เมื่อขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๕

ภายหลังจากนั้น อำมาตย์ทั้ง ๒ ก็ได้ถวายพระราชสาสน์กับเครื่องราชบรรณาการที่นำมาในเรือทั้ง ๒ ลำ แก่พระเจ้าภุวเนกพาหุ และถวายเครื่องไทยธรรมแก่พระภิกษุสงฆ์

พระภิกษุที่พระราชาส่งไปเหล่านั้น ได้บวชเป็นสามเณรและอุปสมบทเป็นพระภิกษุใหม่ในอุทกุกเขปสีมา (สีมามีน้ำล้อมรอบ) ที่แม่น้ำกัลยาณี ตามข้อตกลงที่ได้แจ้งในพระราชสาสน์นั้น

ครั้นอุปสมบทเสร็จแล้ว พระเจ้าภุวเนกพาหุ ได้พระราชทานถวายเครื่องบริขารอันควรแก่พระภิกษุหลายอย่าง แล้วทรงพระดำริว่าสิ่งของเหล่านั้นเป็นอามิสทาน พระภิกษุจักใช้สอยได้ก็แต่ชั่วชีวิตเท่านั้น ส่วนตราตั้งนั้น จักไม่รู้เก่าคร่ำคร่า ดังนั้น จึงทรงพระราชทานราชทินนนามให้แก่พระโสมเถระผู้เป็นประธานเรือของอำมาตย์รามทูตว่า พระสิริสังฆโพธิสามี

ส่วนพระเถระเหลืออีก ๑๐ องค์นั้น ทรงพระราชทานราชทินนนามว่า พระกิตติสิริเมฆสามี พระปรักกมพาหุสามี พระพุทธโฆสสามี พระสีหพทีปสามี พระวิสุทธสามี พระคุณรตนธรสามี พระชินาลังการสามี พระรตน-

---

๑. กลมฺพุ แปลว่าอ่าง

มาลีสามี พระสัตตมเตชสามี พระภุวเนกพาหุสามี

และพระราชทานราชทินนามให้แก่พระโมคัลลานเถระผู้เป็นประธานเรือของอำมาตย์จิตรทูตว่า พระธรรมกิตติโลกครุสามี ส่วนพระเถระเหล่าอื่น ๑๐ องค์นั้น ทรงพระราชทานราชทินนามว่า พระสิริวนรตนสามี พระมงคลเถระสามี พระกัลยาณติสสะสามี พระจันทกิริสามี พระสิริทันตธาตุสามี พระวนวาสีติสสะสามี พระรตนาลังการะสามี พระมหาเทวะสามี พระอุทุมพรคิริสามี[๑] พระจูฬาภยติสสะสามี

พระเถระรุ่นหลังจาก ๒๒ องค์นี้ พระองค์มิได้พระราชทานราชทินนามเป็นแต่ให้รับสิกขาบทใหม่ ทั้งหมด

ภายหลังจากนั้น พระเถระทั้งหลาย ทำกิจมีการบูชาเจดีย์เป็นต้น ครั้นทำกิจนั้น ๆ เสร็จแล้วจึงกลับมา (ยังรัฐรามัญ) อีก

พระเจ้าภุวเนกพาหุ ตรัสกับอำมาตย์จิตรทูตว่า เราใคร่จะถวายเครื่องราชบรรณาการตอบแทนพระเจ้ารามาธิบดีและจะส่งทูตตอบแทนไป ท่านจงรอท่าอยู่ก่อน ครั้นแล้วในเวลาเดินทางกลับ เรือที่พระเจ้าภุวเนกพาหุส่งไปได้รับภัยจากพายุร้าย แล่นดิ่งออกไปกลางมหาสมุทร คนที่รวมกันมาลงในเรือลำที่พระเจ้าสีหพส่งไป แล่นออกนอกเส้นทางได้ ๓ วัน มากระทบหินเกยตื้นเพราะพายุร้ายอีก ไม่อาจแล่นต่อไปได้ จึงผูกแพขึ้นแพหนึ่งเดินทางโดยอ้อมค้อม ครั้นถึงแล้ว ทูตของพระเจ้าสีหพถวายเครื่องราชบรรณาการเสร็จแล้วจึงกลับไป

---

๑. พระเถระองค์นี้กระมังที่เป็นอาจารย์ของพระสุมนะเถระ ซึ่งจากเมืองมอญมาอยู่สุโขทัยแล้วไปลำพูน ไปเชียงใหม่สมัยพระเจ้ากือนาเจ้าเมืองเชียงใหม่ สร้างพระธาตุดอยสุเทพ ครั้งสุดท้ายอยู่วัดสวนดอก เชียงใหม่ สงฆ์คณะนี้เรียกว่าคณะปุปผวาสี

ส่วนพระภิกษุทั้งหลายมรณภาพในระหว่างเดินทาง ๖ องค์ พุดโท่เอ๋ย สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ

สมกับที่ท่านกล่าวไว้ว่า

> ผู้เริ่มทำงานยังไม่เสร็จกิจ มัจจุจะเมินไม่จับเอาไปนั้นหามีไม่ มันไม่มีความกรุณา มันจับเอาโดยพลการ ถึงญาติพี่น้องจะร้องไห้ ตัวเขาเองจะไม่ปรารถนา มันก็จับเอาไปจนได้ ฯ

ฝ่ายพระเจ้ารามาธิบดี พระองค์ทรงอ่านคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น บาลี อรรถกถา ฎีกาเป็นต้น หลายครั้งหลายหน ทรงพิจารณาใคร่ครวญแล้ว โปรดให้ทำสีมาสมูหนกรรม (ถอนสีมา) และสีมาสมมติกรรม (ผูกสีมา) ในเขตหมู่บ้านที่อำมาตย์นรสูรปกครองอยู่ ในทิศใต้นครหงสาวดี ประจวบกับเวลาที่พระภิกษุเหล่านั้นมาถึง พระองค์จึงทรงมอบให้พระภิกษุเหล่านั้นทำสีมากรรม และเพราะเหตุที่พระภิกษุเหล่านั้นได้รับอุปสมบทในสำนักพระภิกษุคณะมหาวิหารวาสีในเกาะสีหฬ ทำการอุปสมบทในอุทกุกเขปสีมาในแม่น้ำกัลยาณี ซึ่งเป็นแม่น้ำที่พระผู้มีพระภาคเคยเสด็จมาสรงในเกาะสีหฬ ดังนั้น พระเจ้ารามาธิบดีจึงทรงตั้งชื่อสีมานั้นว่า กัลยาณีสีมา

พระเจ้ารามาธิบดี ทรงอาศัยพระภิกษุที่เคยไปลังกามาแล้ว จึงทรงกระทำศาสนาให้ตั้งมั่นเป็นอย่างดี ด้วยประการฉะนี้ จำเดิมแต่ปีจุลศักราช ๘๓๘ ถึง ๘๔๑ (พ.ศ. ๒๐๑๙–๒๐๒๒) พระเถระที่เป็นคณะปาโมกข์ (หัวหน้าใหญ่) ในวงศ์ของพระภิกษุเหล่านั้น มีประมาณ ๘๐ องค์

ส่วนศิษย์ของท่านเหล่านั้นมีประมาณ ๑๔๒๒๖ องค์ ศาสนาของพระผู้มีพระภาคได้เจริญงอกงามไพบูลย์ในรัฐรามัญด้วยประการฉะนี้

นี่คือการประดิษฐานศาสนาในรัฐรามัญครั้งที่ ๗

## พระภิกษุรามัญแตกแยกคณะ

ในคราวที่พระเจ้าอนุรุทธกษัตริย์อริมัททนะนคร ได้ชัยชนะปกครองเมืองสุธรรมปุระพร้อมทั้งพระเจ้าแผ่นดินแห่งเมืองนั้น รัฐรามัญได้สูญเสียพระเจ้าแผ่นดินไปแล้ว พระภิกษุในนครมุตติมะ รัฐรามัญ ได้เกิดมีนิกายต่างๆ เป็นนานาสังวาสคือทำสังฆกรรมต่าง ๆ กัน แบ่งแยกออกไปถึง ๖ คณะ คือ โสณุตตรวงศ์ คณะ ๑ สิวลิวงศ์ คณะ ๑ ตามลินทวงศ์ คณะ ๑ อานันทวงศ์ คณะ ๑ พุทธวงศ์ คณะ ๑ มหานาควงศ์ คณะ ๑ แต่ศาสนาที่พระเจ้าธรรมเจดีย์ทรงประดิษฐานไว้นั้น ไม่แตกแยกกัน มีนิกายเดียวเป็นสมานสังวาส คือ ทำสังฆกรรมเหมือนกัน รัฐรามัญ แม้จะมีถึง ๓ รัฐ คือ หงสาวดี มุตติมะ และสุวรรณภูมิ แต่ก็สัมพันธ์ติดเนื่องเป็นอันเดียวกันกับรัฐพม่า คือ รัฐสุนาปรันตะ

อนึ่ง แต่เดิม รัฐเหล่านี้เป็นราชอาณาจักรของพระเจ้ากรุงพม่า เพราะฉะนั้น พระภิกษุบางองค์จากรัฐพม่าไปรัฐรามัญ จึงต้องรับสิกขาบทใหม่ที่กัลยาณีสีมา ศาสนาที่พระเจ้าธรรมเจดีย์ประดิษฐานไว้ได้แผ่ไปทั่วรัฐพม่าหยั่งรากฐานลงมั่น โปรดทราบว่า ตั้งแต่พระโสณเถระและพระอุตตรเถระประดิษฐานศาสนาในรามัญจนถึงพระเจ้ามโนหริในเมืองสุธรรม พระอรหันต์ยังมีอยู่หลายองค์ แต่หลังจากนั้น ในสมัยพระอุตตราชีวเถระ พระอริยวังสเถระ พระมหากาฬเถระ และพระปราณทัสสีเถระ คงมีแต่ผู้ได้ฌานและ

อภิญญาเป็นโลกิยะเท่านั้น แต่ปัจจุบันนี้ ในรัฐรามัญแม้ทั้ง ๓ รัฐนั้นคงเหลืออยู่แต่ศาสนาที่พระเจ้าธรรมเจดีย์ประดิษฐานไว้เท่านั้น

อนึ่ง ในรัฐรามัญนี้ เมื่อได้ใช้ปัญญาพิจารณาวงศ์ศาสนาตามหลักสัมพันธ์ด้วยเหตุผลและตามลำดับเบื้องต้นเบื้องปลายแล้ว ควรถือเอาว่าเชื้อสายศาสนาย่อมสืบเนื่องกันมาด้วยนัย ๓ ประการ (คือ พระอรหันต์ ๑ ผู้ได้ฌานอภิญญา ๑ ศาสนาที่พระธรรมเจดีย์ประดิษฐานไว้ ๑)

ขอได้โปรดทราบว่า วงศ์ศาสนานี้ ท่านกล่าวโดยยึดหลักพระภิกษุลัชชี (ผู้มีความละอายบาป) รักที่จะรักษาศีลและใคร่ต่อการศึกษา มิได้ยึดหลักพระภิกษุอลัชชี (ผู้ไม่มีความละอายบาป)

## พระเถระรามัญแต่งคัมภีร์

ตามแนวเถรปรัมปรานั้น พระเมธังกรเถระชาวนครมุตติมะได้ทำคัมภีร์ชื่อโลกทีปสาระ ฝ่ายพระอานันทเถระชาวหงสาวดีทำคำอธิบายอภิธรรม คือ ฎีกาอภิธรรมชื่อมธุรัตถวิลาสินี พระธรรมพุทธเถระชาวนครหงสาวดีทำคำอธิบายฉันท์ชื่อกวิสาระ พระสัทธรรมาลังการเถระชาวนครหงสาวดีเหมือนกันทำปกรณ์ชื่อปฏิฐานสารัตถทีปนี พระเถระไม่ปรากฏชื่อองค์หนึ่งในนครหงสาวดีนั้นเองได้ทำคัมภีร์ชื่ออเผคุสาระ ศาสนาได้หยั่งรากลงเจริญมั่นคงเป็นที่อาศัยของพระมหาเถระผู้ทำคัมภีร์ไว้มิใช่น้อย ด้วยประการฉะนี้

บริเฉทที่ ๓

เรื่องประวัติศาสนารัฐสุวรรณภูมิในคัมภีร์ศาสนวงศ์

จบ

# ประวัติลำพูน

## บัดนี้ จะกล่าวถึงเรื่องศาสนาเกิดขึ้นในรัฐโยนก

จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคทรงเป็นผู้อำนวยประโยชน์แก่ผู้ควรแนะนำทั้งหลาย ทรงพิจารณาเห็นว่า ศาสนาของพระองค์จะตั้งมั่นยืนนานในรัฐโยนก จึงพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์เสด็จเที่ยวไปสู่ประเทศต่าง ๆ ได้เสด็จไปถึงนครหนึ่งชื่อลภุญชะ

ครั้งนั้น พรานคนหนึ่งถวายผลสมอ พระองค์ทรงบริโภคแล้วโยนเมล็ดไป เมล็ดสมอค้างอยู่ในอากาศไม่ตกดิน พระองค์ทอดพระเนตรเห็นแล้วทรงแย้มพระสรวล พระอานนทเถระเห็นแล้วจึงทูลถามความนั้น พระองค์จึงทรงพยากรณ์ว่า อานนท์ สถานที่นี้ในอนาคตจะเป็นที่ประดิษฐานธาตุเจดีย์ของตถาคต ศาสนาจะเจริญงอกงาม

เพราะเหตุที่พระผู้มีทรงบริโภคผลสมอในสถานที่แห่งรัฐนั้น จึงมีชื่อว่ารัฐหริภุญชะ

อีกนัยหนึ่ง อาศัยเหตุที่พวกฤษีทิ้งสายผูกคนโทน้ำไว้ จึงมีชื่อตามภาษาโยนกว่า ลภุญชะ[๑]

---

๑. ลภุญชะ ตามนัยต้นแปลว่า บริโภคสมอ ตามนัยหลังแปลว่า สายคนโทน้ำ และว่าเป็นภาษาโยนก ไม่ใช่ภาษามคธ แต่คำว่าคนโทน้ำ ชาวลำพูนหรือเชียงใหม่เรียก น้ำต้น ไม่เรียกลภุญชะ เดิมทีเขาใช้กระโหลกน้ำเต้าแห้งใส่น้ำ น้ำเต้าเขาเรียก หมากน้ำ สิ่งที่เขาใช้ใส่น้ำดั่งที่เรียกกันว่าคนโทน้ำ ชาวเมืองเหนือเรียกว่าน้ำต้น ต่อมาเขาใช้ดินเผาแทนกระโหลกน้ำเต้า ก็เรียกว่า น้ำต้น เหมือนกัน แต่คำว่า ลภุญชะ จะเป็นภาษาอะไรไม่ทราบ หากแต่ท่านผู้ประพันธ์เรื่องนี้ ซึ่งเป็นพม่าบอกว่าเป็นภาษาโยนก อนึ่งมีบางท่านบอกว่า ละพุน ซึ่งเป็นชื่อนครลำพูนนี้เป็นภาษาลั๊วะ แปลว่ากระไรไม่ทราบ

# ประวัติเชียงใหม่

ครั้งนั้นมีหัวหน้าพวกลั๊วะอยู่ริมแม่น้ำปิงในรัฐโยนกนั้นมอบบุตรของตน อายุ ๗ ขวบแด่พระผู้มีพระภาคให้บรรพชา สามเณรนั้นเพียรทำกรรมฐานเนือง ๆ ไม่นานก็ได้สำเร็จพระอรหันต์ อาศัยเหตุที่สถานที่นั้นมีสามเณรอายุ ๗ ขวบสำเร็จเป็นพระอรหันต์ จึงเรียกสถานที่นั้นตามภาษาโยนกว่าเจียงใหม่ ครั้นนานเข้าก็กลายเป็นเชียงใหม่

ตั้งแต่นั้นมา ศาสนาก็ประดิษฐานในรัฐโยนก

นี่คือการประดิษฐานศาสนาในรัฐโยนกครั้งที่ ๑

ลุศาสนา ๒๓๕ พระมหารักขิตเถระไปรัฐโยนก ได้ประดิษฐานศาสนาในรัฐต่าง ๆ หลายแห่งเช่น กัมโพชะ เชียงตุง หริภุญชะ และอยุธยาเป็นต้น

แต่พระอรรถกถาจารย์ท่านรวมรัฐเหล่านั้นทั้งหมด กล่าวโดยคำทั่ว ๆ ไปหมายถึงสถานที่ว่า ประเทศโยนก เป็นธรรมดาอยู่เอง ผู้แต่งคัมภีร์จะบัญญัติความหมายอย่างไรก็ได้

พระมหารักขิตเถระพร้อมด้วยพระภิกษุ ๕ องค์ ออกจากเมืองปาฏลิบุตร มายังประเทศโยนกทางอากาศ ทำให้ชาวโยนกทั้งหลายเลื่อมใสด้วยเทศนากาฬกามสูตร พระเถระได้ให้เครื่องประดับ คือ มรรคผลแก่ชาวโยนกประมาณ ๑๗๐,๐๐๐ คน และได้บวชในสำนักของท่านประมาณ ๑๐,๐๐๐ คน ท่านได้ประดิษฐานศาสนาในรัฐโยนกด้วยประการฉะนี้

ครั้งนั้น มีคำกล่าวไว้ในอรรถกถา[๑] ว่า

---

๑. อรรถกถาวินัยชื่อสมันตปาสาทิกา

พระมหารักขิตเถระท่านมายังรัฐโยนกในครั้งนั้น ได้ทำให้ชาวโยนกเหล่านั้นเลื่อมใส ด้วยเทศนากาฬการามสูตร ฯ

ตั้งแต่นั้นมา พระเถระทั้งหลายที่เป็นศิษย์ปรัมปราของท่านเหล่านั้นมีจำนวนมากขึ้นเหลือที่จะนับคณนา

นี่คือศาสนาประดิษฐานในรัฐโยนกครั้งที่ ๒ โดยอาศัยพระมหารักขิตเถระเป็นต้น

## ประวัติพระพุทธปฏิมาแก้วมณี

เมื่อพุทธศาสนาได้ ๕๐๐ ปี พระวิสสกรรมเทวบุตรสร้างพระพุทธปฏิมาแก้วมณีให้แก่พระนาคเสนเถระในนครลำปางรัฐโยนก[๑]

พระนาคเสนเถระได้ตั้งใจอธิษฐานขอให้พระธาตุมาประดิษฐานอยู่ในพระพุทธปฏิมา พระธาตุก็ได้มาประดิษฐานในองค์พระพุทธปฏิมา ๗ องค์ ข้อความนี้กล่าวไว้ในหนังสือราชประวัติ (ฉบับพม่า)

## พระนาคเสนเถระประดิษฐานศาสนาในโยนก

และข้อความนี้ สมตามประมาณกาลเวลาที่กล่าวไว้ในหนังสือมิลินท-

---

๑. รัฐโยนกที่พระนาคเสนอยู่นั้น คือ เปอร์เซียในปัจจุบันนี้ ไม่ใช่ลำปาง ผู้ประพันธ์เข้าใจว่าโยนกเป็นไทยภาคพายัพ เรื่องที่จะกล่าวต่อไปก็ไขว้เขวกันหมด พระนาคเสนเถระและพระเจ้ามิลินทพลอยเป็นชาวลำปาง, เชียงใหม่ไปหมด ซึ่งที่แท้ท่านเป็นชาวอินเดียภาคเหนือ ไม่ใช่ไทยภาคพายัพ อนึ่งนครลำปางนั้น ชาวลำพูนเรียกแต่คำหน้าคือนคร ไม่เรียกเต็มว่านครลำปาง แต่เขาออกเสียงเรียกนครเป็นละกุน คำนี้จึงหมายถึงนครลำปาง

ปัญหาว่า พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้วได้ ๕๐๐ ปี พระนาคเสนเถระและพระเจ้ามิลินทจะบังเกิดขึ้น

รัฐโยนกในรัชสมัยของพระเจ้ามิลินท พุทธศาสนาได้ ๕๐๐ ปี พุทธศาสนาเจริญงอกงามโดยอาศัยพระนาคเสนเถระ

นี่คือศาสนาประดิษฐานในรัฐโยนกครั้งที่ ๓ โดยอาศัยพระนาคเสนเถระ

## พญาเจ้าเมืองประดิษฐานศาสนาในโยนกครั้งที่ ๔

จุลศักราช ๖๕ (พ.ศ. ๑๒๔๖) สมัยพญาเจ้าเมือง (เจ้าลำพูน) สร้างนครกุนระ พระกัสสปเถระออกจากมัชฌิมประเทศมาพร้อมกับพระเถระ ๕ องค์

ครั้งนั้นพญาเจ้าเมืองได้สร้างวิหาร (วัด) ถวายแก่พระเถระเหล่านั้น และพระเถระองค์หนึ่งอัญเชิญพระธาตุหลายองค์มาจากเกาะสีหพ พระราชาทอดพระเนตรเห็นปาฏิหาริย์พระธาตุเกิดความเลื่อมใส จึงบรรจุพระธาตุนั้นไว้ในพระเจดีย์ลภุญชะหรือพระธาตุเมืองลำพูน

วงศ์ศาสนามาในรัฐโยนกโดยอาศัยพระเถระเหล่านั้น

นี่คือศาสนาประดิษฐานในรัฐโยนกครั้งที่ ๔

จุลศักราช ๗๖๒ (พ.ศ. ๑๙๔๓) พระเจ้ากรุงจีนได้ยึดครองรัฐโยนกซึ่งจลาจลปั่นป่วนไว้ได้ทั้งหมด ครั้งนั้น พระเถระ ๒ องค์คือ พระมหาธรรมคัมภีรเถระ และพระมหาเมธังกรเถระ พร้อมด้วยพระภิกษุเป็นอันมากออกจากรัฐโยนกไปยังเกาะสีหพ ประจวบกับในเกาะสีหพกำลังเกิดทุพภิกขภัย ท่านจึงออกจากเกาะสีหพไปนครสุโขทัยในประเทศสยาม

ภายหลังท่านออกจากนครสุโขทัย ไปนครลำปาง รับสิกขาบทใหม่ในสำนักพระภิกษุลัชชีมีศีลเป็นรักษาส่งยกย่องศาสนา ทั้งท่านได้ประดิษฐานศาสนา

ในประเทศไทย (สุโขทัย) และในรัฐอื่นทั่วไป

นี่คือศาสนาประดิษฐานในรัฐโยนกครั้งที่ ๕ โดยอาศัยพระเถระ ๒ องค์ซึ่งไปลังกามาแล้ว

ลุจุลศักราช ๘๒๕ (พ.ศ. ๒๐๐๖) พระเจ้าจักรพรรดิ์สิริสัทธรรมโลกบดี (พิลกราช) ได้เสริมพระธาตุลำพูนให้ใหญ่ขึ้นแล้วสร้างวิหาร ๔ หลังใกล้องค์พระธาตุนั้นถวายแก่พระมหาเมธังกรเถระและพระสาริบุตรเถระ พระเถระทั้ง ๒ องค์ คือ พระมหาธรรมคัมภีรเถระกับพระมหาเมธังกรเถระได้ประดิษฐานศาสนาชำระให้บริสุทธิ์แม้ในครั้งนั้นด้วย

นี่คือศาสนาประดิษฐานในรัฐโยนกครั้งที่ ๖ โดยอาศัยพระมหาเมธังกรเถระและพระสาริบุตรเถระ

## พระเจ้าอเนกเสติภินทะครองโยนก

ลุจุลศักราช ๙๔๓ (พ.ศ. ๒๑๒๔) พระเจ้าแผ่นดินเมืองหงสาวดีทรงพระนามว่า อเนกเสติภินทะ[๑] ได้ยึดครองรัฐโยนกทำให้ตกอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์ของพระองค์ แล้วประทานแก่พระอนุรุทธราชกุมาร ราชบุตรองค์ใหญ่เพื่อให้เก็บส่วยอากร แล้วพระองค์เสด็จไปยังรัฐโยนกพร้อมด้วยอำมาตย์เป็นอันมาก ทรงแต่งตั้งให้พระราชกุมารเป็นพระอนุราชครองสมบัติ และ

๑. แปลตามศัพท์ว่า พระเจ้าแผ่นดินมีช้างเผือกหลายเชือก หรือที่เรียกอย่างสามัญว่า พระเจ้าช้างเผือก ในหนังสือวชิรญาณตอนกล่าวถึงประวัติรามัญว่า นันทบุเรง (เงาจุทารกะ) วงศ์ตองอูครองเมืองหงสาวดี เมื่อจุลศักราช ๙๔๓ ครองอยู่ได้ ๑๘ ปี พระยาตองอูพาไปแล้วฆ่าเสีย ในพงศาวดารโยนกว่า เชียงใหม่เสียแก่พระเจ้าหงสาวดี จ.ศ. ๙๒๐ สมัยพระเมกุฏิราชครองเมือง พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า จ.ศ. ๙๔๓ พระเจ้าภวมังช้าเบ็าเลกได้สมบัติ เดิมเป็นมหาอุปราชหนองผักหวาน

ทรงส่งพระเถระชื่อสัทธรรมจักกสามีไปกับราชกุมารนั้น เพื่อให้ชำระสะสางศาสนาให้บริสุทธิ์

นัยว่า พระราชา อเนกเสติภินทะ เมื่อครั้งรบชนะรัฐโยนก ทรงตั้งพระทัยว่า รัฐนี้จะเป็นที่ประดิษฐานศาสนาเป็นแห่งแรก ดังนั้นพระองค์จึงไม่จับชาวเมืองเป็นเชลย

ยังมีพระเถระองค์หนึ่งในวงศ์ของพระเถระที่ได้กล่าวมาแล้ว ท่านอยู่ในนครลำปาง เป็นอรัญญวาสี (ประพฤติการอยู่ในป่าเป็นกิจวัตร) ท่านบอกชาวบ้านว่าวันนี้คนในเมืองนั้นจะตายที่นี่ที่นั่นสักคนหนึ่ง แล้วก็เป็นจริงตามที่ท่านบอก ท่านจึงมีชื่อเสียงว่าเป็นผู้ได้อภิญญา

และในนคร (เชียงใหม่) นั้น มีพระเถระองค์หนึ่ง ชื่อพระมหามงคล ท่านได้ทำนายไว้ครั้งแรกก่อนที่จะถูกเรียกตัวในคราวที่พระเจ้าอเนกเสติภินทะเสด็จมาเพื่อพระราชทานอภัยปลดปล่อยว่า พระเจ้าอเนกเสติภินทะจะเรียกตัวเราไป พระองค์จะส่งทูตที่มีฐานะเท่าเทียมกันมา และท่านก็ถูกเรียกตัวตามที่ได้พูดไว้ ท่านจึงมีชื่อเสียงว่าเป็นผู้ได้อภิญญา

## พระเถระในโยนกแต่งคัมภีร์

ในนคร (เชียงใหม่) นั้น พระญาณวิลาสเถระ ได้ทำปกรณ์ชื่อสังขยาปกาสกะ ส่วนฎีกาคือคำอธิบายนั้น พระสิริมงคลเถระซึ่งอยู่ในวัดของพระเถระผู้ไปลังกามาแล้วเป็นผู้ทำ พระเถระองค์หนึ่งชื่ออุตตารามเป็นอรัญญวาสีเคร่งครัดได้ทำปกรณ์ชื่อวิสุทธิมรรคทีปนี พระสิริมงคลเถระ ทำปกรณ์ชื่อมงคลทีปนี พระเถระไม่ปรากฏชื่ออีกองค์หนึ่ง ทำปกรณ์ชื่ออุปปาตสันติ นัยว่าสวดอุปปาตสันตินั้นแล้ว ชนะพวกทหารจีน

ศาสนาประดิษฐานในรัฐโยนก เป็นศาสนาบริสุทธิ์ของผู้ได้อภิญญาด้วยประการฉะนี้

เถรปรัมปราพึงกำหนดถือเอาโดยสืบต่อกันมาด้วยนัย ๓ อย่าง ดังได้กล่าวมาแล้ว คือ สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องด้วยเหตุและผล และสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องด้วยเบื้องต้นและเบื้องปลาย ด้วยประการฉะนี้

## บริเฉทที่ ๔

## เรื่องประวัติศาสนารัฐโยนกในคัมภีร์ศาสนวงศ์

**จบ**

## ศาสนาในนครศรีเกษตร

บัดนี้ ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงตำนานศาสนาในนครศรีเกษตร รัฐวนวาสี สืบต่อไป

## สมัยพระเจ้าทวัตตโปงคะ

ใจความมีว่า เมื่อปีพุทธศักราช ๑๐๑ ท่านทั้ง ๗ นี้ ได้สร้างนครศรีเกษตร คือ ท่านชฎิล ท้าวสักกะ พญานาค พญาครุฑ ท้าวกุมภัณฑ์ เจ้าแม่จันที[๑] และพระเป็นเจ้าปรเมศวร

พระราชาพระนามว่าทวัตตโปงคะ[๒] เสวยราชสมบัติอยู่ในนครนั้น กล่าวกันว่า พระองค์มี ๓ ตา ครั้งนั้น สาวกของพระผู้มีพระภาคเป็นพระอรหันต์ประมาณ ๓,๐๐๐ องค์อยู่ในนครนั้น พระราชาพระองค์นั้นทรงอุปถัมภ์พระอรหันต์เหล่านั้นด้วยจตุปัจจัยทุกวัน พระองค์โปรดให้สร้างพระเจดีย์ ๖ องค์ บรรจุพระสารีริกธาตุเจดีย์ละองค์ ส่วนพระธาตุพระพาหา (แขน) เบื้องขวาองค์หนึ่งนั้น โปรดให้สร้างพระเจดีย์บรรจุไว้อีกองค์หนึ่ง และอัญเชิญพระธาตุอุณหิส (จอมกระหม่อม) มาจากนครกมารังแล้ว โปรดให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นอีกองค์หนึ่ง แต่ยังไม่ทันเสร็จ พระราชาอนุรุทธอัญเชิญมานครอริมัททนะ และโปรดให้บรรจุไว้ในพระเจดีย์ชื่อจัญชุง เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า ศาสนาประดิษฐานอยู่ก่อนที่พระรักขิตเถระจะมา แต่ศาสนา

---

๑. เจ้าแม่จันที น่าจะเป็นจัณฑี หมายถึงพระอุมา ชายาของพระปรเมศวร คือ องค์อิศวร จัณฑี แปลว่าดุร้าย พระอุมาปางนี้เป็นปางดุร้าย คือ เป็นปางพระกาลี

๒. ทวัตตโปงคะในหนังสือวชิรญาณว่า พระเจ้าทวุตะปวง ครองราชสมบัติในนครศรีเกษตร เมื่อ พ.ศ. ๑๐๑ เข้าใจว่าเป็นองค์เดียวกัน

ตั้งอยู่ไม่แข็งแรง

นี่คือศาสนาประดิษฐานในรัฐวนวาสีเป็นครั้งแรก

## พระรักขิตเถระ
## ประดิษฐานศาสนาในนครศรีเกษตร

พระรักขิตเถระที่พระมหาโมคคลิบุตรติสสเถระส่งไป ไปถึง รัฐวนวาสีแล้ว ลอยอยู่บนอากาศ แสดงธรรมบรรยายถึงโลกไม่มีเบื้องต้นเบื้องปลาย ทำให้คนชาวเมืองวนวาสีเลื่อมใส เมื่อท่านแสดงจบแล้ว คนประมาณ ๖ หมื่นได้ตรัสรู้ธรรม บวชประมาณ ๗ หมื่น สร้างวิหาร (วัด) ขึ้นถึง ๕๐๐ แห่ง

พระรักขิตเถระได้ประดิษฐานศาสนาในรัฐวนวาสี ด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า

> พระรักขิตเถระผู้มีฤทธิ์มาก ไปยังรัฐวนวาสี ลอยอยู่ในอากาศ แสดงธรรมกถาในเรื่องโลกไม่มีเบื้องต้นเบื้องปลาย

นี่คือศาสนาประดิษฐานในนครศรีเกษตรรัฐวนวาสีครั้งที่ ๒

## พระเจ้ากุกกุฏสีสะพินฟูศาสนาในนครศรีเกษตร

ในปีพุทธศักราช ๔๓๓ มีพระราชาองค์หนึ่งทรงพระนามว่ากุกกุฏสีสะ ครองราชสมบัติ (ในนครศรีเกษตร) ในรัชสมัยของพระองค์ มีสาวกของพระผู้มีพระภาคเป็นพระอรหันต์ประมาณ ๕ องค์ พระเจ้ากุกกุฏสีสะทรงอุปถัมภ์พระอรหันต์ทั้ง ๕ องค์นั้นด้วยจตุปัจจัยทุกวัน ส่วนพระสาวกที่เป็น

พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี มีมากนับไม่ถ้วน

นี่คือศาสนาประดิษฐานในนครศรีเกษตรโดยรับช่วงสืบ ๆ กันมา

## พระอรหันต์
## ในนครศรีเกษตรแต่งคัมภีร์ธรรมศาสตร์

พระอรหันต์หลายร้อยองค์ในรัฐวนวาสี ทำให้ศาสนารุ่งเรืองเป็นอย่างยิ่งเหมือนจันทร์เต็มดวง

แต่ไม่ปรากฏว่า พระมหาเถระในนครศรีเกษตรนั้นแต่งคัมภีร์เกี่ยวกับศาสนา เป็นแต่อาจารย์รุ่นเก่ากล่าวไว้ว่า พระเถระที่เป็นพระอรหันต์ได้แต่งคัมภีร์ธรรมศาสตร์ไว้คัมภีร์หนึ่งโดยการขอร้องของพระราชา

นี่คือ :—

> พระเถระเหล่านั้น มีปัญญามาก ยกย่องศาสนา แล้วก็ไปสู่สำนักแห่งมัจจุเหมือนดวงอาทิตย์อัษฎงคต เพราะฉะนั้นท่านที่เป็นบัณฑิต ตราบใดมัจจุยังไม่มาถึง ตราบนั้นควรทำบุญให้เป็นนิตย์ อย่าประมาทมัวเมาตลอดกาล เลย ฯ

บริเฉทที่ ๕

เรื่องประวัติศาสนาในรัฐวนวาสีในคัมภีร์ศาสนวงศ์

**จบ**

## ศาสนาในพม่า

บัดนี้ ข้าพเจ้าจะกล่าวตำนานศาสนาในรัฐอปรันตะประเทศพม่าต่อไป

ความจริงในรัฐพม่าของเรา ศาสนาได้มีอยู่แล้วตั้งแต่ครั้งพระผู้มีพระภาคยังทรงพระชนม์อยู่ ๒๐ ปีกว่า ๆ (ก่อนปรินิพพาน) ต้นเหตุคือนายจุฬปุณณะ และนายมหาปุณณะสองคนพี่น้องซึ่งอยู่ในหมู่บ้านพ่อค้าที่ท่าเรือสุปปาทติฐ (รัฐพม่า) แต่ก็ยังไม่แพร่หลายเท่าไรนัก เพราะฉะนั้น พระมหาโมคคลิบุตรติสสเถระ จึงส่งพระโยนกธรรมรักขิตเถระไปเพื่อประดิษฐานศาสนาอีก แต่ในครั้งกระโน้นพระผู้มีพระภาคทรงรับวิหารโลหิตจันทนะ (จันทน์แดง) ประทับอยู่ ๗ สัปดาห์ ทรงประทานธรรมรสแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายที่มาประชุมกันสัปดาห์ละครั้งทุกสัปดาห์ มีผู้ตรัสรู้ธรรมประมาณ ๘๔,๐๐๐ คน อนึ่ง เมื่อพระองค์เสด็จมาพร้อมด้วยผู้เลื่อมใสประมาณ ๕๐๐ คน ทรงแสดงธรรมแก่ฤษีชื่อสัจจพันธะซึ่งอยู่ที่ภูเขาสัจจพันธะระหว่างทาง ทรงโปรดให้ฤษีบรรลุอรหัตพร้อมด้วยอภิญญา ๖ และพระองค์โปรดให้เศรษฐีชื่ออิสิทินในหมู่บ้านพ่อค้า ดื่มรสธรรมอีกด้วย ศาสนาประดิษฐานในประเทศพม่าของเราเพราะฤษีสัจจพันธะ เศรษฐีอิสิทินและนายมหาปุณณะเป็นต้นเหตุ[๑] ด้วยประการฉะนี้

นี่คือศาสนาประดิษฐานในรัฐอปรันตะประเทศพม่าเป็นครั้งแรก

---

๑. ตำนานพระพุทธบาทสระบุรีของไทย ก็มีชื่อฤษีสัจจพันธและพรานบุญเหมือนกัน

# พระโยนกธรรมรักขิตประดิษฐานศาสนา ในอปรันตะครั้งที่ ๒

หลังจากพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้ว ๒๓๕ ปี เมื่อทำสังคายนาครั้งที่ ๓ เสร็จแล้ว พระมหาโมคคลีบุตรติสสเถระส่งพระโยนกธรรมรักขิตเถระผู้เป็นสัทธิวิหาริกของท่านพร้อมด้วยพระภิกษุ ๔ องค์ไปรัฐอปรันตะ อันที่จริงรัฐอปรันตะ ก็คือ รัฐสุนาปรันตะประเทศพม่าของเรานั่นเอง ดังเนื้อความที่ได้กล่าวมาแล้วแต่หนหลัง

ฝ่ายพระโยนกธรรมรักขิตมาถึงรัฐอปรันตะแล้ว ได้ทำให้ชาวเมืองเลื่อมใสด้วยเทศนาอัคคิขันโธปมสูตรให้คนประมาณ ๗ หมื่นคน ดื่มรสธรรม และชาวเมืองพากันบวชในศาสนาเป็นอันมาก ผู้ชายที่ออกจากราชตระกูลไปบวชประมาณ ๑,๐๐๐ คน ส่วนที่เป็นหญิงก็บวชกว่า ๖ หมื่นคน การบวชของหญิงนั้น ท่านกล่าวว่าไม่ได้บวชเพราะฟังเทสนาอัคคิขันโธปมสูตร หากแต่ว่าจำเดิมศาสนาไปประดิษฐานครั้งแรกจนกระทั่งเป็นเวลานาน หญิงทั้งหลายเลื่อมใสศาสนาจึงพากันบวช ถ้าจะถามว่า เหตุไฉนจึงเป็นเช่นนั้น ตอบว่า เพราะถ้าหญิงจะบวช ก็ต้องบวชในสำนักนางภิกษุณีเท่านั้น แต่นางภิกษุณีไม่ได้มาพร้อมกับพระโยนกธรรมรักขิตเถระ ต่อเวลาล่วงมานานภายหลังมีนางภิกษุณีมาแล้ว หญิงทั้งหลายจึงพากันบวชในสำนักภิกษุณี

เรื่องนี้ ขอให้ทราบเหมือนเมื่อครั้งนางอนุฬาเทวีในเกาะลังกาบวช พระมหามหินทเถระต้องเรียกพระสังฆมิตตาเถรีมาจากชมพูทวีป

คนทั้งหลายได้รับอุปการะเป็นอันมากเพราะอาศัยพระโยนกธรรมรักขิตเถระด้วยประการฉะนี้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า

พระโยนกธรรมรักขิตเถระเหยียบย่างเข้าไปสู่รัฐอปรันตะแล้ว

ทำให้ชนเป็นอันมากในเมืองนั้น เลื่อมใสด้วยเทสนาอัคคิขันโธปมสูตร ฯ

ข้อนี้ ควรรับฟังคำอธิบายพิเศษ

เป็นอย่างไร ? คือ อัคคิขันโธปมสูตรนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสโดยจะให้เป็นข้อปฏิบัติของพระภิกษุทั้งหลาย จึงควรแสดงสูตรนั้นแก่พระภิกษุเท่านั้น แต่พระเถระได้แสดงแล้วในรัฐอปรันตะ อนึ่ง ในสมัยเมื่อพระผู้มีพระภาคทรงพระชนม์อยู่ ๒๐ ปี (ก่อนปรินิพพาน) ทรงประดิษฐานศาสนาในรัฐอปรันตะเป็นครั้งแรกเพราะนายปุณณะและฤษีสัจจพันธะเป็นต้นเหตุ ดังนั้น พระเถระจึงแสดงอัคคิขันโธปมสูตร เพื่อประกาศประดิษฐานศาสนาในรัฐอปรันตะ (เป็นครั้งที่ ๒) สงเคราะห์พระภิกษุทั้งหลายที่มีอยู่ตั้งแต่ครั้งพระผู้มีพระภาคทรงพระชนม์ยังเหลืออยู่ประปราย และเพื่อแจ้งแก่พระภิกษุทั้งหลายที่มีมาภายหลังให้ประพฤติบริสุทธิ์

ทั้งนี้ สมกับคำที่อ้างถึงพวกสมณกุตตกะ[๑] ในนครอริมัททนะ นี่คือ ศาสนาประดิษฐานในรัฐอปรันตะประเทศพม่าครั้งที่ ๒

## ประวัตินครอริมัททนะ

พระผู้มีพระภาคทรงปรารภคำขอร้องของพระปุณณะเถระ เสด็จมายังรัฐอปรันตะ ประทับอยู่ในวิหารจันทนะที่พวกพ่อค้าสร้างขึ้น ครั้งหนึ่ง เสด็จเทศจาริก[๒]ไปยังรัฐตัมพทีปะ[๓] มีพระอานนท์เป็นผู้ติดตาม ครั้นแล้ว เสด็จไป

---

๑. สมณกุตตกะ ได้แก่พระจอมปลอม หลอกลวงให้ผู้อื่นเห็นว่าเป็นสมณะ

๒. เทศจาริก คือเที่ยวไปตามท้องที่ต่าง ๆ คล้ายกับที่เรียกในสมัยนี้ว่า ทัศนาจร

๓. รัฐตัมพทีปะ หรือ ตัมพทวีป ไม่ใช่อยู่ในเกาะลังกา แต่อยู่ในประเทศพม่านั่นเอง

ใกล้ที่ตั้งนครอริมัททนะ ประทับยืนอยู่บนยอดภูเขา ทรงพยากรณ์ว่า ดูกร อานนท ต่อไปภายหน้า ประเทศนี้ จะมีพระราชาทรงพระนามว่า สมมติ สร้างนครชื่ออริมัททนะ และศาสนาของตถาคตจะเจริญตั้งมั่นอยู่ในนครนั้น ความข้อนี้ท่านกล่าวไว้ในหนังสือโบราณเวท[๑]

พระโยนกธรรมรักขิตเถระมาถึงรัฐอปรันตะแล้ว เดินทางไปถึงรัฐตัมพทีปะยังชาวเมืองนั้นให้ดื่มรสธรรม ที่รู้เช่นนี้ เพราะมีข้อความกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า ผู้ชายประมาณ ๑,๐๐๐ คน ออกจากราชตระกูลไปบวช

ความจริง สมัยนั้น รัฐอปรันตะไม่มีกษัตริย์ พระราชารัฐตัมพทีปะยึดอำนาจปกครองรัฐอปรันตะ

ก็เมื่อรัฐอปรันตะไม่มีกษัตริย์ ราชตระกูลในรัฐนั้นจะมีได้อย่างไร ? เพราะฉะนั้น ที่ว่าผู้ชาย ๑,๐๐๐ คน ออกจากราชตระกูลไปบวช จึงเห็นได้ว่าต้องออกจากรัฐตัมพทีปะ เพราะที่นั่นมีราชตระกูล

ดังนั้น จึงควรจะได้กล่าวตำนานศาสนาในรัฐตัมพทีปะไว้ในที่นี้ด้วย เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจะได้กล่าวตำนานศาสนาในรัฐตัมพทีปะดังต่อไปนี้.

## เรื่องสมณกุตตกะ

พระเจ้าแผ่นดินทรงพระนามว่า สมมติราช ครองสมบัติในนครอริมัททนะ รัฐตัมพทีปะ ประเทศพม่า พวกสมณกุตตกะ มีมาตั้งแต่ครั้งพระราชาสมมติราชถึงพระราชาอนุรุทธ พวกนี้อยู่ในท้องที่แห่งหนึ่งชื่อสะมะติ จำนวนประมาณ ๓ หมื่นคน เที่ยวให้โอวาทแก่ศิษย์ของตนประมาณ ๖ หมื่นคน

---

๑. หนังสือว่าด้วยความรู้ประวัติโบราณ

ลัทธิของพวกสมณกุตตกะมีดังนี้:-

สมณกุตตกะให้โอวาทแก่ผู้ที่เข้าไปหาตนด้วยมิจฉาวาทะ (ลัทธิผิด) เช่นเป็นต้นว่า ผู้ใดทำบาปปาณาติบาต สวดปริตบทนี้แล้วจะพ้นบาปนั้น ผู้ใดทำอนันตริยกรรมฆ่ามารดาบิดา ใคร่จะพ้นจากอนันตริยกรรม สวดปริตบทนี้ก็พ้นได้ ถ้าจะทำการสมรส ต้องมอบตัวให้อาจารย์ก่อน[๑] ผู้ใดละเมิดจารีตนี้ ผู้นั้นจะต้องประสบบาปอย่างมาก

พระเจ้าอนุรุทธ ทรงสดับเนื้อความนั้นแล้ว พระองค์ทรงสะสมแต่บุญกุศล จึงไม่ทรงพอพระทัยลัทธิของพวกสมณกุตตกะ เพราะทรงทราบว่านี่มันเป็นมิจฉาวาทะ

และครั้งนั้น ยังมีพระเถระองค์หนึ่งชื่อว่า อรหันตะ มาประดิษฐานศาสนาในนครอริมัททนะ พระอรหันตเถระมีประวัติเล่าไว้ ๓ ทาง คือ ทางราชประวัติ ๑ ทางเรื่องราวเบ็ดเตล็ด ๑ และทางเชื้อสายศาสนา ๑.

ทางราชประวัติมีดังต่อไปนี้

ครั้งนั้น ศาสนาในรัฐสุนาปรันตะและรัฐตัมพทีปะ ยังไม่มั่นคงเท่าไรนัก เพราะฉะนั้น พระมหาเถระทั้งหลายคิดว่า จะช่วยกันประดิษฐาน

---

๑. ธรรมเนียมอย่างนี้ เหมือนธรรมเนียมของชนเผ่าอีก้อซึ่งอยู่ที่ดอยสะโง้ อำเภอเชียงแสน และอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย หรือในท้องที่อื่น ๆ ทางภาคเหนือ หญิงสาวซึ่งจะแต่งงานอายุประมาณ ๑๓—๑๖ ปี จะต้องส่งไปให้อาจารย์ก่อน อาจารย์นี้เขาเรียกว่า คะจิ (คะจิ คือ คนจี หรือ คนไช) ซึ่งเลือกตั้งคนที่เป็นผู้ใหญ่ในหมู่นั้นเป็นคนดีมีศีลมีธรรม เป็นที่นับถือของเขา อาจารย์จะสั่งสอนหญิงสาวถึงวิธีอยู่ร่วมกับสามี โดยอาจารย์จะตั้งตัวเองเป็นสามีก่อน จนเห็นว่าสมควรแล้วจึงส่งตัวให้ทำพิธีสมรส อาจเป็น ๓ วัน ๕ วันหรือ ๗ วัน แล้วแต่สอนง่ายหรือยาก ส่วนชายคู่สมรส ก็ต้องส่งตัวมอบให้แก่อาจารย์ผู้หญิง อาจารย์ผู้หญิงนี้เขาเรียกว่าคะจีระดะ เลือกคนดีแต่งตั้งเหมือนอาจารย์ผู้ชาย เมื่อฝ่ายชายได้รับการอบรมสั่งสอนจากอาจารย์ จนอาจารย์รับรองในความรู้ความสามารถแล้ว จึงทำการสมรสได้.

ศาสนาตามที่พระผู้มีพระภาคกำหนดพยากรณ์ไว้ จึงไปหาท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่แก่เทวดาทั้งหลาย ขอผู้ที่สามารถยกย่องศาสนา ท้าวสักกะได้ขอร้องเทวบุตรตนหนึ่งในดาวดึงสพิภพให้ถือปฏิสนธิในครรภ์นางพราหมณีผู้หนึ่ง เมื่อครบ ๑๐ เดือน คลอดออกมาแล้ว พระเถระองค์หนึ่งชื่อสีลพุทธิคอยดูแลรักษา ครั้นอายุครบจึงให้บวช

ท่านเชี่ยวชาญในไตรปิฎก และบรรลุอรหัตมีชื่อปรากฏว่าอรหันตะ และท่านมายังนครอริมัททนะเพื่อส่งเสริมพุทธศาสนาในประเทศพม่าให้รุ่งเรือง นั่งอยู่ในป่าแห่งหนึ่งไม่ไกลนคร ครั้งนั้น ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่แก่เทวดาทั้งหลายได้ไปล่อพรานผู้หนึ่งให้เห็นพระเถระ พรานคิดว่าพระเถระไม่ใช่มนุษย์ เป็นยักษ์ ถ้าจะเป็นมนุษย์ ก็ต้องเป็นคนบ่า ครั้นแล้วจึงเข้าเฝ้าพระราชา ฝ่ายพระเถระมีบริขาร[๑] ๘ เดินตามพรานไป พรานนำพระเถระไปให้พระราชาทอดพระเนตร พระราชาทอดพระเนตรเห็นแล้ว ทรงพระดำริว่า ท่านผู้นี้ มีอินทรีย์สงบเรียบร้อย ไม่ใช่คนบ่า ชรอยภายในของท่านจะมีหลักธรรม ครั้นแล้ว พระองค์มีพระทัยเบิกบานเหมือนดอกบัวได้แสงอาทิตย์ แต่ใคร่จะทดลองจึงตรัสว่า เลือกที่นั่งเอาตามสมควรเถิด

## พระเจ้าอนุรุทธเลื่อมใสพระอรหันตะ

พระเถระขึ้นไปนั่งบนราชบัลลังก์ พระราชาทรงพระดำริว่า เขานั่งบนอาสนะเลิศ ต้องเป็นคนเลิศแน่นอน จึงตรัสถามว่า ท่านเป็นญาติของใคร ? เป็นศิษย์ใคร ? มาแต่ไหน ?

---

๑. บริขาร ๘ คือ สะบง, จีวร, สังฆาฏิ, บาตร, มีดโกน, เข็มเย็บผ้ารัดประคตเอว, ผ้ากรองน้ำดื่ม

พระเถระตอบว่า ในโลกนี้ ผู้ใด ประกอบด้วยองค์คุณ ๙ อย่าง เป็นพระผู้มีพระภาค เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ อาตมภาพเป็นญาติของผู้นั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นอาจารย์ของอาตมภาพ อาตมาภาพมาจากสำนักพระภิกษุสงฆ์

พระราชาทรงโสมนัส ตรัสว่า พระคุณเจ้าโปรดแสดงธรรมที่พระอาจารย์ของพระคุณเจ้าแสดงมาแล้วสักหน่อยเถิด พระเถระจึงแสดงอัปปมาทธรรม คือ ความไม่ประมาทนั่นแล เหมือนอย่างอัปปมาทธรรมที่นิโครธสามเณรแสดงแก่พระเจ้าศรีธรรมาโสก.

พระราชาตรัสถามอีกว่า เดี๋ยวนี้ พระสัมมาสัมพุทธอยู่ไหน ? ธรรมที่พระองค์แสดงไว้แล้ว มีประมาณเท่าไร ? ส่วนสาวกของพระองค์ มีประมาณเท่าไร ? สาวกองค์อื่น ๆ เหมือนท่านมีหรือไม่ ?

พระเถระตอบว่า เดี๋ยวนี้ พระสัมมาสัมพุทธอาจารย์ของอาตมภาพปรินิพพานแล้ว ยังอยู่แต่พระธาตุเท่านั้น ธรรมที่พระองค์แสดงไว้มีประมาณ ๘๔,๐๐๐ ธรรมขันธ์ ไตรปิฎกทั้ง ๓ มีอยู่ในเมืองสุธรรม ๒ สำรับ พระสงฆ์สาวกมี ๒ จำพวก คือ ปรมัตถสงฆ์และสมมติสงฆ์ ที่นอกจากอาตมภาพก็ยังมีอยู่

พระราชาทรงสดับแล้ว มีความเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่ง ตรัสว่าข้าแต่พระคุณเจ้า ที่พึ่งอื่นนอกจากพระคุณเจ้าในสายตาของข้าพเจ้าไม่มีแล้ว ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ขอพระคุณเจ้าจงรับทราบไว้ว่า ข้าพเจ้าเป็นอุบาสกตลอดชีวิต ข้าพเจ้าจะน้อมรับโอวาทของพระคุณเจ้า ภายหลังจากนั้น พระองค์โปรดให้สร้างวิหาร (วัด) ในที่สมควรแก่พระภิกษุผู้ถืออรัญญิกธุดงค์แล้วถวายแก่พระเถระ พระองค์ทรงทำลายลัทธิของพวกสมณกุตตกะเสียแล้วเหมือน

ได้ภาชนะทองแล้วทำลายภาชนะดินเสียฉะนั้น และพระองค์ยังชาวเมืองทั้งสิ้นให้ละทิ้งลัทธิของพวกสมณกุตตกะ

ครั้งนั้น พวกสมณกุตตกะเสื่อมลาภ พากันผูกโกรธพระเถระ เพราะตกเป็นคนอนาถาเหมือนสุนัขที่เขาเลี้ยงแต่ถูกปล่อยในป่าไม่มีเจ้าของ ต่างได้รับทุกข์ทั้งกายทั้งใจ

พระราชาทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว โปรดให้ช่วยกันคอยป้องกันอย่าให้พวกสมณกุตตกะรังแกพระเถระได้แล้วพระองค์ให้พวกสมณกุตตกะเหล่านั้นนุ่งขาวใช้ในราชการทหาร

ฝ่ายพระเถระได้บวชคนที่เลื่อมใสในศาสนาให้ช่วยกันชำระมลทินศาสนา ส่วนพระราชาทรงเศร้าพระทัยว่า กษัตริย์ครั้งก่อน ๆ ในรัฐนี้ครองราชสมบัติโดยเชื่อฟังลัทธิของพวกสมณกุตตกะ ราชสมบัติของกษัตริย์เหล่านั้นไม่มีประโยชน์ ถ้าเราจะยึดครอง ก็ต้องได้ แต่เราใคร่จะบั่นไปเสียยึดครองแต่ราชสมบัติที่มีประโยชน์ดีกว่า

นี้คือประวัติทางราชประวัติ

ส่วนประวัติทางเรื่องราวเบ็ดเตล็ดมีดังต่อไปนี้

เล่ากันว่าพระภิกษุองค์หนึ่งอยู่ในนครวิชชวาสีเกาะสีหฬ ไปเรียนปริยัติธรรมใกล้เมืองทวาราวดี ภายหลังจากนั้น ท่านไปเรียนปริยัติที่เมืองสุธรรม

และในครั้งนั้น ท่านทราบว่า มีคัมภีร์อยู่ฉบับหนึ่งที่ต้นแคฝอยในนครศรีเกษตร จึงออกจากเมืองสุธรรมมุ่งไปนครศรีเกษตร ในระหว่างทางพรานเห็นพระเถระเข้า เข้าใจว่ายักษ์ จึงจับเอาไปให้พระเจ้าอนุรุทธทอดพระเนตร ครั้งนั้นพระราชาตรัสถามพระเถระว่า ท่านเป็นใคร ?

พระเถระตอบว่า อาตมภาพเป็นสาวกของพระโคดม

พระราชาตรัสถามอีกว่า พระรตนะ ๓ นั้น เปรียบเหมือนอะไร ?

พระเถระตอบว่า ขอถวายพระพร พระพุทธเปรียบเหมือนมโหสธบัณฑิต พระธรรมเปรียบเหมือนอุโมงค์ที่มโหสธบัณฑิตขุดไว้ พระสงฆ์เปรียบเหมือนทหารของพระเจ้าวิเทหะ พระเถระประกาศให้ทราบพระรัตนตรัยด้วยข้อเปรียบเทียบดังนี้แล้ว พระราชาจึงตรัสถามอีกว่า สมณกุตตกะเหล่านี้ เป็นสาวกของพระโคดมใช่ไหม ? พระเถระตอบว่า ไม่ใช่ สมณกุตตกะเหล่านี้ ผิดกับพวกอาตมภาพทั้งหลาย เขาเป็นสมณะหลอกลวงโดยแท้ เมื่อพระเถระตอบพระราชาดังนี้แล้ว ตั้งแต่นั้นมา พระราชาก็เลิกนับถือสมณกุตตกะเหล่านั้น คัมภีร์ของสมณกุตตกะเหล่านั้นที่ได้จากโพรงต้นแคฝอย ทรงเห็นว่าไม่ต่างอะไรกับหญ้า จึงให้เผาไฟเสีย สถานที่นั้นจึงมีชื่อปรากฏว่าพื้นไฟไหม้ ตราบเท่าทุกวันนี้ อนึ่ง พระเถระได้แสดงธรรมวิมานวัตถุให้พระราชาฟัง พระราชาทรงเลื่อมใส ทรงพาพระเถระออกจากนครศรีเกษตรมายังนครอริมัททนะเมื่อเวลาเสด็จกลับ

## สมณกุตตกะแต่งคัมภีร์ปลอม

เหตุที่ได้คัมภีร์ในโพรงต้นแคฝอยมีดังนี้

ในระหว่างพวกสมณกุตตกะเหล่านั้น มีสมณกุตตกะผู้หนึ่งเป็นคนเจ้าอุบาย ทำคัมภีร์ให้เข้ารูปกับลัทธิของตนแล้วเอาไปใส่ไว้ในโพรงต้นแคฝอยสูง ๘ วา ในนครศรีเกษตร พรมน้ำบ่อย ๆ เอาดินพอกทำให้เปลือกเกิดขึ้นอีกปิดโพรงไว้ แล้วบ่าวข่าวอีกทีว่า ผู้เห็นคัมภีร์ที่เป็นเนื้อแท้ของลัทธิ

สมบูรณ์ด้วยอรรถพยัญชนะฉบับหนึ่งอยู่ในต้นแคฝอย พระราชาทรงทราบจึงเสด็จไปนครศรีเกษตร ผ่าต้นแคฝอยต้นนั้นออกค้นหา ก็พบคัมภีร์นั้น บอกเหตุการณ์ให้สมกับลัทธิของตน เช่นเป็นต้นว่า ความเป็นสมณะคือสมณกุตตกะต้องเป็นอย่างนี้ สมณกุตตกะเหล่านี้เป็นสาวกของพระโคดม ความประพฤติของสมณกุตตกะเป็นทางไปสู่สวรรคและมรรคผล ฝ่ายพระราชาทรงเลื่อมใสถวายเครื่องไทยธรรมเป็นอันมากแก่สมณกุตตกะทั้งหลาย เห็นได้ว่าพระองค์เชื่อคำของพวกสมณกุตตกะจึงเสด็จไปนครศรีเกษตร ภายหลังได้ฟังธรรมกถาของพระเถระ จึงสั่งให้เผาคัมภีร์นั้นเสีย พาพระเถระกลับมาเมืองอริมัททนะ

เมื่อเสด็จถึงนครอริมัททนะแล้ว โปรดให้สร้างวิหารชื่อเชตวันถวายพระเถระ.

## พระอรหันตะ

## ประดิษฐานศาสาในพม่า ครั้งที่ ๓

พระเถระอยู่ชำระศาสนาในนครอริมัททนะนั้น พระราชาทรงนำน้ำมาถวายทุกวัน ส่วนพระอรรคมเหสีก็นำบิณฑบาตมาถวายให้ฉันทุกวันเหมือนกัน เมื่อสงสัยอะไรขึ้นมา ก็ตรัสถามข้อสงสัยนั้น ๆ

นี้คือประวัติทางเรื่องราวเบ็ดเตล็ต

ส่วนประวัติทางเชื้อสายศาสนา มีดังต่อไปนี้

ความว่าในเมืองสุธรรม มีพระเถระองค์หนึ่งชื่ออโนมทัสสี เป็นผู้ได้ฌานสมาบัติ ท่านอยู่ร่วมกับพระภิกษุ ๕๐๐ องค์ โดยรักษาวงศ์พระโสณะเถระพระอุตตระเถระสืบเนื่องกันมา หัวหน้าศิษย์ของท่านชื่ออธิสีละ หัวหน้าศิษย์ของพระอธิสีละชื่อปราณทัสสี หัวหน้าศิษย์ของพระปราณทัสสีชื่อกาฬะ

หัวหน้าศิษย์ของพระกาฬะชื่ออรหันตะ หัวหน้าศิษย์ของพระอรหันตะชื่ออริยวังสะ นี้เป็นคำบอกเล่า

## ประวัติพระอุตตราชีวะเถระ

พระอุตตราชีวะมหาเถระคือใคร ? ศิลาจารึกกัลยาณีกล่าวไว้ว่า พระเถระองค์นี้เป็นบุตรชาวรามัญ และเป็นศิษย์ของพระอริยวังสะเถระ ส่วนพระอริยวังสะเถระเป็นชาวกัปปุ่งคนครเป็นศิษย์ของพระมหากาฬะเถระ และพระมหากาฬะเถระเป็นศิษย์ของพระปราณทัสสีมหาเถระชาวเมืองสุธรรม จึงเห็นได้ว่าคำบอกเล่ากับศิลาจารึกกัลยาณีไม่ตรงกัน เมื่อเป็นดังนี้ จะไม่อธิบายส่วนตัวเสียเลย ก็ดูกระไรอยู่

อันลัทธิของอาจารย์ต่าง ๆ ที่ปรากฏโดยอาการต่าง ๆ เท่าที่เห็นอยู่นี้ไม่น่าจะเหมาเอาว่าเป็นเพราะพระอรหันตะเถระท่านยกย่องศาสนาประดิษฐานในนครอริมัททนะ

ความจริงควรเข้าใจว่า พระอรหันตะเถระท่านมานครอริมัททนะประดิษฐานศาสนาในลัทธิของทุกอาจารย์ต่างหาก ไม่ได้มาทำให้ลัทธิแตกต่างกัน และพระอรหันตะเถระ ชื่อเดิมท่านชื่อธรรมทัสสี ชาวเมืองสุธรรม เป็นศิษย์ของพระสีลพุทธิเถระ

และเมื่อก่อนบวชท่านได้ศึกษาศิลปะในเวททั้ง ๔ มาแล้ว ครั้นบวชแล้วท่านเรียนไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถาจบหมดมีชื่อเสียงปรากฏในที่ทั่วไป มีคนนำท่านมาเมืองสุโขทัยแล้วพากันนับถือบูชา ท่านอยู่ในสุโขทัย ๑๐ ปี กลับมาเมืองสุธรรมอีก ได้สมาทานการอยู่ป่าเป็นวัตร ต่อมาถึงพุทธศักราช ๑๕๖๑ ตรงกับกลียุค (จุลศักราช) ๓๘๐ เป็นปีที่พระเจ้าอนุรุทธเสวยราชย์[๑]

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณ ว่าพระเจ้าอโนรทาโสครองราชสมบัติเมื่อจุลศักราช ๓๕๓

ครั้งนั้น พวกสมณกุตตกะในนครอริมัททนะ อ้างว่าตนเป็นสาวกของพระโคดม อยู่กันเป็นพวก ๆ พวกละ ๓๐ คน ได้ยินว่าทั้งหมดมีประมาณ ๑๐๐๐ พวก และพระเจ้าอนุรุทธ ได้ทรงฟังเทศนาของพวกสมณกุตตกะทั้งหลายเช่นเรื่องการประพฤติพรหมจรรย์ของคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนเป็นต้น ก็ทรงเลื่อมใส ไม่ละเลยเพราะเป็นประเพณีมาแล้ว ต่อเมื่อได้พบพระอรหันตะเถระตั้งแต่นั้นมาจึงทำลายกิจวัตรประจำวันของพวกสมณกุตตกะเหล่านั้นเสีย แล้วหันมาเลื่อมใสในศาสนา

นี่คือศาสนาประดิษฐานในนครอริมัททนะ รัฐตัมพทีปะ ประเทศพม่า ครั้งที่ ๓ เพราะอาศัยพระอรหันตเถระ

## พระอรหันตะให้พระเจ้าอนุรุทธขอไตรปิฎก และพระธาตุเมืองสุธรรม

อนึ่ง พระอรหันตะเถระพูดกับพระเจ้าอนุรุทธในครั้งนั้นว่า

บรรดาศาสนาทั้ง ๓ คือ ปริยัติศาสนา ปฏิบัติศาสนา และปฏิเวธศาสนานั้น เมื่อปริยัติศาสนามั่นคงนั่นแหละ ปฏิบัติศาสนาจึงจะมั่นคงอยู่ได้ และเมื่อปฏิบัติศาสนามั่นคงนั่นแหละ ปฏิเวธศาสนาจึงตั้งมั่นได้

เปรียบเหมือนโคตัวผู้ มีอยู่ตั้งร้อยตั้งพันตัว เมื่อไม่มีโคตัวเมียที่จะรักษาเชื้อสายสืบพันธุ์ พันธุ์และเชื้อสายของโคก็ย่อมไม่มีสืบต่อไป เช่นเดียวกัน พระภิกษุผู้ถือธุดงค์ถึงจะมีตั้งร้อยตั้งพันองค์ ถ้าปริยัติ ไม่มี หรืออันตรธานสูญหายเสียแล้ว ปฏิเวธก็มีไม่ได้ หรือเหมือนขุมทรัพย์ เขียนหนังสือปักป้ายหินไว้ให้รู้ที่ฝัง ตราบใดตัวหนังสือยังอยู่ ตราบนั้นขุมทรัพย์ยังไม่หายสูญ เช่นเดียวกัน เมื่อยังมีผู้เล่าเรียนจดจำปริยัติ ศาสนาก็ยังไม่

สูญหาย และเหมือนอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ เมื่อขอบอ่างยังมั่นคง ก็กล่าวได้ว่าน้ำยังมีอยู่ และเมื่อยังมีน้ำ ก็กล่าวได้ว่าดอกบัวยังบานสะพรั่งอยู่ พุทธวจนะคือไตรปิฎกยังมีอยู่ ซึ่งเปรียบเหมือนขอบอ่างเก็บน้ำใหญ่ยังมั่นคงอยู่ ก็กล่าวได้ว่า กุลบุตรผู้บำเพ็ญการปฏิบัติซึ่งเปรียบเหมือนน้ำในอ่างเก็บน้ำยังมีอยู่ และเมื่อกุลบุตรผู้บำเพ็ญการปฏิบัติยังมีอยู่ ก็กล่าวได้ว่า ปฏิเวธซึ่งเปรียบเหมือนดอกบัวบานยังมีอยู่ ปริยัตินั่นแหละสำคัญที่สุด เพียงแต่ปาฏิโมกข์ทั้ง ๒ (ภิกขุปาฏิโมกข ภิกขุนีปาฏิโมกข) ยังมีอยู่ ศาสนาก็ยังไม่สูญหาย เมื่อปริยัติสูญหายเสียแล้ว การบัลลุธรรมของผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ก็ย่อมไม่มี เมื่อปริยัติยังไม่สูญหายนั่นแหละ การบัลลุธรรมหรือตรัสรู้ธรรมจึงมีได้ บัดนี้ ปริยัติศาสนาของเรายังมีไม่ครบ พระสารีริกธาตุก็ยังไม่มี เพราะฉะนั้น ที่ใด บ้านเมืองใดมีปริยัติศาสนา และมีพระสารีริกธาตุ ควรจะส่งทูตไปที่นั้นพร้อมด้วยเครื่องบรรณาการขออัญเชิญเอามา เมื่อเป็นดังนี้ พุทธศาสนา ก็จะตั้งมั่นในรัฐของเราตลอดกาลนาน.

พระราชาอนุรุทธตรัสถามว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า เมื่อเป็นดังนี้ เราจะไปขอกับใครที่ไหน ?

พระเถระถวายพระพรว่า มหาบพิตร ในเมืองสุธรรม รัฐสุวรรณภูมิ เขาจาร (เขียน) ไตรปิฎกจบถึง ๓ ครั้ง เก็บไว้ทั้ง ๓ จบ และพระสารีริกธาตุที่นั่นก็มีมาก

## พระเจ้าอนุรุทธ
## ขอไตรปิฎกและพระธาตุเมืองสุธรรม

พระราชารับคำพระเถระแล้ว จัดเครื่องบรรณาการเป็นอันมากเขียน

พระราชสาสน์แล้ว ทรงตั้งอำมาตย์ผู้หนึ่งซึ่งมีคุณสมบัติ ๘ ประการ[๑] ให้เป็นทูต แล้วส่งไปเมืองสุธรรม

ฝ่ายพระราชาผู้เป็นใหญ่ในเมืองสุธรรม พระนามว่ามโนหารี มีพระทัยตระหนี่หวงแหน ตรัสกับทูตว่า ไม่ควรส่งไตรปิฎกและพระสารีริกธาตุไปให้แก่คนมีฐานเป็นมิจฉาทิฏฐิเช่นตัวทูตเอง ศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธผู้ประเสริฐใน ๓ โลก จะประดิษฐานอยู่ในผู้ที่มีฐานเป็นสัมมาทิฏฐิเท่านั้น เหมือนน้ำมันราชสีห์ จะขังอยู่แต่ในหม้อทองเท่านั้น ไม่ขังอยู่ในหม้อดิน

ทูตกลับมากราบทูลความนั้นแก่พระเจ้าอนุรุทธ พระองค์ทรงสดับแล้ว ทรงพระพิโรธ เหมือนคั่วงาในกะทะร้อน แตกปะทุแล้ว

## พระเจ้าอนุรุทธจัดกองทัพรบเมืองสุธรรม

ครั้นแล้วพระราชา ทรงจัดกระบวนทัพเรือทางชลมารค จำนวนเรือ ๘๐ แสนลำ จำนวนทหาร ๘ โกฏิ และทรงจัดกระบวนทัพบกทรงสถลมารค จำนวนช้าง ๘๐,๐๐๐ เชือก จำนวนม้า ๙๐ แสนตัว จำนวนทหาร ๘๐ โกฏิ มีผู้บังคับบัญชาชั้นนายพล ๔ นาย เสด็จไปสู่เมืองสุธรรมด้วยพระองค์เอง เพื่อสู้รบ

---

๑. คุณสมบัติของทูต ๘ ประการ บาลีว่า :–

อฏฺฐหิ ภิกฺขเว องฺเคหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ ทูเตยฺยํ คนฺตุมรหติ ฯ กตเมหิ องฺเคหิ ฯ อิธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ โสตา จ โหติ สาเวตา จ อคฺคเหตา จ ธารตา จ วิญฺญาตา จ วิญฺญาเปตา จ กุสโล จ สหิตาสหิตสฺส โน จ กลหการโก อิเมหิ โข ภิกฺขเว อฏฺฐหงฺเคหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ ทูเตยฺยํ คนฺตุมรหติ ฯ (วิ.จุ ๒/๒๐๑)
ภิกษุประกอบด้วยองค์ ๘ ประการควรส่งไปเป็นทูต คือ ๑. ฟังเป็น ๒. พูดให้เขาฟังได้ ๓. เรียนมาก ๔. จำแม่น ๕. เข้าใจดี ๖. ทำให้เขาเข้าใจได้ดี ๗. ฉลาดในทางดีและทางเสีย ๘. ไม่ก่อการทะเลาะวิวาท

## มีอาถรรพณ์ป้องกันเมืองสุธรรม

พระราชามโนหารทรงทราบกระบวนทัพนั้นแล้ว สะดุ้งตกพระทัยกลัวทรงเกณฑ์ทหารของพระองค์เป็นอันมาก คอยขัดตาทัพอยู่ในเมืองสุธรรม ทหารของพระเจ้าอนุรุทธแม้พยายามตีเมืองเท่าไร ๆ ก็ไม่สามารถจะเข้าไปสู่ชานเมืองได้ ทั้งนี้เพราะอำนาจใช้วิธีการตามคัมภีร์อถัพพนเวท พระเจ้าอนุรุทธตรัสถามผู้รู้คัมภีร์เวทว่า ทำไมเราจึงเข้าไปสู่ชานเมืองไม่ได้ ผู้รู้คัมภีร์เวททูลว่า ข้าแต่มหาราช การที่เราเข้าชานเมืองไม่ได้นี้ ชะรอยเขาจะมีวิธีการตามคัมภีร์อถัพพนเวท พระราชาจึงตรัสสั่งให้ขุดซากศพที่ฝังดิน เอาไปทิ้งทะเลเสีย[๑]

นัยว่า ทางเมืองสุธรรมเขาให้โยคีชาวฮินดูคนหนึ่งกินตั๊กแตน แล้วฆ่าตัดอวัยวะน้อยใหญ่เช่นมือเท้าเป็นชิ้น ๆ แล้วฝังดินไว้ใกล้เมือง

## พระเจ้าอนุรุทธแก้อาถรรพณ์

เมื่อพระเจ้าอนุรุทธให้ขุดศพทิ้งทะเลแล้ว ก็สามารถเข้าเมืองได้ ครั้นแล้ว ทรงจับพระเจ้ามโนหารีได้ทั้งเป็น แล้วพระองค์ทรงยึดไตรปิฎกพร้อม

---

๑. พระราชามโนหารี นี้ ในหนังสือราชาธิราชฉบับภาษาและอักษรรามัญเรียกชื่อว่า มะนุหอ และกล่าวว่าพระองค์มีอานุภาพมาก ไม่มีผู้ใดสามารถยกทัพมารบเอาชนะได้ เพราะพระองค์มีสิ่งอัศจรรย์ ๓ ประการ คือ ๑. อานุภาพแห่งการรักษาศีล ๒. อานุภาพแห่งกลองที่ทำด้วยไม้มะเขือหนู เมื่อตีกลองแล้วเจ้าประเทศราชต่าง ๆ ต้องถวายเครื่องบรรณาการ ๓. อานุภาพทหารเอก ๒ นายชื่อปราบเล็กและปราบใหญ่ เจ้าประเทศราชครั่นคร้ามฝีมือทหารเอกทั้ง ๒ นี้เป็นอันมาก เมื่อพระเจ้าอนุรุทธกษัตริย์พุกามทราบดังนั้น จึงส่งพระธิดารูปงามมาถวายเป็นราชบรรณาการและกระซิบสั่งให้พระธิดาทำลายสิ่งสำคัญทั้ง ๓ นั้นเสีย พระธิดาได้มาเป็นชายาของพระเจ้ามะนุหอเป็นที่รักใคร่โปรดปรานมาก ต่อมาเมื่อพระนางได้โอกาส จึงทำลายสิ่งสำคัญทั้ง ๓ แล้วแจ้งให้พระบิดาทราบ พระเจ้าอนุรุทธจึงกรีธาทัพเข้าโจมตีเมืองสะเทิม (เมืองสุธรรม) ได้ชัยชนะโดยง่าย

ด้วยพระสารีริกธาตุที่พระเจ้ามโนหาริเก็บไว้บูชาในผะอบแก้ว ตามพระราชประเพณีที่มีมาแต่โบราณในเมืองสุธรรม ยกขึ้นหลังช้างของพระเจ้ามโนหาริ ๓๓ เชือกนำมายังนครอริมัททนะ ครั้นถึงแล้ว ทรงเก็บพระสารีริกธาตุไว้ในผะอบแก้วประดิษฐานบนแท่นแก้วในห้องบรรทมใกล้พระเศียร ส่วนไตรปิฎกประดิษฐานไว้ในปราสาทแก้วมอบให้พระภิกษุสงฆ์เล่าเรียนจดจำต่อไป มีพระอริยสงฆ์เล่าเรียนไตรปิฎกที่นำมาจากเมืองสุธรรมนั้นประมาณ ๑,๐๐๐ องค์ ในศิลาจารึกกล่าวไว้ว่า พระเจ้าอนุรุทธให้พระภิกษุสงฆ์ทั้งเมืองสุธรรมนิมนต์มาประดิษฐานศาสนาในนครอริมัททนะ พร้อมด้วยพระไตรปิฎกนั้น ตรงกับปีพุทธศักราช ๑๖๐๐[๑] และเบี่นปีกลียุค (จุลศักราช) ๔๑๖[๒]

## นครอริมัททนะเปลี่ยนชื่อเป็นปุณณคามและปุคำ

ในคัมภีร์อนาคตวงศ์ และหนังสือราชประวัติกล่าวว่า ในสมัยพระเจ้าอนุรุทธนั้น นครอริมัททนะมีชื่อว่า ปุณณคาม แปลว่า ตำบลเต็มหรือหมู่บ้านบริบูรณ์ เพราะบริบูรณ์ด้วยรัตนะทั้ง ๓ (พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ) ด้วยอานุภาพบุญของพระเจ้าอนุรุทธ ครั้นนานเข้า ณ หายไป ตัว ม กลายเบี่นนิคคหิต เรียกตามภาษาพม่าว่า ปุคำ[๓]

## พระเจ้าอนุรุทธขอไตรปิฎกจากสีหฬ

พระเจ้าอนุรุทธ ส่งนายทหาร ๔ คนไปเกาะสีหฬ ให้นำไตรปิฎกมาแต่เกาะสีหฬ

---

๑. ในพงศาวดารมอญว่า ปีพุทธศักราช ๑๖๐๑

๒. เกณฑ์เทียบพุทธศักราชกับจุลศักราชผิดกัน ๒ ปี ไม่ทราบว่าอย่างไหนถูก

๓. ควรเบี่น ปูคำ

พระอรหันตะเถระ เอาไตรปิฎกที่ได้ จากเมือง สุธรรมเทียบ กับไตรปิฎกที่นำมาแต่เกาะสีหฬสอบทานพิจารณาดูแล้ว เห็นว่าไตรปิฎกทั้ง ๒ ฉะบับนั้น ไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน เหมือนน้ำในแม่น้ำคงคากับน้ำในแม่น้ำยมนาไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน จึงเพิ่มไตรปิฎกที่ได้ใหม่เก็บไว้บูชาในหอไตรรวมกับไตรปิฎกฉะบับเดิม ประดิษฐานไว้ในหอไตรนั้น

## พระเจ้าอนุรุทธแก้ฤทธิพระเจ้ามโนหาริ

พระเจ้าอนุรุทธ โปรดให้พระเจ้ามโนหาริไปอยู่ในท้องที่ชื่อมรังกะปา พร้อมด้วยคนรับใช้หลายคน นัยว่าเมื่อพระเจ้ามโนหาริอ้าปากพูด จะมีแสงสว่างออกจากปาก และทุก ๆ ครั้งที่พระองค์เข้าเฝ้าพระเจ้าอนุรุทธทรงถวายบังคมด้วยความเคารพ พระเจ้าอนุรุทธเบื่นต้องขนลุกเสียวพระหัย ดังนั้นพระองค์จึงเอาข้าวบูชาพระพุทธรูปและบูชาพระเจดีย์ เอามาให้พระเจ้ามโนหาริเสวยเพื่อกำจัดฤทธิเดชเสีย ฤทธิเดชของพระเจ้ามโนหาริจึงเสื่อมสิ้นไปเพราะเหตุนั้น พระเจ้ามโนหาริทรงสลดพระหัย ทรงปรารถนาว่า ตราบใด ที่เรายังเวียนว่ายอยู่วัฏฏสงสาร ยังไม่บัลลุนิพพาน ตราบนั้น ขออย่าให้ตกไปอยู่ในอำนาจของผู้อื่นเลย

## พระเจ้ามโนหาริสร้างพระพุทธรูป ๒ องค์

พระเจ้ามโนหาริ ขายแก้วมโนมัยซึ่งเบื่นสมบัติของพระองค์ที่นำมาแต่เมืองสุธรรมให้แก่เศรษฐีคนหนึ่งได้เงิน ๕ หาบเอามาสร้างพระพุทธรูป ๒ องค์ คือพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิเพชรขนาดใหญ่องค์หนึ่ง พระพุทธรูปไสยาสน์

ปางปรินิพพานขนาดใหญ่องค์หนึ่ง พระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นั้น ยังมีอยู่ตราบเท่าทุกวันนี้

## พระเจ้าอนุรุทธประดิษฐานศาสนาในนครอริมัททนะครั้งที่ ๔

พระเจ้าอนุรุทธทรงนำศาสนามาจากเมืองสุธรรมและเกาะสีหพประดิษฐานในนครอริมัททนะด้วยประการฉะนี้

นี้คือ ศาสนาประดิษฐานในนครอริมัททนะรัฐตัมพทีปะประเทศพม่าของเราทั้งหลายครั้งที่ ๔ เพราะอาศัยพระเจ้าอนุรุทธ

## พระอุตตราชีวเถระประดิษฐานศาสนาในนครอริมัททนะครั้งที่ ๕

แม้พระเถระชื่ออุตตราชีวะ รับศาสนาจากวงศ์พระโสณะเถระและพระอุตตระเถระออกจากเมืองสุธรรมมานครอริมัททนะช่วยประดิษฐานศาสนาด้วย

นี้คือ ศาสนาประดิษฐานในนครอริมัททนะรัฐตัมพทีปะประเทศพม่าของเราทั้งหลายครั้งที่ ๕ เพราะอาศัยพระเถระชื่ออุตตราชีวะ

## ประวัติพระฉปทเถระ — ต่อ

ในคราวที่พระอุตตราชีวะเถระไปเกาะสีหพนั้น มีสามเณรองค์หนึ่งชื่อฉปทะ ตามไปด้วย พระภิกษุชาวเกาะสีหพได้ให้สามเณรบวชที่เกาะสีหพ

## พระฉปทะเถระพาพระเถระสีหลมานครอริมัททนะ

ฉปทะสามเณร ครั้นบวชเป็นภิกษุแล้ว เล่าเรียนปริยัติธรรมอยู่ในเกาะสีหพนั้น ๑๐ ปีแล้วกลับมายังนครอริมัททนะ ได้พาพระสีวลีเถระ พระตามลินทะเถระ พระอานันทะเถระและพระราหุลเถระมาด้วย พระเถระทั้ง ๔ องค์นั้นเป็นผู้ทรงไตรปิฎกฉลาดและชำนาญ ข้อความนี้ได้กล่าวพิสดารมาแล้ว

## พระเถระที่มาแต่สีหลแตกกัน

พระเถระทั้ง ๔ องค์นั้น ครั้นมาถึงนครอริมัททนะแล้ว อยู่ต่างหาก ไม่ยอมทำวินัยกรรม (พิธีสงฆ์เช่นบวชพระรับกฐิน) ร่วมกับสงฆ์ชาวนครอริมัททนะ พระเจ้าแผ่นดินทรงเลื่อมใสพระเถระเหล่านั้นมาก โปรดให้ผูกแพในแม่น้ำเอราวดีทำอุปสมบทกรรม (บวชพระ) บนแพนั้น ครั้นนานเข้าก็เกิดเป็นคณะสงฆ์มากขึ้น พระเจ้าแผ่นดินนิมนต์พระเถระทั้ง ๔ องค์นั้น พร้อมด้วยคณะสงฆ์ถวายมหาทานในงานนั้น พระราหุลเถระเห็นนางระบำคนหนึ่งกิริยามารยาทเรียบร้อยรูปร่างสวยงาม มีจิตปฏิพัทธรักใคร่ติดอยู่ในตังและหล่มคือกามคุณ เหมือนวานรติดตังและเหมือนช้างติดหล่ม เบื่อหน่ายศาสนาคิดจะสึกถ่ายเดียว ยากที่จะเยียวยาเหมือนคนป่วยหนักใกล้จะตาย แม้พระเถระที่มาด้วยกันจะตักเตือน ก็ไม่เชื่อฟัง ครั้งนั้นพระเถระที่มาด้วยกันพูดว่า คุณ! อย่าให้พวกเราทั้งหมดต้องละอายเพราะหญิงคนเดียวเป็นเหตุเลย คุณอย่าสึกที่นี่ กลับไปเกาะมัลลารุแล้วจะทำอะไรก็ได้ตามชอบใจ ได้ช่วยกันส่งท่านกลับไปแล้ว พระราหุลเถระลงเรือออกจากท่ากุสิมะไปถึงเกาะมัลลารุ เมื่อไปถึงเกาะนั้นแล้ว พระราชาเกาะมัลลารุ อยากจะเรียนรู้วินัย จึงเรียนขุททสิกขาปกรณ์ (สิกขาบทปลีกย่อย) พร้อมด้วยฎีกา (คำอธิบาย) กับพระราหุลเถระ แล้วถวายแก้วมณีประมาณ ๑ บาตร[๑] พระราหุลเถระได้แก้วมณีแล้วก็สึก ท่านจึงกล่าวไว้ว่า

---

๑. เข้าใจว่า บัตถะ ไม่ใช่บาตร์ ๑ บัตถะหรือ ๔ ฝ่ายมือ มาตรามีดังนี้
๑. บัตถะจุ ๔ กุฑุวะ หรือ ๔ ปสตะคือ ๔ ฝ่ายมือ ดังนั้น ๑ บัตถะ ก็คือ ๔ ฝ่ายมือ

ขึ้นชื่อว่าเป็นพระภิกษุแล้ว ควรห่างไกลจากผู้หญิงทั้งหลาย ธรรมดาว่าผู้หญิงทั้งหลายย่อมเป็นข้าศึกของพระภิกษุในศาสนานี้ เรามีปัญญาน้อยหัวโบราณ ก็พอทำเนา แต่คนฉลาดมีปัญญามากเปลือกนอกสดใสนี่สิได้ฉิบหายเสียแล้ว เพราะฉะนั้น พระภิกษุผู้เป็นบัณฑิต ไม่ควรทำความคุ้นเคยสนิทสนมกับผู้หญิงอย่างเด็ดขาด เพราะว่าราคะมันเป็นของห้ามยากในโลก ฯ

บรรดาพระเถระที่มาจากเกาะสีหฬด้วยกันนั้น พระฉปทะเถระมรณภาพก่อน ยังเหลืออีก ๓ องค์เท่านั้น คือพระสีวลีเถระ พระตามลินทะเถระ และพระอานันทะเถระ ได้ช่วยกันทะนุบำรุงศาสนาด้วยการเล่าเรียนจดจำพระปริยัติเป็นต้น อยู่ในนครอริมัททนะ ครั้งหนึ่งพระราชาถวายช้างแก่พระเถระทั้ง ๓ องค์ละเชือก พระสีวลีเถระกับพระตามลินทะเถระรับแล้วให้คนเอาไปปล่อยในป่า ส่วนพระอานันทะเถระ รับช้างไว้แล้วส่งไปให้ญาติที่นครกัญจิปุระ ไปลงเรือที่ท่ากุสิมะ พระสีวลีเถระและพระตามลินทะเถระ จึงพูดกับพระอานันทะเถระว่า คุณ! ช้างนั้นเราปล่อยในป่าแล้วเพื่อความสุขของมัน แต่คุณทำสิ่งที่ไม่ชอบธรรม พระอานันทะเถระ ย้อนถามว่า ท่าน! การสงเคราะห์ญาติเป็นการไม่บังควรดอกหรือ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้วว่า การสงเคราะห์ญาติเป็นมงคลดังนี้มิใช่หรือ

พระเถระทั้ง ๒ พูดว่า ถ้าคุณไม่ทำตามคำเรา ก็ตามใจ แต่เราจะไม่ร่วมสมาคมกับคุณ ว่าแล้วก็แยกกันอยู่

ตั้งแต่นั้นมา พระเถระก็แตกกันเป็น ๒ คณะ ต่อมาภายหลังพระ

ตามลินทะเถระประสงค์จะอนุเคราะห์ศิษย์ที่เป็นพหูสูตรเล่าเรียนมากมีกำลังความฉลาด จึงตั้งวจีวิญญัติในสำนักคฤหัสถ์ คือแสดงความต้องการออกมาทางวาจาพูดยกย่องศิษย์ของตนเป็นต้นว่า ศิษย์คนนี้รู้มากเป็นพหูสูตร์ ศิษย์คนนี้มีปัญญามาก ท่านทำวจีวิญญัติเพราะคิดว่า เมื่อทำดังนี้แล้ว กุลบุตร์ทั้งหลายจักได้เล่าเรียนเป็นประโยชน์แก่ศาสนาเพราะหาปัจจัย (ปัจจัย ๔) ได้คล่อง พระสีวลีเถระทราบเหตุนั้นแล้วพูดว่า ทำไมคุณจึงตั้งวจีวิญญัติทำสิ่งที่พระพุทธทรงรังเกียจ พระตามลินทะเถระตอบแย้งว่า พระผู้มีพระภาคทรงห้ามวจีวิญญัติเพื่อตนเอง แต่ข้าพเจ้าทำวจีวิญญัติเพื่อผู้อื่นต่างหาก ไม่ใช่เพื่อตน ข้าพเจ้าตั้งวจีวิญญัตินี้ก็เพื่อความไพบูลแห่งศาสนา พระสีวลีเถระพูดว่า คุณไม่ทำตามคำข้าพเจ้า คุณจะทำอะไรก็ทำเถิด ข้าพเจ้าจะไม่ร่วมสมาคมกับคุณ ครั้นกล่าวดังนี้แล้วก็แยกมาอยู่กับพวกของตน ตั้งแต่นั้นมา พระเถระก็แตกกันเป็น ๓ คณะ เป็นอันว่าในนครอริมัททนะ มีคณะสงฆ์ถึง ๔ คณะ คือ คณะสงฆ์ที่เป็นวงศ์ของพระอรหันตะเถระคณะหนึ่ง คณะของพระสีวลีเถระคณะหนึ่ง คณะของพระตามลินทะเถระคณะหนึ่ง คณะของพระอานันทะเถระคณะหนึ่ง คณะของพระอรหันตะเถระเรียกกันว่า ปุริมคณะคือคณะก่อนหรือคณะเดิมเพราะท่านจากเมืองสุธรรมมาอยู่เมืองนี้ก่อน นอกนั้นเรียกว่า ปัจฉาคณะคือคณะหลัง เพราะท่านมาภายหลัง

พระสีวลีเถระ ท่านยกย่องศาสนาในนครอริมัททนะตลอดชีวิต มรณภาพเมื่อจุลศักราช ๔๙๐ (พ.ศ. ๑๖๗๑)

แม้พระตามลินทะเถระ ก็ช่วยยกย่องพุทธศาสนาตลอดชีวิต มรณภาพเมื่อจุลศักราช ๕๙๘ (พ.ศ. ๑๗๗๙)

อนิจจา สภาพของสังขาร

เปรียบเหมือนกระต่ายติดอยู่ในวงจักรคือกลางวงขนดงูเหลือม แม้จะหมุนตัวดิ้นรนสักเท่าไร ก็จะต้องไปสู่ทิศทางคือปากงูเหลือมฉันใด แม้ป่วงสัตว์ทั้งหลายก็ฉันนั้น จะต้องติดอยู่ในกลางวงจักรแห่งมฤตยู แม้จะวิ่งหนีตลอดชีวิต สุดท้ายก็จะวิ่งเข้าปากมฤตยูจนได้ ฯ

พุทธศาสนาในนครอริมัททนะ รุ่งเรืองเหมือนดวงจันทร์ในท้องฟ้าด้วยพระอรหันต์และพระภิกษุปุถุชนผู้แต่งคัมภีร์ทั้งหลาย

ในคราวที่พระราชาอนุรุทธทรงนำศาสนามาแต่เมืองสุธรรมนั้น พระอรหันต์ตามมาด้วยประมาณ ๖ แสนองค์ ส่วนพระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามีนั้น นับไม่ถ้วน

## สมัยพระเจ้าฉัตตคุหินทะ

ในรัชสมัยพระเจ้าฉัตตคุหินทะ พระอรหันต์ออกจากภูเขาคันธมาทน์ในป่าหิมพานต์เข้ามาบิณฑบาตรในพระราชวังเมืองอริมัททนะ และพระราชาทรงรับบาตรนิมนต์ให้ฉันบิณฑบาตรแล้วตรัสถามว่า บัดนี้พระคุณเจ้าทั้งหลายมาแต่ไหน ? พระอรหันต์กล่าวว่า มาแต่ภูเขาคันธมาทน์ในป่าหิมพานต์ พระราชาทรงเลื่อมใสมาก ตรัสขอร้องให้ท่านจำพรรษาในนครอริมัททนะ ๓ เดือน แล้วสร้างวิหารถวาย นิมนต์ให้ฉันบิณฑบาตรในพระราชวังตลอด ๓ เดือนอีกด้วย ครั้งหนึ่งพระองค์ทรงขอร้องให้พระอรหันต์สร้างคูหา ( ถ้ำ ) ให้ทอดพระเนตรคูหาหนึ่ง ทำให้เหมือนคูหานันทมูลในภูเขาคันธมาทน์ พระอรหันต์เหล่านั้น จึงเนรมิตคูหาขึ้นคูหาหนึ่ง เหมือน

คูหานันทมูลถวายให้ทอดพระเนตร พระราชาจึงสั่งให้พนักงานสร้างคูหาขึ้นคูหาหนึ่งให้เหมือนคูหาที่พระอรหันตเนรมิต แล้วตั้งชื่อว่าคูหานันทา เพราะทำตามแบบอย่างคูหานันทมูล ในรัชสมัยพระเจ้าฉัตตคุหินทะ พระอรหันต์ทั้งหลาย มาแต่คูหานันทมูลในภูเขาหิมพานต์ช่วยกันประดิษฐานศาสนาด้วยประการฉะนี้

## ไม่มีใครรู้ว่าใครเป็นอรหันต์

อนึ่ง ความเป็นพระอรหันต์นั้น ยากที่จะรู้ตามความจริงได้ เพราะการแสดงอุตตริมนุสสธรรมนั้น ท่านมิให้แสดงแก่อนุปสัมบันคือผู้มิใช่พระภิกษุ หรือถึงแม้ว่าจะได้บรรลุอรหัตแล้ว ก็ยากที่ผู้อื่นจะรู้ได้ เพราะพระอรหันต์บางองค์ละวาสนาไม่ได้ก็มี และถึงแม้ว่า ท่านเป็นพระอรหันต์แล้ว ท่านก็ไม่บอกแก่อนุปสัมบันว่าท่านเป็นอรหันต์ บางท่านบรรลุอรหัตแล้วไม่อาจละวาสนาได้ คือยังติดนิสัยเดิมอยู่ ก็มี

เรื่องพระปิลินทวัจฉะเถระ เป็นตัวอย่างให้รู้ในข้อนี้

อย่างว่าแหละ ความเป็นพระอรหันต์ในโลก ยากที่จะรู้ได้ ดังนั้นพระภิกษุอุปัฏฐากพระมหากัสสปะเถระองค์หนึ่ง จึงไม่รู้ว่าพระมหากัสสปเถระเป็นพระอรหันต์แม้อยู่ในสำนักของท่านผู้เป็นอุปัชฌาย์ตน

เรื่องมีอยู่ว่าพระมหากัสสปะเถระออกจากวิหารในป่าไปบิณฑบาตรในหมู่บ้านกับสัทธิวิหาริกองค์หนึ่ง สัทธิวิหาริกองค์นี้ถือบาตรเดินตามหลังพูดขึ้นในระหว่างทางว่า ข้าแต่พระคุณท่าน ผู้ที่ปรากฏว่า อรหันต์ อรหันต์ ข้าพเจ้าเป็นแต่เพียงได้ยินได้ฟังเท่านั้น ยังไม่เคยเห็นที่ไหนเลยในโลก พระเถระได้ยินแล้ว เหลียวมาดู พูดว่า คุณ! คุณกำลังถือบริขารเดินตามหลังพระอรหันต์อยู่ทีเดียว ยังไม่รู้จักความเป็นพระอรหันต์ดอกหรือ

## พระเจ้าฉัตตคุหินทะสั่งราษฎรปราบพื้นดิน

แม้ในนครอริมัททนะ พระสีลพุทธิเถระ พระโปลโลงกะเถระ พระสุเมธะเถระ ก็เป็นพระอรหันต์โดยแท้ ครั้งหนึ่งพระราชานรบดีเสด็จไปยังภูเขาขณิตติปาทะ เมื่อเสด็จกลับ ทอดพระเนตรเห็นแสงแวบขึ้นมาในพระทัย ตรงลำห้วยแห่งหนึ่งในระหว่างทาง ทรงดำริในพระทัยว่า ชะรอยท้าวสักกะใคร่จะให้เราทำบุญกุศลในที่นี้ จึงดลใจให้เราเห็น เราจะสร้างเจดีย์ในที่นี้ ครั้นแล้วพระองค์เกณฑ์ราษฎรให้ปราบภูมิภาคในที่นั้นให้เรียบสม่ำเสมอ

## พระสีลพุทธิเถระหัดทาน

ครั้งนั้น มีพระเถระองค์หนึ่ง ชื่อพระสีลพุทธิ พูดกับพระราชาว่า มหาบพิตร! พระองค์ตรัสใช้ให้เขาถางถากปราบภูมิภาคนี้ โดยคิดว่าจะทำบุญกุศล เมื่อพระองค์ตรัสใช้ให้เขาทำงาน ก็จะมีแต่บาปเท่านั้น หาได้บุญไม่ ดังนี้แล้ว ท่านคิดในใจว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นอันมาก อย่าต้องพากันลำบากเลย ดังนั้น ท่านจึงไม่ฉันอาหารที่พระราชาถวาย ทั้งนี้ เพื่อจะขู่พระราชาด้วยการลงโทษ คือไม่ยอมรับบิณฑบาตรของพระราชา เป็นการคว่ำบาตร พระราชาตรัสว่า ถ้าพระคุณเจ้าจะไม่ฉันอาหารที่ข้าพเจ้าถวาย พระคุณเจ้ายังอยู่ในแว่นแคว้นของข้าพเจ้า อย่างไรเสีย ก็ไม่พ้นจากอาหารของข้าพเจ้า เพราะว่าอาหารที่ราษฎรเขาถวาย ก็เป็นสมบัติของข้าพเจ้าทั้งนั้นมิใช่หรือ พระคุณเจ้าโปรดฉันอาหารของข้าพเจ้าเถิด

พระเถระคิดว่า ถ้าฉันอยู่ เราก็ต้องฉันอาหารของพระราชา เราจะไปอยู่เกาะสีหฬ แล้วท่านจึงไปอยู่ในป่า

ครั้งนั้น ยักษ์ตนหนึ่งที่รักษาประตูเมือง ทราบเรื่องนั้นแล้ว แปลงตน

ให้มีรูปร่างหน้ากลัวยืนสกัดหน้าอยู่ในเวลาพระราชาเสด็จมา ใครจะขับไล่ด้วยวิชาอาคมนานาประการก็ไม่สามารถจะให้หลีกไปได้

พระราชาจึงเรียกโหรทำนายนิมิตรมาแล้วตรัสถามว่า ยักษ์ตนนี้มาอยู่ที่นี่เพราะเหตุใด โหรทูลว่า ข้าแต่มหาราช ข้าพระองค์ได้ยินมาก่อนแล้วว่า พระองค์เคยตรัสกับพระสีลพุทธิเถระโดยความไม่เคารพ ยักษ์ทั้งหลายเขานับถือพระเถระมาก อาศัยเหตุนั้น ยักษ์อาจแสดงรูปร่างน่ากลัวคอยหลอกอยู่

พระราชา ตรัสสั่งให้อำมาตย์ไปนิมนต์พระเถระมา แต่พระเถระไม่มาปรารภแต่จะไปเกาะสีหฬถ่ายเดียว พระราชาทรงทราบเรื่องนั้นแล้วจึงตรัสเรียกอำมาตย์คนหนึ่งชื่อจตุรงคปัจจัยมาแล้ว ส่งให้ไปนิมนต์พระเถระมา อำมาตย์จตุรงคปัจจัยเป็นคนฉลาด ตั้งพระพุทธรูปทองคำองค์หนึ่งไว้ในเรือแล้วไปยังท่าเรือริมมหาสมุทร เมื่อไปถึงพระเถระแล้ว ส่งคนให้ไปบอกพระเถระว่า บัดนี้ พระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธเสด็จมาที่นี่แล้ว ขอให้พระสีลพุทธิเถระจงมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธ พระเถระไม่อาจปฏิเสธต่อคำที่บอกให้มาเฝ้าพระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธ เพราะความเคารพในพระพุทธ จึงต้องมา

พระเถระครั้งโบราณในศาสนานี้ ท่านเคารพในพระพุทธ บัณฑิตควรทำความเคารพในพระพุทธด้วยใจเลื่อมใสเถิด ฯ

พระเถระลงเรือแล้วนมัสการบูชาสักการะพระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธ ขณะที่พระเถระกำลังนมัสการบูชาสักการะอยู่เช่นนั้น อำมาตย์จตุรงคปัจจัยก็ถอยเรือออกโดยเร็วแล้วพูดกับพระเถระว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า บัดนี้

เป็นการสมควรแล้วที่จะยกย่องศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธผู้เป็นพระอาจารย์ของพระคุณเจ้า ส่วนพระราชาแวดล้อมด้วยหมู่อำมาตย์เสด็จไปต้อนรับ ทรงจูงมือพระเถระขึ้นจากเรือนำมายังพระราชวัง พอถึงประตูเมือง ยักษ์นั่งลงที่พื้นดินนมัสการพระเถระ

พระราชามาถึงพระราชวังแล้ว เลี้ยงดูพระเถระด้วยโภชนาหารรสต่าง ๆ แล้วตรัสว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป พระคุณเจ้าจงเป็นอาจารย์ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะน้อมรับโอวาทของพระผู้มีพระภาคปฏิบัติตาม แล้วพระองค์ทรงถวายราชบุตรของพระองค์ ๕ คนแก่พระเถระ ราชกุมารทั้ง ๕ คนนั้นได้ตามพระเถระไป พระเถระเรียกราชกุมารเหล่านั้นไปที่พัก ในระหว่างทาง พระเถระเขียนวงกลม ๕ วงลงบนแผ่นดินที่เป็นกัปปิยะ คือแผ่นดินที่เขียนได้ไม่เป็นอาบัติชี้ให้ราชกุมารทั้ง ๕ คนดูแล้วสั่งให้กลับ

ราชกุมารกลับมาแล้วทูลเหตุการณ์นั้นแก่พระบิดา พระราชาตรัสว่าพระเถระชี้ให้ลูกทำบุญ แล้วพระองค์ให้ชั่งทองคำหนักเท่าองค์ราชกุมารทั้ง ๕ เอาราคาทองคำจำนวนนั้นจ้างช่างทำพระพุทธรูปเหมือนพระพุทธรูปแก่นจันทน์ที่พระเจ้าปเสนทิโกสลโปรดให้ทำเมื่อครั้งพระผู้มีพระภาคยังทรงพระชนม์อยู่ แยกเป็นองค์ ๆ เท่าจำนวนราชกุมาร

ท้าวสักกะเป็นผู้จัดการให้สร้างเจดีย์ขึ้น ๕ องค์เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง ๕ องค์นั้น ในเรื่องนี้เห็นได้ว่า ครั้งแรกพระราชาทรงเลื่อมใสในพระรัตนตรัยแล้วถวายราชกุมารแก่พระเถระ พระเถระเขียนวงกลมบนแผ่นดินทำเป็นเครื่องหมาย เพื่อจะให้พระราชาตีราคาราชกุมารไถ่ค่าตัวต่อพระรัตนตรัย ราชกุมารจะได้เป็นไทตามเดิม.

และพระสีลพุทธิเถระนั้น ทราบว่าเป็นวงศ์แห่งคณะพระอรหันตะเถระ

## พระโปลโลงกะเถระนำแบบโลหปราสาท สีหฬมานครอริมัททนะ

ในรัชกาลของพระราชานรบดี มีพระเถระองค์หนึ่งชื่อกัสสปะเที่ยวเทศจาริกมาในนครอริมัททนะ ได้ย่างเข้ามาสู่ท้องที่ชื่อโปลโลงกะ ครั้งนั้น ชายชราชาวโปลโลงกะ ๒ คน เลื่อมใสพระเถระ ได้มอบบุตร์ ๒ คนไว้รับใช้พระเถระอาศัยที่มนุษย์ชาวโปลโลงกะเลื่อมใสยิ่ง ท่านจึงถูกเขาเรียกว่า พระโปลโลงกะเถระ ในคราวที่ท่านใคร่จะไปเกาะสีหฬ ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่แก่เทวดาแปลงร่างเป็นรูปเสือให้พระเถระขี่หลังนำท่านมาถึงฝั่งมหาสมุทร ครั้นถึงแล้ว ท่านลงเรือสำเภาข้ามน้ำไปกับพวกพ่อค้า

เรือสำเภาไปถึงกลางมหาสมุทรเกิดไม่แล่น เรือไม่เคลื่อนที่หยุดอยู่เฉย ๆ พวกพ่อค้าจึงปรึกษากันว่า ในเรือเรานี้ เห็นทีจะมีคนบาปเคราะห์ร้ายอยู่ ครั้นปรึกษากันแล้ว ตกลงให้จับสลากคนเคราะห์ร้าย พระเถระจับถูกสลากคนเคราะห์ร้ายทั้ง ๓ ครั้ง ทั้งนี้ เป็นด้วยอำนาจผลกรรมที่ท่านทำไว้ในชาติก่อน กรรมที่พระเถระทำไว้ในชาติก่อนมีดังนี้ คือ นับถอยหลังจากชาตินี้ไปถึงชาติที่ ๗ พระเถระเกิดเป็นเด็กชาวบ้านแห่งหนึ่ง นึกสนุกขึ้นมาจับสุนักข์โยนน้ำเล่นทำให้สุนักข์เหน็ดเหนื่อยลำบากอยู่ในน้ำ แล้วตนเองก็อุ้มสุนักข์ที่กำลังเหน็ดเหนื่อยอยู่นั้นขึ้นฝั่ง ด้วยอำนาจกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อนอย่างนี้ ท่านจึงจับถูกสลากเคราะห์ร้าย และครั้งนั้นพวกพ่อค้าก็จับพระเถระโยนน้ำ ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่แก่เทวดาแปลงร่างเป็นรูปจรเข้ให้พระเถระขี่หลังพามา พระเถระไปถึงเกาะยักษ์ทำให้พวกยักษ์ตาบอดกลับเป็นตาดีด้วยอำนาจเมตตาของพระเถระ พวกยักษ์รู้บุญคุณของพระเถระจึงถวายยักษ์สองพี่น้องแก่พระเถระให้ช่วยพาพระเถระไป พระเถระไป

ถึงเกาะสีหฬแล้วนำเอาสิ่งเหล่านี้กลับมานครอริมัททนะคือรูปจำลองมหาเจดีย์ รูปจำลองโลหปราสาท พระสารีริกธาตุ และเมล็ดมหาโพธิ

## ประวัติพระทินนวิหาร

ส่วนพระสุเมธะเถระอยู่ในวิหารชื่อทินนะมีในทิศอาคเนย์ตำบลมุตติ ซึ่งมีในทิศใต้ของเมืองหะลังกะ ท่านมีชื่อว่า พระทินนะวิหาระเถระ ตามชื่อสถานที่ที่ท่านอยู่

พระเถระองค์นี้ ถือนุ่งห่มผ้าบังสุกุล เป็นลัชชีละอายต่อบาปมีศีลเป็นที่รัก ใคร่ต่อการศึกษา เป็นพระอรหันต์ผู้ได้ฌาน ทุก ๆ วันท่านไปไหว้เจดีย์พระพุทธบาทไกลประมาณ ๘-๙ โยชน์ กระทำการแผ้วกวาดลานเจดีย์แล้วออกจากเจดีย์นั้นมาบิณฑบาตรในตำบลมุตติ นี่เป็นกิจวัตรประจำของท่าน

เรื่องอื่น ๆ ยังมีอีกมากแต่จะไม่เล่าให้พิสดาร เพราะเกรงจะกระทบกระเทือนความเคารพต่อคัมภีร์ซึ่งกำลังแต่งอยู่นี้ ซึ่งถ้าจะกล่าวไว้ทั้งหมดคัมภีร์ประวัติศาสนานี้ก็จะเยิ่นเย้อมาก

ตั้งแต่พระสัมมาสัมพุทธปรินิพพานแล้วจนถึงทุกวันนี้ ข้าพเจ้าประสงค์จะเล่าเรื่องพระเถระติดต่อสืบ ๆ กันมาไว้ในคัมภีร์นี้ เรื่องราวทั้งหลายเท่าที่ได้กล่าวมาแล้ว ก็เพื่อแสดงว่าปัจจุบันนี้ไม่มีอะไรจะมาห้ามการบรรลุฌานตามความประสงค์ เพราะผู้ที่จะได้อภิญญานั้นไม่มีขอบเขต และเพื่อแสดงว่าในนครอริมัททนะยังเป็นที่อยู่ของผู้ที่ได้อภิญญาเป็นจำนวนมาก สมกับที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาภิกขุนีขันธกะว่า

## อายุพุทธศาสนา ๕๐๐๐ ปี

การบรรลุมรรคผลผลซึ่งเรียกว่าปฏิเวธธรรมนั้น จะดำรงอยู่ตลอด ๕,๐๐๐ ปี คือ พระอรหันต์บรรลุปัญญาแตกฉานซึ่งเรียกว่าปฏิสัมภิทา[๑] จะมีอยู่ในระยะ ๑๐๐๐ ปี ต่อจากนั้น พระอรหันต์ที่สิ้นกิเลสอย่างเดียวไม่มีปัญญาแตกฉานซึ่งเรียกว่า สุกขวิปัสสกะ จะมีอยู่ในระยะ ๑๐๐๐ ปี ต่อจากนั้นพระอนาคามีจะมีอยู่ในระยะ ๑๐๐๐ ปี ต่อจากนั้นพระสกิทาคามีจะมีอยู่ในระยะ ๑๐๐๐ ปี และต่อจากนั้น พระโสดาบันจะมีอยู่ในระยะเวลา ๑๐๐๐ ปี

แต่ในอรรถกถาทีฆนิกาย และอรรถกถาสังยุตตนิกายกล่าวไว้ว่า พระอรหันต์ปฏิสัมภิทา จะมีอยู่ได้ในระยะ ๑๐๐๐ ปี พระอรหันต์ประกอบด้วยอภิญญา ๖[๒] จะมีอยู่ได้ในระยะ ๑๐๐๐ ปี พระอรหันต์ประกอบด้วยวิชชา ๓[๓] จะมีอยู่ได้ในระยะ ๑๐๐๐ ปี พระอรหันต์สุกขวิปัสสกะ มีอยู่ได้ในระยะ ๑๐๐๐ ปี ปาฏิโมกข์จะมีอยู่ได้ในระยะ ๑๐๐๐ ปี

ส่วนในอรรถกถาอังคุตตรนิกาย และอรรถกถาวิภังคกล่าวไว้ว่า ภายหลังจากพระพุทธปรินิพพานแล้ว ๑๐๐๐ ปี อาจยังมีพระอรหันต์ปฏิสัมภิทา ต่อจากนั้นอีก ๑๐๐๐ ปี อาจมีพระอรหันต์อภิญญา ๖ ต่อจากนั้นอีก ๑๐๐๐ ปี

---

๑. ปฏิสัมภิทามี ๔ อย่างคือ อัตถปฏิสัมภิทาปัญญาแตกฉานในเหตุ ธัมมปฏิสัมภิทา ปัญญาแตกฉานในผล นิรุตติปฏิสัมภิทาปัญญาแตกฉานในภาษา ปฏิภาณปฏิสัมภิทาปัญญาแตกฉานในไหวพริบ

๒. อภิญญา ๖ คือ ๑ อิทธิวิธีแสดงฤทธิ์ได้ ๒ ทิพโสตธาตุทิพย์ ๓ เจโตปริยญาณรู้จักกำหนดใจผู้อื่น ๔ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณระลึกชาติได้ ๕ ทิพพจักขุญาณทิพย์ ๖ อาสวักขยญาณรู้จักทำอาสวะให้สิ้น

๓. วิชชา ๓ คือ ๑ ปุพเพนิวาสานุสติระลึกชาติได้ ๒ จุตูปปาตญาณรู้การบังเกิดและตายของสัตว์หรือเรียกว่า ทิพพจักขุตาทิพย์ ๓ อาสวักขยญาณรู้จักทำอาสวะให้สิ้น

พระอรหันต์ ๒ ประเภทนี้อาจไม่มี แต่อาจมีพระอรหันต์วิชชา ๓ เมื่อเวลาล่วงไปอีกในระยะ ๑๐๐๐ ปี พระอรหันต์ ๓ ประเภทนี้ อาจไม่มี แต่อาจมีพระอรหันต์สุกขวิปัสสกะ และเวลาล่วงไปโดยนัยนี้ คือในระยะ ๑๐๐๐ ปี อาจมีพระอนาคามี พระสกิทาคามี และพระโสดาบัน ดังนั้น จะว่าเดี๋ยวนี้พระอริยบุคคลไม่มีในโลกก็ว่าไม่ได้ เพราะมีที่มาที่กล่าวไว้ในอรรถกถาหลายนัยด้วยกันดังได้กล่าวแล้วข้างต้น

ในเรื่องพระอริยบุคคลมีหรือไม่มีนี้ ควรถือเอาเป็นข้อยุติว่า ถ้าท่านผู้ใดเจริญวิปัสสนา ก็อาจเป็นพระอรหันต์ได้ เพราะแดนเกิดของพระอริยะมีอยู่แม้ในปัจจุบันนี้ จึงเห็นได้ว่า ลัทธิต่าง ๆ ที่พระเถระกล่าวไว้ต่าง ๆ กันในอรรถกถา ก็เป็นการแตกต่างกันตามลัทธิโดยประการต่าง ๆ กันเท่านั้น ส่วนหลักศาสนามิได้แตกต่างกันเลย การที่หลักศาสนามิได้แตกต่างกันนี้แหละ ถือเป็นประมาณคือเป็นหลักสำคัญในเรื่องนี้

ศาสนาในนครอริมัททนะประเทศพม่า ย่อมรุ่งเรืองด้วยพระอรหันต์หลายร้อยองค์ด้วยประการฉะนี้ ภายหลังจากพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้ว ๙๓๐ ปี พระราชาในประเทศพม่าพระนามว่าสัญลัญโกรม[๑] ตรงกับเวลาที่พระราชาในเกาะสีหฬพระนามว่า มหานาม[๒]ได้ราชสมบัติ พระเถระทั้งหลายนับตั้งแต่พระพุทธโฆสะพระพุทธทัตตะเป็นต้นได้พากันทำคัมภีร์ต่าง ๆ

## พระเถระนครอริมัททนะแต่งคัมภีร์ต่าง ๆ

ต่อมา คนมีสติสมาธิปัญญาอ่อนลง พระเถระทั้งหลายจึงทำฎีกา คือ

---

๑. ในหนังสือชิรญาณตอนว่าด้วยประวัติ ภุกามกล่าวไว้ว่า กษัตริย์พม่า พระนามกะยองทุริด พ.ศ. ๘๓๑ น่าจะเป็นองค์เดียวกัน

๒. พระเจ้ามหานามในหนังสือประวัติลังกาฉะบับที่ออกนามมาแล้ว กล่าวว่าเสวยราชย์ พ.ศ. ๘๕๕ ถึง พ.ศ. ๘๗๑

คำอธิบายอรรถกถาเพื่อให้คนเหล่านั้นรู้ง่ายเข้า และเมื่อพุทธศักราช ๑๖๗๐[๑] พระเถระชื่ออัคควังสะในนครอริมัททนะได้ทำปกรณ์ชื่อ สัททนีติ เป็นตำราไวยากรณ์ เพื่อให้นักศึกษาฉลาดในศัพทนัยอันเป็นรากฐานแห่งคัมภีร์ไตรปิฎก โดยให้มีเนื้อความคลุกเคล้าในคัมภีร์ไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถา เหมือนปลาใหญ่ชื่ออานนท์ดำผุดดำว่ายคลุกเคล้าในมหาสมุทร จริงอยู่ ก่อนหน้าที่พระอุตตราชีวะเถระเป็นต้นไปเกาะสีหฬ ในนครอริมัททนะมีพระมหาเถระ ๓ องค์ที่ฉลาดแตกฉานในพระปริยัติ คือ พระมหาอัคคปั่ณฑิตะเถระ ๑ สัทธิวิหาริกของท่านชื่อพระทุติยอัคคปั่ณฑิตะเถระ ๑ หลานของท่านทุติยอัคคปั่ณฑิตะเถระชื่อพระตติยอัคคปั่ณฑิตะเถระ ๑ แต่พระตติยอัคคปั่ณฑิตะเถระนั้น เขาเรียกท่านว่า พระอัคควังสะเถระ

ในสมัยนั้น กิตติศัพท์เลื่องลือแผ่ไปจนถึงเกาะลังกาว่า ชาวนครอริมัททนะเชี่ยวชาญทางภาษา (มคร) มาก

เพราะฉะนั้น พระเถระชาวสีหฬที่เชี่ยวชาญทางภาษาใคร่จะทดลอง จึงพากันไปนครอริมัททนะ ครั้งนั้น พระภิกษุชาวนครอริมัททนะได้เอาปกรณ์สัททนีติมาให้ดู

พระเถระชาวสีหฬอ่านปกรณ์นั้นแล้วพิจารณาดูก็สรรเสริญด้วยประการต่าง ๆ ว่า กระบวนคัมภีร์สัททาวิเศษ คัมภีร์ในเกาะสีหฬไม่มีเหมือนคัมภีร์นี้ แม้ข้อวินิจฉัยที่มาในปกรณ์นี้ พวกเรายังไม่รู้ทั้งหมดเลย เรื่องนี้ยังเล่ากันไม่สิ้นสุดกระทั่งทุกวันนี้

ในนครอริมัททนะ พระฉปทะไปเกาะสีหฬกลับมาแล้ว ได้ชื่อว่า

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณตอนที่ว่าด้วยประวัติภูกาม กล่าวว่า พ.ศ. นี้เป็นรัชสมัยของพระเจ้า นรปติ สิทธิสุ

พระสัทธรรมโชติปาละเถระ ท่านฉลาดในศัพทนัย ได้ทำคัมภีร์สุตตนิเทส และท่านฉลาดในปรมัตถธรรม ได้ทำฎีกาอภิธรรมชื่อสังเขปวัณณนากับปกรณ์ชื่อจารทีปกะ ท่านฉลาดในวินัย ได้ทำคัณฐีวินัยชื่อวินยคูฬหัตถทีปนีกับปกรณ์ชื่อสีมาลังการะ เพราะท่านอยู่ในกลุ่มคัมภีร์ที่ได้ทำไว้ เขาจึงเรียกชื่อท่านว่าสัทธรรมโชติปาละ แต่เพราะท่านเกิดในตำบลฉปทะ นครกุสิมะ จึงปรากฏชื่อตามท้องถิ่นว่า ฉปทะ แต่ยังมีพระเถระอีกองค์หนึ่งในเมืองกุขณะชื่อฉปทะเหมือนกัน ท่านผู้นี้เป็นอลัชชี มีศีลไม่บริสุทธ เมื่อเกิดมีชื่อ ฉปทะพ้องกันขึ้น ๒ องค์ พระฉปทะเถระองค์ที่ไปลังกามาแล้ว มีศีลบริสุทธ มีศีลเป็นที่รัก ใคร่ต่อการศึกษา จึงถูกเขาตู่เอาว่าเป็นองค์ที่เป็นอลัชชีมีศีลไม่บริสุทธเหมือนพระผู้เป็นเจ้าทัพพมัลลบุตรถูกตู่เอาว่าเป็นพระทัพพะผู้ประพฤติไม่สมควร ทั้งนี้เพราะมีชื่อทัพพะ เหมือนกัน

ในรัชสมัยพระเจ้าอโลงจัญญ[1] มีพระเถระ ๒ องค์ในนครอริมัททนะ คือ พระมหาวิมลพุทธิเถระ กับพระจุลวิมลพุทธิเถระ ท่านทั้ง ๒ นี้เป็นผู้เชี่ยวชาญในพระปริยัติ พระมหาวิมลพุทธิเถระ ทำคัมภีร์นยาส (คัมภีร์ฝาก) พรรณนาคัมภีร์กัจจายนะ (ตำราไวยากรณ์ภาษามคธของท่านกัจจายนะ) แต่บางอาจารย์กล่าวว่า คัมภีร์นยาสนั้น พระวิมลพุทธิเถระชาวเกาะสีหพเป็นผู้ทำ ส่วนพระจุลวิมลพุทธิเถระได้ทำโบราณฎีกาวุตโตทัย

พระสัทธรรมญาณเถระได้ทำคัมภีร์ฉันทสารัตถวิกาสินี พระเวปุลลเถระทำคัมภีร์วจนัตถโชติ ในรัชสมัยพระเจ้านรปติ อำมาตย์ผู้หนึ่งทำโบราณฎีกาคัมภีร์นยาส เล่ากันมาว่า อำมาตย์ผู้นี้เมื่อครั้งเป็นพระภิกษุเห็นราชธิดาที่เกิดกับนางสนมคนหนึ่ง มีจิตปฏิพัทธติดตรึงเหมือนวานรติดตัง

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณว่า พระเจ้านรปติสิทธิสุ ครองราชสมบัติในปีจุลศักราช ๔๘๗ เข้าใจว่าเป็นรัชสมัยของพระเจ้าอโลงจัญญ แต่เรียกพระนามผิดกัน

พระราชาทรงทราบเรื่องเข้า ตรัสว่าถ้าเธออยากได้ราชธิดา ก็ทำคัมภีร์ขึ้นสักคัมภีร์หนึ่งให้มีเนื้อความแยบคายบริบูรณ์ด้วยข้อวินิจฉัย ถ้าเธอสามารถทำได้ เธอก็จะได้ราชธิดา นั่นแหละท่านจึงทำโบราณฎีกาพรรณนาคัมภีร์นยาส

พอท่านสึกจากพระภิกษุแล้ว พระราชาทรงประทานราชธิดาคนนั้นให้ แล้วทรงตั้งในตำแหน่งอำมาตย์ลูกหลวง คือยกให้มีศักดิ์เป็นเจ้าเรียกตามภาษาพม่าว่า สัมเบียญ แม้คัมภีร์ที่ท่านทำนั้นก็เรียกตามชื่อนั้นว่า คัมภีร์สัมเบียญ

ในรัชสมัยพระเจ้าฉัตตคุหินทะ พระธรรมเสนาบดีเถระได้ทำปกรณ์ชื่อการิกา เป็นปกรณ์พรรณนาโบราณฎีกาคัมภีร์สัมเบียญนั้น ได้ยินว่าท่านนั่งทำปกรณ์การิกาที่นันทวิหารใกล้ถ้ำนันทคูหาที่พระเจ้าฉัตตคุหินทะโปรดให้สร้างขึ้น ครั้งนั้น พระอรหันต์ทั้งหลายมาจากถ้ำนันทมูลที่ภูเขาคันธมาทน์เข้ามาจำพรรษาในวิหารนั้น พระอาจารย์ทั้งหลายพากันพูดว่า คัมภีร์ที่พระเถระทำไว้นั้น บัณฑิตควรถือเอาเป็นหลักฐานได้ เพราะพระเถระได้ทำต่อหน้าพระอรหันต์เหล่านั้น สามเณรชื่อธรรมทัสสีทำปกรณ์ชื่อวาจาวาจกะ พระเถระองค์หนึ่งชื่อ สัทธรรมสิริอยู่ตำบลหนึ่งใกล้ภูเขาขณิตถิปาทะ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้นครอริมัททนะ ได้ทำคัมภีร์ชื่อ สัททัตถเภทจินดา[๑] และท่านยังได้แปลคัมภีร์

---

๑. คัมภีร์สัททัตถเภทจินดา กล่าวถึงความหมายต่าง ๆ ของศัพท์ภาษามคธและเนื้อความอันลึกลับ คัมภีร์นั้น มีฎีกาชื่อ ฎีกาสัททัตถเภทจินดา กล่าวถึงพระสัทธรรมสิริผู้ทำคัมภีร์สัททัตถเภทจินดาว่า ท่านอยู่ในนครอริมัททนะ รัฐตัมพทีปะในประเทศพม่า รัฐตัมพทีปะกับภูเขาขณิตถิปาทะเป็นชื่อท้องที่ใกล้เคียงกันในประเทศพม่า ภูเขาขณิตถิปาทะนั้นพม่าครั้งก่อนเรียกว่า ตุาวะตอง และปัจจุบันนี้เรียกว่าตูยินตอง อยู่ในจังหวัดปากานหรือพุกาม

พระเวทชื่อ พฤหัต[๑] เป็นภาษาพม่า พระสัทธรรมกิตติเถระ ได้ทำคัมภีร์ปทานุกรมชื่อเอกักขรโกส ในฎีกาเอกักขรโกสกล่าวว่า เมื่อจุลศักราช ๘๘๗ (พ.ศ. ๒๐๖๘) ศาสนาในรัฐตัมพทีปะทั้งสิ้นเสื่อมรัสมีลงเพราะภัยพวกมิจฉาทิฐิตระกูลชลุม สมุดหนังสือถูกไฟเผาเสียหายเป็นอันมาก พระสัทธรรมกิตติเถระ ท่านทราบเรื่องนั้น คิดว่า ถ้าพระปริยัติธรรมเสียหาย ปฏิบัติธรรมก็จะเสียหายด้วย เมื่อปฏิบัติธรรมเสียหาย ปฏิเวธธรรมจะมีได้อย่างไร ท่านเกิดความสลดใจ จึงได้ทำคัมภีร์เอกักขรโกสนี้ขึ้น

พระสาครเถระได้ทำคัมภีร์มุขมัตตสาระ

## สมัยพระเจ้ากุยจุวา

จุลศักราช ๕๘๑ (พ.ศ. ๑๗๖๒) พระเจ้าไชยสิงขะ[๒] ทรงสลดพระทัยเพราะราชบุตรหนุ่มองค์หนึ่งสิ้นพระชนม์ ทรงปรารถนาเป็นปัจเจกพุทธ ราช

---

๑. คัมภีร์พฤหัต ไม่ได้บอกชัดว่า พฤหัตอะไร เพราะชื่อนี้ มีหลายคัมภีร์ด้วยกัน เช่นในหมวดฤคเวท มีคัมภีร์พฤหัตชื่อ พฤหัตเทวตาว่าด้วยลำดับเทวดาที่มีอยู่ในไตรเพท เสนกะมหาฤษีเป็นผู้แต่ง ในหมวดตันตระมีคัมภีร์ชื่อพฤหัทพรหมสังหิตาว่าด้วยประชุมความรู้ของปุรพุรหุม พระนารทเทวมหาฤษีเป็นผู้แต่ง ในหมวดนิยาย มีคัมภีร์ชื่อ พฤหัทกถาโศลกสังครหะ เป็นนิทานต่างๆ พุทธสวามีบัณฑิตเป็นผู้แต่ง ในหมวดโชยติศาสตร์ มีคัมภีร์ชื่อ พฤหัตสังหิตา ว่าด้วยประมวลโหราศาสตร์หลายประเภท ดาวพระเคราะห์และพระเคราะห์ต่างๆ ฤกษ์ยามต่างๆ ลักษณะของคนและสัตว์ต่างๆ ท่านศรีวราหมิหิระเป็นผู้แต่ง เข้าใจว่าคัมภีร์ที่พระสัทธรรมสิริเถระแปลนั้น น่าจะเป็นคัมภีร์พฤหัตสังหิตานี้เอง แม้จะมีคำว่าคัมภีร์พระเวทนำหน้าก็เป็นความเข้าใจของผู้แต่งหนังสือเรื่องนี้ว่าเป็นพระเวท ซึ่งความจริงไม่ใช่คัมภีร์พระเวท แต่เป็นคัมภีร์ประกอบความรู้ต่างๆ ในประเทศพม่ามีตำราดูลักษณะคนและสัตว์ต่างๆ กับตำราเกี่ยวกับโหราศาสตร์โชยติศาสตร์มานานแล้ว จึงน่าจะเป็นคัมภีร์พฤหัตที่กล่าวนี้

๒. ในหนังสือวชิรญาณว่า พระเจ้านรสีหบดีหรือทะรุพะยีเม็ง เสวยราชย์เมื่อจุลศักราช ๕๖๘ น่าจะเป็นองค์เดียวกับพระเจ้าไชยสิงขะ

บุตรองค์หนึ่งของพระองค์ครองราชสมบัติทรงพระนามว่า กุยจุ๑ว่า พระองค์ได้รับราชลัญจกร (ตราตั้ง) ว่า ธรรมราชา แต่เรียกตามภาษาพม่าว่า กุยจุวา เพราะพระองค์รอบรู้ไตรปิฎกตามความจริง นัยว่าพระองค์เชี่ยวชาญในบาลี อรรถกถาฎีกาและคัมภีร์อื่น ๆ เพียงแต่จะสากัจฉาสนทนาโต้ตอบปัญหาในไตรปิฎกก็ไม่มีใครสนทนากับพระองค์ได้ พระองค์ทรงศึกษาเล่าเรียนไตรปิฎกมาแล้ว ดังนั้นพระองค์จึงสอนคัมภีร์แก่พระภิกษุสงฆ์วันละ ๗ ครั้งทุกวัน

พระองค์โปรดให้ขุดสระขึ้นสระหนึ่งใกล้ภูเขาขณิตถิปาทะ แล้วโปรดให้สร้างพลับพลาขึ้นที่นั่น พระองค์ประทับสอนคัมภีร์ในพลับพลานั้น ราชกิจทั้งหมด ทรงมอบให้แก่อุปราชซึ่งเป็นราชบุตรของพระองค์ ทรงทำปกรณ์ชื่อสัททพินทุอย่างย่อ และปกรณ์ชื่อปรมัตถพินทุเพื่อประโยชน์แก่พระสนมฝ่ายในซึ่งกำลังศึกษาคัมภีร์อยู่จะได้เล่าเรียนเป็นคู่มือศึกษาคัมภีร์ น้ำพระทัยของพระองค์ยินดีอยู่แต่พระปริยัติอย่างเดียว ไม่ปรารถนาสดับตรับฟังราชกิจอื่น ๆ มีคนพูดกันว่าพระราชาอนุรุทธทรงปลูกตาลแล้วอธิษฐานว่าตาลเหล่านี้ออกผลเมื่อใด เราจะได้เป็นราชาในอนาคตอีกเมื่อนั้น ราษฎรชาวเมืองจึงพากันเข้าใจว่า พระเจ้ากุยจุวาองค์นี้คือพระเจ้าอนุรุทธนั่นเอง และเขาพูดกันว่าพระเจ้าสมมุติ พระเจ้าอนุรุทธ พระเจ้ากุยจุวา ทั้ง ๓ องค์นี้มีพระอัธยาศัยเหมือนกัน

ในคัมภีร์ราชประวัติกล่าวว่า พระราชาองค์นี้สร้างเจดีย์ไว้องค์หนึ่งยังไม่เสร็จ เพราะมัวขวนขวายพระปริยัติเสีย พระองค์ให้หาอิฐ ปราบพื้นที่ให้เสมอ และกิจการอื่น ๆ ทั้งหมดในวันเดียวกัน หากษัทำในวันแข็ง

---

๒. คำว่า กุยจุวา เป็นภาษาพม่าแปลว่า มูลดินที่ถูกสัตว์คุ้ยเขี่ยซะหมายถึงการแตกฉานในไตรปิฎกระมัง ในหนังสือชิรญาณเรียกว่า กะยอชะวา

ดังนั้น เจดีย์องค์นั้นจึงปรากฏตามภาษาพม่าว่า เจดีย์ปรสตาห จนทุกวันนี้

ราชธิดาของพระเจ้ากุยจุวา องค์หนึ่งได้ทำคัมภีร์ชื่อ วิภัตยัตถ

## ประวัติอาจารย์ทิศาปาโมกข์

ได้ยินว่า แต่เดิม ศาสนาในนครอริมัททนะมีผู้ศึกษาเล่าเรียนจำทรงเป็นต้น เจริญมาก เล่ากันว่า มีพระขรัวตาองค์หนึ่งในนครอริมัททนะบวชเมื่อแก่ อยากจะได้ดินสอหินไว้สำหรับหัดเขียนคัมภีร์ จึงเข้าไปในพระราชวัง พระราชาตรัสถามว่า มาธุระอะไร ? ท่านตอบว่า ที่มาก็เพราะอยากได้ดินสอหินไว้สำหรับหัดเขียนคัมภีร์

พระราชาตรัสว่า ท่านแก่ออกอย่างนี้ แม้จะอุตส่าห์เล่าเรียนคัมภีร์ก็ไม่เห็นว่าจะมีโอกาสรู้คัมภีร์ได้ เออ ถ้าสากออกหน่อนั้นแหละอาจฉลาดรอบรู้คัมภีร์ได้ ภายหลังจากนั้น ท่านกลับไปวิหาร ได้เล่าเรียนเขียนอ่านทุก ๆ วัน อาศัยใช้ดินสอโตขนาดไม้สีฟัน เรียนในสำนักอาจารย์ตั้งแต่มูลกัจจายน อภิธัมมัตถสังคหะเป็นต้น

ท่านเรียนไม่นานมีความฉลาดรอบรู้คัมภีร์ต่าง ๆ จึงเอาหน่อชมพู่ผูกติดกับสากให้คนแบกเข้าไปในพระราชวัง พระราชาตรัสถามว่า มาทำไมอีกล่ะ ? ท่านตอบว่า นี่ยังไงล่ะมหาบพิตร สากออกหน่อแล้ว อาตมภาพมาเพื่อถวายพระพรให้ทรงทราบ พระราชาทรงทราบว่าท่านพูดหมายถึงจะบอกว่าได้ฉลาดรอบรู้คัมภีร์ทั้งหลายแล้ว แต่เพื่อจะทดลองดูว่าท่านพูดจริงหรือพูดเล่น จึงส่งท่านไปยังสำนักพระมหาเถระทั้งหลาย แม้พระมหาเถระถามข้อที่ยาก ๆ ท่านก็ตอบได้หมด ครั้นแล้ว ท่านจึงขอร้องพระมหาเถระเหล่านั้นว่า ท่านถามข้าพเจ้ามากแล้ว ข้าพเจ้าใคร่ถามท่านบ้าง โปรดให้โอกาส แล้วท่านก็ถามว่า คำว่า อัญญ (คนละอย่าง) ในบทว่า อัญญสมานเจตสิก

คือเจตสิกดวงเดียวเป็นได้ทั้งบุญและบาปคนละอย่างก้ำกึ่งกัน โปรดชี้เจาะจงลงไปว่าตรงไหนเป็นเส้นแดนตายตัวระหว่างบุญและบาป พระมหาเถระทั้งหลายไม่ได้คิดไว้ก่อนจึงไม่อาจตอบได้ในทันที พระราชาทรงทราบความนั้นแล้วมีพระทัยชื่นชมยินดี ทรงแต่งตั้งในตำแหน่งพระอาจารย์มีชื่อว่า ทิสาปาโมกข์ แม้ท่านจะไม่ได้ทำคัมภีร์อะไรไว้ ก็เหมือนท่านทำคัมภีร์ ท่านเกิดในศาสนาทำอุปการะแก่ชนรุ่นหลังโดยให้คำแนะนำสั่งสอนเป็นต้น

สมกับที่กล่าวไว้ว่า

บุคคลไม่ควรท้อใจว่า เราแก่แล้ว มีปัญญาทึบ ถึงจะอุตส่าห์เรียนปริยัติ ก็ไม่สามารถจะรู้ แล้วก็เลยไม่ขวนขวายพยายาม คนที่ใคร่ต่อความฉลาดรอบรู้พระสัทธรรม ควรทำความอุตสาหะ

พระภิกษุบวชเมื่อแก่ แม้มีอายุมากแล้ว ปัญญาทึบ แต่ใคร่ต่อการศึกษา อาศัยความอุตสาหะ ก็ยังถึงความฉลาดรอบรู้ในพระธรรมได้ ฯ

**หญิงในนครอริมัททนะเรียนคัมภีร์**

นัยว่า สมัยก่อน ในนครอริมัททนะ แม้ผู้หญิงก็เล่าเรียนคัมภีร์กันต่างยกย่องปริยัติศาสนาด้วยการเล่าเรียนจดจำเอาไว้เป็นส่วนมาก ผู้หญิงเมื่อพบปะกันเข้า มักจะถามว่า เธอเรียนคัมภีร์ถึงไหนแล้ว ว่าปากเปล่าคัมภีร์ได้ถึงไหน ได้ยินว่าหญิงคนหนึ่ง ถามหญิงด้วยกันว่า เธอว่าปากเปล่าคัมภีร์ได้ถึงไหน ? หญิงที่ถูกถาม ตอบว่า เดี๋ยวนี้ฉันยุ่งมัวกังวลลูกชายหนุ่ม ๆ หลายคน ว่าปากเปล่าได้ไม่มากเท่าไร ว่าได้เพียงกุสลติกะในสมันตามหาปัฏฐานเท่านั้นเอง

ต่อไปนี้เป็นเรื่องหนึ่งที่ผู้หญิงชาวนครอริมัททนะเรียนปริยัติ คือ พระภิกษุองค์หนึ่งกำลังไปบิณฑบาต หญิงรุ่นสาววัย ๑๒ ขวบคนหนึ่งถามท่านว่า พระคุณเจ้าชื่อไร เจ้าคะ พระภิกษุตอบว่า อาตมาชื่อเขมา เด็กหญิงพูดว่า เอ พระคุณเจ้าเป็นผู้ชาย ทำไมชื่อเป็นผู้หญิง

ขณะนั้น แม่นั่งอยู่ในบ้านได้ยินเข้า จึงพูดกับลูกว่า ลูกไม่รู้ลักษณะศัพท์ราชาทิคณะดอกหรือ บุตรหญิงตอบว่า รู้จ้ะ แต่ศัพท์ว่าเขมะไม่ใช่พวกเดียวกับศัพท์ราชาทิคณะ มารดายืนยันว่า ใช่ ศัพท์ว่า เขมะนี้ เป็นพวกเดียวกับศัพท์ราชาทิคณะโดยเอกเทศ

ในข้อนี้ บุตรหญิงอธิบายความหมายดังนี้คือ ศัพท์ราชาทิคณะนั้น คำว่า ราชา เมื่อประกอบด้วยปฐมาวิภัติในฐานะเป็นผู้ทำหรือเป็นกัตตา ไม่ปรากฏเป็นเสียงสระโอเลย คือไม่ปรากฏเป็นราโช ไม่ว่าในที่ไหน เว้นแต่ศัพท์ว่า เทวราโช เพราะนั่นเป็นคำสมาส คือ เทวะ กับ ราชะ ผสมกัน จึงเป็นเทวราโชได้ ถ้าเฉพาะ ราช ศัพท์แล้ว ต้องเป็น ราชา เสมอ นี้คือลักษณะของศัพท์ราชาทิคณะ แต่ศัพท์ว่า เขมะ เมื่อประกอบปฐมาวิภัติแล้วจะต้องเป็น เขโม หรือถ้าเป็นลิงค์อื่น คือเป็นนปุสกลิงค์ก็ต้องเป็น เขมำ ไม่ว่าในที่ไหน ถ้ารูปศัพท์เป็น เขมา ก็ต้องเป็นอิตถีลิงค์เพศหญิง ไม่ใช่ปุลลิงค์เพศชาย ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ศัพท์ เขมะ ไม่ใช่ศัพท์จำพวกราชาทิคณะ

ส่วนแม่นั้นมีอธิบายความหมายดังนี้ คือ ศัพท์ เขมะ นั้น ถ้าเป็นศัพท์ประเภทดังชื่อ ก็เป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์ และเมื่อศัพท์ เขมะ ใช้ในเรื่องสัญญาศัพท์ คือเป็นศัพท์บอกเครื่องหมาย ประกอบปฐมาวิภัติเป็นผู้ทำคือเป็นกัตตา ปรากฏเป็นสระอาว่า เขมาดังนี้แล้ว ศัพท์ เขมะ ก็เป็นพวกเดียวกับศัพท์ราชาทิคณะโดยเอกเทศ ดังนั้นศัพท์ว่า เขมา จึงเป็นเพศชายเหมือนศัพท์ว่า ราชา เพราะ

ศัพท์ว่า เขมา นี้ ตามปกติถือเป็นเพศหญิงเป็นอิตถีลิงค์ แต่ถ้านับเข้าในพวกราชาทิคณะแล้ว ก็ถือเป็นเพศชายคือเป็นปุลลิงค์ได้ เช่น ราชา แปลว่า พระเจ้าแผ่นดินเป็นเพศชาย เขมา ที่เป็นพวกราชาทิคณะ ก็เป็นเพศชายได้เหมือนกัน

อีกเรื่องหนึ่ง ที่ผู้หญิงชาวนครอริมัททนะเรียนปริยัติคือ

ได้ยินมาว่า ในนครอริมัททนะ มีเศรษฐีคนหนึ่ง มีลูกชายคนหนึ่ง ลูกหญิง ๒ คน อยู่มาวันหนึ่ง เศรษฐีรู้สึกร้อนขึ้นมาจึงนั่งอาบน้ำอยู่บนเรือน ขณะนั้น สาวใช้คนหนึ่งยืนอยู่ใต้ถุนกำลังทำงานอย่างหนึ่ง มองไปเห็นของลับของเศรษฐีนั้นเข้า เศรษฐีรู้ตัวแล้วจึงผูกคำพูดเป็นภาษามคธขึ้นประโยคหนึ่งว่า สาขำโอโลเกสิ แล้วให้ลูกชายแปล ลูกชายจึงแปลว่า สาขำ กิ่งไม้ โอโลเกสิ เขาแหงนดูแล้ว ได้ความว่า เขาแหงนดูกิ่งไม้ (สาขำ โอโลเกสิ อุทิกฺขติ) ต่อมาท่านให้ลูกหญิงแปล นางจึงแปลว่า สุนัขแหงนดูอากาส (สา สุนกฺโข ขำ อากาสำ โอโลเกสิ อุทิกฺขติ) ครั้นแล้ว ท่านให้ลูกหญิงอีกคนหนึ่งแปล นางแปลว่า หญิงนั้นแหงนหน้าดูองคชาต (สา อิตฺถี ขำ องฺคชาตำ โอโลเกสิ มุขมุทฺธำ กตฺวา โอโลเกสิ)

อีกเรื่องหนึ่ง ที่ผู้หญิงชาวนครอริมัททนะเรียนปริยัติคือ

ได้ยินว่า สามเณรองค์หนึ่งเป็นชาวเมืองรัตนปุระประเทศรามัญ ทราบข่าวว่า ในนครอริมัททนะ แม้ผู้หญิงก็เชี่ยวชาญในภาษามคธ จึงคิดจะไปทดลองสอบความรู้ดู ได้เดินทางไปยังนครอริมัททนะ ครั้นมาถึงกลางทางใกล้นครอริมัททนะ เห็นหญิงสาวคนหนึ่งนั่งเฝ้าไร่ฝ้ายอยู่ สามเณรจึงเข้าไปหาหญิงนั้นเพื่อจะถามหนทาง ครั้นแล้วหญิงสาวถามสามเณรเป็นภาษามคธว่า กุโต อาคโตสิ (ท่านมาจากไหน) สามเณรตอบเป็นภาษามคธเหมือนกันว่า

รตนปุรโต อหำ อาคจฺฉติ (ฉันมาจากเมืองรัตนปุระ) นางถามต่อไปว่า กุหึ คโตสิ (ท่านจะไปไหน) สามเณร ตอบว่า อริมทฺทนนครำ คจฺฉติ (จะไปนครอริมัททนะ) หญิงสาวจึงพูดว่า ท่านพูดภาษามคธไม่ใคร่ครวญวินิจฉัยการผูกประโยคเสียเลย แทนที่ท่านผูกประโยคบอกกัตตาคือผู้ทำเป็น "ฉัน" กลับผูกประโยคบอกกัตตาเป็น "เขา" ถ้อยคำของบัณฑิตจะต้องได้ถ้อยกระทงความ มีอรรถบริบูรณ์ ไม่ผิดพลาดจากนัยของศัพท์ เหมือนจันทร์เต็มดวงมิใช่หรือ ?

สามเณร อดสูใจ คิดว่า เพียงแต่เด็กหญิงจน ๆ เผ้าไร่เผ้านาก็ยังฉลาดปราชญ์เปรื่องรู้นัยของศัพท์ภาษามคธถึงเพียงนี้แล้ว จะป่วยกล่าวไปใยถึงหญิงผู้ใหญ่ชั้นผู้ดีมีทรัพย์ ดังนั้น จึงหมุนตัวกลับจากที่นั้น

นี่คือ ศาสนาประดิษฐานในนครอริมัททนะ รัฐตัมพทีปะ ประเทศพม่าโดยอำนาจพระเถระปรัมปรา (สืบ ๆ กันมา)

## ศาสนาในนครเกตุมดี

บัดนี้ จะได้กล่าวถึงประวัติศาสนาในนครเกตุมดี รัฐไชยวัฒนะ ประเทศพม่า สืบต่อไป

เมื่อจุลศักราช ๘๗๒ (พ.ศ. ๒๐๕๓) มีพระราชาองค์หนึ่งทรงพระนามว่ามหาสิริไชยสูระ[๑] ครองราชสมบัติในนครเกตุมดี รัฐไชยวัฒนะ พระองค์อาศัยช้างเชือกหนึ่ง ชื่อเทพนาคซึ่งเป็นช้างแสนรู้จึงแผ่พระราชอาณาจักรได้กว้างขวางลุจุลศักราช ๘๙๒ (พ.ศ. ๒๐๗๓) ในรัชสมัยของพระองค์ มีพระเถระองค์

---

๑. ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ว่า พระเจ้าโชหันปวา ครองภุกามเมื่อ จุลศักราช ๘๘๘ จะเป็นองค์เดียวกันกระมัง

หนึ่งชื่อมหาปรักกมะลงเรือมาจากเกาะสีหพลถึงนครเกตุมดี พระราชาโปรดให้สร้างวิหารใหญ่ในด้านทิศใต้นครทวาราวดีถวายพระเถระ ทั้งถวายอาหารเป็นนิตย์ด้วย พระองค์โปรดให้ผูกพัทธสีมาในวิหารนั้นแล้ว ชั่งโลหะหนักเท่าพระองค์หล่อพระพุทธรูปโลหะไว้ในพระอารามนั้น และพระพุทธรูปองค์นั้น เมื่อทำเสร็จแล้วมีชื่อปรากฏทั่วไปว่าพระลังกาทีปะ

## เถียงเรื่องน้ำตาลสดเป็นสุราเมรัยหรือไม่

ในรัชสมัยของพระองค์ เกิดโต้เถียงกันด้วยเรื่องสุราเมรยสิกขาบท คือ อาจารย์ฝ่ายหนึ่งกล่าวว่า น้ำตาลสด นับตั้งแต่ไหลจากตาลตะโหนดหรือมะพร้าวใหม่ ๆ ไม่ควรดื่ม ถ้าดื่ม ย่อมผิดศีลหรือต้องอาบัติสุราเมรยสิกขาบท เพราะท่านเข้าใจคำอธิบายในฎีกากังขาวิตรณีผิดไป คือ ในฎีกานั้นอธิบายคำว่า พีชโต ปฏฺฐาย นับตั้งแต่กำเนิดเริ่มแรก หมายความว่า นับตั้งแต่ปรุงเครื่องหมักส่าแล้วใส่น้ำตาลสดลงในหม้อหมักน้ำตาลสดนั้น (แม้จะยังไม่ทันมีรสเมาก็) ไม่ควรดื่ม และนับตั้งแต่ปรุงเครื่องหมักส่าเตรียมไว้ น้ำตาลสดที่ไหลใหม่ ๆ ออกจากตาลตะโหนดหรือมะพร้าวก็ไม่ควรดื่ม แต่อาจารย์อีกฝ่ายหนึ่งกล่าวว่า น้ำตาลสดที่ไหลใหม่ ๆ จากตาลตะโหนดหรือมะพร้าวดื่มได้ไม่ผิดศีลหรือไม่ต้องอาบัติ

ในข้อโต้เถียงนั้น อาจารย์ฝ่ายแรกมีอธิบายว่า คำว่า พีชโต ปฏฺฐาย นับตั้งแต่กำเนิดเริ่มแรกนั้น คือ นับตั้งแต่ปรุงเครื่องหมักส่าแล้วใส่น้ำตาลสดลงในหม้อหมัก น้ำตาลสดในหม้อหมักนั้น (แม้ยังไม่ทันมีรสเมา) ไม่ควรดื่ม และเมื่อได้ปรุงเครื่องหมักส่าลงไปแล้ว น้ำตาลสดที่ไหลออกใหม่ ๆ

จากงวงตาลหรืองวงมะพร้าว ไม่ควรดื่ม

ตกว่า อาจารย์ทั้ง ๒ ฝ่าย โต้เถียงกันว่า น้ำตาลสดแห่งตาลตะโหนด หรือมะพร้าว ตั้งแต่ไหลออกมาใหม่ๆ ควรดื่มหรือไม่ควร พระมหาปรักกมะเถระผู้ไปลังกามาแล้ว ท่านอยู่ในท่ามกลางพระเถระทั้ง ๒ ฝ่าย จึงตัดสินว่า น้ำตาลสดเช่นนั้นดื่มได้ ไม่ผิดศีลหรือไม่ต้องอาบัติ และท่านได้ทำคัมภีร์ขึ้นฉบับหนึ่ง ชื่อ คัมภีร์สุราวินิจฉัย

ศาสนาได้ประดิษฐานในนครเกตุมดี เพราะอาศัยพระเจ้ามหาสิริไชยสูระผู้สร้างนครเกตุมดี ดังนี้แล

นี่คือศาสนาประดิษฐานในนครเกตุมดี ประเทศพม่า

## ศาสนาในนครขันธปุระ

บัดนี้ จะได้กล่าวถึงประวัติศาสนาในนครขันธปุระ รัฐตัมพทีปะ ประเทศพม่า ต่อไป

เรื่องมีอยู่ว่า เมื่อจุลศักราช ๖๖๔ (พ.ศ. ๑๘๔๕) กษัตริย์ ๓ องค์พี่น้องขับไล่พระเจ้ากิตติตระออกจากราชสมบัติแล้ว เสวยราชย์ในนครขันธปุระ

ครั้งนั้น ราชบุตรองค์หนึ่งของพระเจ้ากิตติตระได้ไปขอร้องพระเจ้ากรุงจีนยกกำลังทหารเป็นอันมากมาล้อมนครขันธปุระไว้ กษัตริย์ทั้ง ๓ พระองค์จึงนิมนต์พระมหาเถระผู้ฉลาดรอบรู้ไตรปิฎกองค์หนึ่งมาปรึกษาหารือ พระมหาเถระกล่าวว่า งานชั้นนี้เป็นการเมือง สมณะไม่ควรวิจารณ์ แม้อาตมภาพก็เป็นสมณะ ขอให้ไปปรึกษาหารือกับพวกพ่อนำ กษัตริย์ทั้ง ๓ จึงเรียกพวกพ่อนำมาแล้วทรงปรึกษาหารือ พวกพ่อนำจึงพากันไปเล่นน้ำพลางร้องเพลงไปพลางว่า

แม้นเหตุไม่มีที่ใด ที่นั้นก็ไม่มีผล
แม้นของเน่าไม่มีปะปน แมลงวันไม่วนเวียนตอม ฯ

กษัตริย์ ๓ พี่น้อง ทรงสดับเพลงนั้นแล้ว คิดว่าเราจะจับพระเจ้ากิตติตระจากเรือนจำไปฆ่าเสียแล้ว จึงจะดำรงอยู่ในราชสมบัติในขณะนี้ได้ แล้วทรงกระทำตามที่คิด แสดงพระเศียรของพระเจ้ากิตติตระให้พวกทหารเห็นแล้ว ตรัสว่า พวกท่านกลับไปเสียเถิด นี่คือเศียรของพระเจ้ากิตติตระเดี๋ยวนี้พระองค์เสด็จไปปรโลกแล้ว พวกทหารจีนเหล่านั้น จึงร้องบอกว่าราชวงศ์ไม่มีแล้ว เราไม่ปรารถนาจะรบกับพระราชาองค์ที่เราจะแต่งตั้งไว้ในราชสมบัติ เรามาเพราะคิดดังนี้ แต่บัดนี้ พระราชาองค์นั้นไม่มีแล้ว ครั้นแล้ว ก็พากันยกทัพกลับ

ส่วนพระเถระนั้นเพียงแต่พูดว่า ขอให้ไปปรึกษาหารือกับพวกพ้อนรำ จึงเห็นได้ว่า ท่านไม่ขาดจากความเป็นภิกษุ สมกับที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ปาราชิกสิกขาบทที่ ๓ และที่ ๒ ใช้ให้เขาทำก็ดี พูดเปรย ๆ ให้เขาทำก็ดี ย่อมเป็นอาบัติ (ขาดจากความเป็นภิกษุ) ส่วนปาราชิกสิกขาบทที่ ๑ และที่ ๔ นั้น ต้องทำเองจึงจะเป็นอาบัติ ฯ

ในนครขันธปุระนั้น พระเถระที่เป็นวงศ์อรหันตะคณะ วงศ์ฉปทะคณะ วงศ์อานันทะคณะ ในนครอริมัททนะ มีอยู่ด้วยกันเป็นจำนวนมาก แต่ไม่มีคัมภีร์ที่ทำโดยพระเถระเหล่านั้นเลย

นี่คือศาสนาประดิษฐานในนครขันธปุระ

## ศาสนาในนครวิชยปุระ

บัดนี้ จะได้กล่าวถึงประวัติศาสนาในเมืองวิชยปุระ (เมืองเชียง)

รัฐตัมพทีปะ ประเทศพม่า สืบต่อไป

ในปีจุลศักรงช ๖๗๔ (พ.ศ. ๑๘๕๕) พระราชาทรงพระนามว่าสีหสูระ[๑] ทรงสร้างเมืองวิชยปุระ ภายหลังจากนั้นอีก ๒ ปี พระองค์ได้ช้างเผือกเชือกหนึ่งที่แม่น้ำจมูน จึงปรากฏพระนามว่า เอกเสติภินท (พระเจ้าช้างเผือก)

ในรัชสมัยของพระราชาองค์นี้ เมืองวิชยปุระพระภิกษุที่มีศีล ละอายต่อบาป มีศีลเป็นที่รัก ไม่มีมากเท่าไรนัก มีแต่พวกสมณกุตตกะที่หลบภัยในสมัยพระเจ้าอนุรุทธหนีไปจากนครอริมัททนะเหลืออยู่มาก ภายหลังเมื่อพระจุลอรหันตเถระ พระทิพพจักขุเถระมาแล้ว พระภิกษุที่ละอายบาป มีศีลเป็นที่รัก มีกำลังมากเข้า คณะสงฆ์จึงเจริญขึ้น ฝ่ายพระราชา นิมนต์พระทิพพจักขุเถระเข้าไปในวังถวายอาหารบิณฑบาตให้ฉันทุกวัน พระองค์ได้พระสารีริกธาตุ ๗ องค์ที่พระเจ้าอนุรุทธใส่พานพระศรีไว้บูชา จึงทรงบรรจุไว้ในเจดีย์จะญอขุง ๕ องค์ เหลืออีก ๒ องค์ ทรงมอบให้อำมาตย์ปุญญะเอาไปบูชา และอำมาตย์นั้นก็ได้นำไปบรรจุไว้ในปุญญะเจดีย์เมืองไชยปุระ

นัยว่า ครั้งนั้น พวกสมณกุตตกะประพฤติตนเหมือนคฤหัสถ์ รับใช้เจ้านายและมหาอำมาตย์ทั้งหลาย ลุจุลศักราช ๖๘๔ (พ.ศ. ๑๘๖๕) ราชบุตรองค์ใหญ่ของพระเจ้าสีหสูระ พระนามว่าอุชนะ[๒] ได้เป็นพระราชาครองราชสมบัติ และพระองค์โปรดให้สร้างวิหาร ๗๗ แห่งในท้องที่ชื่อ อวปั่งเกียว โดยใช้ไม้จำปาล้วน ๆ วิหารเหล่านั้นเสร็จเรียบร้อยเมื่อจุลศักราช ๗๐๒ (พ.ศ. ๑๘๘๓)

วิหารทั้งหมดนั้น วิหารที่เป็นประธานชื่อจัมปกวิหาร ทรงถวายแก่

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณว่า ในปีจุลศักราช ๖๗๕ พระเจ้าสีหสตะสีเจง ราชบุตรของพระเจ้าสีหคัพโก ได้ครองเมืองเชียง คือ เมืองวิชยปุระ

๒. ในหนังสือวชิรญาณว่า พระเจ้าอุษณะเสวยราชย์เมื่อปีจุลศักราช ๖๘๔ เป็นองค์เดียวกันกับพระเจ้าอุชนะ เรียกสำเนียงเพี้ยนกันไป

พระสุธรรมมหาสามีเถระผู้เป็นบุตรของอำมาตย์ และท่านเป็นวงศ์ของพระอรหันตเถระ นครอริมัททนะ

วิหารบริวารชื่อเชตวัน ทรงถวายแก่พระคุณารามเถระ ผู้ว่าปากเปล่าวินัยปิฎกได้ทั้งหมด ท่านเป็นวงศ์ของพระอานันทเถระ นครอริมัททนะเหมือนกัน

วิหารบริวารชื่อกุลวิหาร ทรงถวายแก่พระอาทิจจรังสีเถระ ท่านเป็นวงศ์ของพระอานันทเถระเช่นกัน

วิหารบริวารชื่อสุวรรณวิหาร ทรงถวายแก่พระสุธรรมาลังการะ วงศ์พระอานันทเถระเหมือนกัน

วิหารบริวารชื่อนีจเคหะ ทรงถวายแก่พระวรปัตตเถระ ท่านเป็นอันเตวาสิกของพระสุธรรมมหาสามี

วิหารบริวารชื่อทักษิณโกฏิ ทรงถวายแก่พระสิริปุญญวาสีเถระ อันเตวาสิกของพระสุธรรมมหาสามีเถระ

พระองค์ทรงปลูกต้นโพธิ์ใกล้ๆ วิหารเหล่านั้นด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง แล้วทรงถวายนาไร่และเลขวัดเพื่อคอยปฏิบัติบำรุงวิหารเหล่านั้น

พระเถระเหล่านั้นเป็นวงศ์พระภิกษุนครสุธรรมปุระและนครอริมัททนะเป็นผู้ละอายต่อบาป มีศีลเป็นที่รัก เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า ศาสนาในเมืองวิชยปุระบริสุทธิ์อย่างยิ่ง

ศิษย์ของพระเถระเหล่านั้นที่สืบๆ กันมา มีประมาณหลายพัน ศิษย์บางพวกที่เป็นสัทธิงวิหาริกสำนักพระภิกษุลัชชีละอายบาป มีศีลเป็นที่รัก ได้กลายเป็นอลัชชีไม่ละอายบาป เป็นผู้ทุศีลเหมือนภิกษุอัสสชิปุนัพพสุกะในวิหารกูฏาคิรี เปรียบเหมือนพืชจากต้นมะม่วงหวาน แต่กลายเป็นมะม่วงเปรี้ยวไปฉะนั้น

พระภิกษุพวกนั้น พากันประพฤติสิ่งที่ไม่ควรประพฤติเป็นส่วนมาก แต่ที่บังเกิดมูลเหตุความประพฤติสิ่งที่ไม่ควรประพฤติของพวกภิกษุเหล่านั้น มีดังนี้ คือ

## มูลเหตุพระภิกษุในนครวิชยปุระเป็นอลัชชี

ครั้งนั้น พระราชาทรงถวายนาไร่เป็นอันมาก เพื่อจะได้ปฏิบัติบำรุงวิหารเหล่านั้น พระสุธรรมมหาสามีเถระตั้งพระภิกษุพวกหนึ่งในตำแหน่งดูแลรักษา เพื่อพิจารณาเก็บภาษีนาไร่เหล่านั้น และให้พระภิกษุผู้ดูแลรักษาชี้แจง สั่งสอนชาวกสิกรทั้งหลายโดยสมควรแก่ความเป็นธรรม แล้วให้เก็บค่าภาคสงฆ์ คือ เงินที่แบ่งจากรายได้อันเกิดแต่นาไร่ไว้สำหรับปฏิบัติบำรุงวิหาร ครั้งนั้น พระภิกษุได้เกิดแก่งแย่งกันขึ้นเพราะนาไร่เป็นเหตุ พระสาสนธรเถระกับพระปรักกมเถระ ๒ องค์ทราบการแก่งแย่งนั้นแล้ว จึงปลีกตัวออกจากวิหารนั้นไป

## พระภิกษุแยกคณะอรัญญวาสีและคามวาสี

พระสาสนธรเถระครั้นออกจากวิหารนั้นแล้วได้ไปอยู่ที่ภูเขาขณิตถิปาทะ ส่วนพระปรักกมเถระ ๒ องค์ได้ไปอยู่ที่หุบเขาจะกรังอ ที่อยู่ของท่านทั้ง ๒ นั้น ปรากฏชื่อว่าปรักกมฐานจนถึงทุกวันนี้ พระเถระทั้ง ๓ นั้น เรียกว่า เอกจาระ หมายความว่าประพฤติแบบเดียว ส่วนพระภิกษุที่อยู่ในละแวกบ้านนอกจากนี้ เรียกว่าพหุจาระ หมายความว่าประพฤติหลายแบบ ตั้งแต่นั้นมาพระภิกษุได้แยกคณะกัน เป็นอรัญญวาสี (อยู่ป่า) และคามวาสี (อยู่ละแวกบ้าน) ส่วนพระภิกษุที่เก็บภาษีนาไร่ซึ่งพระราชาประทานไว้เพื่อวิหารก็ได้สมญาว่า สังฆชาติ

ในปีจุลศักราช ๗๐๔ (พ.ศ. ๑๘๘๕) ราชกุมารชื่อโกยจวา[๑] เป็นพระอนุชาของพระเจ้าอุชนะ[๒] ซึ่งยังทรงพระชนม์อยู่ได้ยึดเอาราชสมบัติ

ประวัติของพระเจ้าโกยจวามีดังนี้

พระเจ้าอุชนะทรงมอบภาษีอากร (ส่วย) แก่พระอนุชาว่า เธอจงไปตำบลสมุทมัชฌะแล้วอยู่ที่นั่น เก็บกินภาษีอากรที่เกิดขึ้นในตำบลนั้นเถิด แต่ราชกุมารชอบล่าเนื้อ ครั้งหนึ่งไปล่าเนื้อ ในคืนเสด็จกลับฝันว่า ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่แก่เทวดา ทั้งหลายมาบอกให้รักษาศีลอุโบสถแล้ว จะได้ช้างเผือกในเร็ววัน ครั้นบอกแล้วก็กลับไปดาวดึงสพิภพ ราชกุมารนั้นสมาทานอุโบสถตั้งแต่นั้นมา ภายหลังฝันอีกว่ามือของตนเป็นอันกูณทั้ง ๒ มือ ต่อมาไม่นานก็ได้ช้างเผือก ๕ เชือก อำมาตย์ผู้หนึ่งจึงไปกราบทูลข้อความนั้นแก่พระราชา พระราชามีพระทัยยินดีทรงสรรเสริญในท่ามกลางข้าราชการว่า น้องเราได้ช้างเผือกตั้ง ๕ เชือก อำมาตย์ผู้นั้นไปหาราชกุมารอีก แจ้งข้อความนั้นให้ทราบ ราชกุมารดีพระทัยว่าพี่เราพูดเพราะซึ่งไม่เคยพูดเลย อำมาตย์ไปเฝ้าพระราชา กราบทูลข้อความนั้นอีก พระราชาก็ตรัสสรรเสริญเช่นเคย ราชกุมารทราบเรื่องแล้วเลื่อมใสยิ่งขึ้น ถ้าจะถามว่า ทำไมพระเจ้าอุชนะจึงไม่ตรัสกับราชกุมารกิตติตระอย่างเป็นน้องแท้ ๆ จะต้องตรัสสรรเสริญเยินยออย่างเป็นคนอื่น ความจริงพระเจ้าเอกเสติภินทะ (พระเจ้าสีหสูระ) นำเทวีของพระราชาองค์อื่นซึ่งกำลังมีครรภ์มาแต่งตั้งในตำแหน่งอัครมเหสี ครั้นแล้วไม่นานพระนางก็ประสูติโอรสคือพระเจ้าอุชนะ ดังนั้น พระเจ้าอุชนะจึงไม่ใช่โอรสของพระเจ้าเอกเสติภินทะ เพราะฉะนั้น เนื่องด้วยเหตุนี้พระเจ้า

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณว่า พระเจ้างาสีเจงกะยอชวา อนุชาของพระเจ้าอุษณะ

๒. ตามประวัติกล่าวว่าพระเจ้าอุชนะไม่ใช่ราชบุตรของพระเจ้าสีหสูระ แต่เป็นราชบุตรของพระมเหสีที่ติดครรภ์มา

อุชนะจึงไม่ตรัสกับราชกุมารอย่างเป็นน้องแท้ ๆ และเมื่อได้ทราบว่าพระอนุชาได้ช้างเผือกตั้ง ๕ เชือกก็ทรงพรั่นพระทัย จึงจำใจมอบราชสมบัติให้แก่พระอนุชา แล้วพระองค์ก็เสด็จออกทางพระทวารด้านหลังพระราชวัง พระอนุชาเข้าทางพระทวารด้านหน้า และเพราะเหตุที่ได้ช้างเผือกตั้ง ๕ เชือก จึงปรากฏพระนามว่า พระเจ้าปัญจเสติภินทะ ส่วนพระนามเดิมเรียกตามพระนามของพระบิดาว่า สีหสูระ ในรัชสมัยของพระเจ้าปัญจเสติภินทะนั้น พระภิกษุอลัชชีจำนวนมากอยู่ในวิหารใกล้บ้าน พากันประพฤติสิ่งที่ไม่ควรประพฤติหลายอย่างหลายประการ แต่พระภิกษุที่สืบเนื่องติดตามกันมาจากนครสุธรรมปุระและนครอริมัททนะ ส่วนมากเป็นลัชชีละอายต่อบาปและใคร่ต่อการศึกษา

ครั้งหนึ่ง สมณกุตตกะผู้หนึ่งมีอัฐบริขาร[๑] ครบมายืนอยู่ตรงพระพักตร์พระราชาในเวลาที่พระองค์จะเสวยพระกระยาหาร

เมื่อพระองค์ตรัสถามว่า มาทำไม? ตอบว่ามาบิณฑบาต อันที่จริงในเวลานั้น พระราชาตั้งพระทัยว่าจะเสวยเอง แต่แล้วก็ทรงประทานพระกระยาหารที่จัดไว้ในถาดทองคำทั้งหมดเพราะทรงเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่ง ครั้นแล้วก็ทรงฉุกคิดขึ้นว่าภิกษุรูปนี้ มาบิณฑบาตรเอาเกือบเที่ยง ท่านคงไม่ใช่

---

๑. คำว่า อัฐบริขารหมายถึงเครื่องใช้ของสมณะมี ๘ อย่างดังบาลีมีว่า

ติจีวรญจ ปตฺโตจ วาสี สูจิ จ พนฺธนำ
ปริสาวเนน อฏเฐเต ยุตฺตโยคสฺส ภิกฺขุโน ฯ

แปลว่า "พระภิกษุผู้บำเพ็ญพรต มีบริขารเครื่องใช้สอย ๘ อย่าง คือ สบง จีวร สังฆาฏิ (ไตรจีวร) บาตร มีดโกน เข็มเย็บผ้า รัดประคดเอว กับผ้ากรองน้ำ"

พระธรรมดา น่าจะเป็นพระอรหันต์ได้อภิญญาโดยแท้ ท่านคงจะมาอนุเคราะห์เรา ให้เราทำบุญ

ครั้นแล้ว พระองค์ตรัสสั่งราชบุรุษผู้หนึ่งให้ตามไปดู ฝ่ายสมณกุตตกะนั้น ตนเองเป็นอลัชชีไม่ละอายต่อบาป ภรรยาของตนออกมารับบาตร ราชบุรุษเห็นเข้าแล้วจึงไปเฝ้าพระราชา ครั้งแรกคิดว่า ถ้าเราจะกราบทูลตามจริง พระราชาก็จะหมดความเลื่อมใส ถ้าเราไม่กราบทูลให้ทรงทราบความจริง หากแต่จะกราบทูลให้ทรงเลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้น เราก็จะมีลาภ สมณกุตตกะก็จะพ้นความผิด ครั้นคิดดังนี้แล้ว จึงกราบทูลว่า ขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้าตามไปดูท่านผู้นั้น ทั้ง ๆ ที่ข้าพระพุทธเจ้าจับตาอยู่ ท่านหายตัวไปเสียแล้ว พระราชาทรงเลื่อมใสยิ่งขึ้น เหยียดพระหัตถ์ ตรัสซ้ำถึง ๓ ครั้งว่า ไหม่ละ เราคาดไว้ไม่ผิดเลย แล้วประทานรางวัลแก่ราชบุรุษนั้นด้วย

ในวันนั้นเองอำมาตย์คนหนึ่งถวายม้าตัวหนึ่งชื่อวลาหก เป็นราชบรรณาการ เลยทำให้พระราชาร่าเริงพระทัยว่า นี่แหละ เราได้ด้วยบุญญานุภาพของเรา แล้วตรัสสั่งให้ควานช้างคนหนึ่งลองขี่ม้านั้นดู ความเร็วของม้าทำให้เห็นผ้าโพกศีรษะควานช้างปลิวในอากาศเหมือนนกยาง ปรากฏแก่ตามหาชนที่กำลังดูอยู่ และม้าตัวนั้นวิ่งจากเมืองวิชัยปุระเช้า ถึงเมืองระหว่างภูเขา (เมืองไชยปุระ) เย็น พระองค์จึงตั้งชื่อว่า ม้าหมอกทะยาน[๑] (อพฺภวิชมฺพน)

## สมณกุตตกะชกมวย

พวกสมณกุตตกะเลี้ยงครอบครัวกันด้วยวิธีนี้ จะบ่วยกล่าวไปไยถึงการ

---

๑. ชื่อจริงคงเป็นภาษาพม่า ผู้ประพันธ์แปลภาษาพม่าเป็นคำมคธ จึงผูกศัพท์ในรูปภาษามคธ หมอก=อพฺภ ทะยาน=วิชมฺพน

ประพฤติไม่สมควรอย่างอื่น ๆ ดังนั้นพวกเขาจึงเข้าไปยังสนามมวยของพระราชา ขอชกมวย ในพวกสมณกุตตกะเหล่านั้น มีสมณกุตตกะคนหนึ่งชื่อโทงาจะญอธุง สังฆชะ เป็นผู้ชนะเลิศในการชกมวย นัยว่า เขาชกชนะในสนามมวยของพระราชาได้ม้า ๑๕ ตัวบ้าง ๒๐ ตัวบ้างทุกปี

ในนครรัตนปุระ มีชายชาติกัมโพชะคนหนึ่งเป็นผู้ชนะเลิศในการชกมวยเหมือนกัน เขาหาคู่เปรียบไม่ได้ทั้งในนครรัตนปุระและในนครไชยปุระ จึงมาเมืองวิชยปุระ เข้าไปในโรงเปรียบมวยใกล้ประตูวิหารจัมปกะ ทูลพระราชาว่าประสงค์จะชกมวย พระราชาจึงตรัสเรียกตัวสังฆชะคนนั้นมา แล้วตรัสว่า เดี๋ยวนี้จะชกมวยกับชายคนนี้ได้ไหม ? เขาตอบว่าได้ แต่พูดออกตัวว่า แต่ก่อนเมื่อยังเป็นหนุ่มได้ถือเอาการชกมวยเป็นกีฬาเครื่องเล่น เดี๋ยวนี้อายุตกเข้า ๖๙ ปีแล้ว จะสู้ได้หรือไม่ ยังไม่ทราบ เอาเถอะ จะฆ่าคู่ต่อสู้ด้วยเชิงมวยให้ได้ในบัดนี้

พระองค์ตรัสว่า พระราชาทั้งหลายถือว่าการชกมวยเป็นกีฬา อย่าเอาให้ถึงตายเลย แล้วให้ทั้ง ๒ ชกกัน เมื่อพระองค์ทอดพระเนตรอยู่พร้อมด้วยประชาชน นักมวยทั้ง ๒ รำตามแบบมวยแล้วปรี่เข้าหากัน พอได้ที่ มวยสังฆชะเตะมวยกัมโพชะแล้วตามด้วยหมัดขวาเข้าไปที่แก้ม ทำเอาหน้าของมวยกัมโพชะกลับไปอยู่ข้างหลัง ทันใดนั้น พระราชาพร้อมด้วยประชาชนร้องขึ้นว่า หน้ากลับอย่างนี้ ตายเสียดีกว่า เราทนดูไม่ได้แล้ว สังฆชะชกอีกทีด้วยหมัดซ้าย หน้าของมวยกัมโพชะบิดกลับมาตามเดิม ขณะนั้น พระมหากษัตริย์พร้อมด้วยประชาชน ต่างก็เห็นเป็นอัศจรรย์ พระองค์จึงประทานม้า ๒ ตัว ผ้าประมาณ ๓๐ ผืน เงินอีก ๑๐๐ กหาปณะ

ที่นำเอาเรื่องนี้มาเล่า เพราะเรื่องนี้มีมาในหนังสือต้นฉบับเดิม และ

เพราะเรื่องนี้เป็นเรื่องที่น่าสลดใจของสาธุชนทั้งหลาย นอกจากจะได้รับความสลดใจแล้ว ก็ไม่เห็นว่าจะมีประโยชน์อะไร

## สมัยพระเจ้าสีหสูระ

กิตติกุมารราชบุตรของพระเจ้าสีหะสูระ (โกยจวา) ครองราชสมบัติในเมืองวิชยปุระเมื่อจุลศักราช ๗๑๓[๑] (พ.ศ. ๑๘๙๔) ทรงพระนามว่าสีหะสูระเช่นเดียวกับพระบิดา ในสมัยพระราชบิดา ช้างเผือกที่ได้มามีอยู่ ๕ เชือก แต่ขณะนี้เหลืออยู่ ๔ เชือกเท่านั้น พระองค์จึงปรากฏพระนามว่าจตุเสติภินทะ ดังนั้น พระฎีกาจารย์ จึงกล่าวไว้ในฎีกาอภิธานัปปทีปิกาว่า จตุเสติภินฺโท หมายถึงพระราชาองค์นี้ ในรัชสมัยของพระองค์มีมหาอำมาตย์ผู้หนึ่งชื่อ จตุรงคพล เป็นผู้เชี่ยวชาญในคัมภีร์ ได้ทำคำอธิบายคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาคือฎีกาอภิธานัปปทีปิกา และท่านผู้นี้ มีความรู้ความคิดหมกมุ่นอยู่แต่ในบ่าคือคัมภีร์ไวยากรณ์ทั้งหมด อยู่มาสมัยหนึ่ง พระราชาโปรดให้สร้างวิหารใหญ่ขึ้นแห่งหนึ่ง แล้วประกาศเอิกเกริกว่า วิหารแห่งนี้ พระราชาองค์นั้น ๆ โปรดให้สร้างขึ้นแล้ว พระภิกษุผู้มีศีลบริสุทธเท่านั้นที่จะอยู่ในวิหารนี้ได้ ครั้งนั้นมีพระเถระองค์หนึ่งเป็นคามวาสีอยู่ตำบลสาจะอูได้มาอยู่แล้ว

ส่วนประวัติของพระเถระนั้น มีดังต่อไปนี้

## ประวัติพระกัณฏกชิปเถระ

ได้ยินว่า ในตำบลสาจะอู คฤหบดีผู้หนึ่งเอาลูกของตนฝากไว้ใน

---

๑ ในหนังสือวชิรญาณว่า กะยอชวา ได้ราชสมบัติเมื่อจุลศักราช ๗๑๒

สำนักพระภิกษุองค์หนึ่งในวิหารเพื่อให้เล่าเรียนศิลปวิทยา แต่ลูกไม่อยากไปวิหาร จึงจับลูกทิ้งลงไปบนกอหนามเพื่อจะขู่ให้ไป เด็กออกจากกอหนามได้แล้วไม่กลับบ้าน ไปอยู่วิหารเลยทีเดียว บวชเป็นสามเณรไม่ยอมไปหาบิดามารดา เวลาล่วงไปนานอีกหน่อย ได้อุปสมบทจากสามเณร แล้วไปนครอริมัททนะ ทุก ๆ แห่งที่ท่านไปถึง พระมหาเถระทั้งหลายต่างก็พากันสงเคราะห์ช่วยเหลือ เพราะท่านเป็นคนมีปัญญามาก ดังนั้น ท่านจึงมีชื่อเสียงปรากฏทั่วรัฐพม่า บิดามารดาของท่านยังคอยการกลับมาของลูกอยู่

ฝ่ายบิดา เมื่อได้ทราบข่าวใคร่ไปสืบดูว่าจะใช่ลูกของตนหรือไม่ จึงตามไปหา พบท่านที่นครอริมัททนะ เลยอยู่คอยปฏิบัติบำรุง ท่านได้รับการบำรุงเลี้ยงดูอิ่มหนำสมบูรณ์แล้ว ก็เล่าเรียนคัมภีร์ ต่อมาท่านบ่นต่าง ๆ เช่น วันนี้แกงจืดไป บิดาจึงพูดว่า แต่ก่อนไม่ได้พูดเช่นนี้เลยลูกรัก เดี๋ยวนี้ ทำไมจึงพูดเช่นนี้บ่อย ๆ มีเหตุอะไรหรือ? ท่านตอบว่า แต่ก่อนยังไม่ฉลาดในคัมภีร์ สนใจต่อความฉลาดในคัมภีร์จึงไม่ได้พูด เดี๋ยวนี้ สิ่งที่ต้องการถึงที่สุดแล้ว เพราะฉะนั้นอยากจะบำรุงกำลังกายบ้างจึงพูดเช่นนี้ บิดาฟังคำนั้นแล้วขอโอกาสให้ท่านไปสำนักบิดามารดา เมื่อท่านเดินทางมาสู่ถิ่นเดิมกับบิดา ได้แวะเข้าไปนมัสการเจดีย์ที่เมืองวิชยปุระ ได้ยินคำประกาศของพระราชาในครั้งนั้น ท่านจึงเข้าไปอยู่ในวิหารนั้น คนเฝ้าวิหารเห็นท่านอยู่ในวิหารจึงกราบทูลให้พระราชาทรงทราบ พระราชาตรัสสั่งอำมาตย์จตุรงคพลให้ไปสอบสวนดูกำลังสติปัญญาของท่าน อำมาตย์จตุรงคพลได้ไปถามปัญหาข้อยาก ๆ กับท่าน ท่านก็แก้ได้ทุกข้อ อำมาตย์จตุรงคพลจึงกลับมากราบทูลให้พระราชาทรงทราบ พระราชามีพระทัยชื่นชมยินดี จึงถวายวิหารนั้นแก่ท่าน อาศัยเหตุที่เมื่อท่านเป็นเด็กบิดาจับทิ้งบนกอหนาม จึงมีสมญาว่า กัณฏกชิปเถระ ชื่อเดิมของท่าน

ชื่อ นาคิตะ ท่านอยู่ในวิหารนั้น ได้ทำคัมภีร์ชื่อสัททสารัตถชาลินี นัยว่าในสมัยของท่าน พระภิกษุผู้เฒ่าในเมืองวิชยปุระเรียนวิปัสสนาธุระประมาณ ๑๐๐๐ องค์ ส่วนพระภิกษุหนุ่ม ๆ เรียนคันถธุระนับไม่ถ้วน

พระราชาทรงแต่งตั้งบิดาของท่านในตำแหน่งเศรษฐี เพราะฉะนั้นหมู่บ้าน (ตำบล) นั้น จึงเรียกกันว่า เศรษฐิคาม หรือ บ้านเศรษฐี

## พระเถระนครวิชยแต่งคัมภีร์

พระเถระชื่อมหาวิชิตาวีอยู่ที่ภูเขาอภยคิรีเมืองวิชยปุระ ทำคำอธิบายคัมภีร์กัจจายนะและคัมภีร์วาจโกปเทสะอีกด้วย พระสัทธรรมคุรุเถระ ทำคัมภีร์สัททวุตติ

ศาสนาในเมืองวิชยปุระ แพร่หลายไปด้วยการทำคัมภีร์ต่าง ๆ ด้วยประการฉะนี้

## พระเจ้าสังขยาโจโยนสร้างนครไชยปุระ

แต่เมื่อจุลศักราช ๖๘๕ (พ.ศ. ๑๘๖๖) พระราชาพระนามว่าสังขยาโจโยน[๑] ทรงสร้างนครไชยปุระแล้วครองราชสมบัติในนครนั้น ในรัชสมัยของพระราชาทั้งหลายในนครนั้น ไม่มีคัมภีร์ใด ๆ ที่พระเถระทำขึ้น

จุลศักราช ๗๒๖ (พ.ศ. ๑๙๐๗) นครไชยปุระร้างเมื่อเดือน ๖ และในปีเดียวกันนี้ นครวิชยปุระร้างเมื่อเดือน ๗

---

๑. ในหนังสือราชธิราชว่า พระเจ้าอสังขยาจอหวุ่น ครองเมืองสะแดงเมื่อจุลศักราช ๖๗๗ ดังนั้นนครไชยปุระ ก็คือเมืองสะแดงนั่นเอง และพระเจ้าสังขยาโจโยนก็เป็นองค์เดียวกับพระเจ้าอสังขยาจอหวุ่น

## พระเจ้าสติวะสร้างนครรตนปุระ

ในปีเดียวกันนั้นเหมือนกัน พระราชาสติวะ[๑] สร้างนครรตนปุระเมื่อเดือน ๔ แล้วเสวยราชย์ในนครนั้น

นี้คือศาสนาประดิษฐานในนครวิชยปุระและนครไชยปุระ

## ศาสนาในนครรตนปุระ

ต่อนี้ไปจะได้กล่าวประวัติศาสนาในนครรตนปุระ แควันตัมพทีปะประเทศพม่าสืบไป

เรื่องมีอยู่ว่า เมื่อจุลศักราช ๗๘๘ (พ.ศ. ๑๙๖๙) ราชบุตรของพระเจ้าอาโลงอจัญสู มีนามว่าอานนทสุริยะ สมรสกับราชธิดาของพระเจ้านรปติ เกิดบุตรคนหนึ่งชื่อ สมิทธิกะ ครั้นเจริญวัยก็ได้ราชสมบัติคือได้เป็นพระราชาในนครรตนปุระ ส่วนในนครอริมัททนะ พระราชาตั้งแต่พระเจ้าสมมุติ ครองราชสมบัติมาจนถึงพระเจ้าเมรุงโจรา และในนครรตนปุระ ตั้งแต่พระเจ้าสติวะองค์แรกถึงพระเจ้าสติวะองค์หลังซึ่งได้พระนามว่าสิริสุธรรมราชาธิบดีครองราชสมบัติ ในรัชสมัยของพระราชาเหล่านี้ ลุจุลศักราช ๗๙๑ (พ.ศ. ๑๙๗๒) พระเถระ ๒ องค์คือ พระสิริสัทธรรมาลังการเถระ กับพระสีหฬมหาสามีเถระนำพระสารีริกธาตุ ๕ องค์ มาจากเกาะลังกา เรือถึงท่ากุสิมะ พระราชารัฐรามัญชื่อเบี้ยญญารันห้ามไม่ให้อยู่ ได้ส่งท่านไปจนถึงนครศรีเกษตร พระราชาผู้เป็นใหญ่ในนครรตนปุระทรงทราบความนั้นแล้ว จึงให้เอาเรือ ๔๐ ลำไปนครศรีเกษตรรับท่านมา ครั้นท่านมาถึงตำบล

---

๑ ในหนังสือวชิรญาณเรียกพระราชาองค์นี้ว่า สะโดะเมงพยา พระมารดาเป็นเชื้อกษัตริย์ตะโก้ง พระบิดาเป็นวงศ์สังขยาจอหวุ่น

มหานวคาม พระราชาพร้อมด้วยหมู่พระสนมและอำมาตย์ทั้งหลายได้เสด็จไปต้อนรับด้วยพระองค์เอง พอถึงนครรตนปุระ พื้นแผ่นดินก็ไหวและบันลือเสียงเป็นอันดัง พระราชาจึงตั้งพระทัยว่าจะยกย่องศาสนาของพระไตรโลกสัมมาสัมพุทธ และเมื่ออัญเชิญพระสารีริกธาตุมาถึงแล้ว พื้นแผ่นดินก็ไหวขึ้นบันลือเสียงเป็นอันดัง จึงทรงทำนายนิมิตรด้วยพระองค์เองว่า เหตุการณ์ทั้งนี้เป็นบุพพนิมิตรแสดงว่าศาสนาของพระพุทธจะประดิษฐานในรัฐของเราตลอดกาลนาน

ชาวเมืองเป็นอันมาก ต่างก็เลื่อมใสพากันกล่าวว่า เมื่อครั้งพระสัมมาสัมพุทธทรงพระชนม์อยู่ จะมีอานุภาพก็พอทำเนา แต่นี่ปรินิพพานแล้ว พระสารีริกธาตุยังมีอานุภาพถึงเพียงนี้ น่าอัศจรรย์หนอ

สมกับที่ท่านกล่าวไว้ว่า

> พระสารีริกธาตุ มีอานุภาพมากถึงเพียงนี้เป็นที่น่าอัศจรรย์ ถ้าพระพุทธผู้ประเสริฐยังทรงพระชนม์อยู่ ความอัศจรรย์นั้น จะพูดอย่างไรดี คนเรา ควรระลึกถึงพระคุณเอย่างนี้แล้วยังความเลื่อมใสให้เกิดขึ้น และควรทำความเคารพในพุทธคุณทั้งหลายให้มาก ฯ

จุลศักราช ๗๙๒ (พ.ศ. ๑๙๗๓) พระสารีริกธาตุ ๕ องค์นั้นบรรจุไว้ในเจดีย์ที่ราบด้านทิศตะวันตกนครไชยปุระ ตั้งชื่อเจดีย์นั้นว่ารตนเจดีย์ แต่เพราะเหตุที่มีรูปช้างรายรอบเจดีย์จำนวนมาก จึงปรากฏชื่อเจดีย์นั้นว่า อเนกิภินทะ และพระราชาโปรดให้สร้างวิหารใหญ่ชื่อวิหารอุมมาคะกันเป็น ๓ ห้อง มีประตู ๗ แห่ง ต่อมาพระเถระทั้ง ๒ องค์นั้น องค์พี่ใหญ่

(พระสิริสัทธรรมาลังการเถระ) ได้ผูกพัทธสีมาร่วมกับพระเถระ ๓ เหล่าคือ พระเถระที่เป็นลัชชีละอายต่อบาป ๑ พระเถระที่มีศีลเป็นที่รัก ๑ พระเถระที่เป็นพหูสูตรใคร่ต่อการศึกษา ๑ ห้ามแม้ศิษย์ของท่านเองที่อยู่บนยอดภูเขาใกล้วิหารของท่านไม่ให้อยู่ในวิหารนั้น

ศาสนาประดิษฐานในรัฐพม่ากระทำความเจริญรุ่งเรืองด้วยกิจทั้งหลาย มีการสมมติสีมา คือผูกพัทธสีมา และการสอนปริยัติเป็นต้นด้วยประการฉะนี้

นี้คือศาสนาประดิษฐานในนครรตนปุระ ประเทศพม่าเป็นครั้งแรก เพราะอาศัยพระเถระชาวเกาะสีหฬ ๒ องค์เป็นต้นเหตุ

นครรตนปุระ พระเจ้าสติวะทรงสร้างเมื่อเดือน ๔ จุลศักราช ๗๒๖ (พ.ศ. ๑๙๐๗)

## พระเจ้าสิริสุธรรมราชาธิบดีประหาร ภิกษุอลัชชี

ในสมัยพระเจ้าสิริสุธรรมราชาธิบดีนั้น ในนครไชยปุระ (ซึ่งร้างกษัตริย์) มีแม่ค้าขายขนมคนหนึ่งฝากเงินไว้กับพระภิกษุอลัชชีองค์หนึ่ง ต่อมานางไปขอเงินคืน พระภิกษุองค์นั้นพูดเท็จปฏิเสธว่าไม่ได้รับไว้ เมื่อแก่งแย้งกันเช่นนี้ นางจึงไปกราบทูลเหตุการณ์นั้นต่อพระราชา พระราชาตรัสเรียกมาแล้ว ตรัสถามพระภิกษุองค์นั้นด้วยพระองค์เองว่า ท่านรับเงินของแม่ค้าคนนี้หรือเปล่า

พระภิกษุได้ให้การว่า ตนเป็นสมณะไม่ควรพูดพล่อย ๆ แล้วปฏิเสธว่า ไม่ได้รับเงินของแม่ค้า พระราชาตรัสซักถามซ้ำ ๆ หลายหนสอบสวนดูทรงทราบว่า ขรัวนี่โกงเขาแน่ กริ้วว่าตัวเป็นสมณะยังจะพูดมุสาละเมิด

สิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้ จึงตัดศีรษะด้วยพระองค์เอง ให้เป็นการสาสมกับความผิดแล้วโยนศีรษะจากพระที่นั่งลงไปข้างล่าง

เหตุการณ์ครั้งนั้นปรากฏไปทั่วรัฐพม่า เป็นเหตุให้พระภิกษุอลัชชีอื่น ๆ ไม่กล้าทำความผิด ไม่ละเมิดสิกขาบทเพราะเกรงกลัวพระราชา

## สมัยพระเจ้ามะงอกรีจุวาโจก

ลุจุลศักราช ๗๓๐ (พ.ศ. ๑๙๑๑) พระราชาพระนามว่า มะงอกรีจุวาโจก[๑] ครองราชสมบัติ (ในนครรตนปุระ) พระองค์ทรงถือพัดใบตาลรับพระราชวัง ทำเป็นเครื่องหมายแสดงให้เห็นว่าทรงปรารถนาความร่มเย็นเป็นสุขแก่ราษฎรทั้งหลาย และพระองค์โปรดให้สร้างเจดีย์ชื่อ จะงอขุง หรือจะญอขุง เมื่อจุลศักราช ๗๔๕ (พ.ศ. ๑๙๒๖) ในหนังสือโบราณกล่าวว่า เจดีย์เก่าองค์หนึ่งมีอยู่ใกล้ภูเขาหินชื่อภูเขา ยังอาหุระ พังลงแม่น้ำ ช้างชื่อเอราวัณดำลงไปงมในน้ำ ได้พระสารีริกธาตุ ๕ องค์ พร้อมทั้งผะอบ ภายหลังต่อมาถึงคราวที่พระราชาปรารภจะสร้างเจดีย์จะงอขุง ช้างจึงนำพระสารีริกธาตุ ๕ องค์ พร้อมทั้งผะอบนี้มอบไว้กับพระเถระ พระเถระจึงนำไปถวายพระราชา

---

๑. ในหนังสือราชาธิราชฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เรียกพระนามกษัตริย์องค์นี้ว่า พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง หนังสือราชาธิราชฉบับรามัญเรียกพระนามว่า พระเจ้ามังก้อง เพี้ยนจากคำพม่าว่า มะงอ คือคำพม่าว่า มะงอ รามัญเรียกเพี้ยนไปว่า มังก้อง ไทยเพี้ยนจากรามัญเป็น มังฆ้อง ส่วนคำว่าฝรั่งนั้นเข้าใจว่ามาจากคำมคธว่า วรํ แปลว่า ดี หรือ ประเสริฐ ใช้นำหน้านามเรียกตามคำรามัญว่า บุเรงมังก้อง (วรํ มังก้อง) อักษร ว เปลี่ยนเป็น พ ออกเสียงเป็น บ ในคำรามัญ วรํ เป็น พรำ คือ บรำ ออกสำเนียงเป็น บุเรง แต่ออกสำเนียงไทยกลายเป็น ฝรั่ง ไป พระราชาองค์นี้ อังกฤษเรียก Meng khaung เป็นราชบุตรของ Meng-kyi-swa-soa-kai ซึ่งรามัญเรียกว่า มังเรชะวาคี แต่ในหนังสือวชิรญาณเรียกว่า เมงกียีชวาจอไข หรือ ตราพยา

พระราชาทรงบรรจุพระสารีริกธาตุ ๒ องค์ไว้ในเจดีย์ มุตเตา อีก ๓ องค์ ทรงบรรจุไว้ในเจดีย์ จะงอขุง

พระราชาองค์นั้น (มะงอกรีจุวาโจก) ทรงมอบตำแหน่งสังฆนายก ถวาย เศวตรฉัตรแก่ พระ อาจารย์ ผู้ให้ การศึกษาสมัย เมื่อพระองค์ ยังเป็นราชกุมาร

ยังมีพระเถระองค์หนึ่ง ชื่อ เขมาจาระ ได้ย่ำกลองซึ่งแขวนไว้ที่ลานเจดีย์ในเวลาเที่ยงคืน เสียงกลองดังไปถึงพระราชวัง พระราชาทรงสดับเสียงกลองจากพระราชวังเข้าพระทัยว่า พระภิกษุในวิหารคงมรณภาพสักองค์หนึ่ง จึงตีกลองตามกติกาที่กำหนดไว้ จึงตรัสให้ทูตไปวิหารสืบถามดู ทูตไปถึงวิหารแล้วถามถึงเหตุการณ์ พระภิกษุทั้งหลายบอกว่าในพวกของท่านไม่มีพระภิกษุองค์ใดมรณภาพ ที่ตีกลองก็เพื่อจะให้มนุษย์หมู่มากทราบว่า บัดนี้ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่แก่เทวดาได้ตายเสียแล้ว ทูตนำความมากราบทูลพระราชาให้ทรงทราบ พระองค์จึงเชิญพระภิกษุทั้งหลายมาแล้วตรัสถามว่า รู้ได้อย่างไรว่า ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่แก่เทวดาตายแล้ว พระภิกษุทั้งหลายจึงกล่าวว่า ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่แก่เทวดาสัญญาว่า จะรักษาศาสนาในเวลาที่พระภาคปรินิพพานแล้ว แต่บัจจุบันนี้พระภิกษุทั้งหลายที่อยู่ในศาสนา ท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่แก่เทวดาไม่ได้รักษาคุ้มครองแต่ประการใดเลย ถ้าเขายังมีชีวิตอยู่ก็ไม่น่าจะปล่อยปละละเลยเช่นนี้ เพราะเขาได้สัญญาไว้มั่นคงในสำนักพระสัมมาสัมพุทธ บัดนี้ ไม่ปรากฏเลยว่าท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่แก่เทวดาจะรักษาคุ้มครองแต่ประการใด เพราะฉะนั้นจึงคิดว่า เดี๋ยวนี้ท้าวสักกะตายเสียแล้ว

พระราชาฟังคำนั้นแล้ว ทรงเลื่อมใสโปรดให้สร้างวิหารถวายแก่พระเขมาจาระเถระ อนึ่งพระเขมาจาระเถระนั้นอยู่ในวงศ์พระมหาเถระชาวนคร

สุธรรมปุระซึ่งเป็นวงศ์สีหพ ท่านเป็นลัชชีละอายต่อบาป มีศีลเป็นที่รัก ท่านให้ทำสะพานใหญ่ด้านใต้นครรตนปุระในสมัยพระราชาผู้เป็นใหญ่ในนครรตนปุระพระองค์นี้ ส่วนอาจารย์ของท่านเป็นพระสังฆราช เป็นลัชชีละอายต่อบาป ท่านสมาคมได้ทุกฝ่ายไม่เลือก เพราะฉะนั้นจึงไม่ได้ถือว่าท่านอยู่ในวงศ์เถรปรัมปรา

## สงครามระหว่างพม่ากับรามัญ

จุลศักราช ๗๖๖ (พ.ศ. ๑๙๔๗) เป็นรัชสมัยพระราชาพระองค์นั้น พระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นใหญ่ในรัฐรามัญ พระนามว่าราชาธิราช ยกทัพเรือประมาณ ๓,๐๐๐ ลำ พร้อมด้วยทหาร ๖๐ แสน มุ่งตรงมายังนครรตนปุระเพื่อต่อยุทธทางชลมารค

ครั้งนั้นพระราชาผู้เป็นใหญ่ในนครรตนปุระ หรือที่เรียกว่า อธิกราช โปรดให้ประชุมอำมาตย์และพระภิกษุเป็นจำนวนมากแล้วทรงปรึกษาว่า บัดนี้พระราชาผู้เป็นใหญ่ในรัฐรามัญเสด็จมาเพื่อต่อยุทธในครั้งนี้ เราสามารถจะมีอุบายอะไรที่จะให้ยกทัพกลับโดยไม่ต้องรบกัน

ที่ประชุมไม่มีใครพูดว่ากระไร ต่างนั่งนิ่งอยู่

## พระภิกษุห้ามสงครามโดยสันติวิธี

ครั้นแล้ว มีพระภิกษุองค์หนึ่งอายุ ๓๑ ปี บวชได้ ๑๑ พรรษา พูดขึ้นว่า พระเจ้าราชาธิราชผู้เป็นใหญ่ในรัฐรามัญพระองค์เดียวจงยกไว้ก่อน ต่อให้พระราชาทั้งหมดทั่วชมพูทวีปยกทัพมาก็สามารถจะให้กลับด้วยการเจรจาไม่ต้องให้สู้รบกัน พระเจ้าอธิกราชได้ทรงฟังก็ดีพระทัย ตรัสให้พระภิกษุทำ

ให้พระเจ้าราชาธิราชยกทัพกลับด้วยการเจรจาตามความสามารถ พระภิกษุนั้นจึงส่งหนังสือเป็นทางเจริญไมตรี ขอโอกาสให้เข้าเฝ้าพระเจ้าราชาธิราช พระเจ้าราชาธิราช ทรงอ่านหนังสือของพระภิกษุนั้นแล้ว ทรงส่งทูตให้ไปนำพระภิกษุนั้นมาเฝ้า ทูตนำท่านมาเฝ้าพระราชาแล้ว ท่านจึงเทศนาให้โอวาทแก่พระเจ้าราชาธิราช ทำเอาจนพระเจ้าราชาธิราชยกทัพกลับนครของพระองค์ พระภิกษุองค์นี้ เป็นวงศ์อรหันตคณะในคณะทั้ง ๔[๑] นครอริมัททนะ ท่านเป็นผู้ใคร่ต่อการศึกษา เป็นลัชชี มีศีลเป็นที่รัก ท่านเกิดในท้องที่ชื่อจาคโม ในนครอริมัททนะ เขาจึงเรียกท่านว่า จาคุรอุน[๒]

ลุจุลศักราช ๗๘๘ (พ.ศ. ๑๙๖๙) พระธรรมราชาพระนามว่ามุริหุญะงอ[๓] (พระเจ้าสิริสัทธรรมราชาธิบดี) ปราบดาภิเษกราชสมบัติในนครรตนปุระ ในรัชสมัยของพระราชาองค์นี้ มีพระเถระ ๒ องค์ (พระสิริธรรมลังการเถระ พระสีหฬมหาสามีเถระ) ออกจากเกาะสีหฬมานครรตนปุระ มาช่วยกันยกย่องศาสนา

## พระเจ้ามุริญะงอลบศักราช

ในปีจุลศักราช ๘๐๐ เต็ม (พ.ศ. ๑๙๘๑) ครั้งนั้น ถึงโอกาสที่จะลบศักราชเก่า ตั้งศักราชใหม่ พระเถระจาโคุรง (จาคุรอุน) กับพระเถระราช

---

๑. คณะทั้ง ๔ คือ อรหันตคณะ สีวลิคณะ ตามลินทคณะ อานันทคณะ

๒. พระภิกษุองค์นี้ในหนังสือราชาธิราชฉบับรามัญเรียกชื่อสำเนียงรามัญว่า แปงเยียะสะเกร็ว อ่านตามอักษรว่า พังยะสะโคุร ส่วนในหนังสือราชาธิราชฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เรียกว่าพระสังฆราชาพังคยะสะกโร

๓. ในหนังสือวชิรญาณเรียกว่า โมมิเมงตรา (มังนันสี) เป็นไทยใหญ่

วิหารวาสี (เขมาจาระ) ได้บอกพระราชาว่า ถึงเวลาที่จะต้องลบศักราชแล้ว ควรจะลบศักราช ไม่ควรเพิกเฉย

พระราชาตรัสว่า เมื่อถึงเวลาที่จะต้องลบศักราช หากไม่ลบ เพิกเฉยเสีย โทษอะไรจะเกิดขึ้น

พระเถระกล่าวว่า เรื่องนี้มีมาในคัมภีร์เวทว่า เมื่อถึงเวลาจะต้องลบศักราช ถ้าไม่ลบ เพิกเฉยเสีย ความทุกข์ยากจะมีแก่ประชาชนพลเมือง แม้องค์พระราชาผู้ไม่ลบศักราชก็จะต้องสวรรคตในปีนั้น

พระราชาทรงดำริในพระทัยว่า คนอย่างเรา เมื่อรู้เหตุที่สัตว์ทั้งหลายจะได้รับความสุข ไม่ลบศักราชที่ต้องลบโดยไม่คำนึงถึงภัยที่จะเกิดขึ้นแก่ตนนั้น หาควรไม่ ข้อครหาให้ร้ายเราจะแผ่ไปทั่วโลกตลอดกัปป์ดังนี้ ครั้นศักราช ๘๐๐ ปี ครบบริบูรณ์ จึงลบเลขสูญออกเสีย ๒ สูญ[๑] เหลือไว้แต่เลข ๘ ครั้นแล้วโปรดให้สร้างมณฑปใหญ่ มีงานใหญ่ถวายมหาทาน พระเถระทั้ง ๒ องค์นี้ (พระจาครุอุน และ พระราชวิหารวาสี) อยู่ในวงศ์พระอรหันตะในนครอริมัททนะ เป็นลัชชีมีศีลเป็นที่รัก ใคร่ต่อการศึกษา

ที่นำเรื่องเช่นนี้มากล่าวก็โดยอนุโลมตามธรรม เพราะพระราชาทรงส่งเสริมศาสนาและทรงเป็นที่พึ่งของพลเมือง

## สมัยพระเจ้ามหานรบดี

จุลศักราช ๘๐๔ (พ.ศ. ๑๙๘๕) พระราชามหานรบดี[๒] ทรงครอบ

---

๑. แปลตามศัพท์ต้นฉบับว่า จึงลบจำนวนซึ่งเหมือนรูหูเจาะกลวงของมุนีชาวปาสยะ มุนีปาสยะคงเจาะใบหูกลวงทั้ง ๒ ข้าง ท่านผู้ประพันธ์เรื่องศาสนวงศ์ จึงถือเอารูหูเจาะกลวงทั้ง ๒ ข้างนั้นเป็นเลขสูญ ๒ สูญ

๒. ในหนังสือวชิรญาณว่าพระราชาองค์นี้คือ พระเจ้าสีหสุบุเรงนราปติ คือ บุเรงนองหรือตะเบงชะเวตี้

ครองราชสมบัติในนครรตนปุระ พระองค์โปรดให้สร้างถูปารามเจดีย์ พระองค์มีพระอาจารย์ชื่อมหาสามีเถระ ซึ่งโปรดทราบว่าพระเถระองค์นี้ไปเกาะสีหพรับสิกขาบทในสำนักพระสารีบุตรเถระผู้เป็นพระอาจารย์ของพระเจ้ากรุงสีหพ พระมหาสามีท่านเป็นวงศ์ของพระเถระรุ่นหลัง ในรัชสมัยของพระราชาองค์นั้น มีพระเถระองค์หนึ่งชื่อมหาอริยวงศ์อยู่ในนครรตนปุระ ท่านเชี่ยวชาญในปริยัติ เป็นวงศ์ที่มาจากฉปทะคณะในนครอริมัททนะ

## ประวัติพระมหาอริยวงศ์ และพระเรตังเถระ

ครั้งหนึ่งท่านไปนครไชยปุระ อยู่เรียนคัมภีร์สัททนัยในสำนักพระมหาเถระที่ปรากฏนามว่า เรตัง[๑] พระมหาเถระเรตังนั้นโดยปรกติท่านนั่งอมน้ำเพราะไม่อยากพูดอะไรกับใคร เพราะฉะนั้น ท่านจึงปรากฏนามเป็นภาษาพม่าว่า เรตัง

ได้ยินว่า พระมหาอริยวงศ์เถระนั้น ท่านเข้าไปหาพระเถระเรตังขอโอกาสเรียนคัมภีร์ ท่านไปแล้วต้องเก้อกลับถึง ๒ วัน เพราะไม่ได้พูดจากัน ในวันที่ ๓ ท่านเอาแผ่นหนังไปเคาะ พระเถระเรตังได้ยินเข้าจึงบ้วนน้ำออกจากปากแล้วถามถึงเหตุที่มา พระมหาอริยวงศ์จึงบอกเหตุที่มาว่าประสงค์จะเรียนคัมภีร์ พระเถระเรตังพูดว่า จะบอกคัมภีร์ได้วันละ ๓ ครั้งทุกวัน แล้วท่านพูดต่อไปว่า เวลาเที่ยง ท่านจะไปที่ปุญญเจดีย์กวาดลานเจดีย์ จึงไม่มี

---

๑. เรตัง ภาษาพม่าเรียกตามภาษามคธ แปลว่า น้ำ

โอกาส เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้าจะเรียนคัมภีร์มาก ๆ ก็จะไม่ได้คำสอนที่อาจารย์ให้ จึงต้องมาอีกครั้ง ดังนั้นต้องรอเวลาชั่วแต่กวาดลานเจดีย์แล้วจึงจะให้โอกาสเรียนคัมภีร์ต่อไป แล้วท่านให้เรียนลักขณะฎีกา[๑] อธิบายคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินี ท่านสอนให้โดยนัยต่าง ๆ ครั้นบอกมาได้ ๒ วัน รุ่งขึ้นวันที่ ๓ พระมหาอริยวงศ์ไม่มาสำนักอาจารย์เสียแล้ว พระเถระเรตังเข้าใจว่าเขาไม่มาเรียนเพราะเหตุป่วยไข้กระมัง จึงใช้ให้พระภิกษุไปถามดู

พระมหาอริยวงศ์เถระคิดว่าจะไปสำนักอาจารย์ เดินมาพบพระภิกษุผู้ที่อาจารย์ใช้ให้ไปถามในระหว่างทาง จึงพากันกลับมายังสำนักพระมหาเถระผู้เป็นอาจารย์

ครั้นถึงแล้ว อาจารย์จึงถามว่า ทำไมไม่มาเรียน ท่านตอบว่า ได้อาศัยที่อาจารย์ให้คำสอน เดี๋ยวนี้รู้นัยหมดแล้ว อาจารย์จึงพูดว่า คุณได้รับความฉลาดเพราะอาศัยคัมภีร์ใด คุณจงอุปการะสนองคุณโดยทำคำอธิบายคัมภีร์นั้น

พระมหาอริยวงศ์เถระ น้อมรับคำอาจารย์แล้ว จึงทำคำอธิบายขึ้นใหม่ชื่อ มณิสารมัญชูสา เป็นนวฎีกาอธิบายอภิธัมมัตถวิภาวินี พระเถระเรตังให้ประชุมพระภิกษุสงฆ์ที่ลานปุญญเจดีย์ทุก ๆ วันอุโบสถ แล้วให้พระมหาอริยวงศ์เถระอ่านให้ฟังในท่ามกลางพระภิกษุสงฆ์ และบอกว่าถ้าอะไรผิดขอให้ทักท้วง

ครั้งนั้นมีพระภิกษุองค์หนึ่งมาจากนครอริมัททนะเพื่อนมัสการเจดีย์ นั่งฟังอยู่สุดที่ประชุม ท่านทักขึ้นว่า อือ อือ ๒ ครั้ง พระมหาอริยวงศ์เถระ

---

๑. ลักขณะฎีกา คือ นวฎีกาหรือฎีกาใหม่ อธิบายอภิธัมมัตถวิภาวินี

กำหนดที่ตรงนั้นหยุดไว้แล้วถามที่อยู่ของท่านผู้ทัก เมื่อท่านกลับไปถึงวิหารของท่านแล้ว จึงพิจารณาใคร่ครวญคำที่ถูกทักนั้น ก็เห็นที่ผิดคือคำซ้ำ เพราะเนื้อความในที่แห่งหนึ่งกล่าวซ้ำถึง ๒ ครั้ง และเห็นผิดคือใช้ลิงค์ผิดในที่แห่งหนึ่ง เพราะควรจะกล่าวว่า อิมำ คนฺถำ เป็นรูปปุลลิงค์กลับไปใช้ อิทำ คนฺถำ เป็นรูปนปุสกลิงค์

ครั้นแล้วพระมหาอริยวงศ์เถระจึงเรียกท่านผู้นั้นไปแล้วพูดว่า คัมภีร์นี้ได้ทำด้วยความอุตสาหะใหญ่หลวง เวลาดึกสงัดกางสมุดออกเขียน แม้กระนั้นก็ยังถูกทักท้วงด้วยอาการไม่ถูกใจ แล้วถามว่า คุณฟังว่ามีผิดอย่างไรหรือจึงทำอย่างนั้น พระภิกษุองค์นั้นตอบว่า เมื่อคัมภีร์ทำด้วยความอุตสาหะใหญ่หลวงอย่างนี้ ก็ไม่เห็นจะมีผิดมากมายอะไรทั้งศัพท์และเนื้อความก็บริบูรณ์ดีอยู่แล้ว แต่ก็ยังมีผิดคือคำซ้ำ เพราะเนื้อความข้อเดียวกล่าวซ้ำถึง ๒ หน และอีกแห่งหนึ่งมีข้อบกพร่องที่ใช้ลิงค์ผิด เพราะควรใช้ปุลลิงค์ว่า อิมำ คนฺถำ กลับใช้นปุสกลิงค์ว่า อิทำ คนฺถำ ข้อผิดพลาดมีเท่านี้แหละ จึงได้ทักท้วงด้วยอาการไม่ถูกใจเช่นนี้

พระมหาอริยวงศ์เถระ โล่งใจ มีความยินดีจึงให้ผ้าห่มของท่านเป็นจีวรสองชั้น บอกว่าขอบูชาความรู้ด้วยผ้าห่มผืนนี้ ภายหลังพระเจ้าอธิกราชทรงทราบความนั้นแล้วจึงประทานตราตั้งสมณศักดิ์

พระมหาอริยวงศ์เถระ ท่านทำคัมภีร์ชื่อ มณิทีปะ คันถาภรณะ และชาตกวิโสธนะเป็นภาษาบาลี ส่วนอัตถโยชนา(คำแปล)อนุฎีกานั้น ท่านทำเป็นภาษาพม่า

ครั้งหนึ่งพระเจ้าอธิกราชเสด็จไปฟังธรรมที่วิหาร พระเถระ (มหาอริยวงศ์) แสดงธรรมแล้ว เวลาจบลงแล้ว ขอเครื่องกัณฑ์เป็นยานพาหนะเพื่อ

สดวกในการไปมา พระราชาไม่ยอมถวาย เสด็จลงเรือกลับ ในระหว่างทางมีจรเข้ตัวหนึ่งคาบพายไว้ทำให้เรือไม่แล่น พระราชาทรงเปล่งเสียงออกมาดัง ๆ แก่ราชบุรุษ ๓ ครั้งว่า เราจะถวายเครื่องกัณฑ์ยานพาหนะที่พระเถระขอไว้ ทันใดนั้น จรเข้ปล่อยเรือไป อยู่มาครั้งหนึ่ง พระราชาเสด็จไปวิหารครั้งนั้น นางช้างตัวหนึ่ง เขาผูกไว้ใกล้วิหาร มันหักกิ่งโพธิ์มาเคี้ยวกิน แล้วนอนอยู่ที่นั้นแห่งเดียว

พระเถระทำสัจจกิริยาเจริญเมตตาภาวนา แล้วรดลงด้วยน้ำมนต์เมตตา ทันใดนั้น ช้างจึงลุกขึ้น พระราชาเห็นความอัศจรรย์นั้นแล้ว ประทานอาหารมีค่ามากแก่นางช้างนั้นแล้ว ทรงทำสะพานก่อด้วยแผ่นหินในทางจากวิหารไปท่าน้ำ

ส่วนพระสัทธรรมกิตติเถระสำนักเชตวันวิหาร เป็นสัทธิวิหาริกของพระมหาอริยวงศ์เถระ พระเถระทั้ง ๒ องค์นี้ ขอให้ทราบว่าเป็นวงศ์ของฉปทะคณะ

## สมัยพระเจ้าสิริสุธรรมราชาธิบดี

ลุจุลศักราช ๘๔๒ (พ.ศ. ๒๐๒๓) พระเจ้าอธิราชที่ ๒ พระนามว่าสิริสุธรรมราชาธิบดี[๑] ครองราชสมบัติในนครรตนปุระ ครั้งนั้นมีพระเถระองค์หนึ่ง ชื่อ มหาสีลวงศ์ ท่านประพันธ์สุเมรกถาเป็นคำกลอนเมื่อจุลศักราช ๘๔๔ (พ.ศ. ๒๐๒๕) แล้วท่านนำบทประพันธ์นั้นจากนครซึ่งอยู่ในระหว่างภูเขา (นครไชยปุระ) มายังนครรตนปุระ

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณว่า ศรีธรรมราชาธิปติ ทุติยะมังฆ้อง

พระราชาจึงนิมนต์ให้ท่านอยู่วิหารรตนวิมานใกล้เจดีย์ถูปาราม ท่านบอกบริยัติแก่นักศึกษาทั้งหลายในวิหารนั้น และท่านเป็นพระเถระองค์ที่ ๘ ที่อยู่ในวิหารนั้น ในหนังสือโบราณกล่าวว่าท่านเกิดเมื่อปีจุลศักราช ๘๑๕ (พ.ศ. ๑๙๙๖) มานครรตนปุระเมื่ออายุ ๓๐ ปี

พระเถระองค์นี้ได้ แปลเนตติบาลี และคัมภีร์ ปรายนวัตถุเป็น ภาษาพม่าด้วย และยังมีพระเถระองค์หนึ่งในนครรตนปุระ ชื่อรัฏฐสาระ ท่านมีกำลังปัญญาเสมอกันกับพระมหาสีลวงศ์เถระ

พระรัฏฐสาระเถระนั้น ท่านเกิดในปีจุลศักราช ๘๓๐ (พ.ศ. ๒๐๑๑) ได้ประพันธ์ภูริทัตชาดก หัตถิปาลชาดก สังวรชาดกเป็นคำกลอน และคำกลอนอื่น ๆ อีกหลายอย่างด้วย แต่ท่านทั้ง ๒ นี้เป็นเจ้าบทเจ้ากลอน เพราะฉะนั้น พระโบราณกาจารย์จึงไม่นับท่านเข้าในเถรปรัมปรา

ในเรื่องนี้ น่าจะได้โอกาสพิจารณาว่า สมณะก็ดี ผู้รักษาศีลอุโบสถก็ดี ประพันธ์หรือบอกบทกลอน เป็นการควรหรือไม่ควร คือจะผิดสิกขาบทนัจจคีตวาทิตหรือไม่ แม้จะควรพิจารณาในที่นี้ก็จริง แต่เรื่องประวัติศาสนา (ศาสนวงศ์) ที่จะบรรยายต่อไปยังมีพิสดารอีกมาก จึงของดไว้ยังไม่พิจารณาเอาไว้กล่าวให้พิสดารในการวินิจฉัยศีลอุโบสถเรื่องนัจจคีตาทิสิกขาบท ที่จะมีต่อไปข้างหน้า

## สมัยพระเจ้าศรีตริภวนาทิตยนรบดี

ลุจุลศักราช ๘๖๐ (พ.ศ. ๒๐๔๑) พระมหาธรรมราชาธิบดีองค์ประเสริฐพระนามว่า ศรีตริภวนาทิตย์นรบดี[๑] ครองราชสมบัติในนครรตนปุระ

๑. ในหนังสือวชิรญาณว่า จุลศักราช ๘๖๓ ชวยนัมเจงนราปติ เสวยราชย์ในเมืองอังวะ คือ นครรตนปุระ

ในรัชสมัยของพระราชาองค์นี้ มีพระภิกษุองค์หนึ่งชื่อติสาสนธชะ เรียนคัมภีร์ในสำนักพระสัทธรรมกิตติเถระ

ครั้งนั้น ยังมีพระมหาเถระองค์หนึ่งมาจากนครอริมัททนะ คิดว่าจะมาอยู่นครรตนปุระ บอกคัมภีร์แก่นักศึกษาทั้งหลาย จึงมาอยู่นครนี้ ขณะเมื่อพระสัทธรรมกิตติเถระบอกคัมภีร์แก่นักศึกษาอยู่นั้น พระมหาเถระองค์นั้นนั่งอยู่ข้างล่างวิหาร (กุฏิ) ได้ยินเสียงท่านบอกคัมภีร์ คิดว่า เราจะอยู่ในฐานะเป็นนวกะ คือ พระภิกษุบวชใหม่ อาศัยอยู่กับพระภิกษุสักองค์หนึ่งแล้วจะเรียนคัมภีร์บ้าง ครั้นแล้วพระมหาเถระนั้นจึงไปหาพระสัทธรรมกิตติเถระ ขอโอกาสให้ท่านบอกคัมภีร์ให้ พระสัทธรรมกิตติเถระถามถึงอายุพรรษา เมื่อทราบแล้วจึงพูดว่าท่านยังแก่กว่าข้าพเจ้า พระมหาเถระพูดว่า ถึงจะแก่กว่าก็ขออยู่ในฐานะเป็นนวกะ จะขอเรียนคัมภีร์ด้วย พระสัทธรรมกิตติเถระจึงตกลงบอกคัมภีร์ให้แก่ท่าน ต่อมาพระสัทธรรมกิตติเถระเกิดเลื่อมใสขึ้นมาเรียกพระมหาเถระนั้นว่า มหาสาธุชนะ

ต่อมาภายหลังตั้งแต่จุลศักราช ๘๘๕ (พ.ศ. ๒๐๖๖) ถึงจุลศักราช ๘๘๘ (พ.ศ. ๒๐๖๙) รัฐพม่าวุ่นวายด้วยภัยต่าง ๆ

## สมัยพระเจ้าสิริหังสวา

ครั้งนั้นยังมีชนต่างเผ่าชื่อสิริหังสวา[๑] มาจากรัฐกัมโพชะ ยึดราชสมบัติในนครรตนปุระ ครั้นแล้วเขาคิดว่า พระภิกษุทั้งหลาย ลูกเมียก็ไม่มี ยังจะเที่ยวแสวงหาบริวารเลี้ยงศิษย์ไว้อีก ถ้าสะสมบริวารมากเข้า อาจจะอยากเป็น

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณว่า โซหันปวา บุตรไทยใหญ่โมนิน

พระราชาก็ได้ เมื่อเป็นดังนี้ ก็สามารถจะยึดราชสมบัติได้ ควรจับพระภิกษุทั้งหลายฆ่าเสียในบัดนี้ ครั้นคิดดังนี้แล้ว จึงให้ทำปะรำใหญ่ขึ้นที่ชายป่าใกล้ทุ่งนาในตำบลตองภีลุแล้วให้ฆ่าโคกระบือไก่หมูเป็นต้น บอกว่าจะเลี้ยงพระนิมนต์พระมหาเถระในนครไชยปุระ นครวิชยปุระและนครรตนปุระมาทั้งหมดพร้อมทั้งอันเตวาสิก (พระภิกษุที่เป็นศิษย์) เป็นอันมาก ให้มานั่งในปะรำนั้น ๆ แล้ว ให้ทหารช้างทหารม้าล้อมไว้ แล้วฆ่าพระภิกษุเหล่านั้นเสีย ได้ยินว่า พระภิกษุถูกฆ่าในครั้งนั้นประมาณ ๓,๐๐๐ องค์ ครั้นฆ่าพระภิกษุแล้วให้เผาคัมภีร์ตำรับตำราเสียอีกเป็นอันมาก แม้เจดีย์ก็ถูกทำลาย นี่แหละหนา ความชั่วของคนชาติชั่ว

สมกับที่ท่านกล่าวไว้ว่า

ศาสนาในโลกนี้ ตั้งอยู่ได้ก็เพราะอาศัยพระราชา
ถ้าพระราชาเป็นมิจฉาทิฏฐิ ก็ย่อมล้างผลาญศาสนา
ของศาสดาเสีย ถ้าพระราชาเป็นสัมมาทิฏฐิก็ย่อม
ยกย่องศาสนา เมื่อเป็นดังนี้ ศาสนาก็จะรุ่งเรือง
เหมือนดวงจันทร์ในอากาศ

ในหนังสือราชประวัติกล่าวไว้ว่า เมื่อปีจุลศักราช ๙๐๑ (พ.ศ. ๒๐๘๒) เกิดควันพลุ่งออกจากดวงดาวในอากาศเป็นอันมาก แม้ที่เจดีย์จัญญอขุง พระพุทธรูปมีน้ำไหลออกจากเบ้าพระเนตรเป็นทางเหมือนน้ำตา

ครั้งนั้น พระสัทธรรมกิตติเถระกับพระมหาสาธุชนะ พระติสาสนธชเถระ หนีเอาตัวรอดไปนครเกตุมดี

ในหนังสือโบราณหลายฉบับกล่าวว่า แม้พระรัฏฐสารเถระก็หนีเอาตัวรอดไปนครศรีเกษตรโดยลำพัง แต่คำกล่าวดังนั้นไม่เหมือนกับที่กล่าวไว้

ในหนังสือราชประวัติที่ว่า พระราชาสติว (สะโต๊ะ) ผู้เป็นใหญ่ในนครศรีเกษตรนำท่านมา

พระสัทธรรมกิตติเถระ ท่านถึงมรณภาพที่นครเกตุมดีนั่นเอง ต่อมาไม่นานเท่าไร พระมหาสาธุชนเถระ ก็ถึงมรณภาพที่นครนั้นเหมือนกัน

ส่วนพระติสาสนธชเถระ ได้ออกจากนครเกตุมดีไปนครหงสาวดี ในรัชสมัยพระเจ้าอเนกเสติภินทะ (พระเจ้าช้างเผือก) ในนครหงสาวดีเมื่อปีจุลศักราช ๙๑๒ (พ.ศ. ๒๐๙๓)

## สมัยพระเจ้าโมฆาเพียนรบดี

ต่อมาถึงรัชสมัยพระเจ้าโมฆาเพียนรปติ[๑] ผู้เป็นใหญ่ในนครไชยปุระ ในปีจุลศักราช ๙๑๓ (พ.ศ. ๒๐๙๔) พระติสาสนธชเถระมีพรรษาได้ ๔๓ พรรษา ท่านไปนครไชยปุระอีก ได้อยู่ในถ้ำแห่งหนึ่งใกล้วิหารเชตวัน ท่านเข้าไปหาพระเถระวิหารเชตวันผู้เป็นคณะของพระมหาอริยวงศ์

## สมัยพระเจ้าอเนกเสติภินทะ

ขณะนั้น พระเถระเชตวันอาพาธ ท่านคิดว่า เมื่อเราตายแล้วพระติสาสนธชเถระผู้มาจากนครหงสาวดีในบัดนี้จะสามารถรับตำแหน่งของเราได้ เราจะมอบตำแหน่งหน้าที่ให้แก่เธอ ขณะนั้นเป็นเวลาที่พระติสาสนธชเถระฝันไปในยามต้น ท่านฝันว่า ชากศพมาใกล้ท่าน ในมัชฌิมยาม (สองยาม) ท่านฝันว่าเอามีดเชือดเนื้อชากศพ แล้วท่านเล่าความฝันให้แก่สามเณรองค์หนึ่งที่นอนอยู่ใกล้ ๆ ท่านฟัง ครั้นเล่าเสร็จแล้วก็ลุกขึ้นนั่งสวดมนต์ พระเถระ

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณว่า สะแคงสีสุกยอเตงนราปติ เป็นไทยใหญ่

ในวิหารเชตวันเรียกท่านไปแล้วมอบวิหารเชตวันให้แก่ท่าน อนึ่งพระติสาสนธชเถระ ท่านอยู่ในวิหารเชตวัน ได้บอกคัมภีร์ด้วย พระเจ้าโมฆาเพียนรปติได้ทรงอนุเคราะห์ท่าน ภายหลัง ลุจุลศักราช ๙๑๖ (พ.ศ. ๒๐๙๗) พระราชาพระนามว่าอเนกเสติภินทผู้เป็นใหญ่ในนครหงสาวดี ได้ชัยชนะนครรตนปุระแล้ว โปรดให้สร้างวิหารขึ้นแห่งหนึ่งถวายท่าน

.พระติสาสนธชเถระนั้น โปรดทราบว่าท่านเป็นวงศ์อรหันตคณะ

ส่วนศิษย์ของท่านมีประมาณหลายร้อย เป็นลัชชีละอายต่อบาป บรรดาศิษย์เหล่านั้น มีอยู่ ๕ องค์ที่เชี่ยวชาญปริยัติยิ่งกว่าเพื่อน คือ พุระวรพาหุเถระ พระเถระชาวนครภูมิขาณ และอีก ๓ องค์เป็นชาวมหารัฐคาม

และพระติสาสนธชเถระ เมื่อยามแก่ ท่านเรียนอานาปานสติกัมมัฏฐานแล้วเข้าป่าถือเอาที่วิเวกเป็นที่อยู่ ครั้งนั้นบรรดาศิษย์ปรัมปราทั้งหลาย มีบางองค์เช่นคณะเชตวัน ที่เป็นวงศ์อรหันตคณะ ถือตาลปัตรบังศีรษะและตกแต่งตาลปัตรด้วยสีต่าง ๆ ประพฤติกิริยาอาการผิดแปลก

## สมัยพระเจ้าอุกกังสิกะ

ลุจุลศักราช ๑๐๐๑ (พ.ศ. ๒๑๘๒) พระราชาพระนามว่าอุกกังสิกะ[๑] (นครรตนปุระ) โปรดให้สร้างวิหารขึ้นแห่งหนึ่งแล้วถวายแก่พระมหารตนากรเถระผู้เป็นศิษย์ของพระวรพาหุเถระซึ่งเป็นศิษย์ของพระติสาสนธชเถระ

และพระมหารตนากรเถระนั้น ได้ทำคัมภีร์ชื่อ ราชินทราชาภิเธยยาทีปนี – อธิบายพระนามาภิไธย – เป็นคำฉันทร้อยกรองแสดงด้วยสัททเนตตินัย

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณว่า สะโต๊ะธรรมราชาตระหวุ่นเป็นกษัตริย์นครรตนปุระ จุลศักราช ๙๙๑ (พ.ศ. ๒๑๗๒)

(ศัพท์ที่มีความหมายต่าง ๆ) เฉลิมพระนามาภิไธยของพระเจ้าอุกกังสิกะที่มีพระนามว่าสิริสุธรรมราชามหาธิบดี แล้วมอบให้พระมหาเถระปั่พพตันตระตรวจชำระ

พระเถระพี่น้อง ๓ องค์ ชาวมหารัฐคามซึ่งเป็นศิษย์ของพระติสาสนธชเถระนั้น องค์พี่ใหญ่ กลางคืนอยู่ในถ้ำ กลางวันนั่งบอกปริยัติ พระเจ้าสติว (สะโต๊ะ) เลื่อมใสท่านมาก แม้ในรัชสมัยพระเจ้าโญงะระมอ[1] พระจุลบิดา (อาว์) ของพระองค์ก็ได้โปรดให้สร้างวิหารแห่งหนึ่งถวายท่าน

แม้ในรัชสมัยพระเจ้าอุกกังสิกะ พระองค์โปรดให้สร้างวิหารบนภูเขามังวันนะถวายท่าน ส่วนพี่น้ององค์กลาง นั่งบอกคัมภีร์อยู่ในวิหารเชตวันซึ่งเป็นที่อยู่ของพระติสาสนธชเถระและพระเถระพี่ชาย พระเถระองค์น้องสุดก็บอกคัมภีร์อยู่ในวิหารซึ่งเป็นที่อยู่ของท่านเหล่านั้นเหมือนกัน ในนครนี้พระเถระชื่อติสาสนธชะมี ๒ องค์ องค์หนึ่งเป็นลัชชี อีกองค์หนึ่งเป็นอลัชชี แต่พระติสาสนธชเถระที่กล่าวมาแล้ว โปรดทราบว่าเป็นลัชชี

ส่วนองค์ที่เป็นอลัชชีไม่มีใครปรารถนาในทัสสนะเถรปรัมปรานี้ ขอเว้นไม่กล่าวประวัติของท่านในที่นี้ เพราะไม่มีประโยชน์ จะทำให้คัมภีร์เยิ่นเย้อ

ในรัชสมัยพระเจ้าโญงะระมอ พระมหาเถระสำนักสุวรรณคูหา นครไชยปุระ พระมหาเถระสำนักวิหารทักษิณาราม พระมหาเถระสำนักวิหารจตุภูมิกะ และพระมหาเถระสำนักวิหารตองภีลุ เป็นสัทธิวิหาริกของพระติสาสนธชเถระทั้งนั้น แต่จะไม่กล่าวประวัติของท่านเหล่านั้น เพราะเกรง

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณว่า พระเจ้านองรามเมง ราชบุตรบุเรงนองลิ้นดำ จุลศักราช ๘๖๑ (พ.ศ. ๒๑๔๒)

ว่าคัมภีร์นี้จะพิมพ์เผยแพร่เกินไป ขอให้รู้แต่เพียงว่า ท่านเหล่านั้นเป็นวงศ์แห่งคณะลัชชีก็พอแล้ว

## สร้างนครรตนปุระครั้งที่ ๒

ลุจุลศักราช ๙๖๑ (พ.ศ. ๒๑๔๒) พระราชาพระนามว่า โญงะระมอ ทรงสร้างนครรตนปุระครั้งที่ ๒ ในวันศุกร ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๔ แล้วครองราชสมบัติในเมืองนั้น ทรงรับพระนามาภิไธยว่า สีหสูรธรรมราชา พระองค์โปรดให้สร้างวิหารจตุภูมิกะ (วิหาร ๔ ชั้น) อุทิศถวายพระมหาเถระสำนักวิหารตองภีลุ แล้วโปรดให้สร้างเจดีย์มหามุนี ๔ องค์ เมื่อวิหารและเจดีย์ยังสร้างไม่เสร็จ พระองค์เสด็จออกไปนครสินนิ ทรงระงับอริราชศัตรูในนครนั้นแล้ว เมื่อเสด็จกลับ ก็สวรรคต เพราะไม่มีใครจะพ้นสภาพของสังขารได้นี่แหละหนา สังขารธรรม สมกับที่ท่านกล่าวไว้ว่า

> เข็มทิศของพ่อค้า หมุนไปได้ทุกทิศ แต่ปลายเข็มย่อมชี้ทิศเหนือเสมอ ฉันใด สัตว์ทั้งหลายในโลกก็ฉันนั้น ผ่านพฤติการณ์ต่างๆ แล้วหยุดอยู่ในความตายอันมีในระหว่างจุติและปฏิสนธิ โดยแท้ ฯ

## สมัยพระเจ้ามหาธรรมราชา

ราชบุตรองค์ใหญ่ของพระเจ้าสีหสูรธรรมราชา ยึดราชสมบัติของพระบิดาเมื่อแรม ๑๓ ค่ำ เดือน ๔ จุลศักราช ๙๖๗ (พ.ศ. ๒๑๔๘) รับพระนามาภิไธยว่า มหาธรรมราชา[๒] แล้วพระองค์โปรดให้ทำเจดีย์ที่ทำไว้ยังไม่

---

๑. ท่านใช้ศัพท์ว่า ฆรโคลิกรูปกิ แปลตามศัพท์ว่า รูปจิ้งจก แต่ในที่นี้หมายถึงเข็มชี้ทิศ

๒. ในหนังสือวชิรญาณว่า มหาธรรมราชาเมงตรา

เสร็จสมัยพระบิดาต่อไปอีก และโปรดให้ทำวิหารจตุภูมิกะจนเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทรงดำริว่า พระมหาเถระสำนักวิหารตองภีลุไม่มี เพราะไปปรโลกเสียแล้ว เราจะถวายวิหารจตุภูมิกะแก่พระมหาเถระสำนักวิหารจตุภูมิกะ แล้วพระองค์ให้นิมนต์พระมหาเถระมาในพระราชวัง

พระเถระถูกนิมนต์ ๒ ครั้ง ยังไม่ไป แต่ครั้งที่ ๓ พวกสัทธิวิหาริกของท่านเป็นอันมาก ช่วยกันพูดกับท่านว่า ขอให้เข้าไปในพระราชวัง ไม่มีใครเมื่อถูกพระราชาเรียกแล้วจะขัดขืนปฏิเสธได้

พระเถระจึงกล่าวว่า ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เราไม่พอใจจะฉันอาหารที่ได้มาจากการบีบคั้นราษฎร ถ้าพวกเธอประสงค์จะให้เราไปพระราชสำนัก ดังนี้แล้ว เอาเถอะ เราจะไปเดี๋ยวนี้ แล้วท่านก็เข้าไปในพระราชวัง

ครั้นเข้าไปถึงแล้ว ได้สนทนากับพระราชา แล้วปฏิเสธการรับวิหารว่าวิหารแห่งนี้ พระภิกษุอรัญญวาสีอยู่ไม่สบาย พระราชาตรัสว่า ถ้ากระนั้นขอให้ระบุพระเถระที่จะมาอยู่ในวิหารนั้นด้วย พระเถระจึงบอกว่า มีพระเถระองค์หนึ่งสำนักวิหารขณิตถิปาทะ เป็นผู้เชี่ยวชาญในปริยัติ ใคร่ต่อการศึกษา ควรจะถวายวิหารแก่ท่าน

ครั้นแล้ว พระราชาได้ถวายวิหารนั้นแก่พระเถระสำนักวิหารขณิตถิปาทะ แล้วถวายตราตั้งนามสมณศักดิ์ว่า พระมหาสังฆนาถะ ท่านองค์นี้นั่งบอกปริยัติในวิหารนั้น และวิหารแห่งนั้น มีวิหารบริวารถึง ๔๐ หลัง มีพระเถระองค์หนึ่งชื่อ วราภิสังฆนาถะ อยู่วิหารหลังหนึ่งด้านทิศอิสานได้ทำปกรณ์ฉบับหนึ่งชื่อมณิกุณฑลวัตถุ เป็นภาษาพม่า

ยังมีพระเถระอีกองค์หนึ่งอยู่วิหารบริวารหลังหนึ่งด้านทิศพายัพ ได้ทำปกรณ์ชื่อสัตตราชธรรมวัตถุ คือ เรื่องราชธรรม ๗ ประการเป็นภาษาพม่าเหมือนกัน

ครั้งนั้น พระราชาถวายวิหาร ๒ หลัง แก่พระเถระ ๒ องค์ คือ พระพาหุมังอักเกียว และพระอาจารอักเกียว เพราะท่านฉลาดทั้งทางโลกและทางธรรม ความจริง พระเถระ ๒ องค์นั้นเชี่ยวชาญในคัมภีร์เวท แต่อ่อนในปริยัติและปฏิบัติ องค์หนึ่งมาแต่รัฐรามัญ พระอาจารย์โบราณมิได้นับท่านทั้ง ๒ นั้น เข้าในเถรปรัมปรา

จุลศักราช ๙๗๒ (พ.ศ. ๒๑๕๓) พระราชาโปรดให้ทำวิหารขึ้นอีก ๔ หลัง ด้านทิศตะวันออกของเจดีย์มหามุนี แล้วถวายแก่พระเถระ ๔ องค์ พระเถระทั้งหลาย อยู่ในวิหารนั้นช่วยกันยกย่องศาสนา

ครั้งหนึ่งมีพระเถระ ชื่อ พทรวนวาสี (สำนักดงพุดซา) ท่านเชี่ยวชาญในปริยัติเป็นวงศ์ของพระฉปทะ และท่านได้ยกย่องศาสนาอย่างเต็มกำลังตลอดชีวิต ครั้นสิ้นชีวิตแล้ว ได้ถือปฏิสนธิภพที่ ๒ ในครรภ์หญิงคนหนึ่งในนครจลังคะ เมื่อล่วง ๑๐ เดือนแล้ว คลอดออกมาในวันพุธ จุลศักราช ๙๔๐ (พ.ศ. ๒๑๒๑) พออายุได้ ๑๓ ขวบ ก็บรรพชาเป็นสามเณรในศาสนาแล้วเล่าเรียนปริยัติ พระราชาผู้เป็นใหญ่ในนครศรีเกษตร นำท่านจากนครจลังคะมาอยู่นครศรีเกษตร เรียกชื่อกันในนครศรีเกษตรว่า สามเณร ครั้นถึงจุลศักราช ๙๕๔ (พ.ศ. ๒๑๓๕) อายุย่างเข้า ๑๕ ปี ท่านได้ประพันธ์เวสสันตรชาดกเป็นคำกาพย์ ครั้นอายุครบ ๒๐ ปี พระเจ้าเวรวิชยะ ผู้เป็นใหญ่ในนครศรีเกษตรทรงอนุเคราะห์ให้ท่านอุปสมบทเป็น พระภิกษุในนคร ศรีเกษตรนั่นเอง ต่อมาพระราชาพระนามว่า ปั่จฉิมปั๊กขาธิกะ ทรงยึดนครศรีเกษตร

ไว้ได้ และครั้งนั้นพระเจ้าปรักกมพาหุมหาราชทรงพาท่านมาอยู่ในนครรตนปุระ พระอนุชาของพระเจ้าสูรกิตติให้ทำวิหารจตุภูมิกะ (วิหาร ๔ ชั้น) ริมฝั่งแม่น้ำเอราวดีถวายท่าน และพระราชาได้พระราชทานตราตั้งนามสมณศักดิ์ว่า พระติปิฎกาลังการะ

ครั้นถึงวันเพ็ญเดือน ๔ จุลศักราช ๑๐๐๐ (พ.ศ. ๒๑๘๑) พระเถระมีอายุ ๖๐ ปี ท่านไปยังติริยะบรรพต (ภูเขาขวาง) สมาทานเป็นอรัญญวาสีถือการอยู่ป่าเป็นข้อปฏิบัติ ครั้นถึงปีจุลศักราช ๑๐๐๒ (พ.ศ. ๒๑๘๓) พระราชาโปรดให้ทำวิหารที่ติริยะบรรพตนั้นถวายท่าน พระติปิฎกาลังการะนั้นอยู่ในหุบเขานวังคะ นครศรีเกษตร ท่านเป็นวงศ์ของพระอตุลวังสเถระซึ่งได้ไปลังกามาแล้ว เมื่อพระเถระอยู่ในสุวรรณวิหารหุบเขานวังคะ นครศรีเกษตรนั้น กิตติศัพท์ชื่อเสียงได้แผ่ไปทั่ว เมื่อท่านอยู่วิหารจตุภูมิกะริมฝั่งแม่น้ำเอราวดี นครไชยปุระ ได้ทำคำอธิบายคาถา ๒๐ บทตอนต้นคัมภีร์อัฏฐสาลินี ซึ่งเป็นอรรถกถาอภิธรรม

และท่านปรารภถึงคำขอร้องของพระอนุชาพระเจ้าสูรกิตติ จึงทำปกรณ์ชื่อ ยสวัฑฒนวัตถุ (เรื่องธรรมที่ทำให้เจริญยศ) เมื่อท่านอยู่ที่ติริยบรรพต ได้ทำฎีกาวินยาลังการ

ในรัชสมัยพระเจ้าปรักกมพาหุมหาราช พระองค์ทรงแต่งตั้งพระมหาสังฆนาถเถระให้เป็นพระสังฆราช พระสังฆราชนั้น ท่านเชี่ยวชาญในปริยัติอย่างยิ่ง ครั้งนั้นในนครรตนปุระ มีพระเถระองค์หนึ่งชื่ออริยาลังการเถระ ท่านมีกำลังความรู้และอายุเท่ากันกับพระติปิฎกาลังการะเถระ

โปรดทราบว่า พระติปิฎกาลังการะเถระ เดิมในทางเป็นพหูสูตรฝ่าย

คัมภีร์นอกสายไตรปิฎก ซึ่งเรียกว่าคันถันตร[๑] ส่วนพระอริยาลังการเถระเด่นในทางจำแนกธาตุและปัจจัยทางไวยากรณ์มคธ แต่ต่อมาภายหลังในรัชสมัยของพระเจ้าอุกกังสิกะ พระเถระทั้ง ๒ องค์นั้นได้เป็นพระอาจารย์ของพระราชา และได้ช่วยกันยกย่องศาสนา ต่อมา พระอริยาลังการะถึงมรณภาพแล้ว พระราชาโปรดให้สร้างวิหารชื่อทักษิณวนารามใกล้เจดีย์ราชมณีจุฬา ถวายพระอริยาลังการเถระองค์ที่ ๒ ผู้เป็นสัทธิวิหาริกขององค์ที่ ๑ ซึ่งถึงมรณภาพไปแล้วนั้น พระเจ้าอุกกังสิกะ ทรงเป็นผู้มีอุปการมากในพุทธศาสนา พระองค์ได้ราชสมบัติเมื่อจุลศักราช ๙๙๖ (พ.ศ. ๒๑๗๗) ล่วงมาได้ ๔ ปีจึงทรงรับมูรธาภิเษกเหมือนพระเจ้าศรีธรรมาโสก พระองค์ได้รับพระนามาภิไธยว่า สิริสุธรรมราชามหาธิบดี

ครั้งหนึ่งที่แล้วมา พระองค์เสด็จไปนครหงสาวดี ประทับอยู่ที่นั้น พระภิกษุชาวเมืองรามัญทั้งหลาย ต่างพูดกันว่า พระภิกษุพม่า ซึ่งจะเชี่ยวชาญในปริยัติรอบรู้คัมภีร์เวทนั้น หามีไม่ พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้วจึงส่งราชสาสน์ไปยังสำนักพระเถระที่อยู่วิหารจตุภูมิกะ ขอให้ส่งพระภิกษุผู้เชี่ยวชาญปริยัติ รอบรู้คัมภีร์เวท อายุ ๓๐–๔๐ ปี ไปหาพระองค์ในรัฐรามัญ ครั้งนั้น พระเถระสำนักวิหารจตุภูมิกะส่งพระติปิฎกาลังการะ พระติโลกาลังการะ และพระติศาสนาลังการะไปพร้อมกับพระภิกษุประมาณ ๓๐ องค์ ครั้นถึงนครหงสาวดีแล้ว พระราชาโปรดให้ทำวิหารหลายหลังด้านทิศตะวันออกเจดีย์มุตเตาถวายพระเถระเหล่านั้น

---

๑. คัมภีร์สายไตรปิฎก คือ คัมภีร์ไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา โยชนานอกจากนี้จะเป็นสัททาวิเศษหรือปกรณ์ต่าง ๆ เช่น วิสุทธิมรรค มิลินทปัญหา รวมเรียกว่า กันถันตร

## พระเถระพม่าแสดงภูมิรู้ที่เมืองรามัญ

ทุก ๆ วันอุโบสถ พระราชาโปรดให้ประชุมพระเถระชาวเมืองรามัญ ผู้เชี่ยวชาญปริยัติรอบรู้คัมภีร์เวทในสุธรรมศาลา ให้สนทนาปราศรัยกับพระเถระทั้ง ๓ องค์ที่มาจากวิหารจตุภูมิกะนั้น ครั้นแล้ว พระภิกษุชาวเมืองรามัญพูดว่า แต่ก่อนพวกเราเข้าใจว่า พระภิกษุในรัฐพม่า ที่เป็นผู้เชี่ยวชาญปริยัติ รอบรู้คัมภีร์เวท ไม่มี แต่เดี๋ยวนี้รู้แล้วว่า พระภิกษุชาวเมืองพม่าเชี่ยวชาญปริยัติ รอบรู้คัมภีร์เวท เป็นอย่างยิ่ง

ครั้นต่อมาลุจุลศักราช ๙๙๖ (พ.ศ. ๒๑๗๗) พระราชาเสด็จกลับนครรตนปุระ ได้ราชสมบัติดังกล่าวแล้ว

แม้พระเถระชาวพม่าเหล่านั้นใคร่จะกลับเหมือนกัน จึงไปหาพระมหาเถระผู้เป็นประธานในรัฐรามัญมีชื่อว่า พระติโลกครุ เพื่อนมัสการลากลับ

ครั้งนั้น พระติโลครุเถระ สนทนาปราศรัยกับพระเถระเหล่านั้นแล้วกล่าวว่า ในพวกท่าน พระติปิฎกาลังการะเถระเมื่อกลับไปแล้ว จะได้วิหารที่อยู่อาศัยก่อนผู้อื่น เมื่อถามว่า เพราะเหตุใด ท่านบอกว่า พระเถระองค์นี้เมื่อไปเที่ยวบิณฑบาตพบตอกและหวายกลางถนนหนทาง เป็นต้องเก็บเอามาไว้ซ่อมแซมวิหาร เพราะฉะนั้นจึงทายว่าจะต้องได้วิหารที่อยู่อาศัยก่อนผู้อื่น แล้วท่านอ้างถึงพระเถระโบราณได้กล่าวไว้ว่า ในโลกนี้ พระภิกษุที่ชอบซ่อมแซมวิหารย่อมได้วิหารที่อยู่อาศัยโดยเร็ว

พระเถระเหล่านั้นกลับมาถึงนครรตนปุระแล้ว พระติปิฎกาลังการะเถระได้วิหารที่อยู่อาศัยก่อนเพื่อน สมจริงตามคำของพระติโลกครุเถระ

## ราชบุตรคิดขบถ

ลุจุลศักราช ๑๐๐๙ (พ.ศ. ๒๑๙๐) พระอนุชาของพระเจ้าสิริสุธรรม

ราชามหาธิบดีสั่นพระชนม์ ครั้งนั้นพระราชบุตรของพระองค์เป็นพ่อเมืองอยู่นครอุจจะ (เมืองบน) ผูกสันถวไมตรีคบหากับคนพาลทั้งหลาย เชื่อฟังถ้อยคำยุยงของคนพาลเหล่านั้น คิดจะปลงพระชนม์พระบิดา จึงรีบเข้าในพระราชวังแต่เช้าตรู่

## พระเจ้าแผ่นดินหนีขบถ

พระราชาฉวยได้ธำมะรงค์มีราคาแพง ปลอมพระองค์ออกจากนครกับนันทิไชยอำมาตย์และราชโยธอำมาตย์ เสด็จไปถึงแม่น้ำรชตวาลุกะ (แม่น้ำทรายเงิน) ขณะนั้น สามเณรองค์หนึ่งพายเรือเล็กมาในแม่น้ำด้วยคิดว่าจะไปรับบิณฑบาตที่บ้านโยม (มารดาบิดา) พระราชาทอดพระเนตรเห็นสามเณรนั้นแล้วตรัสเรียกว่า พ่อเณร โปรดเอาเรือรับพวกข้าพเจ้าไปฝั่งโน้นทีเถิด สามเณรพูดว่า อุบาสก! ถ้าอาตมารับพวกท่านไปส่งฝั่งโน้น จะพ้นเวลาอาหารพระราชาตรัสเอาอกเอาใจอ้อนวอนขอโอกาสให้พาไปส่งว่า ขอให้รีบพาพวกข้าพเจ้าไปเถอะ ข้าพเจ้าจะให้แหวนวงนี้

## สามเณรและพระภิกษุช่วยพระเจ้าแผ่นดิน

สามเณรได้ฟังคำที่แสดงความกรุณาจึงนำไปส่งฝั่งโน้น ครั้นถึงฝั่งแล้วพระองค์เสด็จไปวิหารจตุภูมิกะ (วิหารนั้นอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเอราวดี) ทรงเล่าเหตุการณ์ทั้งหมดให้พระเถระองค์หนึ่งในวิหารนั้นฟัง แล้วตรัสว่า ถ้าพวกนั้นจะมาจับข้าพเจ้า ขอพระคุณเจ้าช่วยห้ามปรามไว้ด้วย พระเถระกล่าวว่า มหาบพิตร! พวกอาตมาเป็นสมณะ ไม่อาจห้ามปรามอย่างว่าได้ แต่ยังมีอุบายอย่างหนึ่ง คือมีพระเถระองค์หนึ่ง สำนักนิสินนะวิหาร ท่านฉลาดใน

หน้าที่การงานของคฤหัสถ์เป็นอย่างยิ่ง ควรนิมนต์ท่านมาช่วยกันคิดแก้ไขเหตุการณ์ พระราชาจึงนิมนต์พระเถระองค์นั้นมา ทรงเล่าเรื่องให้ท่านทราบแล้วตรัสว่า ข้าแต่พระคุณเจ้า ถ้าพวกนั้นเขาจะมาจับข้าพเจ้า ขอพระคุณเจ้าช่วยห้ามปรามเขาไว้ด้วยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่งเถิด พระเถระปลอบว่า เอาเถอะมหาบพิตร อย่าเสียพระทัย อย่ากลัว มหาบพิตร จงเข้าไปอยู่ในห้องกลางวิหาร แล้วท่านประชุมพระภิกษุสามเณรที่กำลังจะไปบิณฑบาตแบ่งแยกกันออกเป็นหมู่ ๆ ให้ถือไม้พลองแล้วออกคำสั่งเหมือนคำสั่งทหารว่าอย่าให้โอกาสใครแม้คนเดียวเข้าไปในวิหาร แล้วท่านเรียกพระภิกษุสามเณรที่อยู่วิหารใกล้เคียงมาช่วยอีก กล่าวกันว่าพระภิกษุสามเณรที่มาประชุมกันในครั้งนั้นประมาณกว่า ๑๐๐๐ องค์ พระเถระให้พระภิกษุสามเณรเหล่านั้นถือไม้พลองแยกกันเป็นแห่ง ๆ คอยตักอยู่ที่ซุ้มประตูวิหารและทางมา เหมือนช่างไม้แบ่งสุกรออกเป็นหมู่ ๆ จัดวางกำลังสุกรคอยตักเสือโคร่ง (ตามเรื่องชาดก)

ครั้งนั้น พวกทหารของราชบุตร ไม่สามารถจับพระราชาได้ และทั้งไม่สามารถจะตีฝ่าฟันเข้าไปโดยพลการ เพราะมีความเคารพพระภิกษุสามเณร และเพราะพระภิกษุสามเณรมีจำนวนมากด้วย

## พระเจ้าแผ่นดินเสด็จกลับเข้านครตามเดิม

พระราชาทรงหลบภัยอยู่ในวิหารตั้งแต่แรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ถึงแรม ๕ ค่ำเดือน ๑๒ ปีเดียวกัน ต่อเมื่ออำมาตย์รักษาวังขับไล่ราชบุตรไปแล้ว จึงเชิญเสด็จมาดำรงในราชสมบัติตามเดิม และพระราชาได้ราชสมบัติตามเดิมแล้ว โปรดให้ทำวิหารหลังหนึ่งในที่ใกล้เจดีย์จะญอขุงถวายพระภิกษุ ซึ่งรู้คัมภีร์เวท

(พิชัยสงคราม) องค์หนึ่งที่บอกพระองค์เมื่อครั้งหลบภัยอยู่ในวิหารว่า อย่ากลัวเลยมหาบพิตร พระองค์จะต้องชนะ แล้วพระองค์ก็ถวายตราตั้งนามสมณศักดิ์ว่า พระธรรมนันทราชคุรุ แต่ท่านมีสมญาเป็นคำพม่าว่า เรนนัต จะกะโรดอ เพราะอาศัยหมู่บ้านอันเป็นที่ตั้งแห่งความรุ่งเรือง

ในหนังสือราชประวัติกล่าวไว้ว่าพระราชาเมื่อได้ราชสมบัติคืนแล้ว จึงนิมนต์พระเถระทั้งหมดเข้าไปในพระราชวัง ทรงถวายบิณฑบาตเมื่อวันแรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีเดียวกันนั้น แล้วพระองค์ตรัสว่า พระเถระสำนักวิหารจตุภูมิกะเป็นอาจารย์นำประโยชน์โลกหน้า ส่วนพระเถระสำนักวิหารนิสินนะเป็นอาจารย์นำประโยชน์โลกนี้ แต่ในคัมภีร์โบราณกล่าวว่า พระราชาตรัสว่า พระเถระสำนักวิหารจตุภูมิกะเป็นอาจารย์ฝ่ายสมณะอย่างเดียว ส่วนพระเถระสำนักวิหารนิสินนะควรเป็นนักรบ ฉลาดในการรบ นัยว่าพระราชาไม่สนพระทัยต่อประโยชน์โลกหน้า ในคราวที่พระองค์ถวายวิหารแก่พระเถระสำนักวิหารนิสินนะ จึงมิได้ถวายอะไรแก่พระเถระสำนักวิหารจตุภูมิกะ แต่ก็เป็นบางครั้งบางคราวพระองค์ไม่สนพระทัยต่อประโยชน์โลกนี้ ได้แยกถวายพระเถระสำนักวิหารจตุภูมิกะอีกแผนกหนึ่งต่างหาก

ในข้อที่พระเถระสำนักวิหารนิสินนะจัดการทหารนั้น เห็นได้ว่าท่านทำการอารักขาพระราชาเพื่อป้องกันไม่ให้มีภัยเกิดขึ้นแก่พระองค์ มิใช่เพื่อเจตนาร้ายต่อผู้อื่น และทั้งไม่ปรากฏอาณัติติกประโยคคือใช้ให้ใครไปทำร้ายใคร เพราะฉะนั้นจึงไม่มีโทษเป็นอาบัติเหมือนการกระทำที่พระเถระอรหันต์ทำเพื่อป้องกันไม่ให้ภัยเกิดขึ้นแก่พระเจ้าสัทธาติส (กษัตริย์ลังกา)

พระเถระสำนักวิหารจตุภูมิกะเกิดในตำบลขณิตถิปาทะ นครอริมัททนะ ท่านสืบเนื่องมาแต่คณะพระอรหันต์เถระ ไม่ว่าจะไปในที่ไหน ๆ ถ้ารู้ความ

ประพฤติไม่สมควรของพระภิกษุอื่น ๆ ตามความเป็นจริงแล้ว เป็นไม่ยอมร่วมบริโภคปัจจัย ๔ กับพระภิกษุเหล่านั้น โดยที่สุดแม้น้ำท่านก็ไม่เคยดื่มร่วมด้วย ไม่ว่าจะไปไหน ๆ ปรกติท่านถือหนังรองนั่งไปด้วย ส่วนพระเจ้าอุกกังสิกะทรงทำเจดีย์ชื่อราชมณิจุฬาโดยถ่ายแบบเจดีย์ที่ พระเจ้าทวัตตโปงกะทำไว้ในนครศรีเกษตร วัดรอบประมาณ ๓๐๐ ศอก สูง ๓๐๐ ศอก เท่ากัน โปรดให้สร้างวิหาร ๔ แห่ง ๔ ด้านเจดีย์นั้น ด้านตะวันออกวิหารชื่อบุพพวนาราม ด้านใต้วิหารชื่อทักษิณวนาราม ด้านตะวันตกวิหารชื่อปัจฉิมวนาราม ด้านเหนือวิหารชื่ออุตตรวนาราม วิหารทั้ง ๔ แห่งนั้น วิหารชื่ออุตตรวนารามถูกฟ้าผ่าเกิดเพลิงไหม้เสียหายหมด ยังเหลืออีก ๓ วิหาร ทรงถวายพระมหาเถระผู้เชี่ยวชาญปริยัติ ๓ องค์ และถวายตราตั้งนามสมณศักดิ์แก่พระมหาเถระเหล่านั้น อยู่มาจนถึงรัชสมัยพระเจ้าปัจฉิมปักขาธิกะ พระเจ้าปัจฉิมปักขาธิกะจึงโปรดให้ทำวิหารด้านเหนือในที่ถูกฟ้าผ่า

พระเจ้าอุกกังสิกะ(สิริสุธรรมราชามหาธิบดี)ทรงทำเจดีย์ราชมณิจุฬายังไม่ทันยกฉัตรยอดเจดีย์ สวรรคตเสียแล้ว พระมหาเถระที่อยู่ในวิหารทั้ง ๔ นั้น พระมหาเถระสำนักวิหารทักษิณวนาราม ได้ทำคำอธิบายเนื้อความคัมภีร์กัจจายนเป็นภาษาพม่าประดับไปด้วยนัยแห่งคำพรรณนา ๖ อย่าง ส่วนพระเถระสำนักวิหารปัจฉิมวนาราม ได้ทำคำอธิบายคัมภีร์นยาสประดับไปด้วยนัย ๖ อย่างเหมือนกัน

## สมัยพระเจ้าสิรินันทธรรมราชาปวราธิบดี

ลุจุลศักราช ๑๐๑๐ (พ.ศ. ๒๑๙๑) ราชบุตรของพระเจ้าอุกกังสิกะนั้นได้เป็นพระราชาครองราชสมบัติพระนามว่า สิรินันทธรรมราชาปวราธิบดี

โปรดให้ร้อพระที่นั่งของพระบิดาเอาไปทำวิหารแล้ว ถวายพระมหาเถระติโลกาลังการะ โปรดทราบว่าพระอริยาลังการเถระองค์ที่ ๒ เป็นศิษย์ของพระอริยาลังการเถระองค์ที่ ๑ ซึ่งมีกำลังความรู้เสมอกับพระติปิฎกาลังการเถระ

ข้อความนี้ข้าพเจ้าได้แสดงมาแล้วแต่หนหลัง พระราชา (สิรินันทธรรมราชา) โปรดให้ทำอตุลวิหาร ๔ ชั้นในนครไชยปุระแล้วถวายพระเถระราชครูชื่อหาฐานาคะ

พระเถระองค์นี้ ได้ทำคำอธิบายคัมภีร์นยาสชื่อ นิรุตติสารมัญชูสา (ฎีกานยาส)

ลุจุลศักราช ๑๐๑๒ (พ.ศ. ๒๑๙๓) เดือน ๔ ชาวเมืองผั่นว่า พระเสื้อเมือง (อารักขเทวดา) ชื่อโสตาปั่นนา มาบอกว่าจะไปอยู่ที่อื่น จึงพากันมาประชุมเป็นอันมากกระทำการบูชาเทวดา เทวดาทั้งหลายเลยไม่อพยพไปอยู่ที่อื่น โปรดทราบว่านี่เป็นลางบอกเหตุ

ในปีนั้น ทหารจีนได้มารังควานรบกวนรัฐพม่า ศาสนาอ่อนกำลังลงเหมือนดวงจันทร์ถูกเมฆบัง

## สมัยพระเจ้ามหาปวรธรรมราชาโลกาธิบดี

ลุจุลศักราช ๑๐๑๓ (พ.ศ. ๒๑๙๔) พระอนุชาของพระราชาพระองค์นั้น (สิรินันทธรรมราชา) ได้เป็นพระราชาครองราชสมบัติ พระนามว่ามหาปวรธรรมราชาโลกาธิบดี และครั้งนั้นมีผู้รู้คัมภีร์เวท สังเกตการณ์ทางโลกทำนายว่า บุญของพระราชาจะอ่อนลง พระองค์จึงโปรดให้ทำค่ายทหาร

แล้วเสด็จอพยพไปประทับอยู่ชั่วคราวเพื่อเพิ่มพูนบุญบารมีให้เกิดขึ้นใหม่ ตามที่ได้สังเกตการณ์ทางโลก ต่อมาภายหลัง พระองค์ได้โปรดให้รื้อพระที่นั่งองค์อยู่ด้านทิศเหนือ ให้ทำวิหารขึ้นในด้านทิศเหนือนั้นแล้วถวายพระเถระองค์หนึ่ง

ส่วนพระที่นั่งด้านใต้ พระองค์โปรดให้รื้อแล้วทำวิหารด้านทิศตะวันออกพระนครถวายพระอัคคธรรมาลังการเถระ พระเถระองค์นี้ได้แปลคัมภีร์กัจจายนะ คัมภีร์อภิธรรมัตถสังคหะ และคัมภีร์มาติกา ธาตุกถา ยมก ปัฏฐานเป็นภาษาพม่า

ฝ่ายพระอุปราชให้ทำวิหารลายทองในที่ตรงข้ามสะพานใหญ่ แล้วถวายพระชินารามเถระผู้เป็นอันเตวาสิก (ศิษย์) พระเถระที่อยู่วิหารเหนือ และพระราชาโปรดให้ทำวิหารประดับแก้วต่าง ๆ ในที่แห่งเดียวกัน ถวายพระคุณค้นถเถระอันเตวาสิกของพระเถระที่อยู่วิหารเหนือเช่นเดียวกัน

พระคุณค้นถเถระองค์นี้เกิดในตำบลเขียะงอตวง เมื่อเจริญวัยแล้วไปนครรัตนปุระเรียนปริยัติแล้วกลับจากนครรัตนปุระมาอยู่ตำบลพทรคาม (บ้านพุดซา) นครปทุม อัตคัดด้วยปัจจัยทั้ง ๔ ภายหลังจึงมาอยู่บ้านเขียะงอตวง และครั้งนั้น พระราชาได้มณีมีค่ามากดวงหนึ่งในสำนักนายโมกข์ ตำบลเขียะงอตวงนั้น ตำบลนั้นจึงปรากฏชื่อว่าตำบลเขียะงอตวงโมกขมณี

ครั้งนั้น พระเถระที่อยู่วิหารเหนือพูดว่า ในตำบลเขียะงอตวง สิ่งที่มีค่ามากไม่ใช่แก้ว แต่เป็นพระเถระองค์หนึ่งชื่อคุณค้นถะผู้เชี่ยวชาญในปริยัติต่างหากที่มีค่ามาก

พระราชาทรงทราบความนั้นแล้ว จึงนิมนต์ท่านมาอยู่ในวิหารประดับแก้ว ทะนุบำรุงบูชาด้วยปัจจัย ๔

มีพระเถระองค์หนึ่งในตำบลสหัสโสโรธะ ชื่อ คุณสาระกับพระเถระอีกองค์หนึ่งในตำบลปะเลณะชื่อ สุชาตะ ท่านทั้ง ๒ นี้เป็นศิษย์ของพระคุณคันถเถระ

ครั้งหนึ่ง พระมหาเถระที่อยู่วิหารติริยบรรพต ได้พูดล้อพระอัคคธรรมาลังการเถระในท่ามกลางพระภิกษุสงฆ์ว่า เมื่อพวกเราตายหมดแล้วท่านเห็นจะต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญคัมภีร์ผู้เดียวในโลก พระอัคคธรรมาลังการเถระตอบว่า เมื่อไม่มีพวกท่านแล้ว ข้าพเจ้าไม่เป็นผู้เชี่ยวชาญคัมภีร์แล้ว จะมีใครในโลกเป็นผู้เชี่ยวชาญคัมภีร์ แต่ในหนังสือโบราณกล่าวว่า พระอริยาลังการเถระพูดว่า ก็เดี๋ยวนี้ ข้าพเจ้ายังไม่เป็นผู้เชี่ยวชาญคัมภีร์ดอกหรือ พระอริยาลังการเถระนั้น ก็คือพระอัคคธรรมาลังการเถระนั่นเอง ท่านได้ทำประวัติราชวงศ์สังเขปตามที่พระราชาขอร้องให้ทำ เพราะท่านเป็นบุตรอำมาตย์ รู้ประวัติราชวงศ์ดี

ครั้งหนึ่งมีอำมาตย์ผู้หนึ่งที่เคยบวชเป็น พระภิกษุแล้ว สึกออกไปรับราชการจนเป็นอำมาตย์ นำเอาเครื่องใช้สอยที่ตนได้จากสำนักพระราชามาวิหารสนทนาปราสัยกับพระอัคคธรรมาลังการเถระ ครั้นแล้วก็อวดเครื่องใช้สอยทั้งสิ้นแก่พระเถระแล้วพูดว่า ถ้าท่านสึกออกไปเป็นคฤหัสถ์ท่านจะได้เครื่องใช้สอยมากเท่านี้ พระเถระพูดว่าเครื่องใช้สอยของท่านเพียงเท่านี้ ไม่ได้กะผีกส่วนบุญของข้าพเจ้าผู้เป็นสมณะ ซึ่งเข้าไปเจริญอสุภภาวนาที่หลุมคูถ คำนี้นำมาอ้างไว้ในหนังสือศาสนวงศ์นี้ก็จริง แต่ท่านบูรพาจารย์ผู้คงแก่เรียนทั้งหลาย ก็ได้กล่าวมาแล้วโดยจะให้คิดว่า เรื่องนี้ต้องสำนึกไปจนวันตาย

## สมัยพระเจ้ามหาสีหสูรธรรมราชา

ลุจุลศักราช ๑๐๓๔ (พ.ศ. ๒๒๑๕) ราชบุตรของพระมหาปวรธรรม

ราชาโลกาธิบดี พระนามว่า นรวระ[๑] ได้เป็นพระราชาครองราชสมบัติรับพระนามาภิไธยว่า พระเจ้ามหาสีหสูรธรรมราชา

## เรื่องพระภิกษุหนุ่ม

ในสมัยรัชสมัยของพระราชาองค์นี้ คัมภีร์มีอยู่ในวิหารเชตวันใกล้เจดีย์จะญอขุง มีภิกษุหนุ่มองค์หนึ่งกำลังเล่าเรียนอยู่ พอจะมีความฉลาดในคัมภีร์อยู่บ้าง แต่ก็ยังเจือไปด้วยใจเด็กหนุ่มในวัยรุ่น ดวงจิตถึงจะห่อหุ้มไว้ด้วยปริยัติก็เป็นเพียงผิวเผินภายนอก สันดานเดิมยังติดอยู่ในกองกิเลส แต่พอถูกอารมณ์มีรูปเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งรบกวน กลิ่นเหม็น คือ กิเลสก็ระเหยออกมา เหมือนกลิ่นคูถในหลุมคูถ ภายนอกถูกลมแดดแห้งไปและกิ่งไม้ปิดบังไว้ แต่เมื่อเอาไม้ไปกวนเข้าก็จะเหม็นออกมา ดังนั้นท่านจึงคิดว่าจะสึก หอบเอาผ้าเครื่องคฤหัสถ์ไปท่าน้ำกับพระภิกษุผู้เป็นสหาย ในระหว่างทางคิดว่าจะนมัสการเจดีย์ในขณะที่ยังเป็นพระภิกษุก่อน จึงฝากผ้าเครื่องคฤหัสถ์แก่พระภิกษุผู้เป็นสหายแล้วเข้าไปในซุ้มหน้ามุขเจดีย์ นั่งนมัสการเจดีย์ ครั้งนั้นมีหญิงรุ่นสาวคนหนึ่งมาถึงลานเจดีย์ นั่งลงภายนอกซุ้มเจดีย์ ทำเป็นกรวดน้ำอธิษฐานว่า ด้วยการทำบุญครั้งนี้ ขอให้ข้าพเจ้าพ้นจากทุกข์ทั้งปวงมีอบายทุกข์เป็นต้น และขออย่าได้เป็นเมียคนที่สึกจากพระ ทุกภพทุกชาติเถิด

พระภิกษุหนุ่มได้ยินคำอธิษฐานนั้นแล้วคิดว่า บัดนี้เราคิดว่าจะสึกจึงได้มาที่นี่ แต่หญิงสาวคนนี้ ปรารถนาไม่เป็นเมียคนที่สึกจากพระ จะต้องถามเหตุการณ์กับหญิงสาวผู้นั้นในครั้งนี้ให้ได้ ครั้นคิดดังนั้นแล้วจึงออกมา

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณว่า ธาราวระ

นอกชุ้มเจดีย์เข้าไปถามเหตุการณ์กับหญิงสาวผู้นั้นว่า ทำไมเธอจึงปรารถนาไม่ขอเป็นเมียคนที่สึกจากพระ ได้รับคำตอบว่า พระคุณเจ้าขา คำที่ดิฉันพูดว่าไม่ขอเป็นเมียคนที่สึกจากพระไม่ต่างอะไรกับคำที่พูดว่าไม่ขอเป็นเมียคนพาล คำทั้ง ๒ นี้เหมือนกัน คนที่สึกจากพระ ก็คือคนพาลใช่ไหม ถ้าคนที่สึกจากพระไม่ใช่คนพาล ใครเล่าในโลกจะเป็นคนพาล เพราะตามธรรมดาพระภิกษุบริโภคใช้สอยจีวรบิณฑบาตเสนาสนะที่คนอื่นเขาให้ นับว่ามีความสุขอยู่แล้ว ถ้าอยากจะเล่าเรียนคัมภีร์ ก็มีโอกาสเล่าเรียนได้ตามความประสงค์ ถ้านึกขี้เกียจขึ้นมาไม่เล่าเรียน อยากจะกิน ๆ นอน ๆ นั่ง ๆ ก็ทำได้ตามความประสงค์ เมื่อสึกออกมาเช่นนั้นแล้ว ทำเป็นไม่บอกให้ใครรู้ว่า ตนเป็นทาสคนอื่น เป็นคนใช้ของเมีย ดิฉันจึงเข้าใจว่า ผู้ที่สึกจากพระนั้น เป็นพาลเสียยิ่งกว่าคนพาลอื่น ๆ ในโลก และถ้าดิฉันจะต้องเป็นภรรยาคนที่สึกจากพระ ดิฉันก็ต้องเป็นพาลยิ่งกว่าหญิงที่เป็นภรรยาของคนพาล พระภิกษุได้ยินคำพูดของหญิงสาวนั้นแล้ว สลดใจ ออกไปนอกประตูนคร นั่งซึมเหมือนวานรปราศจากฝูงนั่งเหงาอยู่ตัวเดียว

---

๑. คำของหญิงสาวเตือนสติพระนี้ ทำให้คิดถึงกลอนบทหนึ่ง นัยว่าเป็นฝีพระโอษฐ์ ร. ๔ ครั้งทรงผนวชเตือนสติพระองค์เองว่า

เอ็นดูเถิดเจ้าประคุณดรุณขยาย
ที่ข้อนั้นหม่อมฉันดูไม่สู้สบาย
อย่าเป็นห่วงหน่วงในสู่ไตรลักษณ์
หอมที่เห็นเหม็นแท้ย่อมแปรปรวน
อย่าคนึงคลึงเคลีย เสียสละ
ว่าประเสริฐเลิศหนักบรรพชา
อย่าทระสันหันทำระส่ำระสาย
กาสาวัสมห่มคลุมเหมือนหุ้มทอง
อันสิกขาทารุณพระคุณเอ๋ย
จงผนวชบวชอุดมเป็นสมภาร
ประชวรกายหรือว่ามีโรคีกวน
นิมนต์หักเถิดพระคุณอย่าหุนหวล
อีกหน่อยนวลนิ่มเนื้อเป็นเหมือนกา
ตามคำพระจอมเกศเทศนา
ภาวนาดีกว่าสึก จงตรึกตรอง
หน่อยก็กายผู้เป็นเจ้าจะเศร้าหมอง
ถ้าแปลี่ยนตรองแล้วเห็นไม่เป็นการ
ฝูงคนเคยนับถือมือประสาน
อย่าก่อการโลกีย์ไม่ดี เอย ฯ

ครั้งนั้น พระภิกษุที่เป็นเพื่อน เรียกให้มาเอาผ้าเครื่องคฤหัสถ์ พระภิกษุหนุ่มเรียกให้เข้าไปใกล้ในขณะนั้น เล่าเหตุการณ์ทั้งหมดให้ฟัง แล้วพูดว่า เดี๋ยวนี้ ถ้าใครมาบอกให้สึก ก็เท่ากับเอาฆ้อนมาตีศีรษะ ดังนั้น ข้าพเจ้าไม่อยากสึกแล้ว ตั้งแต่นี้ต่อไป จะไม่คิดสึกตราบเท่าสิ้นชีวิต แล้วท่านข้ามแม่น้ำเอราวดีไปนครไชยปุระ ผู้รู้พากันกล่าวว่า หญิงสาวในครั้งนั้นต้องเป็นเทวดา ไม่ใช่มนุษย์

ครั้นท่านไปถึงนครไชยปุระแล้ว เรียนนัยแห่งคัมภีร์ในสำนักพระเถระหลายองค์ที่เชี่ยวชาญในปริยัติ อยู่วิหารแห่งหนึ่งด้านใต้ปุญญเจดีย์ ต่อมาท่านบอกปริยัติ มีพระภิกษุสามเณรมาจากที่ต่าง ๆ เรียนปริยัติกับท่านตามลำดับ

พระภิกษุสามเณรบางองค์ ไม่มีที่อยู่ ต้องกางร่ม (กลด ?) อยู่ก็มี วันหนึ่ง พระราชานรวระ (มหาสีหสูรธรรมราชา) คิดจะไปนมัสการปุญญเจดีย์ เสด็จออกไปยังลานเจดีย์ ทอดพระเนตรเห็นพระภิกษุทั้งหลายกางร่มอาศัยอยู่ จึงโปรดให้ทำวิหารนั้นเป็นห้อง ๆ ถวายให้พระภิกษุเหล่านั้นอยู่อาศัย และถวายแก่พระภิกษุ (หนุ่ม) องค์นั้นด้วย แล้วถวายตราตั้งนามสมณศักดิ์ว่า ติโลกครุ คนทั้งหลายเรียกท่านง่าย ๆ ว่า ติโลครุ โดยตัดเสียงตัว ก ออกเสีย ส่วนพระภิกษุสัทธิวิหาริกของท่านองค์หนึ่งบวชได้ ๗ พรรษา ชื่อเตโชทีปะ ได้ทำปริตตฎีกา

ต่อมาพระราชานรวระถวายตราตั้งนามสมณศักดิ์แก่พระเตโชทีปะว่า ติโลกาลังการะ เมื่อเป็นดังนี้ น่าจะเห็นได้ว่า พระภิกษุเตโชทีปะ ทำปริตตฎีกาในรัชสมัยของพระเจ้านรวระ แต่บางอาจารย์กล่าวว่า ท่านทำในรัชสมัยของพระเจ้าปัจฉิมปักขาธิกะ

อยู่มาครั้งหนึ่ง พระมหาเถระที่อยู่วิหารติริยบรรพตไปนมัสการปาทเจดีย์ (พระพุทธบาท) ได้เข้าไปหาพระชมพุธชเถระที่สุวรรณคูหานครกุขนะสนทนาปราสัยกัน พระเถระทั้ง ๒ เมื่อได้พบปะกันแล้ว ต่างก็ได้สนทนากันด้วยความปลื้มปีติเป็นอย่างยิ่ง เพราะธรรมดามีอยู่ว่า ในโลกนี้ คนพาลก็ปลื้มปีติด้วยคนพาล บัณฑิตก็ปลื้มปีติด้วยบัณฑิต พระเถระทั้ง ๒ นั้น มีพรรษาเท่ากัน พระมหาเถระสำนักติริยบรรพตได้สนทนาปราสัยกับพระเถระนั้นแล้ว ภายหลังจึงลากลับ พระชมพุธชเถระตามไปบอกทาง พระมหาเถระสำนักติริยบรรพตบอกกับพระชมพุธชเถระว่า ข้าพเจ้าเป็นราชวัลลภ (เป็นที่โปรดปรานของพระราชา) เป็นราชคุรุ (เป็นครูของพระราชา) ท่านจงเดินหน้าข้าพเจ้า พระชมพุธชเถระเกียงว่าท่านเป็นราชวัลลภ เป็นราชคุรุในโลกนี้ราชครูตั้งอยู่ในความเป็นใหญ่เป็นประธาน เพราะฉะนั้น ท่านจงเดินหน้าข้าพเจ้า ในเรื่องนี้ เห็นได้ว่า พระมหาเถระทั้ง ๒ พูดเกียงกันอย่างนี้ เพราะเล็งถึงความประพฤติที่เป็นมรรยาทของโลกด้วยมีคารวะซึ่งกันและกัน แม้พระมหาเถระสำนักติริยบรรพตไปถึงนครรตนปุระแล้วได้เลยไปราชวงศบรรพต อยู่ประจำในป่า ถือการอยู่ในป่าเป็นข้อปฏิบัติ

อนึ่ง พระเจ้าอุกกังสิกะ ปรึกษากับพระอนุชาพระนามว่าสูรกิตติว่า ถ้าน้องเห็นพระเถระในป่าก่อน ต้องทำวิหารถวายท่าน พี่ก็เหมือนกัน ถ้าเห็นก่อน พี่จะทำวิหารถวาย

ครั้นแล้ว พระอนุชาเห็นเข้าก่อน จึงให้ทำวิหารชื่อเชตวันในหุบเขาติริยบรรพตถวายพระเถระ

ที่กล่าวไว้เช่นนี้ ก็เพื่อจะให้ชนทั้งหลายระลึกถึงคุณของสาธุชนผู้ที่ได้ทำคุณงามความดีมาแล้วจะได้ประสบลาภอันพิเศษคือบุญกุศล เพราะท่าน

กล่าวไว้ว่า ผู้ที่ระลึกถึงคุณของสาธุชนทั้งหลายเกิดปีติโสมนัสขึ้นครั้งเดียว ด้วยบุญอันนั้น ด้วยปีติโสมนัสอันนั้น จะได้เป็นองค์อินทร์ถึง ๗ ครั้ง และจะได้เป็นพระมหากษัตริย์ในเมืองมนุษย์อีก ๗ ครั้ง

พระมหาเถระสำนักติริยบรรพตได้เล่าถึงคุณงามความดีของพระชมพุธชเถระให้พระเจ้าอุกกังสิกะทรงทราบ พระองค์จึงทรงเลื่อมใสอย่างยิ่ง ถวายตราตั้งนามสมณศักดิ์ว่าชมพุทีปธชะ โดยเติมคำว่า ทีปะ เข้ากับชมพุธชะนามเดิม

อนึ่ง พระชมพุธชเถระนั้น ท่านเป็นสัทธิวิหาริกของพระธรรมมัณฑเถระ และพระธรรมมัณฑเถระ เป็นสัทธิวิหาริกของพระโชติปุญญเถระ และพระเถระเหล่านี้ เป็นวงศ์อรหันตะคณะ

พระชมพุธชเถระนั้น ท่านแปลวินัยบาลี คือวินัยปิฎกที่เป็นบาลีหรือที่เป็นความเดิมในไตรปิฎก และแปลอรรถกถาวินัย คือคัมภีร์สมันตปาสาทิกา ออกเป็นภาษาพม่า ส่วนพระเถระที่ชื่อมณิรตนะนั้นแปลอรรถกถาอัตถสาลินีอธิบายคัมภีร์อภิธรรมสังคินี อัตถกถาสัมโมหวิโนทนีอธิบายคัมภีร์วิภังค และอัตถกถากังขาวิตรณีอธิบายคัมภีร์ปาฏิโมกข์ และแปลปกรณ์ชื่ออภิธัมมัตถวิภาวินี (ฎีกา) อธิบายปกรณ์อภิธัมมัตถสังคหะ กับแปลฎีกาสังเขปวัณณนาอธิบายปกรณ์อภิธัมมสังคหะ ทั้งหมดนี้แปลเป็นภาษาพม่า

พระเถระสำนักวิหารปุพพารามในตำบลมูลาวาส ได้ทำคัมภีร์ชื่อคูฬหัตถทีปนี และคัมภีร์ชื่อวิสุทธิมัคคคัณฐิปทัตถ เป็นภาษามคธ และแปลคัมภีร์เนตติบาลี[๑] เป็นภาษาพม่า

---

๑. เนตติบาลี เข้าใจว่าเป็นคัมภีร์ เนตติปกรณ์ ซึ่งอธิบายประโยคต่าง ๆ ในธรรมวินัย

พระเถระสำนักวิหารบุพพารามองค์นี้ เดิมเป็นคามวาสี คืออยู่วิหารในหมู่บ้าน ใช้ใบตาลพันธีรัชะ ประพฤติตามแบบอย่างอาจารย์ เป็นการผ่าผืนวินัย แต่ภายหลัง ท่านเลิกประพฤติเช่นนั้นหมด สมาทานเป็นอรัญญวาส ถือการอยู่ป่าเป็นข้อปฏิบัติ ท่านเป็นผู้รู้คัมภีร์ เชี่ยวชาญในคัมภีร์สัททนัย คือ นัยะของศัพย์ต่าง ๆ เป็นอย่างยิ่ง

## สมัยพระเจ้าสิริปวรมหาราชา

ลุจุลศักราช ๑๐๓๔ (พ.ศ. ๒๒๑๖) พระอนุชาได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินครองราชสมบัติทรงพระนามว่า สิริปวรมหาราชา[๒] พระองค์โปรดให้ทำพระที่นั่ง ที่สระใบทัพพีและประทับอยู่ที่นั่น เลยปรากฏพระนามว่าพระเจ้าสระใบทัพพี และพระองค์โปรดให้ทำวิหารในสระนั้น ชื่อ ไชยภูมิกิตติวิหารแล้วถวายแก่พระสิริสัทธรรมเถระ พระองค์ทรงอนุเคราะห์ช่วยเหลือพระภิกษุคามวาสีและอรัญญวาสีเป็นอันมาก จริงอยู่ ในราชวงศ์โญงะระมอนครรตนปุระ มีพระราชา ๑๐ องค์ พระราชารุ่นหลัง ๕ องค์ ทรงยกย่องศาสนา โดยไม่เลือกว่าพระภิกษุนั้นจะเป็นลัชชี หรืออลัชชี มีทั้งลัชชีอลัชชีปนกัน

พุทธศาสนาครั้งนั้น ไม่บริสุทธนักเหมือนดวงจันทร์ภายในเมฆหมอก เมื่อเป็นดังนี้ จึงเห็นได้ว่าพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นวงศ์ลัชชีคณะ ไม่แตกแยกกัน เพราะท่านที่เป็นลัชชีทั้งหลาย ต่างช่วยกันส่งเสริมการบำเพ็ญ

---

๑. พระภิกษุที่ภาคเหนือเช่นที่เชียงราย บางองค์ยังใช้สวมหมวกเย็บด้วยผ้าเหลืองคล้ายกะลาคว่ำแต่มียอดเป็นจุก

๒. ในหนังสือวชิรญาณเรียกพระนามว่าธาราวระ

ธรรมที่เป็นอุบายเครื่องรักษาวงศ์ของตน ๆ ไว้ แม้พระภิกษุสงฆ์ที่เป็นอลัชชี ก็เหมือนกัน คือประพฤติตามประเพณีอาจารย์ของตน ๆ เพราะฉะนั้น วงศ์อลัชชีคณะ จึงไม่แตกแยกกัน ครั้นมาถึงรัชสมัยพระราชาพระองค์นั้น (สิริปวรมหาราชา) มีพระเถระองค์หนึ่งชื่อ เทวจักโกภาสะ เป็นผู้รู้คัมภีร์เวทชำนาญในทางไสยศาสตร์ แต่อ่อนในไตรปิฎก

## สวดปัฏฐานปกรณ์เสด็จเคราะห์เมือง

ลุจุลศักราช ๑๐๓๘ (พ.ศ. ๒๒๑๙) พระเถระเทวจักโกภาสะสังเกตตามชาตาโลกเห็นว่าจะเกิดภัยขึ้น จึงให้พระภิกษุพม่าสวดปัฏฐานปกรณ์ก่อนในถ้ำนวคูหา เพื่อจะป้องกันภยันตรายที่จะบังเกิดขึ้นนั้น สวดตั้งแต่แรม ๘ ค่ำ เดือน ๖ ต่อมาให้พระภิกษุรามัญสวดภายหลังตั้งแต่วันขึ้น ๑ ค่ำ เดือน ๗ และให้ชาวเมืองมีงานมหรศพเป็นการใหญ่ ทั้งให้ทำบูชาสักการะเป็นอันมากด้วย

## เริ่มต้นเขียนคัมภีร์ในสมุด

นัยว่า ในรัชสมัยของพระราชาองค์นั้น โปรดให้สร้างไตรปิฎก โดยเอาสมุดมาขัดด้วยรักน้ำเกลี้ยง แล้วเขียนตัวอักษรด้วยหอระดานปิดทองทำเป็นลายรดน้ำ ตั้งแต่นั้นมาจนกระทั่งทุกวันนี้ ในรัฐพม่าใช้เขียนหนังสือกันด้วยวิธีนี้

## สมัยพระเจ้าสิริมหาสีหสูร ฯ

ลุจุลศักราช ๑๐๖๐ (พ.ศ. ๒๒๔๑) ราชบุตรของพระเจ้าสิริปวรมหาราชา ครองราชสมบัติเมื่อวันอังคารแรม ๖ ค่ำ เดือน ๑๑ ได้รับ

พระนามาภิไธยว่า พระเจ้าสิริมหาสีหสูร สุธรรมราชา[๑] พระองค์โปรดให้ทำเจดีย์ในที่พระที่นั่งของพระราชบิดา และเจดีย์องค์นั้นมีชื่อว่ามารไชยรตนะ

## เริ่มคณะห่มลดไหล่

ในรัชสมัยพระราชาพระองค์นั้น มีพระเถระองค์หนึ่งชื่อ คุณาภิลังการะ อยู่ที่ตำบลตุนนะ ด้านตะวันตกแม่น้ำสัลลาวดี ท่านสั่งให้สามเณรทั้งหลายห่มจีวรลดไหล่ คือเปิดไหล่ขวาปิดไหล่ซ้ายในเวลาเข้าละแวกบ้าน แต่ไม่ให้ใช้ใบตาลพันศีรษะ ให้ใช้ได้แต่พัดใบตาล[๒]อย่างเดียว จึงเกิดเป็นคณะขึ้นคณะหนึ่งพร้อมด้วยบริวารอยู่ในตำบลตุนนะ คณะนี้ชื่อว่าตุนนะคณะ

และพระคุณาภิลังการเถระนั้น ไม่รู้คำอธิบายบาลี อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ ตามความจริง ได้แต่นั่งบอกอภิธรรมปิฎกอย่างเดียวแก่ศิษย์ทั้งหลาย ครั้งนั้น พระเถระ ๔ องค์เหล่านี้ คือ พระพุทธังกุรเถระ และพระจิตตเถระ อยู่นครเกตุมดี พระสุณันตเถระ อยู่ตำบลอุลุคามนครที่ปังคะ พระกัลยาณเถระอยู่ตำบลชยพาหุอันธคามนครตาลุปปะ ท่านไม่ให้สามเณรห่มผ้าลดไหล่ในเวลาเข้าละแวกบ้าน ไม่ให้ใช้ใบตาลพันศีรษะ ให้ห่มคลุม ถือพัดใบตาล ท่านคอยตักเตือนคณะของท่านทุกองค์ เพราะว่าพระเถระทั้ง ๔ องค์นี้ รู้คำอธิบายบาลี อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณเรียกพระนามว่า ศรีมหาสีหสุระธรรมราชา มาอองรัตนทารกา

๒. พัดใบตาล ใช้ใบตาลตัดใบริม ๆ ออกเหลืองไว้ขนาดร่ม ส่วนทางตาที่ติดกับใบนั้น เหลาให้เล็กเหมือนด้ามพัด งอเฉียงเป็นรูปมุมฉาก เพื่อจับหรือกำได้ถนัด ใช้ถือบังแดดแทนร่มหรือใช้พัดให้เกิดลมก็ได้

ตามความจริง เป็นผู้เชี่ยวชาญในปิฎกทั้ง ๓

ในรัชสมัยพระเจ้าสิริมหาสีหสูรสุธรรมราชา พระภิกษุสามเณรทั้งหลายห่มจีวรต่าง ๆ ผิดแปลกกันไป จึงแยกออกไปอีกคณะหนึ่ง เรียกว่าเอกังสิกคณะ แปลว่าคณะห่มผ้าลดไหล่ หรือเปิดไหล่ข้างหนึ่ง คณะสงฆ์แยกออกจากกัน เหมือนสนิมเหล็กเกิดขึ้นที่เหล็ก แต่ไม่เหมือนเหล็ก ผิดกันไปคนละอย่าง พระราชาทรงประมาทไม่สนพระทัยใครอยากจะประพฤติอย่างไร ก็ประพฤติไปตามความพอใจของตน

## คณะห่มคลุมและคณะห่มลดไหล่

ในคณะทั้ง ๒ นั้น พระเถระในคณะห่มคลุม ท่านอาศัยคำที่กล่าวไว้ในบาลี อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ โดยมีผู้ให้คำแนะนำความหมาย ท่านจึงหมดความกินแหนง อยู่โดยปราศจากโทษ ส่วนพระเถระในคณะเอกังสิกะ ลัทธิของท่านไม่ปรากฏในบาลี อรรถกถา ฎีกา และ คัมภีร์อื่น ๆ บางท่านไม่รู้ความหมายอย่างนี้ แต่กลับให้โอวาทศิษย์ของตนว่าอย่างนี้ถึงจะจริง อย่างอื่นไม่จริงไม่ถูก ศิษย์ที่เป็นพวกเดียวกัน ก็ยอมรับปฏิบัติตามโอวาท

แต่บางท่านก็รู้ว่าลัทธิของตนไม่ได้มีมาในบาลีเป็นต้น หากแต่เป็นคนมีใจไม่บริสุทธ ไม่เห็นแก่หน้าพระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธะ ไม่ระลึกถึงคุณพระผู้มีพระภาคสัมมาสัมพุทธ รู้ว่าลัทธิของตนเป็นที่พึ่งไม่ได้เหมือนคว้าอากาศ กลับทำหลักฐานเท็จโดยบอกว่าลัทธิของเราเกิดจากวงศ์พระสัทธรรมจารีเถระ ผู้ไปลังกามาแล้ว

ท่านพวกนี้ พาลหาเรื่องพระเถระผู้ใหญ่ซึ่งมีศีล ด้วยความไม่จริง

จ้างอุบาสกทุศีลคนหนึ่งที่สึกจากพระไม่คำนึงถึงประโยชน์ในภพนี้ภพหน้าอยู่หมู่บ้านเบี่ยสีให้ทำคัมภีร์มีข้อความรับสมอ้างลัทธิของตนขึ้นคัมภีร์หนึ่งเที่ยวหาหลักฐานเท็จโดยไม่พรั่นต่อทุกข์ที่จะได้รับในอนาคต

ครั้งนั้น พระเถระสำนักนิโครธปาพิสุวรรณวิหาร ประชุมคณะภิกษุคามวาสีแล้วท่านเป็นหัวหน้าคณะนั้น ท่านไม่ยอมพันศีรษะ คณะพระภิกษุคามวาสีก่อกวนรังควาญคณะพระภิกษุอรัญญวาสีว่า ภิกษุอัปปมงคลอย่าอยู่ในศาสนาเลย แล้วขับไล่ให้ออกไปจากที่นั้น ฯ

พระภิกษุคามวาสีองค์หนึ่งคิดว่าจะต้องขับไล่ภิกษุกว่า ๕๐ องค์ที่อยู่วิหารทิศตะวันออกเฉียงเหนือบ้านหัตถิศาลา (โรงช้าง) และอยู่วิหารทิศตะวันออกเฉียงใต้ใกล้พื้นที่กองถ่านให้ออกไปเสีย เตรียมตัวจะไปขับไล่

พระราชาทรงทราบเรื่องนั้นเข้า ส่งพระราชสาสน์ไปว่า พระภิกษุคามวาสีก็คณะหนึ่ง พระภิกษุอรัญญวาสีก็คณะหนึ่ง พระภิกษุคามวาสีไม่น่าจะรั่งแกพระภิกษุอรัญญวาสี ควรจะอยู่กันในที่ของตน ๆ ตามลัทธิของตน ๆ นั่นแหละพระภิกษุอรัญญวาสีจึงค่อยอยู่เป็นสุข

## สมัยพระเจ้ามหาสีหสูรธรรมราชาธิราช

ลุจุลศักราช ๑๐๗๖ (พ.ศ. ๒๒๕๗) ราชบุตรของพระเจ้าสิริมหาสีหสูรสุธรรมราชาครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่ามหาสีหสูรธรรมราชาธิราช[๑] ราษฎรเรียกพระองค์ว่า สุรัมมราชาบ้าง เสติภินทะ (พระเจ้าช้างเผือก) บ้าง

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณเรียกชื่อว่า ศรีปวรมหาธรรมราชา เจงพยุเจ็ง

ในรัชสมัยของพระองค์ มีอำมาตย์ผู้หนึ่งเป็นนายทหารรักษาวัง นำพระเถระชื่ออุกกังสมาละอยู่ตำบลสุวรรณยานโลกนะไปนครรตนะปุระ ทำวิหารขึ้นแห่งหนึ่งใกล้ภูเขาสุวรรณกุกกุฏะให้ท่านอยู่

พระอุกกังสมาละเถระนั้นฉลาดในบาลี อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่นๆ เป็นอย่างยิ่ง ท่านได้ทำตำราแนะการเขียนหนังสือชื่อวัณณโพธนะไว้เล่มหนึ่ง

พระราชาไม่ได้ทรงแต่งตั้ง ท่านใน ตำแหน่ง พระอาจารย์ ของพระองค์ เพราะท่านเกิดในตระกูลเลขวัดที่พระราชาอุทิศถวายให้เป็นข้าเจดีย์คอยปฏิบัติรักษาเจดีย์ เป็นแต่มอบให้นายทหารรักษาวังคนนั้นเคารพบูชา

## พระอาจารย์โต้เถียงกันเรื่องห่มผ้า

ในรัชสมัยของพระองค์ บางอาจารย์บอกว่า สามเณรเวลาเข้าละแวกบ้านต้องห่มคลุมจึงจะเข้าไปได้ แต่บางอาจารย์บอกว่าต้องห่มลดไหล่จึงจะเข้าไปได้ อาจารย์ทั้งหลายต่างได้ทุ่มเถียงกันอย่างนี้

บรรดาอาจารย์เหล่านั้น พระเถระชื่ออุกกังสมาละเป็นประธานในคณะห่มคลุม คณะของท่านประกาศว่า ระเบียบการห่มคลุมนั้นแหละ มีมาในคัมภีร์ทั้งหลาย ส่วนคณะเอกังสิกะคือคณะห่มลดไหล่ พระมหาเถระสำนักวิหารติริยะบรรพตเป็นประธาน คณะของท่านปฏิเสธลัทธิห่มคลุมโดยเห็นชอบตามประเพณีของอาจารย์

## ทรงตั้งพระเถระเป็นกรรมการตัดสิน

ครั้งนั้นพระเถระเหล่านี้ คือ พระเถระสำนักผลิกขจิตวิหาร พระเถระสำนักเมสุจจวิหาร พระสุหัตถเถระ และพระพุทธังกุรเถระ รวม ๔ องค์

พระราชาทรงตั้งในตำแหน่งผู้พิจารณาวินิจฉัยทางวินัย แล้วตรัสสั่งให้ทั้ง ๒ ฝ่าย แสดงลัทธิของตน ๆ

แต่พระเถระทั้ง ๔ องค์นั้น ไม่เชี่ยวชาญในบาลี อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ นอกจากจะเป็นเพียงราชพัลลภคุ้นเคยกับพระราชาแล้ว ท่านทั้ง ๔ นั้นไม่มีคุณพิเศษอื่นใดเลย

แต่เพื่อต้องการเป็นราชครูจึงไม่สามารถจะใช้ลัทธิที่ถูกต้องข่มพระเถระคณะห่มลดไหล่ซึ่งยึดพระราชาเป็นที่พึ่ง แม้จะมีหลักฐานอ่อนเพราะระเบียบการห่มผ้าลดไหล่ไม่มีมาในคัมภีร์ทั้งหลาย เหมือนเสือร้ายไม่สามารถจะตะครุบกวางที่แอบอยู่ในรกกำบังด้วยกอไม้และเถาวัลย์ แม้มีกำลังน้อยเพราะตัวเล็กกว่า เพราะฉะนั้นพระเถระคณะปารุปนะ คือ คณะห่มคลุมจึงจัดการกับลัทธิห่มลดไหล่ให้เสร็จเด็ดขาดลงไปไม่ได้ นั่งเฉยอยู่เหมือนบัณฑิตนักรบรู้ว่ากำลังฝ่ายข้าศึกมากกว่า ไม่มีทางสู้จึงนั่งระงับเวรอยู่ ฉะนั้น

## สมัยพระเจ้ามหาราชาธิบดี

ลุจุลศักราช ๑๐๙๕ (พ.ศ. ๒๒๗๖) ราชบุตรของพระเจ้ามหาสีหสูรธรรมราชาธิราช ได้ครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่ามหาราชาธิบดี[๑] แต่ภายหลังเมื่อถึงปีจุลศักราช ๑๑๑๓ (พ.ศ. ๒๑๙๔) พระราชาผู้เป็นใหญ่ในรัฐรามัญปราบนครนั้นได้ นครนั้นจึงมีชื่อปรากฏว่า ปัตตหงสาวดี แปลว่า นครที่ถูกหงสาวดียึด เพราะพระเจ้าหงสาวดีมายึดได้

---

๑. ในพงศาวดารเรียกว่า มหาธรรมราชาธิปติ (เสียรตนปุระอังวะแก่มอญถามอญจับไป สวรรคตที่กรุงพะโค เมื่อจุลศักราช ๑๑๑๓)

ในรัชสมัยพระเจ้ามหาราชาธิบดีนั้น พระองค์ทรงนิมนต์พระเถระชื่อ ญาณวร มาแต่ตำบลชาลสุตตะนครกุขนะ แต่งตั้งในตำแหน่งพระอาจารย์ พระญาณวรเถระนั้น ฉลาดในบาลี อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ อย่างยิ่ง ก่อนอื่นท่านทำคัมภีร์คัณฐีปทัตถ (อธิบายบทหัวข้อ) อภิธัมมัตถสังคหะปกรณ์ เพื่อประโยชน์แก่นักศึกษาใช้บอกปริยัติที่สุธรรมสภา

ต่อมา ท่านทำคัมภีร์คัณฐีปทัตถในอัฏฐสาลินี และคัมภีร์สุราวินิจฉัย

ต่อมา พระราชาพระองค์นั้นขอร้อง ท่านจึงแปลอภิธานัปปทีปิกาเป็นภาษาพม่า และทำคัมภีร์ชื่อ ราชาธิราชนามัตตปกาสินี ซึ่งท่านได้ร้อยกรองพระนามาภิไธยของพระราชา แสดงโดยนัยพยัญชนะตามคัมภีร์ฉันทาลังการ คัมภีร์สัททเนตติ และคัมภีร์วิทัคคทัณฑี

พระราชาโปรดให้รื้อพระที่นั่งที่ทำไว้ในท้องที่มีนามว่าหัตถิศาลามาทำวิหารเป็นประธาน ๑๐๐ หลัง ตั้งชื่อวิหารทั้งหมดว่ากิตติไชยาวาสัฏฐาปนะ แล้วถวายแก่พระเถระองค์นั้น พระเถระเลยพลอยมีชื่อไปตามชื่อวิหารนั้นด้วย

ครั้งนั้น คำแก่งแย่งของคณะทั้ง ๒ นั้น ยังค้างอยู่ตั้งแต่สมัยพระราชอัยยกาและพระราชบิดา ได้รื้อฟื้นขึ้นมาพูดถึงลัทธิของตน ๆ อีก เพื่อระงับข้อพิพาท พระญาณวรเถระเป็นประธานในคณะห่มคลุม พระปาสังสเถระเป็นประธานในคณะห่มลดไหล่ ได้ต่อสู้ถกเถียงกัน ครั้งนั้นพระราชาทรงตั้งพระเถระสำนักไชยภูมิสุวรรณ์วิหารซึ่งเป็นราชพัลลภคุ้นเคยกันอย่างยิ่ง ในตำแหน่งวินัยธร เพื่อให้พิจารณาวินิจฉัยลัทธิของคณะทั้ง ๒ นั้น

แต่พระเถระองค์นั้น จะว่าเชี่ยวชาญในปริยัติก็ว่าไม่ได้ เพราะท่านรู้บาลี อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ อย่างงู ๆ ปลา ๆ เท่านั้น แม้กระนั้น

โดยที่ท่านเบื่นราชพัลลภ พระราชาไม่ทรงทราบตามความจริงจึงทรงตั้งในตำแหน่งวินัยธร เหมือนชาวนาที่เติบใหญ่มากับหางไถ สามารถรู้แต่เพียงว่าทิศไหนตะวันออกทิศไหนตะวันตกเท่านั้น เอามาตั้งเบื่นผู้พิพากษาในศาลหลวงฉันใด พระเถระสำนักไชยภูมิสุวรรณวิหาร ก็ฉันนั้น เพราะท่านถูกตั้งในตำแหน่งวินัยธรโดยผู้ตั้งไม่ผู้ว่าใคร่เบื่นอย่างไร ในครั้งนั้นท่านจึงไม่สามารถตัดสินลัทธิทั้ง ๒ ฝ่ายได้ว่า ฝ่ายไหนถูกฝ่ายไหนผิด ดังว่าเวลาจะเข้าเรือนไม่มีประตู ไม่รู้จะเข้าทางไหน

เหมือนกระบือยืนอยู่ใกล้เรา เทพคนธรรพร้องเพลงสวรรค์บรรเลงพิณสวรรค์ให้มันฟัง กับมีเด็กชาวบ้านตีระนาดให้มันฟัง มันจะไม่รู้ว่าเสียงเพลงพิณสวรรค์กับเสียงระนาดนั้นผิดแปลกกันอย่างไร บัณฑิตพึงเห็นอุปมาข้อนี้เหมือนพระเถระองค์นั้น ครั้นแล้ว พระราชาจึงออกพระราชกำหนดว่าภิกษุใด ๆ ในแว่นแคว้นของเรา ใคร่จะประพฤติอย่างใด ๆ ก็จงประพฤติตามอัธยาศัยเถิด ข้อพิพาทแก่งแย่งของทั้ง ๒ ฝ่ายจึงยังไม่สงบในคราวนั้น

## เสียนครรตนปุระแก่รามัญ

ต่อมาถึงจุลศักราช ๑๑๑๓ (พ.ศ. ๒๒๙๔) เสียนครรตนปุระ

## พระราชานครรตนสิขะครองนครรตนปุระ

ภายหลังจากนั้น ย่างเข้าปีที่ ๒ พระราชาผู้สร้างนครรตนสิขะ ทรงขับไล่กองทัพของพระราชาผู้เบื่นใหญ่ในรัฐรามัญออกไปจากรัฐพม่าเหมือนขับนกหิวกระหายออกจากนาข้าวสาลี แล้วพระองค์ทรงครองราชสมบัติยึดรัฐรามัญทั้งหมดให้ตกอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์ของพระองค์ด้วยบุญญานุภาพของพระ

องค์ ครั้งนั้น พระองค์ทรงยังจิตใจของพลเมืองรัฐพม่าทั้งหมดให้นิยมชมชอบ อันผู้ที่เอาน้ำสระอโนดาดมาพรมดอกบัวที่เหี่ยวด้วยแสงแดด ให้กลับสดชื่นขึ้นมาฉันใด พระองค์ก็ฉันนั้น ทรงเอาน้ำสระอโนดาดคือบุญของพระองค์มาประพรมคฤหัสถ์และบรรพชิตชาวเมืองพม่าผู้ได้รับความทุกข์ด้วยแสงแดด คือกำลังกองทัพของพระเจ้ากรุงรามัญให้เกิดสุขกายสบายจิตทั้ง ๒ ประการ

พลเมืองพม่าทั้งหมดพากันกล่าวว่าพระราชาของเราพระองค์นี้เป็นพระโพธิสัตว์ ครั้งนั้น พระองค์ทรงนิมนต์พระภิกษุสงฆ์เข้าไปฉันอาหารบิณฑบาตในพระราชวังทุก ๆ วันอุโบสถเดือนละ ๔ ครั้ง

พระองค์ทรงรักษาศีลอุโบสถพร้อมด้วยพระสนมนางใน และอำมาตย์ทั้งหลาย กับโปรดให้พระสนมนางในและอำมาตย์ทั้งปวงท่องบาลีว่าปากเปล่าได้พร้อมด้วยนัยคำแปล เพื่อเป็นคุณสมบัติของเขาเหล่านั้นทั้งหมด

ต่อมา พระองค์ทรงนิมนต์พระยสเถระที่อยู่ในตำบลเพลุวะมาตั้งในตำแหน่งพระอาจารย์ของพระองค์ ทรงถวายตราตั้งนามสมณศักดิ์ว่า พระมหาอตุลยสธรรมราชครู ตั้งแต่นั้นมา พระเถระมีชื่อปรากฏว่า พระอตุลเถระ และครั้งนั้นพระเถระที่เป็นฝ่ายคณะห่มคลุม มีพระสุชาตเถระที่อยู่ในตำบลปะเลณะเป็นต้น เขียนหนังสือส่งสมณสาสน์ไปยังสำนักพระราชาความว่า ในเวลาที่สามเณรทั้งหลายจะเข้าละแวกบ้าน ควรห่มคลุมเข้าไป

ครั้งนั้น พระเถระที่เป็นฝ่ายคณะห่มลดไหล่มีพระอตุลเถระเป็นต้น ก็เขียนสมณสาสน์ส่งไปยังสำนักพระราชาบ้าง ความว่า อธิกรณ์ (กรณีย์พิพาท) ระงับแล้วในสมัยพระราชาองค์ก่อน ๆ บัดนี้ ไม่ควรจะรื้อฟื้นสิ่งที่ระงับไปแล้วให้เกิดขึ้นมาอีก

พระราชาแม้มีพระประสงค์ใคร่จะหยิบยกลัทธิของทั้ง ๒ ฝ่ายขึ้นมา

กล่าว แต่ก็ยังไม่ทรงกระทำ เป็นแต่มีพระราชหัตถ์เลขาความว่า เดี๋ยวนี้งานเกี่ยวกับราชการมีมาก งานเกี่ยวกับศาสนาขอให้หยุดไว้ก่อน อยากจะทำงานเกี่ยวกับราชการเสร็จแล้ว ภายหลังจึงจะทำงานเกี่ยวกับศาสนา

ครั้นต่อมา พระราชาทรงออกประกาศบังคับว่า พระภิกษุทั้งปวงในราชอาณาจักรของเรา จงประพฤติตามมติพระอาจารย์เรา

ครั้งนั้น พระภิกษุคณะห่มคลุมทั้งหลายจำต้องประพฤติตามคณะห่มลดไหล่เพราะคำประกาศบังคับของพระราชา แต่พระมหาเถระ ๒ องค์ในตำบลสหัสโสโรธะ ท่านตักเตือนบริวารของท่านให้บำเพ็ญข้อปฏิบัติในเวลาจะเข้าละแวกบ้านด้วยการห่มคลุม

ครั้งนั้น พระอตุลเถระพระอาจารย์ของพระราชาทราบความนั้นแล้ว เรียกพระเถระทั้ง ๒ องค์นั้นให้มาหา พระเถระทั้ง ๒ องค์มาแล้ว มีอุบาสกผู้หนึ่งเลื่อมใสท่าน เมื่อท่านมาถึงนครแล้วได้อุปถัมภ์บำรุงท่านด้วยอาหารบิณฑบาต พระอตุลเถระแกล้งให้ท่านขนทรายมาจากที่ไกลเอามาโรยริมบ้านอุบาสกนั้น

เกิดเสียงเล่าลือกันขึ้นว่า พระภิกษุที่ประพฤติไม่อนุโลมตามวินัยถูกลงทัณฑกรรมกันอย่างนี้

ขณะที่ท่านทั้ง ๒ นั้นขนทรายไปพลาง สนทนากันไปพลาง องค์หนึ่งพูดว่า เราประพฤติอนุโลมตามวินัย บัดนี้ ได้รับทัณฑกรรมอย่างนี้ ดูไม่สมควรเลยนะท่าน โอ โลกนี้มีอะไรแปลก ๆ อีกองค์หนึ่งพูดว่า เดี๋ยวนี้นะหรือคุณ เทวดารักษาโลกเห็นอธรรมเช่นนี้แล้วไม่อาจเพิกเฉยมีนชาทนดูอยู่ได้ เข้าใจว่าครั้งนี้แกคงลืมไป

ทันใดนั้นเอง ครืมฝนขึ้นมาทันที ฟ้าได้ผ่าลงที่วิหารพระอตุลเถระ

และที่พระราชวังพร้อมกัน แม้จะมีเหตุการณ์อย่างนี้ พระอตุลเถระก็ยังไม่รู้สำนึกเพราะกระด้างถือตัวจัด

พระราชาตรัสถามอำมาตย์อีกว่า เดี๋ยวนี้ พระภิกษุทั้งหลายในราชอาณาจักรของเรา ยังประพฤติตามมติพระอาจารย์เราหรือหาไม่

อำมาตย์กราบทูลพระราชาว่า ขอเดชะ เดี๋ยวนี้มีพระมหาเถระองค์หนึ่งอยู่ในตำบลสะเดา (นีปคาม) นครกุขนะ ท่านชื่อมุนินทโฆสะ ท่านตักเตือนบริวารของท่านให้ห่มคลุม จึงทำให้เกิดคณะห่มคลุมมากขึ้น

พระราชาจึงตรัสสั่งให้เรียกพระมุนินทโฆสะมาแล้วให้ประชุมพระเถระผู้ใหญ่ที่สุธรรมสภา ให้บอกความจริงแก่พระมุนินทโฆสะ ซึ่งไม่รู้วินัยบัญญัติตามความจริงแล้วว่ากล่าวตักเตือน อำมาตย์ได้ทำตามพระกระแสตรัสสั่งทุกประการ

## พระมุนินทโฆสฝ่ายห่มคลุม

พระมหาเถระทั้งหลายประชุมกันที่สุธรรมสภา เรียกพระมุนินทโฆสเถระมาแล้วให้โอวาทตักเตือน ในบรรดาพระมหาเถระนั้น มีพระเถระองค์หนึ่งมองดูพระพักตรพระเจ้าแผ่นดิน และหน้าพระสังฆราช แต่ไม่มองไปทางพระพุทธรูป กล่าวกับพระมุนินทโฆสเถระว่า นี่แน่คุณ เดี๋ยวนี้พระภิกษุในรัฐพม่าพากันประพฤติตามคำสั่งของพระเจ้าแผ่นดินและคำสั่งของพระสังฆราช เป็นคณะเอกังสิกะ คือ ห่มลดไหล่หมดแล้วนะ คุณคนเดียวเท่านั้นยังประพฤติห่มคลุมพร้อมกับบริวาร ทำไมคุณจึงเป็นคนดื้อด้าน ไม่ละความประพฤติไม่สมควรเช่นนี้เสีย ทันใดนั้น พระมุนินทโฆสเถระ จ้องตรงไปยังหน้าพระเถระองค์นั้นแล้วพูดว่า ข้าพเจ้าเคยได้ยินมาแต่ก่อนว่า ท่านเป็น

ลัชชีมีศีลเป็นที่รักใคร่ต่อการศึกษา แต่ผู้ที่เป็นเช่นท่านนี้ ไม่น่าจะพูดอย่างนี้เลย เพราะว่า ถ้อยคำอย่างนี้ไม่สมแก่ผู้ที่เป็นเช่นท่าน ถ้าท่านเข้าใจข้าพเจ้าว่า เป็นคนมีบุญน้อย ไม่มีอำนาจปราศจากที่พึ่งแล้วอยากจะพูดอย่างไม่มีคารวะ ขอได้โปรดเห็นแก่หน้าพระอาจารย์ของข้าพเจ้า รู้จักคุณพระอาจารย์ของข้าพเจ้าบ้าง ถ้าท่านจำได้ว่าข้าพเจ้านี้เป็นศิษย์ของพระอาจารย์พระองค์นั้นแล้ว ท่านก็ไม่ควรกล่าวถ้อยคำไม่เป็นธรรมอย่างนี้

พระเถระองค์นั้นจึงถามท่านว่า ใครเล่าเป็นอาจารย์ของคุณ ครั้งนั้น พระมุนินทโฆสเถระ นมัสการพระพุทธรูปที่ตั้งไว้ในสุธรรมสภาแล้วบอกว่า นี้คือพระอาจารย์ของข้าพเจ้า ว่าแล้วก็ลุกขึ้นยืนในท่ามกลางสงฆ์ ห่มจีวรเฉวียงบ่า นั่งคุกเข่าประนมมือพูดกับพระพุทธรูปว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้ายอมสละชีวิตของข้าพเจ้า แต่จะไม่ยอมสละสิกขาบทของพระผู้มีพระภาคผู้เลิศในโลกทั้ง ๓ จนกว่าจะสิ้นสุดชีวิต

## พระมุนินทโฆสะถูกเนรเทศ

พระราชาทรงสดับความนั้นแล้ว ทรงพระดำริว่า พระเถระองค์นี้ดื้อกระด้างนัก ไม่ควรอยู่ในราชอาณาจักรของเรา ควรขับไล่ให้ไปอยู่รัฐอื่นเสีย แล้วจึงทรงบังคับเนรเทศท่านไปยังรัฐอื่น

ราชบุรุษเรียกท่านมาแล้ว นำไปรัฐอื่น ไปถึงท้องที่แห่งหนึ่งชื่อมหังคะ บุรุษผู้เป็นหัวหน้าท้องที่มหังคะให้สินบนราชบุรุษ แล้วพูดว่าที่นี่เป็นท้องที่สุดแดนรัฐพม่า คุณปล่อยท่านไว้ที่นี่แล้วกลับไปเสียเถิด

พวกราชบุรุษรับสินบนแล้ว ปล่อยพระเถระไว้ที่นั่น แล้วพากันกลับไป

แม้พระเถระ ท่านให้โอวาทพระภิกษุสามเณรที่พากันมาทุกทิศให้ห่ม

คลุมและบอกปริยัติอยู่ที่นั้น

ท่านได้แปลคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ เป็นภาษาพม่า

ต่อมา พระราชาทรงทราบความนั้นเข้า ตรัสว่า เดี๋ยวนี้ พระเถระองค์นั้นอยู่สุดแดนราชอาณาจักร์ของเรา ไปก่อกรรมที่เราไม่ต้องการ เราได้ห้ามแล้ว จงไปเรียกเอาตัวท่านมา

## พระมุนินทโมสะลาสิกขาบท

ราชทูตไปที่นั้นเรียกตัวท่านกลับ ท่านเข้าใจว่า พระราชาใคร่จะฆ่าท่านจึงลาสิกขาบท นุ่งห่มผ้าคฤหัส์มากับราชทูตเหล่านั้น และเมื่อมาถึงนครแล้ว ราชทูตก็นำเข้าเฝ้าพระราชา

พระราชา[๑]จึงตรัสถามว่า เราได้ยินว่าเจ้าเป็นพระภิกษุ มัวสุมคณะไว้มาก ทำไมเดี๋ยวนี้จึงเป็นคฤหัส์เสียล่ะ? ท่านได้กราบทูลว่า ข้าแต่มหาราช ข้าพระพุทธเจ้าคิดว่า พระองค์มีพระประสงค์จะประหารข้าพระพุทธเจ้าเสียละกระมัง จึงตรัสเรียกตัวมา เมื่อเป็นดังนั้น ถ้าพระองค์จะประหารข้าพระพุทธเจ้าทั้งที่ยังมิได้ลาสิกขาบท กรรมหนักก็จะมีแก่พระองค์ ดังนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงได้ลาสิกขาบทเสียแล้วมาเฝ้าเพื่อไม่ให้พระองค์ต้องกรรมหนัก ถ้าพระองค์ใคร่ประหารข้าพระพุทธเจ้า ก็โปรดทรงประหารเถิด พระราชา

---

๑. ในหนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับพระราชหัตถ์เลขาเรียกชื่อพระราชาองค์นี้ว่า อลองพราญีมังลอง

ทรงสั่งให้ขังไว้ในเรือนจำ แล้วพระองค์เสด็จไปรบกับประเทศสยาม[๑] แต่เมื่อเสด็จไปรบแล้วกลับมา ได้สวรรคตกลางทาง[๒]

## สมัยพระเจ้าสิริปวรมหาธรรมราชา

ลุจุลศักราช ๑๐๒๒ (พ.ศ. ๒๓๐๓) ราชบุตรองค์ใหญ่ของพระราชาพระองค์นั้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่า สิริปวรมหาธรรมราชา[๓] พระองค์ทรงอพยพออกจากนครรตนสิขะ[๔] แล้วทรงสร้างนครไชยปุระเป็นครั้งที่ ๒ เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงทรงพระนามาภิไธยว่า พระเจ้าไชยปุรมาปกหรือเรียกในความไทยว่า พระผู้สร้างนครไชยปุระ และในครั้งนั้น พระราชาทรงนิมนต์พระญาณเถระที่อยู่นครระหว่างภูเขาใหญ่มาตั้งในตำแหน่งพระอาจารย์ นัยว่าพระเถระองค์นั้นมีสติปัญญาลึกซึ้ง วันหนึ่ง ๆ ท่านสามารถสวดภาณวาร (บทสวด) ปากเปล่าได้ตั้ง ๙—๑๐ ภาณวาร เมื่อครั้งท่านบวชใหม่ ท่าน

---

๑. พระราชาในพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า พระเจ้าอลองพราญีมังลองได้เป็นใหญ่ในพม่าและรามัญ ยกทัพหลวงมาทั้งทางบกทางเรือ พร้อมด้วยมังระราชบุตรที่ ๒ จะมาตีกรุงศรีอยุธยา สมัยกรมขุนอนุรักษ์มนตรีเป็นกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา ออกจากเมืองรตนสิงค์ให้มังลอกราชบุตรองค์ใหญ่อยู่รักษาเมืองเมื่อปีเถาะ จุลศักราช ๑๐๒๑ (พ.ศ. ๒๓๐๒) ในพงศาวดารโยนก มีข้อความในเชิงอรรถว่า พระเจ้ามังลอง ยกมากรุงศรีอยุธยาครั้งแรกนั้น ความในพระราชพงศาวดารสยามศักราชตรงกับตำนานนี้ (ตำนานโยนก) เพราะในปีจุลศักราช ๑๐๒๑ เถาะ เอกศก เป็นปีที่กรมขุนอนุรักมนตรีได้บรมราชาภิเษก

๒. ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขากล่าวว่า พระเจ้าอลองพราญีมังลองถูกปืนแตก เลิกทัพพม่ากลับทางเมืองเหนือ สิ้นพระชนม์ที่ตำบลเมาะกะโลกนอกด่านเมืองตากระหว่างแดนต่อแดน

๓. ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาเรียกพระราชาองค์นี้ว่า มังลอก แต่ในหนังสือวชิรญาณเรียกว่า มองโดยี่หรือมังลอง

๔. ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาว่า เมืองรตนสิงค์

ได้ทำคัมภีร์บทวิภาค, คำอธิบายนยาส, คำอธิบายยมก, และคำอธิบายมหาปัฏฐาน ทั้งหมดนี้เป็นภาษาพม่า พระราชาโปรดให้ทำวิหารชื่อมหาภูมิรมณียวิหารแล้วถวายท่านและถวายตราตั้งนามสมณศักดิ์ว่า พระญาณลังการมหาธรรมราชา

ครั้งนั้น พระเถระในคณะห่มคลุมทั้งหลายคิดกันว่า บัดนี้ พระเถระฝ่ายเราได้เป็นพระอาจารย์ของพระราชาแล้ว เราได้ที่พึ่งกันคราวนี้เอง ครั้นคิดกันอย่างนี้แล้ว จึงส่งสมณสาสน์ไปยังสำนักพระราชาความว่า สามเณรทั้งหลายควรห่มคลุมในเวลาเข้าละแวกบ้าน ครั้งนั้น พระอตุลเถระก็ส่งสมณสาสน์ไปยังสำนักพระราชาบ้างความว่า เรื่องนี้ ได้ระงับมาแล้วตามนัยที่กล่าวมาในครั้งก่อน

ดังนั้น พระเถระทั้ง ๒ ฝ่าย จึงไม่ได้โอกาสที่จะแสดงการโต้ตอบซึ่งกันและกัน

## สมัยพระเจ้าสิริปวรสุธรรมมหาราชินทาธิบดี

ภายหลังจากนั้น ลุจุลศักราช ๑๑๒๕ (พ.ศ. ๒๓๐๖) พระราชาทรงพระนามว่า สิริปวรสุธรรมมหาชินทาธิบดี[๑] เป็นอนุชาของพระเจ้าสิริปวรมหาธรรมราชา ครองราชสมบัติ

พระองค์ทรงสร้างนครรตนปุระครั้งที่ ๓ เพราะเหตุนี้พระองค์จึงมีพระนามาภิไธยว่า พระเจ้ารัตนปุรมาปกะ แปลเป็นไทยว่า พระองค์ผู้สร้าง

---

๑. ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาเรียกพระราชาองค์นี้ว่า มังระเป็นน้องของมังลอก แต่ในหนังสือวชิรญาณเรียกว่า เจงพยูเจง

นครรตนปุระ และพระองค์เป็นเจ้าของพญาช้างชื่อฉัททันต์ จึงทรงพระนามาภิไธยว่า เสติภินทะ แปลไทยว่า ผู้เป็นใหญ่แก่ช้างเผือก

พระราชาทรงนิมนต์พระเถระชื่อจันโทวระอยู่ตำบลมรัมมะ มาตั้งในตำแหน่งพระอาจารย์ของพระองค์ และโปรดให้ทำวิหารชื่อ ภูมิกิตติอตุละ แล้วถวายแก่พระเถระนั้น กับถวายตราตั้งนามสมณศักดิ์ว่า พระชมพุทีปอนันตธชมหาธรรมราชาคุรุ ในรัชกาลของพระราชาองค์นั้น มนุษย์บางคนมีความเห็นวิปลาสไป คือเห็นผิดเป็นชอบ (เข้ารีต) พระราชาทรงเรียกเขาเหล่านั้นมาแล้วให้ถือสัมมาทิฏฐิ (กลับมาเป็นพุทธมามกะ) และในสมัยของพระองค์ พระเถระไม่ได้โอกาสที่จะข่มคณะห่มลดไหล่ได้

## สมัยพระเจ้ามหาธรรมราชาธิราช

ภายหลังจากนั้น ลุจุลศักราช ๑๑๓๘ (พ.ศ. ๒๓๑๙) ราชบุตรของพระเจ้าสิริปวรสุธรรมมหาราชินทาธิบดีครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่าพระเจ้ามหาธรรมราชาธิราชา[๑] พระองค์โปรดให้สร้างวิหาร ๕ ชั้น ในด้านทิศใต้นคร ทรงตั้งชื่อว่าไชยภูมิวาสาตุละ แล้วถวายแก่พระเถระชื่อมายาวัฏฏกะ และถวายตราตั้งนามสมณศักดิ์ว่า พระคุณมุนินทาภิสาสนธรรมราชาธิราชคุรุ

ครั้งนั้น พระเถระชื่อมัณฑมาละ อยู่วิหารด้านทิศตะวันออกนครจลังคะ บอกคัมภีร์แก่พระภิกษุสามเณรเป็นอันมาก

ท่านได้ให้โอวาทอยู่เสมอว่า ในเวลาสามเณรเข้าละแวกบ้านควรปฏิบัติให้ถูกวิธีการห่มผ้าคือต้องห่มคลุมเข้าไป ส่วนข้อปฏิบัติในการห่ม

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณเรียกพระราชาองค์นี้ว่า ชิงคุเมง หรือ จิงกูจา

ลดไหล่ ไม่ปรากฏในบาลี อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ และทั้งไม่อนุโลมเข้าในธรรมด้วย ดังนั้น ท่านได้ทำคัมภีร์ขึ้นฉบับหนึ่งแสดงข้อวินิจฉัยการห่มผ้าที่มีกล่าวไว้ในบาลี อรรถกถาเป็นต้น

ครั้งนั้น พระภิกษุคณะห่มลดไหล่ ส่งคัมภีร์ฉบับนั้นไปยังสำนักพระราชา เพื่อประจานโทษพระเถระผู้ทำคัมภีร์ และในคืนนั้น พระราชาทรงพระสุบินอย่างนี้ คือ ท้าวสักกเทวราช นุ่งขาวห่มขาวทรงเครื่องประดับขาว ทัดดอกบัวขาวมาหาพระราชา กล่าวว่า นี่แนะ มหาราช หญ้างอกขึ้นที่ปาทเจดีย์ (พระพุทธบาท) ที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทา รัฐอปรันตะเป็นอันมาก กิ่งก้านรากใบบีดบังกันเองพันกันให้ยุ่งกันไปหมด พระราชาองค์ก่อน ๆ ไม่ได้แผ้วถางเพราะไม่รู้จริง เดี๋ยวนี้พระองค์รู้จริงแล้ว น่าจะแผ้วถางทำความสะอาด และในการแผ้วถางนี้จะมีพระภิกษุองค์หนึ่งมาแนะวิธีให้

ครั้นพระองค์ทรงพระสุบินอย่างนี้แล้ว ตรัสเรียกพระนันทมาลเถระมาเฝ้าแล้วให้พระเถระอยู่ในพระที่นั่งลงสรง ใกล้นครรตนปุระ

ครั้งนั้น พระเถระได้บอกให้พระราชาทรงทราบตามบาลี อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ ที่มีข้อความว่า ในเวลาสามเณรเข้าละแวกบ้านควรห่มคลุมเข้าไป เหมือนพระมหาโมคคลิบุตรติสสเถระ บอกให้พระเจ้าศรีธรรมาโสกทรงทราบลัทธิที่ชอบธรรม ครั้งนั้น พระราชาตรัสว่า พระคุณเจ้ามีบุญญาบารมีได้สะสมมาแล้ว มีสติปัญญามาก รู้ว่าลัทธิห่มคลุมมีมาในบาลี อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ ส่วนลัทธิห่มลดไหล่ไม่ได้มีมาในคัมภีร์ใด ๆ ครั้นพระองค์ทรงทราบดังนี้แล้วจึงโปรดให้ประชุมพระเถระทั้ง ๒ ฝ่ายในพระราชวัง แล้วให้ต่างฝ่ายต่างเสนอลัทธิของตน ๆ

## พระเจ้าสิริปวรสุธรรม ฯ ให้ประชุมสงฆ์พิจารณาลัทธิห่มผ้า

ครั้งนั้น พระเถระฝ่ายถือลัทธิห่มลดไหล่ พูดขึ้นว่า ลัทธิห่มคลุมของท่าน มีที่มาในที่ไหน ? พระเถระฝ่ายถือลัทธิห่มคลุมจึงตอบชี้แจงว่า ลัทธิห่มคลุมมีมาในบาลี อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ โดยนัยเป็นต้นว่า พระภิกษุสามเณรต้องศึกษาว่า จะนุ่งห่มให้เป็นปริมณฑล คำว่า ปริมณฑล หมายถึงปกปิดให้รอบกาย ต่อจากนั้น ท่านจึงย้อนถามว่า ลัทธิห่มลดไหล่ของท่านเล่ามีที่มาในที่ไหน ?

คราวนี้ พระเถระฝ่ายถือลัทธิห่มลดไหล่ ไม่อาจพูดอะไรออกมาได้ เหมือนเวลาเข้าเรือนไม่มีประตู และเหมือนเวลาเดินทางในป่าใหญ่ เวลากลางคืน กล่าวอ้อมแอ้มอย่างที่เขาพูดกันว่ามีปากไว้กิน ๆ พูด ๆ จึงไม่สามารถทำให้พระราชาพอพระทัยได้

## พระราชาออกพระราชบัญญัติให้ห่มคลุม

ฝ่ายพระราชา อาศัยพระนันทมาลเถระบอกมาแล้ว ทรงฉลาดในวินัยขึ้นบ้าง บอกได้ว่า ลัทธิอย่างนี้มาในบาลี ลัทธิอย่างนี้มาในอรรถกถาเป็นต้น จึงตรัสถามว่า ลัทธิห่มลดไหล่ของพระคุณเจ้าไม่ปรากฏในบาลี อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ ทำไมจึงประพฤติอย่างนี้

พระเถระที่ถือลัทธิห่มลดไหล่ ไม่อาจพูดอะไรออกมาได้ เหลียวซ้ายแลขวามองหน้ากันล่อกแล่ก เหมือนโจรจนมุมถูกจับได้พร้อมทั้งของกลาง และเหมือนกาที่ถูกคนจับ ได้แต่พูดว่า จารีตประเพณีของอาตมภาพไม่เคยปรากฏในบาลีเป็นต้น เป็นแต่ได้ประพฤติกันมาตามประเพณีของอาจารย์เท่านั้น

ดังนั้น จึงพ่ายแพ้แล้วยอมเข้าข้างฝ่ายห่มคลุม พระราชาทรงออกพระราชบัญญัติความว่า ตั้งแต่บัดนี้ไป พระภิกษุทั้งหลายจงตักเตือนสามเณรห่มคลุมเป็นข้อปฏิบัติเหมือนกันหมด

ตั้งแต่นั้นมา พระเถระฝ่ายห่มลดไหล่ ไม่อาจเงยศีรษะขึ้นได้ เหมือนนกเค้าในเวลารุ่งแจ้ง

พระราชาโปรดให้ทำวิหาร ๔ ชั้น ชื่อภูมิกิตติวิราม ประดับด้วยปราสาท ๒ หลังในด้านทิศตะวันออกของโลกสรภูมหาเจดีย์ แล้วถวายแก่พระนันทมาลเถระกับถวายตราตั้งนามสมณศักดิ์ว่า พระนรินทาภิธชมหาธรรมราชาธิราชครุ

## พระนันทมาลเถระแปลและทำคัมภีร์

พระนันทมาลเถระนั้น โปรดทราบว่าเป็นวงศ์ของพระฉปทะ เมื่อท่านอุปสมบทใหม่ ๆ ได้แปลวินัยวินิจฉัย สุตตสังคหะ และอรรถกถามหาวรรคเป็นภาษาพม่า และได้ทำคัมภีร์ชื่อ สาสนสุทธิปกะอีกด้วย

## สมัยราชบุตรองค์กลางครองราชสมบัติ[๑]

ภายหลังจากนั้น ลุจุลศักราช ๑๐๔๓ (พ.ศ. ๒๓๒๔) ราชบุตรองค์กลางของพระเจ้ารตนสิขมาปกะ (ผู้สร้างนครรตนสิขะ) ได้ครองราชสมบัติ เมื่อวันแรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๔

ครั้งนั้น พระองค์ทรงพระดำริว่า ข้อพิพาทโต้เถียงเกิดขึ้น เพราะการห่มลดไหล่และห่มคลุม ไม่มีใครสามารถระงับได้ในสมัยพระราชาองค์

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณเรียกว่า มองหม่อง

ก่อน ๆ แม้เมื่อครั้งพระเจ้าสิริปวรสุธรรมมหาราชินทาธิบดี ได้โปรดให้ประชุมกันในพระราชวัง ให้พูดกันต่อหน้าพระราชา ก็ไม่ได้โอกาสที่จะพูดอย่างสะดวกใจ จึงไม่อาจที่จะพูดได้ตามความต้องการ คอยจะจับผิดหาเรื่องเอาแพ้เอาชนะกัน แต่เมื่อมาถึงสมัยเรา เราจะไม่ทำอย่างนั้น จะส่งทูตไปวิหารพระเถระนั้น ๆ ให้ท่านแถลงลัทธิของตน ๆ เมื่อเป็นเช่นนี้ ท่านก็จะแถลงอย่างสะดวกใจ

ครั้นทรงดำริดังนี้แล้ว จึงทรงตั้งอำมาตย์นายทหารรักษาพระองค์ให้เป็นประธานแล้วส่งไปยังสำนักพระเถระนั้น ๆ แจ้งพระกระแสดำรัสให้ท่านแถลงลัทธิของตน ๆ อย่างสะดวกใจ

ครั้งนั้น พระเถระคณะห่มลดไหล่ ยอมรับว่า คำที่ท่านพูดไปแล้วนั้นมิได้ปรากฏในบาลีเป็นต้น ท่านประพฤติตามประเพณีของอาจารย์ต่างหาก

พระราชาจึงส่งพระราชสาสน์ไปยังวิหารทุกแห่งว่า พระเถระทั้งหลายยอมรับอย่างนี้แล้ว กิจที่ต้องทำใด ๆ ไม่มีแล้ว บัดนี้ขอให้สามเณรทั้งหลายอย่าละเมิดสิกขาบทที่ว่าด้วยการนุ่งห่มที่ดีเป็นปริมณฑลเข้าหมู่บ้าน

ต่อมา พระองค์ทรงนิมนต์พระภิกษุบวชได้ ๗ พรรษา ชื่อ ญาณ มาจากตำบลสหัสโสโรธะ โปรดให้สร้างวิหารชื่อ อันโตยุธวิหาร แล้วถวายแก่พระภิกษุองค์นั้น กับถวายตราตั้งนามสมณศักดิ์ว่า พระญาณาภิสาสนธช-มหาธรรมราชคุรุ

ครั้งนั้น พระเถระญาณาภิสาสน ฯ ถูกพระราชาขอร้อง ท่านจึงชำระคัมภีร์ราชาภิเษกแล้วแปลออกเป็นภาษาพม่า

ครั้งหนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคยังทรงพระชนม์อยู่ เสด็จมาดัดสันดาน

ยักษ์ ๔ ตน แล้วทรงรับข้าวคลุก[๑]เนื้อที่ยักษ์เหล่านั้นถวาย เสด็จไปสู่ประเทศใกล้ภูเขา เสวยข้าวนั้นแล้ว ทอดพระเนตรดูสถานที่นั้น แล้วแย้มพระสรวล

พระอานนท์ จึงทูลถามเหตุที่แย้มพระสรวล พระองค์ได้ตรัสพยากรณ์ว่า ดูกรอานนท์ ประเทศที่นี้ ในอนาคตจะเป็นนครหลวง ยักษ์ ๔ ตนนี้จะได้เป็นราชาในนครนั้น

## [๒]ยักษ์สร้างนครอมรปุระ

ลุจุลศักราช ๑๑๔๔ (พ.ศ. ๒๓๒๕) ยักษ์ทั้งหลาย สร้างนครเป็นที่ตั้งเมืองหลวงชื่อนครอมรปุระตามกำหนดที่พระผู้มีพระภาคตรัสพยากรณ์ไว้ เมื่อดิถีประกอบด้วยอุตตรผัคคุณีนักษัตร (ดาวฤกษ์ที่ ๑๒ ชื่อดาวเพดานหลัง) วันอังคารแรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๓

## สมัยพระเจ้าสิริปวร[๓] ฯ

พระราชาทรงรับพระนามาภิไธยว่า พระเจ้าสิริปวรวิชยานันตยศตรีภูวนาทิตยาธิบดีบัณฑิตมหาธรรมราชา

## พระเจ้าสิริปวร ฯ ถวายวิหารแก่พระเถระ

พระเจ้าสิริปวร ฯ ถวายวิหารชื่อไชยภูมิวิหารกิตติซึ่งพระอัครมเหษี

---

๑. ข้าวคลุกเนื้อ คำเงี้ยวและคำเมืองเหนือเรียกเหมือนกันว่า ข้าวคั้นชิ้น คือ เอาข้าวสุกผัดกับเนื้อหมูหรือเนื้อวัว ใส่มะเขือเทศ เกลือ น้ำมันหมู คลุกข้าวผัดแล้วปั้นเป็นก้อน ๆ โตขนาดผลส้มเกลี้ยง เงี้ยวได้อย่างจากพม่ากระมังและชอบรับประทานกันกระทั่งทุกวันนี้

๒. ในหนังสือวชิรญาณเล่ม ๘ ตอนที่ ๕๔ หน้า ๕๒๕ กล่าวไว้ว่า ยักษ์ คือชาวเมืองยะไข่หรือที่เรียกว่า อารกันสมัยโบราณ

๓. ในหนังสือวชิรญาณเรียกพระราชาองค์นี้ว่า พระเจ้าปดุงเมงหรือโบโตพระ

โปรดให้สร้างขึ้น แก่พระเถระคุณาภิลังการสัทธรรมมหาธรรมราชาธิราชคุรุ พระเถระองค์นั้นเขาเรียกกันว่า ละแข่งขุงขะราโต[๑]

พระองค์ถวายวิหารชื่อ รมณียวิรามซึ่งราชธิดาพระนามว่ากันนินครโภชกาให้สร้างขึ้น แก่พระเถระคุณมุนินทาธิบดีมหาธรรมราชาติราชคุรุ พระเถระองค์นั้นเขาเรียกกันว่า มาลิลังกะขะราโต

พระองค์ถวายวิหารชื่อ มังคลาธิรามซึ่งพระชายาของอุปราชให้สร้างขึ้น แก่พระเถระติปิฎกสัทธรรมสามิมหาธรรมราชาธิราชคุรุ พระเถระองค์นั้นเขาเรียกกันว่า ขุงตาขะราโต

พระองค์ถวายวิหารชื่อ มังคลาวาสาตุละ ซึ่งพระเทวีองค์ประทับหอกลางให้สร้างขึ้น แก่พระเถระญาณชมพุทีปะอนันตรชมหาธรรมราชาธิราชคุรุ พระเถระองค์นั้น เขาเรียกกันว่า มังคังขะราโต

พระองค์ทรงตั้งพระเถระทั้ง ๔ องค์ที่กล่าวมาแล้วนี้ในตำแหน่งสังฆราช

พระองค์ถวายวิหารชื่อมังคลภูมิกิตติ ซึ่งพระเทวีองค์ประทับหอเหนือให้สร้างขึ้น แก่พระเถระกวินทาภิสัทธรรมปวรธชมหาธรรมราชคุรุ พระเถระองค์นั้นเขาเรียกกันว่า โญงาขะนังขะราโต

พระองค์ถวายวิหารชื่อ อตุลภูมิวาสซึ่งราชกุมารชื่อสิริเขตตนครโภชกะให้สร้างขึ้น แก่พระเถระกวินทาภิสัทธรรมปวรมหาธรรมราชคุรุ พระเถระองค์นั้น เขาเรียกกันว่า เนโนขะราโต

พระองค์ถวายวิหาร ซึ่งอำมาตย์กรมวังคนหนึ่งให้สร้างขึ้น แก่พระเถระ

---

๑. คำที่ลงท้ายว่าขะราโต ผู้ชำระ (Mabel Bode) คงอ่านอักษรพม่าผิดไป คือ อักษรพม่าเขียนว่า ฉราโต อักษร ฉ พม่านั้นรูปเหมือน ข กับ ว ติดกัน จึงทำให้เห็นเป็นอักษร ข ไป ที่ถูกต้องเป็น ฉราโต อ่านเป็นสำเนียงพม่าว่า สยาดอ หรือ สยาโด แปลว่า พระเถระผู้ใหญ่

ญาณาลังการสัทธรรมธชมหาธรรมราชคุรุ พระเถระองค์นั้น เขาเรียกกันว่า ขังคะตังขะราโต

พระองค์ถวายวิหาร ซึ่งอำมาตย์ขุนพลฝ่ายซ้ายให้สร้างขึ้น แก่พระเถระปรมสิริวังสธชมหาธรรมราชคุรุ พระเถระองค์นั้น เขาเรียกกันว่า มะตีขะราโต

พระองค์ถวายวิหาร ซึ่งอำมาตย์ตุลาการผู้หนึ่งให้สร้างขึ้น แก่พระเถระกวินทสารธชมหาธรรมราชาธิราชคุรุ พระเถระองค์นั้น เขาเรียกกันว่า โลกัมปขะราโต

พระองค์ทรงอนุเคราะห์ถวายวิหารพร้อมทั้งถวายตราตั้งนามสมณศักดิ์แก่พระเถระผู้ใหญ่ทั้งหลายเป็นอันมากซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญปริยัติ ด้วยวิธีนี้

แต่เมื่อจะอ้างนามพระเถระทั้งหมดแยกกล่าวทีละองค์ ๆ การเล่าเรื่องศาสนาวงศ์นี้ก็จะเนิ่นช้า เพราะฉะนั้น ในที่นี้จะเว้นเสีย กล่าวแต่เรื่องที่ควรกล่าวเท่านั้น

## พระราชาทรงตั้งสังฆนายก

ต่อมา พระราชาทรงเข้าพระทัยว่า พระมหาเถระ ๔ องค์จะช่วยชำระศาสนาให้บริสุทธตามความประสงค์ไม่ได้เพราะความชราทุพพลภาพ จึงทรงตั้งพระเถระขึ้นอีก ๘ องค์ในตำแหน่งสังฆนายกเพื่อให้ช่วยกันชำระศาสนาให้บริสุทธสมทบกับพระมหาเถระ ๔ องค์ พระมหาเถระ ๘ องค์นั้น คือ พระเถระกวินทาภิสัทธรรมปวรธชมหาธรรมราชคุรุ พระเถระติปิฎกาลังการธชมหาธรรมราชคุรุ พระเถระจักกินทาภิธชมหาธรรมราชคุรุ พระเถระปรมสิริวังส

ธชมหาธรรมราชคุรุ พระเถระชนินทาภิปวรมหาธรรมราชคุรุ พระเถระมหาญาณาภิธชมหาธรรมราชคุรุ พระเถระญาณาลังการสัทธรรมธชมหาธรรมราชคุรุ พระเถระญาณาภิสาสนธชมหาธรรมราชคุรุ

อนึ่ง พระราชาทรงทราบว่า พระภิกษุที่ยังไม่ครบ ๕ พรรษา คือยังบกพร่ององค์นิสสัยมุติ แม้จะเป็นพระอรหันต์ จะอยู่ลำพังตนเองโดยเว้นจากอาจารย์ให้นิสสัยซึ่งเรียกว่านิสสยาจารย์นั้น ไม่ควร พระองค์จึงยังพระเถระผู้พอจะเป็นนิสสยาจารย์ให้บำเพ็ญองค์นิสสัยคือรับเป็นผู้ควบคุมดูแลอบรมสั่งสอนนิสิตผู้อาศัยอยู่ในสำนักของตน และยังนิสิตผู้สมควรแก่นิสสัยมุติให้บำเพ็ญองค์นิสสัยมุติคือให้อยู่ในสำนักของอาจารย์อย่างน้อยไม่ต่ำกว่า ๕ ปี แล้วให้นิสิตรับเอานิสสัย คือ ข้ออบรมตักเตือนของอาจารย์ตลอดเวลาที่อยู่ในสำนักอาจารย์ เมื่อได้นิสสัยมุติแล้ว คืออยู่ในสำนักอาจารย์รับฟังข้ออบรมตักเตือนของอาจารย์ตลอด ๕ ปีแล้ว จึงจะอยู่ตามลำพังได้

ภายหลังจากนั้น ลุจุลศักราช ๑๑๕๐ (พ.ศ. ๒๓๓๑) พระองค์ทรงตั้งพระเถระญาณาภิสาสนธชมหาธรรมราชคุรุ องค์เดียวเท่านั้นในตำแหน่งสังฆราช ตั้งแต่นั้นมา พระสังฆราชองค์นั้นแหละ เป็นสังฆนายกองค์เดียว ท่านได้ชำระศาสนาให้บริสุทธแล้ว

ต่อมา ลุจุลศักราช ๑๑๕๑ (พ.ศ. ๒๓๓๒) เดือน ๔ พระองค์โปรดให้ทำวิหารใหญ่ ๕ ชั้น ชื่อรตนภูมิกิตติ ล้อมด้วยกำแพงอิฐ ๒ ชั้น ในอโสการามด้านทิศใต้มหามุนิเจดีย์ แล้วถวายพระเถระญาณาภิสาสน-ธชมหาธรรมราชคุรุผู้เป็นสังฆราช สังฆนายก

และทรงถวายตราตั้งนามสมณศักดิ์อีกว่า พระญาณาภิวังสสัทธรรมเสนาปติมหาธรรมราชาธิราชคุรุ ต่อมา ทรงถวายวิหารอื่น ๆ อีกหลายหลัง

เช่นวิหารไชยภูมิ วิหารกิตติมงคลวิรามเป็นต้นแก่พระสังฆราชนั้น

ฝ่ายพระสังฆราช นั่งบอกปริยัติในวิหารเหล่านั้นผลัดเปลี่ยนไปตามวาระ ท่านได้ท่องอุภโตวิภังค์ว่าปากเปล่าได้ ท่านถือเอกังสนิกธุดงค์คือ ฉันอาหารวันละหนเดียว เป็นนิตย์

## พระสังฆราชทำคัมภีร์

พระสังฆราชองค์นั้น เมื่อท่านอุปสมบทได้ ๕ พรรษา ก่อนได้เป็นสังฆราชท่านได้ทำอภินวฎีกา (ฎีกาฉบับใหม่) ชื่อ เปฏกาลังการ อธิบายคัมภีร์เนตติปกรณ์ ได้เป็นสังฆราชเมื่ออุปสมบทได้ ๘ พรรษา พอเป็นสังฆราชแล้ว ได้ทำฎีกาทีฆนิกาย ชื่อ สาธุชชนวิลาสินี และทำคัมภีร์ชื่อ อริยวังสาลังการ พระมหาธรรมราชาทรงขอร้อง ท่านจึงทำคัมภีร์อีกหลายคัมภีร์ เป็นต้นว่า อัตถโยชนาแห่งชาตกัฏฐกถา, จตุสามเณรวัตถุ, ราโชวาทวัตถุ, ติคุมพโถมน, ฉัททันตนาคราชุปปัตติกถา และคัมภีร์ชื่อราชาธิราชวิลาสินี

## สามเณรอัญเชิญพระบรมธาตุมาแต่เกาะสีหฬ

ลุจุลศักราช ๑๑๖๒ (พ.ศ. ๒๓๔๓) มีสามเณร ๖ องค์คือ สามเณรอัมพคหปติสสะ สามเณรมหาธัมปะ สามเณรโคจฉโคธะ สามเณรพราหมณวัตถะ สามเณรโพคหวัตถะ สามเณรวาตุรคัมมะ อัญเชิญพระบรมธาตุ ๑๐ องค์ มาแต่เกาะสีหฬ เพื่อถวายพระราชาเป็นธรรมบรรณาการ ได้มาถึงนครหลวงชื่อ อมรปุระกับอุบาสกผู้หนึ่ง

ครั้งนั้น พระราชาทรงจัดการให้สามเณรทั้ง ๖ องค์นั้น อุปสมบท

เป็นพระภิกษุในสีมาหัตถิรัชชสุวรรณคูหาโดยมีพระสังฆราชเป็นอุปัชฌาย์และมีพระเถระที่เป็นราชครู ๒ องค์ คือ พระกวินทาภิสัทธรรมธรรธชมหาธรรมราชคุรุ[๑] กับพระมุนินทโฆสมหาธรรมราชคุรุ เป็นกัมมวาจาจารย์ และให้บวชอุบาสกเป็นสามเณรด้วย และภายหลังจากนั้น ผู้ที่เป็นพระภิกษุมา พระราชาทรงจัดแจงให้รับสิกขาบทใหม่ ผู้ที่เป็นสามเณรมา ทรงให้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ และผู้ที่เป็นอุบาสกมา ทรงให้บรรพชาเป็นสามเณร ทรงทำอย่างนี้อยู่หลายครั้ง

## พระอตุลเถระร้องทุกข์เรื่องการห่มผ้าลดไหล่

ครั้นต่อมา ลุจุลศักราช ๑๑๔๖[๒] (พ.ศ. ๒๓๒๗) มีพระเถระองค์หนึ่งชื่ออตุละ เคยเป็นอาจารย์พระบิดาของพระราชาองค์นี้ ส่งสมณสาสน์ไปยังสำนักพระราชาแล้วยืนยันว่า สามเณรเวลาจะเข้าละแวกบ้านต้องห่มจีวรเฉวียงบ่าคือเปิดบ่าขวาปิดบ่าซ้ายแล้วคาดด้วยรัดประคตอกแล้วจึงเข้าไปได้ เพราะมีหลักฐานกล่าวไว้ในจุฬคัณฐีบทว่า สามเณรพึงเอาผ้าจีวรทำเป็นเหมือนสังฆาฏิพาดไว้เบื้องบนแล้วคาดด้วยรัดประคตอก (ห่มดอง)

พระราชาทรงทราบความนั้นแล้ว โปรดให้ประชุมพระเถระผู้ใหญ่ในสุธรรมสภา แล้วให้พระเถระซักไซ้ไต่ถามพระอตุลเถระ พระอตุลเถระจึงแสดงบาลีที่มีมาในจุฬคัณฐีบทว่า จีวรปฏลำ อุปริสังฆาฏึ กตฺวา อุรพนฺธนวตฺถึ พนฺธิตพฺพำ แปลว่า สามเณรพึงเอาผ้าจีวรทำเป็นเหมือนสังฆาฏิพาดไว้เบื้อง

---

๑. องค์ที่อยู่วิหารมังคลกิตตินั้น ชื่อ พระกวินทาภิสัทธรรมปวรธชมหาธรรมราชคุรุ มีที่ผิดกันอยู่คำหนึ่งว่า ปวรธช กับ องค์นี้ว่า ธรธช จะเป็นองค์เดียวกัน แต่เขียนชื่อคลาดเคลื่อน หรือจะเป็นคนละองค์ โปรดพิจารณา

๒. น่าจะเป็น ๑๑๖๕ (พ.ศ. ๒๓๔๕) คงจะคัดลอกหรือชำระเผลอไป

บนแล้วคาดด้วยรัดปะคตอก ดังนี้แล้วท่านกล่าวเสริมว่า สามเณรเวลาจะเข้าละแวกบ้านต้องห่มจีวรเฉวียงบ่าแล้วคาดรัดปะคตอกจึงเข้าไปได้

ครั้งนั้น พระเถระผู้ใหญ่จึงถามพระอตุลเถระนั้นว่า คำอธิบายเช่นนี้มีปรากฏในที่อื่นหรือไม่ ? พระอตุลเถระตอบว่า ไม่มี พระมหาเถระถามต่อไปว่า คำอธิบายเช่นนี้ ไม่ปรากฏในที่อื่นก็ช่างเถอะ แต่คัมภีร์นี้ ใครทำ ? ตอบว่า พระโมคคัลลานเถระที่เป็นพระอรหันต์ในตำบลโปกกันติด้านทิศใต้เมืองอนุราธปุระเกาะสีหฬ เป็นผู้ทำ ถามว่า ความข้อนี้รู้ได้อย่างไร ? ตอบว่า รู้ได้เพราะมีที่มาในคัมภีร์บัญชีไตรปิฎก ถามว่า คัมภีร์บัญชีไตรปิฎกนี้ได้มาจากไหน ? ตอบว่า ได้มาจากพระพุทธโฆสเถระ ได้ยินว่าท่านนำมาจากเกาะสีหฬ เพราะว่าคัมภีร์บัญชีไตรปิฎกนี้พระพุทธโฆสเถระท่านทำไว้ เพื่อจะให้รู้ว่าบรรดาคัมภีร์ที่ท่านนำมาแต่เกาะสีหฬ คัมภีร์ไหน พระเถระองค์ไหนทำ ขณะนี้คัมภีร์ที่ว่านี้มีอยู่ในมือข้าพเจ้าพร้อมแล้ว พระมหาเถระพูดว่า ถ้าคัมภีร์ที่ว่านี้ มีอยู่ในมือของท่านขณะนี้ ขอให้ข้าพเจ้าดูที่หรือ พระอตุลเถระเอาคัมภีร์นั้นออกมาให้ดูพร้อมกับพูดว่า ดูซิ ท่าน นี่อย่างไรล่ะคัมภีร์ในมือข้าพเจ้า เมื่อคัมภีร์นั้น ถูกนำมาแสดงแด่พระมหาเถระมีพระสังฆราชเป็นประธาน ปรากฏว่าเป็นบทวินัยคัณฐีที่พระโมคคัลลานเถระทำในรัชสมัยพระเจ้าปรักกมพาหุ เกาะสีหฬ ไม่ใช่บทจุฬคัณฐีฉบับที่พระโมคคัลลานองค์อรหันต์ในตำบลโปกกันติด้านทิศใต้เมืองอนุราธปุระเกาะสีหฬทำ พระเถระทั้งหลายจึงพูดว่า เหตุไฉน ท่านจึงพูดปด คัมภีร์ (ของท่าน) ไม่ได้มีมาในคัมภีร์บัญชีไตรปิฎก ท่านแสร้งว่ามีมาในคัมภีร์บัญชีไตรปิฎก พวกพระภิกษุคณะห่มลดไหล่เช่นท่าน ต้องอาบัติมุสาวาทสิกขาบทกันอย่างนี้ดอกหรือ ครั้งนั้น พระอตุลเถระถูกมัดในบ่วงคำพูดเหมือนเนื้อที่ถูกพรานมัด

ในบ่วงปอ เพราะไม่อาจพูดอะไรต่อไปอีกได้ ท่านถูกเขาจับได้พร้อมด้วยคำเท็จ เหมือนโจรถูกเขาจับได้พร้อมด้วยทรัพย์ของกลาง

เรื่องต่อไปนี้ เป็นอุทาหรณ์สนับสนุนเนื้อความข้อนี้

เล่ากันว่า มีชายบ้านนอกคนหนึ่งในรัฐนี้มานครหลวงชื่อ อมรปุระ ด้วยธุระอย่างหนึ่ง ครั้นมาถึงแล้ว ขากลับเสบียงหมดเสียกลายทาง เขาจึงคิดว่า เดี๋ยวนี้สะเบียงของเราหมดแล้ว ได้ยินว่ามีเศรษฐีใหญ่คนหนึ่งชื่อ ลัทธพร มีชื่อเสียงโด่งดังทั่วพื้นแผ่นดินในตำบลสหัสโสรธ รัฐนี้ เราจะลวงใคร ๆ ว่าเราเป็นญาติมหาเศรษฐีคนนั้น เมื่อเป็นดังนี้ คนชาวบ้าน อยากจะผูกมิตรกับมหาเศรษฐี ก็จะให้ลาภเรามาก ครานี้เราก็จะไม่ลำบากด้วยสะเบียงอาหาร ครั้นเขาคิดดังนี้แล้วจึงเลือกบ้านคนมั่งคั่งในหมู่บ้านที่เขาผ่านไปตามทาง เข้าไปยังสำนักคนมั่งคั่งแล้วทักทายปราสัย

ชาวบ้านเหล่านั้นถามเขาว่า มาจากไหน ? จะไปไหน ? เป็นญาติใคร ? ท่านเป็นใคร ? เขาบอกว่า เขามาจากนครอมรปุระเมืองหลวง จะไปหมู่บ้านสหัสโสรธ เขาชื่อธนวัฑฒกะ ( เจริญทรัพย์ ) เป็นลูกเขยเศรษฐีใหญ่ชื่อลัทธพรในหมู่บ้านสหัสโสรธ

ชาวบ้านเหล่านั้น อยากจะผูกมิตรกับเศรษฐีใหญ่ลัทธพร จึงพากันเลี้ยงดูเขาด้วยอาหารต่าง ๆ และสงเคราะห์เขาด้วยสิ่งของอย่างอื่นอีกเป็นอันมาก เขาลวงคนในหมู่บ้านที่ผ่านไปโดยนัยนี้ อ้างคุณความดีของตนไปพลางเดินทางไกลต่อไป ภายหลังมาถึงหมู่บ้านสหัสโสรธ เขาไม่เคยไปหมู่บ้านนั้น และไม่เคยรู้จักมหาเศรษฐีคนนั้น ครั้นถึงหมู่บ้านนั้นแล้ว เขาไม่ถามว่าหมู่บ้านอะไร เมื่อเลือกได้บ้านใหญ่ของคนมั่งคั่งกว่าผู้อื่นในหมู่บ้าน

นั้นแล้วก็เข้าไปยังบ้านใหญ่ของเศรษฐีลัทธพวนั้นเอง ครั้นเข้าไปพบเจ้าของบ้านแล้ว ก็ได้ทักทายปราสัยกับเจ้าของบ้านนั้น

ครั้งนั้น มหาเศรษฐีถามเขาว่า ท่านมาจากไหน ? จะไปไหน ? เป็นญาติของใคร ? ท่านเป็นใคร ?

เขาบอกว่า มาจากนครอมรปุระเมืองหลวง จะไปหมู่บ้านสหัสโสโรธ ตัวเขาชื่อ ธนวัฑฒกะ เป็นลูกเขยมหาเศรษฐีลัทธพร

ทันใดนั้น มหาเศรษฐีจ้องหน้าเขาแล้วถามว่า นี่แก ! หมู่บ้านนี้ คือ สหัสโสโรธละ แม้ตัวเราก็คือมหาเศรษฐีลัทธพร เรามีลูกสาวอยู่ ๒ คน มีผัวแล้ว เดี๋ยวนี้ เขาอยู่กับผัวของเขา ตัวแก ข้าไม่เคยเห็นที่ไหนเลย แกมาจากไหน เป็นลูกเขยข้าด้วยเหตุไร

ครั้งนั้น เขาสั่นไปหมดทั้งตัว เหมือนเนื้อที่ถูกคนไล่ตาม ไม่รู้จะพูดอะไรออกมาได้ เพราะไม่มีทีพึ่ง เมื่อเป็นดังนั้น ได้แต่พูดว่า เดี๋ยวนี้ ข้าพเจ้าไม่รู้ว่ามาจากไหน จะไปไหน เป็นญาติของใคร และข้าพเจ้าเป็นใคร มันงงไปหมดทุกทิศ แล้วเขาพูดต่อไปว่า ขอได้โปรดอภัยแก่ข้าพเจ้าเถิด ตั้งแต่นี้จนสิ้นชีวิต ข้าพเจ้าจะไม่หลอกลวงใครอีกแล้ว บัดนี้ ข้าพเจ้าไม่กล้าหลอกลวงใครแล้ว กลัวเต็มทีแล้ว โปรดอย่าลงโทษข้าพเจ้าเลย แล้วเขาลุกหนีไปโดยเร็ว

พระอตุลเถระ หน้าม่อยลงด้วยประการฉะนี้ บ่นอุบอิบอะไรออกมาสองสามคำในท่ามกลางสงฆ์

นี่คือความปราชัยครั้งแรกของพระอตุลเถระ

ครั้งแล้ว พระมหาเถระทั้งหลาย ถามกระหน่ำลงไปอีก เหมือนกระทืบคนที่ลื่นล้มจมโคลนซ้ำลงไปอีกว่า จุฬคัณฐิบทของท่านฉบับนี้หรือที่

มหาฎีกาวินัยทั้ง ๓ อ้างถึง หรือว่าเป็นฉบับอื่น

พระอตุลเถระตอบว่า ฉบับนี้แหละ ที่มหาฎีกาวินัยทั้ง ๓ อ้างถึง

พระมหาเถระถามว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ทำไมคัมภีร์จุฬคัณฐิบทของท่านจึงมีข้อความอ้างถึงวชิรพุทธิฎีกา สารัตถทีปนีฎีกา และวิมติวิโนทนีฎีกา แสดงว่า คัมภีร์จุฬคัณฐิบท ทำภายหลังมหาฎีกาวินัยทั้ง ๓ ฉบับนั้น จึงได้อ้างมหาฎีกาวินัยทั้ง ๓ ฉบับ

พระอตุลเถระถูกถามเข้าดังนี้ จึงพูดยืนกรานเพื่อจะให้สิ้นปากเสียงว่า ข้าพเจ้าบอกตั้งแต่ที่แรกแล้วว่า มหาฎีกาวินัยทั้ง ๓ ฉบับ อ้างถึงคัมภีร์จุฬคัณฐิบท เป็นความจริง

และเรื่องต่อไปนี้ เป็นอุทาหรณ์สนับสนุนเนื้อความข้อนี้

ได้ยินว่า ชายคนหนึ่งไปสงครามกับสหายคนหนึ่ง เพื่อทำการเอาค่าจ้างของพระราชาไปเลี้ยงลูกเมีย ครั้นต่อสู้กับทหารฝ่ายตรงข้าม ถูกทหารฝ่ายตรงข้ามหักโหมเข้ามา คนทั้งหลายต่างก็หนีเอาตัวรอดในที่ฉะเพาะหน้าของตน ๆ แม้ชายคนนั้นกับสหายก็หนีในที่ฉะเพาะหน้าของตน ครั้นหนีมาได้ไม่ไกลนักถูกทหารฝ่ายตรงข้ามตีเอาถึงสลบกลางทาง ไม่สามารถจะเดินไปกับสหายนั้นได้ โดยที่สุดแม้จะลุกขึ้นนั่ง เขาก็ไม่สามารถ

ครั้งนั้น สหายของเขาคิดว่า ขณะนี้ เพื่อนป่วยหนักมากจวนจะตายแล้ว ถ้าเราจะคอยพยาบาลอยู่ที่นี่ ข้าศึกตามมาทันก็จะจับเราได้ ครั้นคิดดังนี้แล้ว เขาจึงเอาเงินทองเสื้อผ้าของคนป่วยไป ละคนป่วยไว้ที่นั่น เมื่อใกล้จะถึงที่อยู่ของตน เขาคิดว่า ถ้าเราจะบอกว่าเรามาโดยละเพื่อนไว้กลางทาง ญาติของเพื่อนก็จะโทษเราได้ เราจะบอกว่า เดียวนี้ เพื่อนคนนั้นตายเสียแล้ว เรามาคนเดียวเท่านั้น ครั้นเขาถึงที่อยู่ส่วนตัวเขาแล้ว ภรรยา

ของชายคนนั้นมาหาเขา ถามว่า ผัวฉันไปไหน ท่านละเขาเสียที่ไหน จึงมาคนเดียว เขาบอกว่า แม่นาง ผัวแม่นางถูกอาวุธตายเสียแล้ว นี่อย่างไรล่ะ สมบัติผัวแม่นาง แล้วเขามอบเงินทองเสื้อผ้าให้ ปลอบว่า อย่าร้องไห้คร่ำครวญเลย บัดนี้ จงถวายทานเพื่อคนตายแล้วแบ่งส่วนบุญไปให้เถิด

นางรับสิ่งของเหล่านั้นพลางร้องไห้พลาง ถวายทานเพื่อผู้ตาย แบ่งส่วนบุญไปแล้ว

ต่อมา ล่วงเวลาเล็กน้อย ผู้บ่วยลุกขึ้นได้ หายบ่วยแล้วกลับมาเรือนตน ภรรยาไม่เชื่อเขา เขาบอกว่า เขายังไม่ตาย เพื่อนละเขากำลังบ่วยอยู่แท้ ๆ เอาสมบัติสิ่งของของเขาไป ถ้าไม่เชื่อ เขาจะนั่งแอบในห้อง ให้ภรรยาเรียกเพื่อนคนนั้นมาถาม

ครั้งนั้น นางเรียกเพื่อนคนนั้นมา นั่งถามนอกห้องว่า นี่แน่ะนาย นายบอกฉันว่า ผัวฉันตายแล้ว นายพูดจริงหรือพูดเล่น เขาตอบว่าก็จริงน่าชิ ผัวเธอตายแล้ว

ทันใดนั้น ชายผู้นั้นออกมานอกห้อง ชี้หัวพลางพูดว่า เพื่อนเอ๋ย อย่างไรเสียฉันก็ตาย แต่ไม่ใช่ขณะนี้ เหตุไฉน เมื่อฉันยังไม่ตาย จึงพูดว่าฉันตายแล้ว เพื่อนคนนั้น ชี้มือไปแล้วจ้องหน้าเพื่อจะให้สิ้นปากเสียง เพราะไม่รู้ว่าจะพูดอย่างไร เบื้นแต่บอกว่า แม้แกสามารถมาที่นี่ได้ในบัดนี้ แกก็เบื้นคนตายแล้ว ที่ฉันบอกเมียแกว่าแกตายแล้ว เบื้นความจริงไม่ใช่พูดเล่นอย่างไรเลย เขาพูดยืนกรานอยู่อย่างนี้ แต่ไม่มีใครเชื่อเขาเพราะชายคนนั้นยังมีชีวิตปรากฏอยู่ ซ้ายืนอยู่ต่อหน้าเสียด้วย เขาจึงถึงปราชัย

พระอตุลเถระ แม้พูดเพื่อจะให้สิ้นปากเสียง ก็ไม่มีใครเชื่อ ท่านจึงถึงปราชัยด้วยประการฉะนี้

นี่คือความปราชัยครั้งที่ ๒ ของพระอตุลเถระ

พระมหาเถระฝ่ายที่ถือลัทธิห่มคลุม จะทำพระอตุลเถระซึ่งปราชัยมาครั้งหนึ่งให้ปราชัยอีกหลายครั้งเพื่อไม่ให้ลัทธิห่มลดไหล่ขึ้นมาอ้างได้อีก เหมือนพรานเห็นช้างแล้ว ยิงด้วยลูกศรไปครั้งหนึ่ง เพราะช้างนั้นตัวโต ต้องยิงด้วยลูกศรซ้ำไปอีกหลายหนเพื่อไม่ให้ลุกขึ้นมาได้ ฉันใดฉันนั้น จึงพูดอย่างนี้

พระมหาเถระทั้งหลายพูดต่อไปว่า ในคัมภีร์จุฬคัณฐีบทของท่านตอนต้นกล่าวว่า สามเณรเข้าละแวกบ้านต้องไม่แหวกผ้าที่ห่มปกปิดเบื้องบนปริมณฑลไว้ดีแล้ว ตอนหลังกลับกล่าวว่า สามเณรพึงเอาผ้าจีวรทำเบื้องเหมือนสังฆาฏิพาดไว้เบื้องบนแล้วคาดด้วยรัดประคตอก (ห่มดอง) กล่าวคือตอนต้นพูดถึงห่มคลุม ตอนหลังพูดถึงห่มลดไหล่ ทำไมพูดไม่สอบคำก่อนกับคำหลังให้ตรงกัน ทั้ง ๆ ที่บาลี อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์อื่น ๆ ซึ่งเป็นที่พึ่งได้ ไม่มี (ข้อความ) ในลัทธิของท่าน ท่านก็ยังขืนพูดว่า คัมภีร์จุฬคัณฐีบทเป็นที่พึ่งของท่าน ภัยจะเกิดแต่คัมภีร์จุฬคัณฐีบทเพราะท่านถือเอาเป็นที่พึ่ง พระมหาเถระท่านจับผิดฝ่ายถือลัทธิไม่เป็นธรรมได้พร้อมทั้งหลักฐานที่ฝ่ายลัทธิไม่เป็นธรรมยึดเอาเป็นที่พึ่ง เหมือนเจ้าหน้าที่จับโจรได้คาซ่องโจร

เรื่องต่อไปนี้เป็นอุทาหรณ์สนับสนุนเนื้อความข้อนี้

ได้ยินว่า ครั้งอดีต มีนักฟ้อนรำคนหนึ่งชื่อ ปาฏลิ อยู่ในหมู่บ้านริมแม่น้ำใกล้เมืองพาราณสี เขาพาภรรยาเข้าไปในเมืองพาราณสีในวันมีงาน

วันหนึ่งเขาพ้อนรำ ดีดพิณ ร้องเพลงได้เงินมาแล้ว ซื้อสุราอาหารจำนวนมากในวันเลิกงาน กำลังเดินกลับบ้าน มาถึงริมแม่น้ำ .เขาเห็นน้ำกำลังขึ้น จึงนั่งกินข้าวพลาง ดื่มสุราพลางจนเมา เขาไม่รู้กำลังของตน ผูกพิณใหญ่ไว้ที่คอ พูดว่า ข้ามน้ำไปกันเถอะ เขาจับมือภรรยาไว้แล้วข้ามแม่น้ำ น้ำไหลเข้าตามช่องพิณ ทำให้พิณถ่วงเขาจมลงในน้ำ ภรรยารู้ว่าเขาจมน้ำ จึงสะบัดเขาออกขึ้นบกยืนอยู่ริมฝั่งแม่น้ำ

นายปาฏลินักพ้อน ผลุบโผล่ผลุบโผล่ สำลักน้ำจนท้องอืด

ภรรยาของเขาคิดว่า สามีของตนจะตายเดี๋ยวนี้แล้ว อยากจะขอเพลงไว้สักบทหนึ่ง จะได้เอาไว้ร้องท่ามกลางชุมนุมชนเลี้ยงชีพต่อไป ดังนั้น นางจึงพูดกับเขาว่า เธอจ๋า จะจมน้ำแล้ว ให้เพลงฉันไว้สักบทหนึ่งเถิด ฉันจะได้เอาไว้หากินเลี้ยงชีวิต แล้วกล่าวเป็นคำประพันธ์ร้อยกรอง แปลความว่า

แม่พระคงคา พัดพาเอาปาฏลิ ผู้เป็นพหูสูตร
ร้องเพลงไพเราะไปเสียแล้ว ข้าแต่ท่านผู้ลอยคออยู่
ในน้ำ โปรดให้เพลงฉันสักบทหนึ่งเถิด ฯ

นายปาฏลินักพ้อน พูดกับนางว่า แน่ะนางผู้เจริญ ฉันจะให้เพลงเธอได้อย่างไร เดี๋ยวนี้ น้ำซึ่งเป็นที่พึ่งของมหาชน กำลังจะฆ่าฉันแล้ว แล้วเขากล่าวเป็นคำประพันธ์ร้อยกรอง แปลความว่า

สิ่งใดที่ใช้รดคนมีทุกข์ให้หายทุกข์ รดคน
ร้อนให้หายร้อน ฉันจะตายกลางสิ่งนั้น ที่พึ่งเกิดเป็น
ภัยขึ้นเสียแล้ว ฯ

ครั้งนั้น พระอตุลเถระเกิดภัยแต่คัมภีร์จุฬคัณฐิบท เพราะยึดเอาเป็นที่พึ่งของตน ท่านไม่รู้จะพูดอะไร ก้มหน้าอยู่ ถึงซึ่งปราชัย

นี่คือความปราชัยครั้งที่ ๓ ของพระอตุลเถระ

## พระเจ้าแผ่นดินตรัสสั่งให้พระภิกษุห่มผ้าแบบเดียวกัน

ครั้งนั้น พระราชาทรงสดับคำโต้ตอบของทั้งสองฝ่ายนั้นแล้ว ทรงทราบว่า คัมภีร์คัณฐีบทประกอบไปด้วยโทษความบกพร่อง ข้อความตอนต้นกับตอนปลายไม่สมกัน ไม่จัดเข้าในสูตรใด ๆ นับว่าเป็นคัมภีร์นอกแบบ เพราะไม่มีหลักฐานที่มาอันบริสุทธิ์ แม้จะมีมานานเกินกว่า ๑๐๐ ปี ก็ย่อยยับไปแล้วเพราะหลักฐานอ่อนมากเหมือนเรือนที่พังลงเพราะความง่อนแง่นไม่มั่นคง ทรงโสมนัสในเพราะทัยว่า บัดนี้ศาสนาจะบริสุทธแล้ว จึงทรงวางข้อบังคับเป็นพระราชบัญญัติว่า พระภิกษุในราชอาณาจักรของเรา จงถือลัทธิห่มคลุมให้เหมือนกันหมดทุกรูป ตั้งแต่นั้นมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ พระภิกษุในรัฐพม่าจึงมีลัทธิห่มคลุมเหมือนกัน

นี่เล่าย่อ ๆ ถ้าจะเล่าให้พิสดารถึงเรื่องพระเถระทั้งสองฝ่ายประชุมโต้ตอบกันสัก ๕–๖ ภาณวาร (บทสวดมนต์) ก็ไม่จบ การแสดงประวัติศาสนาจะเล่าให้ถี่ถ้วนไปทั้งหมดไม่ให้เหลืออะไรเลย ก็จะเนิ่นช้าเกินไป เพราะจะมุ่งกล่าวแต่ข้อความที่จำเป็นในเรื่องนี้เท่านั้น

## พระสังฆราชญาณาภิวังส ฯ เป็นต้นนิกายอมรปุระในเกาะสีหฬ

ส่วนพระมหาเถระ ญาณาภิวังสธรรมเสนาปติมหาธรรมราชาธิราชครุองค์พระสังฆราช เป็นพระอาจารย์มีอุปการะมากองค์แรก ของพระภิกษุนิกายอมรปุระในเกาะสีหฬ พระองค์ท่านเป็นต้นกำเนิด อมรปุระนิกาย

## พระเจ้าศรีตรีภวนาทิตย์ ฯ สร้างนครรตนปุระครั้งที่ ๔

ครั้นลุจุลศักราช ๑๑๘๑ (พ.ศ. ๒๓๖๒) ราชนัดดาของพระเจ้าสิริปวรวิชยานันตยส ฯ ครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่าศรีตรีภวนาทิตย์ปวรบัณฑิตมหาธรรมราชาธิราชี พระองค์อพยพจากนครอมรปุระ มาสร้างนครรตนปุระครั้งที่ ๔ ในรัชสมัยของพระองค์ ทรงตั้งพระเถระชื่อสีลาจาระอยู่ตำบลสะจิวศิษย์ของพระเถระคุณมุนินทาธิปติมหาธรรมราชาธิราชคุรุ ในตำแหน่งปาโมกขอาจารย์ (หัวหน้า) ของพระภิกษุอรัญญวาสี โปรดให้ทำวิหารในท้องที่ชื่อราชาคารถวายแก่พระเถระองค์นั้น

ลุจุลศักราช ๑๑๘๑ (พ.ศ. ๒๓๖๒) พระองค์นิมนต์พระเถระชื่อปัญญาสีหะมาแต่เมืองจลังคปุระให้อยู่วิหารรตนภูมิกิตติ ในอโสการามแล้วถวายตราตั้งนามสมณศักดิ์ว่า พระมุนินทาภิสิริสัทธรรมธชมหาธรรมราชาธิราชคุรุ แล้วถวายวิหารชื่อรมณียในมหาไชยภูมิวิหาร และทรงแต่งตั้งท่านในตำแหน่งสังฆราช

## พระราชปุจฉาเรื่องพระเขี้ยวแก้ว

ครั้งหนึ่ง พระราชาตรัสถามพระมหาเถระทั้งหลายว่า พระทาฐา (เขี้ยวแก้ว) ๔ องค์ อยู่ในจำนวนพระทนต์ ๔๐ องค์ หรืออยู่ต่างหาก

พระเถระบางองค์ถวายพระพรอย่างนี้ว่า

พระทาฐา ๔ องค์ อยู่ในจำนวนพระทนต์ ๔๐ องค์ แต่พระเถระบางองค์ถวายพระพรว่า อยู่ต่างหาก

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณเรียกพระราชาองค์นี้ว่า สะแคงเมง หรือ พยีดอ ครองอังวะ หรือ รตนปุระ

พระองค์ตรัสให้นำคัมภีร์มาดู

พระเถระที่ว่า พระทาฐาอยู่ในจำนวนพระทนต์ ๔๐ องค์ จึงนำคัมภีร์มาดู

คัมภีร์นั้น เนื้อความตอนหนึ่งว่า คนธรรมดาที่มีฟันบริบูรณ์จะต้องมีฟัน ๓๒ ซี่ แต่พระผู้มีพระภาคมีพระทนต์ ๔๐ องค์ เนื้อความอีกตอนหนึ่งว่า คนที่มีฟันบริบูรณ์ ซี่ฟันจะต้องมี ๓๒ ซี่ ซี่ฟันเหล่านั้นสีขาว เรียงกันเป็นซี่ ๆ ฟันเบื้องล่างตอนหน้ามี ๔ ซี่เรียงกันเป็นระเบียบเหมือนปั้กเมล็ดน้ำเต้าเรียงรายบนก้อนดิน ถัดไปทั้ง ๒ ข้าง มีอีกข้างละซี่ มีรากเดียวปลายเดียว สัณฐาน (รูป) เหมือนดอกมะลิตูม ถัดไปอีกมีข้างละซี่มีรากเป็น ๒ ง่าม มีสัณฐานเหมือนไม้ค้ำปลายรูปเกวียน ถัดไปอีกมีข้างละ ๒ ซี่ มีรากเป็น ๓ เส้า ปลายเป็น ๓ เหลี่ยม ถัดนั้นไปอีก มีข้างละ ๒ ซี่ มีรากฟัน ๔ เส้า ปลาย ๔ เหลี่ยม แม้ฟันเบื้องบนก็มีนัยอย่างเดียวกัน

และเนื้อความอีกตอนหนึ่งในคัมภีร์นั้นว่า เมื่อแบ่งกึ่งระหว่างปากบนและปากล่างแล้ว ปากบนของเขาไม่ได้ถูกเขาทำอะไรเลย ปรากฏเหมือนอยู่เฉย ๆ เขาหุบฟันหน้า ๔ ซี่ และเขี้ยวอีก ๒ ซี่ (ปากบน) ไม่มิด เพราะฉะนั้น คนจึงเรียกเขาว่า ปากครึ่งซีก

คัมภีร์นั้น มีคำอธิบายว่า คำว่า ของเขา นั้น คือ ของราชกุมารชื่อลิจฉวี คำว่า ปากบนไม่ได้ทำอะไรเลยนั้น คือ เพราะปากเบื้องบนไม่ได้ถูกใช้ทำอะไร คำว่า ปรากฏเหมือนอยู่เฉย ๆ อธิบายว่า กึ่งปากบนปรากฏเหมือนไม่ได้ถูกนำมาใช้ คำว่า หุบไม่มิด คือ กึ่งปากบน หุบไม่มิด คำว่า เพราะฉะนั้น คือ ฟันหน้า ๔ ซี่ และเขี้ยว ๒ ซี่ (ปากบน) หุบไม่มิด เพราะฉะนั้น คนจึงเรียกลิจฉวีราชกุมารนั้นว่า เจ้าปากครึ่งซีก

เมื่อพระเถระที่ว่าพระทาฐาอยู่ในจำนวนพระทนต์ ๔๐ องค์ นำคัมภีร์มาแสดงดังนี้แล้ว ต่างก็ยอมรับถ้อยคำนั้นหมดทุกคน

## พระราชาทรงหารือเรื่องที่ธรณีสงฆ์

ต่อมาอีกครั้งหนึ่ง พระราชาตรัสถามมนตรีอำมาตย์ (อำมาตย์ที่ปรึกษา) ว่า พระราชาองค์ก่อน ๆ ถวายนาไร่เป็นต้นแก่วิหารก็ตามเจดีย์ก็ตาม ครั้นมาถึงสมัยพระราชาหลัง ๆ ที่ดินเหล่านั้นจะยังคงเป็นกรรมสิทธิ์อยู่ตามที่พระราชาองค์ก่อนถวายไว้หรือไม่

มนตรีอำมาตย์ทูลว่า ที่ดินของสงฆ์ ใครเอาพืชส่วนตัวไปปลูก ควรปันส่วนเสียก่อนจึงบริโภค คือ แบ่งผลได้จากพืชที่ปลูกในที่ดินสงฆ์ออกเป็น ๑๐ ส่วน ให้เจ้าของที่ดินคือสงฆ์ ๑ ส่วน

และทูลอธิบายต่อไปว่า มีคำที่กล่าวไว้ในบาลีวินัยและอรรถกถาว่า พระราชาองค์ก่อนถวายนาและไร่เป็นต้น ครั้นตกมาในสมัยพระราชาองค์หลัง นาและไร่เหล่านั้น ก็ยังเป็นกรรมสิทธิ์ของสงฆ์ตามเดิม จริงอยู่ ควรวินิจฉัยเนื้อความข้อนี้ว่า ท่านกล่าวว่า ที่ดินของสงฆ์นั้นย่อมเป็นที่รู้กันว่าที่ดินของสงฆ์มีอยู่ตามสายมรดกตกทอด เพราะเขาถวายแต่ที่ดินอย่างเดียว ไม่ได้ถวายรายได้พร้อมทั้งที่ดินเหมือนถวายรายได้ในเขตวัดที่มีรายได้ ในข้อนี้เมื่อผู้รับตายแล้ว สงฆ์อื่น ๆ นอกจากผู้รับ จะเป็นสงฆ์ที่มาจากทุกทิศหรือสงฆ์ที่จะมาเป็นสมภารในวัดนั้น จะมารับเป็นเจ้าของที่ดินนั้น นั้นควรพิจารณา

และ คำบาลีวินัยที่ว่า สงฆ์พึงรักษาดูแลอาราม (สวน) ที่เขาถวายเพื่อหารายได้เป็นค่าตามประทีปเจดีย์หรือเป็นค่าปฏิสังขรณ์ สงฆ์พึงคอยให้

ค่าจ้างเพื่อกิจการนั้น ๆ มีคำอธิบายกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า สงฆ์ที่จะซ่อมแซมฉัตรหรือบันไดอรรธจันทร์ที่เก่า หรือจะโบกปูนขาวใหม่ในองค์เจดีย์ ควรเก็บรายได้ไว้เป็นค่าจ้างทำ เพื่อเจดีย์ดังนี้ นาไร่ที่พระราชาองค์ก่อนถวายไว้เพื่อเจดีย์ พึงทราบว่าต้องเป็นสมบัติของเจดีย์ แม้ในสมัยพระราชาองค์หลัง

พระองค์จึงตรัสถามต่อไปอีกว่า ในรัชกาลของพระราชาองค์ใด ที่ได้ถวายนาไร่เพื่อวิหารหรือเจดีย์เป็นครั้งแรกในคราวนั้น

มนตรีอำมาตย์ทูลว่า ขอได้ทรงทราบว่า นาไร่ที่ถวายเพื่อวิหารหรือเจดีย์ มีมาในรัชสมัยพระราชาองค์แรก ๆ ในกัปป์ต้น ๆ ดังคำที่มีมาในคัมภีร์ว่า พระโพธิสัตว์ของเราทั้งหลายครั้งเป็นพระราชาจักรพรรดิ์ได้ถวายทวีปน้อย ๒,๐๐๐ ทวีป ทวีปใหญ่ ๔ ทวีป พร้อมทั้งรตนะ ๗ ประการ แก่พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า สุชาตะ และโปรดให้ราษฎรพลเมืองทำงานเฝ้าสิ่งเหล่านั้นไว้เพื่ออาราม เพราะฉะนั้น ขอได้ทรงทราบว่า นาไร่ทั้งหลายมีพระราชาองค์ก่อน ๆ ได้ถวายมาแล้ว ตั้งแต่ครั้งตั้งกัปบรรพ์

แม้ในราชประวัติก็ได้กล่าวไว้ว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้วได้ ๑๐๐ ปี พระราชาในนครศรีเกษตรทรงพระนามว่า ทวัตตโปงกะ[๑] ชิงเอาที่นาซึ่งเขาถวายแด่พระเถระองค์หนึ่ง เนื้อที่มีประมาณ ๕ กรีส[๒] เอาไปประทานแก่แม่ค้าขายขนมคนหนึ่ง

ครั้งนั้น ระฆังที่ใช้ตี เมื่อนางภิกษุณีตีไม่มีเสียงดัง หอกของพระราชาเคยพุ่งไปถูกที่หมาย แต่คราวนี้ พุ่งแล้วไม่ไปเหมือนคราวก่อน

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณเรียกว่า ทะวุตบวง

๒. กรีสหนึ่ง เท่ากับ ๑ เส้น ๑๑ วา ๑ ศอก หรือ ๑๒๕ ศอก

เมื่อพระองค์ทรงทราบเหตุนั้น จึงเอาที่นาที่พระองค์ประทานแก่หญิงขายขนมถวายคืนพระเถระตามเดิม

## พระเจ้าสิริปวราทิตย์ ฯ สร้างนครอมรปุระครั้งที่ ๒

จุลศักราช ๑๑๙๙ (พ.ศ. ๒๓๘๐) พระอนุชาของพระเจ้าศรีตรีภวนาทิตย์ ฯ เป็นพระราชาครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่า สิริปวราทิตยโลกาธิปติวิชยมหาธรรมราชาธิราชี[๑] พระองค์ทรงอพยพย้ายจากนครรตนปุระมาสร้างนครอมรปุระครั้งที่ ๒ พระองค์โปรดให้อาลักษณ์อ่านพระราชเลขากลางที่ประชุมในหอไตรชื่อ มารวิชยรตนสุธรรมนครรตนปุระถวายตำแหน่งสังฆราชแก่พระเถระผู้มีนามว่า สุริยวังสะ เมื่อวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๗ ในปีที่พระองค์เถลิงราชสมบัตินั่นเอง

ทรงถวายตราตั้งนามสมณศักดิ์ว่า พระสุริยวังสาธิสิริปวราลังการธรรมเสนาปติมหาธรรมราชาธิราชคุรุ

พระเถระองค์นั้น ท่านเกิดที่ตำบลวาลุกวาบี เมื่อวันศุกร์ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือนอ้าย จุลศักราช ๑๑๒๕ พอย่างเข้าวัยอายุ ๗๐ ปี ก็ได้เป็นพระสังฆราช ท่านเป็นผู้มีอินทรีย์สงบ มีขันติธรรม ใคร่ต่อการศึกษา เชี่ยวชาญในปริยัติ ท่านเป็นศิษย์ของพระเถระปิฎกาลังการมหาธรรมราชคุรุ และท่านถึงมรณภาพในรัชสมัยพระราชาพระองค์นั้น (สิริปวราทิตย์ ฯ) เมื่อจุลศักราช ๑๒๑๕ (พ.ศ. ๒๓๙๖)

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณเรียกว่า ธาราวดีเม็ง ครองนครอมรปุระ

## ทรงตั้งพระไญยธรรมเป็นพระสังฆราช

ครั้งนั้น พระราชทรงถวายเพลิงศพพระสังฆราชโดยทำปราสาทหลายพันหลังเป็นงานที่งดงามใหญ่โตน่าอัศจรรย์ไม่เคยมี

ลุจุลศักราช ๑๒๑๖ (พ.ศ. ๒๓๙๗) พระองค์ทรงตั้งพระเถระชื่อไญยธรรม ศิษย์ของพระมหาเถระสังฆราชองค์นั้น ในตำแหน่งสังฆราช อีกถวายตราตั้งนามสมณศักดิ์ว่า พระไญยธรรมาลังการธรรมเสนาปติมหาธรรมราชาธิราชคุรุ

ต่อมาถวายตราตั้งนามสมณศักดิ์ครั้งที่ ๒ ว่า พระไญยธรรมาภิวังส-สิริปวราลังการธรรมเสนาปติมหาธรรมราชาธิราชคุรุ

อนึ่ง พระเถระองค์นั้นเกิดที่ตำบลเทวสูระ เมื่อจุลศักราช ๑๑๖๑ (พ.ศ. ๒๓๔๒) อุปสมบทเมื่อขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๘ ต้น จุลศักราช ๑๑๘๐ (พ.ศ. ๒๓๖๑)

เมื่อจุลศักราช ๑๑๙๙ (พ.ศ. ๒๓๘๐) รัชสมัยของพระราชาองค์นั้น (สิริปวราทิตย์ฯ) มีพระเถระองค์หนึ่งชื่อปัญญาติสสะมาจากเกาะสีหฬพร้อมกับพระภิกษุองค์หนึ่งชื่อสุนันทะ อุบาสกคนหนึ่งชื่ออินทสาระ และเด็กชายคนหนึ่งมายังนครอมรปุระ

พระสังฆราช (องค์ก่อน) ได้สงเคราะห์ช่วยเหลือผู้ที่มาเหล่านั้นด้วยปัจจัย คือ ผ้า อาหาร ที่อยู่ และหยูกยา และสงเคราะห์ช่วยเหลือด้วยการให้ศึกษาธรรม

ต่อมา ลุจุลศักราช ๑๒๐๐ (พ.ศ. ๒๓๘๑) ในจำนวนผู้ที่มาจากเกาะสีหฬคราวนั้น พระปัญญาติสสะเถระ อาพาธด้วยโรคชรา ไม่อาจล่วงพ้นสภาพธรรมของสังขารได้ ท่านได้ถึงมรณภาพแล้ว ก่อนมรณภาพ ท่านคิด

ว่าจะรับสิกขาบทใหม่ ยังไม่ทันสมความคิด ท่านก็มาสิ้นไปเสีย

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

ชีวิตของหญิงชายนี้ ถึงจะคิดก็สิ้น ไม่คิดก็สิ้น ชีวิตไม่ได้อยู่ได้ เพราะคิดหรือไม่คิด ชีวิตไม่ได้อยู่เพราะมีโภคทรัพย์หรือจนโภคทรัพย์ ฯ

บัณฑิตในโลกนี้ ใคร่จะทำบุญ ก็พึงรีบทำไว้เถิด ใครเล่าจะรู้ว่าความตายจะมีวันนี้ พรุ่งนี้ หรือมะรืนนี้

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

บุคคลควรรีบทำความดีงาม ห้ามจิตจากบาป เพราะว่า เมื่อทำบุญช้าไป ใจจะชอบบาปเข้า

ครั้งนั้น พระมหาราชทรงจัดการถวายเพลิงศพด้วยมีงานการเล่นอย่างดี ๆ เป็นอันมาก ภายหลังจากนั้น พระองค์ให้พระภิกษุสุนันทะเล่าเรียนศึกษา ส่วนสามเณรอินทสาระ พระองค์จัดการอุปสมบทให้ และโปรดให้เด็กชายนั้นบรรพชาเป็นสามเณร

ต่อจากนั้น ลุจุลศักราช ๑๒๐๓ (พ.ศ. ๒๓๘๔) เดือน ๓ พระมหาราชทรงทะนุบำรุง พระภิกษุสามเณรเหล่านั้นด้วยปัจจัยเป็นอันมาก พระองค์ทรงพิจารณาถึงราชกิจทั้งปวงนั้น ๆ ทรงมอบกิจการทั้งปวงให้อำมาตย์ผู้หนึ่งรับเป็นธุระ แล้วทรงส่งไปยังเกาะสีหฬ

ฝ่ายพระมหาเถระสังฆราช ได้เอาคัมภีร์ต่าง ๆ มาสอบทานชำระบาลีต้นฉบับ เพื่อให้ศาสนาตั้งอยู่ได้นานและเพื่อให้นักศึกษาเล่าเรียนรู้ง่าย ท่านแปลอรรถกถามหานิทเทสชื่อ สัทธัมมปัชโชติกา เป็นภาษาพม่า ท่านได้อนุเคราะห์ช่วยเหลือพุทธศาสนาด้วยการบอกปริยัติแก่ศิษย์เป็นอันมาก

## สมัยพระเจ้าสิริปวราทิตย์วิชยานันตยส

ต่อมา ลุจุลศักราช ๑๒๐๘ ( พ.ศ. ๒๓๘๙ ) ขึ้น ๘ ค่ำ เดือนอ้าย ราชบุตรของพระองค์เสวยราชสมบัติทรงพระนามว่า สิริปวราทิตย์วิชยานันตยสมหาธรรมราชาธิราช[๑] ครั้งนั้น พระองค์ทรงตั้งพระเถระปัญญาโชตาภิธชมหาธรรมราชาธิราชคุรุ ศิษย์ของพระสังฆราชพระมหาเถระสุริยวังสาธิสิริปวราลังการธรรมเสนาปติมหาธรรมราชาธิราชคุรุ ในตำแหน่งสังฆราช

พระสังฆราชองค์ใหม่นั้น เชี่ยวชาญในปริยัติ ใคร่ต่อการศึกษา เบื่นลัชชี มีศีลเบื่นที่รัก ท่านแปลบาลีอังคุตตรนิกาย และอรรถกถา อังคุตตรนิกายนั้น เบื่นภาษาพม่า

## พระเถระแปลคัมภีร์ต่าง ๆ

ในรัชสมัยของพระราชาองค์นั้น พระเถระไญยธรรมาภิวังสสิริปวราลังการธรรมเสนาปติมหาสัทธรรมราชาธิราชคุรุ แปลอรรถกถาปฏิสัมภิทามรรคชื่อ สัทธัมมวิลาสินี เบื่นภาษาพม่า

พระเถระมเนโชตสัทธรรมาลังการมหาธรรมราชาธิราชคุรุ แปลบาลีสังยุตตนิกาย และอรรถกถาสังยุตตนิกายนั้น เบื่นภาษาพม่า

พระเถระเมธาภิวังสสัทธรรมธชมหาธรรมราชาธิราชคุรุ แปลบาลีทีฆนิกาย และอรรถกถาทีฆนิกายนั้นเบื่นภาษาพม่า

## ประวัติพระปัญญาสามีและผลงานของท่าน

ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า ปัญญาสามี อุปสมบทได้ ๕ พรรษา เบื่นศิษย์ของ

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณเรียกว่า ปะกาเมง

พระเถระไญยธรรมาภิวังสสิริปวราลังการธรรมเสนาปติมหาธรรมราชาธิราช คุรุ ได้ทำคำอธิบายความคัณฐีบท คัมภีร์ชื่อ สัททัตถเภทจินดา เป็นภาษาพม่า ครั้นอยู่มาได้ ๑๐ พรรษา ได้แปลคำอธิบายอภิธานัปปทีปิกาเป็นภาษาพม่า ได้เอาคัมภีร์หลายฉบับมาสอบทานชำระบาลีต้นฉบับอภิธานัปปทีปิกา

## รัชสมัยพระธรรมิกราช

ต่อมา ลุจุลศักราช ๑๒๑๔ (พ.ศ. ๒๓๙๕) พระธรรมิกราชา[1] ของเราพระองค์นี้ ได้ราชสมบัติด้วยอานุภาพบุญกุศลที่พระองค์ทรงสะสมมาแล้วหลายร้อยชาติ ประดุจดังว่า ท้าวโลกบาลพร้อมใจกันส่งพระองค์มาให้ยกย่องพุทธศาสนา ความปรารถนาของพระธรรมราชาที่ใคร่จะยกย่องศาสนาของพระทศพล ได้ถึงที่สุดสมพระทัยปรารถนาแล้ว ดังว่า ห้วงมหาสมุทรคือศรัทธา เมื่อได้โอกาสก็ทำลายเขื่อนกั้นน้ำ ทำให้น้ำไหลนองท่วมถนนหนทางคือพระวาจาที่ได้รับปากให้สัญญาไว้ว่าจะทรงบริจาค ครั้นล่วงมาได้ ๔ ปี ครั้นถึงเดือน ๖ พระองค์ได้รับราชาภิเษกกับพระมเหสีบนพระแท่นภัทรบิฐไม้มะเดื่อห้อมล้อมด้วยเครื่องราชโภคภัณฑ์เป็นอันมาก เช่น เบญจกกุธภัณฑ์[2] เป็นต้น

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวไว้ในนาคราชุปปตติกถา ว่า

เมื่อต้นปีมาถึงแล้ว พระราชามีบุญมาก

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณกล่าวว่า จุลศักราช ๑๒๑๕ พระราชาทรงพระนามว่า เมนตุงเมง สร้างมันดะเล ต่อมาจุลศักราช ๑๒๔๐ พระราชาพระนามว่า ซีบอเมง เสียประเทศแก่อังกฤษ

๒. เบญจกกุธภัณฑ์ คือ เครื่องประกอบพระอิสริยยศของพระเจ้าแผ่นดิน มี ๕ อย่างคือ แซ่ขนหางสัตว์ ๑ พระอุณหิส ๑ ฉัตร ๑ พระขรรค์ ๑ ฉลองพระบาท ๑

พระองค์นั้นได้ราชสมบัติ

เมื่อล่วงมาอีก ๔ ปี พระองค์ทรงเษกสมรสกับกุลสตรีกว่า ๒๐ คน พร้อมด้วยพระมเหสีในผืนแผ่นดินใหญ่

> พระองค์ยังพุทธศาสนาให้รุ่งเรือง เหมือนพระเจ้ามหาอโสก ทรงปราบปรามพระภิกษุอลัชชีทั้งหลาย และทรงยกย่องเชิดชูพระภิกษุลัชชี ยังพลเมืองในราชอาณาจักรให้ประกอบใน ทาน ศีล ภาวนา ยิ่ง ๆ ขึ้น.....เหมือนพระโพธิสัตว์เนมิราช ฯ

ครั้งนั้น พระองค์ทรงกระทำ นิคคหกรรม (ปราบปราม) พวกอลัชชี ซึ่งเป็นบุคคลที่ควรปราบปรามเหมือนขว้างเขาลงในเหวเพลิง (อเวจีนรก) เพราะฉะนั้น เขาเหล่านั้น ไม่ได้โอกาสที่จะประพฤติชั่ว จึงหลีกลี้หนีไป เหมือนนกเค้าแมวในเวลาอรุณขึ้น

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวไว้ในนาคราชุปปัตติกถาว่า

> ครั้งนั้น พุทธศาสนา ปรากฏเหมือนจันทร์เพ็ญในฟากฟ้า พวกอลัชชีหลีกลี้หนีไป เหมือนนกเค้าแมวในเวลาอรุณขึ้น ฯ

พระองค์ทรงกระทำ ปัคคหกรรม (ยกย่องเชิดชู) พระภิกษุลัชชี ซึ่งเป็นบุคคลที่ควรยกย่องเชิดชู เหมือนยกท่านขึ้นสู่พรหมโลก เพราะฉะนั้น ท่านเหล่านั้นเมื่อได้โอกาสที่จะประพฤติชอบ เจริญขึ้นได้ รู้สึกโล่งใจไปตาม ๆ กัน เหมือนจันทร์และอาทิตย์ ต้นกัปป์ที่โลกได้รับ

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวว่า

ครั้งนั้น พุทธศาสนา ปรากฏเหมือนดวงอาทิตย์ในฟากฟ้า ท่านผู้เป็นลัชชีทั้งหลาย ต่างก็ตื่นตัวไปตามกัน กำหนดใจอยู่แต่ในการที่จะได้รับแสงสว่าง ฯ

## พระธรรมิกราชสร้างไตรปิฎก ในแผ่นทองแดงและในใบลาน

พระธรรมิกราช ใคร่ที่จะทำไตรปิฎก คือ พุทธวจนะมีองค์ ๙ [๑] ให้ตั้งอยู่ตลอดกาลนาน จึงอาราธนาให้พระมหาเถระผู้เชี่ยวชาญในปริยัติช่วยกันชำระสะสางให้บริสุทธิ์ ทรงประทานเงินค่าจ้างแก่คนรับจ้างจารหนังสือ ทรงพิจารณาวางหลักเกณฑ์อักษรที่เป็นกัณฐชะ มุทธชะเป็นต้น และหลักเกณฑ์อักษรที่เป็นสิถิลธนิตเป็นต้นอย่างละเอียด โดยที่สุดแม้เขียนวรรคตอนก็ไม่ให้ผิดพลาด โปรดให้คนเขียนเข้าไปในพระราชวัง ให้เขียนไตรปิฎกลงในแผ่นทองคำ แผ่นทองแดง และในใบลาน ทรงคัดเลือกพระภิกษุที่สมบูรณ์ด้วยกำลังความรู้ให้ท่องวินัยปิฎกเป็นแผนก ๆ ให้ว่าปากเปล่าได้ตามกำลังสติปัญญา พระองค์โปรดให้ฝ่ายในทั้งหมดตั้งต้นแต่พระอัครมเหสี หมู่อำมาตย์ราชเสวกเป็นจำนวนมาก และพลเมืองให้ท่องสุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎกแบ่งออกเป็นแผนก ๆ เช่นจิตตวารเป็นต้น ในสูตร มาติกา บทภาชนีย์แต่ละอย่าง ๆ ให้จำว่าปากเปล่าได้ ส่วนพระองค์ ทรงท่องสูตรหลายสูตร

---

๑. พุทธวจนะมีองค์ ๙ คือ สุตฺตํ เคยฺยํ วฺยากรณ์ คาถา อุทานํ ชาตกํ อิติวุตฺตกํ เวทลฺลํ อพฺภูตธมฺมํ

เช่นอนัตตลักขณสูตรเป็นต้นทุกวัน พระองค์ทรงประทานอภัย คือห้ามทำร้ายสัตว์บกสัตว์น้ำทั้งหมดที่อยู่ภายในเส้นรัสมีรอบอาศรมพระภิกษุ ที่อยู่ทั่วราชอาณาจักรและอยู่ในป่าชั่ว ๕๐๐ คันธนู ทั้งนี้เพื่อให้พุทธศาสนาตั้งมั่นตลอดกาลนาน และผู้ที่เป็นญาติของพระเถรานุเถระทั้งหลายที่เชี่ยวชาญในปริยัติมีบิดามารดาเป็นต้น พระองค์โปรดให้ยกเว้นไม่ต้องถูกเกณฑ์ทางราชการ และไม่ต้องเสียภาษีอากร โปรดให้ญาติโยมเหล่านั้นอยู่กันตามสบาย พระองค์ทรงยกย่องศาสนาโดยให้กุลบุตรบรรพชาเป็นสามเณร และอุปสมบทเป็นพระภิกษุประมาณวันละ ๑,๐๐๐ องค์ พระองค์ทรงบำเพ็ญบุญอย่างอื่นอีกเป็นอันมาก ครั้นทรงบำเพ็ญบุญแล้ว ทรงปรารถนาโลกุตตระอย่างเดียว ไม่ทรงปรารถนาโลกิยะ และทรงประทานโอวาทเนือง ๆ แก่คนอื่นมีฝ่ายในเป็นต้นว่า เมื่อทำบุญไม่ว่าชนิดใด ๆ ให้ปรารถนาโลกุตตระอย่าปรารถนาโลกิยะ พระองค์ประทานโอวาทเป็นนิตย์ด้วยธรรมกถาประกอบด้วย อนิจจลักษณะเป็นต้น แม้พระองค์เองก็ทรงปฏิบัติกิจสมณวิปัสสนาอยู่เป็นนิตย์ เป็นธรรมดาของพระราชาผู้เป็นเจ้าของประเทศ ย่อมไม่ได้โอกาสที่จะประกอบกรรมฐานเป็นครั้งเป็นคราว เพราะมีราชกิจมาก เมื่อเป็นดังนี้ พระองค์จึงทรงประกอบกรรมฐานในเวลาปฏิบัติกิจชำระมลทินพระวรกาย ไม่ให้เสียเวลาเปล่า ๆ พระองค์โปรดให้นำหัวกระโหลกคนมาจากป่าช้าที่เขาถือกันว่าเป็นอัปมงคลในโลก ให้เอางาช้างมาแกะให้เหมือนหัวกระโหลกนั้นแล้ววางไว้ใกล้ ๆ พระองค์ ทรงก่อสร้างปัญญาเกิดจากการพิจารณากระดูกเป็นอารมณ์เรียกว่า ภาวนามัยปัญญา ยึดเอากระดูกเป็นอารมณ์

ครั้งนั้น พระอาจารย์ของข้าพเจ้า ผู้เชี่ยวชาญในปริยัติ ประกอบ

ด้วยปัญญาเฉียบแหลมว่องไวลึกซึ้ง แสดงธรรมเทศนาไพเราะ เป็นที่นอบน้อมนับถือของพระภิกษุพม่าทั้งหมด มีความเคารพต่อผู้เจริญกว่า มีรูปร่างงามเลิศมีวาทะอันถูกต้อง ได้รับตราตั้งนามสมณศักดิ์ครั้งที่ ๓ ว่า พระไญยธรรมาภิมุนิวรญาณกิตติสิริธชธรรมเสนาปติมหาธรรมราชาธิราชครุนั้น พระราชาทรงตั้งให้เป็นหัวหน้าแห่งพระภิกษุสงฆ์ ที่อยู่ในราชอาณาจักรทั้งสิ้น เหมือนอโสกมหาราชทรงตั้งพระมหาโมคคลีบุตร ติสสเถระ ฉะนั้น

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวไว้ในนาคราชุปปัตติกถา ว่า

ครั้งนั้น พระราชาทรงตั้งพระเถระซึ่งได้รับตราตั้งนามสมณศักดิ์ขนต้นว่า พระไญยนั้น ให้เป็นหัวหน้าแห่งพระภิกษุทั้งหลายเป็นอันดี ฯ

## พระธรรมิกราชสร้างเมืองมันดะเล

ลุจุลศักราช ๑๒๑๙ (พ.ศ. ๒๔๐๐) ครั้งนั้น พระธรรมิกมหาราชของเราทั้งหลาย ทรงสร้างนครชื่อ รตนาปุณณะ[1] ให้เป็นนครหลวง ใกล้ภูเขามันตละ ประกอบด้วยลักษณะภูมิประเทศที่ดี ประหนึ่งว่าเป็นท่าที่เป็นเป้าหมายของมหาชน แวดล้อมด้วยเครื่องประดับนครทุกอย่าง คนเห็นเข้าแล้วลานตา เป็นแหล่งกำเนิดอันสมบูรณ์ไปด้วยรตนะต่าง ๆ เป็นตลาดการค้าของพวกพาณิชต่างประเทศทั้งหลายทั่วไป พระองค์สร้างนครนี้ขึ้นมาเหมือนพระเจ้ามันธาตุ สร้างนครราชคฤห และเหมือนพระเจ้าสุทัสน์สร้างนครกุสาวดี

---

๑. นครรตนาปุณณะ คือ เมืองมันดะเล

เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวไว้ในนาคราชุปปัตติกถาว่า

เมื่อต้นปีมาถึงแล้ว ครั้งนั้น -พระราชาทรงสร้างนครขึ้นแห่งหนึ่งใกล้ภูเขามันตละ และใกล้แม่น้ำเอราวดี

นครนั้น ประกอบด้วยลักษณะภูมิประเทศที่ดีมชอว่ารตนาปุณณะ น่ารื่นรมย์ยิ่งนัก งดงาม ประหนึ่งว่าพระเจ้ามันธาตุสร้างนครราชคฤหฉะนั้น ฯ

พระธรรมิกราชพระองค์นี้ ทรงอุบัติขึ้นมาในประเทศพม่าช่วยให้เกิดปีติโสมนัสแก่พระภิกษุผู้เป็นสัชชีมีศีลเป็นที่รักใคร่ต่อการศึกษา และแก่คฤหัสถ์ทั้งหลายที่เป็นพม่า เหมือนดวงอาทิตย์มีรัศมีนับพัน ๆ โผล่ขึ้นมาจากอุทัยบรรพต (ภูเขาตะวันออก) ช่วยให้เกิดปีติโสมนัสแก่สัตว์ทั้งหลายในโลกที่ต้องการแสงสว่าง

ศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธในรัฐพม่า อาศัยพระธรรมิกราชพระองค์นี้ จึงรุ่งเรืองอย่างยิ่ง ถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์

ธรรมดาว่า ศาสนานั้นจะตั้งมั่นอยู่ได้ ก็เพราะอาศัยพระราชา พระธรรมิกราชพระองค์นี้ เป็นพระราชาตั้งอยู่ในธรรมแท้ ทรงอุปการะศาสนา ประพฤติธรรม นับถือธรรม อนึ่ง เมื่อพระราชาตั้งอยู่ในธรรมแล้ว ราษฎรพลเมืองทั้งหมดที่อาศัยพระราชา ก็พลอยอุปการะศาสนา ประพฤติธรรม นับถือธรรมไปตามพระราชา เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสไว้ในชาดกทั้งหลาย เช่นเป็นต้นมหาโพธิชาดกว่า

เมื่อฝูงโคกำลังว่ายข้ามน้ำ โคหัวหน้าว่ายข้ามไปตรง ๆ โคทั้งหมดก็ไปตรง ในเมื่อผู้นำไปตรง เช่น

เดียวกัน ในหมู่มนุษย์ ใครที่เป็นหัวหน้านับถือกันว่าเป็นผู้ประเสริฐ ถ้าท่านผู้นั้นประพฤติธรรม จะป่วยกล่าวไปไยถึงคนอื่น ๆ อย่างไรเสียก็ย่อมประพฤติตาม ถ้าพระราชาประกอบอยู่ในธรรม ราษฎรพลเมืองทั้งปวง ย่อมอยู่เป็นสุข ฯ

อัครมเหสีของพระมหาธรรมราชาผู้ทรงสร้างนครอมรปุระครั้งที่ ๒ ให้ดียิ่งขึ้น มีธิดาคนหนึ่ง ได้เป็นอัครมเหสีของพระราชาของเราทั้งหลาย เพราะพระนางประกอบด้วยคุณสมบัติ เช่นความซื่อตรงอ่อนโอนอาจหาญเป็นต้น พระนางประพฤติชอบ เป็นอัครมเหสีที่มีคุณธรรมดี แม้จะเลิศกว่าหญิงทั้งปวงก็ไม่ประมาทมัวเมาด้วยรสสุราคือกามคุณ ปรารภความเพียรอยู่เป็นนิตย์ด้วยความไม่ประมาทในบุญกุศล พระนางเรียนปริยัติอยู่เป็นนิตย์ และได้เรียนเวทจบแล้ว พระนางเลื่อมใสศาสนาพระสัมมาสัมพุทธอย่างยิ่ง แม้ข้าหลวงฝ่ายในอื่น ๆ ก็ตั้งอยู่ในโอวาทพระมหาธรรมราชา ต่างประพฤติธรรมเลื่อมใสศาสนา พระอุปราชร่วมพระชนกชนนีพระมหาธรรมราชาก็มิได้มีเจตนาร้ายต่อองค์พระมหาธรรมราชา นำมาแต่ประโยชน์เกื้อกูลแก่คฤหัสถ์ราษฎรชาวเมืองทั่วไปและแก่พระภิกษุทั้งหลายด้วย พระองค์เป็นเหมือนราชบุตรองค์ใหญ่ในสำนักพระราชาจักรพรรดิ์ ถึงพร้อมด้วยกำลังและความว่องไว กล้าหาญ หมั่นเพียร แม้อำมาตย์อื่น ๆ ประมาณหลายพันคน ก็ได้ตั้งอยู่ในฐานันดรที่ตนได้รับจากพระมหาธรรมราชาปฏิบัติราชกิจนั้น ๆ ของพระองค์ ต่างก็ชื่นชมยินดีในบุญกุศลทั้งหลาย ราษฎรพลเมืองทั้งหลายต่างตั้งจิตคิดอยู่แต่ในทานศีลภาวนา พระภิกษุทั้งหลายที่เป็นพระเถระมี

พระสังฆราชเป็นประมุข และที่เป็นนวกะบวชยังไม่ครบ ๕ พรรษา หรือเป็นมัชฌิมะ บวชครบ ๕ พรรษา แต่ยังไม่ครบ ๑๐ พรรษา ก็พากันปฏิบัติในคันถธุระและวิปัสสนาธุระอยู่เนือง ๆ

แม้จะกล่าวถึงคุณของคนดีคนหนึ่งด้วยความพยายามอย่างใหญ่หลวง ก็ยากที่จะให้จบลงได้ ใครเล่าจะสามารถกล่าวถึงคุณของพระผู้มีพระภาคผู้เลิศในโลกทั้ง ๓ อันเป็นคุณที่เป็นไปด้วยอานุภาพบารมีหลายพันให้จบลงได้ เมื่อจะกล่าวถึงคุณของพระมหาธรรมราชาองค์นี้ก็ดี คุณของพระอัครมเหสีก็ดี คุณของอุปราชเป็นต้นก็ดี อย่างแจ่มแจ้งพิสดาร แม้จะกล่าวตั้งหลายร้อยภาณวาร (บทสวดมนต์) ด้วยการแสดงไว้ในเรื่องศาสนวงศ์นี้ ก็ไม่ปรากฏว่าจบลงได้ จึงเป็นการเนิ่นช้า ฉะนั้นเรื่องการกล่าวสรรเสริญคุณนี้จึงกล่าวไว้แต่เพียงย่อ ๆ พอให้สาธุชนที่ได้ยินได้ฟังอนุโมทนาด้วยปีติอันล้วนแล้วด้วยมหาบุญกุศลของสาธุชนทั้งหลายจะได้อนุโมทนาว่า ครั้งนั้นประเทศนั้น พระราชาองค์นั้น ได้ยกย่องศาสนา ทำให้ศาสนาเจริญงอกงามไพบูลย์ เหมือนต้นไม้อาศัยพื้นที่และน้ำจึงมีความเจริญงอกงามไพบูลย์ฉะนั้น

## พระสังฆราชและพระเถระทำคัมภีร์

ในรัชสมัยของพระราชาองค์นี้ พระมหาเถระสังฆราชผู้มีนามว่าพระไญยธรรมาภิมุนิวรญาณกิตติสิริธชธรรมเสนาปติมหาธรรมราชาธิราชครุได้ทำคัมภีร์ชื่อ สุราชมัคคทีปนีโดยการขอร้องของพระราชา ท่านบอกคำแปลอรรถกถามัชฌิมนิกายแก่ศิษย์ทั้งหลาย แล้วท่านจดเกษียนนัยคำแปลลงใบลาน

พระมหาเถระที่มีนามว่า พระเมธาภิวังสสัทธรรมธชมหาธรรมราชาธิราชคุรุ ได้ทำนัยคำแปลบาลีชาดกเป็นภาษาพม่า

ข้าพเจ้าผู้เป็นศิษย์ของพระสังฆราช ซึ่งได้รับตราตั้งนามสมณศักดิ์ว่า พระปัญญาสามีสิริกวีธชมหาธรรมราชาธิราชคุรุ ได้ทำคัมภีร์ชื่อสีลกถาและคัมภีร์ชื่ออุปายกถา โดยคำขอร้องของพระธรรมราชและพระอัครมเหสี

ข้าพเจ้าอีกนั้นแหละได้ทำคัมภีร์ชื่ออักขรวิโสธนี และคัมภีร์ชื่ออาบัตติวินิจฉัย โดยคำขอร้องของอุบาสกชื่อทิสาปาโมกข์ ซึ่งเป็นอาจารย์ของพระราชา อนึ่งข้าพเจ้าได้ทำคัมภีร์นาคราชุปบัตติกถา คัมภีร์โวหารัตถเภท และคัมภีร์ววาทวินิจฉัย โดยคำขอร้องของพระสังฆราช

นอกจากนี้ ข้าพเจ้ายังได้ทำคัมภีร์ชื่อราชเสวกทีปนีโดยคำขอร้องของอำมาตย์เขียนรายงาน ๒ คน คนหนึ่งเป็นเจ้าตำบลบัญจชมพู คนหนึ่งเป็นเสมียนและข้าพเจ้าได้ทำคัมภีร์ชื่อนิรยกถาทีปกะ โดยคำขอร้องของมหาอำมาตย์ผู้เป็นเจ้าเมืองทีฆนาวา

และข้าพเจ้าได้ทำคัมภีร์ชื่อ อุโปสถวินิจฉัยโดยคำขอร้องของอุบาสกผู้มีนามว่าสีลาเลฑฑุกะ กับข้าพเจ้าได้ทำคำอธิบายปกรณ์สัททนีติเป็นภาษาบาลีโดยคำขอร้องของนักศึกษาจำนวนมาก

## พระธรรมิกราชาโปรดให้พระภิกษุทำปฏิญญา

ลุจุลศักราช ๑๒๒๐ (พ.ศ. ๒๔๐๑) ครั้งหนึ่งพระราชาทรงพระดำริว่า เดี๋ยวนี้พระภิกษุสามเณรบางองค์ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคพุทธปรากฏว่าทำให้ปัจจัยทั้ง ๔ เกิดขึ้นมากด้วยการกระทำไม่สมควร เช่น

กุลทูสนะ[๑] เป็นต้น บางองค์เป็นคนอลัชชีไม่ละอายบาปยินดีต่อวัตถุที่เป็นนิสสัคคีย์[๒] เช่นเงินเป็นต้น บางองค์ไม่เกี่ยวด้วยแสวงหาปัจจัย แต่เคี้ยวหมากในเวลาวิกาล สะสมปัจจัย และสูบบุหรี่ ไม่ป่วยไข้สวมรองเท้าเข้าบ้านกางร่ม แม้พระภิกษุสามเณรอื่นๆ ก็พากันประพฤติไม่อนุโลมตามวินัย บัดนี้ ควรให้พระภิกษุสามเณรเหล่านั้นทำปฏิญญาต่อหน้าพระพุทธ (พระพุทธรูป) ว่าจะไม่ประพฤติการไม่สมควรเหล่านี้โดยอ้างเอาองค์พระพุทธเป็นพยาน เพื่อให้รักษาสิกขาบทของพระผู้มีพระภาค เมื่อทำดังนี้ พระภิกษุสามเณรเหล่านั้นจะได้ไม่เพิกเฉยต่อภัยเฉพาะหน้า ต่างจะต้องรักษาสิกขาบท เพราะสำนึกว่าเราทำปฏิญญาอย่างนี้ต่อหน้าพระพุทธ เมื่อเราผิดสัญญาละเมิดปฏิญญา ก็จะเกิดภัยอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นทันตาเห็นในอัตตภาพนี้ ครั้นพระองค์ทรงดำริดังนี้แล้ว จึงทรงจินตนาการต่อไปว่า จะให้พระภิกษุสามเณรทำปฏิญญาอย่างนี้ควรหรือไม่ เรายังไม่รู้ บัดนี้จำจะต้องให้ประชุมพระมหาเถระทั้งหลายมีพระสังฆราชเป็นต้นแล้วถามดู

---

๑. กุลทูสนะ แปลว่า การประพฤติทำลายตระกูล หมายถึงพระภิกษุประพฤติทำลายขนบธรรมเนียมอันดีของพระภิกษุด้วยกัน ซึ่งท่านประพฤติตามพุทธบัญญัติ การประพฤติทำลายตระกูลนั้น ได้แก่ทำกิจเอาใจชาวบ้าน แต่เป็นการผิดธรรมเนียมสงฆ์ เพื่อจะให้ชาวบ้านเขารักใคร่ เช่นช่วยเดินข่าวให้ชาวบ้าน รับใช้ชาวบ้าน หรือทำเป็นเข้าไปรับลูกชาวบ้านมาอุ้ม ประจบชาวบ้านให้เขาเห็นใจ ชาวบ้านได้รับการเอาใจจากพระภิกษุที่ทำดังนี้ ก็ชอบพอเลื่อมใส ส่วนองค์ที่ท่านไม่ทำเช่นนั้น เพราะท่านเคร่งครัดรักษาวินัยเป็นอย่างดี ชาวบ้านไม่ชอบไม่เลื่อมใส ท่านจึงอัตคัดปัจจัยไม่ค่อยมีใครถวายของแก่ท่าน นับวันแต่จะเสื่อมลง สู้องค์ที่ช่างประจบไม่ได้ การกระทำของผู้ประจบชาวบ้าน จึงชื่อว่าทำลายตระกูล เพราะทำให้ตระกูลของตนคือคณะสงฆ์ไม่มีใครเหลียวแล

๒. นิสสัคคีย์ คือ ของที่พระภิกษุมีไว้แล้วต้องอาบัติ จำเป็นต้องสละเสียก่อนจึงปลงอาบัติตก

ครั้นแล้ว พระองค์ตรัสสั่งอำมาตย์ว่า จงให้พระมหาเถระทั้งหมดประชุมกันในวิหารพระสังฆราช แล้วถามเหตุการณ์ข้อนี้ ครั้งนั้นอำมาตย์ทั้งหลายได้ให้พระมหาเถระทั้งหลายประชุมกันแล้วถามว่า ข้าแต่พระคุณเจ้าเดี๋ยวนี้พระราชาทรงเห็นความประพฤติของพระภิกษุสามเณรในศาสนาไม่อนุโลมตามวินัย มีพระประสงค์จะให้พระภิกษุสามเณรทำปฏิญญาต่อหน้าพระพุทธ อ้างเอาองค์พระพุทธเป็นพยานว่าจะไม่ประพฤติสิ่งเหล่านี้โดยการไม่สมควร พระภิกษุสามเณรเหล่านั้นจะได้ปรารถนาที่จะรักษาสิกขาบทของพระผู้มีพระภาค การที่จะให้ทำอย่างนี้ควรหรือไม่ควร

ครั้งนั้น พระมหาเถระทั้งหลายมีพระสังฆราชเป็นประธาน ได้กล่าวอย่างนี้ว่า พระราชามีพระประสงค์จะให้ศาสนาบริสุทธจึงทรงกระทำอย่างนี้ เพราะฉะนั้น การกระทำเช่นนี้ จึงเป็นการสมควร

แต่ก็มีพระเถระสองสามองค์ เช่น พระบัณฑิตาภิธชะเถระ พระมุนินทโฆสมหาธรรมราชคุรุเถระเป็นต้น กล่าวอย่างนี้ว่า ธรรมดาภิกษุทุกวันนี้ต้องอาบัติที่เป็นสจิตตกะ และอจิตตกะกล่าวคือพระบัญญัติของพระผู้มีพระภาค เพราะตนมีกำลังศรัทธาเป็นต้นยังน้อยอยู่ แล้วปลงอาบัติด้วยเทศนากรรมและวุฏฐานกรรม[๑] ตามที่พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตไว้ ก็จะทำให้ตนเป็นผู้มีศีลบริสุทธเป็นลัชชีมีศีลเป็นที่รักได้ ส่วนพระภิกษุไม่ต้องอาบัติเลยนั้น ไม่มีในกาลไหน ๆ เพราะฉะนั้น การกระทำปฏิญญาต่อหน้าพระพุทธว่าจะไม่ตั้งใจละเมิดกรรมที่พระผู้มีพระภาคทรงห้ามไว้ จึงเป็นการกระทำอันหนัก

---

๑. เทศนากรรมคือเมื่อต้องอาบัติเบาได้แก่อาบัติปาจิตตีย์ อาบัติปาฏิเทสนียะ อาบัติทุพภาษิต ปลงอาบัติด้วยวาจาคือสารภาพต่อพระภิกษุด้วยกันว่าต้องอาบัตินั้นๆ เข้า ต่อไปจะไม่ทำอีกเท่านี้ก็บริสุทธิ์ได้ ส่วนวุฏฐานกรรมนั้น เมื่อต้องอาบัติหนัก ต้องอยู่ปริวาสกรรมตามพุทธบัญญัติ ก็ย่อมบริสุทธิ์ได้

แต่ถ้า ได้ทำปฏิญาณไว้ก่อนแล้ว ภายหลังบิดพริ้วขึ้นมา เมื่อเป็นดังนี้ ก็จะต้องอาบัติตามข้อนั้น ๆ พร้อมกับอาบัติปฏิสสวะวิสังวาทนะทุกกฏ[๑] เพราะบาลีมีว่า ทุกกฏย่อมมีแก่ผู้มีจิตบริสุทธในเพราะรับปฏิญญามาแล้วบิดพริ้วเสีย (คือเกิดเป็นเห็จขึ้นโดยไม่ตั้งใจจะให้เป็นเห็จ) และปาจิตตีย์ย่อมมีแก่ผู้เจตนาไม่บริสุทธิ์ ตั้งใจจะบิดพริ้วในขณะที่รับคำนั่นเทียว (คือถ้าเจตนาจะบิดพริ้วก็เป็นอาบัติปาจิตตีย์ตั้งแต่รับคำปฏิญญา) เมื่อเป็นดังนี้แล้ว พระภิกษุก็จะเพิ่มอาบัติมากขึ้นเพราะกระทำปฏิญญานั่นเอง คนอยากจะหายโรค แต่ใช้ยาไม่ถูกกับโรค โรคของเขาไม่หาย ซ้ำจะกำเริบขึ้นอีก ฉันใด พระภิกษุไม่อยากจะต้องอาบัติ ทำปฏิญญาต่อหน้าพระพุทธ ครั้นแล้ว กลับจะมีอาบัติเพิ่มมากขึ้น ฉันนั้น เพราะฉะนั้น พระภิกษุทั้งหลายเป็นส่วนมากที่ไม่เห็นภัย (ในการต้องอาบัติ) แม้จะทำปฏิญญาตั้งหลายร้อยครั้งต่อหน้าพระพุทธหลายร้อยองค์ ก็ยังอาจที่จะละเมิดสิกขาบทได้โดยแท้

ครั้งนั้น พระมหาเถระสังฆราช บอกให้ข้าพเจ้าผู้มีนามว่า พระปัญญาสามีสิริกวีธชมหาธรรมราชาธิราชครุ ซึ่งเป็นศิษย์ของท่าน โต้ตอบคำของพระเถระผู้นั้น ข้าพเจ้าจึงโต้ตอบไปอย่างนี้ว่า

ถ้าจะพูดว่า การกระทำปฏิญญาของพระภิกษุปุถุชน เป็นการกระทำที่หนักมาก เพราะคิดว่า พระภิกษุปุถุชนไม่ควรชะล่าใจทำปฏิญญาเหมือนพระภิกษุอริยบุคคลแล้วไซร้ เมื่ออกรณียกิจ คือกิจที่พระภิกษุไม่ควรทำทั้ง ๔ อย่าง ที่พระอุปัชฌาจารย์บอกว่า จตฺตาริ อกรณียานิ อาจิกฺขิตพฺพานิ

---

๑. ปฏิสสวะหมายถึงรับปฏิญญาณหรือรับคำ วิสังวาทนะหมายถึงการบิดพริ้ว ปฏิสสวะวิสังวาทนะทุกกฏ ได้แก่อาบัติทุกกฏเพราะบิดพริ้วต่อคำรับปฏิญญาหรือรับคำไม่ทำตามที่ได้ปฏิญญาไว้

(อกรณียะ ๔ อย่าง เป็นเรื่องที่จะต้องบอก) ท่านบอกตั้งแต่ที่แรกในขณะที่ยังอยู่ในอุโบสถอุปสมบท คือ บอกว่า ภิกษุใด เสพเมถุนธรรม แม้ที่สุดกับสัตว์เดียรฉาน ภิกษุนั้น ไม่เป็นสมณะ ไม่เป็นศากยบุตร ภิกษุใดถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้ กล่าวคือการลักทรัพย์ โดยที่สุดจนชั้นเส้นหญ้ามีค่า ๑ บาท หรือควรค่า ๑ บาท หรือเกินกว่า ๑ บาท ภิกษุนั้นไม่เป็นสมณะ ไม่เป็นศากยบุตร ภิกษุใด เจตนาปลงชีวิต โดยที่สุดจนชั้นมดกระทั่งฆ่ามนุษย์ โดยที่สุดทำให้ครรภ์เขาตก (รีดลูกหรือทำให้แท้งลูก) ภิกษุนั้น ไม่เป็นสมณะ ไม่เป็นศากยบุตร ภิกษุใด ปรารถนาลามกมีปรกติอยากได้ พูดอวดอุตริมนุษยธรรมอันไม่มีจริง โดยที่สุดพูดว่าชอบอยู่เรือนร้าง ภิกษุนั้น ไม่เป็นสมณะ ไม่เป็นศากยบุตร ดังนี้ พระภิกษุผู้บวชใหม่ไม่ว่าจะเป็นอริยชนหรือปุถุชน จะต้องรับปฏิญญาว่า อาม ภนฺเต แปลว่า ข้าพเจ้าของรับปฏิบัติตามนั้น เหมือนกันหมด ทั้งนี้ เพราะมีกล่าวไว้ในบาลีบริวารว่า บุคคล ๒ จำพวกไม่ควรเจตนาต้องอาบัติ คือภิกษุและภิกษุณีที่เป็นอริยบุคคล บุคคล ๒ จำพวกไม่ควรเจตนาต้องอาบัติ คือ ภิกษุและภิกษุณีปุถุชน แม้สามเณร ได้ทำปฏิญญาครั้งแรกในสำนักอุปัชฌาย์ขณะที่บวชเช่นว่า ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท คือเว้นจากเจตนาปลงชีวิตสัตว์ (ฆ่าสัตว์) อนึ่ง พระภิกษุต้องอาบัติข้อนั้นแล้ว ทำปฏิญญาในเวลาปลงอาบัติเสมอว่าเป็นพระคุณแล้ว ข้าพเจ้าจะระวังให้ดียิ่ง แม้สามเณรก็ได้ทำปฏิญญาอยู่เสมอเวลาต่อศีลในสำนักอุปัชฌาจารย์ว่า ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบทคือรับจะถือสิกขาบทข้อที่เว้นจากเจตนาปลงชีวิตสัตว์ แต่แล้วผู้ปฏิญญาเหล่านั้นก็ไม่เข็ด คำที่กล่าวว่า ต่อนี้ข้าพเจ้าเข็ดแล้ว จะไม่ละเมิดอีก จึงปรากฏ

เป็นเหมือนเล่นตลกไป จริงอยู่ การที่จะให้ทำปฏิญญาต่อหน้าพระพุทธนั้น ไม่เห็นจะต่างกับคำปฏิญญาที่ทำในคราวบวชใหม่ ในคราวปลงอาบัติหรือในคราวต่อศีลของพระภิกษุสามเณรเหล่านั้นเลย ในเรื่องนี้ สรุปความว่า อาบัติปฏิสวะทุกกฎนั้น พระผู้มีพระภาคปรารภพระภิกษุอุปนนท์จึงทรงบัญญัติไว้ เนื่องด้วยพระภิกษุอุปนนท์รับคำอาราธนาขอร้องของพระเจ้าปัสเสนทิโกสล นครสาวัตถี ขอให้อยู่จำพรรษาในวิหารหนึ่ง แล้วท่านไปจำพรรษาเสียในวิหารอื่นในระหว่างเดินทาง เพราะที่นั้นมีลาภมาก เป็นอันว่า ท่านรับปฏิญญาแล้ว ไม่ทำตามปฏิญญา บิดพริ้วเสีย และในอรรถกถาวินัยชื่อสมันตปาสาทิกา ท่าน (พระอรรถกถาจารย์) กล่าวอธิบายในตอนที่ว่าด้วย วัสสูปนายิกขันธกะ (ตอนกล่าวด้วยการเข้าพรรษา) ว่า ต้องอาบัติทุกกฎเพราะรับคำนั้น วินิจฉัยว่า เมื่อเขานิมนต์ว่าขอพระคุณเจ้าจงอยู่จำพรรษาที่นี้ตลอด ๓ เดือนนี้เถิด พระภิกษุนั้นรับคำแล้วบิดพริ้วเสีย ไม่ใช่ว่าจะต้องอาบัติทุกกฎ เพราะรับคำของผู้นิมนต์ขอร้องเช่นนี้อย่างเดียว แม้พระภิกษุด้วยกันพูดว่า รับนิมนต์เขาตลอด ๓ เดือนเถิด เราทั้ง ๒ จะได้อยู่จำพรรษาที่นี้ด้วยกัน เราจะให้เขา (ทายก) ทำบุญกับเราทั้ง ๒ ร่วมกัน ดังนี้ รับปากพระภิกษุด้วยกันแล้วบิดพริ้วเสีย เมื่อพระภิกษุนั้น ๆ รับคำย่อมต้องอาบัติทุกกฎ และอาบัติทุกกฎนั้น ย่อมมีแก่พระภิกษุผู้ที่มีจิตบริสุทธิ์ครั้งแรกแต่มาบิดพริ้วในตอนหลัง แต่ถ้ามีจิตไม่บริสุทธิ์เสียตั้งแต่ครั้งแรกแล้ว พอรับคำก็เป็นอาบัติปาจิตตีย์เลยทีเดียว

ท่านกล่าวถึงอาบัติทุกกฎของพระภิกษุทั้งหลาย เนื่องด้วยรับปากกันไว้กับทายกทั้งหลายแล้วบิดพริ้วเสีย เพราะเอาประโยชน์ของตนไปทำลายประโยชน์ของผู้อื่น (เห็นแก่ตัว) ด้วยประการฉะนี้แล แต่ถ้าปรารถนา

เพื่อตน เช่นพูดกับตัวเองว่า เราจะกินของเราอย่างนั้น เราจะนอนของเราอย่างนั้น ดังนั้นแล้ว (ถึงจะไม่ทำตามที่พูดไว้ก็ไม่เป็นอาบัติทุกกฎ) ไม่เหมือนกับบิดพลิ้วไม่ทำตามที่ได้รับปากเขามา แต่ถ้าพระภิกษุสามเณรทั้งหลาย ทำปฏิญญารับปากเขามาแล้วในครั้งแรก ภายหลังจะด้วยกรณีใด ๆ ก็ตาม ต้องอาบัตินั้น ๆ เข้า หากจะปรับเป็นอาบัติทุกกฎ พร้อมกับอาบัติทุกกฎเพราะรับคำมาแล้วบิดพริ้วเมื่อเป็นดังนี้ สิกขาบทแต่ละบท ก็ต้องปรับเป็นอาบัติ ๒ กระทง พระผู้มีพระภาคมิได้ทรงบัญญัติเพื่อปรับอาบัติ ๒ กระทงเช่นนี้เลย เพราะฉะนั้นอาบัติปฏิสสวทุกกฎ คืออาบัติทุกกฎเพราะรับคำนั้น พึงเห็นได้ว่า พระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติในฐานะที่พระภิกษุสามเณรรับปากคำของผู้อื่นในสำนักของผู้อื่นแล้วมาบิดพริ้วเสีย เท่านั้น

และข้าพเจ้าขอแจงต่อไปอีกว่า บัดนี้ พระราชาทรงปรารถนาจะให้ศาสนาบริสุทธิ์ จึงให้พระภิกษุสามเณรระมัดระวังศีลโดยวิธีนี้ (คือวิธีให้ปฏิญญาต่อหน้าพระพุทธ) พระองค์ทรงดำริจะให้พระภิกษุสามเณรมีความระมัดระวังไม่เพิกเฉยต่อภัยในภพนี้และภพหน้า ที่มีพระประสงค์จะให้พระภิกษุสามเณรทำปฏิญญาต่อหน้าพระพุทธ ก็ไม่มีโทษอันใดดอก ขอแต่ให้พระภิกษุสามเณรระมัดระวังศีล ศีลจะได้บริสุทธิ์ยิ่ง ๆ ขึ้นเท่านั้น

ครั้งนั้น พระราชายังพระภิกษุสามเณรทั้งปวงให้รักษาศีล โดยทำปฏิญญาต่อหน้าพระพุทธ

ในสมัยพระราชาองค์นี้ แม้พระภิกษุอลัชชีที่มีอยู่เดิม ๆ ต่างก็ไม่เพิกเฉยต่อภัย กลับตัวเป็นลัชชีไปโดยมากทีเดียว

## อธิกรณ์เรื่องสีมาสังกระ

ในปีที่พระพุทธผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้วได้ ๒๓๙๐ ปี (จ.ศ. ๑๒๐๙) พระภิกษุทำสะพานเชื่อมโยงอุทกุกเขปสีมา[๑] กับเขตหมู่บ้านคฤหัสถ์ คือทำสะพานไปในน้ำนอกบ้านยื่นออกไปจดอุทกุกเขปสีมา เพื่อให้พระภิกษุเดินไปทำสังฆกรรมได้สะดวก

ครั้งนั้น พระเถระชื่อญาณาลังการสุมนมหาธรรมราชคุรุทำสังฆกรรมตามวินัย เช่น อุปสมบทเป็นต้นในอุทกุกเขปสีมานั้น ๒-๓ ปี

แต่พระธีรานันทะเถระไม่ปรารถนาทำสังฆกรรมในที่นั้น เพราะคิดว่าที่นั้นเป็นสีมาสังกระ[๒] ตั้งแต่นั้นมา พระภิกษุใด ๆ พอใจมติของพระคณาจารย์ญาณาลังการสุมนมหาธรรมราชคุรุ พระภิกษุนั้น ๆ ก็เป็นฝ่ายของพระคณาจารย์นั้น พระภิกษุใด ๆ พอใจมติของพระธีรานันทะเถระ พระภิกษุนั้น ๆ ก็เป็นฝ่ายของพระธีรานันทะเถระ พระภิกษุนิกายอมรปุระในเกาะลังกาแตกแยกกันออกเป็น ๒ พวก ๒ ฝ่ายด้วยเหตุนี้

ครั้งนั้น พระภิกษุพวกพระธีรานันทะเถระ ได้ส่งพระธรรมขันธะกับพระวนรัตนะศิษย์ของพระสีลขันธเถระ ซึ่งเป็นพวกพระธีรานันทะเถระมายังนครรตนปุณณะในชมพูทวีปของเรา เพื่อรับโอวาทในสำนักพระมหาเถระสังฆราช และพระภิกษุ ๒ องค์นั้นออกจากเกาะสีหฬเมื่อวันขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๒ จุลศักราช ๑๒๑๘ (พ.ศ. ๒๓๙๙) ถึงนครรตนปุณณะเมื่อขึ้น ๗ ค่ำเดือน ๔ จุลศักราช ๑๒๑๙ (พ.ศ. ๒๔๐๐)

ครั้งนั้น พระธรรมราชาโปรดให้สร้างวิหาร ๔ ชั้นในอารามของพระ

---

๑. อุทกุกเขปสีมา คือ สีมาที่มีน้ำล้อมรอบ เช่นเกาะกลางน้ำ

๒. โทษสีมาสังกระ คือ โทษที่สีมากระหนาบคาบเกี่ยวกัน ไม่รู้ว่าแดนใครเป็นแดนใคร

สังฆราช แล้วให้พระภิกษุ ๒ องค์นั้นพักอาศัยอยู่ในวิหาร ๔ ชั้นนั้น ทรงสงเคราะห์ช่วยเหลือด้วยปัจจัยทั้ง ๔

ฝ่ายพระสังฆราช เมื่อได้ฟังคำของทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นแล้ว ตัดสินข้อพิพาท โดยพิจารณาสอบทานคัมภีร์หลายคัมภีร์แล้วมีหนังสือแจ้งไปว่า ในที่เช่นนั้นเป็นโทษสีมาสังกระ

ส่วนพระมหาธรรมราชาโปรดให้พระภิกษุทั้ง ๒ องค์นั้น รับสิกขาบทใหม่ในสำนักพระสังฆราช แล้วถวายเครื่องไทยธรรมเป็นอันมาก เป็นว่าคัมภีร์ไตรปิฎก แล้วจัดเรือส่งท่านทั้ง ๒ นั้นกลับไปเมื่อแรม ๑๐ ค่ำเดือน ๘ ต้นปีเดียวกันนั้น

และภายหลังจากนั้น แม้พระภิกษุฝ่ายพระญาณาลังการสุมนมหาธรรมราชครุ ก็ได้ส่งพระวิมลโชติและพระธรรมนันทะศิษย์ของพระปัญญาโมลีเถระผู้เป็นฝ่ายพระญาณาลังการฯ มาพร้อมด้วยสามเณรชื่ออริยลังการะกับอุบาสก ๔ คน ท่านเหล่านั้นมาถึงเมื่อวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๑๒ จุลศักราช ๑๒๒๐ (พ.ศ. ๒๔๐๑)

ครั้งนั้น พระมหาธรรมราชาโปรดให้ทำวิหารชั้นเดียวในอารามของพระสังฆราช แล้วให้ผู้ที่มานั้นพักอาศัย และทรงสงเคราะห์ช่วยเหลือด้วยปัจจัยทั้ง ๔

แม้พระสังฆราช ก็ได้ให้ข้อวินิจฉัยอีก (เหมือนครั้งก่อน)

พระธรรมราชาโปรดให้พระภิกษุทั้ง ๒ องค์นั้น รับสิกขาบทใหม่ในสำนักพระสังฆราช และโปรดให้สามเณรอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ทรงสงเคราะห์ด้วยปัจจัย ๔ แล้วส่งกลับไป (เกาะสีหฬ)

ภายหลังจากนั้น ยังมีพระภิกษุ ๒ องค์ สามเณร ๓ องค์ อุบาสก

๔ คน มาจากเกาะสีหพนำเอาสิ่งของเพื่อเป็นธรรมบรรณาการคือพระบรมสารีริกธาตุบรรจุในเจดีย์ทองอยู่ในเจดีย์เงิน ซึ่งเจดีย์เหล่านี้อยู่ในผะอบทองและผะอบทองอยู่ในผะอบเงิน ๑ พระพุทธรูปงา ๑ ใบมหาโพธิ ๑ เปลือกมหาโพธิ ๑ ดินใต้ต้นมหาโพธิ ๑ ใบโพธิลังกากิ่งขวา ๑ และดินที่อนิมิสฐาน[๑] ๑ ออกจากเกาะสีหพเมื่อวันแรม ๑๑ ค่ำเดือน ๓ จุลศักราช ๑๒๒๒ (พ.ศ. ๒๔๐๓) ถึงรตนปุณณะนครหลวงแล้ว พระธรรมราชาทรงสงเคราะห์ผู้ที่มาเหล่านั้นด้วยปัจจัย ๔ โปรดให้พระภิกษุที่มารับสิกขาบทใหม่ โปรดให้สามเณรอุปสมบทเป็นพระภิกษุ และโปรดให้คฤหัสถ์ที่มาด้วยบรรพชาเป็นสามเณร

ขอได้โปรดทราบว่าศาสนาตั้งมั่นในรัฐพม่าด้วยอำนาจปรัมปรา ตั้งแต่พระผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้วจนถึงบัจจุบันนี้ (พ.ศ. ๒๔๐๕) ด้วยประการฉะนี้

## ในประเทศพม่า มีคณะสงฆ์ ๕ คณะ

ในนครอริมัททนะประเทศพม่า มีคณะสงฆ์ ๕ คณะ คือ คณะอรหันตะเถระ ๑ คณะอุตตราชีวะเถระ และฉปทะเถระ ๑ คณะสิวลิเถระ ๑ คณะอานันทะเถระ ๑ และคณะตามลินทะเถระ ๑ ดังนี้แล

## ศาสนาในนครวิชยปุระ นครไชยปุระ และนครรตนปุระ

บัดนี้ จะได้กล่าวถึงความเป็นมาของศาสนาในนครวิชยปุระ นคร

---

๑. อนิมิสฐาน คือ ที่ประดิษฐานเจดีย์ชื่อ อนิมิสในเกาะสีหพ นับถือกันว่าเมื่อครั้งพระมหินทะเถระ มาประกาศศาสนาครั้งแรกที่เกาะสีหพ เหาะลงมาที่ยอดภูเขามิสสกะ ภายหลังจึงสร้างเจดีย์ขึ้นที่นั่น เรียกว่า อนิมิสเจดีย์

ไชยปุระ และนครรตนปุระตามลำดับประดิษฐานอยู่ได้ด้วยอำนาจของเธร ปรัมปรานับจำเดิมแต่คณะสงฆ์ ๕ คณะในนครอริมัททนะ พระราชาในนครศรีเกษตรพระนามว่า โจรนาโนงา[๑] พระองค์แต่งตั้งพระสัทธรรมฐิติเถระอันเตวาสิกของพระสารทัสสะเถระผู้เป็นวงศ์ปรักกมะ (วงศ์ก้าวหน้า) ให้เป็นอาจารย์ของพระองค์ไว้กราบไหว้บูชา

พระราชาโจรนาโนงานั้นเสด็จมาแต่นครศรีเกษตร ครองราช สมบัติในนครรตนปุระเมื่อจุลศักราช ๘๐๔ (พ.ศ. ๑๙๘๕) และโปรดให้ราชกุมารราชบุตรของพระองค์ผู้มีนามว่าอเนกิภะ (มีช้างหลายเชือก) ไปเสวยราชย์ในนครศรีเกษตรใช้พระนามว่า มหาราช

พระองค์ (โจรนาโนงา) ทรงมอบหมายปลงอาญาสิทธิว่า คฤหัสถ์ทั้งหลายบรรดาที่อยู่ภายในเขตเหล่านี้ คือ ด้านทิศใต้นครชื่อว่า กูตุวางฺกา ตรุปาโม ด้านทิศตะวันตกท้องที่ชื่อว่า ผิหฺโขงา ด้านทิศเหนือนครชื่อว่า มลฺวนา ด้านทิศตะวันออกท้องที่ชื่อว่า กุหฺโขงา จงอยู่ใต้บังคับบัญชาราชบุตรเรา ส่วนที่เป็นพระภิกษุ จงอยู่ใต้บังคับบัญชาพระสัทธรรมฐิติเถระอาจารย์เรา

พระสัทธรรมฐิติเถระนั้น มีศิษย์อยู่ ๒ องค์ คือ พระอริยวังสะเถระและพระมหาสามิเถระ ในท่านทั้ง ๒ นั้น พระมหาสามิเมื่อไปเกาะสีหพคิดว่าจะนำวงศ์ศาสนากลับ ขากลับได้นำพระเถระชื่อสัทธรรมจารีพร้อมกับพระภิกษุ ๕ องค์มาจากเกาะสีหพ พระราชาโปรดให้รับสิกขาบทใหม่แล้วให้ช่วยกันผดุงศาสนาลังกาวงศ์อยู่ในนครศรีเกษตร ตามนัยที่ได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น พระเถระองค์หนึ่งเป็นศิษย์พระมหาสามิเถระนั้นชื่ออตุลวังสะ

---

๑. ในหนังสือวชิรญาณว่า พระเจ้าสีหสุรเรงนราปติ น้องพระเจ้าเมงรายกยอชวา ครองอังวะหรือนครรตนะปุระเมื่อจุลศักราช ๘๐๔ (พ.ศ. ๑๙๘๕)

ท่านท่องไปทุกทิศ เรียนปริยัติแล้วไปช่วยยกย่องศาสนาอยู่ใกล้คลองตัมพูลภุญชะ (คลองกินหมาก) นครศรีเกษตร พระเถระองค์หนึ่งศิษย์พระอตุลวังสะเถระนั้น ชื่อรตนรังสี เชี่ยวชาญในปริยัติก็ได้ช่วยยกย่องศาสนาอยู่ในนครศรีเกษตรเหมือนกัน

ศิษย์พระรตนรังสีเถระนั้นชื่ออภิสังเกตะเถระ เป็นอาจารย์ของพระเจ้าสติวธรรมราชา เชี่ยวชาญในปริยัติ ได้ช่วยยกย่องศาสนาอยู่ในนครศรีเกษตร

และพระอภิสังเกตะเถระนั้นมีศิษย์อยู่องค์หนึ่งชื่อพระมุนินทโฆสะเถระ เมื่อจุลศักราช ๙๗๐ (พ.ศ. ๒๑๕๑) พระเจ้าปจฉิมปกขาธิกะ ยึดได้นครศรีเกษตร ทรงนิมนต์พระมุนินทโฆสะองค์นั้นมาอยู่นครรตนปุระ พร้อมกับอำมาตย์ชื่อนันทโยธะ

ได้ยินว่าพระเจ้าปจฉิมปกขาธิกะนั้น ตรัสอย่างนี้ว่า เราได้นครศรีเกษตรทั้งที ได้แต่ภิกษุองค์หนึ่ง คฤหัสถ์คนหนึ่งเท่านั้น

พระเถระนั้น ท่านมีชื่อมุนินทโฆสะเมื่อเป็นสามเณร ครั้นอุปสมบทแล้ว ท่านชื่ออุบาลีตามชื่อพระเถระลุงของท่าน แต่พระราชาถวายนามว่าพระติปิฎกาลังการะ , แต่ท่านอยู่ที่วิหารติริยบรรพต เลยมีชื่อตามที่อยู่ว่าพระติริยบรรพตเถระ

นัยว่า พระติริยบรรพตเถระนั้น เดิมท่านอยู่จตุภูมิกวิหาร ริมแม่น้ำเอราวดี ภายหลังเมื่อจุลศักราช ๑๐๐๐ (พ.ศ. ๒๑๘๑) อายุท่านได้ ๖๐ ปี จึงมาอยู่ที่วิหารติริยบรรพต เมื่อเวลาเป็นสามเณรท่านออกจากนครรตนปุระไปนครเกตุมดี เพราะกลัวภัยชลุม—สยาม (พระนเรศวร ?) เรียนคัมภีร์ในสำนักพระเถระชื่อธรรมราชครูศิษย์พระติสาสนธชะเถระ ในนครเกตุมดีนั้น

เมื่อครั้งท่านรุ่นหนุ่ม ได้ประพันธ์เวสสันตรชาดกเป็นคำกาพย์ (กาพยาลังการ) เพราะท่านหลักแหลมในบาลี อรรถกถา ฎีกา แล้วนำเอาไปร้อง (เล่าค่าว, หรือร้องเป็นทำนอง) จึงมีชื่อเสียงโด่งดังมาก แต่ศิษย์ของท่านชื่อพระมหาติสสะเถระเป็นชาวอุจจนคร ประพฤติอรัญญวาสีอยู่ในชนบทภังคิรีได้บอกปริยัติยกย่องศาสนา และศิษย์พระมหาติสสะเถระนั้นชื่อจันทะเถระเป็นชาวบ้านตำบลเรปิ่น ศิษย์พระจันทะเถระชื่อพระคุณสิริเถระเป็นชาวบ้านตำบลเรปิ่นเหมือนกัน ศิษย์พระคุณสิริเถระชื่อกัลยาณะเถระเป็นชาวบ้านตำบลเดียวกัน (เรปิ่น) แต่พระกัลยาณะเถระนั้น บอกปริยัติอยู่ในตำบลสหัสโสโรธะ ตำบลโพโธทธินครปทุม ศิษย์พระกัลยาณะเถระ คือ พระอินทภาสะเถระ พระกัลยาณจักกะเถระ พระวิมาลาจาระเถระ ทั้ง ๓ นี้เป็นชาวตำมลโพโธทธิ พระคุณสาระเถระ พระจันทสาระเถระทั้ง ๒ องค์นี้เป็นชาวตำบลสหัสโสโรธะ พระวรผสิเถระชาวตำบลวันตุมะ พระคุณสิริเถระชาวตำบลชราธนครกันติ พระเถระเหล่านี้ รับสิกขาบทใหม่ในสำนักพระกัลยาณะเถระเรียนปริยัติกับท่าน ได้เป็นผู้เชี่ยวชาญแล้ว

พระมหาเถระศิษย์พระกัลยาณเถระอีกองค์หนึ่งชื่อธรรมธร อยู่ตำบลสมีวัน (ป่าไม้สมี) ภังคิริชนบท เมื่อยามชรา ท่านอยู่ตำบลกุสุมมูลนครปทุม บอกคัมภีร์ยกย่องศาสนา

บรรดาพระเถระเหล่านั้น พระเถระชื่อคุณสิริ ได้รับตราตั้งนามสมณศักดิ์ในรัชสมัยพระราชาผู้สร้างนครอมรปุระ (พระเจ้าสิริปวรวิชยานันท) ว่า พระคุณาภิลังการสัทธรรมมหาธรรมราชาธิราชครุ ท่านอยู่ที่ชัยภูมิวาสกิตติวิหาร

พระมหาเถระศิษย์พระคุณาภิลังการ ฯ นั้น มีนามว่า พระญาณาภิวังสธรรมเสนาปติมหาธรรมราชาธิราชคุรุ ได้เป็นพระสังฆราชในรัชสมัยพระราชาองค์นั้น (พระเจ้าสิริปวรวิชยานันท) และท่านเป็นต้นกำเนิดนิกายอมรปุระในเกาะสีหพ พระเถระศิษย์พระคุณาภิลังการสัทธรรมมหาธรรมราชาธิราชคุรุ มีนามว่า พระติปิฎกาลังการมหาธรรมราชาคุรุ พระเถระศิษย์ของท่านมีนามว่า พระสุริยวังสาภิสิริปวราลังการธรรมเสนาปติมหาธรรมราชาธิราชคุรุ ท่านได้เป็นพระสังฆราชในรัชสมัยพระราชาผู้สร้างนครอมรปุระครั้งที่ ๒ (พระเจ้าสิริปวราทิตย์ ฯ หรือที่เรียกว่า ธาราวดีเมง) แต่ศิษย์ของท่านเป็นพระมหาเถระมีนามว่า พระไญยธรรมาภิวังสมุนิวรญาณกิตติสิริปวราลังการธรรมเสนาปติมหาธรรมราชาธิราชคุรุ ได้เป็นพระสังฆราช ๒ รัชกาล คือ รัชกาลพระราชาผู้สร้างนครอมรปุระครั้งที่ ๒ และรัชกาลพระราชาผู้สร้างนครรตนปุณณะ (พระเจ้าสิริปวราทิตย์ ฯ และพระเจ้าศรีตรีภวนาทิตย์ ฯ) และท่านเป็นศิษย์พระเถระสังฆราชมีนามว่า พระญาณาภิวังสธรรมเสนาปติมหาธรรมราชาธิราชคุรุ และศิษย์พระสารวังสิเถระอีกด้วย

นี่คือเรื่องแสดงถึงพระสัทธรรมจารีเถระ และพระมหาสามีที่มาแต่เกาะสีหพรุ่นสุดท้ายจนกระทั่งถึงพระเถระปรัมปราซึ่งเป็นอาจารย์ของเราทั้งหลาย

โปรดทราบเถรปรัมปราอีกสายหนึ่งดังต่อไปนี้

พระเถระมีนามว่า สัทธรรมกิตติ วงศ์ฉปทะเถระ มานครไชยปุระพำนักอยู่ในท้องที่จตุทีปภูมิ เรียนปริยัติในสำนักพระมหาอริยวงศ์เถระ ภายหลังท่านย้ายไปอยู่เชตวันวิหาร บอกปริยัติยกย่องศาสนาที่นั่น

ศิษย์พระสัทธรรมกิตติเถระนั้น ชื่อพระติสาสนธชะ ศิษย์พระติสาสนธชะชื่อพระธรรมราชคุรุ ศิษย์พระธรรมราชคุรุชื่อพระมนินทโฆสะ ศิษย์

พระมุนินทโฆสะชื่อพระมหาติสสะ ศิษย์พระมหาติสสะชื่อพระจันทปัญญา ศิษย์พระจันทปัญญาชื่อพระคุณสารี ศิษย์พระคุณสารีชื่อญาณธชะ ศิษย์พระญาณธชะชื่อพระธรรมธชะ ศิษย์พระธรรมธชะชื่อพระอินโทภาสะ ต่อจากนั้นมา ก็มาถึงพระกัลยาณจักกะ พระวิมลาจาระ พระคุณสาระ พระจันทสาระ พระวรผลี พระคุณสิริ พระญาณาภิวังสะ พระไญยธรรมาภิวังสะ โปรดทราบว่าเป็นวงศ์แห่งศาสนาที่สืบเนื่องลงมา

นี้คือเรื่องแสดงถึงเถระปรัมปราตั้งแต่พระสัทธรรมกิตติเถระ ศิษย์พระฉปทะเถระผู้ได้ไปลังกามาแล้ว

นี้คือศาสนาประดิษฐานในนครรตนปุณณะ

เรื่องศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา ข้าพเจ้าแสดงไว้โดยเอกเทศคือรัฐอปรันตะ แต่หมายถึงประเทศพม่าทั้งหมด ทั้งนี้ เพราะว่าพระผู้มีพระภาคได้มาประทับอยู่ในจันทนวิหาร[1] รัฐอปรันตะ แล้วเสด็จเที่ยวไปด้วยฤทธิยังท้องที่ต่าง ๆ ทั่วไปในรัฐตัมพทีปะ (พม่า) ทรงแสดงธรรมโปรดสัตว์ (มนุษย์) ทั้งหลาย

## ปริเฉทที่ ๖

### ชื่อเรื่องศาสนวงศ์ในรัฐอปรันตะในหนังสือศาสนวงศ์

**จบ**

---

๑. ดูหน้า ๘๑

## ศาสนวงศ์ในแคว้นกัสมีระคันธาระ

บัดนี้ ได้โอกาสที่จะกล่าวประวัติศาสนาในรัฐกัสมีระคันธาระตามหัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้ว เพราะฉะนั้น จะได้กล่าวเรื่องนั้น ต่อไป

จริงอยู่ เมื่อสังคายนาครั้งที่ ๓ สิ้นสุดลง มหาโมคคลิบุตรติสสเถระส่งพระมัชฌันติกะเถระไปรัฐกัสมีระคันธาระว่า คุณไปรัฐนั้นแล้ว จงประดิษฐานศาสนาในรัฐนั้น โปรดทราบคำอธิบายในข้อนี้ คือ รัฐกัสมีระคันธาระนั้นอยู่ใกล้รัฐจีน เพราะฉะนั้นรัฐนั้น บัจจุบันนี้ จึงมีทั้งชาวรัฐกัสมีระคันธาระและชาวรัฐจีน ตั้งแต่เกิดพญานาคชื่อ อรวาล (หางทู่, หางกุด) ชาวรัฐนั้นได้บันรูปนาค (มังกร) ไว้นับถือบูชา แม้ในผ้าและภาชนะถ้วยชามก็ทำรูปนาค (มังกร) ไว้โดยมากกระทั่งทุกวันนี้

ฝ่ายพระมัชฌันติกะเถระนั้น ท่านพร้อมด้วยพระภิกษุ ๔ องค์ ๕ ทั้งตัวท่าน ออกจากนครปาฏลีบุตร เหาะไปทางอากาศ ลงที่สระอรวาลในป่าหิมพานต์ ครั้งนั้น รัฐกัสมีระคันธาระ ถึงคราวที่ข้าวกล้าแห้งแล้ง พญานาคอรวาลอยู่ในสระอรวาลบันดาลให้ฝนลูกเห็บตกลงมาแล้วขนเอาข้าวกล้าไปทิ้งมหาสมุทร พระเถระเหาะลงบนสระอรวาลแล้วเดินจงกรมบ้าง ยืนบ้าง นั่งบ้าง นอนบ้าง บนผิวน้ำในสระนั้น พวกนาคมาณพเห็นพระเถระเข้า จึงไปบอกแก่พญานาคอรวาลว่า มีคนนุ่งผ้าปุปะ หัวโล้น ครองผ้าย้อมฝาด มาทำให้น้ำของเราเสีย ครั้งนั้นฝ่ายพระเถระแสดงตัวท่านให้ปรากฏแก่พวกนาคทั้งหลาย พญานาคโกรธขึ้นมาในทันทีทันใด โผล่ขึ้นมาจากน้ำ เห็นพระเถระแล้วไม่อาจทนดูอยู่ได้จึงเนรมิตรรูปร่างน่ากลัวขึ้นในอากาศเป็นอันมาก บังเกิดเป็นพายุแรงกล้าพัดมาจากที่ต่าง ๆ ต้นไม้หักโค่น ยอดภูเขาทะลายตกลงมา เมฆคำรามลั่น สายฟ้าก็แลบแปลบปลาบ ฟ้าผ่าลงมา ท้อง

ฟ้าประหนึ่งว่าจะพังทะลายเทน้ำลงมา นาคกุมารทั้งหลายมีรูปร่างน่ากลัวมาประชุมกัน บังหวลเป็นควันออกมาเองบ้าง เป็นเปลวไฟออกมาบ้าง สาดฝนกระหน่ำลงมา ตวาดพระเถระด้วยคำหยาบเป็นต้นว่า คนหัวโล้นนุ่งผ้าปุปะนี้เป็นใคร แล้วสั่งพลนาคว่า มาเถอะพวกเรา จับสมณะนี้ให้ได้ ฆ่าเสีย กำจัดเสีย

พระเถระต่อต้านสิ่งที่น่ากลัวทั้งหมดนั้นด้วยกำลังฤทธิของท่านแล้วกล่าวกับพญานาคว่า

> ต่อให้มนุษยโลกกับทั้งเทวโลกมาชู่เรา เราจะไม่ตอบแทนเพื่อให้เกิดภัย และความกลัว ดูกรมหานาค ถึงแม้ว่า ท่านจะยกแผ่นดินพร้อมทั้งทะเลพร้อมทั้งภูเขาหมดด้วยกัน ทุ่มลงมาบนตัวเรา ท่านก็ไม่อาจทำให้เราเกิดภัยและความกลัวได้ ดูกรพญานาค ท่านไม่อาจทำอันตรายเราได้โดยแท้ ฯ

เมื่อพระเถระกล่าวอย่างนี้แล้ว พญานาคผู้หมดอำนาจ ไร้ผลในการพยายาม ได้เป็นทุกข์ เสียใจแล้ว

พระเถระได้ชี้แจงชักชวนพญานาคนั้นให้เข้มแข็งขึ้นเริงด้วยธรรมกถาอันสมควรแก่กาลนั้นแล้วให้ตั้งอยู่ในสรณะ ๓ และศีล ๕ ยักษ์ คนธรรพ์ และกุมภัณฑ์ทั้งหลายที่อยู่ในป่าหิมพานต์เป็นอันมาก พร้อมด้วยนาคอื่น ๆ ๘๔,๐๐๐ ตน ฟังธรรมกถาของพระเถระแล้ว ก็ได้ตั้งอยู่ในสรณะและศีล คือนับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์และรักษาศีล ๕ ท่านทั้ง ๕ นั้น ยังยักษ์พร้อมด้วยยักขินีภรรยาและยักษ์ผู้เป็นบุตร ๕๐๐ ตน ให้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ครั้นแล้วพระมัชฌันติกเถระผู้มีอายุ เรียกนาคยักษ์รากษสทั้ง-

ปวงมาแล้วกล่าวดังนี้ว่า :—

ตั้งแต่นี้ต่อไป ท่านทั้งหลายจงอย่าได้เกิดความโกรธดังที่ท่านเคยโกรธมาแล้ว จงอย่าทำการล้างผลาญข้าวกล้าดังที่เคยทำมา เพราะว่า ผู้มีชีวิตทั้งหลายย่อมต้องการความสุข ท่านทั้งหลายจงทำไมตรีในสัตว์ทั้งหลาย ขอให้คนทั้งหลายจงอยู่เย็นเป็นสุขเทอญ ฯ

เขาเหล่านั้นทั้งหมดต่างก็รับคำพระเถระว่า สาธุ ภนฺเต แปลความว่า ขอยอมรับปฏิบัติตาม แล้วก็พากันปฏิบัติตามที่พระเถระสั่งสอนไว้ ในวันนั้นถึงกำหนดที่เขาบูชาพญานาค แต่พญานาคสั่งให้นำบัลลังก์แก้วของตนมาตั้งถวายพระเถระ พระเถระนั่งบนบัลลังก์แล้ว พญานาคยืนพัดพระเถระอยู่ใกล้ ๆ ขณะนั้น ชาวรัฐกัสมีระคันธาระมาเพื่อบูชาพญานาค เห็นพระเถระแล้ว คิดว่า พระเถระมีฤทธิมากกว่าพญานาคของตนเสียแล้ว จึงไหว้พระเถระแล้วนั่งอยู่ พระเถระได้แสดงอาสีวิโสปมสูตร[๑] ให้เขาเหล่านั้นฟัง เมื่อแสดงสูตรจบลงแล้ว ผู้มีชีวิตได้ตรัสรู้ธรรมประมาณ ๘๔,๐๐๐ จำเดิมแต่คนแสนครัวเรือนพากันบวชแล้ว รัฐกัสมีระคันธาระได้รุ่งเรืองไปด้วยผ้ากาสาวะตระหลบอบอวลไปด้วยกลิ่นอายพระภิกษุสงฆ์จนกระทั่งทุกวันนี้

ท่านได้ประพันธ์เป็นคาถาไว้ แปลความว่า

ครั้งนั้น พระมัชฌันติกะเถระไปยังกัสมีระ

---

๑. อาสิวิโสปมสูตรในไตรปิฎกฉบับไทยเรียกว่า อลคทูปมสูตร มีมาใน มูลปัณณาสก์ มัชฌิมนิกาย

คันธาระ ยังนาครร้ายให้เลื่อมใส ปลดเปลื้องชน
เป็นอันมากจากกิเลสเครื่องผูกมัด ฯ

แต่ บัดนี้ แสงสว่างแห่งศาสนาในรัฐกัสมีระคันธาระ ไม่ปรากฏเสียแล้ว เหมือนแสงสว่างแห่งดวงอาทิตย์ซึ่งอัสดงคตแล้วฉะนั้น ดังนั้น จึงไม่มีหน้าที่จะต้องกล่าวถึงศาสนาประดิษฐานในรัฐกัสมีระคันธาระโดยพิสดาร

ปริเฉทที่ ๗

ชื่อเรื่องประวัติศาสนาในรัฐกัสมีระคันธาระในหนังสือศาสนวงศ์

**จบ**

## ประวัติศาสนาในแคว้นมหิงสกะ

บัดนี้ ได้โอกาสที่จะกล่าวประวัติศาสนาในรัฐมหิงสกะตามหัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้ว เพราะฉะนั้น จะได้กล่าวเรื่องนั้น ต่อไป

จริงอยู่ เมื่อสังคายนาครั้งที่ ๓ สิ้นสุดลงแล้ว พระมหาโมคคลิบุตรติสสเถระส่งพระมหาเรวตะเถระไปประเทศมหิงสกะว่า คุณไปประเทศนั้นแล้ว จงประดิษฐานศาสนาในประเทศนั้น

พระมหาเรวตะเถระ พร้อมด้วยพระภิกษุ ๔ องค์ ๕ ทั้งตัวท่าน ได้ไปยังประเทศมหิงสกะ ท่านเข้าใจว่า คณะสงฆ์ ๕ องค์ พอที่จะทำอุปสมบทกรรม (บวชพระภิกษุ) ในชนบทนอกมัธยมประเทศได้ จึงไปประเทศมหิงสกะแล้วแสดงเทวทูตสูตร[1]

เมื่อแสดงสูตรจบลงแล้ว ผู้มีชีวิต ๔ หมื่น ได้ดวงตาเห็นธรรม (บรรลุโสดาบัน) และบวชหมดทั้ง ๔ หมื่น

ท่านประพันธ์เป็นคาถาไว้ แปลความว่า

พระมหาเถระผู้มีฤทธิมาก ไปรัฐมหิงสกะ
ตักเตือนเขาด้วยเทวทูตสูตร ปลดเปลื้องชนอันมาก
จากกิเลสเครื่องผูกมัด ฯ.

แต่บัดนี้ แสงสว่างแห่งศาสนาในรัฐนั้นไม่ปรากฏเสียแล้ว เหมือนแสงสว่างดวงอาทิตย์ถูกเมฆหมอกบังเสียแล้ว ฉะนั้น

ปริเฉทที่ ๘

ชื่อเรื่องประวัติศาสนาในรัฐมหิงสกะในหนังสือศาสนวงศ์

จบ

---

๑. เทวทูตสูตรมีมาในอุปริปัณณาสก์ มัชฌิมนิกาย

## ประวัติศาสนาในแคว้นมหารัฐ

ต่อไปนี้ จะกล่าวถึงเรื่องประวัติศาสนาในแคว้นมหารัฐ ตามหัวข้อที่ได้กล่าวมาแล้ว สืบต่อไป

จริงอยู่ เมื่อสังคายนาครั้งที่ ๓ สิ้นสุดลงแล้ว พระมหาโมคคลีบุตรติสสเถระส่งพระมหาธรรมรักขิตะเถระไปแคว้นมหารัฐว่า คุณไปแคว้นมหารัฐแล้วจงประดิษฐานศาสนาในมหารัฐนั้น

พระมหาธรรมรักขิตะเถระพร้อมด้วยพระภิกษุ ๔ องค์ ๕ ทั้งตัวท่านไปรัฐมหารัฐ ยังชนในแคว้นมหารัฐให้เลื่อมใสด้วยการแสดงมหานารทชาดกและกัสสปชาดก ยังผู้มีชีวิต ๔ หมื่นให้ตั้งอยู่ในมรรคผลพากันบวชแล้ว ๑๓,๐๐๐ คน พระเถระนั้นได้ประดิษฐานศาสนาในแคว้นมหารัฐนั้นด้วยประการฉะนี้

ท่านได้ประพันธ์เป็นคาถาไว้ แปลความว่า

พระมหาธรรมรักขิตเถระนั้นไปแคว้นมหารัฐ
แสดงชาดกยังมหาชนให้เลื่อมใสแล้ว ฯ

นัยว่า คนในมหารัฐนั้น โดยมากเคยทำมิจฉากรรมเช่นบูชาไฟเป็นต้น เพราะฉะนั้น พระเถระจึงแสดงนารทชาดกกถา และมหากัสสปชาดกกถา ตั้งแต่นั้นมา คนในรัฐนั้นโดยมากชอบฟังชาดกเป็นอย่างยิ่ง และพระภิกษุทั้งหลายก็เทศนาชาดกกถาให้คฤหัสถ์ฟังอยู่โดยมาก แต่ที่พิเศษกว่าอื่นก็คือ คนทั้งหลายเหล่านั้นฟังเวสสันตรชาดกกถาแล้วบูชาด้วยเครื่องไทยธรรมเป็นอันมาก

และแคว้นที่ชื่อมหารัฐนั้น อยู่ใกล้ประเทศสยาม เพราะฉะนั้นชาวสยามทั้งพระภิกษุและคฤหัสถ์จึงชอบฟังกันเป็นส่วนมาก แม้พระมหาธรรมรักขิตเถระก็แสดงธรรมแก่ชนชาวสยามพร้อมกับชนชาวมหารัฐ ยังชนเหล่านั้นให้ดื่มอมตรส (รสนิพพาน) เช่นเดียวกันกับพระโยนกธรรมรักขิตไปรัฐอปรันตะแสดงธรรมให้ชนชาวพม่าทั้งหมดฟัง

คำที่ข้าพเจ้ากล่าวในเรื่องประวัติศาสนาในรัฐโยนกทั้งหมดนั้น โปรดทราบว่าข้าพเจ้ากล่าวถึงมหารัฐนี้ด้วย เพราะพระเถระเหล่านั้นประดิษฐานศาสนาโดยทำนองเดียวกัน จริงอยู่ ถึงแม้ว่า พระนาคเสนะเถระอยู่ในรัฐโยนก (เชียงใหม่) แต่ก็ได้ประดิษฐานศาสนาในประเทศสยามด้วย พระมหาธรรมคัมภีระเถระ และพระมหาเมธังกระเถระ ซึ่งเป็นชาวโยนกได้ไปเกาะสีหพร้อมกับพระภิกษุทั้งหลายเป็นอันมาก ขากลับจากเกาะสีหพ แวะนครสุโขทัยประเทศสยาม อยู่ยกย่องศาสนาในนครสุโขทัยนั้น ภายหลังจึงมายกย่องศาสนาอยู่นครลำปาง จึงเห็นได้ว่า ศาสนาตั้งอยู่ในรัฐโยนกก็เท่ากับตั้งอยู่ในประเทศสยามเหมือนกัน

เมื่อพระพุทธผู้มีพระภาคปรินิพพานแล้วในปีที่ ๒๒๙๐[๑] (จ.ศ. ๑๑๐๙) พระเจ้ากิตติสิริราชสีหมหาราช[๒] ได้รับราชสมบัติในเกาะสีหพ หลังจากอภิเษกแล้วได้ ๓ ปี พระองค์ส่งพระราชสาสน์มาขอพระสงฆ์ในประเทศไทย เพราะอาศัยพระราชสาสน์นั้น พระเจ้าสรามาธิปติธรรมิกมหาราชาธิราชจึง

---

๑. ในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถ์เลขากล่าวไว้ว่า จุลศักราช ๑๑๐๕ (พ.ศ. ๒๒๘๖) พระบรมราชาธิราชที่ ๓ โปรดให้อาราธนาพระอุบาลี พระอริยมุนี พร้อมพระสงฆ์ ๑๒ รูป ไปตั้งพุทธศาสนาในลังกาทวีป

๒. ในหนังสือประวัติลังกากล่าวว่า พระเจ้ากิตติสิริครองราชสมบัติ พ.ศ. ๒๒๘๐ ถึง ๒๓๒๕

อาราธนาพระเถระทั้งหลายมีพระอุบาลีเถระเป็นต้นไปตั้งศาสนาในลังกาทวีป วงศ์ที่ท่านประดิษฐานขึ้น จึงมีชื่อปรากฏว่า อุบาลิวงศ์

ความจริง อุบาลิวงศ์นั้น มี ๒ คณะ คือ คณะสำนักบุพพาราม วิหาร และคณะสำนักอภยคิริวิหาร

โปรดทราบว่า ศาสนาในรัฐเหล่านี้ คือ มหานคร (มหารัฐ), โยนก, และสยาม ตั้งมั่นด้วยประการดังกล่าวมานี้

ปริเฉทที่ ๙

ชื่อเรื่องประวัติศาสนาในแคว้นมหารัฐในหนังสือศาสนวงศ์

จบ

## เรื่องประวัติศาสนาในประเทศจีน

ต่อไปนี้ ข้าพเจ้าจะกล่าวถึงเรื่องประวัติศาสนาในรัฐจีนตามหัวข้อที่ได้ตั้งไว้สืบต่อไป

จริงอยู่ เมื่อสังคายนาครั้งที่ ๓ สิ้นสุดลงแล้ว พระมหาโมคคลีบุตรติสสเถระ ส่งพระมัชฌิมะเถระไปรัฐจีนว่า คุณไปรัฐนั้น แล้วจงตั้งศาสนาในรัฐนั้น

พระมัชฌิมะเถระ พร้อมด้วยพระกัสสปโคตระเถระ พระอลกเทวะเถระ พระทุททภิยะเถระ และพระมหาเรวตะเถระ ได้ไปยังรัฐจีน ๕ ก๊ก ใกล้ประเทศหิมพานต์ ยังประชาชนประเทศนั้นให้เลื่อมใสด้วยการแสดงธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ยังคนประมาณ ๘๐ โกฏิ ให้ตั้งอยู่ในมรรคและผล และพระเถระทั้ง ๕ องค์นั้น ได้ยังคนในรัฐทั้ง ๕ ก๊กให้เลื่อมใส แต่ละก๊กได้บวชในสำนักพระเถระประมาณก๊กละ ๑๐๐๐ คน พระเถระเหล่านั้นได้ประดิษฐานศาสนาในรัฐจีน ด้วยประการฉะนี้

ต่อไปนี้ ท่านประพันธ์ไว้เป็นคาถา แปลความว่า

พระมัชฌิมะเถระ ไปประเทศหิมวันตะ
สั่งสอนยักษ์และเสนายักษ์ด้วยธรรมจักกัปปวัตตน-
สูตร ทำให้ยักษ์เลื่อมใสแล้ว ฯ

นัยว่า คนในจีนนั้น โดยมากบูชายักษ์ คือ นางจัณฑี (เจ้าแม่กาลี) และองค์ปรเมศวร เพราะฉะนั้น พระเถระทั้ง ๕ องค์ บ่าวประกาศยักษ์และเสนายักษ์ที่บูชานางจัณฑีและองค์ปรเมศวร แล้วแสดงธรรม โปรดทราบว่ารัฐกัสมีระคันธาระบางแห่งเป็นอาณาจักรของพระเจ้ากรุงจีน และบางแห่ง

ก็แยกอยู่ต่างหากไม่ใช่อาณาจักรของพระเจ้ากรุงจีน แต่ครั้งนั้น เป็นอาณาจักรแยกอยู่ต่างหาก

ศาสนาของพระผู้มีพระภาคในรัฐจีน ตั้งอยู่อย่างอ่อนกำลัง ไม่มั่นคง เพราะฉะนั้น ปัจจุบันนี้ (พ.ศ. ๒๔๐๕) ศาสนาในรัฐจีนจึงปรากฏอย่างเลือนลางเหมือนเมฆหมอกตั้งขึ้นแล้วถูกกำลังลมพัดกระจายไป

ปริเฉทที่ ๑๐

ชื่อเรื่องประวัติศาสนาในรัฐจีนในหนังสือศาสนวงศ์

**จบ**

เรื่องศาสนวงศ์จบบริบูรณ์เพียงเท่านี้ :—

## คำสุดท้าย

พระภิกษุต่างประเทศ คือ ท่านจิตรญาณ ผู้สงบระงับอินทรีย์มาจากลังกา พระสรณังกรผู้ประสงค์จะให้สัทธรรมตั้งมั่น และพระสุมังคลโชติผู้มีศีลบริสุทธ ท่านเป็นชาวต่างประเทศจากลังกามาไกล และพระภิกษุอื่น ๆ อีกหลายองค์ ได้ขอร้องข้าพเจ้าผู้มีนามว่า **ปัญญาสามี** จึงทำคัมภีร์เล่าประวัติศาสนาไว้เป็นอย่างดี คัมภีร์นี้ ทำเสร็จเมื่อวันเพ็ญเดือนอ้าย จุลศักราช ๑๒๒๓ ( พ.ศ. ๒๔๐๕ ) ในหนังสือศาสนวงศ์นี้ หากปรากฏว่ามีข้อบกพร่องอย่างใด ๆ แล้ว ขอท่านผู้เป็นปราชญ์มีปัญญาดี มีเจตนาดี โปรดอภัยโทษให้ด้วย ขอได้โปรดถือเอาแต่ที่ชอบที่ควร เทอญ ฯ

การแสดงเรื่องศาสนวงศ์

**จบ**

อักษรตัวหนึ่ง เท่ากับพระพุทธรูปองค์หนึ่ง

เพราะฉะนั้น คนที่เป็นบัณฑิต ควรเขียน ( พิมพ์ ) ไตรปิฎกเถิด

การแสดงเรื่องศาสนวงศ์

หรือ

ประวัติศาสนา

**จบแล้ว**

# สาสน-วังส

(ภาคบาลี)



# สาสน-วำส

**นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ**

พุทฺธำ-สุมาลี ทิปทุตฺตโม ตโม
หนฺตฺวาน โพเธสิ'ธ ปกชำ ปชำ
มคฺคคฺคเสลมฺหิ สุวุฏฺฐิโต จิโต
โส มำ จิรำ ปาตุ สุขำ สทา สทา ฯ

สีหพฺยทีปโต เยว อาคเตหิ ทิสนฺตรำ
ภิกฺขูหิ ยาจิโต กสฺสำ สาสนวำสปฺปทีปกำ
กามญฺจ โปราเณหิ ยา สาสนวำสปฺปทีปกา
วิตฺถารวาจนา มคฺคา วิรจิตา วินิจฺฉยา
สา ปน มุรมฺม-ภาสาย กตตฺตา เยว เอเตสำ
ทีปนฺตรนิวาสีนำ วหาติ สุฏฺฐุ นาตฺถกำ (?)
ตสฺมา หิ มูลภาสาย กริสฺสามิ อหำ หเว
สำสนฺทิตฺวาน คนฺเถหิ ตำ สลฺลกฺเขนฺตุ สาธโวติ ฯ

---

ตตฺรายำ มาติกา ฯ

นวฏฺฐานาคตสาสนวำสกถามคฺโค
สีหพฺยทีปกวาสนวำสกถามคฺโค (สีหพฺยทีปสาสนวำสกถามคฺโค)
สุวณฺณภูมิสาสนวำสกถามคฺโค

**โยนกรฏฺฐิสาสนวสกถามคฺโค**
**วนวาสีรฏฺฐิสาสนวสกถามคฺโค**
**อปรนฺตรฏฺฐิสาสนวสกถามคฺโค**
**กสฺมีรคนฺธารรฏฺฐิสาสนวสกถามคฺโค**
**มหิสกรฏฺฐิสาสนวสกถามคฺโค**
**มหารฏฺฐิสาสนวสกถามคฺโค**
**จีนรฏฺฐิสาสนวสกถามคฺโค จาติ ฯ**

---

ตตฺถ จ นวฏฺฐานาคตสาสนวสกถามคฺโค เอวํ เวทิตพฺโพ ฯ กถํ ?

อมฺหากํ หิ ภควา สมฺมาสมฺพุทฺโธ เวเนยฺยานํ หิตตฺถาย อตฺตโน หตฺถคตํ สุขํ อนาทิยิตฺวา ทีปงฺกรสฺส ภควโต ปาทมูเล วฺยากรณํ นาม มญฺชูสกปุปฺผํ ปิลนฺธิตฺวา กปฺปสตสหสฺสาธิกานิ จตฺตาริ อสงฺเขยฺยานิ อเนกาสุ ชาตีสุ อตฺตโน เขทํ อนเปกฺขิตฺวา สมตึสปารมิโย ปูเรตฺวา เวสฺสนฺตรตฺตภาวโต จวิตฺวา ตุสิตปุเร เทวสุขํ อนุภวิ ฯ

ตทา เทเวหิ อุยฺโยชิยมาโน หุตฺวา กปิลวตฺถุมฺหิ มหาสมฺมตรญฺโญ ปฏิ อสมฺภินฺนขตฺติยวํสิกสฺส สุทฺโธทนสฺส นาม มหารญฺโญ อคฺคมเหสิยา อสมฺภินฺนขตฺติยวํสิกาย มายาย กุจฺฉิสฺมึ อาสาฬฺหิมาสสฺส ปุณฺณมิยํ คุรุวาเร ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา ทสมาสจฺจเยน เวสาขมาสสฺส ปุณฺณมิยํ สุกฺกวาเร วิชายิตฺวา โสฬสวสฺสิกกาเล รชฺชสมฺปตฺตึ ปตฺวา เอกูนตึส วสฺสานิ อติกฺกมิตฺวา มงฺคล–อุยฺยานํ นิกฺขมนกาเล เทเวหิ ทสฺสิตานิ จตฺตาริ นิมิตฺตานิ ปสฺสิตฺวา สํเวคํ อาปชฺชิตฺวา มหาภินิกฺขมนํ นิกฺขมิตฺวา อโนมาย นาม นทิยา ตีเร ภมรวณฺณสนฺนิภานิ เกสานิ ฉินฺทิตฺวา เทวทตฺติยกาสาวํ

ปฏิจฺฉาเทตฺวา เนรญฺชราย นาม นทิยา ตีเร เวสาขมาสสฺส ปุณฺณมิยํ ปจฺจูสกาเล สุชาตาย นาม เสฏฺฐิธีตาย ทินฺนํ ปายาสํ เอกูนปญฺญาสวาเรน ปริภุญฺชิตฺวา ปุริมกานํ สมฺพุทฺธานํ ธมฺมตาย สุวณฺณปาตึ นทิยํ โอตาเรตฺวา มหาโพธิมณฺฑํ อุปสงฺกมิตฺวา อปราชิตปลฺลงฺเก นิสีทิตฺวา อนมตคฺค–สํสารโต ปฏฺฐาย อตฺตานํ ฉายา วิย อนุยนฺตานํ อเนกสตกิเลสเวรีนํ สีสํ จตูหิ มคฺคสตฺเถหิ ฉินฺทิตฺวา ติโลกคฺคมหาธมฺมราชตฺตํ ปตฺวา ปญฺจจตฺตาฬีสวสฺสานิ เตสุ เตสุ ฐาเนสุ เตสํ เตสํ สตฺตานํ มหากรุณาสมาปตฺติชาลํ ปตฺถาเรตฺวา เทสนาญาณํ วิชมฺเภตฺวา ธมฺมํ เทเสตฺวา สาสนํ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ ปติฏฺฐาเปตฺวา จ ปน อสีติวสฺสายุกกาเล วิชฺโชตยิตฺวา นิพฺพายนปทีป–ชาลํ วิย อนุปาทิเสสนิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายิ ฯ มจฺจุธมฺมสฺส จ นาม ตีสุ โลเกสุ อติมายิตพฺโพ เอส อติครุกาตพฺโพ เอส อติภายิตพฺโพ เอโสติ วิชานนสภาโว นตฺถิ ฯ ภควนฺตํ เยว ตาว ติโลกคฺคปุคฺคลํ อาทาย คจฺฉติ ฯ กิมงฺคํ ปน อมฺเห เย วา เต วา อโห วต อจฺฉริโย สงฺขารธมฺโมติ ฯ

โหนฺติ เจตฺถ :

มจฺจุธมฺโม จ นาเมส นิลฺลชฺโช จ อโนตฺตปฺปี
ติโลกคฺคํ ว อาทาย คจฺฉิ ปเคว อญฺเญสุ
ยถา โคฆาตโก โจโร มาเรตุํ เยว อารภิ
โคนํ ลทฺธาน โลกมฺหิ ปโยชนํ ว เอตฺตกํ
ตเถว มจฺจุราชา จ นินฺทาคุณํ คุณํ อิธ
น วิชานาติ เอโส หิ มาเรตุํ เยว อารภีติ ฯ

สตฺตาหปรินิพฺพุเต จ ภควติ อายสฺมา มหากสฺสโป ติยฺหฺมสตาธิเกหิ

สหสฺสมตฺเตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ ปาวาโต กุสินารายํ อาคจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค ภควา สมฺมาสมฺพุทฺโธ ปรินิพฺพุโตติ สุตฺวา อวีตโสเก ภิกฺขู โรทนฺเต ทิสฺวา วุฑฺฒปพฺพชิโต สุภทฺโท นาม ภิกฺขุ เอวํ วทติ : มา อาวุโส ปริเทวิตฺถ, นตฺเถตฺถ โสจิตพฺโพ นาม โกจิ, ปุพฺเพ มยํ ภวาม สมเณน โคตเมน อุปทฺทุตา, อิทํ กโรถ อิทํ ตุมฺหากํ กปฺปติ มา อิทํ กริตฺถ น อิทํ ตุมฺหากํ กปฺปตีติ เสยฺยถาปี อิณาสามิเกน ทาโสติ, อิทานิ ปน มยํ ยํ ยํ อิจฺฉาม ตํ ตํ สกฺกา กาตุ ยํ ยํ ปน น อิจฺฉาม ตํ ตํ สกฺกา อกาตุนฺติ ฯ ตํ สุตฺวา อีทิสํ ปน เวรีปุคฺคลํ ปฏิจฺจ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ภควโต สาสนํ ขิปฺปํ อนฺตรธาเยยฺย, อิทานิ สุวณฺณกฺขนฺธสทิโส สรีโร สํวิชฺชมาโน เยว ทุกฺเขน นิปฺผาทิเต สาสเน มหาภยํ อุปฺปชฺชิ, อีทิโส ปุคฺคโล อญฺญํ อีทิสํ ปุคฺคลํ สหายํ ลภิตฺวา วุทฺธึ อาปชฺชนฺโต สาสนํ หาเปตุ สกฺกุเณยฺย มญฺเญติ จิตฺตเขทํ ปตฺวา ธมฺมสํเวคํ ลภิตฺวา อิมํ ภิกฺขุ อิเธว เสตวตฺถึ นิวาสาเปตฺวา สรีเร ภสฺเมน วิกิริตฺวา พหิทฺธา กริสฺสามีติ จินฺเตสิ

ตทา อายสฺมโต มหากสฺสปเถรสฺส เอตทโหสิ : อิทานิ สมณสฺส โคตมสฺส สรีรํ สํวิชฺชมานเยว ปริสา วิวาทํ กโรนฺตีติ มนุสฺสา อุปวทิสฺสนฺตีติ ฯ ตโต ปจฺฉา อิมํ วิตกฺกํ วูปสเมตฺวา ขมิตฺวา สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา ปรินิพฺพายมาโนปี เตน ปน เทสิโต ธมฺโม สํวิชฺชติ, เตน เทสิตสฺส ธมฺมสฺส ถิรํ ปติฏฺฐาปนตฺถาย สงฺคายิยมานํ อีทิเสหิ ปุคฺคเลหิ สาสนํ น อนฺตรธายิสฺสติ, จิรํ ฐสฺสติ เยวาติ มนสิกริตฺวา ภควโต ทินฺนปสุกูลจีวราทิวเสน ธมฺมานุคฺคหํ อนุสฺสริตฺวา ภควโต ปรินิพฺพานโต ตติเย มาเส อาสาฬฺหิมาสสฺส ปุณฺณมิโต ปญฺจเม

ทิวเส ราชคเห สตฺตปณฺณิคุหายํ อชาตสตฺตุนามา ราชานํ นิสฺสาย ปญฺจหิ อรหนฺตสเตหิ สทฺธึ สตฺตมาเสหิ ปฐมํ สงฺคายนํ อกาสิ ฯ

ตทา อฏฺฐจตฺตาฬีสาธิกสตกลิยุคํ อนวเสสโต อปเนตฺวา กลิยุเคน สาสนํ สมํ กตฺวา ฐเปสิ ฯ ยทา ปน อชาตสตฺตุรญฺโญ รชฺชํ ปตฺวา อฏฺฐ วสฺสานิ โหนฺติ ตทา มรมฺมรฏฺเฐ ตโก-สิเต ปุเร ธมฺมฺทีปธชสฺส นาม รญฺโญ รชฺชํ ปตฺวา อติเรกปญฺจวสฺสานิ อเหสุนฺติ ฯ

อิมิสฺสา จ ปฐมสงฺคีติยา อายสฺมา มหากสฺสโป อายสฺมา อุปาลิ อายสฺมา อานนฺโท อายสฺมา อนุรุทฺโธ จาติ เอวมาทโย ปญฺจสตปมาณา มหาเถรา ปฐมํ สงฺคายิตฺวา สาสนํ อนุคฺคเหสุ ฯ

เอวํ สุภทฺทสฺส วุฑฺฒปพฺพชิตสฺส ทุฏฺฐวจนํ สาสนสฺส อนุคฺคหการณํ นาม อโหสิ ฯ สุภทฺโท จ นาม พุฑฺฒปพฺพชิโต อาตุมนครวาสี โหติ กปฺปกกุลิโก ฯ โส ยทา ภควา อาตุมํ นครํ คจฺฉติ ตทา อตฺตโน ปุตฺเต เทฺว สามเณเร กปฺปกกมฺมํ การาเปตฺวา ลทฺเธหิ ตณฺฑุลาเตลาทีหิ วตฺถูหิ ยาคุ ปจิตฺวา สสงฺฆสฺส พุทฺธสฺส อทาสิ ฯ ภควา ปน ตานิ อปฏิคฺคเหตฺวา การณํ ปจฺจกฺขิตฺวา วิครหิตฺวา อกปฺปิยสฺมา ทานทุกฺกฏาปตฺติ กปฺปกปุพฺพสฺส ภิกฺขุสฺส ขุรธารณทุกฺกฏาปตฺติญฺจ ปญฺญาเปสิ ฯ ตํ การณํ ปฏิจฺจ เวรํ พนฺธิตฺวา สาสนํ วิทฺธสิตุกามตาย ตตฺตก-อโยคุลํ คิลิตฺวา อุคฺคิรนฺโต วิย อีทิสํ ทุฏฺฐวจนํ วทีติ ฯ

อชาตสตฺตุราชา จ ตุมฺหากํ ภนฺเต ธมฺมจกฺกํ โหตุ, มม อาณาจกฺกํ ปวตฺติสฺสามิ, วิสฺสฏฺฐา หุตฺวา สงฺคายนฺตูติ อนุคฺคเหสิ ฯ เตเนส ปฐมสาสนานุคฺคโห ราชาติ เวทิตพฺโพ ฯ มหากสฺสปาทีนญฺจ อรหนฺตานํ ปญฺจสตานํ สิสฺสปรมฺปรา อเนกา โหนฺติ คณนปถํ วีติวตฺตา ฯ ยํ เอตฺถ

อิโต ปรำ วตฺตพฺพำ ตำ อฏฺฐกถายำ วุตฺตนเยน เวทิตพฺพำ ฯ

เต ปน มหาเถรา สงฺคายิตฺวา ปรินิพฺพายึสูติ ฯ

โหนฺติ เจตฺถ :

อิทฺธิมนฺโต จ เย เถรา ปฐมสงฺคีตึ กตฺวา
มจฺจุวสำ วสมฺปตฺตา
กิญฺจาปี อิทฺธิโย สนฺติ ตถาปี ตา ชหิตฺวา
นิพฺพายึสุ วสำ มจฺจุ ปตฺวา เต ฉินฺนปกฺขา ว
กา กถาว จ อมฺหากำ อมฺหากำ คหเน ปน
มจฺจุโน นตฺถิ ภาโร จ เอวำ ธาเรยฺย ปณฺฑิโตติ ฯ

อยำ ปฐมสงฺคีติกถาสงฺเขโป

ตโต ปรำ วสฺสสตำ เตสำ สิสฺสปรมฺปรา สาสนำ ธาเรตฺวา อาคมำสุ ฯ อถานุกฺกเมน คจฺฉนฺเตสุ รตฺติทิวเสสุ วสฺสสตปรินิพฺพุเต ภควติ เวสาลิกา วชฺชิปุตฺตกา ภิกฺขู เวสาลิยำ : กปฺปติ สิงฺคิโลณกปฺโป, กปฺปติ ทฺวงฺคุลกปฺโป, กปฺปติ คามนฺตรกปฺโป, กปฺปติ อาวาสกปฺโป, กปฺปติ อนุมติกปฺโป, กปฺปติ อาจิณฺณกปฺโป, กปฺปติ อมถิตกปฺโป, กปฺปติ ชโลคิ ปาตุำ, กปฺปติ อทสกำ นิสีทนำ, กปฺปติ ชาตรูปรชตนฺติ อิมานิ ทส วตฺถูนิ ทีเปสุำ ฯ

เตสำ สุสุนาคปุตฺโต กาฬาโสโก นาม ราชา ปกฺโข อโหสิ ฯ เตน โข ปน สมเยน อายสฺมา ยโส กากณฺฑปุตฺโต วชฺชีสุ จาริกำ จรมาโน เวสาลิยา กิร วชฺชิปุตฺตกา ภิกฺขู เวสาลิยำ ทส วตฺถูนิ ทีเปนฺตีติ สุตฺวา น โข ปเนตำ ปติรูปำ ยฺวาหำ ทสพลสฺส สาสนวิปตฺตึ สุตฺวา

อปฺโปสุกฺโก ภเวยฺยํ หนฺทาหํ อธมฺมวาทิโน นิคฺคเหตฺวา ธมฺมํ ทีเปสฺสามีติ จินฺตยนฺโต เยน เวสาลี ตทวสริ ฯ ตทา อายสฺมา มหายโส เรวต– สพฺพกามีอาทีหิ สตฺตสเตหิ อรหนฺเตหิ สทฺธึ สงฺคายิสฺสามีติ เวสาลิยํ วาลุการามํ อาคจฺฉิ ฯ วชฺชิปุตฺตกา จ ภิกฺขู อุปารมฺภจิตฺตา กาฬาโสกํ นาม ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา : มยํ โข มหาราช อิมสฺมึ มหาวนาราเม คนฺธกุฏึ รกฺขิตฺวา วสาม ฯ อิทานิ มหาราช อธมฺมวาทิโน อญฺเญ ภิกฺขู วิลุมฺปิตุกามา วิทฺธํสิตุกามา อาคตาติ อาโรเจสุ ฯ กาฬาโสโก จ มหาราชา อาคนฺตุกานํ ภิกฺขูนํ อปฺปวิสนตฺถาย นิวาเรถาติ อมจฺเจ เปเสสิ ฯ อมจฺจา จ นิวาเรตุ คจฺฉนฺตา เทวตานุภาเวน ภิกฺขู น ปสฺสนฺติ ฯ ตทเห จ รตฺติภาเค กาฬาโสกมหาราชา โลหกุมฺภีนิรเย ปจฺจนากาเรน สุปินํ ปสฺสิ ฯ ตสฺส รญฺโญ ภคินี นนฺทา นาม เถรี อากาเสน อาคจฺฉนฺตี ธมฺมวาทิโน มหาเถเร นิคฺคณฺหิตฺวา อธมฺมวาทีนํ ภิกฺขูนํ ปคฺคหเน โทสพหลตฺตํ ปกาเสตฺวา สาสนสฺส ปคฺคหณตฺถาย โอวาทํ อทาสิ ฯ

กาฬาโสกราชา จ สํเวคปตฺโต หุตฺวา อายสฺมนฺตานํ มหายสเถราทีนญฺจ ขมาเปตฺวา อชาตสตฺตุราชา วิย สงฺคายเน ปคฺคหํ อกาสิ ฯ

อายสฺมา มหายสเถราทโย จ กาฬาโสกํ ราชานํ นิสฺสาย วาลุการาเม วชฺชิปุตฺตกานํ ภิกฺขูนํ ปกาสิตานิ อธมฺมวตฺถูนิ ภินฺทิตฺวา อฏฺฐหิ มาเสหิ ทุติยสงฺคายนํ อกํสุ ฯ

ตทา จ มชฺฌิมเทเส ปาฏลิปุตฺตนคเร สุสุนาครญฺโญ ปุตฺตภูตสฺส กาฬาโสกรญฺโญ อภิเสกํ ปตฺวา ทส วสฺสานิ อเหสุ ฯ มรมฺมรฏฺเฐ ปน สิริเขตฺตนคเร ทฺวตฺตโปงฺกสฺส นาม รญฺโญ อภิสิตฺตกาลโต ปุเร เอกวสฺสํ อโหสิ, ชินสาสนมฺปน วสฺสสตํ อโหสิ ฯ

อิมิสฺสญฺจ ทุติยสงฺคีติยํ มหายส–เรวต–สพฺพกามีปมุขา สตฺตสตปมาณา มหาเถรา ทุติยํ สงฺคายิตฺวา ทุติยํ สาสนํ ปคฺคเหสุ ฯ

อายสฺมา มหายสเถโร จ นาม ปญฺจหิ เอตทคฺคฏฺฐาเนหิ ภควตา โถมิตสฺส อานนฺทเถรสฺส สทฺธิวิหาริโก อโหสิ ฯ วชฺชิปุตฺตกานํ ภิกฺขูนํ อธมฺมวตฺถุทีปนํ ทุติยสงฺคีติยํ การณเมว ฯ กาฬาโสกราชา จ ปเนว อธมฺมวาทีภิกฺขูนํ สหาโยปี สมาโน ปุน ธมฺมวาทีภิกฺขูนํ สหาโย หุตฺวา อนุคฺคหํ อกาสิ ฯ ตสฺมา ทุติยสาสนปคฺคโห ราชาติ เวทิตพฺโพ ฯ

ทุติยสงฺคีติยํ ปน มหายสเถร – เรวต – สพฺพกามีปมุขานํ สตฺตสตานํ มหาเถรานํ สิสฺสปรมฺปรา อเนกา โหนฺติ คณนปถํ วีติวตฺตา ฯ ยํ เอตฺถ อิโต ปรํ วตฺตพฺพํ ตํ อฏฺฐกถายํ วุตฺตนเยน เวทิตพฺพํ ฯ เต ปน มหาเถรา ทุติยํ สงฺคายิตฺวา ปรินิพฺพายึสูติ ฯ

โหนฺติ เจตฺถ :

พุทฺธิมนฺโต จ เย เถรา
ทุติยสงฺคีตึ กตฺวา
สาสนํ ปคฺคหิตฺวาน
มจฺจุวสํ วสมฺปตฺตา
อิทฺธิมนฺโต ปี เย เถรา
มจฺจุโน ตาว วสํ คมึ
กถํ เยว มยํ มุตฺตา
ตโต อารกา มุจฺจนาติ ฯ

อยํ ทุติยสงฺคีติกถาสงฺเขโป ฯ

ตโต ปรๆ อฏฺฐตึสาธิกานิ เทฺว วสฺสสตานิ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ภควโต สาสนๆ นิรากุลๆ อโหสิ นิรุปทฺทวๆ ฯ อฏฺฐตึสาธิเก ปน ทฺวิวสฺสสเต สมฺปตฺเต ปาฏลิปุตฺตนคเร สิริ – ธมฺมาโสกสฺส รญฺโญ นาม กาเล นิโครธสามเณรๆ ปฏิจฺจ พุทฺธสาสเน ปสีทิตฺวา ภิกฺขุสงฺฆสฺส ลาภสกฺการๆ พาหุลฺลๆ อโหสิ ฯ

ตทา สฏฺฐิสหสฺสมตฺตา ติตฺถิยา ลาภสกฺการๆ อเปกฺขิตฺวา อปพฺพชิตาปิ ปพฺพชิตา วิย หุตฺวา อุโปสถปวารณาทิกมฺเมสุ ปวิสนฺติ ฯ

เสยฺยถาปิ นาม หตฺถานๆ มชฺเฌ พกา
ยถา จ คุนฺนๆ มชฺเฌ ควชา
ยถา จ สินฺธวานๆ มชฺเฌ คทฺรภาติ ฯ

ตทา ภิกฺขุสงฺโฆ อิทานิ อปริสุทฺธา ปริสาติ มนสิกริตฺวา อุโปสถๆ น อกาสิ ฯ สาสเน อพฺพุทๆ หุตฺวา สตฺต วสฺสานิ อุโปสถปวารณานิ ภิชฺชนฺติ ฯ สิริ – ธมฺมาโสโก จ ราชา ตๆ สุตฺวา ตมธิกรณๆ วูปสเมหิ อุโปสถๆ การาเปหีติ เอกๆ อมจฺจๆ เปเสสิ ฯ อมจฺโจ จ ภิกฺขู อุโปสถๆ อกตฺตุกาเม กึ กริสฺสามีติ ราชานๆ ปฏิปุจฺฉิตุๆ อวิสหตาย สยๆ มูฬฺโห หุตฺวา อญฺเญน มูฬฺเหน มนฺเตตฺวา สเจ ภิกฺขุสงฺโฆ อุโปสถๆ น กเรยฺย ภิกฺขุสงฺฆๆ ฆาเตตุกาโม มหาราชาติ สยๆ มูฬฺโห หุตฺวา มูฬฺหสฺส สนฺติกา มูฬฺหวจนๆ สุตฺวา วิหารๆ คนฺตฺวา อุโปสถๆ อกตฺตุกามๆ ภิกฺขุสงฺฆๆ ฆาเตสิ ฯ

ราชา จ ตๆ สุตฺวา อยๆ พาโล มยา อนาณตฺโต ว หุตฺวา

อีทิสๆ ลุทฺทกมฺมๆ อกาสิ ฯ อหๆ ปาปกมฺมโต มุญฺจิสฺสามิ วา มา วาติ เทฺวพฺหกชาโต หุตฺวา มหา–โมคฺคลิปุตฺต–ติสฺสเถรๆ คงฺคาย ปฏิโสตโต อาเนตฺวา ตๆ การณๆ เถรๆ ปุจฺฉิ ฯ เถโร จ ทีปกติตฺติรชาตเกน อเจตนตาย ปาปกมฺมโต โมเจสฺสสีติ วิสฺสชฺเชสิ ฯ สตฺตาหมฺปี ติตฺถิยานๆ วาทๆ สิริ – ธมฺมาโสกรญฺโญ สิกฺขาเปสิ วาเทน วาทๆ ตุลยิตฺวา สฏฺฐิสหสฺสมตฺเต ติตฺถิเย สาสนา พาหิรๆ อกาสิ ฯ ตทา ปน อุโปสถๆ อกาสิ ฯ ภควตา วุตฺตนิยาเมเนว กถาวตฺถุญฺจ ภิกฺขุสงฺฆมชฺเฌ วฺยากาสิ ฯ อโสการาเม จ สหสฺสมตฺตา มหาเถรา นวหิ มาเสหิ สๆคายึสุ ฯ ตทา มชฺฌิมเทเส ปาฏลิปุตฺตนคเร สิริ – ธมฺมาโสกรญฺโญ รชฺชๆ ปตฺวา อฏฺฐารส วสฺสานิ อเหสุนฺติ ฯ

มรมฺมรฏฺเฐ ปน สิริเขตฺตนคเร รๆ – โปๆ – กสฺส นาม รญฺโญ รชฺชๆ ปตฺวา ทฺวาทส วสฺสานิ อเหสุนฺติ ฯ อิมิสฺสญฺจ ตติยสๆคีติยๆ มหา – โมคฺคลิปุตฺตติสฺสเถโร นาม ทุติยสๆคายเกหิ มหาเถเรหิ พฺรหฺมโลกๆ คนฺตฺวา สาสนสฺส ปคฺคหณตฺถๆ ติสฺสๆ นาม มหา – พฺรหฺมานๆ อายาจิตนิยาเมน ตโต จวิตฺวา อิธ โมคฺคลิยา นาม พฺราหฺมณิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺตสตฺโต ฯ ลาภสกฺการมเปกฺขิตฺวา สฏฺฐิมตฺตานๆ ติตฺถิยานๆ สมณาลยๆ กตฺวา อุโปสถปวารณาทีสุ กมฺเมสุ ปเวสนๆ ปริสาย อสุทฺธตฺตา สตฺต วสฺสานิ อุโปสถสฺส อกรณญฺจ สาสนสฺส ปคฺคหเน การณเมว มหา–โมคฺคลิปุตฺต–ติสฺส – มชฺฌนฺติก – มหาเทวปมุขา มหาเถรา ตติยๆ สๆคายิตฺวา ตติยๆ สาสนๆ ปคฺคเหสุๆ ฯ

สิริ – ธมฺมาโสกราชา จ ติตฺถิยานๆ วาทๆ สลฺลกฺเขตฺวา ติตฺถิเย พหิสาสนกรณาทีหิ สาสนสฺส ปคฺคโห ราชาติ เวทิตพฺโพ ฯ มหา –

โมคฺคลิปุตฺต–ติสฺส–มชฺฌนฺติก–มหาเทวปมุขานํ สหสฺสมตฺตานํ มหาเถรานํ สิสฺสปรมฺปรา อเนกา โหนฺติ คณนปถํ วีติวตฺตา ฯ

ยเมตฺถ อิโต ปรํ วตฺตพฺพํ ตํ อฏฺฐกถายํ วุตฺตนเยน เวทิตพฺพํ ฯ เต ปน มหาเถรา ตติยํ สงฺคายิตฺวา ปรินิพฺพายึสูติ ฯ

โหนฺติ เจตฺถ :

มหิทฺธิกาปิ เย เถรา สงฺคายิตฺวาน สาสเน
มจฺจุวสํ ว คจฺฉึสุ อพฺภคพฺภํ ว ภากโร ฯ
ยถา เอเต จ คจฺฉนฺติ ตถา มยมฺปิ คจฺฉาม
โก นาม มจฺจุนา มุจฺเจ มจฺจุปรายนา สตฺตา ฯ
ตสฺมา หิ ปณฺฑิโต โปโส นิพฺพานํ ปน อจฺจุตํ
ตสฺเสว สจฺฉิกตฺตาย ปุญฺญํ กเรยฺย สพฺพทาติ ฯ

อยํ ตติยสงฺคีติกถาสงฺเขโป

ตโต ปรํ กตฺถ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ภควโต สาสนํ สุฏฺฐุ ปติฏฺฐหิสฺสตีติ วีมํสิตฺวา มหา – โมคฺคลิปุตฺต - ติสฺสเถโร ปจฺจนฺตเทเส ชินสาสนสฺส สุปติฏฺฐิยมานภาวํ ปสฺสิตฺวา นว ฐานานิ ชินสาสนสฺส ปติฏฺฐาปนตฺถาย วิสุ วิสุ มหาเถเร เปเสสิ เสยฺยถีทํ มหา – มหินฺทเถรํ สีหฬทีปํ เปเสสิ : ตฺวํ เอตํ ทีปํ คนฺตฺวา ตตฺถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปหีติ ฯ โสณเถรํ อุตฺตรเถรญฺจ สุวณฺณภูมึ, มหารกฺขิตเถรํ โยนกโลกํ, โยนกรกฺขิตเถรํ วนวาสิรฏฺฐํ, ธมฺมรกฺขิตเถรํ อปรนฺตรฏฺฐํ, มชฺฌนฺติกเถรํ กสฺมีรคนฺธารรฏฺฐํ, มหา – เรวตเถรํ มหึสกมณฺฑลํ, มหา – ธมฺมรกฺขิตเถรํ มหารฏฺฐํ, มชฺฌิมเถรํ จีนรฏฺฐนฺติ ฯ ตตฺถ จ อุปสมฺปทปโหนเกน สเมน

สทฺธึ เปเสสิ ฯ เต จ มหาเถรา วิสุ๎ วิสุ๎ คนฺตฺวา ลาสนํ ตตฺถ ตตฺถ ปติฏฺฐาเปสุ๎ ฯ ปติฏฺฐาเปตฺวา เจว เตสุ ฐาเนสุ ภิกฺขูนํ กาสาวปชฺโชเตน วิชฺโชตมานา อพฺภมฺหิ ธูมรโช ราหุสงฺขาเตหิ วิมุตฺโต วิย นิสานาโถ ชินสาสนํ อนนฺตรายํ หุตฺวา ปติฏฺฐาสิ ฯ

เตสุ ปน นวสุ ฐาเนสุ สุวณฺณภูมิ นาม อธุนา สุธมฺมนครเมว ฯ กสฺมา ปเนตํ วิญฺญายตีติ เจ :

มคฺคานุมานโต ฐานานุมานโต วา ฯ กถํ มคฺคานุมานโต ?

อิโต กิร สุวณฺณภูมึ สตฺตมตฺตานิ โยชนสตานิ โหนฺติ ฯ เอเกน วาเตน คจฺฉนฺตี นาวา สตฺตาหม – ปีนทีฆาวฏฺฏมจฺฉปีฏเฐเนว คตาติ อฏฺฐกถายํ วุตฺเตน สีหพหีปโต สุวณฺณภูมึ คตมคฺคปมาเณน สุธมฺมปุรโต สีหพหีปึ คตมคฺคปมาณํ สเมติ ฯ สุธมฺมปุรโต กิร หิ สีหพหีปึ สตฺตมตฺตานิ โยชนสตานิ โหนฺติ ฯ อุชุวายุ – อาคมนกาเล คจฺฉนฺตี วายุนาวา สตฺตหิ อโหรตฺเตหิ สมฺปาปุณาติ ฯ เอวํ มคฺคานุมานโต วิญฺญายติ ฯ

กถํ ฐานานุมานโต ? สุวณฺณภูมิ กิร มหาสมุทฺทสมีเป ติฏฺฐติ ฯ นานาเวรชฺชกานํ ปี วานิชานํ อุปสงฺกมนฏฺฐานภูตํ มหาติตฺถํ โหติ ฯ เตเนว มหาชนกกุมาราทโย จมฺปานคราทิโต สุโวหารตฺถาย นาวาย สุวณฺณภูมึ อาคจฺฉนฺติ สุธมฺมปุรมฺปี อธุนา มหาสมุทฺทสมีเป เยว ติฏฺฐติ ฯ เอวํ ฐานานุมานโต วิญฺญายตีติ ฯ

อปเร ปน สุวณฺณภูมิ นาม หริภุญฺชยรฏฺฐํ เยวาติ วทนฺติ, ตตฺถ สุวณฺณสฺส พาหุลฺลตฺตาติ วทนฺติ ฯ อญฺเญ ปน สิยามรฏฺฐํ เยวาติ วทนฺติ ฯ ตํ สพฺพํ วีมํสิตพฺพํ ฯ

อปรนฺตํ นาม วิสุ์ เอกรฏฺ์ เอวาติ อปเร วทนฺติ ฯ อญฺเญ ปน อปรนฺตํ นาม สุนาปรนฺตรฏฺ์ เอวาติ วทนฺติ ฯ ตํ ยุตฺตเมว ฯ กสฺมา ? อปรนฺตํ นาม สุนาปรนฺตรฏฺ์เมวาติ วิญฺญายตีติ เจ อฏฺ์กถาสุ ฯ ทฺวีหิ นาเมหิ วุตฺตตฺตา อุปริปณฺณาสฏฺ์กถายํ หิ สพฺพายตนสุตฺตฏฺ์กถายญฺจ อฏฺ์กถาจริเยหิ สุนาปรนฺตรฏฺเ์ โกณฺฑธานเถเรน (?) สลากาหานาธิกาเร ลทฺเธ ตหคฺคฏฺ์ฐานตฺ์ หสฺเสนฺเตหิ อปรนฺตรฏฺ์ สุนสทฺเทน โยเชตฺวา วุตฺตํ ฯ ธมฺมปทฏฺ์กถายํ ปน องฺคุตฺตรฏฺ์กถายญฺจ ตเมว รฏฺ์ วินา สุนสทฺเทน วุตฺตํ ฯ สุนสทฺโท เจตฺถ ปุตฺตปริยาโย มนฺธาตุรญฺโญ เชฏฺ์ปุตฺโต จตุทีปวาสิโน ปกฺโกสิตฺวา เตสํ วิสุ์ วิสุ์ นิวาสฏฺ์ฐานํ นิยฺยาเทสิ ฯ ตตฺถ อุตฺตรทีปวาสีนํ ฐานํ กุรุรฏฺ์ นาม, ปุพฺพทีปวาสีนํ ปน เวเทหรฏฺ์ นาม, ปจฺฉิมทีปวาสีนํ อปรนฺตํ นาม ฯ ตตฺถ ปจฺฉิมทีเป ชาตตฺตา เต สุนสทฺเทน วุตฺตา ฯ ตตฺร ชาตาปิ หิ เตสํ ปุตฺตาติ วา สุนาติ วา วุตฺตา ยถา วชฺชิปุตฺตกา ภิกฺขูติ ฯ วตฺติจฺฉาวเสน วา วาจาสิลิฏฺ์ฐวเสน วา อิทเมว สุนสทฺเทน วิเสเสตฺวา โวหรนฺตีติ ทฏฺ์ฐพฺพํ ฯ โยนกรฏฺ์ นาม ยวนมนุสฺสานํ นิวาสฏฺ์ฐานเมว ฯ ชงฺ – ไม อิติ วุจฺจติ ฯ

วนวาสีรฏฺ์ นาม สิริเขตฺตนครฏฺ์ฐานเมว ฯ เกจิ ปน วนวาสีรฏฺ์ นาม เอกํ รฏฺ์ เอว น สิริเขตฺตนครฐานนฺติ วทนฺติ ตํ น สุนฺทรํ ฯ สิริเขตฺตนครฏฺ์ฐานเมว หิ วนวาสีรฏฺ์ นาม ฯ กสฺมา ปเนตํ วิญฺญายตีติ เจ อิมสฺส อมฺหากํ รญฺโญ ภาติกรญฺโญ กาเล สิริเขตฺตนคเร คุมฺเพหิ ปฏิจฺฉาทิเต เอกสฺมึ ปฐวีมณฺเจ อนฺโต นิมุชฺชิตฺวา ฐิตํ โปราณิกเมกํ โลหมยพุทฺธปฏิพิมฺพํ ปฏิลภิ ฯ ตสฺส จ ปลฺลงฺเก อิทํ วนวาสีรฏฺ์ฐวาสีนํ

ปูชนตฺถายาติ อาทินา โปราณกเลขนํ ทิสฺสติ ตสฺมาเยเวตํ วิญฺญายตีติ ฯ

กสฺมีรคนฺธารรฏฺฐํ นาม กสฺมีรรฏฺฐํ คนฺธารรฏฺฐญฺจ ตานิ ปน รฏฺฐานิ เอกาพทฺธานิ หุตฺวา ติฏฺฐนฺติ ฯ เตเนว มชฺฌนฺติกตฺเถรํ เอกํ ทฺวีสุ รฏฺเฐสุ เปเสสิ ฯ ชนปทตฺตา ปน นปุ๎สเกกตฺตํ ภวติ ฯ ตทา ปน เอกสฺส รญฺโญ อาณาย ปติฏฺฐานวิสยตฺตา เอกตฺถวจเนน อฏฺฐกถายํ วุตฺตนฺติปี วทนฺติ ฯ

มหึสกมณฺฑลนฺนาม อนฺธกรฏฺฐํ ยํ ยกฺขปุรรฏฺฐนฺติ วุจฺจติ ฯ

มหารฏฺฐํ นาม มหานครรฏฺฐํ อธุนา หิ มหารฏฺฐเมว นครสทฺเทน โยเชตฺวา มหานครรฏฺฐนฺติ โวหรนฺตีติ ฯ สิยามรฏฺฐนฺติปี วทนฺติ อาจริยา ฯ

จีนรฏฺฐํ นาม หิมวนฺเตน เอกาพทฺธํ หุตฺวา ฐิตํ จีนรฏฺฐเมวาติ ฯ

อิทํ สาสนสฺส นวสุ ฐาเนสุ วิสุ ปติฏฺฐานํ ฯ

อิทานิ อาทิโต ปฏฺฐาย เถรปรมฺปรากถา วตฺตพฺพา ฯ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส หิ ภควโต สทฺธิวิหาริโก อุปาลิเถโร, ตสฺส สิสฺโส ทาสกเถโร, ตสฺส สิสฺโส โสณกเถโร, ตสฺส สิสฺสา สิคฺควเถโร, จณฺฑวชฺชิเถโร จ, เตสํ สิสฺโส โมคฺคลิปุตฺต–ติสฺสเถโรติ อิเม ปญฺจ มหาเถรา สาสนวํเส อาทิภูตา อาจริยปรมฺปรา นาม ฯ เตสํ หิ สิสฺสปรมฺปรภูตา เถรปรมฺปรา ยาวชฺชตนา น อุปจฺฉินฺทนฺติ ฯ อาจริยปรมฺปราย จ ลชฺชิภิกฺขู เยว ปเวเสตฺวา กเถตพฺพา โน อลชฺชิภิกฺขู ฯ อลชฺชิภิกฺขู นาม หิ พหุสฺสุตาปี สมานา ลาภครุ – โลกครุ – อาทีหิ ธมฺมตนฺตึ นาเสตฺวา สาสนวาเร มหาภยํ อุปาเทนฺตีติ ฯ สาสนรกฺขณกมฺมนฺนาม หิ ลชฺชีนํ

เยว วิสโย โน อลชฺชีนํ ฯ เตนาหุ โปราณา : มหาเถรา อนาคเต สาสนํ โก นาม รกฺขิสฺสตีติ อนุเปกฺขิตฺวา อนาคเต สาสนํ ลชฺชิโน รกฺขิสฺสนฺติ ลชฺชิโน รกฺขิสฺสนฺติ ลชฺชิโน รกฺขิสฺสนฺตีติ ติกฺขตฺตุ วาจํ นิจฺฉาเรสุ ฯ

เอวํ มชฺฌิมเทเสปี อลชฺชิปุคฺคลา พหู สนฺตีติ เวทิตพฺพา ฯ

ปรินิพฺพานโต หิ ภควโต วสฺสสตานํ อุปริ ปุพฺเพ วุตฺตนเยเนว วชฺชิปุตฺตกา ภิกฺขู อธมฺมวตฺถูนิ ทีเปตฺวา ปธมสงฺคีติกาเล พหิกเตหิ ปาปภิกฺขูหิ สทฺธึ มนฺเตตฺวา สหายํ คเวเสตฺวา มหาสงฺคีติโวหาเรน มหาเถรา วิย สงฺคีตึ อกํสุ ฯ

กตฺวา จ วิสุ คณา อเหสุ ฯ อโห วต อิทํ หสิตพฺพํ กมฺมํ ฯ เสยฺยถาปี นาม ชรสิงฺคาโล จตุปทสามญฺเญน มานํ ชปฺเปตฺวา อตฺตานํ สีหํ วิย มญฺญิตฺวา สีโห วิย สีหนาทํ นทีติ เต ปาวจนํ ยถาภูตํ อชานิตฺวา, สทฺทฉายามตฺเตน ยถาภูตํ อตฺถํ นาสึสุ : กิญฺจิ กิญฺจิ ปาวจนมฺปี อปเนสุ ตญฺจ สกคเณ เยว โหติ น ธมฺมวาทิคเณ ฯ ธมฺมวินยํ วิโกเปตฺวา ยถิจฺฉิตวเสเนว จรึสุ ฯ อยํ ปน มหาสงฺคีติ นาม ฯ เอโก อธมฺมวาที คโณ ฯ ตโต ปจฺฉา กาลํ อติกฺกนฺเต ตโต เยว อญฺญมญฺญํ วาทโต ภิชฺชิตฺวา โคกุลิโก นาม เอโก คโณ เอกโวฺยกาโร นาม เอโกติ เทฺว คณา ภิชฺชนฺติ ฯ

ตโต ปจฺฉา โคกุลิกคณโต เยว อญฺญมญฺญํ ภิชฺชิตฺวา พหุสฺสุติโก นาม เอโก คโณ ปญฺญตฺติวาโท นาม เอโกติ เทฺว คณา ภิชฺชึสุ ฯ ปุนปี เตหิเยว คเณหิ เจติยวาโท นาม เอโก คโณ ภิชฺชิ ฯ ตโต ปจฺฉา จิรกาลํ อติกฺกนฺเต ธมฺมวาทิคเณ หิ วิสภาคคณํ ปวิสิตฺวา

มหึสาสโก นาม เอโก คโณ วชฺชิปุตฺตโก นาม เอโกติ เทฺว คณา ภิชฺชึสุ ฯ ตโต ปจฺฉาปี วชฺชิปุตฺตกคณโตเยว อญฺญมญฺญํ ภิชฺชิตฺวา ธมฺมุตฺตริโก นาม เอโก คโณ ภทฺทยานิโก นาม เอโก คโณ ฉนฺนาคาริโก นาม เอโก สมฺมิติ นาม เอโกติ จตฺตาโร คณา ภิชฺชึสุ ฯ ปุนปี มหึสาสกคณโต อญฺญมญฺญํ ภิชฺชิตฺวา สพฺพตฺถิวาโท นาม เอโก คโณ ธมฺมคุตฺติโก นาม เอโก กสฺสปีโยว นาม เอโก สงฺกนฺติโก นาม เอโก สุตฺตวาโท นาม เอโกติ ปญฺจ คณา ภิชฺชึสุ ฯ

เอวํ มชฺฌิมเทเส ทุติยสงฺคีตึ สงฺคายนฺตานํ มหาเถรานํ ธมฺมวาที-เถรวาทคณโต วิสุ วิสุ ภิชฺชมานา อธมฺมวาทีคณา สตฺตรสวิธา อเหสุ ฯ เต จ อธมฺมวาที คณา สาสเน เถรปรมฺปราย อนนฺโตคธา ฯ เต หิ สาสเน อุปการา น โหนฺติ เถรปรมฺปราย จ ปเวเสตฺวา คณิตุ์ น สกฺกา ฯ ยถา หึสคเณ พโก ยถา จ โคคเณ ควโย ยถา จ สุวณฺณคเณ หารกูโฏติ ฯ

มหา – กสฺสปเถราทิโต ปน อาคตา เถรปรมฺปรา อุปาลิ ทาสโก เจวาติ อาทินา ปริวารขนฺธเก สมนฺตปาสาทิกฏฺฐกถายญฺจ อาคตนเยเนว เวทิตพฺพา ฯ

อุปาลิเถราทีนํ ปริสุทฺธาจาราทีนิ อนุมาเนตฺวา ยาว โมคฺคลิปุตฺต-ติสฺสเถโร ตาว เตสํ เถรานํ ปริสุทฺธาจาราทีนีติ สกฺกา ญาตุ์ ฯ

เสยฺยถาปี นทิยา อุปริ โสเต เมฆวสฺสนํ อนุมาเนตฺวา อโธ โสเต นทิยา อุทกสฺส พาหุลฺลภาโว วิญฺญาตุ์ สกฺกาติ อยํ การณานุมานนโย นาม ฯ ยาว ปน โมคฺคลิปุตฺต-ติสฺสเถโร ตาว เถรานํ ปริสุทฺธาจาราทีนิ อนุมาเนตฺวา อุปาลิเถรสฺส ปริสุทฺธาจาราทีนีติ สกฺกา ญาตุ์ ฯ

เสยฺยถาปี นาม อุปริ ธูมํ ปสฺสิตฺวา อนุมาเนตฺวา อคฺคิ อตฺถีติ สกฺกา ญาตุนฺติ อยํ ผลานุมานนโย นาม ฯ อาทิภูตสฺส ปน อุปาลิเถรสฺส อ่วสานภูตสฺส จ โมคฺคลิปุตฺต–ติสฺสเถรสฺส ปริสุทฺธาจาราทีนิ อนุมาเนตฺวา มชฺเฌ ทาสก – โสณ – สิคฺควาทีนํ เถรานํ ปริสุทฺธาจาราทีนีติ สกฺกา ญาตุ ฯ

เสยฺยถาปี นาม สิลาปฏฺฏสฺส โอรภาเค ปารภาเค จ มิคปทวลญฺชนํ ทิสฺวา อนุมาเนตฺวา มชฺเฌ อปากฏํ ปทวลญฺชนํ อตฺถีติ สกฺกา ญาตุนฺติ อยํ มิคปทวลญฺชนนโย นาม ฯ เอวํ ตีหิ นเยหิ อยํ เถรวาทคโณ ธมฺมวาที ลชฺชี เปสโล ติ เวทิตพฺโพ ฯ เอวํ อุปริ นโย เนตพฺโพ เถรปรมฺปรา จ ยาว โปตฺถการุฬฺหา ปริวารขนฺธเก สมนฺตปาสาทิกายญฺจ ตโต มหินฺโท อิฏฺฐิโยติ อาทินา เวทิตพฺพาติ ฯ

อิติ สาสนวํเส นวฏฺฐานาคตสาสนวํสกถามคฺโค นาม

ปฐโม ปริจฺเฉโท

อิทานิ สีหฬทีปสาสนกถามคฺคํ วตฺตุ โอกาโส อนุปฺปตฺโต ฯ ตสฺมา ตํ วกฺขามิ ฯ

สีหฬทีปิ หิ สาสนสฺส ปติฏฺฐานภูตตฺตา เจติยคพฺภสทิสํ โหติ ฯ สมฺมาสมฺพุทฺโธ กิร สีหฬทีปิ ธรมานกาเลปี ติกฺขตฺตุ อคมาสิ ฯ ปฐมํ ยกฺขานํ ทมนตฺถํ เอกโกว คนฺตฺวา ยกฺเข ทเมตฺวา มยิ ปรินิพฺพุเต สีหฬทีเป สาสนํ ปติฏฺฐปีสฺสตีติ ตมฺพปณฺณิทีเป รกฺขํ กโรนฺโต ติกฺขตฺตุ ทีปิ อาวิญฺฉิ ฯ ทุติยํ มาตุลภาคิเนยฺยานํ นาคราชูนํ ทมนตฺถาย เอกโกว คนฺตฺวา เต ทเมตฺวา อคมาสิ ฯ ตติยํ ปญฺจ ภิกฺขุสตปริวาโร คนฺตฺวา

มหาเจติยฏฺฐาเน จ ถูปารามเจติยฏฺฐาเน จ มหาโพธิปติฏฺฐิตฏฺฐาเน จ มหิยงฺคณเจติยฏฺฐาเน จ มุติงฺคณเจติยฏฺฐาเน ทีฆวาปิเจติยฏฺฐาเน จ กลฺยาณิยเจติยฏฺฐาเน จ นิโรธสมาปตฺตึ สมาปชฺชิตฺวา นิสีทิ ฯ

ตทา จ ปน สาสนํ โอคาเหตฺวาน ตาว ติฏฺฐติ ฯ ปจฺฉา ปน ยถาวุตฺตเถรปรมฺปราย สมภินิวิฏฺเฐน มหา – โมคฺคลิปุตฺต – ติสฺสเถเรน เปสิโต สมฺปตฺเต ทุติยกตฺติกมาเส อิฏฺฐิเยน อุตฺตเยน สมฺพเลน ภทฺทสาเลน จาติ เอเตหิ เถเรหิ สทฺธึ สีหฬทีปํ อคมสิ ฯ โสณุตฺตร-เถราทโย ชินจกฺเก ปญฺจตึสาธิเก ทฺวิสเต สมฺปตฺเต ทุติยกตฺติกมาเส เยว สาสนสฺส ปติฏฺฐาปนตฺถาย อตฺตโน อตฺตโน สมฺปตฺตภารภูตํ ตํ ตํ ฐานํ อคมํสุ ฯ

มหา–มหินฺทเถโร ปน สตฺต มาสานิ อาคเมตฺวา ชินจกฺเก ฉตฺตึสาธิเก ทฺวิสเต สมฺปตฺเต เชฏฺฐมาสสฺส ปุณฺณมิยํ สีหฬทีปํ สาสนสฺส ปติฏฺฐาปนตฺถาย อคมาสิ ฯ เตเนว เตสุ นวสุ ฐาเนสุ สีหฬทีปํ ฉตฺตึสาธิเก ทฺวิสเต อคมาสิ ฯ อญฺญานิ ปน อฏฺฐ ฐานานิ ปญฺจตึสาธิก-ทฺวิสเตเยว อคมาสีติ วิสุํ ววตฺถาเปตพฺโพ ฯ กสฺมา ปน มหา – มหินฺทเถโร สตฺต มาสานิ อาคเมตฺวา สพฺพปจฺฉา สีหฬทีปํ อาคจฺฉตีติ ? ตทา สีหฬทีเป มุฏสีโว นาม ราชา ชราทุพฺพโล อโหสิ สาสนํ ปคฺคเหตุํ อสมตฺโถ ฯ ตสฺส ปน ปุตฺโต เทวานํ – ปิย – ติสฺโส นาม ราชกุมาโร ทหโร สาสนํ ปคฺคเหตุํ สมตฺโถ ภวิสฺสติ ฯ โส จ เทวานํ–ปิย-ติสฺโส รชฺชํ ตาว ลภตุ เวทิสฺสกคิรินคเร มาตุยา สทฺธึ ญาตเก ตาว ปสฺสามีติ อุเปกฺขิตฺวา สตฺต มาสานิ อาคเมตฺวา ฉตฺตึสาธิกทฺวิสเต เยว ชินจกฺเก มหา-มหินฺทเถโร สีหฬทีปํ คจฺฉตีติ เวทิตพฺพํ ฯ

มหามหินฺทเถโร จ อฏฺฐิยาทีหิ เถเรหิ จตูหิ ภาคิเนยฺเยน สุมน – สามเณเรน ภณฺฑุเกน นาม อุปาสเกน จาติ เอเตหิ สทฺธึ ฉตฺตึสาธิเก ทฺวิสเต ชินจกฺเก เชฏฺฐมาสสฺส ปุณฺณมิยํ สุวณฺณหํสา วิย เชฏฺฐมาเส นภํ อุคฺคนฺตฺวา อากาสมคฺเคน อนุราธปุรสฺส ปุรตฺถิมทิสาภาเค มิสฺสกปพฺพตกูเฏ ปติฏฺฐาสิ ฯ

เชฏฺฐมาสสฺส จ ปุณฺณมิยํ ลงฺกาทีเป เชฏฺฐมูลนกฺขตฺตสภา หุตฺวา มนุสฺสา ฉณํ อกํสุ ฯ เตเนว อาห สารตฺถทีปนิยํ นาม วินยฏีกายํ : เชฏฺฐมาสสฺส ปุณฺณมิยํ เชฏฺฐนกฺขตฺตํ มูลนกฺขตฺตํ วา โหตีติ ฯ ตตฺถ จ ปุณฺณมีนกฺขตฺตํ ราชมตฺตนฺเต ปุณฺณมีนกฺขตฺตวิจารณนเยน วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ เทวานํ – ปิย – ติสฺโส จ ราชา นกฺขตฺตํ นาม โฆสาเปตฺวา ฉณํ กาเรถาติ อมจฺเจ อาณาเปตฺวา จตฺตาฬีสปุริสสหสฺสปริวาโร นครมฺหา นิกฺขมิตฺวา เยน มิสฺสกปพฺพโต เตน ปายาสิ มิควํ กีฬิตุกาโม ฯ อถ ตสฺมึ ปพฺพเต อธิวตฺถา เอกา เทวตา มิครูเปน ราชานํ ปโลเภตฺวา ปกฺโกสิตฺวา เถรสฺส อภิมุขํ กโรติ ฯ เถโร ราชานํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา มมํ เยว ราชา ปสฺสตุ มา อิตเรติ อธิฏฺฐหิตฺวา ติสฺส ติสฺส อิโต เอหีติ อาห ฯ ราชา ตํ สุตฺวา จินฺเตสิ : อิมสฺมึ ทีเป ชาโต สกโลปี มนุสฺโส มํ ติสฺโสติ นามํ คเหตฺวา อาลปีตุ สมตฺโถ นาม นตฺถิ ฯ อยํ ปน ฉินฺนภินฺนปฏธโร ภณฺฑุกาสาววสโน มํ นาเมน อาลปติ ฯ โก นุ โข อยํ ภวิสฺสติ มนุสฺโส วา อมนุสฺโส วาติ ฯ เถโร อาห :

สมณา มยํ มหาราช ธมฺมราชสฺส สาวกา
ตเวว อนุกมฺปาย ชมฺพุทีปา อิธาคตาติ ฯ

ตทา จ เทวานํ – ปิย – ติสฺโส ราชา อโสกรญฺญา เปสิเตน

อภิเสเกน เอกมาสาภิสิตฺโต โหติ ฯ วิสาขปุณฺณมายํ หิสฺส อภิเสกมกํสุ ฯ โส จ อโสกรญฺญา เปสิเต ธมฺมปณฺณากาเร รตนตฺตยคุณเปฏิสํยุตฺตํ สาสนปวตฺตึ อจิรสฺสุตํ อนุสฺสรมาโน ตํ เถรสฺส สมณา มยํ มหาราช ธมฺมราชสฺส สาวกาติ วจนํ สุตฺวา อยฺยา นุ โข อาคตาติ ตาวเทว อาวุธํ นิกฺขิปิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ สมฺโมทนิยํ กถํ กถยมาโน ฯ

ยถาห :

อาวุธํ นิกฺขิปิตฺวาน เอกมนฺตํ อุปาวิสิ
นิสชฺช ราชา สมฺโมทิ พหุมตฺถูปสัหิตนฺติ

สมฺโมทนียํ กถํ จ กุรุมาเนเยว ตสฺมึ ตานิปิ จตฺตาฬีส ปุริสสหสฺสานิ อาคนฺตฺวา สมฺปริวาเรสุ ฯ

ตทา เถโร อิตเรปิ ฉ ชเน ทสฺเสสิ ฯ ราชา ทิสฺวา อิเมกทา อาคตาติ อาห ฯ

มยา สทฺธึเยว มหาราชาติ ฯ

อิทานิ ปน ชมฺพุทีเป อญฺเญปิ เอวรูปา สมานา สนฺตีติ ฯ

สนฺติ มหาราช เอตรหิ ชมฺพุทีโป กาสาวปชฺโชตา อิสิวาตปฏิวาโต ตสฺมึ –

เตวิชฺชา อิทฺธิปตฺตาจ เจโตปริยายโกวิทา
ขีณาสวา อรหนฺโต พหู พุทฺธสฺส สาวกาติ ฯ

ภนฺเต เกน อาคตตฺถาติ ฯ

เนว มหาราช อุทเกน น ถเลนาติ ฯ

ราชา อากาเสน อาคตาติ อญฺญาสิ ฯ เถโร อตฺถิ นุ โข รญฺโญ

ปณฺฑาเวยฺยตฺติกนฺติ วิมสนตฺถาย อาสนฺนํ อมฺพรุกฺขํ อารพฺภ ปญฺหํ ปุจฺฉิ ฯ

กึ นาโม มหาราช อยํ รุกฺโขติ ฯ

อมฺพรุกฺโข นาม ภนฺเตติ ฯ

อิมํ ปน มหาราช อมฺพํ มุญฺจิตฺวา อญฺโญ อมฺโพ อตฺถิ วา นตฺถิ วาติ ฯ

อตฺถิ ภนฺเต อญฺเญปิ พหู อมฺพรุกฺขาติ ฯ

อิมญฺจ อมฺพนฺเต จ อมฺเพ มุญฺจิตฺวา อตฺถิ นุ โข มหาราช อญฺเญ รุกฺขาติ ฯ

อตฺถิ ภนฺเต เต ปน น อมฺพรุกฺขาติ ฯ

อญฺเญ จ อมฺเพ อนมฺเพจ มุญฺจิตฺวา อตฺถิ ปน อญฺโญ รุกฺโขติ ฯ

อยเมว ภนฺเต อมฺพรุกฺโขติ ฯ

สาธุ มหาราช ปณฺฑิโตสีติ ฯ อตฺถิ ปน มหาราช เต ญาตกาติ ฯ

อตฺถิ ภนฺเต พหูชนาติ ฯ

เต มุญฺจิตฺวา อญฺเญ เกจิ อญฺญาตกาปิ อตฺถิ มหาราชาติ ฯ

อญฺญาตกา ภนฺเต ญาตเกหิ พหุตราติ ฯ

ตว ญาตเก จ อญฺญาตเก จ มุญฺจิตฺวา อตฺถญฺโญ โกจิ มหาราชาติ ฯ

อหเมว ภนฺเตติ ฯ

สาธุ มหาราช อตฺตา นาม อตฺตโน เอว ญาตโก น อญฺญาตโกติ ฯ อถ เถโร ปณฺฑิโต ราชา สกฺขิสฺสติ ธมฺมญฺญาตุนฺติ จูฬหตฺถิปโทปมสุตฺตํ กเถสิ ฯ*

---

* มชฺฌิมนิกาเย มูลปณฺณาสเก ตติยวคฺเค วิชฺชมานํ จูฬหตฺถิปโทปมสุตฺตํ.

กถาปริโยสาเน ราชา ตีสุ สรเณสุ ปติฏฺฐหิ สทฺธึ จตุตาฬีสาย ชนสหสฺเสหีติ ฯ

ตโต ปรํ ยํ ยํ วตฺตพฺพํ ตํ ตํ สมนฺตปาสาทิกาทีสุ วุตฺตนเยน เวทิตพฺพํ ฯ

อิจฺเจวํ สีหฬทีเป สาสนานุคฺคหกา มหินฺทเถรโต อาคตา สิสฺสปรมฺปรา พหู โหนฺติ คณนปถํ วีติวตฺตา ฯ กถํ ? มหา - มหินฺทเถรสฺส สิสฺโส อริฏฺโฐ นาม เถโร, ตสฺส สิสฺโส ติสฺสทตฺโต, ตสฺส สิสฺโส กาฬสุมโน; ตสฺส สิสฺโส ทีโฆ, ตสฺส สิสฺโส ทีฆสุมโน, ตสฺส สิสฺโส กาฬสุมโน, ตสฺส สิสฺโส นาโค, ตสฺส สิสฺโส พุทฺธรกฺขิโต, ตสฺส สิสฺโส ติสฺโส, ตสฺส สิสฺโส เรวโต, ตสฺส สิสฺโส สุมโน, ตสฺส สิสฺโส จูฬนาโค, ตสฺส สิสฺโส ธมฺมปาลิโต, ตสฺส สิสฺโส เขโม, ตสฺส สิสฺโส อุปติสฺโส, ตสฺส สิสฺโส ผุสฺสเทโว, ตสฺส สิสฺโส สุมโน, ตสฺส สิสฺโส มหาปทุโม, ตสฺส สิสฺโส มหาสีโว, ตสฺส สิสฺโส อุปาลิ, ตสฺส สิสฺโส มหานาโค, ตสฺส สิสฺโส อภโย, ตสฺส สิสฺโส ติสฺโส, ตสฺส สิสฺโส สุมโน, ตสฺส สิสฺโส จูฬาภโย, ตสฺส สิสฺโส ติสโส, ตสฺส สิสฺโส จูฬเทโว, ตสฺส สิสฺโส สีโวติ อยํ ยาว โปตฺถการุฬฺหสงฺขาตา จตุตฺถสงฺคีติกา ตาว เถรปรมฺปราติ ทฏฺฐพฺพา ฯ

วุตฺตํ เจตมฏฺฐกถายํ : ยาวชฺชตนา เตสเยว อนฺเตวาสิกปรมฺปรภูตาย อาจริยปรมฺปราย อาภตนฺติ เวทิตพฺพนฺติ ฯ

เอวํ เตสํ สิสฺสปรมฺปรภูตา อาจริยปรมฺปรา ยาวชฺชตนา สาสเน ปากฏา หุตฺวา อาคจฺฉนฺตีติ เวทิตพฺพํ ฯ สาสเน วินยธเรหิ นาม ติลกฺขณสมฺปนฺเนหิ ภวิตพฺพํ ฯ ตีณิ หิ วินยธรสฺส ลกฺขณานิ อิจฺฉิตพฺพานิ ฯ

กตมานิ ตีณิ ? สุตฺตํ จสฺส สฺวาคตํ โหติ ฯ สุววตฺถิตํ สุวินิจฺฉิตํ สุตฺตโต อนุวฺยญฺชนโตติ อิทเมกํ ลกฺขณํ ฯ

วินเย โข ปน ฐิโต โหติ อสංหีโรติ อิทํ ทุติยํ ฯ

อาจริยปรมฺปรา โข ปนสฺส สุคฺคหิตา โหติ สุมนสิกตา สูปธาริตาติ อิทํ ตติยํ ฯ

ตตฺถ อาจริยปรมฺปรา โข ปนสฺส สุคฺคหิตา โหตีติ เถรปรมฺปรา สิสฺสปรมฺปรา จสฺส สุฏฺฐุ คหิตา โหติ สุมนสิกตาติ สุฏฺฐุ มนสิกตา อาวชฺชิตมตฺเต อุชฺชลิตปทีโป วิย โหติ ฯ

สูปธาริตาติ สุฏฺฐุ อุปธาริตา ปุพฺพาปรานุสนฺธิโต อตฺถโต การณโต จ อุปธาริตา อตฺตโน มตึ ปหาย อาจริยสุทฺธิยา วุตฺตา โหติ ฯ มยฺหํ อาจริโย อสุกาจริยสฺส สนฺติเก อุคฺคณฺหิ โส อสุกสฺสาติ เอวं สพฺพํ อาจริยปรมฺปรเถรวาทงฺคํ อาหริตฺวา "ยาว อุปาลิเถโร สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติเก อุคฺคณฺหีติ" ปาเปตฺวา ฐเปติ ฯ ตโตปี อาหริตฺวา อุปาลิเถโร สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติเก อุคฺคณฺหิ, ทาสกเถโร อตฺตโน อุปชฺฌายสฺส อุปาลิเถรสฺส, โสณกเถโร อตฺตโน อุปชฺฌายสฺส ทาสกเถรสฺส, สิคฺควเถโร อตฺตโน อุปชฺฌายสฺส โสณกเถรสฺส, โมคฺคลิปุตฺต – ติสฺสเถโร อตฺตโน อุปชฺฌายสฺส สิคฺควเถรสฺส จณฺฑวชฺชิตฺเถรสฺส จาติ เอวं สพฺพํ อาจริยปรมฺปรเถรวาทงฺคํ อาหริตฺวา อตฺตโน อาจริยํ ปาเปตฺวา ฐเปติ ฯ เอวं อุคฺคหิตา หิ อาจริยปรมฺปรา อุคฺคหิตา โหติ ฯ เอวं อสกฺโกนฺเตน ปน เทฺว ตโย ปริวฏฺฏา อุคฺคเหตพฺพา ฯ สพฺพปจฺฉิเมน หิ นเยน ยถา อาจริโย จ อาจริยาจริโย จ ปาฬิญฺจ ปริปุจฺฉญฺจ วทนฺติ ตถา ญาตุं วฏฺฏตีติ ฯ ยถาวุตฺตเถรปรมฺปรา ปน ภควโต

ธรมานกาลโต ปฏฺฐาย ยาว โปตฺถการูฬฺหา มุขปาเฐเนว ปิฏกตฺตยํ ธาเรสุ ฯ ปริปุณฺณมฺปน กตฺวา โปตฺถเก ลิกฺขิตฺวา น ฐเปนฺติ ฯ

เอวํ มหาเถรา ทุกฺกรกมฺมํ กตฺวา สาสนํ ปคฺคณฺหึสุ ฯ ตตฺริทํ วตฺถุ :

สีหฬทีเป กิร จณฺฑาลติสฺสาภเยน สงฺขุภิตฺวา เทโว จ อวสฺสิตฺวา ทุพฺภิกฺขภยํ อุปฺปชฺชิ ฯ ตทา สกฺโก เทวานมินฺโท อาคนฺตฺวา ตุมฺเห ภนฺเต เตปิฏกํ ธาเรตุ น สกฺกิสฺสถ, นาวมฺปน อารุหิตฺวา ชมฺพุทีปํ คจฺฉก ฯ สเจ นาวา อปฺปโหนกา ภเวยฺย กฏฺเฐน วา เวฬุนา วา ตรถ, อภยตฺถาย ปน มยํ สกฺขิสฺสามาติ อาห ฯ

ตทา สฏฺฐิมตฺตา ภิกฺขู สมุทฺทตีรํ คนฺตฺวา ปุน เอตทโหสิ : มยํ ชมฺพุทีปํ น คจฺฉิสฺสาม อิเธว วสิตฺวา เตปิฏกํ ธาริสฺสามาติ ฯ ตโต ปจฺฉา นาวา ติตฺถโต นิวตฺติตฺวา สีหฬทีเปกเทสํ มลยชนปทํ คนฺตฺวา มูลผลานิ เอว ยาเปตฺวา สชฺฌายํ อกํสุ ฯ ฉาตกภเยน อติปีฬิตา หุตฺวา เอวมฺปิ กาตุ อสกฺโกนฺตา วาลุกตเล อุรํ ฐเปตฺวา สีเสน สีสํ อภิมุขํ กตฺวา วาจํ อนิจฺฉาเรตฺวา มนสา เยว อกํสุ ฯ เอวํ ทฺวาทสวสฺสานิ สทฺธึ อตฺถกถาย เตปิฏกํ รกฺขิตฺวา สาสนํ อนุคฺคเหสุ ฯ

ทฺวาทสวสฺเสสุ ปน อติกฺกนฺเตสุ ตํ ภยํ วูปสมิตฺวา ปุพฺเพ ชมฺพุทีปํ คจฺฉนฺตา สตฺต ภิกฺขุสตา อาคนฺตฺวา สีหฬทีเปกเทเส รามชนปเท มณฺฑลารามวิหารํ อาปชฺชึสุ ฯ เตปิ สฏฺฐิมตฺตา ภิกฺขู ตเมว วิหารํ คนฺตฺวา อญฺญมญฺญํ สมฺมนฺเตตฺวา สชฺฌายึสุ ฯ ตทา อญฺญมญฺญํ สเมนฺติ น วิรุชฺฌนฺติ ฯ คงฺโคทเกน วิย ยมุโนทกํ สํสนฺเทนฺติ ฯ เอวํ ปิฏกตฺตยํ มุขปาเฐเนว ธาเรตฺวา มหาเถรา ทุกฺกรกมฺมํ กโรนฺตีติ เวทิตพฺพํ ฯ

ยมฺปี ปริยตฺตึ เอกปทมตฺตมฺปี อวิรชฺฌิตฺวา ธาเรนฺติ ตำ ทุกฺกรกมฺมเมว ฯ สีหฬทีเป กิร ปุนพฺพสุกสฺส นาม กุฏุมฺพิกสฺส ปุตฺโต ติสฺสเถโร พุทฺธวจนำ อุคฺคณฺหิตฺวา อิมำ ชมฺพุทีปำ อาคนฺตฺวา โยนก-ธมฺมรกฺขิตเถรสฺส สนฺติเก พุทฺธวจนำ อุคฺคณฺหิตฺวา คจฺฉนฺโต นาวำ อภิรุหณติตฺเถ เอกสฺมึ ปเท อุปฺปนฺนกำ โข โยชนสตมคฺคำ นิวตฺติตฺวา อาจริยสฺส สนฺติกำ อาคจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค เอกสฺส กุฏุมฺพิกสฺส ปญฺหำ กเถสิ ฯ โส ปสีทิตฺวา สตสหสฺสคฺฆนกำ กมฺพลำ อทาสิ ฯ โสปิ ตมาหริตฺวา อาจริยสฺส อทาสิ ฯ เถโร วาสิยา โกฏเฏตฺวา นิสีทนฏฺฐาเน ปริภณฺฑำ กาเรสิ ฯ กิมตฺถายาติ ? ปจฺฉิมาย ชนตาย อนุคฺคหตฺถาย ฯ เอวำ กิรสฺส อโหสิ : อมฺหากำ คตมคฺคำ อาวชฺชิตฺวา อนาคเต สพฺรหฺมจาริโน ปฏิปตฺตึ ปูเรตพฺพำ มญฺญสฺสนฺตีติ ฯ ติสฺสเถโรปี อาจริยสฺส สนฺติเก กงฺขำ ฉินฺทิตฺวา สีหฬทีปเมว สกฏฺฐานำ อาคมาสีติ ฯ อิจฺเจวำ ปริยตฺตึ เอกปทมตฺตมฺปี อวิรชฺฌิตฺวา ธารณมฺปี ทุกฺกรกมฺมเมวาติ ทฏฺฐพฺพำ ฯ

ยมฺปี เยภุยฺเยน ปคุณำ น กโรนฺติ ตสฺส อนนฺตรธานตฺถาย อสมฺโมสตฺถาย อุคฺคหธารณาทิวเสน รกฺขณมฺปี กโรนฺติ ตำ ทุกฺกรกมฺมเมว ฯ สีหฬทีเปเยว กิร มหาภเย เอกสฺเสว ภิกฺขุโน มหานิทฺเทโส ปคุโณ อโหสิ ฯ อฏฺฐจตุนิกายิก-ติสฺสเถรสฺส อุปชฺฌาโย มหาติปิฏกเถโร นาม มหารกฺขิตเถรมาห : อาวุโส มหารกฺขิต อสุกสฺส สนฺติเก มหานิทฺเทสำ คณฺหาหีติ ฯ

ปาโต กิรายำ ภนฺเต น คณฺหามีติ ฯ คณฺหาวุโส อหำ เต สนฺติเก

นิสีทิสฺสามีติ ฯ สาธุ ภนฺเต ตุมฺเหสุ นิสินฺเนสุ คณฺหิสฺสามีติ ปฏฺฐเปตฺวา รตฺตินฺทิวํ นิรนฺตรํ ปริยาปุณนฺโต โอสานทิวเส เหฏฺฐา มญฺเจ อิตฺถึ ทิสฺวา ภนฺเต สุตํ เยว เม ปุพฺเพ : สจาหํ เอวํ ชาเนยฺยํ น อีทิสสฺส สนฺติเก ธมฺมํ ปริยาปุเณยฺยนฺติ อาห ฯ ตสฺส ปน สนฺติเก พหู มหาเถรา อุคฺคณฺหิตฺวา มหานิทฺเทสํ ปติฏฺฐาเปสุ ฯ

เอวํ ยํ เยภุยฺเยน ปคุณํ น กโรนฺติ ตสฺส อนนฺตรฺธานตฺถาย อสมฺโมสตฺถาย อุคฺคหธารณาทิวเสน รกฺขณมปี ทุกฺกรกมฺมเยวาติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

อิจฺเจวมฺภควโต ธรมานกาลโต ปภุติ จิรกาลํ ยถาวุตฺตมหาเถร ปรมฺปรา ปริยตฺตี มุขปาเฐเนว ธาเรสุ ฯ

อโห วต โปราณกานํ มหาเถรานํ สติปญฺญา สมาธิเวปุลฺลตาย หิ เต มุขปาเฐเนว ธาเรตุ สกฺกาติ ฯ มุขปาเฐเนว โปราณกเถรานํ ปริยตฺติธราณํ ปญฺจนวุตาธิกานิ จตุสตานิ อโหสิ ฯ ภควโต ปรินิพฺพานโต มหาวํส – สารตฺถสงฺคเหสุ อาคตนเยน ชินจกฺเก ปญฺญาสาธิเก จตุวสฺสสเต สมฺปตฺเต ตมฺพปณฺณิทีเป ราชูนมฏฺฐมโก สทฺธาติสฺสสฺส นาม รญฺโญ ปุตฺโต วฏฏคามณี นาม ราชา รชฺชํ ปตฺวา ฉวสฺสกาเล อนาคเต สตฺตา หีนสติปญฺญาสมาธิกา หุตฺวา น สกฺขิสฺสนฺติ มุขปาเฐน ธาเรตุนฺติ อุปปริกฺขิตฺวา ปุพฺเพ วุตฺเตหิ มหาเถเรหิ อนุปุพฺเพน อาคตา ปญฺจมตฺตา มหาเถรสตา วฏฏคามณิราชานํ นิสฺสาย ตมฺพปณฺณิทีเป ปเทเส มลยชนปเท อาโลกเลเน อฏฺฐกถาย สห ปิฏกตฺตยํ โปตฺถเก อาโรเปสุ ฯ ตญฺจ ยถาวุตฺตสงฺคีติโย อุปนิธาย จตุตฺถสงฺคีติเยว นามาติ เวทิตพฺพา ฯ

วุตฺตำ เจตำ สารตฺถทีปนิยำ นาม วินยฏีกายำ : จตุตฺถสงฺคีติสทิสา หิ โปตฺถกาโรหสงฺคีตีติ ฯ

สีหฬทีเป ปน วฏฏคามณิราชา มรมฺมรฏฺเฐ สิริเขตฺตนคเร เอโก นาม กุกฺกุฏสีราชา จ เอกกาเลน รชฺชำ กาเรสิ ฯ

อมรปุรมาปกสฺส รญฺโญ กาเล สีหฬทีปภิกฺขูหิ อิธ เปสิตสนฺเทสกถายมฺปน เตตฺตึสาธิกจตุวสฺสสเต สมฺปตฺเต โปตฺถการูฬฺหำ อกำสูติ อาคตำ ฯ

วุตฺตำ เหตำ ตตฺถ :

เตตฺตึสาธิกจตุวสฺสสตปริมาณกาลนฺติ ฯ

อิทำ สีหฬทีเป ยาว โปตฺถการูฬฺหา สาสนสฺส ปติฏฺฐานำ ฯ

อถาปรำ ชมฺพุทีเป สีหฬทีเป จ ภิกขู วิสุำ วิสุำ คณเวเสน ภิชฺชึสุ ยถา อโนตตฺตทหโต นิกฺขมนนทิยา คงฺคา–ยมุนาทิวเสน ภิชฺชนฺตีติ ฯ ตตฺถ ชมฺพุทีเป คณานำ ภิชฺชมานตำ อุปริเยว วกฺขาม ฯ สีหฬทีเป ปน คณานำ ภิชฺชมานตา เอวำ ทฏฺฐพฺพา ฯ

กถำ ? สีหฬทีเป สาสนสฺส ปติฏฺฐาปยมานกาลโต อฏฺฐารสาธิกวสฺสสเต สมฺปตฺเต วฏฏคามณิรญฺญา การาปิเต อภยคิริวิหาเร ปริวารขนฺธกำ ปาฐโต อตฺถโต จ วิปลฺลาสำ กตฺวา มหาวิหารวาสิคณโต ปุถุหุตฺวา เอโก คโณ ภิชฺชิ ฯ

โส อภยคิริวาสิคโณ นาม ธมฺมรุจิคโณติ จ ตสฺเสว นามำ ฯ

อภยคิริวาสิคณสฺส ภิชฺชมานโต เทฺวจตฺตาฬีสาธิกวสฺสสเต สมฺปตฺเต มหาเสเนน นาม รญฺญา การาปิเต เชตวนวิหาเร ภิกฺขู อุภโต วิภงฺคปาเฐ วิปริตวเสน อภิสงฺขริตฺวา อภยคิริวาสิคณโต วิสุำ เอโก คโณ อโหสิ ฯ

โส เชตวนวาสิคโณ นาม สาคลิยคโณติ จ ตสฺเสว นามํ ฯ

เชตวนวาสิคณสฺส ภิกฺขมานกาลโต เอกวสฺสาธิกานิ ติณฺณิ วสฺสสตานิ อุปริ กุรุนฺทวาสิโน โกลมฺพวาสิโน จ ภิกฺขู ภาคิเนยฺย–ทาธาปตึ นาม ราชานิ นิสฺสาย อุภโต วิภงฺค–ปริวารขนฺธกปาเฐ วิปริวตฺเตน อภิสงฺขริตฺวา ยถาวุตฺเตหิ ทฺวีหิ คเณหิ วิสุ หุตฺวา มหาวิหารวาสิคณุตฺตมิ ตุลยิตฺวา อุปจาเรตฺวา มหาวิหารนามิ คเหตฺวา เอโก คโณ ภิชฺชิ ฯ

เอวิ สีหพฺยีเป มหา–มหินฺทเถราทีนิ วิสภูเตน มหาวิหารวาสิคเณน สทฺธึ จตฺตาโร คณา ภิชฺชึสุ ฯ ตตฺถ มหาวิหารวาสิคโณเยว เอโก ธมฺมวาที อโหสิ ฯ เสสา ปน อธมฺมวาทิโน ฯ เต จ ปน อธมฺมวาทิโน คณา ภูตตฺถิ ปหาย อภูตตฺเถน ธมฺมิ อครุ กตฺวา จรึสูติ วจนโต สีหพฺยีเป อธมฺมวาทิโน ตโยปี อลชฺชิโน คณา ปริมณฺฑลสุปฏิจนฺนาทิสิกฺขาปทานิ อนาทิยิตฺวา วิจรึสุ ฯ ตโต ปฏฺฐาย สาสเน เอกจฺจานิ ภิกฺขูนิ นานปฺปการวเสน นิวาสนปารุฬาทีนิ ทิสฺสนฺตีติ เวทิตพฺพิ ฯ

อธมฺมวาทิคณานิ ภิชฺขมานกาลโต สตฺตวีสาธิกานิ ปญฺจวสตานิ วสฺสสหสฺสานญฺจ อุปริ สิริสงฺฆโพธิ นาม ราชา มหาวิหารคณสฺส ปกฺโข หุตฺวา อธมฺมวาทิโน ตโย คเณ นิคฺคณฺหิตฺวา ชินสาสนิ ปคฺคเหสิ ฯ โส จ สิริสงฺฆโพธิราชา อมฺหากิ มรมฺมรฏฺเฐ อริมทฺทนนคเร อนุรุทฺเธน นาม รญฺญา สมกาลวเสน รชฺชสมฺปตฺตึ อนุภวิ ฯ ตโต ปจฺฉา สีหพฺยีเป โวหารติสฺสสฺส นาม รญฺโญ กาเล กปิเลน นาม อมจฺเจน สทฺธึ มนฺเตตฺวา มหาวิหารวาสิโน ภิกฺขู นิสฺสาย อธมฺมวาทิคเณ นิคฺคณฺหิตฺวา ชินสาสนิ ปคฺคณฺหาสิ ฯ

ตโต ปจฺฉา จ โคธาภยสฺส นาม รญฺโญ กาเล อภยคิริวาสิโน ภิกฺขู ปรสมุทฺทํ ปพฺพาเชตฺวา มหาวิหารวาสิโน ภิกฺขู นิสฺสาย สาสนํ วิโสธยิ ฯ ตโต ปจฺฉาปิ โคธาภยรญฺโญ ปุตฺตภูตสฺส มหาเสนสฺส นาม รญฺโญ กาเล อภยคิริวาสีนํ ภิกฺขูนํ อพฺภนฺตเร สมฺมิตฺโต นาม เอโก ภิกฺขุ รญฺโญ ปธานาจริโย หุตฺวา มหา-มหินฺทเถราทีนํ อรหนฺตานํ นิวาสฏฺฐานภูตมฺ มหาวิหารารามํ วินสฺสิตุํ มหาเสนรญฺญา มนฺเตตฺวา อารภิ ฯ

ตทา นว วสฺสานิ มหาวิหาโร ภิกฺขุสุญฺโญ อโหสิ ฯ

อโห วต มหาเถรานํ มหิทฺธิกานํ นิวาสนฏฺฐานํ อลชฺชิโน ภิกฺขู วินสฺสาเปสุ สุวณฺณหํสานํ นิวาสนฏฺฐานํ กากา วิยาติ ฯ

เชตวนวาสีนญฺจ ภิกฺขูนมพฺภนฺตเร เอโก ติสฺโส นาม ภิกฺขุ เตเนว รญฺญา มนฺเตตฺวา มหาวิหาเร สีมํ สมูหนิ ฯ อเฉกตฺตา ปน เตสํ สีมาสมูหนกมฺมํ น สมฺปชฺชีติ ฯ

อโห วต ทุสฺสีลานํ ปาปกานํ กมฺมํ อจฺฉริยํ ฯ

เสยฺยถาปิ นาม สาขามิโค อปฺปคฺโฆ กาสิวตฺถํ มหคฺฆํ ภินฺทติ เอวเมว ภินฺทิตพฺพวตฺถุนา เภทกปุคฺคโล อติวิย ทูโร อโหสีติ ฯ

ภวนฺติ เจตฺถ :

ยถา สาขามิโค ปาโป อปฺปคฺโฆ เยว กาสิกํ
มหคฺฆํ กจฺฉฉินฺนํ ว มหุสฺสาหน ฉินฺทติ ฯ
เอวมธมฺมวาที ปาโป ธมฺมวาทิคณํ สุภํ
มหุสฺสาหน ภินฺทยิ อโห อจฺฉริโย อยํ

อารกา ทูรโต อาสุ ภินฺทิตพฺเพหิ เภทกา
ภูมิโต ว ภวคฺคนฺโต (?) อโห กมฺมํ อชานตนฺติ ฯ

อิจฺเจวมธมฺมวาทิคณานํ พลวตาย ธมฺมวาทิคโณ ปริหายติ ฯ ยถา หิ คิชฺฌสกุณสฺส ปกฺขวาเตน สุวณฺณหํสา ปกติยา ฐาตุ๋ น สกฺโกนฺติ เอวเมว อธมฺมวาทีนํ พลวตาย ธมฺมวาที ปริหายติ ฯ พฺยคฺฆวเน วิย สุวณฺณมิโค นิลียิตฺวา โคจรํ คณฺหาติ ยถารุจิวเสน ธมฺมํ จริตุ๋ โอกาสํ น ลภิ ฯ

สีหพฺยีเป สาสนสฺส ปติฏฺฐานโต ทฺวิสตฺตสตาธิกานํ จตุสตานํ วสฺสสหสฺสานญฺจ อุปริ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ปรินิพฺพานโต อฏฺฐสตฺตตาธิกานํ วสฺสสหสฺสานํ[1] อุปริ มหาราชา นาม ภูปาโล รชฺชํ กาเรสิ ฯ โส ปน ราชา อุทุมฺพรคิริวาสิ ฯ กสฺสปเถรปมุขา มหาวิหารวาสิโน ภิกฺขู ตเมว ราชานํ นิสฺสาย สาสเน มลํ วิโสเธตุ๋ ฯ ยถา เหรญฺญิโก หิรญฺเญ มลนฺติ มหาวิหารวาสิคณโต อญฺเญ อธมฺมวาทิโน อุปฺปพฺพาเชตฺวา วิโสเธสุ๋ ฯ โส จ มหาราชา อมฺหากํ มรมฺมรฏฺเฐ อริมทฺทนนคเร นรปติ จญ-ญา-สู-นา นาม รญฺญา สมกาลวเสน รชฺชํ กาเรสีติ เวทิตพฺโพ ฯ

ตโต ปจฺฉาปี วิชยพาหุราชานํ ปรกฺกมพาหุราชานญฺจ นิสฺสาย มหาวิหารวาสิโน ภิกฺขู สาสนํ ปริสุทฺธํ อกํสุ ฯ อธมฺมวาทิโน สพฺเพปี อุปฺปพฺพาเชตฺวา มหาวิหารวาสิคโณเยว เอโก ปติฏฺฐหิ ฯ ยถา อพฺภาทิ-อุปกิเลสมเลหิ วิมุตฺโต นิสานาโถติ ฯ

สิริสงฺฆโพธิราชา โวหาริก-ติสฺสราชา โคธาภยราชาติ เอเต ราชาโน สาสนํ วิโสเธนฺตาปี สพฺเพน สพฺพํ อธมฺมวาทิคณานํ อวินสฺสนโต สาสนํ

---

๑. อฏฺฐสตฺตตาธิกานํ สตฺตสตานํ วสฺสสหสฺสานนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ

ปริสุทฺธํ น ตาว อโหสิ ฯ สิริสงฺฆโพธิมหารญฺโญ วิชยพาหุรญฺโญ ปรกฺกมพาหุรญฺโญติ เอเตสเยว ราชูนํ กาเล สพฺเพน สพฺพํ อธมฺมวาทีนํ วินสฺสนโต สาสนํ ปริสุทฺธํ อโหสิ ฯ ตทา ปน อธมฺมวาทิโน สีสมฺปี อฏฺฐหิตุ์ น สกฺกา ยถา อรุณุคฺคมเน โกสิยาติ ฯ อปรภาเค ปน จิรํ กาลมติกฺกนฺเต มิจฺฉาทิฏฺฐิกานํ วิชาติยานมฺภเยน ลงฺกาทีเป สาสนํ โอสกฺกิตฺวา คณปูรณมตฺตสฺสปี ภิกฺขุสงฺฆสฺส อวิชฺชมานตาย มหาวิชยพาหุรญฺโญ กาเล รามญฺญเทสโต สงฺฆ อาเนตฺวา สาสนํ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ ตโต ปจฺฉา จ วิมลธมฺมสุริยสฺส นาม รญฺโญ กาเล รกฺขงฺคปุรรฏฺฐโต สงฺฆ อาเนตฺวา สาสนํ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ ตโต ปจฺฉา จ วิมลสฺส นาม รญฺโญ กาเล ตโต เยว สงฺฆ อาเนตฺวา สาสนํ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ

ตโต ปจฺฉา จ กิตฺติสิริราชสีหสฺส นาม รญฺโญ กาเล สิยามรฏฺฐโต สงฺฆ อาเนตฺวา ตเถว อกาสีติ ฯ

อยํ สีหพฺยิเป สาสนํ โอสกฺกนกถา ฯ

ตโต ปจฺฉา ชินสาสเน นวฺตาธิเก อฏฺฐวสฺสสเต สมฺปตฺเต พุทฺธทาสสฺส นาม รญฺโญ กาเล เอโก ธมฺมกถิกเถโร ฐเปตฺวา วินยปิฏกมภิธมฺมปิฏกญฺจ อวเสสํ สุตฺตนฺตปิฏกํ สีหฬภาสาย ปริวตฺติตฺวา อภิสงฺขริตฺวา ฐเปสิ ฯ ตญฺจ การณํ จูลวํเส วุตฺตํ ฯ

ตสฺส กิร พุทฺธทาสสฺส รญฺโญ ปุตฺตา อสีติมตฺตา อสีติมหาสาวกานํ นาเมเนว โวหาริตาเหสุ ฯ

เตสุ ปุตฺเตสุ สาริปุตฺตเถรสฺส นาเมน โวหาริโต เอโก อุปติสฺโส นาม ราชกุมาโร ปิตริ เทวํ คเต เทวจตฺตาฬีสวสฺสานิ รชฺชํ การเรสิ ฯ

ตโต ปจฺฉา กนิฏฺโฐ มหานาโม นาม ราชกุมาโร ทฺวาสีติ วสฺสานิ[๑] รชฺชํ กาเรสิ ฯ ตสฺส รญฺโญ กาเล ชินจกฺเก เตตฺตึสาธิกนวุติ วสฺเส[๒] สีหพฺยีเป ฉสฏฺฐิมตฺตานํ ราชูนํ ปูรณกาเล พุทฺธโฆสโส นาม เถโร สีหพฺยีปํ คนฺตฺวา สีหฬภาสาย ลิขิเต อฏฺฐกถาคนฺเถ มาคธภาสาย ปริวตฺติตฺวา ลิขิ ฯ โส ปน มหานามราชา อมฺหากํ มรมฺมรฏฺเฐ สิริปจฺจยนคเร ส-ง-ล-นา-โกฺร-นา นามเกน รญฺญา สมกาโล หุตฺวา รชฺชํ กาเรสิ ฯ ปริตฺตนิทาเน ปน พฺรู-มํ-ติ นามเกน รญฺญา สมกาโล หุตฺวา รชฺชํ กาเรสีติ วุตฺตํ ฯ

ตํ น ยุชฺชติเยว ฯ

สีหพฺยีเป ปน กิตฺติสิริเมโฆ นาม ราชา หุตฺวา นวเม วสฺเส ตสฺมึเยว ทีเป ราชูนํ ทฺวาสฏฺฐิมตฺต[๓]านํ ปูรณกาเล ชินจกฺเก ตึสาธิเก อฏฺฐสตวสฺเส ชมฺพุทีเป กาลิงฺคปุรโต กุหสีวสฺส นาม รญฺโญ ชามาตา ทนฺตกุมาโร เหมามลนฺนาม ราชธีตรํ คเหตฺวา ทาฐาธาตุ์ เถเนตฺวา นาวาย ตริตฺวา สีหพฺยีปํ อคมาสิ ฯ ชินจกฺเก ตึสาธิกทฺวิวสฺสสเต เชฏฺฐติสฺสราชา นว วสฺสานิ รชฺชํ กาเรสิ พุทฺธทาสราชา เอกูนวีสติวสฺสานิ อุปติสฺสราชา จ ทฺวิจตฺตาฬีสวสฺสานิ มหานามราชา ทฺวาวีสติวสฺสานีติ สพฺพานิ สมฺปิณฺฑิตฺวา ชินสาสนํ ทฺวตฺตึสาธิกนววสฺสสตปฺปมาณํ โหติ ฯ ตสฺมิญฺจ กาเล ยทา ทฺวีหิ วสฺเสหิ อูนํ อโหสิ ตทา มหานามรญฺโญ กาเล ตึสาธิกนววสฺสสตมตฺเต สาสเน พุทฺธโฆสโส นาม เถโร ลงฺกาทีปํ อคมาสิ ฯ

---

๑. ทฺวาวีสติ วสฺสานีติ ภวิตพฺพํ ฯ
๒. เตปณฺณาสาธิกนววสฺสสเตติ ภวิตพฺพํ ฯ
๓. ทฺวาสตฺตติมตฺตานนฺติ ภวิตพฺพํ ฯ

อมรปุรมาปกสฺส รญฺโญ กาเล สีหฬทีปเกหิ ภิกฺขูหิ เปสิตสนฺเทส-ปณฺเณ ปน ฉปญฺญาสาธิกนววสฺสสตาติกฺกนฺเตสูติ วุตฺตํ ฯ

เอวํ เอตฺถ ฐตฺวา พุทฺธโฆสเถรสฺส อตฺถุปฺปตฺตึ สงฺเขปมตฺตํ วกฺขามิ ฯ กถํ ?

สีหฬภาสกฺขเรหิ ปริวตฺติตํ ปริยตฺติสาสนํ มาคธภาสกฺขเรน โก นาม ปุคฺคโล ปริวตฺติตุ์ สกฺขิสฺสตีติ มหาเถรา นิมนฺตยิตฺวา ตาวตึสภวนํ คนฺตฺวา โฆสํ นาม เทวปุตฺตํ ทิสฺวา สทฺธึ สกฺเกน เทวานมินฺเทน ตํ ยาจิตฺวา โพธิรุกฺขสมีเป โฆสคาเม เกสสฺส นาม พฺราหฺมณสฺส เกสิยา นาม พฺราหฺมณิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหาเปสุ ฯ

ชาตถ โภนฺโต ปี่วถ โภนฺโตติ อาทิ พฺราหฺมณานํ อญฺญมญฺญํ โฆสกาเล วิชายนตฺตา โฆโสติ นามํ อกาสิ ฯ สตฺตวสฺสิกกาเล โส ติณฺณํ เวทานํ ปารคู อโหสิ ฯ อถ โข เอเกน อรหนฺเตน สทฺธึ เวทกถํ สลฺลปนฺโต ตํ กถํ นิฏฺฐาเปตฺวา กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา อวฺยากตา ธมฺมาติ อาทินา ปรมตฺถํ เวทํ นาม พุทฺธมนฺตํ ปุจฺฉิ ฯ ตทา โส ตํ สุตฺวา อุคฺคณฺหิตุกาโม หุตฺวา ตสฺส อรหนฺตสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา เทวสิกํ เทวสิกํ ปี่ฎกตฺตยํ สฏฺฐิมตฺเตหิ ปทสหสฺเสหิ สชฺฌายํ อกาสิ ฯ วาจุคฺคตํ อกาสิ ฯ เอกมาเสเนว ติณฺณํ ปี่ฎกานํ ปารคู อโหสิ ฯ ตโต ปจฺฉา รโห เอกโกว นิสินฺนสฺส เอตทโหสิ: พุทฺธภาสิเต ปี่ฎกตฺตเย มม วา ปญฺญา อธิกา อุทาหุ อุปชฺฌายสฺส วาติ ฯ ตํ การณํ ญตฺวา อุปชฺฌาจริโย นิคฺคหํ กตฺวา อวทิ ฯ โส สํเวคปตฺโต หุตฺวา ขมาเปตุ์ วนฺทิ ฯ อุปชฺฌาจริโย ตฺวํ อาวุโส สีหฬทีปึ คนฺตฺวา ปี่ฎกตฺตยํ สีหฬภาสกฺขเรน ลิขิตฺวา มาคธภาสกฺขเรน ลิขาหิ เอวํ สติ อหํ ขมิสฺสามีติ อาห ฯ พุทฺธโฆโส จ

ปีตรำ มิจฺฉาทิฏฺฐิภาวโต โมเจตฺวา อาจริยสฺส วจนำ สิรสา ปฏิคฺคเหตฺวา ปีฏกตฺตยำ ลิขิตุำ สีหฬทีปำ นาวาย อคมาสิ ฯ

ตทา สมุทฺทมชฺเฌ ตีหิ ทิวเสหิ ตรนฺโต พุทฺธทตฺตเถโร จ สีหฬทีปโต นาวาย อาคจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค เทวานำ อานุภาเวน อณฺณมณฺฑำ ปสฺสิตฺวา การณำ ปุจฺฉิตฺวา ชานิตฺวา จ พุทฺธทตฺตเถโร เอวมาห:

มยา อาวุโส กโต ชินาลงฺกาโร อปฺปสาโรติ มญฺญิตฺวา ปีฏกตฺตยำ ปริวตฺติตุำ ลิขิตุำ โอกาสำ นาทำสุ ฯ ตุวำ ปน ปีฏกตฺตยำ สำวณฺเณหีติ วตฺวา อตฺตโน สกฺเกน เทวานำ อินฺเทน ทินฺนำ หรีฏกีผลำ อโยมยเลขน-ทณฺฑำ นิสีตสิลญฺจ พุทฺธโฆสเถรสฺส อทาสิ ฯ

เอวำ เตสำ ทฺวินฺนำ เถรานำ อณฺณมณฺฑำ สลฺลปนฺตานำเยว เทวนาวา สยำเอว อปเนตฺวา คจฺฉึสุ ฯ พุทฺธโฆสเถโร จ สีหฬทีปำ ปตฺวา ปธมำ สำฆปาลเถรำ ปสฺสิตฺวา: ปีฏกตฺตยำ มาคธภาสกฺขเรน ปริวตฺเตตุำ อาคโตมฺหีติ การณำ อาโรเจตฺวา สีหฬภิกฺขู จ สีเล ปติฏฺฐายาติ อาทิคาถำ นิยฺยาเทตฺวา อิมิสฺสา คาถาย อตฺถำ ปีฏกตฺตยำ อาโลเลตฺวา สำวณฺเณหีติ อยฺโยเชสุำ ฯ

ตสฺมึเยว ทิวเส สายณฺหกาลโต ปฏฺฐาย ยถาวุตฺตคาถำ ปมุขำ กตฺวา วิสุทฺธิมคฺคำ อกาสิ ฯ กตฺวา ตำ กมฺมำ นิปฺผาเทตฺวา ตสฺส ญาณปภาวำ วิมฺเสตุกาโม เทวานำ อินฺโท ตญฺจ คนฺถำ อนฺตรธาเปสิ ฯ ปุนาปี เถโร อกาสิ ฯ ตเถว เทวานมินฺโท อนฺตรธาเปสิ ฯ ปุนาปี เถโร อกาสิ ฯ เอวำ ติกฺขตฺตุำ การาเปตฺวา ปุพฺพคนฺเถปี ทสฺเสสิ ติณฺณมฺปี คนฺถานำ อณฺณมณฺฑำ เอกปทมตฺเตนปี วิเสสตา นตฺถิ ฯ สำฆปาลเถโร จ ตำ อาราธยิตฺวา ปีฏกตฺตยำ นิยฺยาเทสิ ฯ เอวำ วิสุทฺธิมคฺเค

สัฆปาลเถรสฺส อายาจนำ อารพฺภ วิสุทฺธิมคฺโค กโตติ อาคตำ ฯ

พุทฺธโฆสุปฺปตฺติกถายมฺปน สังฆราชเถรสฺส อายาจนำ อารพฺภาติ อาคตำ ฯ

อยำ พุทฺธโฆสุปฺปตฺติกถายำ อาคตนเยน ทสฺสิตพุทฺธโฆสุปฺปตฺติกถาสงฺเขโป ฯ

จูฬวำเส ปเนวำ อาคโต ฯ พุทฺธโฆสเถโร นาม มหาโพธิรุกฺขสมีเป เอกสฺมึ พฺราหฺมณคาเม วิชาโต ติณฺณมฺปี เวทานำ ปารคู อโหสิ ฯ เตสุ เตสุ วาเทสุ จ อติเฉโก ฯ โส อญฺเญหิ จ สทฺธึ ปุจฺฉาวฺยากรณกมฺมำ กตฺตุกาโม ชมฺพุทีปตเล อาหิณฺฑนฺโต เอกำ วิหารำ ปตฺวา ตสฺมึ วา อาคนฺตุกภาเวน นิสีทิ ฯ ตสฺมิญฺจ วิหาเร เรวโต นาม เถโร วสิ ฯ เตน เถเรน สทฺธึ สลฺลปนฺโต โส พฺราหฺมณมาณโว ตีสุ เวเทสุ อาโลเลตฺวา ปญฺหำ ปุจฺฉิ ฯ ปุจฺฉิตำ ปุจฺฉิตำ เถโร วฺยากาสิ ฯ เถรสฺส ปน ปุจฺฉิตำ ปญฺหำ มาณโว น สกฺกา วฺยากาตุำ ฯ อถ มาณโว ปุจฺฉิโก นามายมฺภนฺเต มนฺโตติ ฯ พุทฺธมนฺโต นามายนฺติ วุตฺเต อุคฺคณฺหิตุกาโม หุตฺวา เถรสฺส สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ปิฏกตฺตยำ อุคฺคณฺหิ ฯ อจิเรเนว ติณฺณมฺปี ปิฏกานำ ปารคู อโหสิ ฯ พุทฺธสฺเสว โฆโส ยสฺส อตฺถีติ พุทฺธโฆโสติ นาเมน ปากโฏ อโหสิ ฯ พุทฺธโฆโส จ อายสฺมโต เรวตสฺส สนฺติเก นิสีทนฺโต ญาโณทยำ นาม คนฺถำ อตฺถสาลินิญฺจ คนฺถำ อกาสิ ฯ ตโต ปจฺฉา ปริตฺตฏฺฐกถำ กตฺตุกาโม หุตฺวา อารภิ ฯ ตทา อาจริโย เอวำ อาห:

ชมฺพุทีเป ปน อาวุโส ปาลิมตฺเตเยว อตฺถิ อฏฺฐกถา ปน นตฺถิ ฯ อาจริยวาโท จ ภินฺโน หุตฺวา อตฺถิ ฯ เตเนว มหามหินฺท-

เถเรน อานีตา อฏฺกถา ตีสุ จ สงฺคีตีสุ อารูฬฺหา ปาลิโย สารีปุตฺต-เถราทีหิ เทสิโต กถามคฺโค สีหฬทีเป อตฺถิ ฯ

ตฺวํ คนฺตฺวา มาคธภาสกฺขเรน ลิกฺขาหีติ อุยฺโยชิยมาโน พุทฺธโฆสเถโร สีหฬทีปํ คนฺตฺวา อนุราธปุเร มหาวิหารํ ปวิสิตฺวา สงฺฆปาลเถรสฺส สนฺติเก สทฺธึ สีหฬฏฺฐกถาย เถรวาเท สุตฺวา อฏฺฐกถํ กริสฺสามีติ อาโรเจสิ ฯ สีหฬภิกฺขู จ ปุพฺเพ วุตฺตนเยเนว สีเล ปติฏฺฐายาติอาทิคาถํ นิยฺยาเทสุ ฯ พุทฺธโฆโส จ สทฺธึ อฏฺฐกถาย ปีฏกตฺตยํ สงฺขิปีตฺวา วิสุทฺธิมคฺคํ อกาสิ ฯ

ปุพฺเพ วุตฺตนเยเนว สกฺโก อนฺตรธาเปตฺวา ติกฺขตฺตุ การาเปสิ ฯ สงฺฆปาลเถโรปี อาราธยิตฺวา ปีฏกตฺตยํ นิยฺยาเทสีติ ฯ

กิญฺจาปี นานาคนฺเธสุ นานากาเรหิ พุทฺธโฆสุปฺปตฺติ อาคตา ฯ ตถาปี พุทฺธโฆสเถรสฺส สีหฬทีปํ คนฺตฺวา ปีฏกตฺตยสฺส ลิกฺขนํ อฏฺฐกถานญฺจ กรณเมว ปมาณนฺติ มโนกิสิฏฺฐํ น อุปฺปาเทตพฺพนฺติ พุทฺธโฆสเถโร ปีฏกตฺตยํ ลิกฺขิตฺวา ชมฺพุทีปํ ปจฺจาคมาสิ ฯ

อิจฺเจวมฺปาลิภาสาย ปริยตฺตึ ปริวตฺติตฺวา ปจฺฉา อาจริยปรมฺปร-สิสฺสานุสิสฺสวเสหิ สีหฬทีเป ชินจกฺกํ มชฺฌนฺติกสมาลี วิย อติทิปฺปติ ฯ อเนกโกฏิปมาเณหิ โสตาปนฺน-สกทาคามิ-อนาคามิ-อรหนฺเตหิ ลงฺกาทีปํ อติโสภติ สพฺพปาพิผุลฺเลน ติโยชนกปาริจฺฉตฺตกรุกฺเขน ตาวตึสภวนํ วิย สหปตฺตปทุมาทีหิ มหาโปกฺขรณี วิย เตสุ เตสุ ฐาเนสุ มคฺคมหามคฺค อาปานฆรทฺวารติตฺถวนปพฺพตคุหามนฺทิรวิหารสาลาทีสุ อลทฺธมคฺคผลฏฺฐานนาม กิญฺจิ นตฺถิ โถกํ อาคเมตฺวา ปีณฺฑาย ติฏฺฐมานปเทเสปี มคฺคผลานิ ลภึสุเยว ฯ มคฺคผลานิ สจฺฉิกโรนฺตานํ ปุคฺคลานํ พาหุลฺลตาย อยํ ปุถุชฺชโน อยํ ปุถุชฺชโน อยํ ปุถุชฺชโนติ องฺคุลึ ปสาเรตฺวา ทสฺเสตพฺโพ

โหติ ฯ เอกสฺมึ กาเล สีหฬทีเป ปุถุชฺชนภิกฺขุ นาม นตฺถิ ฯ

ตถา หิ วุตฺตํ วิภงฺคฏฺฐกถายํ:

เอกวารํ ปุถุชฺชนภิกฺขุ นาม นตฺถีติ ฯ

อภิญฺญาลาภีนํ กิร มหิทฺธิกานํ คมนาคมนวเสน สุริโยภาสมลภิตฺวา ธญฺญโกฏฺฐกา มาตุคามา ธญฺญํ โกฏฺเฏตุํ โอกาสํ น ลภึสุ ฯ เทวโลกโต สุมนสามเณโร ทกฺขิณกฺขกํ สีหฬทีปํ อาเนตฺวา ตสฺส ปาฏิหาริยํ ทสฺสนวเสน อุทกพินฺทูหิ ติโยชนสตํ สกลมฺปิ ลงฺกาทีปํ วฺยาเปตฺวา ภควตา ปริภุตฺต-เจติยงฺคณํ วิย หุตฺวา นาวาย คจฺฉนฺตา มหาสมุทฺเท อุทกโต นาลิ-เกรมตฺตมฺปิ ทิสฺวา สกล–ลงฺกาทีปํ ปูเชนฺติ ฯ มหา–มหินฺทเถรสฺส สนฺติเก อริฏฺฐตฺเถเรน สทฺธึ ปญฺจมตฺตา ภิกฺขุสตา ปฐมนฺตาว วินยปิฏกํ อุคฺคณฺหึสูติ ฯ อิเมหิ การเณหิ ลงฺกาทีปํ ชินจกฺกสฺส ปติฏฺฐานํ หุตฺวา วรทีปนฺติ นามํ ปฏิลภิ ฯ สีหฬทีเปเยว ปิฏกตฺตยํ โปตฺถการูฬฺหวเสน ปติฏฺฐาเปตฺวา ตโต ปจฺฉา โจรนาคสฺส นาม รญฺโญ กาเล สกล–ลงฺกาทีปํ ทุพฺภิกฺขภเยน ปีเฬตฺวา ปิฏกตฺตยํ ธาเรนฺตา ภิกฺขู ชมฺพุทีปํ อาคมึสุ ฯ

อนาคนฺตฺวา ตตฺเถว ฐิตาปิ ภิกฺขู ฉาตกภเยน ปีเฬตฺวา อุทรปฏลํ พนฺธิตฺวา กุจฺฉึ วาลุการาสิมฺหิ ฐเปตฺวา ปิฏกตฺตยํ ธาเรสุ ฯ กุฏกณฺณ-ติสฺสสฺส รญฺโญ กาเลเยว ทุพฺภิกฺขภยํ วูปสมิตฺวา ชมฺพุทีปโต ภิกฺขู ปุน คนฺตฺวา สีหฬทีเปหิ ฐิเตหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ มหาวิหาเร ปิฏกตฺตยํ อวิโรธาเปตฺวา สมสมํ กตฺวา ฐเปสุ ฯ ฐาเปตฺวา จ ปน สีหฬทีเปเยว สุฏฺฐุ ธาเรสุ ฯ

ตตฺเถว อฏฺฐกถาโย พุทฺธโฆสเถโร มาคธภาสาย ปริวตฺเตตฺวา

วิรจิ ฯ ปจฺฉา จ เยภุยฺเยน ตตฺเถว อฏฺฐกถา – ฏีกา – อนุมธุลกฺขณ-คณฺฐิคนฺถนฺตรานิ อกำสุ ฯ

ปุน สาสนำ นเภ รวินฺทุว ปากฏนฺติ ฯ ตตฺถ พุทฺธวำสฏฺฐกถำ พุทฺธทตฺตเถโร อกาสิ ฯ อิติวุตฺโตทาน–จริยาปิฎก–เถร–เถรี–วิมานวตฺถุ–เปตวตฺถุ–เนตฺติอฏฺฐกถาโย อาจริย-ธมฺมปาลเถโร อกาสิ ฯ โส จ อาจริย–ธมฺมปาลเถโร สีหฬทีปสฺส สมีเป ทมิฬรฏฺเฐ ปทรติตฺถมฺหิ นิวาสิตตฺตา สีหฬทีเปเยว สำคเหตฺวา วตฺตพฺโพ ฯ

ปฏิสมฺภิทามคฺคฏฺฐกถำ มหานาโม นาม เถโร อกาสิ ฯ มหา-นิทฺเทสฏฺฐกถำ อุปเสโน นาม เถโร อกาสิ ฯ อภิธมฺมฏีกมฺปน อานนฺทเถโร อกาสิ ฯ สา จ สพฺพาสำ ฏีกานำ อาทิภูตตฺตา มูลฏีกาติ ปากฏา ฯ

วิสุทฺธิมคฺคสฺส มหาฏีกำ, ทีฆนิกายฏฺฐกถาย ฏีกำ, มชฺฌิมนิกายฏฺฐ-กถาย ฏีกำ, สำยุตฺตนิกายฏฺฐกถาย ฏีกำ จาติ อิมาโย อาจริย–ธมฺมปาลเถโร อกาสิ ฯ

สารตฺถทีปนี นาม วินยฏีกำ องฺคุตฺตรนิกายฏีกญฺจ ปรกฺกม–พาหุ-รญฺญา ยาจิโต สารีปุตฺตเถโร อกาสิ ฯ วิมติวิโนทนี นาม วินยฏีกำ ทมิฬรฏฺฐวาสี กสฺสปเถโร อกาสิ ฯ

อนุฏีกำ ปน อาจริย-ธมฺมปาลเถโร ฯ สา จ มูลฏีกาย อนุตฺตา-นตฺถานิ อุตฺตานานิ กตฺวา สำวณฺณิตตฺตา อนุฏีกาติ วุจฺจติ ฯ

วิสุทฺธิมคฺคสฺส จูฬฏีกำ มธุทีปนิญฺจ อญฺญตรา เถรา อกำสุ ฯ

สา จ มูลฏีกาย อตฺถาวเสสานิ จ อนุตฺตานตฺถานิ อุตฺตานานิ จ กตฺวา มูลฏีกาย สทฺธึ สำสนฺทิตฺวา กตตฺตา มธุรสตฺตา จ มธุทีปนีติ วุจฺจติ ฯ

โมหวิจฺเฉทนิมฺปน ลกฺขณคนฺถํ กสฺสปเถโร อกาสิ ฯ

อภิธมฺมาวตารมฺปน รูปารูปวิภาคํ วินยวินิจฺฉยญฺจ พุทฺธทตฺตเถโร, วินยสงฺคหํ สาริปุตฺตเถโร, ขุทฺทสิกฺขํ ธมฺมสิริเถโร, ปรมตฺถวินิจฺฉยํ นามรูปปริจฺเฉทํ อภิธมฺมตฺถสงฺคหญฺจ อนุรุทฺธเถโร, สจฺจสงฺเขปํ ธมฺมปาลเถโร, เขมํ เขมเถโร, เต จ สงฺเขปโต สงฺวณฺณิตตฺตา สุเขน จ ลกฺขณิยตฺตา ลกฺขณคนฺถา ติ วุจฺจติ ฯ

เตสุ ปน สงฺวณฺณนาสุ อภิธมฺมตฺถสงฺคหสฺส โปราณฏีกํ นว-วิมลพุทฺธิเถโร อกาสิ, สจฺจสงฺเขป-นามรูปปริจฺเฉท-เขมา-อภิธมฺมาวตารานํ โปราณฏีกํ วาจิสฺสร-มหาสามิเถโร, ปรมตฺถวินิจฺฉยสฺส โปราณฏีกํ มหาโพธิเถโร ฯ

อภิธมฺมตฺถสงฺคหาภิธมฺมาวตาราภินวฏีกาโย สุมงฺคลสามิเถโร, สจฺจสงฺเขปาภินวฏีกํ อรณฺญวาสีเถโร ฯ นามรูปปริจฺเฉทาภินวฏีกํ มหาสามิเถโร, ปรมตฺถวินิจฺฉยาภินวฏีกํ อณฺณตรเถโร, วินยวินิจฺฉยฏีกํ เรวตเถโร, ขุทฺทสิกฺขาย ปุราณฏีกํ มหายสเถโร, ตายเยว อภินวฏีกํ สงฺฆรกฺขิตเถโรติ ฯ

วชิรพุทฺธึ นาม วินยคณฺฐิปกตฺตุ วชิรพุทฺธิเถโร ฯ จูฬคณฺฐิ-มชฺฌิมคณฺฐิ-มหาคณฺฐึ จ สีหฬทีปวาสิโน เถรา ฯ เต จ ปกรเณ อสงฺวณฺเณตฺวา อนุตฺตานฏฺฐาเนเยว สงฺวณฺณิตตฺตา คณฺฐปกตฺถา วุจฺจติ ฯ

อภิธานปทีปิกา ปน มหา-โมคฺคลฺลานเถโร, อตฺถวฺยาขฺยานํ จูฬพุทฺธเถโร, วุตฺโตทยํ สงฺฆนนฺทจินฺตนาสุโพธาลงฺการญฺจ สงฺฆรกฺขิตเถโร, ฯ

วฺยากรณา โมคฺคลฺลานเถโร, มหาวงฺสา, จูฬวงฺสา, ทีปวงฺสา, ถูปวงฺสา, โพธิวงฺสา, ธาตุวงฺสา จ สีหฬทีปวาสิโน เถรา ฯ

ทาฐาธาตุวสมฺปน ธมฺมกิตฺติเถโร อกาสิ ฯ

เอเต จ ปาลิมุตฺตกวเสน วุตฺตตฺตา คนฺถนฺตราติ วุจฺจนฺติ ฯ

อิจฺเจวํ พุทฺธโฆสาทโย เถรวารา ยถาพลํ ยถาสตฺติ ปริยตฺติ-สาสนมุปตฺถมฺเภตฺวา พหูหิ มูเลหิ พหูหิ สาขาหิ พหูหิ จ วิฏเปหิ อุปตฺถมฺภิยมาโน เวปุลฺลมาปชฺชมาโน มหานิโครธรุกฺโข วิย ถิรํ หุตฺวา จิรกาลํ ติฏฺฐตีติ เวทิตพฺพํ ฯ

อิทํ สีหฬทีเป โปตฺถการูฬฺหโต ปจฺฉา สาสนสฺส ปติฏฺฐานํ

เอเตปี จ มหาเถรา ยถาสตฺติ ยถาพลํ
อฏฺฐกถาทโย กตฺวา มจฺจุมุขํ อุปาคมุ ฯ
เสยฺยถาปี จ โลกสฺมึ โอภาสิตฺวาน จนฺทิมา
อาวหิตฺวาน สตฺตานํ หิตมตฺถํ ว คจฺฉติ ฯ
เอวเมว มหาเถรา ญาโณภาเสหิ ภาสิย
อาวหิตฺวาน สตฺตานํ หิตํ มจฺจุ อุปาคมุนฺติ ฯ

อิติ สาสนวํเส สีหฬทีปกสาสนวสกถามคฺโค นาม ฯ

ทุติโย ปริจฺเฉโท ฯ

อิทานิ ยถาธปีตมาติกาวเสน สุวณฺณภูมิรฏฺเฐ สาสนวสกถามคฺคสฺส วตฺตุ โอกาโส อนุปฺปตฺโต ตสฺมา สุวณฺณภูมิรฏฺฐสาสนวสกถามคฺคํ อารภิสฺสามิ ฯ

ตตฺถ สุวณฺณภูมีติ ตีสุ รามญฺญรฏฺเฐสุ เอกสฺส นามํ ฯ ตีณิ หิ รามญฺญรฏฺฐานิ โหนฺติ หสาวติ - มุตฺติม -- สุวณฺณภูมิวเสน ฯ เอกเทเสน สพฺพมฺปี รามญฺญรฏฺฐํ คเหตพฺพํ ฯ ตตฺถ ปน อุกฺกาปชนปเท ตผุสฺส--ภลฺลิเก อาที กตฺวา ภควโต อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา สตฺตสตฺตาเหสุ อติกฺกนฺเตสุเยว

อาสาฬฺหิมาสฺส ชุณฺหปกฺขปญฺจมทิวสโต ปฏฺฐาย รามญฺญรฏฺเฐ สาสนํ ปติฏฺฐหิ ฯ

อิทำ รามญฺญรฏฺเฐ ปฐมำ สาสนสฺส ปติฏฺฐานำ ฯ

ภควโต อภิสมฺพุทฺธกาลโต ปุพฺเพเยว อปรนฺตกรฏฺเฐ สุภินฺนนคเร ติสฺสรญฺโญ กาเล เอกสฺส อมจฺจสฺส ติสฺโส ชโยจาติ เทฺว ปุตฺตา อเหสุ ฯ เต คิหิภาเว สำเวคำ ลภิตฺวา มหาสมุทฺทสฺส สมีเป คชฺชคิริมฺหิ นาม ปพฺพเต อิสิปพฺพชฺชำ ปพฺพชิตฺวา นิสีทึสุ ฯ ตทา นาคิยา วิชฺชาธโร สนฺถวำ กตฺวา เทฺว อณฺฑานิ วิชายิตฺวา สา นาคี ลชฺชาย ตานิ วิชหิตฺวา คจฺฉิ ฯ

ตทา เชฏฺโฐ ติสฺสกุมาโร ตานิ ลภิตฺวา กนิฏฺเฐน สทฺธึ วิภชิตฺวา เอกำ เอกสฺส สนฺติเก ฐเปสิ ฯ กาเล อติกฺกนฺเต เตหิ อณฺเฑหิ เทฺว มนุสฺสา วิชายึสุ ฯ เต[1] ทสวสฺสวเย สมฺปตฺเต กนิฏฺฐสฺส อณฺฑโต วิชายเต ทหโร กาลำ กตฺวา มชฺฌิมเทเส มิถิลานคเร ควมฺปติ นาม กุมาโร หุตฺวา อุปฺปชฺชิ ฯ โส สตฺตวสฺสิกกาเล พุทฺธสฺส ภควโต สนฺติเก นิยฺยาเทตฺวา ปพฺพาเชตฺวา อจิเรเนว อรหา อโหสิ ฯ เชฏฺฐสฺส ปน อณฺฑโต วิชายเน ทหโร ทฺวาทสวสฺสิกกาเล สกฺโก เทวานมินฺโท อาคนฺตฺวา รามญฺญรฏฺเฐ สุธมฺมปุรำ นาม นครำ มาเปตฺวา สีหราชาติ นาเมน ตตฺถ รชฺชำ การาเปสิ ฯ สิลาเลขเน ปน สิริมาโสโกติ นาเมนาติ วุตฺตำ ฯ ควมฺปติเถโร จ อตฺตโน มาตรำ ทฏฺฐุกาโม มิถิลานครโต อาคนฺตุำ อารภิ ฯ ตทา ทิพฺพจกฺขุนา มาตุยา กาลำ กตภาวญฺญตฺวา อิทานิ เม มาตา กุหึ อุปฺปชฺชตีติ อาวชฺชนฺโต พาหุลฺเลน เนสาทเกวฏฺฏานำ นิวาสนฏฺฐานภูเต

---

๑. เตสำ อิติ ภวิตพฺพำ

เทเส อุปฺปชฺชตีติ ฌตฺวา สจาหํ คนฺตวา น โอวาเทยฺยํ มาตา เม อปายคมนียํ อปุญฺญํ วิจินิตฺวา จตูสุ อปาเยสุ อุปฺปชฺเชยฺยาติ จินฺเตตฺวา ภควนฺตํ ยาจิตฺวา รามญฺญรฏฺฐํ เวหาสมคฺเคน อาคจฺฉิ ฯ รามญฺญรฏฺเฐ สุธมฺมปุรํ ปตฺวา อตฺตโน ภาตุนา สีหราเชน สทฺธึ รฏฺฐวาสีนํ ธมฺมํ เทเสตฺวา ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ อถ สีหราชา อาห: โลเกสุ ภนฺเต ตฺวมสิ อคฺคตโร ปุคฺคโลติ ฯ น มหาราช อหํ อคฺคตโร ตีสุ ปน ภเวสุ สพฺเพสํ สตฺตานํ มกุฏสทิโส โคตโม นาม มยฺหํ สตฺถา อตฺถิ ฯ อิทานิ มชฺฌิมเทสํ ราชคหํ ปฏิวสตีติ ฯ

เอวมฺปน ภนฺเต สติ ตุมฺหากํ อาจริยํ มยํ ทฏฺฐุ อรหาม วา โน วาติ ปุจฺฉิ ฯ ควมฺปติเถโร จ: อาม มหาราช อรหถ ภควนฺตํ ทฏฺฐุ ฯ อหํ ยาจิตฺวา อาคจฺฉามีติ วตฺวา ภควนฺตํ ยาจิ ฯ

ภควา จ อภิสมฺพุชฺฌิตฺวา อฏฺฐเม วสฺเส สทฺธึ อเนกสตภิกฺขูหิ รามญฺญรฏฺเฐ สุธมฺมปุรํ อากาเสน อาคมาสิ ฯ ราชวสฺเส ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ อาคมาสีติ วุตฺตํ ฯ สิลาเลขเน ปน วีสติสหสฺสมตฺเตหิ ภิกฺขูหีติ วุตฺตํ ฯ

เอตฺถ จ ยสฺมา ภควา สปริโสเยว อาคจฺฉิ น เอกโกติ เอตฺตกเมว อิจฺฉิตพฺพํ ตสฺมา นานาวาทตฺ ปฏิจฺจ จิตฺตสฺสากุลิตา น อุปฺปาเทตพฺพาติ ฯ

อถ อาคนฺตฺวา รตนมณฺฑเป นิสีทิตฺวา สราชิกวานํ รฏฺฐวาสีนํ อมตรสํ อทาสิ ตีสุ สรเณสุ ปญฺจสุ จ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ

อถ ภควา ทสฺสนตฺถาย อาคตานํ ฉนฺนํ ตาปสานํ ฉ เกสธาตุโย ปูชนตฺถาย อทาสิ ฯ ตโต ปจฺฉา สตฺตตึส วสฺสานิ ปูเชตฺวา ปรินิพฺพานกาเลปี ภควโต อธิฏฺฐานานุรูเปน จิตกฐานโต เตตฺตึส ทนฺเต คเหตฺวา

ควมฺปติเถโร สุธมฺมปุรํ อาเนตฺวา สีหรญฺโญ ทตฺวา เตตฺตึส เจติยานิ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ

เอวมฺภควโต ปรินิพฺพานโต อฏฺฐเมเยว วสฺเส ควมฺปติเถโร รามญฺญรฏฺเฐ สุธมฺมปุเร สาสนํ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ

อิทํ รามญฺญรฏฺเฐ ทุติยํ สาสนสฺส ปติฏฺฐานํ ฯ

ภควโต ปรินิพฺพุตปญฺจตึสาธิกานํ ทฺวินฺนํ สตานมุปริ สุวณฺณภูมึ นาม รามญฺญรฏฺฐมาคนฺตฺวา โสณเถโร อุตฺตรเถโร จาติ เทฺว เถรา ปญฺจวคฺคกมฺมารเหหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ สาสนํ ปติฏฺฐาเปสุ ฯ

เต จ เถรา มหา–โมคฺคลิปุตฺต–ติสฺสเถรสฺส สทฺธิวิหาริกาติ อตฺถกถายํ อาคตา ฯ

ตผุสฺส–ภลฺลิเก ควมฺปติเถรญฺจ ปฏิจฺจ สาสนํ ตาว ปติฏฺฐหิ ฯ

ตญฺจ น สพฺเพน สพฺพํ โอคาเหตฺวา เย เย ปน สทฺธาสมฺปนฺนา เต เต อตฺตโน อิจฺฉาวเสเนว สาสนํ ปสีทึสุ ฯ

ปจฺฉา ปน โสณุตฺตรเถรา มหุสฺสาเหน อาจริยอาณตฺติยา สาสนสฺส ปติฏฺฐาปนตฺถาย อุสฺสุกฺกํ อาปนฺนา ปติฏฺฐาเปสุ ฯ เตน อฏฺฐกถายํ เอตํ รฏฺฐํ คนฺตฺวา เอตฺถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปหีติ การิตปจฺจยวเสน อาณตฺติวิภตฺติวเสน จ วุตฺตํ ฯ

ตทา ปน สุวณฺณภูมิรฏฺเฐ สุธมฺมปุเร สิริมาโสโก นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิ ฯ ตญฺจ สุธมฺมปุรนฺนาม เกลาสปพฺพตมุทฺธนิ ทกฺขิณาย อนุทิสาย ปุพฺพวฺฒภาเคน ปพฺพตมุทฺธนิ อปรวฺฒภาเคน ภูมิตเล ติฏฺฐติ ฯ

ตานิเยว คุลปาจกานํ มนุสฺสานํ เคหสทิสานิ เคหานิ เยภุยฺเยน สวิชฺชนฺติ เตเนว โคลมิตฺติกนาเมนาปี โวหรียนฺติ ฯ

ตสฺส ปน นครสฺส มหาสมุทฺทสมีเป ธิตตฺตา ทกยกฺขินี สพฺพทา อาคนฺตฺวา ราชเคเห ชาเต ชาเตกุมาเร ขาทิ ฯ

โสณุตฺตรเถรานํ สมฺปตฺตทิวเสเยว ราชเคเห เอกํ ปุตฺตํ วิชายิ ฯ ทกยกฺขินี จ ขาทิสฺสามีติ สห ปญฺจหิ ยกฺขินีสเตหิ อาคตา ฯ ตํ ทิสฺวา มนุสฺสา ภายิตฺวา มหาวิรวํ รวนฺติ ฯ ตทา เถรา ภยานกํ สีหสีสวเสน เอกสีสสรีรทฺวยสมฺพนฺธสณฺฐานํ มนุสีหรูปํ มาเปตฺวา ทสฺเสตฺวา ตํ ยกฺขินึ สปริสํ ปลาเปสุ ฯ เถรา จ ปุน ยกฺขินิยา อนาคมนตฺถาย ปริตฺตํ อกํสุ ฯ ตสฺมิญฺจ สมาคเม อาคตานํ มนุสฺสานํ พฺรหฺมชาลสุตฺตํ อเทสยุ ฯ สฏฺฐิมตฺตสหสฺสา โสตาปนฺนาทิปรายนา อเหสุ ฯ กุลทารกานํ อฑฺฒุฑฺฒานิ สหสฺสานิ ปพฺพชึสุ กุลธีตานํ ปน ทิยฑฺฒสหสฺสํ ฯ ราชกุมารานํ ปญฺจสตาธิกสหสฺสมตฺตํ ปพฺพชึสุ ฯ อวเสสาปี มนุสฺสา สรเณ ปติฏฺฐหึสุ ฯ

เอวํ โส เอตฺถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปสีติ ฯ

วุตฺตญฺจ อฏฺฐกถายํ :

สุวณฺณภูมึ คนฺตฺวาน โสณุตฺตรา มหิทฺธิกา
ปิสาเจ นิทฺธมิตฺวาน พฺรหฺมชาลมเทสยุนฺติ ฯ

ตโต ปฏฺฐาย ราชกุมารานํ โสณุตฺตรนาเมหิเยว นามํ อกํสุ ฯ อวเสสทารกานมฺปิ รกฺขสภยโต วิโมจนตฺถํ ตาลปตฺตภุชฺชปตฺเตสุ เถเรหิ มาปิตํ มนุสีหรูปํ ทสฺเสตฺวา มตฺถเก ฐเปสุ ฯ มนุสฺสา จ สิลามยํ มนุสีหรูปํ กตฺวา สุธมฺมปุรสฺส อาสนฺเน ปเทเส ฐเปสุ ฯ ตํ ยาวชฺชตนา อตฺถีติ ฯ อิจฺเจวํ ภควโต ปรินิพฺพานโต ปญฺจตึสาธิเก ทฺวิวสฺสสเต สมฺปตฺเต โสณุตฺตรเถรา อาคนฺตฺวา สาสนํ ปติฏฺฐาเปตฺวา อนุคฺคหํ อกํสูติ ฯ

อิทำ รามญฺญรฏฺเฐ ตติยำ สาสนสฺส ปติฏฺฐานำ ฯ

ตโต ปจฺฉา ฉสตาธิเก สหสฺเส สมฺปตฺเต ปุพฺเพ วุตฺเตหิ ตีหิ การเณหิ สาสนสฺส อุปฺปตฺติฏฺฐานภูตำ รามญฺญรฏฺฐำ ทามริกโจรภเยน ปฐวรโรคภเยน สาสนปจฺจตฺถิกภเยน จาติ ตีหิ ภเยน อากุลิตำ อโหสิ ฯ

ตทา จ ตตฺถ สาสนำ ทุพฺพลำ อโหสิ ยถา อุทเก มนฺเท ตตฺร ชาตมุปฺปลำ ทุพฺพลนฺติ ฯ

ตตฺถ ภิกฺขูปี สาสนำ ยถากามำ ปูเรตุำ น สกฺกา ฯ สูริยกุมารสฺส นาม มโนหาริญฺโญ ปน กาเล สาสนำ อติวิย ทุพฺพลำ อโหสิ ฯ ชินจกฺเก เอกสฏฺฐาธิเก วสฺสสเต[1] สมฺปตฺเต กลิยุเค จ เอกูนวีสตาธิเก จตุวสฺสสเต สมฺปตฺเต อริมทฺทนนคเร อนุรุทฺโธ นาม ราชา ตโต สหปี่ฏเกน ภิกฺขุสงฺฆำ อาเนสิ ฯ ตโต ปจฺฉา ชินจกฺเก นวาธิเก สตฺตสเต สหสฺเสจ สมฺปตฺเต ลงฺกาทีเป สิริสงฺฆโพธิ – ปรกฺกมพาหุ มหาราชา สาสนำ โสเธสิ ฯ ตโต ฉนฺนำ วสฺสานำ อุปริ กลิยุเค ทฺวตฺตึสาธิเก ปญฺจสเต สมฺปตฺเต อุตฺตราชีโว นาม เถโร สาสเน ปากโฏ อโหสิ ฯ

โส ปน รามญฺญรฏฺฐวาสิโน อริยวำสเถรสฺส สทฺธิวิหาริโก ฯ

อริยวำสเถโร ปน กปฺปุงฺคนครวาสิโน มหา-กาฬเถรสฺส สทฺธิวิหาริโก ฯ มหา-กาฬเถโร ปน สุธมฺมปุรวาสิโน ปุราณทสฺสีเถรสฺส สทฺธิวิหาริโก ฯ

อยมฺปน อุตฺตราชีว – ฉปทเถรานำ วำสทีปนตฺถำ วุตฺตา ฯ โส ปน ปุราณทสฺสีเถโร โลกิยาภิญฺญาโย ลภิตฺวา นิจฺจำ อภิณฺหำ ปาโตว มคธรฏฺเฐ อุรุเวฬนิคเม มหาโพธึ คนฺตฺวา มหาโพธิยงฺคณำ สมฺมชฺชิตฺวา

---

๑. วสฺสสหสฺเสติ ภวิตพฺพำ ฯ

ปุน อาคนฺตฺวา สุธมฺมปุเร ปิณฺฑาย จริ ฯ

อิทำ เถรสฺส นิพทฺธวตฺตำ ฯ

อยญฺจ อตฺโถ สุธมฺมปุรโต มคธรฏฺฐำ คนฺตฺวา อุรุเวฬนิคเม วานิชกมฺมำ กโรนฺตา ตทาการำ ปสฺสิตฺวา ปจฺจาคมนกาเล สุธมฺมปุรวาสีนำ กเถสุำ ฯ ตสฺมา วิญฺญายติ ฯ

ตสฺมิญฺจ กาเล อุตฺตราชีวเถโร ปริปุณฺณวีสติวสฺเสน ฉปเทน นาม สามเณเรน สทฺธึ สีหฬทีปำ คจฺฉิ ฯ สีหฬทีปวาสิโน จ ภิกฺขู : มยำ มหา-มหินฺทเถรสฺส วำสิกา ภวาม ตุมฺเหปี โสณุตฺตรเถรานำ วำสิกา ภวถ, ตสฺมา มยำ เอกวำสิกา ภวาม สมานวาทิกาติ วตฺวา ฉปทสามเณรสฺส อุปสมฺปทกมฺมำ อกำสุ ฯ

ตโต ปจฺฉา เจติยวนฺทนาทีนิ กมฺมานิ นิฏฺฐาเปตฺวา อุตฺตราชีวเถโร สทฺธึ ภิกฺขุสำเฆน อริมทฺทนนครำ ปจฺจาคมาสิ ฯ

ฉปทสฺส ปน เอตทโหสิ : สจาหมาจริเยน สห ชมฺพุทีปำ คจฺเฉยฺยำ พหูหิ ญาติปลิโพเธหิ ปริยตฺตุฏฺฐเหเณ อนฺตราโย ภเวยฺย เตนหิ สีหฬทีเปว วสิตฺวา ปริยตฺตึ อุคฺคเหตฺวา ปจฺจาคมิสฺสามีติ ฯ ตโต อาจริยสฺส โอกาสำ ยาจิตฺวา สีหฬทีเปว ปฏิวสิ ฯ สีหฬทีเป วสิตฺวา ยาว ลทฺธเถรสมฺมุติกา ปริยตฺตึ ปริยาปุณิตฺวา ปุน ชมฺพุทีปำ ปจฺจาคนฺตุกาโม อโหสิ ฯ อถ ตสฺส เอตทโหสิ : อหำ เอกโกว คจฺฉนฺโต สเจ มม อาจริโย นตฺถิ, สเจปี ชมฺพุทีปวาสินา ภิกฺขุสำเฆน สทฺธึ วินยกมฺมำ กาตุำ น อิจฺเฉยฺยำ, เอวำ สติ วิสุำ กมฺมำ กาตุำ น สกฺกุเณยฺยำ, ตสฺมา ปิฏกธเรหิ จตูหิ เถเรหิ สทฺธึ คจฺเฉยฺยำ อิจฺเจตำ กุสลนฺติ ฯ

เอวำ ปน จินฺเตตฺวา ตามลิตฺติคามวาสินา สีวลิเถเรน, กมฺโพชรญฺโญ

ปุ่ตฺตภูเตน ตามลินฺทเถเรน, กิญฺจิปุรวาสินา อานนฺทเถเรน ราหุลเถเรน จาติ อิเมหิ จตูหิ เถเรหิ สทฺธึ นาวาย ปจฺจาคจฺฉิ ฯ

เต จ เถรา ปิฏกธรา อเหสุ์ ทกฺขา ถามสมฺปนฺนา จ เตสุ วิเสสโต ราหุลเถโร ถามสมฺปนฺโน ฯ กุสิมนครํ สมฺปตฺตกาเล อุปกฏฺฐวสฺสูปคมนกาเล หุตฺวา อริมทฺทนนคเร อาจริยสฺส สนฺติกํ อสมฺปาปุณิตฺวา กุสิมนคเรเยว วสฺสํ อุปคมฺสุ ฯ

เตสํ วสฺสูปคมนวิหารวตฺถุอารามปากาโร จ กุสิมนครสฺส ทกฺขิณทิสาภาเค ยาวชฺชตนา อตฺถิ ฯ

วสฺสํ วุฏฺฐกาเล ปน มหาปวารณาย ปวาริตฺวา เต ปญฺจ เถรา อริมทฺทนนครํ อคมฺสุ ฯ

อุตฺตราชีวเถโร จ อริมทฺทนนครวาสีหิ ภิกฺขูหิ วิสุ์ หุตฺวา สงฺฆกมฺมานิ อกาสิ ฯ กิญฺจาปิ เจตฺถ อุตฺตราชีวเถราทโย สีหฬทีปโต ปจฺจาคนฺตฺวา อริมทฺทนนคเร วสิตฺวา สาสนํ อนุคฺคเหสุ์ ฯ

รามญฺญรฏฺเฐ ปน ชาตฺตา ปุพฺเพ จ ตตฺถ นิวาสิตตฺตา อิธ ทสฺสิตาติ ทฏฺฐพฺพา ฯ

ตสฺมิญฺจ กาเล ทพนคเร ปทีปเชยฺยคาเม ชาโต สาริปุตฺโต นาม มหลฺลกสามเณโร เอโก อริมทฺทนนครํ คนฺตฺวา อานนฺทเถรสฺส สนฺติเก อุปสมฺปชฺชิตฺวา ปริยตฺตึ ปริยาปุณิ ฯ

โส พหุสฺสุโต อโหสิ ทกฺโข ถามสมฺปนฺโน จ ฯ ตมตฺถํ สุตฺวา นรปติ-จญฺ-สู ราชา จินฺเตสิ: สเจ โส องฺคปจฺจงฺคสมฺปนฺโน ภเวยฺย อาจริยํ กตฺวา ธเปสฺสามิ อนุคฺคเหสฺสามีติ ฯ ราชา เอวํ จินฺเตตฺวา ราชปุริเส เปเสตฺวา วีมํสาเปสิ ฯ

ราชปุริสา จ ตสฺส ฉินฺนปาทงฺคุฏฺฐคฺคมฺปสฺสิตฺวา ตำ อตฺถำ รญฺโญ อาโรเจสุำ ฯ ราชา ตำ สุตฺวา เอวำ วิกลงฺคปจฺจงฺโค ภเวยฺย ปธานาจริยฏฺฐาเน ฐเปตุำ น ยุตฺโตติ กตฺวา ปธานาจริยภาวำ น อกาสิ ฯ ปูชาสกฺการมตฺเตเนว อนุคฺคหำ อกาสิ ฯ

เอกสฺมิญฺจ กาเล ธมฺมวิสาโลติ ลญฺฉำ ทตฺวา รามญฺญรฏฺเฐ สาสนำ โสเธตฺวา ปริสุทฺธำ กโรหีติ รามญฺญรฏฺฐำ เปเสสิ ฯ

โส จ รามญฺญรฏฺฐำ คนฺตฺวา ทฬฺหนคเร พหูนำ ภิกฺขูนำ ธมฺมวินยำ วาเจตฺวา สาสนำ ปคฺคเหสิ ฯ ตตฺถ จ รามญฺญมนุสฺสา ตสฺส ธมฺมวิสาลเถรสฺส สิสฺสานุสิสฺสา สีหฬภิกฺขูคณาติ โวหรนฺติ ฯ อิจฺเจวำ สีหฬทีปกสฺส อานนฺทเถรสฺส สิสฺสำ ธมฺมวิสาลำ ปฏิจฺจ รามญฺญรฏฺเฐ สีหฬทีปโต สาสนสฺส อาคตมคฺโคติ ฯ

อิทำ รามญฺญรฏฺเฐ จตุตฺถำ สาสนสฺส ปติฏฺฐานำ ฯ

ตสฺมิญฺจ กาเล มุตฺติมนคเร อคฺคมเหสิยา อาจริยา พุทฺธวำสเถร-มหานาคเถรา สีหฬทีปำ คนฺตฺวา มหาวิหารวาสิคณวำสภูตานำ ภิกฺขูนำ สนฺติเก ปุน สิกฺขำ คณฺหิตฺวา มุตฺติมนครำ ปจฺจาคนฺตฺวา มุตฺติมนครวาสีหิ ภิกฺขูหิ วิสุำ หุตฺวา สำฆกมฺมานิ กตฺวา สาสนำ ปคฺคเหสุำ ฯ เต จ เถรา ปฏิจฺจ รามญฺญรฏฺเฐ ปุน สีหฬทีปโต สาสนำ อาคตนฺติ ฯ

อิทำ รามญฺญรฏฺเฐ ปญฺจมำ สาสนสฺส ปติฏฺฐานำ ฯ

ตโต ปจฺฉา จ มุตฺติมนคเร เสติภินฺทสฺส รญฺโญ มาตุยา อาจริโย เมธงฺกโร นาม เถโร สีหฬทีปำ คนฺตฺวา สีหฬทีเป อรญฺญวาสีนำ มหาเถรานำ สนฺติเก ปุน สิกฺขำ คเหตฺวา ปริยตฺตึ ปริยาปุณิตฺวา สุวณฺณรชตมเย ติปุสีสฉนฺเน เสติภินฺทสฺส รญฺโญ มาตุยา การาปิเต วิหาเร

นิสิทฺวา สาสนำ อนุคฺคเหสิ ฯ โลกทีปกสารญฺจ นาม คนฺถมกาสิ ฯ อถาปรมฺปิ มุตฺติมนคเร เสวสุวณฺณโสภโน นาม เถโร สีหพหีปำ คนฺตฺวา มหาวิหารวาสิคณวสภูตานำ เถรานำ สนฺติเก ปุน สิกฺขำ คเหตฺวา มุตฺติมนครเมว ปจฺฉาคจฺฉิ ฯ

โส ปน เถโร อรญฺเญเยว วาสี ธุตงฺคธโร จ อโหสิ อปฺปิจฺโฉ, สนฺตุฏฺโฐ, ลชฺชี, กุกฺกุจฺจโก, สิกฺขากาโม ทกฺโข ถามสมฺปนฺโน จ ฯ สีหพหีเป กลมฺพมฺหิ นาม ชาตสฺสเร อุทกุกฺเขปสีมายำ อติเรกปญฺจวคฺเคน วนรตนนฺนาม สำฆราชำ อุปชฺฌายำ กตฺวา ราหุลภทฺทำ นาม วิชยพาหุรญฺโญ อาจริยภูตำ เถรำ กมฺมวาจาจริยำ กตฺวา อุปสมฺปชฺชิ ฯ โส จ เถโร ปุนาคนฺตฺวา มุตฺติมนคเรเยว วสิตฺวา คณำ วฑฺเฒตฺวา สาสนำ อนุคฺคเหสิ ฯ เอเต จ เทฺว เถเร ปฏิจฺจ รามญฺญรฏฺเฐ สีหพหีปโต สาสนำ อาคตำ ฯ

อิทำ รามญฺญรฏฺเฐ ฉฏฺฐำ สาสนสส ปติฏฺฐานำ ฯ

ตโต ปจฺฉา สาสนวเสน ทฺวิวสฺสาธิเก ทฺวิสเต กลิยุคโต เอกาสีติเก สมฺปตฺเต หำสาวตินคเร สิริปรมมหาธมฺมราชาติ ลทฺธนาโม ธมฺมเจติยราชา กุสิมณฺฑเล หำสาวตีมณฺฑเล มุตฺติมมณฺฑเล จ รฏฺฐวาสิโน สปฺปำ วิย ธมฺเมน สเมน รกฺขิตฺวา รชฺชมกาสิ ฯ

โส จ ราชา ตีสุ ปิฏเกสุ จตูสุ จ เวเทสุ วฺยากรณฉนฺทาลงฺการาทีสุ จ เฉโก สิกฺขิตนานาสิปฺโป นานาภาสาสุ จ ปสุโต สทฺธาสีลาทิคุโณเปโต กุมุทกุนฺทสรทจนฺทิกาสมานสิตคฺคปติภูโต จ สาสเน จ อติว ปสนฺโน อโหสิ ฯ

เอกสฺมึ กาเล โส จินฺเตสิ: ภควโต สาสนํ นาม ปพฺพชฺชา-อุปสมฺปทภาเวน สมฺพนฺธํ, อุปสมฺปทภาโว จ สีมาปริสาวตฺถุณฺฑตฺติกมฺม-วาจาสมฺปตฺตีหิ สมฺพนฺโธติ ฯ เอวญฺจ ปน จินฺเตตฺวา สีมาวินิจฺฉยํ ตสฺส วณฺณนํ วินยสงฺคหํ ตสฺส วณฺณนํ สีมาลงฺการํ สีมาสงฺคหญฺจ สทฺทโต อตฺถโต จ ปุนปฺปุนมุปปริกฺขิตฺวา อญฺญมญฺญํ สํสนฺทิตฺวา ปุพฺพาปรํ ตูลยิตฺวา ภควโต อธิปฺปายโย อีทิโส คนฺธการานํ อธิปฺปายโย อีทิโสติ ปสฺสิตฺวา อมฺหากํ รามญฺญรฏฺเฐ พทฺธนทีสมุทฺทชาตสฺสราทโย สีมาโย พหุกาปี สมานา อยํ ปริสุทฺธาติ ววตฺถาเปตุ ทุกฺกรํ เอวํ สติ สีมา ปริสา ปริสุทฺธา ภวิตุ ทุกฺกราติ ปฏิภาติ ฯ

ตโต ปจฺฉา รามญฺญรฏฺเฐ ติปิฏกธรวฺยตฺตปฏิพลเถเรหิ มนฺเตตฺวา รญฺโญ ปฏิภานานุรูปํ สีมาปริสา ปริสุทฺธา ภวิตุ ทุกฺกราติ เถรา วินิจฺฉินึสุ ฯ อถ ราชา เอวํ ปี จินฺเตสิ: อโห วต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สาสนํ ปญฺจ วสฺสสหสฺสานิ ปติฏฺฐหิสฺสตีติ คนฺเถสุ วุตฺโตปี สมาโน อภิสมฺพุทฺธโต จตุสฏฺฐาธิกทฺวิสตสหสฺสมตฺเตเนว กาเลน สาสเน มลํ หุตฺวา อุปสมฺปทกมฺเมสุ กงฺขาฐานํ ตาว อุปฺปชฺชิ กถํ ปน ปญฺจ วสฺสสหสฺสานิ สาสนสฺส ปติฏฺฐานํ ภวิสฺสตีติ เอวํ ธมฺมสํเวคํ อุปฺปาเทตฺวา ปุนาปี เอวํ จินฺเตสิ ฯ เอวํ เอตฺตกํ สาสเน มลํ ทิสฺวา โนปี สมาโน อุปสมฺปทกมฺเม กงฺขาฐานํ ทิสฺวา โนปี สมาโน ปริสุทฺธตฺถาย อนารภิตฺวา มาทิโส อปฺโปสฺสุกฺโก มชฺฌตฺโต นิสีทิตุมยุตฺโต ฯ เอวํ หิ สติ ภควติ สทฺธาปสนฺโนมฺหีติ วตฺตพฺพตํ อนาปชฺเชยฺยํ ฯ

ตสฺมา สาสนํ นิมฺมลํ กาตุ อารภิสฺสามีติ ฯ

กุโต นุ โขทานิ สาสนํ อารภิตฺวา ถิรํ ปติฏฺฐาเปยฺยนฺติ

อาวชฺชนฺโต เอวํ จินฺเตสิ: ภควโต กิร ปรินิพฺพานโต ฉตฺตึสาธิเก ทฺวิสเต สมฺปตฺเต มหาโมคฺคลิปุตฺต-ติสฺสเถโร มหา-มหินฺทเถรํ เปเสตฺวา สีหฬทีเป สาสนํ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ ตทา เทวานมฺปิย-ติสฺสราชา มหาวิหารํ การาเปตฺวา อทาสิ ฯ สาสนวารญฺจ เอกาสีตาธิกานิ ทฺวิวสฺสสตานิ วิมลํ หุตฺวา ปติฏฺฐหิ ฯ ภิกฺขุสงฺโฆปิ มหาวิหารวาสิคณวเสน เอกโตว อฏฺฐาสิ ฯ ตโต ปจฺฉา อภยคิริวาสิ-เชตวนวาสิวเสน เทฺวธา หุตฺวา ภิชฺชิ ฯ ชินจกฺเก อฏฺฐสตฺตตาธิเก สหสฺเส สมฺปตฺเต สิริสงฺฆโพธิ-ปรกฺกมพาหุ มหาราชา กุฏมฺภยคิริวาสี-มหากสฺสปเถรปมุขํ มหาวิหารวาสิคณํ อนุคฺคเหตฺวา ยถา วุตฺเต เทฺว คเณ วิโสเธสิ สาสนํ นิมฺมลํ อกาสิ ฯ ตโต ปจฺฉา วิชยพาหุ-ปรกฺกมพาหุราชูนํ ทฺวินฺนํ กาเลปิ สาสนํ นิมฺมลํ หุตฺวาเยว อฏฺฐาสิ ฯ

เตเนว วุยตฺตปฏิพลภิกฺขู อายาจิตฺวา สีหฬทีปํ คนฺตฺวา ปุน สิกฺขํ คณฺหาเปสฺสามิ เตหิ ปน ปรมฺปรวเสน ปวตฺตานํ ภิกฺขูนํ วเสน อมฺหากํ รามญฺญรฏฺเฐ สาสนํ นิมฺมลํ หุตฺวา ปติฏฺฐเปสฺสตีติ เอวํ ปน จินฺเตตฺวา โมคฺคลฺลานเถรํ โสมเถรญฺจ สีหฬทีปํ คมนตฺถาย ยาจิ ฯ

เถรา จ สาสนปฏิยตฺตกมฺมมิทนฺติ มนสิกริตฺวา ปฏิญฺญมกํสุ ฯ ราชา จ ทาธาตุปูชนตฺถาย ภิกฺขุสงฺฆสฺส ปูชนตฺถาย ภุวเนกพาหุญฺโญ ปณฺณาการตฺถาย เทยฺยธมฺมปณฺณาการวตฺถูนิ ปฏิยาเทตฺวา จิตฺรทูตํ รามทูตนฺติ อิเม เทฺว อมจฺจา ทฺวีสุ นาวาสุ นายกฏฺฐาเน ฐเปตฺวา กลิยุเค สตฺตตึสาธิเก อฏฺฐวสฺสสเต สมฺปตฺเต มาฆมาสสฺส ปุณฺณมิโต เอกาทสมิยํ สูรจฺจวาเร จิตฺรทูตํ สทฺธึ โมคฺคลฺลานเถรปมุเขหิ ภิกฺขูหิ เอกาย นาวาย คมาเปสิ ฯ ผคฺคุณมาสสฺส อฏฺฐมิยํ สีหฬทีเป กลมฺพุติตฺถํ ปายาสิ ฯ

รามทูตมฺปน ตสฺมึเยว วสฺเส มาฆมาสสฺส ปุณฺณมิโต ทฺวาทสมิยํ จนฺทวาเร สทฺธึ โสมเถรปมุเขหิ ภิกฺขูหิ เอกาย นาวาย คมาเปสิ ฯ

อุชุกํ ปน วาตมลภิตฺวา จิตฺรมาสสฺส ชุณฺหปกฺข นวมิยํ สีหพฺยทีเป วลฺลิคามมฺปายาสิ ฯ ตโต ปจฺฉา เตปี เทฺว อมจฺจา ทฺวีสุ นาวาสุ อาภตานิ ทาตพฺพปณฺณาการวตฺถูนิ สนฺเทสปณฺณานิ จ ภุวเนกพาหุ-รญฺโญ ภิกฺขุสงฺฆสฺส จ อทาสิ ฯ

รญฺโญ เปสิตภิกฺขูนญฺจ สนฺเทสปณฺเณ กถิตนิยาเมเนว กลฺยาณิยํ นาม นทิยํ อุทกุกฺเขปสีมายํ สามเณรภูมิยํ ปติฏฺฐาเปตฺวา ปุน อุปสมฺปทกมฺมํ อกํสุ ฯ

อุปสมฺปชฺชิตฺวา จ ภุวเนกพาหุราชา นานาปกาเร ภิกฺขูนํ สารุปฺเป ปริกฺขาเร ทตฺวา อิทํ ปน อามิสทานํ ยาว ชีวิตปริโยสานาเยว ปริภุญฺชิตพฺพํ ภวิสฺสติ นามลญฺฉนํ ปน น ชิริสฺสตีติ กตฺวา รามทูตสฺส นาวาย ปธานภูตสฺส โสมเถรสฺส สิริสงฺฆโพธิสามีติ นามํ อทาสิ ฯ

อวเสสานํ ปน ทสนฺนํ เถรานํ กิตฺติสิริเมฆสามี ปรกฺกมพาหุสามี พุทฺธโฆสสามี สีหพฺยทีปวิสุทฺธสามี[๑] คุณรตนธรสามี ชินาลงฺการสามี รตนมาลิ-สามี สตฺตมเตชสามี ภุวเนกพาหุสามีติ นามานิ อทาสิ ฯ จิตฺรทูตสฺส นาวาย ปธานภูตสฺส โมคฺคลฺลานเถรสฺส ธมฺมกิตฺติโลกครุสามีติ นามานิ อทาสิ ฯ อวเสสานํ ปน สิริวนรตนสามี มงฺคลเถรสามี กลฺยาณิสฺสสามี จนฺทคิริสามี สิริทนฺตธาตุสามี วนวาสิสฺสสามี รตนาลงฺการสามี มหาเทวสามี อุทุมฺพรคิริสามี จูฬาภยสฺสสามีติ นามานิ อทาสิ ฯ พาวีสติยา ปน ปจฺฉา สมณานํ นามํ น อทาสิ ฯ อภินวสิกฺขมฺปน สพฺเพสเมว อทาสิ ฯ ตโต ปจฺฉา เจติยปูชนาทีนิ กตฺวา ตํ ตํ กิจฺจ

---

๑. สีหพฺยทีปสามี วิสุทฺธสามีติ ภวิตพฺพํ

นิปฺผาเทตฺวา ปุน อาคมึสุ ฯ ภุวเนกพาหุราชา จิตฺรทูตเมวมาห: รามาธิปตินา รญฺญา ปณฺณาการ ปฏิหาตุ อิจฺฉามิ ปฏิทูตญฺจ เปเสตุ ตาว ตฺวำ อาคเมหีติ ฯ เอวมฺปน วตฺวา ปจฺจาคมนกาเล จณฺฑวาตภเยน มหาสมุทฺทมชฺเฌ นาวา อวคจฺฉติ ฯ

เตน สีหพรญฺญา เปสิตนาวาย สนฺนิปาติตฺวา อารุหิตฺวา อาคจฺฉนฺตา ตีนิ ทิวสานิ อติกฺกมิตฺวา ปุน จณฺฑวาตภเยน อคมฺภีรฏฺฐาเน สิลาย ฆฏเฏตฺวา ลคฺคิตฺวา คนฺตุ อสกฺกุณิตฺวา เอกำ อุลุมฺปำ พนฺธิตฺวา ชงฺเฆเนว อคมึสุ ฯ สีหพรญฺญา จ ทูโต ปณฺณาการ ทตฺวา ปจฺจาคมาสิ ฯ ภิกฺขูสุ จ ฉ ภิกฺขู อนฺตรามคฺเคเยว มจฺจุ อาทาย คจฺฉติ อโห อนิจฺจา วต สงฺขาราตีติ ฯ

โหนฺติ เจตฺถ:

อิเมสมฺปน อารทฺธ น กิจฺจ ยาว นิฏฺฐิต
น ตาว อาทิยิสฺสนฺติ มจฺจุ นตฺถิ อเปกฺขนา ฯ
นิกฺการุณิโก หิ เอส พลกฺกาเรน อาทิย
โรทมานำ ว ญาตีนำ อนิจฺฉนฺตำ ว คจฺฉตีติ ฯ

รามาธิปติราชา จ เตสำ ภิกฺขูนำ ปตฺตกาเล หำสาวตีนครสฺส ปจฺฉิมสฺมึ ทิสาภาเค นรสูเรน นาม อมจฺเจน ปริภุตฺเต คามเขตฺเต ปาลิอฏฺฐกถา-ฏีกาทโย ปุนปฺปุนำ ปสฺสิตฺวา อุปปริกฺขิตฺวา สีมาสมูหนสีมาสมฺมุติกมฺมานิ การาเปสิ ฯ สีหพทีเป ภควตา นหายิตปุพฺพาย กลฺยาณิยา นาม นทิยำ อุทกุกฺเขปสีมำ กตฺวา ตตฺถ มหาวิหารวาสีนำ ภิกฺขูนำ สนฺติเก อุปลทฺธ-อุปสมฺปทภาเวหิ ภิกฺขูหิ กตตฺตา กลฺยาณิสีมาติ สมญฺญำ อกาสิ ฯ

อิจฺเจวำ รามาธิปติราชา ปตฺตลงฺกา ภิกฺขู นิสฺสาย สาสนำ สุฏฺฐุ

ปติฏฺฐิตํ อกาสิ ฯ กลิยุคสฺส อฏฺฐตึสาธิก – อฏฺฐวสฺสสตกาลโต ยาว เอกจตฺตาฬีสาธิกอฏฺฐวสฺสสตา เตสํ ภิกฺขูนํ วํเส อสีติมตฺตา คณปาโมกฺข-เถรา อเหสุ ฯ

เตสํ สิสฺสชาตานิ ปน ฉพฺพีสาธิกานิ ทฺวิสตานิ จตุสหสฺสานิ ทสสหสฺสานิ อเหสุ ฯ เอวมฺภควโต สาสนํ รามญฺญรฏฺเฐ วุฑฺฒึ เวรุฬฺหึ เวปุลฺลมาปชฺชีติ ฯ

อิทํ รามญฺญรฏฺเฐ สตฺตมํ สาสนสฺส ปติฏฺฐานํ ฯ

ยทา ปน อริมทฺทนนคเร อนุรุทฺโธ นาม ราชา สุธมฺมปุรํ สราชิกํ อภิภวิตฺวา วิทฺธสิ ฯ ตทา รามญฺญรฏฺฐํ ราชสุญฺญํ หุตฺวา ติฏฺฐติ ฯ รามญฺญรฏฺเฐ มุตฺติมนคเร โสณุตฺตรวสฺโส เอโก คโณ, สีวลิวสฺโส เอโก, ตามลินฺทวสฺโส เอโก, อานนฺทวสฺโส เอโก, พุทฺธวสฺโส เอโก, มหานาควสฺโส เอโกติ ฉ คณา วิสุ วิสุ หุตฺวา อฏฺฐสุ นานาสวาสกา นานานิกายา ฯ ธมฺมเจติยรญฺญา ปน การาปิตสาสนมฺปี อภิชฺชมานํ หุตฺวา อฏฺฐาสิ สมานสวาโส เอกนิกาโยเยว อโหสิ ฯ หสาวตี–มุตฺติม–สุวณฺณภูมิวเสน ตีณิปี รามญฺญรฏฺฐานิ สุนาปรนฺตสขาเตน มรมฺมรฏฺเฐน เอกาพทฺธานิ หุตฺวา ติฏฺฐนฺติ ฯ

ปุพฺเพ จ มรมฺมรฏฺฐินฺทราชูนํ อาณาปวตฺตนฏฺฐานานิ อเหสุ ฯ

ตสฺมา มรมฺมรฏฺฐโต เอกจฺเจ ภิกฺขู รามญฺญรฏฺฐํ คนฺตฺวา กลฺยาณิสีมายํ ปุน สิกฺขํ คณฺหึสุ ฯ ธมฺมเจติยรญฺญา การาปิตสาสนํ สกลํ มรมฺมรฏฺฐมฺปี วฺยาเปตฺวา โอคาเหตฺวา ติฏฺฐติ ฯ

รามญฺญรฏฺเฐ โสณุตฺตรเถรานํ สาสนํ ปติฏฺฐาปิตกาลโต ปฏฺฐาย ยาว สุธมฺมปุเร มโนหริรญฺญา อรหนฺตานํ สวิชฺชมานตา เวทิตพฺพา ฯ

ตโต ปจฺฉา ปน อุตฺตราชีว–อริยวํส–มหากาฬ–ปุราณทสฺสีเถรานํ กาเล โลกิยชฺฌานาภิญฺญาลาภิโนเยว สงฺวิชฺชนฺติ ฯ อธุนา ปน ตีสุปี รามญฺญรฏฺเฐสุ ธมฺมเจติยรญฺญา การาปิตสาสนเยว ติฏฺฐติ ฯ เอตฺถ จ เหตุผลสมฺพนฺธวเสน อาทิอนฺตวเสน จ สาสนวํสํ ปญฺญาย ตุลยิตฺวา อาทิโต ว ทสฺสิเตหิ ตีหิ นเยหิ ยถา ปเวณี ฆฏฺฏียติ ตถา คณฺเหยฺยาติ ฯ

อยญฺจ สาสนวโส ลชฺชิเปสลสิกฺขากามานเยว วเสน วุตฺโต นาลชฺชีนํ วเสนาติ ทฏฺฐพฺโพ ฯ

ตาย จ เถรปรมฺปราย มุตฺติมนครวาสี เมธงฺกรเถโร โลกทีปกสารํ นาม คนฺถํ อกาสิ ฯ หงฺสาวตีนครวาสี ปน อานนฺทเถโร มธุรสารตฺถทีปนินฺนาม อภิธมฺมฏฺกถาย สงฺวณฺณนํ หงฺสาวตีนครวาสีเยว ธมฺมพุทฺธเถโร กวิสารนฺนาม ฉนฺโทวณฺณนํ หงฺสาวตีนครวาสีเยว สทฺธมฺมาลงฺการเถโร ปฏฺฐานสารตฺถทีปนินฺนาม ปกรณํ ตตฺเถว อญฺญตโร เถโร อเผคฺคุสารนฺนาม คนฺถํ อกาสิ ฯ เอวํ อเนกปฺปการานํ คนฺถการานํ มหาเถรานํ วสนฏฺฐานํ หุตฺวา สาสนํ โอคาเหตฺวา วิรูฬฺหฏฺฐานํ อโหสีติ ฯ

อิติ สาสนวํเส สุวณฺณภูมิสาสนวํสกถามคฺโค นาม ฯ

ตติโย ปริจฺเฉโท ฯ

อิทานิ ปน โยนกรฏฺเฐ สาสนสฺสุปฺปตฺตึ กเถสฺสามิ ฯ

ภควา หิ เวเนยฺยหิตาวโห โยนกรฏฺเฐ มม สาสนํ จิรกาลํ ปติฏฺฐหิสฺสตีติ เปกฺขิตฺวา สทฺธึ ภิกฺขุสงฺเฆน เทสจาริกมาหิณฺฑนฺโต ลภุญฺชนาม นครํ อคมาสิ ฯ ตทา เอโก เนสาโท หริผลํ ทตฺวา ตํ ปริภุญฺชิตฺวา หริพีเช ขิปิ[1] ปฐวิยํ อปติตฺวา อากาเสเยว ปติฏฺฐาสิ ฯ ตํ ทิสฺวา สิตํ ปาตฺวากาสิ ฯ ตมตฺถํ ทิสฺวา อานนฺทเถโร ปุจฺฉิ ฯ

อนาคเต โข อานนฺท อิมสฺมึ ฐาเน มม ธาตุเจติยํ ปติฏฺฐหิสฺสติ สาสนํ วิรูฬฺหมาปชฺชิสฺสตีติ วฺยากาสิ ฯ

ภควตา ปน หริผลสฺส ภุญฺชิตฏฺฐานตฺตา หริภุญฺโชติ ตสฺส รฏฺฐสฺส นามํ อโหสิ ฯ ทฺวินฺนํ ตาปสานํ ฐปิตํ ชลสุตฺติตํ ปฏิจฺจ โยนกานํ ภาสาย ลภุญฺโชติ นามํ อโหสิ ฯ ตทา ตตฺถ มิลินฺนาย นาม เอกิสฺสา มาติกาย สมีเป นิสินฺโน เอโก ลวกุลิกเชฏฺฐโก อตฺตโน ปุตฺตํ สตฺตวสฺสิกํ ภควโต นิยฺยาเทตฺวา ปพฺพาเชสิ ฯ กมฺมฏฺฐานานุโยควเสน อจิเรเนว อรหตฺตํ ปาปุณิ ฯ สตฺตวสฺสิกสฺส จ สามเณรสฺส อรหตฺตํ สจฺฉิกตฏฺฐานตฺตา ปฏิจฺจ โยนกภาสาย เอตํ ฐานํ จ – นหฺ – ม
อิติ วุจฺจติ ฯ จิรกาลวเสน ช-นหฺ–ม อิติ วุจฺจติ ฯ

ตโต ปฏฺฐายเยว โยนกรฏฺเฐ สาสนํ ปติฏฺฐาหีติ ฯ

อิทํ โยนกรฏฺเฐ ปฐมํ สาสนสฺส ปติฏฺฐานํ ฯ

สาสเน ปน ปญฺจตึสาธิเก ทฺวิวสฺสสเต สมฺปตฺเต มหารกฺขิตเถโร โยนกรฏฺฐํ คนฺตฺวา กมฺโพช – เขมาวร – หริภุญฺช – อยุทฺธยาทีสุ อเนกาทีสุ รฏฺเฐสุ สาสนํ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ

ตานิ หิ สพฺพานิ รฏฺฐานิ สกฺเกหิ ทสฺเสนฺเตหิ อฏฺฐกถาจริเยหิ โยนกโลกนฺติ โอกาสโลกวาจเกน สามญฺญสทฺเทน วุตฺตํ ฯ ปกติ เหสา คนฺถการานํ เยน เกนจากาเรน อตฺถนฺตรสฺส วิญฺญาปนาติ ฯ

มหารกฺขิตเถโร จ สทฺธึ ปญฺจหิ ภิกฺขูหิ ปาฏลิปุตฺตโต อนิลปถ-มคฺเคน โยนกโลกํ อาคนฺตฺวา กาฬกาลามสุตฺเตน โยนเก ปสาเทสิ ฯ สตฺตติสหสฺสาธิกปาณสตสหสฺสสฺส มคฺคผลาลงฺการํ อทาสิ, สนฺติเก จสฺส ทสสหสฺสานิ ปพฺพชึสุ ฯ เอวํ โส ตตฺถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ

ตทา จ วุตฺตํ อฏฺฐกถายํ:

โยนกรฏฺฐิ ตทาคนฺตฺวา โส มหารกฺขิโต อิสิ
กาฬกาลามสุตฺเตน เต ปสาเทสิ โยนเกติ ฯ

ตโต ปฏฺฐาย เตสํ สิสฺสปรมฺปรา พหู โหนฺติ คณนปถํ วีติวตฺตา ฯ

อิทํ โยนกรฏฺเฐ มหารกฺขิตเถราทโย ปฏิจฺจ ทุติยํ สาสนสฺส ปติฏฺฐานํ ฯ

โยนกรฏฺเฐ ลกุนฺนนคเร ชินจกฺเก ปญฺจวสฺสเต มณิมยํ พุทฺธปฏิมํ มาเปตฺวา วิสฺสกมฺมเทวปุตฺโต นาคเสนเถรสฺส อทาสิ ฯ

นาคเสนเถโร จ ตสฺมึ ปฏิมมฺหิ ธาตุ อาคนฺตฺวา ปติฏฺฐาตูติ อธิฏฺฐาสิ ฯ อธิฏฺฐานวเสเนว สตฺต ธาตุโย อาคนฺตฺวา ตตฺถ ปติฏฺฐหิตฺวา ปาฏิหาริยํ ทสฺเสสุนฺติ ; ราชวเส วุตฺตํ ฯ

ตญฺจ วจนํ มม ปรินิพฺพานโต ปญฺจวสฺสสเต, อติกฺกนฺเต เอเต อุปฺปชฺชิสฺสนฺตีติ มิลินฺทปญฺหายํ วุตฺตวจเนน กาลปริมาณวเสน จ สเมติ ฯ โยนกรฏฺเฐ มิลินฺทรญฺโญ กาเล ชินจกฺเก ปญฺจวสฺสสเตเยว นาคเสนเถรํ ปฏิจฺจ ชินจกฺกํ เวรูฬฺหํ หุตฺวา ปติฏฺฐาสิ ฯ

อิทํ โยนกรฏฺเฐ นาคเสนเถรํ ปฏิจฺจ ตติยํ สาสนสฺส ปติฏฺฐานํ ฯ

กลิยุเค ปญฺจ สฏฺฐิวสฺเส ลภุญชนครโต สกมิตฺวา กุรุ-นหุ-รนครํ มาปิกสฺส พฺยญฺชา-โจ-ม-ง-ร-นามกสฺส รญฺโญ กาเล มชฺฌิมเทสโต กสฺสปเถโร ปญฺจหิ เถเรหิ สทฺธึ อาคจฺฉิ ฯ

ตทา โส ราชา วิหารํ กตฺวา เตสํ อทาสิ ฯ สีหฬทีปโต จ ธาตุโย อาเนตฺวา เอโก เถโร อาคจฺฉิ ฯ ธาตุโต ปาฏิหาริยํ ทิสฺวา

ปสีทิตฺวา ลภุญฺชเจติเย นิธานํ อกาสิ ฯ เต เถเร ปฏิจฺจ โยนกรฏฺเฐ สาสนวโส อาคโต ฯ

อิทํ โยนกรฏฺเฐ จตุตฺถํ สาสนสฺส ปติฏฺฐานํ ฯ

กลิยุเค ทฺวาสฏฺฐาธิเก สตฺตสเต สมฺปตฺเต จีนรฏฺฐินฺทราชา อภิภวิตฺวา สกลมฺปี โยนกรฏฺฐํ สมฺปตฺตี โหติ ฯ ตทา มหาธมฺมคมฺภีรเถโร มหาเมธงฺกรเถโร จาติ เทฺว เถรา โยนกรฏฺฐโต สทฺธึ พหูหิ ภิกฺขูหิ สีหฬทีปํ อคมึสุ ฯ ตทา สีหฬทีเป ทุพฺภิกฺขภเยน อภิภูโต หุตฺวา ตโต สิยามรฏฺเฐ โสกฺกตนครํ ปุน อคมึสุ ฯ

ตโต ปจฺฉา ลกุนฺนนครํ คนฺตฺวา สาสนํ ปคฺคณฺหนฺตานํ ลชฺชิ-เปสลานํ ภิกฺขูนํ สนฺติเก ปุน สิกฺขํ คณฺหึสุ ฯ เต จ เถรา สิยามรฏฺเฐ จ สพฺพตฺถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปสุ ฯ

อิทํ โยนกรฏฺเฐ ปตฺตลงฺเก เทฺว เถเร ปฏิจฺจ ปญฺจมํ สาสนสฺส ปติฏฺฐานํ ฯ

กลิยุเค ปญฺจวีสาธิเก อฏฺฐวสฺสสเต สมฺปตฺเต สิริสทฺธมฺมโลก-ปติจกฺกวตฺติราชา ลภุญฺชเจติยํ ปุน มหนฺตํ กตฺวา ตสฺส เจติยสฺส สมีเป จตฺตาโร วิหาเร การาเปตฺวา มหา–เมธงฺกรเถรสฺส สาริปุตฺตเถรสฺส จ อทาสิ ฯ ตทา ปีเต เทฺว เถรา สาสนํ ปริสุทฺธํ กตฺวา ปติฏฺฐา-เปสุนฺติ ฯ

อิมํ โยนกรฏฺเฐ มหา เมธงฺกร-สาริปุตฺตเถเร ปฏิจฺจ ฉฏฺฐํ สาสนสฺส ปติฏฺฐานํ ฯ

กลิยุเค เตจตฺตาฬีสาธิเก นวุติวสฺสเส สมฺปตฺเต หึสาวตีนคเร อเนกเสติภินฺโท นาม ราชา โยนกรฏฺฐํ อภิภวิตฺวา อตฺตโน หตฺถคตํ

กตฺวา พลิภุญฺชนตฺถาย เชฏฺฐปุตฺตสฺส อนุรุทฺธสฺส นาม ราชกุมารสฺส ทตฺวา พหูหิ อมจฺเจหิ สทฺธึ ตตฺถ คนฺตฺวา อนุราชภาเวน รชฺชํ การาเปสิ สาสนญฺจ วิโสเธตุ์ สทฺธมฺมจกฺกสามิ เถรํ เตน สทฺธึ ปหิณิ ฯ อเนกเสติ-ภินฺโท กิร ราชา โยนกรฏฺฐํ วิชยกาเล ปฐมํ สาสนสฺส ปติฏฺฐานภูตํ อิทนฺติ กตฺวา ตํ รฏฺฐวาสิโน กรมรานีตภาเวน น อคฺคเหสีติ ยถาวุตฺต-เถรวํเสสุ จ เอโก ลกุนฺนนคเร อรญฺญวาสี เถโร ตตฺถ นคเร อชฺช อสุกสฺมึ ฐาเน เอโก มโตติ คีหีนํ กเถตฺวา ยถา กถิตํ ภูตํ หุตฺวา อยํ อภิญฺญาลาภีติ ปากโฏ อโหสิ ฯ

ตสฺมึเยว จ นคเร มหามงฺคโล นาม เถโร อเนกเสติภินฺทสฺส รญฺโญ อุชฺฌิตุ์ อาคตกาเล อเนกเสติภินฺโท ราชา มํ ปกฺโกสิสฺสติ สมานชาติกํ ทูตํ เปเสสฺสตีติ ปกฺโกสิตกาลโต ปฐมเมว วทิ ฯ

ยถาวุตฺตนิยาเมเนว ปกฺโกสนโต อยํ อภิญฺญาลาภีติ กิตฺติโฆโส อโหสิ ฯ

ตตฺถ นคเร ญาณวิลาสเถโร สงฺฆยาปกาสกนฺนาม ปกรณํ อกาสิ ฯ ตํ ฏีกํ ปน ปตฺตลงฺกเถรสฺส วิหาเร วสนฺโต สิริมงฺคโล นาม เถโร อกาสิ. วิสุทฺธิมคฺคทีปนี นาม สญฺญตฺต – อรญฺญวาสี อุตฺตาราโม นาม เอโก เถโร. มงฺคลทีปนี สิริมงฺคลเถโร. อุปฺปาตสนฺตึ อญฺญตโร เถโร ฯ ตํ กิร อุปฺปาตสนฺตึ สชฺฌายิตฺวา จีนรญฺโญ เสนํ อชินีติ ฯ อิจฺเจวํ โยนกรฏฺเฐ อภิญฺญาลาภีนมฺปริสุทฺธึ หุตฺวา ปติฏฺฐาติ ฯ

เอวํ เหตุผลสมฺพนฺธวเสน อาทิ–อนฺตสมฺพนฺธวเสน จ ยถาวุตฺเตหิ ตีหิ นเยหิ เถรปรมฺปรา ฆฏเฏตฺวา คเหตพฺพา ฯ

อิติ สาสนวํเส โยนกรฏฺฐสาสนวํสกถามคฺโค นาม

จตุตฺโถ ปริจฺเฉโท ฯ

อิทำ วนวาสิรฏฺเฐ สิริเขตฺตนคเร สาสนวำสำ วกฺขามิ ฯ

ชินจกฺเก หิ เอกวสฺสสเต สมฺปตฺเต ชฏิโล, สกฺโก, นาโค, ครุโฬ, กุมฺภณฺโฑ, จนฺทิปรมีสฺวโร จาติ อิเม สตฺต สิริเขตฺตำ นาม นครำ มาเปสุ ฯ ตตฺถ ทฺวตฺตโปงฺโก นาม ราชา รชฺชำ กาเรสิ ฯ ตสฺส กิรตีณิ อกฺขีนิ สนฺตีติ ฯ ตทา ภควโต สาวกา อรหนฺตา ติสหสฺสมตฺตา วสึสุ ฯ โส ราชา เตสำ อรหนฺตานำ เทวสิกำ จตูหิ ปจฺจเยหิ อุปฏฺฐมฺภิ ฯ

ฉ สรีรธาตุโย จ เอเกกำ เอเกกสฺมึ นิทหิตฺวา ฉ เจติยานิ การาเปสิ ฯ ทกฺขิณพาหุมฺปน นิทหิตฺวา เอกำ เอกำ เจติยำ การาเปสิ อุณฺหีสธาตุมฺปน กมารนฺนครโต อาเนตฺวา เอกมฺปี เจติยำ การาเปสิ ฯ ตมฺปน ตาว น นิฏฺฐิตำ ปจฺฉา อนุรุทฺธราชา คเหตฺวา อริมทฺทนนครำ อาเนตฺวา จ จณ-ขุ นาม เจติเย นิธานำ อกาสิ ฯ ตสฺมา รกฺขิตเถรสฺส อาคมนโต ปุพฺเพปี สาสนำ ปติฏฺฐาสีติ ทฏฺฐพฺพำ ฯ ตโต ปจฺฉา สาสนำ ทุพฺพลำ หุตฺวา อฏฺฐาสิ ฯ

อิทำ วนวาสีรฏฺเฐ ปฐมำ สาสนสฺส ปติฏฺฐานำ ฯ

มหา-โมคฺคลิปุตฺต-ติสฺสเถเรน ปน เปสิโต รกฺขิตเถโร วนวาสีรฏฺฐำ คนฺตฺวา อากาเส ฐตฺวา อนมตคฺคปริยาย กถาย วนวาสิเก ปสาเทสิ ฯ กถาปริโยสาเน ปนสฺส ลฏฺฐิสหสฺสานำ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ, สตฺตติ-สหสฺสมตฺตา ปพฺพชึสุ, ปญฺจวิหารสตานิ ปติฏฺฐาเปสุ ฯ

เอวำ โส ตตฺถ สาสนำ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ

เตเนว อฏฺฐกถายำ :

คนฺตฺวาน รกฺขิตเถโร วนวาสึ มหิทฺธิโก
อนฺตลิกฺเข ฐิโต ตตฺถ เทเสสิ อนมตคฺคิยนฺติ วุตฺตำ ฯ

เอวं วนวาสีรฏฺเฐ ปุพฺเพเยว สาสนํ โอคาเหตฺวา ปติฏฺฐหิ ฯ

อิทํ ตาว วนวาสีรฏฺเฐ สิริเขตฺตนคเร ทุติยํ สาสนสฺส ปติฏฺฐานํ ฯ

ชินจกฺเก ปน เตตฺตึสาธิเก จตุวสฺสสเต กุกกุฏสีโส นาม เอโก ราชา รชฺชํ อกาสิ ฯ ตสฺส รญฺโญ กาเล ภควโต สาวกา อรหนฺตา ปญฺจมตฺตา อเหสุ ฯ เตสมฺปี โส ราชา เทวสิกํ จตูหิ ปจฺจเยหิ อุปฏฺฐมฺเภสิ ฯ โสตาปนฺน-สกทาคามิ-อนาคามิโน ปน คณนปถํ วีติวตฺตา อเหสุ ฯ

อิทํ วนวาสีรฏฺเฐ สิริเขตฺตนคเร ปรมฺปราภตวเสน ตติยํ สาสนสฺส ปติฏฺฐานํ ฯ

อิจฺเจวं วนวาสีรฏฺเฐ อเนกสเตหิ อรหนฺตเตเรหิ สาสนํ ปุณฺณินฺทุสทิสกาลํ หุตฺวา อติวิย วิชฺโชเตสิ ฯ

สาสนิกคนฺถการา ปน มหาเถรา ตตฺถ น สนฺทิสฺสนฺติ ฯ อรหนฺตเถรา ปน ราชูนมายาจนํ อารพฺรา ธมฺมสตฺถํ เอกํ วิรจยึสูติ โปราณา วทนฺตีติ ฯ

อิจฺเจวํ;

เต จ เถรา มหาปญฺญา ปคฺคเหตฺวาน สาสนํ
สุริโย วิย อฏฺฐงฺโค อุปคา มจฺจุ สนฺติกํ ฯ
ตสฺมา หิ ปณฺฑิโต โปโส ยาว มจฺจุ น จาคโต
ตาว ปุญฺญํ กเร นิจฺจํ มา ปมชฺเชยฺย สพฺพทาติ ฯ

อิติ สาสนวํเส วนวาสีรฏฺฐสาสนวํสกถามคฺโค นาม
ปญฺจโม ปริจฺเฉโท ฯ

อิทานิ ปน มรมฺมมณฺฑเล อปรนฺตรฏฺเฐ สาสนวํสํ วกฺขามิ ฯ

อมฺหากำ กิร มรมฺมรฏฺเฐ สุปฺปาทกติตฺเถ วาณิชคาเม วสนฺเต จูฬปุณฺณ-มหาปุณฺเณ เทฺว ภาติเก ปฏิจฺจ ภควโต ธรมานสฺเสว อติเรกวีสติวสฺสกาลโต ปภุติ สาสนำ ปติฏฺฐาสิ ฯ น ปน ตาว วฺยาเปตฺวา ปติฏฺฐาสิ ฯ เตเนว ปุน สาสนสฺส ปติฏฺฐาปนตฺถาย มหา-โมคฺคลิปุตฺต-ติสฺสเถโร โยนก-ธมฺมรกฺขิตเถรำ เปเสสีติ ฯ ภควา ปน โลหิต-จนฺทน-วิหารำ ปฏิคฺคเหตฺวา สตฺต สตฺตาหานิ นิสีทิตฺวา สมาคตานำ เทวมนุสฺสานำ ธมฺมรสำ อทาสิ ฯ สตฺตาเหสุ จ เอกสฺมึ เอกสฺมึ อหุ ฯ จตุราสีติ ปาณสหสฺสานำ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ ฯ ปญฺจสตมตฺเตหิ จ ปสาเทหิ อาคจฺฉนฺโต อนฺตรามคฺเค สจฺจพนฺธปพฺพเต นิสินฺนสฺส สจฺจพนฺธสฺส นาม อิสิโน ธมฺมำ เทเสตฺวา ฉหิ อภิญฺญาหิ สทฺธึ อรหตฺตำ ปาเปสิ ฯ

วานิชคาเม จ อิสิทินฺนเสฏฺฐิอาทีนมฺปี ธมฺมรสำ ปาเยสิ ฯ

อิจฺเจวำ สจฺจพนฺธ – อิสิทินฺน – มหาปุณฺณาทโย ปฏิจฺจ อมฺหากำ มรมฺมมณฺฑเล สาสนำ ปติฏฺฐาสิ ฯ

อิทำ มรมฺมมณฺฑเล อปรนฺตรฏฺเฐ ปฐมำ สาสนสฺส ปติฏฺฐานำ ฯ

ภควโต ปรินิพฺพานโต ปญฺจตึสาธิเก ทฺวิวสฺสสเต สมฺปตฺเต ตติยสงฺคีตึ สงฺคายิตฺวา อวสาเน มหา-โมคฺคลิปุตฺต-ติสฺสเถโร อตฺตโน สทฺธิวิหาริกำ โยนก-ธมฺมรกฺขิตเถรำ สทฺธึ จตูหิ ภิกฺขูหิ อปรนฺตรฏฺฐำ เปเสสิ ฯ อปรนฺตรฏฺฐญฺจ นาม อมฺหากำ มรมฺมมณฺฑเล สุนาปรนฺตรฏฺฐำ เอว ฯ ตมตฺถมฺปน เหฏฺฐา อโวจุมฺหา ฯ

โยนก-ธมฺมรกฺขิตเถโรปี อปรนฺตรฏฺฐำ อาคนฺตฺวา อคฺคิกฺขนฺโธปมสุตฺเตน รฏฺฐวาสีนำ ปสาเทสิ ฯ สตฺตติมตฺตานำ ปาณสหสฺสานำ ธมฺมรสำ ปาเยสิ ฯ รฏฺฐวาสิโน จ พหโว สาสเน ปพฺพชึสุ. ราชกุลโตปี

สหสฺสมตฺตา ปพฺพชึสุ, อิตฺถีนมฺปน อติเรกสฏฺฐิสหสฺสมตฺตา ปพฺพชึสุ ฯ ตญฺจ น อคฺคิกฺขนฺโธปมสุตฺตนฺตํ สุตฺวา ปพฺพชนฺตีนํ อิตฺถีนํ วเสน วตฺตุ ฯ อถโข อาทิโต ปฏฺฐาย ยาว จิรกาลํ สาสนํ ปสีทิตฺวา ปพฺพชนฺตีนํ อิตฺถีนํ วเสน วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพ ฯ กสฺมาติ เจ: อิตฺถีนมฺภิกฺขุนีนํ สนฺติเกเยว ปพฺพชิตุ ยุตฺตตฺตา ฯ โยนก–ธมฺมรกฺขิตเถเรน จ สทฺธึ ภิกฺขุนีนํ อนาคตตฺตา เอวํ จิรกาลํ อติกฺกมิตฺวา ปจฺฉา ภิกฺขุนิโย อาคนฺตฺวา ตาสํ สนฺติเก ปพฺพชิตานํ วเสน วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพ ฯ

สีหพฺทีเป อนุพาเทวิยา ปพฺพชิตกาเล มหา–มหินฺทเถรสฺส สมฺมิตฺตาเถริยา ปกฺโกสนตา อิธ ญาปกาติ ฯ

เอวํ โยนก–ธมฺมรกฺขิตเถรํ ปฏิจฺจ อปรนฺตรฏฺเฐ สตฺตานํ พหูปกาโร อโหสิ ฯ เตเนว อตฺถกถายํ:

อปรนฺตํ วิคาหิตฺวา โยนก–ธมฺมรกฺขิโต
อคฺคิขนฺธูปเมเนตฺถ ปสาเทสิ ชเน พหูติ ฯ

ตตฺถายมธิปฺปายวิเสโส คเหตพฺโพ ฯ

กถ ? อคฺคิกฺขนฺโธปมสุตฺตนฺตํ นาม ภิกฺขูนํ ปฏิปตฺติวเสน วุตฺตํ ตํ ภิกฺขูนเยว เทเสตุ วฏฺฏติ ฯ เถโรปี ตตฺถ ตํ เทเสสิ ฯ ตสฺมา ปุณฺณ–สจฺจพนฺธาทโย ปฏิจฺจ ภควโต ธรมานสฺส วีสติวสฺสกาเลเยว สาสนํ อปรนฺตรฏฺเฐ ปติฏฺฐหิตฺวา กสฺมิญฺจิ กสฺมิญฺจิ ฐาเน ภิกฺขูนํ สวิชฺชมานตฺตา เตสํ ภิกฺขูนํ สคเหตฺวา เทเสตุ ปจฺฉา อาคตานญฺจ ภิกฺขูนํ ปริสุทฺธาจารานํ วิญฺญาเปตุ อคฺคิกฺขนฺธูปมสุตฺตํ เถโร เทเสสีติ ฯ

เอวญฺจ สติ อริมทฺทนนคเร สมณกุตฺตกานํ สวิชฺชมานภาวํ วกฺขมาเนน วจเนน สเมติ ฯ

อิทำ มรมฺมณฺฑเล อปรนฺตรฏฺเฐ ทุติยำ สาสนสฺส ปติฏฺฐานำ ฯ

ยสฺมา ปน พุทฺโธ ภควา ปุณฺณตฺเถรสฺส ยาจนำ อารพฺภ อปนฺตรฏฺฐำ อาคนฺตฺวา วณิชฺเชหิ การิเต จนฺทนวิหาเร วสิตฺวา เอกสฺมึ สมเย อานนฺเทน ปจฺฉาสมเณน ตมฺพทีปรฏฺฐมฺปี เทสจาริกำ อาหิณฺฑิ ฯ อาหิณฺฑิตฺวา อริมทฺทนนครฏฺฐานสมีปำ ปตฺวา ปพฺพตมุทฺธนิ ฐตฺวา อนาคเต โข อานนฺท อิมสฺมึ ปเทเส สมฺมุติ นาม ราชา อริมทฺทนำ นาม นครำ มาเปสฺสติ, ตสฺมิญฺจ นคเร มม สาสนำ วิรุฬฺหำ หุตฺวา ปติฏฺฐหิสฺสตีติ วฺยากาสิ ฯ อยมตฺโถ โปราณเวทโปตฺถเกสุ วุตฺโต ฯ

โยนก-ธมฺมรกฺขิตเถโร จ อปรนฺตรฏฺฐำ อาคนฺตฺวา ตมฺพทีปรฏฺฐมฺปี อาหิณฺฑิตฺวา ตมฺพทีปรฏฺฐวาสีนมฺปี ธมฺมรสำ ปาเยสิเยว ฯ อยมตฺโถ ขตฺติยกุลโตเอว ปุริสสหสฺสานิ ปพฺพชีสูติ อฏฺฐกถายำ วุตฺตตฺตา วิญฺญายติ ฯ ตทา หิ อปรนฺตรฏฺเฐ ขตฺติโย นตฺถิ ตมฺพทีปรฏฺฐินฺโทเยว ตำ อนุสาเสตฺวา อภิวสติ ฯ

ขตฺติเย จ อสนฺเต กุโต ขตฺติยกุลานิ ภวิสฺสนฺติ ? เตเนว ตมฺพทีปรฏฺฐโต ปุริสสหสฺสานิ ปพฺพชีสูติ วิญฺญาตพฺพำ ฯ

ตสฺมา ตมฺพทีปิกสาสนวำสมฺปี อิธ วตฺตุำ ยุชฺชติ ฯ เตนิทานิ ตมฺพทีปิกสาสนวำสำ วกฺขามิ ฯ

อมฺหากำ หิ มรมฺมณฺฑเล ตมฺพทีปรฏฺเฐ อริมทฺทนนคเร สมฺมุติราชา นาม ภูปาโล รชฺชำ การเสิ ฯ ตโต ปฏฺฐาย ยาว อนุรุทฺธรญฺญา สมติ-นามเก เทเส นิสินฺนานำ ตีสสหสฺสมตฺตานำ สมณกุตฺตกานำ สฏฺฐิ-สหสฺสมตฺตานำ สิสฺสานำ โอวาทำ ทตฺวา จรึสุ ฯ

เตสำ ปน สมณกุตฺตกานำ อยำ วาโท ฯ:

สเจ โย ปาณาติปาตำ กเรยฺย โส อีทิสำ ปริตฺตำ ภณนฺโต ตมฺหา ปาปกมฺมา ปริมุญฺเจยฺย ฯ สเจ ปน โย มาตาปิตรำ หนฺตฺวา อนนฺตริย-กมฺมโต ปริมุจฺจิตุกาโม ภเวยฺย อีทิสำ ปริตฺตำ ภเณยฺย ฯ สเจปิ ปุตฺตธีตานำ อาวาหวิวาหกมฺมำ กตฺตุกาโม ภเวยฺย อาจริยานำ ปธมำ นิยฺยาเทตฺวา อาวาหวิวาหกมฺมำ กาตพฺพำ ฯ โย อิทำ จาริตฺตำ อติกฺกเมยฺย พหุ อปุญฺญำ ปสเวยฺยาติ เอวมาทีหิ มิจฺฉาวาเทหิ อตฺตโน อตฺตโน อุปคตานโมวาทำ อทำสุ ฯ ตมตฺถำ สุตฺวา อนุรุทฺธราชา ปริจิตปุญฺโญ เตสำ วาทำ น รุจิ ฯ อยำ เตสำ มิจฺฉาวาโทติ ฯ ตทา จ อริมทฺทนนคเร อรหนฺโต นาม เถโร อาคนฺตฺวา สาสนำ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ อยำ อรหนฺตเถรสฺส อตฺถุปฺปตฺติ ราชวำสาคต – ปริตฺตนิทานาคต - สาสนปเวณิยาคตวเสน ติวิธา โหติ ฯ ตตฺถายำ ราชวำสาคตตฺถุปฺปตฺติ ฯ ตทา หิ สุนาปรนฺต – ตมฺพทีปรฏฺเฐสุ สพฺเพน สพฺพำ สพฺพทา ถิรำ สาสนำ น ตาว ปติฏฺฐาสิ ฯ เตเนว ภควตา พฺยากตนิยาเมน สาสนำ ปติฏฺฐาเปสฺสามาติ จินฺเตตฺวา มหาเถรา สกฺกสฺส เทวานำ อินฺทสฺส สนฺติกำ คนฺตฺวา สาสนำ อนุคฺคหิตุำ สมตฺถำ ปุคฺคลำ เทหีติ ยาจึสุ ฯ สกฺโก จ เทวานมินฺโท ตาวตึสภวเน เอกำ เทวปุตฺตำ ยาจิตฺวา เอกิสฺสา พฺราหฺมณิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหาเปสิ ฯ

ทสมาสจฺจเยน วิชายนกาเล สีลพุทฺธิ นาม เถโร อนุรกฺขิตฺวา วเย สมฺปตฺเต ปพฺพาเชสิ ฯ

ตีสุ ปิฏเกสุ อติวิย เฉโก หุตฺวา อรหตฺตมฺปาปุณิ ฯ อรหนฺโตติ นาเมน ปากโฏ อโหสิ ฯ โส จ เถโร มรมฺมณฺฑเล ชินสาสนำ วิชฺโชตาเปตุำ อริมทฺทนนครำ อาคนฺตฺวา นครโต อวิทูเร เอกสฺมึ อรญฺเญ นิสีทิ ฯ

ตทา สกฺโก เทวานมินฺโท เอกำ เนสาทำ ปโลเปตฺวา ตสส เถรำ ทสฺเสสิ ฯ อถ เนสาทสฺส เอตทโหสิ :

อยมฺปน อมนุสฺโส ยกฺโข ภเวยฺย สเจ ปน มนุสฺโส ภเวยฺย เอวำ สติ มิลกฺขชาติโก ภเวยฺยาติ ฯ

เอวมฺปน จินฺเตตฺวา รญฺโญ ทสฺสนตฺถาย นครำ อาเนสิ ฯ เถโร จ อฏฺฐ ปริกฺขาเร คเหตฺวา อนุคจฺฉิ ฯ เนสาโท จ เถรำ อาเนตฺวา รญฺโญ ทสฺเสสิ ฯ ราชา ทิสฺวา สนฺตินฺทฺริโย อยำ น มิลกฺขชาติโก อิมสฺส อพฺภนฺตเร สารธมฺโม อตฺถิ มญฺเญติ ลทฺธสุริโยภาสำ วิย ปทุมำ ผุลฺลจิตฺตำ หุตฺวา วีมำสิตุกาโม เถรำ อาห : อตฺตโน สารุปฺปำ อาสนำ ญตฺวา นิสีทาหีติ ฯ

เถโร จ ราชปลฺลงฺกำ อารุหิตฺวา นิสีทิ ฯ ราชา จ อยำ อคฺคาสเน นิสีทิ ฯ อวสฺสำ อคฺคปุคฺคโล ภเวยฺยาติ จินฺเตตฺวา ตฺวำ กสฺส ญาติ กสฺส สิสฺโส กุโต อาคโตสีติ ปุจฺฉิ ฯ

เถโรจ เอวำ อาห ;

โลกสฺมึ โย นวคุณสมฺปนฺโน ภควา สมฺมาสมฺพุทฺโธ ตสฺสาหำ ญาติ โส ภควาเยว มมาจริโย ภิกฺขุสงฺฆสฺส นิสินฺนฏฺฐานโต อาคโต-มฺหีติ ฯ

ราชา จ โสมนสฺสปฺปตฺโต หุตฺวา อาห :

ตว อาจริเยน เทสิตำ ธมฺมำ เอกเทสโต เทเสหีติ ฯ อถ ยถา สิริ-ธมฺมาโสกรญฺโญ นิโคฺรธสามเณเรน อปฺปมาทธมฺโม เทสิโต เอวำ อปฺปมาทธมฺมำเยว เถโร เทเสสิ ฯ

ราชา จ ปุน อาห : กุหึ ทานิ สมฺมาสมฺพุทฺโธ นิสีทติ ฯ เตน

ปน เทสิโต ธมฺโม กติปฺมาโน ตสฺส สาวกา ปน กติปฺมาณา ตุมฺหาทิสา อญฺเญ อตฺถิ วา มา วาติ ฯ

อิทานิ อมฺหากำ อาจริโย สมฺมาสมฺพุทฺโธ ปรินิพฺพุโต ธาตุโยเยว อิทานิ อตฺถิ เตน ปน เทสิโต ธมฺโม จตุราสีติธมฺมกฺขนฺธสหสฺสปมาโณ ฯ สุธมฺมปุเร ปีฏกตฺตยำ ยุคลวเสน ติวิธมตฺถิ มยา อญฺโญ ปรมตฺถ-สมฺมุติวเสน ทุวิโธปี สำโฆ อตฺถีติ ฯ

ตำ สุตฺวา ราชา ภิยฺโยโส มตฺตาย ปสนฺโน หุตฺวา ปุน อาโรเจสิ: มม ภนฺเต อิมสฺมึ ปจฺจกฺเข นตฺถิ ตยา อญฺโญ นาโถ ฯ อชฺชตคฺเค ปาณุเปตมฺมำ อุปาสโกติ ธาเรหิ. ตว โอวาทำ อหำ สิรสา ปฏิคณฺหิสฺสามีติ ตโต ปจฺฉา อรญฺญกำรเห ฐาเน วิหารำ การาเปตฺวา อาทาสิ ฯ สมณกุตฺตกานมฺปี วาทำ ภินฺทิ ฯ ยถา ปน สุวณฺณปาตึ ลภิตฺวา สุวณฺณภาชนำ ลภิตฺวา มตฺติกาภาชนนฺติ สกเลปี จ รฏฺเฐ สมณกุตฺตกานำ วาทำ ชหาเปสิ ฯ

ตสฺมิญฺจ กาเล สมณกุตฺตกา หีนลาภา หุตฺวา เถรสฺส อุปนาหำ พนฺธึสุ ฯ เต ปน สมณกุตฺตกา อรญฺเญ นิสฺสามิกา วิย โกเลยกา สุนขา อนาถา หุตฺวา กายิกเจตสิกทุกฺขำ ลภึสุ ฯ

ราชา จ ตมตฺถำ ญตฺวา ยถา สมณกุตฺตกา นาภิภวนฺติ ตถา อารกฺขำ ฐาเปสิ ฯ เต จ สมณกุตฺตเก เสตวตฺถำ นิวาสาเปตฺวา อาวุธคาหโยธภาเวน ราชกมฺเม นิโยชาเปสิ ฯ เถโร จ สาสเน ปสนฺเน ชเน ปพฺพาเชตฺวา อุปสมฺปาเทตฺวา สาสนำ วิโสธาเปสิ ฯ ราชา จ อิมสฺมึ รฏฺเฐ โปราณิกา ราชาโน สมณกุตฺตกานำ วาทำ คเหตฺวา รชฺชำ การเรสุ. สเจ หิ ปน เตสำ อนตฺถกรชฺชำ ปุน คณฺหาเปตุำ สกฺกุเณยฺยำ เอวำ สติ

อหำ เตสำ อนตฺถกรชฺชำ อปเนตฺวา สาตฺถกรชฺชำ คณฺหาเปตุมิจฺฉามีติ อนุโสจีติ ฯ

อยำ ปน ปริตฺตนิทานาคตตฺถุปฺปตฺติ ฯ

สีหฬทีเป กิร วิชฺชวาสีนคเร นิสินฺโน เอโก ภิกฺขุ อุปทฺวาราวตีนครำ คนฺตฺวา ปริยตฺตึ อุคฺคณฺหิ ฯ

ตโต ปจฺฉา สุธมฺมปุรำ คนฺตฺวา ปริยตฺตึ อุคฺคณฺหิ ฯ

ตสฺมิญฺจ กาเล สิริเขตฺตนคเร ปาฏลิรุกฺเข เอโก คนฺโถ อตฺถีติ สุตฺวา สุธมฺมปุรโต สิริเขตฺตนครำ อคมาสิ ฯ อนฺตรามคฺเค ลุทฺทโก เถรำ ปสฺสิตฺวา อยำ ยกฺโขติ มญฺญิตฺวา คเหตฺวา อนฺรุทฺธรญฺโญ ทสฺเสสิ ฯ ตทา ราชา เถรำ ปุจฺฉิ: โก ปน ตฺวนฺติ ฯ

อหำ มหาราช โคตมสฺส สาวโกติ ฯ

ปุน ราชา ปุจฺฉิ: ติณฺณำ ปน รตนานำ กีทิโสติ ฯ

เถโร อาห: มโหสธปณฺฑิโต วิย มหาราช พุทฺโธ ทฏฺฐพฺโพ; อุมฺมงฺโค วิย ธมฺโม; วิเทหเสนา วิย สงฺโฆติ ฯ เอวำ อุปมาหิ ปกาสิโต ราชา ปุน ปุจฺฉิ: กึ นุ โข อิเม โคตมสฺส สาวกาติ ฯ

น โข มหาราช อิเม โคตมสฺส สาวกา, อิเม ปน อมฺเหหิ วิสภาคา สมณกุตฺตกาเยวาติ เอวำ วุตฺเต ตโต ปฏฺฐาย เต สมณกุตฺตเก วิชหิ ฯ ติณฺณำ วิย นาติมญฺญิ ปาฏลิรุกฺขสุสิรโตปิ ลทฺธำ เตสำ คนฺถำ ลทฺธฏฺฐาเนเยว อคฺคินา ฌาเปสิ ฯ

ตมฺปิ ฐานำ ยาวชฺชตนา 'อคฺคิฌาปนตลนฺติ ปากฏนฺติ ฯ เถโร จ วิมานวตฺถุำ รญฺโญ เทเสสิ ฯ ราชา จ ปสีทิตฺวา สิริเขตฺตนครโต อริมทฺทนนครำ ปจฺจาคมนกาเล อาเนสิ ฯ

อิทมฺปน ปาฏลิสุสิเร ลทฺธคนฺถสฺส การณํ ฯ เตสํ หิ สมณกุตฺต-กานํ อพฺภนฺตเร เอโก อุปายเฉโก สมณกุตฺตโก อตฺตโน วาทานุรูปํ คนฺถํ กตฺวา สิริเขตฺตนคเร ทฺวตฺตึสรตนขนฺธสฺส ปาฏลิรุกฺขสฺส สุสิเร ปเวเสตฺวา ปุนปฺปุนํ อุทเกน เตเมตฺวา มตฺติกาย ลิมฺเปตฺวา ปุน ตจํ อุปาเทตฺวา อฏฺฐาเปสิ ฯ

ตทา มยํ สุปฺปิเน ปาฏลิรุกฺเข สารคนฺโถ อตฺถวฺยญฺชนสมฺปนฺโน เอโก อตฺถีติ ปสฺสามาติ โกลาหลํ อุปาเทสุ ฯ ตํ สุตฺวา ราชา สิริเขตฺตนครํ คนฺตฺวา ตํ ปาฏลิรุกฺขํ ภินฺทิตฺวา คเวสนฺโต ตํ คนฺถํ ลภิ ฯ คนฺเถ ปน สกวาทวเสน สมณกุตฺตกสามญฺญตา อีทิสาเยว เอเต โคตมสาวกา โหนฺติ เอเตสเยว อาจาโร สคฺคมคฺคปถภูโตติ เอวํ อาทีหิ การเณหิ วุตฺตํ ฯ ราชา จ ปสีทิตฺวา สมณกุตฺตานํ พหูนิ ทาตพฺพานิ อทาสิ ฯ

ตโต ปจฺฉา เถรสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ตํ อคฺคินา ฌาเปสีติ เอวํ สมณกุตฺตกานํ วจนํ สุตฺวา สิริเขตฺตนครํ คนฺตฺวา อริมทฺทนปุรํ ปจฺจาคจฺฉนฺโต เถรํ อาเนสีติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

อริมทฺทนนครํ สมฺปตฺตกาเล เชตวนํ นาม วิหารํ การาเปตฺวา อทาสิ ฯ

เถโร จ ตตฺถ สาสนํ วิโสเธตฺวา นิสีทิ ฯ ราชา เทวสิกํ อุทกํ อาเนตฺวา อคฺคมเหสี ปน เทวสิกเยว ปิณฺฑปาตมาเนตฺวา โภเชสิ ฯ อุปฺปนฺนกงฺขากาเลปิ ตํ ตํ กงฺขาฐานํ ปุจฺฉีติ ฯ

อยมฺปน สาสนปเวณิยาคตตฺถุปฺปตฺติ ฯ

สุธมฺมปุเร หิ สมาปตฺติลาภี อโนมทสฺสี นาม เถโร โสณุตฺตร-

เถรานำ วำสานุรกฺขณวเสน สทฺธึ ปญฺจหิ ภิกฺขุสเตหิ นิสีทิ ฯ ตสฺส ปน ปธานสิสฺโส อธิสีโล นาม, ตสฺส ปธานสิสฺโส ปุราณทสฺสี นาม, ตสฺส ปธานสิสฺโส กาโฬ นาม, ตสฺส ปธานสิสฺโส อรหนฺโต นาม, ตสฺส ปธานสิสฺโส อริยวำโส นามาติ ฯ อิทญฺจ วจนำ ฯ

โก ปเนส อุตฺตราชีวมหาเถโรติ ฯ อยำ หิ เถโร รามญฺญเทสิย-ปุตฺโต อริยาวำสเถรสฺส สิสฺโส ฯ อริยาวำสเถโร ปน กปฺปุงฺคนครวาสี มหากาฬเถรสฺส สิสฺโส ฯ โส ปน สุธมฺมนครวาสิโน ปุราณทสฺสิมหา-เถรสฺส สิสฺโสติ กลฺยาณิสิลาเลขเน วุตฺตวจเนน น สเมติ ฯ เอวมฺปี สติ ยถิจฺฉิตาธิปฺปาโย น นาสฺสตีติ ทฏฺฐพฺพำ ฯ

เอวำ นานาจริยานำ วาโท นานากาเรน ทิสฺสมาโนปี อรหนฺต-เถรสฺส อริมทฺทนนคเร สาสนำ อนุคฺคเหตฺวา ปติฏฺฐานตาเยวตฺถ ปมาณนฺติ กตฺวา นาวมญฺญิตพฺโพ ฯ

สพฺเพสำ อาจริยานำ วาเทปี อรหนฺตเถโร อริมทฺทนนครำ อาคนฺตฺวา สาสนำ ปติฏฺฐาเปสีติ อตฺโถ อิจฺฉิตพฺโพเยวาติ, อรหนฺตเถโร ปน มูลนาเมน ธมฺมทสฺสีติ ปากโฏ สุธมฺมปุรวาสี สีลพุทฺธิเถรสฺส สิสฺโสติ ทฏฺฐพฺโพ ฯ

โส จ เถโร ปุพฺเพว ปพฺพชฺชกาลโต จตูสุ เวเทสุ สิกฺขิตสิปฺโป ฯ

ปพฺพชิตฺวา ปน สาฏฺฐกถำ ปิฏกตฺตยำ อุคฺคณฺหิตฺวา ปารำ คนฺตวา สพฺพตฺถ ปากโฏ ฯ โสกฺกตยนครำ อาเนตฺวา มนุสฺสา ปูเชนฺติ ฯ

ตตฺถ ทส วสฺสานิ วสิตฺวา ปุน สุธมฺมปุรำ อาคนฺตฺวา อรญฺญวาสำ สมาทยิ ฯ

ตโต ปจฺฉา ชินจกฺเก เอกสฏฺฐาธิเก ปญฺจสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต กลิยุเค เอกูนาสีตฺยาธิเก ติสเต สมฺปตฺเต อนุรุทฺธราชา รชฺชำ ปาปุณิ ฯ

ตทา อริมทฺทนนคเร สมณกุตฺตกา มยํ โคตมสาวกาติ วตฺวา ตีสุตีสุวคฺคา หุตฺวา นิสีทึสุ ฯ วคฺควเสน กิร สหสฺสมตฺตาติ ฯ

อนุรุทฺธราชา จ เตสํ สมณกุตฺตกานํ อาคาริยาพฺรหฺมจริยาทีนิ สุตฺวาน ปสีทิ ฯ เอวมฺปี ปเวณิยา อาคตตฺตา น ปชหิ ฯ

อรหนฺตมฺปน เถรํ ปสฺสิตฺวา ตโต ปฏฺฐาย เตสํ สมณกุตฺตกานํ นิพทฺธวตฺตานิ ภินฺทิตฺวา สาสเน ปสีทิ ฯ

อิทํ มรมฺมณฺฑเล ตมฺพทีปรฏฺเฐ อริมทฺทนคเร อรหนฺตํ นาม เถรํ ปฏิจฺจ ตติยํ สาสนสฺส ปติฏฺฐานํ ฯ

ตสฺมิญฺจ กาเล อรหนฺตเถโร อนุรุทฺธราชานํ อาห:

ตีสุ สาสเนสุ ปริยตฺติสาสเน ติฏฺฐนฺเตเยว ปฏิปตฺติสาสนํ ติฏฺฐติ ปฏิปตฺติสาสเน ติฏฺฐนฺเตเยว ปฏิเวธสาสนํ ติฏฺฐติ ฯ

ยถา หิ คุณฺณํ สเตปี สหสฺเสปี วิชฺชมาเน ปเวณิปาพิกาย เธนุยา อสติ โส วํโส สา ปเวณี น ฆฏียติ เอวเมวํ ธุตงฺคธรานํ ภิกฺขูนํ สเตปี สหสฺเสปี วิชฺชมาเน ปริยตฺติยา อนฺตรหิตาย ปฏิเวโธ นาม น โหติ ฯ ยถา ปน นิธิกุมฺภิโย ชานนตฺถาย ปาสาณปี่ฏเฐ อกฺขเรสุ ฐปี่เตสุ ยาว อกฺขรานิ ธรนฺติ ตาว นิธิกุมฺภิโย นฏฺฐา นาม น โหนฺตีติ เอวเมวํ ปริยตฺติยา ธรมานาย สาสนํ อนนฺตรหิตนฺนาม โหติ ฯ

ยถาว มหโต ตฬากสฺส ปาฬิยา ถิราย อุทกํ น ฉสฺสตีติ น วตฺตพฺพํ, อุทเก สติ ปทุมานิ ปุปฺผานิ น ปุปฺผิสฺสนฺตีติ น วตฺตพฺพํ ฯ เอวเมว มหาตฬากสฺส ถิรปาฬิสทิเส เตปี่ฏเก พุทฺธวจเน สติ อุทกสทิสา ปฏิปตฺติปูรกา กุลปุตฺตา นตฺถีติ น วตฺตพฺพํ, เตสุ สติ ปทุมาทิปุปฺผสทิโส ปฏิเวโธ นตฺถีติ น วตฺตพฺพํ ฯ เอวํ เอกนฺตโต ปริยตฺติเมว ปมาณํ

ตสฺมา อนฺตมโส ทฺวีสุ ปาฏิโมกฺเขสุปี สาสนํ อนนฺตรหิตเมว ปริยตฺติยา อนฺตรหิตาย สุปฏิปนฺนสฺสาปี ธมฺมาภิสมโย นตฺถิ อนนฺตรหิตายเอว ธมฺมาภิสมโย อตฺถิ ฯ อิทานิปี อมฺหากํ ปริยตฺติสาสนํ ปริปุณฺณํ นตฺถิ. สรีรธาตุโย จ นตฺถิ. ตสฺมา ยตฺถ ปริยตฺติสาสนํ สรีรธาตุโย จ อตฺถิ ตตฺถ ปณฺณากาเรน สทฺธึ ทูตํ เปเสตฺวา อาเนตพฺพา ฯ เอวํ สติ อมฺหากํ รฏฺเฐ ชินสาสนํ จิรกาลํ ปติฏฺฐหิสฺสตีติ ฯ

เอวํ ปน ภนฺเต สติ กตฺถ ยาจิสฺสามาติ ฯ

สุวณฺณภูมิรฏฺเฐ มหาราช สุธมฺมปุเร ตีหิ วาเรหิ ปีฏกตฺตยํ ลิกฺขิตฺวา ฐาเปติ สรีรธาตุโย จ พหู ตตฺถ อตฺถีติ ฯ

ราชา เอวํ ภนฺเต ติ ปฏิคณฺหิตฺวา พหู ปณฺณากาเร ปฏิยาเทตฺวา ราชเลขนํ ลิกฺขิตฺวา อฏฺฐงฺคสมนฺนาคตํ เอกํ อมจฺจํ ทูตํ กตฺวา เปเสสิ ฯ

สุธมฺมปุรินฺโท มโนหารี นาม ราชาปี มจฺเฉรจิตฺโต หุตฺวา ตมฺหาทิสานํ มิจฺฉาทิฏฺฐิกานํ ฐาเน ปีฏกตฺตยํ สรีรธาตุโย จ ปหิณิตุ น ยุตฺตา. ติโลกคฺคสฺส หิ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สาสนํ สมฺมาทิฏฺฐิกานํ ฐานเยว ปติฏฺฐหิสฺสติ ยถา นาม เกสรสีหราชสฺส วสา สุวณฺณปาฏิยเมว น มตฺติกาภาชเนติ ฯ

ทูตา ปจฺจาคนฺตฺวา อนุรุทฺธรญฺโญ ตํ อตฺถํ อาโรเจสุ ฯ

ตํ สุตฺวา อนุรุทฺธราชา กุชฺฌิ. ตตฺตกกปาเล ปกฺขิตฺตเตลํ วิย ตฏตฏายิ ฯ

อถ ราชา นทีมคฺเคน นาวานํ อสีติสตสหสฺเสหิ นาวิกานํ โยธานํ อฏฺฐโกฏีหิ เสนํ วฺยูหิตฺวา ถลมคฺเคน สทฺธึ จตูหิ มหาโยธนายเกหิ หตฺถีนํ อสีติสหสฺเสหิ. อสฺสานํ นวุติสตสหสฺเสหิ. โยธานํ อสีติโกฏิยา เสนํ วฺยูหิตฺวา สยเมว ยุชฺฌิตุ สุธมฺมปุรํ คจฺฉิ ฯ

ตำ สุตฺวา มโนหาริราชา ภีตตสิโต หุตฺวา อตฺตโน พหูโยเธ สำวิทหิตฺวา สุธมฺมปุเรเยว ปฏิเสนำ กตฺวา นิสีทิ ฯ อถ อถพฺพนเวเท อาคตปโยควเสน ปุนปฺปุนำ วายมนฺตาปี นครมูลำ อุปสำกมิตุำ น สกฺกา ฯ ตทา ราชา เวทญฺญโน ปุจฺฉิ: กสฺมา ปเนตฺถ นครมูลำ อุปสำกมิตุำ น สกฺโกมาติ ฯ เวทญฺญโน อาหำสุ: อถพฺพนเวทวิธานำ มหาราช อตฺถิ มญฺเญติ ฯ อถ ราชา ปจฺวิยำ นิทหิตฺวา มตกเพวรำ อุทฺธริตฺวา มหาสมุทฺเท ขิเปสิ ฯ

เอกำ กิร มนุสฺสำ หินฺทุกุลำ โชคฺยีนามกำ กีฏำ ขาทาเปตฺวา ตำ มาเรตฺวา หตฺถปาทาทีนิ องฺคปจฺจงฺคานิ คเหตฺวา ฉินฺนภินฺนานิ กตฺวา นครสฺส สามนฺตา ปจฺวิยำ นิทหิตฺวา ฐเปสิ ฯ

ตทา ปน นครำ อุปสำกมิตุำ สกฺกา ฯ นครญฺจ ปวิสิตฺวา อนุรุทฺธ-ราชา มโนหาริราชานำ ชีวคฺคาหำ คณฺหิ ฯ สุธมฺมปุเร โปราณิกานำ ราชูนำ ปเวณิ–อาคต–วเสน รตนมยมญฺชูสายำ ฐเปตฺวา ปูชิตำ สห ธาตูหิ ปิฏกตฺตยำ คเหตฺวา มโนหาริรญฺโญ สนฺตกานำ ทฺวตฺตึสหตฺถีนำ ปิฏฺฐิยำ อาโรเปตฺวา อาเนสิ ฯ อริมทฺทนนครำ ปน ปตฺวา ธาตุโย รตนมยมญฺชูสายำ ฐเปตฺวา สิริสยนคพฺเภ รตนมญฺเจ สีโสปเทสสฺส สมีเป ฐเปสิ ฯ ปิฏกตฺตยมฺปี รตนมเย ปาสาเท ฐเปตฺวา ภิกฺขุสำฆสฺส อุคฺคหธารณาทิอตฺถาย นิยฺยาเทสิ ฯ

ตโต กิร อานีตำ ปิฏกตฺตยำ อุคฺคณฺหนฺตานำ อริยานำ สหสฺสมตฺตำ อโหสีติ ฯ สุธมฺมนครำ วิชหิตฺวา ปิฏเกน สทฺธึ ภิกฺขุสำฆำ อาเนตฺวา สาสนสฺส ปติฏฺฐาปนำ ชินจกฺเก ฉสเต วสฺสสหสฺเส กลิยุเค จ โสฬสาธิเก[1] จตุสเต สมฺปตฺเตติ สิลาเลขเนสุ วุตฺตำ ฯ อนุรุทฺธรญฺโญ กาเล ปุญฺญานุภาเวน

---

๑. เอกูนวีสาธิกเก ภวิตพฺพำ

ติณฺณ์ รตนานำ ปริปุณฺณตฺตา ปุณฺณคาโมติ สมญฺญา อโหสิ ฯ จิรกาลำ อติกฺกนฺเต ณณการานำ โลปวเสน มการสฺส จ นิคฺคหีตวเสน ปูคำ อิติ มรมฺมภาสาย โวหารียตีติ อนาคตวำส–ราชวำเสสุ วุตฺตำ ฯ

อนุรุทฺธราชาเยว จตฺตาโร มหาโยเธ สีหพหีป์ เปเสตฺวา ตโต ปี่ฎกตฺตยำ อาเนสิ ฯ

สีหพหีปโต์ อานีตปี่ฎกตฺตเยน สุธมฺมปุรโต อาณีตปี่ฎกตฺตยำ อญฺญมญฺญำ โยเชตฺวา สำสนฺเทตฺวา อรหนฺตเถโร วีมำเสสิ ฯ

ตทา คงฺโคทเกน วิย ยมุโนทกำ อญฺญมญฺญมนูนำ อนธิกำ อโหสิ เตหิ ปี่ฎเกหิ อญฺญานิปี่ วฑฺเฒตฺวา ติปี่ฎกคพฺเภ ฐเปตฺวา ปูเชสิ เตสุ เตสุปี่ ฐาเนสุ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ

มโนหาริราชานมฺปี่ มุรำ–ก–ปา นาม เทเส อุปฏฺฐาเกหิ สห ฐาเปสิ ฯ ตสฺส จ กิร รญฺโญ มุขำ วิวริตฺวา กถำ สลฺลาเปนฺตสฺส มุขโต โอภาโส ปชฺชลิตฺวา นิกฺขมิ ฯ โส กทาจิ กทาจิ อนุรุทฺธรญฺโญ สนฺติกำ อาคนฺตฺวา คารวเสน วนฺทนาทีนิ อกาสิ ฯ ตทา อนุรุทฺธรญฺโญ โลมหำโส อุปฺปชฺชิ อุภิคฺโค จ ฯ ตสฺมา รญฺโญ นิตฺเตชตฺถาย พุทฺธรูปสฺส เจติยสฺส ภตฺตำ ปูเชตฺวา ตำ คเหตฺวา มโนหาริรญฺโญ โภเชสิ ฯ ตทา ตสฺส ตทานุภาโว อนฺตรธายิ ฯ มโนหาริราชา สำเวคำ อาปชฺชิตฺวา สำสาเร สำสรนฺโต ยาว นิพฺพานำ น ปาปุณามิ ตาว ปรวเสนานุวตฺเตยฺยนฺติ ปตฺถนมกาสิ ฯ

สุธมฺมปุรโต อาภตมตฺตโน สนฺตกำ มโนมยมณึ เอกสฺส เสฏฺฐิโน สนฺติเก วิกิณิตฺวา ลทฺธมูเลน ปญฺจวาหรชเตน อาภุชิตปลฺลงฺกวเสน เอกำ มหนฺตำ พุทฺธพิมฺพำ ปรินิพฺพานากาเรน เอกนฺติ เทฺว พุทฺธปฏิพิมฺพานิ การาเปสิ ฯ ยาวชฺชตนา ตานิ สนฺตีติ ฯ

อิจฺเจวมนุรุทธฺราชา สุธมฺมปุรโต สีหฬทีปโต จ สาสนำ อาเนตฺวา อริมทฺทนนคเร ปติฏฺฐาเปสีติ ฯ

อิทำ อมฺหากำ มรมฺมมณฺฑเล ตมฺพทีปรฏฺเฐ อริมทฺทนนคเร อนุรุทฺธราชานำ ปฏิจฺจ จตุตฺถำ สาสนสฺส ปติฏฺฐานำ ฯ

อุตฺตราชีวเถโรปิ โสณุตฺตรานำ วำสโต สาสนำ คเหตฺวา สุธมฺมปุรโต อริมทฺทนนครำ อาคนฺตฺวา สาสนำ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ

อิทำ อมฺหากำ มรมฺมมณฺฑเล ตมฺพทีปรฏฺเฐ อริมทฺทนนคเร อุตฺตราชีวเถรำ ปฏิจฺจ ปญฺจมำ สาสนำ ปติฏฺฐานำ ฯ

อุตฺตราชีวเถรสฺส สีหฬทีปำ คตกาเล เตน สทฺธึ คตำ ฉปทำ นาม สามเณรำ สีหฬทีเปเยว สีหฬทีปกา ปพฺพชึสุ ฯ

ปพฺพชิตฺวา จ ฉปทสามเณโร ปริยตฺตึ อุคฺคณฺหิตฺวา ทสวสฺสำ ตตฺถ วสิตฺวา อริมทฺทนนครำ ปจฺจาคจฺฉิ ฯ

สีวลีเถรญฺจ ตามลินฺทเถรญฺจ อานนฺทเถรญฺจ ราหุลเถรญฺจ อาเนสิ ฯ เต ปน เถรา ติปิฏกธรา โหนฺติ ฉฬภิญฺญา จ อยำ จตุโถ วิตฺถาเรน เหฏฺฐา วุตฺโต ฯ

อริมทฺทนนครำ ปตฺวา อริมทฺทนวาสีหิ สทฺธึ วินยกมฺมานิ อกตฺวา ปุถุ หุตฺวา นิสีทึสุ ฯ นรปติราชา จ เตสุ เถเรสุ อติวิย ปสีทิ ฯ

เอราวตีนทิยำ อุลุมฺปำ พนฺธิตฺวา ตตฺเถว อุปสมฺปทกมฺมำ การาเปสิ ฯ จิรกาลมติกฺกมิตฺวา โส คโณ วุฑฺฒึ หุตฺวา อุปฺปชฺชิ ฯ นรปติราชา เต เถเร สทฺธึ สำเฆน นิมนฺเตตฺวา มหาทานมทาสิ ฯ ตทา ฉเฬ อากปฺปสมฺปนฺนำ รูปโสภคฺคปฺปตฺตำ เอกำ นาฏกิตฺถึ ทิสฺวา ราหุลเถโร ปฏิพทฺธจิตฺโต เลเป ลคฺคิตวานโร วิย กทฺทเม ลคฺคิตมาตงฺโค วิย จ กามคุณเลปกทฺทเมสุ ลคฺคิโต หุตฺวา สาสเน วิรมิตฺวา หีนาย วตฺติตุำ อารภิ ฯ

มรณนฺติกโรเคน อภิภูโต วิย อเตกิจฺโฉ หุตฺวา เสสเถเรสุ โอวาทํ ทินฺเนสุ ปี นาทิยิ ฯ ตทา เสสเถรา ตเมวมาหํสุ ฯ

มา ตฺวํ เอกํ ตํ ปฏิจฺจ สพฺเพปี อมฺเห ลชฺชาเปตุ น อรหสิ ฯ มา อิธ หีนาย วตฺเตหิ, มลฺลารุฑีปํ คนฺตฺวา ยถารุจิ กโรหีติ เปเสสุ ฯ ราหุลเถโร จ กุสมติตฺถโต นาวํ อารุยฺห มลฺลารุฑีปํ อาคมาสิ[๑] ฯ มลฺลารุฑีปํ ปตฺตกาเล มลฺลารุราชา วินยํ ชานิตุกาโม สหฏฺกาย ขุทฺทสิกฺขาปกรณํ ตสฺส สนฺติเก อุคฺคณฺหิตฺวา เอกปตฺตมตฺตํ[๒] มณิ อทาสิ ฯ โส จ ตํ ลภิตฺวา หีนาย วตฺตีติ ฯ

โหนฺติ เจตฺถ:

อติทูเร ว โหตพฺพํ ภิกฺขุนา นาม อิตฺถิภิ
อิตฺถิโย นาม ภิกฺขูนํ ภวนฺติ อิธ เวริโน ฯ
ตาว ติฏฺฐนฺตุ ทุปฺปญฺญา มยํ โปราณิกา ปีจ
มหาปญฺญา วินาสํ ปตฺตา หริตจาทโย
ตสฺมา หิ ปณฺฑิโต ภิกฺขุ อนฺตมโส ว อิตฺถิภิ
วิสฺสาสํ น กเร โลเก ราโค จ ทุปฺปวาริโต ติ ฯ

เสเสสุ จ เถเรสุ ฉปโท นาม เถโร ปธมํ กาลํ กโต ฯ

สีวลี-ตามลินฺทานนฺทเถราเยว ตโย ปริยตฺติอุคฺคหณธารณาทิวเสน สาสนํ อุปตฺถมฺเภตฺวา อริมทฺทนนคเร นิสีทึสุ ฯ เอกสฺมิญฺจ กาเล ราชา เตสํ ติณฺณํ เอเกกํ หตฺถึ อทาสิ ฯ สีวลี-ตามลินฺทเถรา ปฏิคฺคเหตฺวา วเน วิสฺสชฺชาเปสุ ฯ อานนฺทเถโร ปน กิญฺจิปุรนครํ ปหิณิตฺวา ญาตกานํ เทหีติ ฯ กุสมติตฺถํ คนฺตฺวา นาวํ อาโรเปสิ ฯ

---

๑. อคมาสีติ ภวิตพฺพํ
๒. ตฺถปมตฺตนฺติ ภวิตพฺพํ

ตำ การณำ ญตฺวา สีวลี–ตามลินฺทเถรา ตำ เอวำ อาหำสุ:

มยำ ปน อาวุโส หตฺถีนำ สุขตฺถาย วเน วิสชฺเชม ตฺวมฺปน อธมฺมิกำ กโรสีติ ฯ กินฺนาม ภเณ ญาตกานำ สำคโห น วฏฺฏติ? นนุ ญาตกานญฺจ สำคโหติ ภควตา วุตฺตนฺติ ฯ

เถรา อาหำสุ: สเจ ตฺวมฺมหากำ วจนำ น กเรยฺยาสิ ตว อิจฺฉานุรูปำ กโรหิ ฯ มยมฺปน ตยา สทฺธึ สำวาสำ น กริสฺสามาติ วิสุ นิสีทึสุ ฯ

ตโต ปฏฺฐาย เทฺว คณา ภิชฺชึสุ ฯ ตโต ปจฺฉากาเล อติกฺกนฺเต ตามลินฺทเถโร พหุสฺสุตานำ วฺยตฺติพลานำ สิสฺสานำ อนุคหตฺถาย คหฏฺฐานำ สนฺติเก อยำ พหุสฺสุโต อยำ มหาปญฺโญติ เอวมาทินา วจี–วิญฺญตฺตึ สมุฏฺฐาเปสิ ฯ เอวำ กเต กุลปุตฺตา สุลภปจฺจยเสน สาสนสฺส หิตำ อาวหิตุำ สกฺกิสฺสนฺตีติ กตฺวา ตำ การณำ สุตฺวา สีวลีเถโร เอวมาห: กสฺมา ตฺวำ วจี–วิญฺญตฺตึ สมุฏฺฐาเปตฺวา พุทฺธปฏิกุจฺฉิตำ กมฺมำ กโรสีติ? ภควโต อตฺตโน อตฺถายเยว วจี–วิญฺญตฺติ ปฏิกฺขิตฺตา ฯ อหำ ปน ปเรสำเยว อตฺถาย วจี–วิญฺญตฺตึ สมุฏฺฐาเปมิ, นาตฺตโน อตฺถาย; สาสนสฺส หิ เวปุลฺลตฺถาย เอวำ วจี–วิญฺญตฺตึ สมุฏฺฐาเปมิ ฯ สีวลีเถโร ปี: น ตฺวำ มม วจนำ กโรสิ ยำ ยำ ตฺวำ อิจฺฉสิ ตำ ตำ กโรหิ, อหำ ปน ตยา สทฺธึ สำวาสำ น กริสฺสามีติ วิสุำ หุตฺวา สทฺธึ สกปกฺเขน นิสิทิ ฯ ตโต ปฏฺฐาย ตโย คณา ภิชฺชึสุ ฯ

เอวมริมทฺทนนคเร อรหนฺตเถรสฺส เอโก วำโส, สีวลีเถรสฺส เอโก, ตามลินฺทเถรสฺส เอโก, อานนฺทเถรสฺส เอโก,ติ จตฺตาโร คณา อเหสุำ ฯ

เตสุ อรหนฺตเถรคโณ สุธมฺมปุรโต ปรมำ อาคตตฺตา ปุริมคโณติ โวหาริยติ ฯ อญฺเญ ปน ปจฺฉา อาคตตฺตา ปจฺฉาคเณาติ ฯ

สีวลิเถโร อริมทฺทนนคเร ยาวชีวํ สาสนํ ปคฺคณฺหิตฺวา กลิยุเค นวุตาธิเก ปญฺจวสฺสสเต กาเล กาลมกาสิ ฯ

อานนฺทเถโร ปน อริมทฺทนนคเรเยว จตุจตฺตาฬีสวสฺสานิ สาสนํ ปคฺคณฺหิตฺวา ฉนวุตาธิเก ปญฺจวสฺสสเต กาเล กาลมกาสิ ฯ

ตามลินฺทเถโรปี ยาวชีวํ สาสนํ ปคฺคณฺหิตฺวา อฏฺฐนวุตาธิเก ปญฺจวสฺสสเต กาเล กาลมกาสีติ ฯ

อโห สงฺขารสภาโวติ ฯ

เสยฺยถาชครสฺเสว นาภิยา จกฺกมณฺฑเล
ลคฺโค สโส ภมิตฺวาปี ทิสํ คจฺฉติ ตมฺมุขํ
ตเถว สพฺพสตฺตาปี มจฺจุจกฺเกสุ ลคฺคิตา
ยาวชีวมฺปี ธาวิตฺวา มจฺจุมุขํ อุปาคมุนฺติ ฯ

อิจฺเจวํ อริมทฺทนปุเร อรหนฺเตหิ จ คนฺถกาเรหิ จ ปุถุชฺชเนหิ ชินสาสนํ นเภ จนฺโท วิย วิชฺโชตติ ฯ

ตทา หิ ยทา อนุรุทฺธราชา สุธมฺมปุรโต สาสนมาเนสิ ตทา อรหนฺตา ฉสตสหสฺสมตฺตา อาคตา, โสตาปนฺน-สกิทาคามิ-อนาคามิโน ปน คณนปถํ วีติวตฺตาติ ฯ

ฉตฺตคุหินฺทสฺส นาม รญฺโญ กาเลปี หิมวนฺเต คนฺธมาทนปพฺพตโต ตตฺถ อรหนฺตา ปิณฺฑาย ราชเคหํ อาคมฺสุ ฯ ราชา จ ปตฺตํ คเหตฺวา ปิณฺฑปาเตน โภเชตฺวา อิทานิ กุโต อาคตตฺถาติ ปุจฺฉิ ฯ หิมวนฺเต มหาราช คนฺธมาทนปพฺพตโตติ ฯ อถ ราชา อติปสนฺโน หุตฺวา อิธ เตมาสํ วสฺสํ อุปคจฺฉถาติ ยาจิตฺวา วิหารํ การาเปตฺวา อทาสิ ฯ เตมาสํ หิ อนฺโต เคเห นิมนฺเตตฺวา ปิณฺฑปาเตน โภเชสิ ฯ

เอกำ สมยำ อรหนฺตานำ คนฺธมาทนปพฺพเต นนฺทมูลคุหำ วิย เอกำ คุหำ มาเปตฺวา ทสฺเสหีติ ยาจิ ฯ เต จ อรหนฺตา นนฺทมูลคุหำ วิย เอกำ คุหำ อิทฺธิยา มาเปตฺวา ทสฺเสสุ ฯ ราชา จ ตาย คุหาย สทิสำ เอกำ คุหำ การาเปสิ ฯ นนฺทมูลคุหากาเรน ปน กตตฺตา นนฺทาอิติ นามมฺปิ อกาสิ ฯ อิจฺเจวำ ฉตฺตคุหินฺทสฺส รญฺโญ กาเล คนฺธมาทนปพฺพเต นนฺทมูลคุหโต อาคนฺตฺวา อรหนฺตา สาสนำ ปติฏฺฐาเปสุ ฯ

อรหนฺตภาโว จ นาเมส ยถาภูตำ ชานิตุำ ทุกฺกโร อนุปสมฺปนฺนานำ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมทสฺสนสฺส ปฏิกฺขิตตฺตา อรหตฺตำ วา ปตฺวาปิ วาสนาย อปฺปหีนตฺตา ฯ อรหาปิ หิ สมาโน อหำ อรหาติ อนุปสมฺปนฺนานำ กเถตุำ น วตฺตติ ฯ อรหตฺตำ ปตฺวาปิ เอกจฺโจ วาสนำ ปหาตุำ น สกฺกา ฯ

ปิลินฺทวจฺฉเถรวตฺถุ เจตฺถ ญาปกำ ฯ

เอวำ โลเก อรหนฺตภาโว ชานิตุำ ทุกฺกโร ฯ เตเนว มหา-กสฺสปเถรสฺส อุปฏฺฐาโก เอโก ภิกฺขุ อตฺตโน อุปชฺฌายสฺส มหา-กสฺสปเถรสฺส สนฺติเก วสิตฺวาปิ ตสฺส อรหนฺตภาวำ น ชานิ ฯ

มหา–กสฺสปเถรำ หิ เอเกน สทฺธิวิหาริเกน สทฺธึ อรญฺญวิหารโต คามำ ปิณฺฑาย จรนฺตำ อนฺตรามคฺเค ปตฺตาทิปริกฺขาเร คเหตฺวา ปจฺฉโต คจฺฉนฺโตเอว เอโก สทฺธิวิหาริโก เอวมาห: โลกสฺมึ ภนฺเต อรหา อรหาติ ปากโฏ สุตมตฺโต วาหมฺภวาม น กทาจิ ทิฏฺฐปุพฺโพติ ฯ ตำ สุตฺวา เถโร ปจฺฉา ปริวตฺเตตฺวา โอโลเกนฺโต: ปริกฺขาเร อาวุโส คเหตฺวา อรหนฺตสฺส ปจฺฉา คจฺฉนฺโตเยว อรหนฺตภาวำ น ชานาตีติ อาหาติ ฯ

อริมฺทฺทนนคเร ปี สีลพุทฺธิ–โปลฺโลงฺก-สุเมธเถราทโยปี อรหนฺตา เยว อเหสุ ฯ นรปติราชา หิ ขณิตฺถิปาทปพฺพตํ คนฺตฺวา ปจฺจาคมน-กาเล อนฺตรามคฺเค เอกิสฺสา มาติกาย มโนภาสํ ทิสฺวา อิธ ปุญฺญ กาเรตุกาโม สกฺโก ทสฺเสติ มญฺเญติ มนสิกริตฺวา เจติยํ การาเปสฺสามีติ ตตฺถ รฏฺฐวาสีหิ สมํ ภูมิภาคํ การาเปสิ ฯ

อถ เอโก สีลพุทฺธิ นาม เถโร เอวํ อาห: ปุญฺญ มหาราช กริสฺสามีติ อิทํ ภูมิปริกมฺมํ การาเปสิ ฯ เอวํ การาเปนฺตสฺส เต อปุญฺญ เยว ภวติ โน ปุญฺญนฺติ วตฺวา พหู หิ สตฺตา มา กิลมนฺตูติ มนสิกตฺวา รญฺโญ ทณฺฑกมฺเมน ตชฺชนตฺถาย รญฺญา ทินฺนํ ปิณฺฑปาตํ น ภุญฺชิ ฯ ราชา จ: สเจ ตฺวํ มยา ทินฺนํ ปิณฺฑปาตํ อภุญฺชิตุกาโม ภเวยฺยาสิ มม วิชิเต วสนฺโตเยว ตฺวํ มม ปิณฺฑปาตา น มุญฺเจยฺยาสิ ฯ รฏฺฐวาสีหิปี ทินฺนปิณฺฑปาโต มยฺหํ เอว สนฺตโก ननุ นาม มม ปิณฺฑปาตเยว ตฺวํ ภุญฺชสีติ อาห ฯ

สีลพุทฺธิเถโรปี สเจ อหํ เอวํ ภเวยฺยามิ สีหพฬีปี คนฺตฺวา วสิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา อรญฺเญ วสิ ฯ

อถ ตมตฺถ ชานิตฺวา นครทฺวาเร อารกฺโข เอโก ยกฺโข รญฺโญ อาคตกาเล อภิมุขํ ฐิโตว ภยานกรูปี นิสีทิ ฯ อถ นานาวิชฺชากมฺเมหิ อปเนนฺโตปี น สกฺกา อปเนตุ ฯ

อถ ราชา นิมิตฺตปาฐเก ปกฺโกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ: เกน การเณน อยฺ ยกฺโข อิธ นิสินฺโนติ ฯ ตฺวํ มหาราช สีลพุทฺธิเถรํ อคารวเสน ปุพฺเพ กเถสิ ฯ ยกฺขาปี เถเร อติวิย ปสนฺนาติ อมฺเหหิ สุตปุพฺพา, ตมฺปฏิจฺจ ยกฺโข ภยานกรูปี ทสฺเสตฺวา นิสินฺโน ภวิสฺสตีติ อาห ฯ

ราชาปี อมจฺเจ อาณาเปสิ: เถรํ ปกฺโกสถาติ ฯ เถโร นาคจฺฉิ ฯ สีหาสนีปิเยว คมิสฺสามีติ อารภิ ฯ ตมตฺถํ สุตฺวา ราชา เอกํ จตุรงฺค-ปจฺจยํ นาม อมจฺจํ ปกฺโกสาเปตฺวา ตฺวํ คนฺตฺวา เถรํ ปกฺโกสาหีติ เปเสสิ ฯ จตุรงฺคปจฺจโย จ เฉกตาย เอกํ สุวณฺณมยํ พุทฺธปฏิมฺมํ นาวาย ฐเปตฺวา มหาสมุทฺทติตฺถํ อคมาสิ ฯ อถ เถรํ สมฺปาปุณิตฺวา: อิทานิ อิธ ภควา สมฺมาสมฺพุทฺโธ อคมาสิ ฯ สีลพุทฺธิเถโร ภควโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ทสฺสนตฺถาย อาคจฺฉตูติ ทูตํ เปเสสิ ฯ เถโรปี ภควโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ทสฺสนตฺถาย อาคจฺฉตูติ วจนํ ปฏิกฺขิปีตุ พุทฺธคารวฺวเสน อวิสหตาย อาคจฺฉีติ ฯ

โปราณิกานฺว เถรานํ พุทฺเธ คารวมิธ
ปณฺฑิโต คารวํ พุทฺเธ กเร ปสนฺนเจตสาติ ฯ

นาวํ อภิรูหิตฺวา เถโร ภควโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส วนฺทนมาน-ปูชา-สกฺการาทีนิ อกาสิ ฯ เถรสฺส เอวํ วนฺทนมาน-ปูชาสกฺการาทีนิ กุโรนฺตสฺเสว เวเคน นาวา อาเนตฺวา คจฺฉิ ฯ อถ จตุรงฺคปจฺจโย เอวมาห: อิทานิ ภนฺเต ตุมฺหากํ อาจริยสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สาสนํ ปคฺคณฺหิตุ ยุตฺโตติ ฯ ราชา จ อมจฺเจหิ ปริวาริโต ปจฺจุคฺคจฺฉิ ฯ นาวาย เถรสฺส หตฺเถ คเหตฺวา ราชเคหํ อาเนสิ ฯ ทฺวารํ ปตฺตกาเล ยกฺโข ปริวิยฺ นิสีทิตฺวา เถรํ วนฺทิ ฯ

ราชา ราชเคหํ ปตฺวา เถรํ นานาโภชเนหิ โภเชสิ ฯ เอวญฺจ อโวจ: อชฺชตคฺเค ภนฺเต ตฺวมสิ มมาจริโย ภควโตว โอวาทํ สิรสา ปฏิคฺคเหตฺวา อนุวตฺติสฺสามาติ อตฺตโน ปญฺจ ปุตฺเตปี เถรสฺส อทาสิ ฯ

เต ปญฺจ กุมารา เถเรน สทฺธึ อนุวตฺตึสุ ฯ เถโร เต ปกฺโกเสตฺวา วิหารํ อคมาสิ ฯ อนฺตรมคฺเค กปฺปิยปฐวิยํ ปญฺจ ปริมณฺฑลาการานิ ลิขิตฺวา เตสํ ราชกุมารานํ ทสฺเสตฺวา นิวตฺตาเปสิ ฯ ราชกุมารา ปฏินิวตฺติตฺวา ตํ การณํ รญฺโญ อาโรเจสุ ฯ ราชา จ: ตุมฺหากํ ปุญฺญการาปนตฺถาย ทสฺเสตีติ วตฺวา ตุลาวเสน เตหิ ราชกุมาเรหิ สุวณฺณสมฺ กตฺวา เตน สุวณฺเณน มูลํ กตฺวา ภควโต ธรมานกาเล ปเสนทิ-โกสลรญฺญา การาปิตํ จนฺทนปฏิพิมฺพ วิย วิสุ วิสุ ปฏิพิมฺพ การาเปสิ ฯ

เตสํ นิธานฏฺฐานภูตานิ ปญฺจ เจติยานิปี, สกฺโก กมฺมวิธายโก หุตฺวา ปติฏฺฐาเปสิ ฯ เอตฺถ จ ปุพฺเพ รญฺญา ปสีทิตฺวา เถรสฺส ราชกุมารา ทินฺนา มูลํ รตนตฺตยสฺส ทตฺวา ปุน ราชกุมาเร ภุชิสฺเส กาเรตฺวา กามตาย เถโร เอวํ สญฺญํ อทาสีติ ทฏฺฐพฺพ ฯ

โส จ สีลพุทฺธิเถโร อรหนฺตคณวโสติ ทฏฺฐพฺโพ ฯ

อริมทฺทนนคเรเยว นรปติรญฺโญ กาเล กสฺสโป นาม เถโร เทสจาริกํ จรมาโน โปลฺโลงฺกนามกํ เทสํ ตทวสริ ฯ อถ เทฺว มหลฺลกโปลฺโลงฺกามนุสฺสา เถเร อติปสนฺนตาย เทฺว ปุตฺเต อุปฏฺฐากตฺถาย นิยฺยาเทสุ ฯ

โปลฺโลงฺกมนุสฺสานํ อติปสนฺนตฺ ปฏิจฺจ เถโรปี โปลฺโลงฺกเถโรติ โวหารียติ ฯ ยทา จ ปน โส เถโร สีหฬทีปํ คนฺตุกาโม อโหสิ ตทา สกฺโก เทวานมินฺโท วฺยคฺฆรูปํ มาเปตฺวา ปิฏฺฐิยา ยาว มหาสมุทฺทตีรํ อาเนสิ ฯ มหาสมุทฺทตีรํ ปน ปตฺวา นาวํ อภิรุหิตฺวา วาณิเชหิ สทฺธึ ตริ ฯ

มหาสมุทฺทมชฺเฌ ปน ปตฺวา สา นาวา น คจฺฉิ ฯ นิจฺจลาว

อฏฺฐาสิ ฯ อถ วาณิชา มนฺเตสุ: อมฺหากํ นาวาย อลกฺขี ปาปชโน อตฺถิ มญฺเญติ ฯ เอวมฺปน มนฺเตตฺวา สลากาทานมกสุ ฯ ยาว ตติยมฺปี เถรสฺเสว หตฺเถ สลากา ปุพฺเพ กตกมฺมวิปากวเสน นิปติ ฯ อิทมฺปน เถรสฺส ปุพฺเพ กตกมฺมํ ฯ เถโร หิ ตฺโต อตฺตภาวโต สตฺตเม ภเว เอกสฺมึ คาเม กุลทารโก หุตฺวา กีลณตฺถาย เอกํ สุนกฺขํ นทิยํ โอตาเรตฺวา อุทเก กิลมาเปสิ ฯ เอวํ กิลมนฺตํ สุนกฺขํ สยเมว อุเรน อุคฺคเหตฺวา ตีรํ อาเนสีติ ฯ เอวํ ปุพฺเพ กตกมฺมํ วิปากวเสน เถรสฺเสว หตฺเถ สลากา นิปติ ฯ ตทา วาณิชา อุทกปิฏฺเฐ ขิปึสุ ฯ อถ สกฺโก เทวานมินฺโท กุมฺภีลรูปํ มาเปตฺวา ปิฏฺฐิยํ อาโรเปตฺวา อาเนสิ ฯ เถโร ยกฺขทีปํ ปตฺวา อนฺธจกฺขุกานํ ยกฺขานํ เมตฺตานุภาเวน จกฺขุ ลภาเปสิ ฯ ยกฺขา จ เถรสฺส คุณํ ญตฺวา เทฺว ยกฺเข ภาติเก อทาสุ ฯ เถโร จ สีหพลีปึ คนฺตฺวา มหาเจติยรูปึ โลหปาสาทรูปึ สรีรธาตุ มหาโพธิพีชานิ จ อาเนตฺวา ปจฺจาคมาสีติ ฯ

สุเมธเถโร จ หลกสฺส นาม นครสฺส ทกฺขิณทิสาภาเค มุตฺติคาเม ปุรตฺถิมาย อนุทิสาย ทินฺนนามเก วิหาเร วสิ ฯ

ฐานสฺส ปน นามวเสน เถรสฺสาปี ทินฺนวิหาโร เตฺวว นามํ อโหสิ ฯ

โส ปี เถโร ปสุกูลิโก ลชฺชี เปสโล สิกฺขากาโม ฌานลาภี อรหา เยว ฯ โส หิ เทวสิกํ เทวสิกํ อฏฺฐนวโยชนปมาเณ ปาทเจติยํ คนฺตฺวา วนฺทิ, เจติยงฺคณวตฺตญจ อกาสิ ฯ ตโต อาคนฺตฺวา มุตฺติคาเม ปิณฺฑาย จริ ฯ อิทํ เถรสฺส นิพทฺธวตฺตํ ฯ

อปรานิปี วตฺถูนิ พหูนิ สนฺติ ฯ สพฺพานิ ปน ตานิ วิตฺถาเรตฺวา

วตฺตพฺพานิปี คนฺถคารวภเยน น วุจฺจมานานิ อยํ สาสนวสฺสทีปิกา อติปปญฺจา ภวิสฺสติ ฯ

สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส หิ ปรินิพพานโต ยาวชฺชตนา เถรานํ ปรมฺปรวเสน สมฺปฏิเปฏฺวา อานยนเมเวตฺถ อธิปฺเปตํ, ยถา วุตฺตานิ ปน วตฺถูนิ อธุนา อภิญฺญาลาภีนํ ปุคฺคลานํ อเขตฺตภาเวน ปสงฺคญาณปฏิพาหณตฺถํ อริมทฺทนนคเร จ พหูนฺนํ อภิญฺญาลาภีนํ ปุคฺคลานํ นิวาสฏฺฐานตาทสฺสนตฺถํ วุตฺตานิ ฯ วุตฺตํ เจตํ ภิกฺขุนีขนฺธกฏฺฐกถายํ:

ปฏิสมฺภิทาปตฺเตหิ วสฺสสหสฺสํ สุกฺขวิปสฺสเกหิ วสฺสสหสฺสํ อนาคามีหิ วสฺสสหสฺสํ สกทาคามีหิ วสฺสสหสฺสํ โสตาปนฺเนหิ วสฺสสหสฺสนฺติ เอวํ ปญฺจวสฺสสหสฺสานิ ปฏิเวธธมฺโม ฐสฺสตีติ ฯ

ทีฆนิกายฏฺฐกถายมฺปน สํยุตฺตนิกายฏฺฐกถายญฺจ: ปฏิสมฺภิทาปตฺเตหิ วสฺสสหสฺสํ ฉฬภิญฺเญหิ วสฺสสหสฺสํ เตวิชฺเชหิ วสฺสสหสฺสํ สุกฺขวิปสฺสเกหิ วสฺสสหสฺสํ ปาฏิโมกฺเขน วสฺสสหสฺสนฺติ วุตฺตํ ฯ

องฺคุตฺตรนิกายฏฺฐกถายมฺปน วิภงฺคฏฺฐกถายญฺจ:

พุทฺธานํ ปรินิพฺพานโต วสฺสสหสฺสเมว ปฏิสมฺภิทา นิพฺเตตุํ สกฺโกนฺติ ฯ ตโต ปรํ ฉ อภิญฺญา ตโตปี อสกฺโกนฺตา ติสฺโส วิชฺชา นิพฺเตตุํ ฯ คจฺฉนฺเต กาเล ตาปี นิพฺพฺเตตุํ อสกฺโกนฺตา สุกฺขวิปสฺสกา โหนฺติ ฯ เอเตเนว นเยน อนาคามิโน สกทาคามิโน โสตาปนฺนาติ วุตฺตํ เอวํ นานานเยหิ อฏฺฐกถาปี อาคตฏฺฐา อธุนา โลเก อริยปุคฺคลา ภวิตุํ น สกฺกาติ น วตฺตพฺพํ ฯ

อริยานเมว เขตฺตสฺส อธุนาปี สมฺภวโต สเจ อารทฺธวิปสฺสโก ภเวยฺย โส อรหา ภวิตุํ สกฺกา เยวาติ นิฏฺฐเมตฺถ คนฺตพฺพํ ฯ

อฏฺฐกถาสุ ปน นานาภาณกเถรานํ นานาวาทวเสน วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ เอตฺตเกเนว ปน นานากาเรน วาโท ภินฺโนปี สาสนํ น ภิชฺชติเยว สาสนสฺส อภินฺนเยว หิ เอตฺถ ปมาณนฺติ ฯ

เอวํ มรมฺมณฺฑเล อริมทฺทนนคเร อเนเกหิ อรหนฺตสเตหิ สาสนํ วิชฺโชตติ ฯ ภควโต ปน ปรินิพฺพานโต ตีสาธิกานิ นววสฺสสตานมุปริ มรมฺมรฏฺเฐ สณ-ลณ-โกรม นาเมน รญฺญา สมกาลวเสน สีหพฺยปเร รชฺชํ ปตฺตสฺส มหานามรญฺโญ กาเล พุทฺธโฆส-พุทฺธทตฺตเถรหิ ปภูติ เต เต มหาเถรา เต เต คนฺเถ อกํสุ ฯ

ตโต ปจฺฉา สติ-สมาธิปญฺญามทฺทวเสน สุขาวโพธนตฺถํ ฏีกาโย อกํสุ ฯ อริมทฺทนนคเร ชินจกฺเก สตฺตาธิเก ฉ สเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต ติณฺณํ ปิฎกานํ มูลภูเตสุ สทฺทนเยสุ โสตารานํ เฉกตาย มหาสมุทฺเทวิย อานนฺโท นาม มหามจฺโฉ ตีสุ ปิฎเกสุ สาฏฺฐกเถสุ วิโลเพตฺวา อคฺควํโส นาม เถโร สทฺทนีติปกรณํ อกาสิ ฯ อริมทฺทนนคเร หิ อุตฺตราชีวเถราทีนํ สีหพฺยปี คมนโต ปุพฺเพเยว ตโย มหาเถรา ปริยตฺติวิสารทา มหา-อคฺคปณฺฑิโต, ตสฺส สทฺธิวิหาริโก ทุติย-อคฺคปณฺฑิโต, ตสฺส ภาคิเนยฺโย ตติย-อคฺคปณฺฑิโตติ ฯ ตติย-อคฺคปณฺฑิโต ปน อคฺควํโสติปี โวหรียติ ฯ

ตสฺมิญฺจ กาเล อริมทฺทนนครวาสิโน สทฺทโกวิทา พหโว สนฺตีติ ยาว ลงฺกาทีปา กิตฺติโฆโส ปตฺถริ ฯ

ตสฺมา สีหพฺยปี กา สทฺทโกวิทา วิมํเสตุกามา หุตฺวา อริมทฺทนนครํ อคมํสุ ฯ ตทา อริมทฺทนนครวาสิโน ภิกฺขู สทฺทนีติปกรณํ ทสฺเสสุ ฯ

สีหฬทีปิกา จ ตำ ทิสฺวา อุปธาเรนฺตา สทฺทวิสเย อยำ คนฺโถ วิย สีหฬทีเป คนฺโถ นตฺถิ ฯ อิมสฺมึ ปกรเณ อาคตวินิจฺฉยมฺปิ สกลำ น ชานิมฺหาติ นานาปกาเรหิ โถเมสุนฺติ ฯ ยาวชฺชตนา กถามคฺโค น อุปจฺฉินฺโนติ ฯ

อริมทฺทนนคเร สีหฬทีปำ คนฺตฺวา ปจฺจาคโต ฉปโท นาม สทฺธมฺมโชติปาลเถโร สทฺทนเย เฉกตาย สุตฺตนิทฺเทสำ อกาสิ ฯ ปรมตฺถ-ธมฺเม จ เฉกตาย สำเขปวณฺณนำ นาม จารีปกญฺจ วินเย เฉกตาย วินยคูฬฺหตฺถทีปนึ สีมาลงฺการญฺจ อกาสิ ฯ อตฺตโน กตานำ คนฺถานำ นิคเม สทฺธมฺมโชติปาโลติ มูลนาเมน วุตฺตำ ฯ กุสิมนคเร ปน ฉปทคาเม ชาตตฺตา ฐานสฺส นาเมน ฉปโทติ ปากโฏ ฯ กุฬณนคเร ปน ฉปโทติ โวหาริโตปิ เอโก เถโร อตฺถิ ฯ โส อลชฺชี ทุสฺสีโล ฯ เอกจฺเจ ปน นาม สามณฺเณสมตฺเตน ปตฺตลงฺกำ สีลวนฺตำ เปสลำ สิกฺขากามำ ฉปทเถรำ อลชฺชี-ทุสฺสีลภาเวน อุปวทนฺติ ยถา นาม สามณฺเณสมตฺเตน มลฺลปุตฺตมายสฺมนฺตำ ทพฺพำ อสมาจาเรนาติ ฯ อริมทฺทนนคเรเยว อโล-จณ-ญ นามกสฺส รณฺโญ กาเล มหา-วิมลพุทฺธิเถโร จูฬวิมลพุทฺธิเถโรติ เทฺว เถรา ปริยตฺติวิสารทา อเหสุำ ฯ เตสุ มหา-วิมลพุทฺธิเถโร กจฺจายนสฺส สำวณฺณนำ นฺยาสคนฺถมกาสิ ฯ

เกจิ ปน สีหฬทีปวาสี วิมลพุทฺธิเถโร ตมากาสีติ วทนฺติ ฯ จูฬ-วิมลพุทฺธิเถโร ปน วุตฺโตทยสฺส โปราณฏีกำ อกาสิ ฯ

ฉนฺโทสารตฺถวิกาสินึ สทฺธมฺมญาณเถโร อกาสิ ฯ วจนตฺถโชตึ ปน เวปุลฺลเถโร อกาสิ ฯ นฺยาสคนฺถสฺส โปราณฏีกำ นรปติรณฺโญ กาเล เอโก อมจฺโจ อกาสิ ฯ โส หิ รณฺโญ เอกำ_โอโรธำ ปฏิจฺจ

ชาตๆ เอกๆ ธีตรๆ ทิสฺวา วานโร วิย เลเป ลคฺคิโต ปฏิพทฺธจิตฺโต หุตฺวา ลคฺคิ ฯ

ตมตฺถๆ ชานิตฺวา ราชา เอวมาห:

สเจ ตฺวมิจฺเฉยฺยาสิ เอกๆ คนฺถๆ ปริปุณฺณวินิจฺฉยๆ คูฬฺหตฺถๆ กโรหิ ฯ สเจ ตฺวๆ ตาทิสๆ คนฺถๆ กาตุๆ สกฺกุเณยฺยาสิ เอตๆ ลภิสฺสสีติ ฯ อถ โส นฺยาสสฺส สำวณฺณนๆ โปราณฏีกๆ อกาสิ ฯ

ตโต ปฏฺฐาย หีนาย วตฺติตฺวา ธีตรๆ ทตฺวา รชฺชุคฺคาหามจฺจฏฺฐาเน ฐาเปสิ ยๆ มรมฺมโวหาเรน สๆ-พฺยญฺ อิติ วุจฺจติ ฯ เตน ปน กตตฺตา โสปี คนฺโถ ตๆ นาเมน วุจฺจติ ฯ การิกๆ ตสฺสา จ สำวณฺณนๆ ฉตฺต-คุหินฺทสฺส นาม รญฺโญ กาเล ธมฺมเสนาปติเถโร อกาสิ ฯ เตน กิร การาปิเต นนฺทคุหาย สมีเป นนฺทวิหาเร นิสีทิตฺวา อกาสิ ฯ ตสฺมิญฺจ กาเล คนฺธมาทนปพฺพเต นนฺทมูลคุหโต อรหนฺตา อาคนฺตฺวา ตสฺมึ วิหาเร วสฺสๆ อุปคจฺฉึสุ ฯ เตสๆ สมฺมุเข กตตฺตา เต จ คนฺถา ปณฺฑิเตหิ สารโต ปจฺเจตพฺพาติ อาจริยา วทนฺติ ฯ วาจกมฺปน ธมฺมทสฺสี นาม สามเณโร อกาสิ ฯ สทฺทตฺถเภทจินฺตมฺปน อริมทฺทนนครสมีเป จิตสฺส ฆณิตฺถิปาทปพฺพตสฺส สมีเป เอกสฺมึ คาเม วสนฺโต สทฺธมฺมสิริ นาม เถโร อกาสิ ฯ โสเยว เถโร พฺรีหชๆ นาม เวทสตฺถมฺปี มรมฺมภาสาย ปริวตฺเตสิ ฯ เอกกฺขรโกสมฺปน สทฺธมฺมกิตฺติตฺเถโร อกาสิ ฯ โส หิ กลิยุเค สตฺตาสีตาธิเก อฏฺฐสเต มิจฺฉาทิฏฺฐิกานๆ ชลุมสญฺญิตานๆ กุลานๆ ภเยน สกเลปี ตมฺพทีปรฏฺเฐ สาสโนภาโส มิลายติ ฯ

พหูนิปี โปตฺถกานิ อคฺคิภเยน นสฺเสสุๆ ฯ ตทา ตๆ ปวตฺตึ ปสฺสิตฺวา สเจ ปริยตฺติธมฺโม วินสฺเสยฺย ปฏิปตฺติธมฺโมปี นสฺสิสฺสติ ปฏิปตฺติธมฺเม

นสฺสนฺเต กุโต ปฏิเวธธมฺโม ภวิสฺสตีติ สำเวคำ อาปชฺชิตฺวา อิมำ คนฺถำ อกาสีติ ตฏฺฐกายำ วุตฺตำ ฯ

มุขมตฺตสารำ สาครเถโร อกาสิ ฯ

กลิยุเค เอกาสีตาธิเก ปญฺจสเต สมฺปตฺเต เอกำ ทหรปุตฺตำ กาลำ กตำ ปฏิจฺจ สำเวคำ อาปชฺชิตฺวา ปจฺเจกพุทฺธตฺตำ ปตฺถยนฺตสฺส เชยฺยสีห-นามกสฺส รญฺโญ ปุตฺโต กุยจฺวา นามโก ราชา รชฺชำ กาเรสิ ฯ

ธมฺมราชาติปี นาม ลญฺฉำ ปฏิคฺคณฺหิ ฯ ตีสุ ปน ปีฏเกสุ ยถาภูตำ วิชานกตายฺ มรมฺมโวหาเรน กุยจฺจาติ โวหารียติ ฯ โส จ กิร ราชา ปาลิ – อฏฺฐกถา – ฏีกา – คนฺถนฺตเรสุ อติเฉกตาย ปีฏกตฺตเย สากจฺฉมตฺตมฺปี กาตุำ สมตฺโถ นาม นตฺถีติ อุคฺคหิตติปีฏโก หุตฺวา ภิกฺขุ สำฆนำปี ทิวเส ทิวเส สตฺตหิ วาเรหิ คนฺถำ วาเจติ ฯ

ขณิตฺถิปาทปพฺพตสฺส สมีเปปี เอกำ ตฬากำ การาเปตฺวา ตตฺถ ราชาคารำ การาเปตฺวา ตตฺถ นิสีทิตฺวา คนฺถำ วาเจติ ฯ สพฺพานิ ปน ราชูนำ กิจฺจานิ ปุตฺตสฺเสว อุปราชสฺส นิยฺยาเทสิ ฯ คนฺถำ อุคฺคณฺหนฺตานำ โอโรธานมตฺถาย สำเขปโต สทฺทพินฺทุนฺนาม ปกรณำ ปรมตฺถพินฺทุจฺจ นาม ปกรณำ อกาสิ ฯ ตสฺส หิ จิตฺตำ ปริยตฺติยำเยว รมฺมติ ฯ อญฺญมฺปน ราชกิจฺจำ สุณิตุมฺปี น อิจฺฉิ ฯ อนุรุทฺธราชา อนาคเต อหำ ราชา ภเวยฺยามิ ตทาเยว อิมานิ ตาฬีปีฬานิ อฏฺฐหนฺตูตุ อธิฏฺฐหิตฺวา โรเปสิ ฯ ตานิ ตสฺส รญฺโญ กาเล อุฏฺฐหึสุ ฯ เตเนว อนุรุทฺธราชาเยวายนฺติ รฏฺฐวาสิโน สญฺชานึสุ ฯ สมฺมุติราชา หิ อนุรุทฺธราชา กุยจฺวา ราชาติ อิเม ตโย เอกสนฺตานาติ วทนฺติ ฯ

โส ราชา เอกมฺปี เจติยำ อกาสิ น ตำ นิฏฺฐำ อคมาสิ ปริยตฺติเยว

ปริจารกตฺตาติ ราชวสเส อาคตำ ฯ โลกสมฺมติวเสน กกฺขลทิเน อิฏฺฐกานิ การาเปตฺวา ตสฺมึเยว ทิเน ภูมิสมำ กตฺวา ตสฺมึเยว อญฺญมฺปี สพฺพำ การาเปสิ ฯ เตน มรมฺมโวหาเรน ปุร-สฺตหฺ เจติยนฺติ ยาวชฺชตนา ปากฏำ ฯ

ตสฺส รญฺโญ เอกา ธีตา วิภตฺยตฺถำ นาม คนฺถำ อกาสีติ ฯ

ปุพฺเพ กิร อริมทฺทนนคเร อุคฺคหธารณาทิวเสน สาสนำ อติวิย วิรูพฺหมาปชฺชิ ฯ อริมทฺทนนคเรเยว หิ เอโก วุฑฺฒปพฺพชิโต ภิกฺขุ คนฺถำ ลิกฺขิตุำ สิลาเลขนทณฺเฑน อิจฺฉนฺโต ราชเคหำ ปาวิสิ ฯ ราชา: เกน อาคโตสีติ ปุจฺฉิ คนฺถำ ลิกฺขิตุำ สิลาเลขนทณฺเฑน อิจฺฉนฺโต อาคโตมฺหีติ ฯ

เอวำ มหลฺลโก ตฺวำ คนฺถำ มหุสฺสาเหน ปริยาปุณนฺโตปี คนฺเถสุ เฉกสฺส โอกาสำ น ปสฺสามิ; สเจ หิ มุสโล องฺกุรำ อุฏฺฐาเปตฺวา รูเหยฺย เอวำ สติ ตฺวำ คนฺเถสุ เฉกำ อาปชฺเชยฺยาสีติ อาห ฯ ตโต ปจฺฉา วิหารำ คนฺตฺวา เทวสิกำ เทวสิกำ เอกทนฺตกฏฺฐปมาณมตฺตำ เลขนำ อุคฺคเหตฺวา กจฺจายน-อภิธมฺมตฺถสงฺคหปกรณำ อาทึ กตฺวา อาจริยสฺส สนฺติเก อุคฺคณฺหิ ฯ

โส อจิเรเนว คนฺเถสุ เฉกำ ปตฺวา มุสเล ชมฺพุรุกขงฺกุรำ พนฺธิตฺวา อุสฺสาเปตฺวา ราชเคหำ ปาวิสิ ฯ อถ ตำ ราชา ปุจฺฉิ: เกน อาคโตสีติ ฯ อยำ มหาราช มุสโล องฺกุรำ อุฏฺฐาเปตฺวา รูหตีติ อาจิกฺขิตุำ อาคโตมฺหีติ วุตฺเต, ราชา เอตสฺส คนฺเถสุ เฉกำ ปตฺโตมฺหีติ วุตฺตำ โหตีติ ชานาสิ ฯ ตำ สจฺจำ วา อลิกำ วาติ วีมำสนตฺถาย มหาเถรานำ สนฺติกำ ปหิณิ ฯ มหา-

เถราปี คูพฺหฏฺฐานํ คูพฺหฏฺฐานํ ปุจฺฉึสุ ฯ โสปี ปุจฺฉิตํ ปุจฺฉิตํ วฺยากาสิ ฯ อถ โส ภิกฺขุ มหาเถเร เอวมาห: ตุมฺเห ภนฺเต มํ พหุ ปุจฺฉถ ฯ อหมฺปี ตุมฺเห ปุจฺฉิตุ อิจฺฉามิ; โอกาสํ เทถาติ ยาจิตฺวา อญฺญสมาน-เจตสิกนฺติ เอตฺถ อญฺญสฺทสฺส อวธฺยเปกฺขตฺตา อวธิปทำ อุทฺธริตฺวา ทสฺเสถาติ ปุจฺฉิ ฯ มหาเถราปี ปุพฺเพ อมนสิกตตฺตา สีฆ วิสชฺชิตุ น สกฺขึสุ ฯ ราชา ตมตฺถำ สุตฺวา ตุฏฺฐจิตฺโต หุตฺวา ทิสาปาโมกฺขนาเมน อาจริยฏฺฐาเน ฐเปสิ ฯ โส ปน ภิกฺขุ อคนฺถการโกปี คนฺถการโก วิย ปจฺฉิมานำ ชนตานำ ทินฺโนปเทสวเสน อุปการำ กตฺวา สาสเน อุปฺปชฺชีติ ฯ

โหนฺติ เจตฺถ:

อหำ มหลฺลโก โหมิ ทุปฺปญฺโญ ปริยตฺติกำ,
อุคฺคหำ มหุสฺสาเหน น สกฺขิสฺสามิ ชานิตุ ฯ
เอวญฺจ นาติมญฺเญยฺย นาปฺโปสุกฺกตมาปชฺเช,
สทฺธมฺเม เฉกกาโม อุสฺสาหำ ว กเร โปโส ฯ
วุฑฺฒปพฺพชิโต ภิกฺขุ มหลฺลโกปี ทุปฺปญฺโญ
อาปชฺชิ เฉกตำ ธมฺเม ตมเปกฺขนฺตุ โสตาโรติ ฯ

ปุพฺเพ กิร อริมทฺทนนคเร มาตุคามาปี คนฺถำ อุคฺคณฺหึสุ เยภุยฺเยน อุคฺคหธารณาทิวเสน ปริยตฺติสาสนำ ปคฺคเหสุ ฯ มาตุคามา หิ อญฺญมญฺญำ ปสฺสนฺตา: ตุมฺเห กิตฺตกำ คนฺถำ อุคฺคณฺหถ กิตฺตกำ คนฺถำ วาจุคฺคตำ กโรถาติ ปุจฺฉนฺติ ฯ เอโก กิร มาตุคาโม เอกำ มาตุคามำ ปุจฺฉิ: ตฺวำ อิทานิ กิตฺตกำ คนฺถำ วาจุคฺคตำ กโรสีติ? อหมฺปน อิทานิ ทหรปุตฺเตหิ ปลิโพธตฺตา พฺยากุลำ ปตฺวา พหุ คนฺถำ วาจุคฺคตำ กาตุ น สกฺกา. สมนฺตา มหา-ปฏฺฐาเน ปน กุสลตฺติกมตฺตำ วาจุคฺคตำ กโรมีติ อาหาติ ฯ

อิทฺปี อริมทฺทนนครวาสีนํ มาตุคามานฺปี ปริยตฺตุคฺคหเน เอกํ วตฺถุ ฯ

เอกํ กิร ภิกฺขุ ปิณฺฑาย จรนฺตํ เอกา ทฺวาทสวสฺสิกา ทหริตฺถี ปุจฺฉิ: กินฺนาโมสิ ตฺวํ ภนฺเตติ เขมานามาหนฺติ ฯ

กถํ ติ ภนฺเต ปุมา วา สมาโน อิตฺถิลิงฺเคน นามํ อกาสีติ อาห ฯ

อถ อนฺโต เคเห นิสินฺนา มาตา สุตฺวา ธีตรํ อาห: ตฺวํ ราชาทิคณสฺส ลกฺขณํ น ชานาสีติ ฯ อาม ชานามิ, อยํ ปน เขมสทฺโท น ราชาทิคณปกฺขํ ภชตีติ ฯ อถ มาตา เอวมาห: อยมฺปน เขมสทฺโท เอกเทเสเนว ราชาทิคณปกฺขํ ภชตีติ ฯ อยมฺปเนตฺถ ธีตุ อธิปฺปาโย: น ราชาทิสทฺโท กทาจิ ราโชติ ปจฺจตฺตวจนวเสน โอการนฺโต ทิสฺสติ ฯ วินา เทวราโชติ อาทิ สมาสวิสยฺ; เขมสทฺโท ปน กตฺถจิ เขโมติ จ เขมนฺติ จ ลิงฺคนฺตรวเสน รูปนฺตรํ ทิสฺสติ ฯ เตเนว เขมสทฺโท น ราชาทิคโณติ เวทิตพฺโพติ ฯ

อยมฺปน มาตุ อธิปฺปาโย: เขมสทฺโท อภิเธยฺยลิงฺคตฺตา ติลิงฺคิโก, ยทา ปน สญฺญาสทฺทาธิกาเร ปจฺจตฺตวจนวเสน เขมาติ อาการนฺโต ทิสฺสติ ตทา เอกเทเสน เขมสทฺโท ราชาทิคณปกฺขํ ภชตีติ ฯ

อิทฺปี เอกํ วตฺถุ ฯ

อริมทฺทนนคเร กิร เอกสฺส กุฏุมฺพิกสฺส เอโก ปุตฺโต เทฺว ธีตโร อเหสุ ฯ เอกสฺมิญฺจ กาเล ฆมฺมาภิภูตตฺตา เคหสฺส อุปริตเล นหายิตฺวา นิสีทิ ฯ อถ เอกา ทาสี เคหสฺส เหฏฺฐา ฐตฺวา กิญฺจิ กมฺมํ กโรนฺตี ตสฺส กุฏุมฺพิกสฺส คุยฺหฏฺฐานํ โอโลเกสิ ฯ ตมตฺถํ ชานิตฺวา กุฏุมฺพิกา สา ขิ โอโลเกสีติ เอกํ วากฺยํ พนฺธิตฺวา ปุตฺตสฺส ทสฺเสสิ ฯ อิมสฺส

อตฺถโยชนๆ กโรหีติ ฯ อถ ปุตฺโต อตฺถโยชนๆ อกาสิ: สาขๆ รุกฺขสาขๆ โอโลเกสิ อุทิกฺขตีติ ฯ อถ ปจฺฉา เอกาย ธีตุยา ทสฺเสสิ ฯ อิมสฺส อตฺถโยชนๆ กโรหีติ ฯ สาปี อตฺถโยชนๆ อกาสิ: สา สุนโข ขๆ อากาสๆ โอโลเกสิ อุทิกฺขตีติ ฯ อถ ปจฺฉา เอกาย ธีตุยา ทสฺเสสิ: อิมสฺส อตฺถโยชนๆ กโรหีติ ฯ สาปี อตฺถโยชนๆ อกาสิ: สา อิตฺถี ขๆ องฺคชาตๆ โอโลเกสิ มุขมุทฺธๆ กตฺวา โอโลเกสีติ ฯ

อิทๆ ปี เอกๆ วตฺถุ ฯ

เอโก กิร สามเณโร รตนปุรวาสี อริมทฺทนนคเร มาตุคามาปี สทฺทนเยสุ อติโกวิทาติ สุตฺวา อหๆ ตตฺถ คนฺตฺวา ชานิสฺสามีติ อริมทฺทน-นครๆ คโต ฯ อถ อนฺตรมคฺเค อริมทฺทนนครสฺส สมีเป เอกๆ ทหริตฺถึ กปฺปาสวตฺถุๆ รกฺขิตฺวา นิสินฺนๆ ปสฺสิ ฯ อถ สามเณโร ตสฺสา สนฺติกๆ มคฺคปุจฺฉนตฺถาย คจฺฉิ ฯ อถ ทหริตฺถี สามเณรๆ ปุจฺฉิ กุโต อาคโตสีติ ฯ

สามเณโร อาห: รตนปุรโต อหๆ อาคจฺฉตีติ ฯ กุหึ คโตสีติ วุตฺเต อริมทฺทนนครๆ คจฺฉตีติ อาห ฯ อถ ทหริตฺถี เอวๆ อาห: ตฺวๆ ภนฺเต สทฺทโยควินิจฺฉยๆ อนุปธาเรตฺวา กเถสิ ฯ อมฺหโยคฏฺฐาเน หิ ตฺวๆ นามโยคสทฺเทน โยเชตฺวา กเถสิ ฯ นนุ ปณฺฑิตานๆ วจเนน นาม ปริปุณฺณตฺเถน อวิรุทฺธสทฺทนเยน ปุณฺณินฺทุสทิสาเสน ภวิตพฺพนฺติ ฯ

อถ สามเณโร: เขตฺตวตฺถูนิ รกฺขนฺตี ทุคฺคตา ทหริตฺถีปี ตาว สทฺทนยโกวิทา โหติ ฯ กิมงฺคๆ ปน โภคสมฺปนฺนา มหลฺลกิตฺถิโยติ ลชฺชิตฺวา ตโตเยว ปฏินิวตฺติตฺวา ปจฺจาคมาสีติ ฯ

อิทๆ มรมฺมณฺฑเล ตมฺพปณฺณิทีปสฺส อริมทฺทนนคเร เถรปรมฺปราคเตน สาสนสฺส ปติฏฺฐานๆ ฯ

อิทานิ มรมฺมมณฺฑเลเยว เชยฺยวฑฺฒนรฏฺเฐ เกตุมตีนคเร สาสนวํสํ วกฺขามิ ฯ

กลิยุเค หิ ทฺวิสตฺตตาธิเก อฏฺฐวสฺสสเต สมฺปตฺเต เชยฺยวฑฺฒนรฏฺเฐ เกตุมตีนคเร มหาสิริเชยฺยสูโร นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิ ฯ เอกํ อติเฉกํ เทวนาคนามกํ เอกํ หตฺถึ นิสฺสาย วิชิตํ วิตฺถารมกาสิ ฯ ตสฺส ปน รญฺโญ กาเล กลิยุเค ทฺวินวุตาธิเก อฏฺฐวสฺสสเต สมฺปตฺเต มหาปรกฺกโม นาม เถโร สีหฬทีปโต นาวาย อาคนฺตฺวา เกตุมตี นาม นครํ สมฺปตฺโต ฯ ราชา จ ทฺวาราวตินครสฺส ทกฺขิณทิสาภาเค มหาวิหารํ การาเปตฺวา ตสฺส อทาสิ นิจฺจภตฺตมฺปิ. ตสฺมิญฺจ วิหาเร สีมํ สมฺมนฺนิตฺวา ติสฺสํ สีมายํ ตุลาวเสน อตฺตนา สมํ กตฺวา โลหมยพุทฺธปฏิพิมฺพํ การาเปสิ ฯ ตญฺจ พุทฺธปฏิพิมฺพํ สพฺพตฺถ ลงฺกาทีปนฺติ นาเมน ปากฏํ อโหสิ ฯ ตสฺส รญฺโญ กาเล สุราเมรยสิกฺขาปทํ ปฏิจฺจ วิวาโท อโหสิ ฯ กถं? พีชโต ปฏฺฐายาติ สมฺภาเร ปฏิยาเทตฺวา จาฏิยํ ปกฺขิตฺตกาลโต ปฏฺฐาย ตาลนาลิเกราทีนํ ปุปฺผรโส ปุปฺผโต คลิตาภินวกาลโต ปฏฺฐาย จ น ปาตพฺโพติ กังขาวิตรณิฏีกาทีสุ วุตฺตวจเน อธิปฺปายํ วิปลฺลาสโต คเหตฺวา ตาลนาลิเกราทีนํ รโส คลิตาภินวโต ปฏฺฐาย ปีวิตุํ น วฏฺฏตีติ เอกจฺเจ วทนฺติ ฯ เอกจฺเจ ปน เอวํ วทนฺติ: ตาลนาลิเกราทีนํ รโส คลิตาภินวกาเล ปีวิตุํ วฏฺฏตีติ ฯ

ตตฺถ ปุพฺพปกฺเข อาจริยานํ อยมธิปฺปาโย:

พีชโต ปฏฺฐายาติ เอตฺถ สมฺภาเร ปฏิยาเทตฺวา จาฏิยํ ปกฺขิตฺตกาลโต ปฏฺฐาย น ปาตพฺโพ: ตาลนาลิเกราทีนํ สมฺภาเรหิ ปฏิยาทิโต ปุปฺผรโส ปุปฺผโต คลิตาภินวกาลโต น ปาตพฺโพติ ฯ

เอวๆ ตาลนาลิเกราทีนๆ รโส คลิตาภินวกาลโต ปฏฺฐาย ปาตุๆ วฏฺฏติ น วฏฺฏตีติ วิวาทๆ กโรนฺตานๆ มชฺเฌ นิสีทิตฺวา สมฺปตฺตลงฺโก มหาปรกฺกมเถโร ตาทิโส ปีวิตุๆ วฏฺฏตีติ วินิจฺฉินฺทิ ฯ สุราวินิจฺฉยญฺจ นาม คนฺถๆ อกาสิ ฯ เอวๆ เกตุมตีนครๆ มาเปนฺตๆ มหาสิริเชยฺยสูรๆ นาม ราชานๆ นิสฺสาย เกตุมติยๆ สาสนๆ ปติฏฺฐหิ ฯ

อิทๆ มรมฺมมณฺฑเลเยว เกตุมตีนคเร สาสนสฺส ปติฏฺฐานๆ ฯ

อิทานิ มรมฺมรมณฺฑเล ตมฺพทีปรฏฺเฐเยว ขนฺธปุรสาสนวๆสๆ วกฺขามิ ฯ

กลิยุเค หิ จตุสฏฺฐาธิเก ฉวสฺสสเต ตโย ภาติกา กิตฺติตรนามกๆ ราชานๆ รชฺชโต จาเวตฺวา ขนฺธปุรนคเร รชฺชๆ การเรสุๆ ฯ

ตทา กิตฺติตรนามกสฺส รญฺโญ เอกปุตฺโต จีนรฏฺฐินฺทราชานๆ ยาจิตฺวา พหูหิ เสนงฺเคหิ ขนฺธปุรนครๆ สมฺปริวาเรตฺวา อฏฺฐาสิ ฯ อถ ตีสุ ปิฏฺเกสุ เฉกๆ เอกๆ มหาเถรๆ ปกฺโกเสตฺวา มนฺเตสุๆ ฯ เถโร เอวๆ อาห: ชนปทายตฺตมิทๆ กมฺมๆ สมณานๆ น กปฺปติ วิจาเรตุๆ ฯ อหมฺปิ สมโณ, นาฏเกหิ ปน สทฺธึ มนฺเตถาติ ฯ อถ นาฏเก ปกฺโกสาเปตฺวา มนฺเตสุๆ ฯ นาฏกาปี:

สเจ การณๆ นตฺถิ; เอวๆ สติ ผลๆ น ภเวยฺย
สเจ ปุตฺติ นตฺถิ, มกฺขิกา น สนฺนิปเตยฺยุนฺติ ฯ

คีตๆ คายิตฺวา อุทเก กีฬนฺติ ฯ อถ เต จ ตโย ภาติกา ตๆ สุตฺวา กิตฺติตรนามกๆ ราชานๆ พนฺธนาคารโต คเหตฺวา มาเรตฺวา อิทานิ รชฺเช ฐปยิสฺสามาติ จินฺเตตฺวา ตุมฺเห คจฺฉถ อยๆ ตสฺส สีโส อิทานิ เอส ปรโลกๆ คโตติ สีสๆ ทสฺเสสุๆ ฯ อถ จีนรฏฺฐเสนาโยปี: อิทานิ ราชวๆสิโก นตฺถิ, เตน หิ ยุชฺฌิตุๆ น อิจฺฉาม ยๆ รชฺเช ฐปยิสฺสามาติ กตฺวา มยๆ

อาคตา อิทานิ โส นตฺถีติ วตฺวา นิวตฺเตตฺวา อคมฺสุ ฯ

โส จ เถโร นาฏเกหิ สทฺธึ มนฺเตตฺวาติ เอตฺตกเมว วุตฺตตฺตา ภิกฺขุภาวโต น โมเจตีติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ วุตฺตญฺเจตํ :

ปริยาโย จ อาณตฺติ ตติเย ทุติเย ปน
อาณตฺติ เย จ เสเสสุ ทุวยเมตํ น ลพฺภตีติ ฯ

ตสฺมึ ปน ขนฺธปุเร อริมทฺทนนคเร อรหนฺตคณวสิกา ฉปทคณวสิกา อานนฺทคณวสิกา จ เถรา พหโว วสนฺติ. เตหิ ปน กตคนฺโถ นาม โกจิ นตฺถีติ ฯ

อิทํ ขนฺธปุเร สาสนสฺส ปติฏฺฐานํ ฯ

อิทานิ มรมฺมมณฺฑเล ตมฺพทีปรฏฺเฐ วิชยปุเร สาสนวสํ วกฺขามิ ฯ

กลิยุเค หิ จตุสตฺตตาธิเก ฉวสฺสเต สีหสูโร นาม ราชา วิชยปุรํ มาเปสิ ฯ ตโต ปจฺฉา ทฺวีสุ สวจฺฉเรสุ อติกฺกนฺเตสุ จมฺนทิยํ มหาเสติภํ เอกํ ลภิตฺวา เอกเสติภินฺโทติ ตสฺส นามํ ปากฏ อโหสิ ฯ

ตสฺส รญฺโญ กาเล วิชยปุเร สีลวนฺตา ลชฺชี เปสลา ภิกฺขู พหโว นตฺถิ ฯ อริมทฺทนนครโต อนุรุทฺธราชกาเล ราชภเยน นิลียิตฺวา อวเสสา สมณกุตฺตกาเยว พหโว อตฺถิ ฯ ปจฺฉา จูฬ–อรหนฺตเถร–ทิพฺพจกฺขุเถรานํ อาคตกาเลเยว ลชฺชี เปสลา ภิกฺขู พลวนฺตา หุตฺวา คณํ วฑฺฒาเปสุ ฯ ราชา จ ทิพฺพจกฺขุเถรํ อนฺเตปุรํ ปเวเสตฺวา เทวสิกํ เทวสิกํ ปิณฺฑปาเตน โภเชสิ ฯ อนุรุทฺธรญฺญา ตมฺพลมณฺฑูสายํ ฐเปตฺวา ปูชิตา สตฺต ธาตุโย ลภิตฺวา ตาสํ ปญฺจ ธาตุโย จณฺฑขุ เจติเย นิธานํ อกาสิ. อวเสสา ปน เทฺว ธาตุโย ปุญฺญสฺส นาม อมจฺจสฺส ปูชนตฺถาย นิยฺยาเทสิ ฯ โส จ อมจฺโจ เชยฺยปุเร ปุญฺญเจติเย นิธานํ อกาสิ ฯ

ตทา จ กิร สมณกุตฺตกา คหฏฺฐา วิย ราชราชมหามตฺตานํ สนฺติเก อุปฏฺฐานํ อกํสุ ฯ กลิยุเค จตุอสีตาธิเก ฉวสฺสเต สมฺปตฺเต สีหสูรรณฺโญ เชฏฺฐปุตฺโต อุชโน นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิ ฯ โส ปน อวโปกฺยหฺนามเก เทเส จมฺปกฏฺฐมเย สตฺตติสตฺตวิหาเร การาเปสิ ฯ ทฺวิวสฺสาธิเก สตฺตวสฺเส สเต กาเล เต วิหารา นิฏฺฐิ อคมํสุ ฯ เตสุ วิหาเรสุ จมฺปกํ นาม ปธานวิหารํ อมจฺจปุตฺตสฺส สุธมฺมมหาสามีเถรสฺส อทาสิ ฯ โส ปน เถโร อริมทฺทนนคเร อรหนฺตเถรสฺส วสิโกติ ทฏฺฐพฺโพ ฯ เชตวนํ นาม ปริวารวิหารํ ปน สกลวินยปิฏกํ วาจุคฺคตกโรนฺตสฺส คุณารามเถรสฺส อทาสิ ฯ โส ปน เถโร อริมทฺทนนคเรเยว อานนฺทเถรสฺส วสิโก ฯ

กุลวิหารํ นาม ปริวารวิหารํ อาทิจฺจรสิโน นาม เถรสฺส อทาสิ ฯ โสปิ อานนฺทเถรสฺส วสิโกเยว ฯ

สุวณฺณวิหารํ นาม ปริวารวิหารํ สุธมฺมาลงฺการสฺส นาม เถรสฺส อทาสิ ฯ โสปิ อานนฺทเถรวสิโกเยว ฯ

นีจเคหํ นาม ปริวารวิหารํ วรปตฺตสฺส นาม เถรสฺส อทาสิ ฯ โส ปน สุธมฺมมหาสามีเถรสฺส อนฺเตวาสิโก ฯ

ทกฺขิณโกฏิ นาม ปริวารวิหารํ สิริปุณฺณวาสิโน นาม เถรสฺส อทาสิ ฯ โสปิ สุธมฺมมหาสามีเถรสฺส อนฺเตวาสิโกติ ฯ

เตสํ วิหารานํ อาสนฺนฏฺฐาเน ราชา สยเมว หตฺเถน คเหตฺวา มหาโพธิรุกฺขํ โรเปสิ ฯ เตสํ วิหารานํ ปฏิชคฺคนตฺถาย พหูนิปิ เขตฺตวตฺถูนิ อทาสิ อารามโคปกกุลานิ จ ฯ

เตสํ ปน เถรานํ สุธมฺมปุร – อริมทฺทนปุร – ภิกฺขุวสิกตฺตา ลชฺชิ-

เปสลตา วิญฺญาตพฺพา; เตเนว วิชยปุเร สาสนํ อติวิย ปริสุทฺธํ อโหสีติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

เตสมฺปิ สิสฺสปรมฺปรา อเนกสหสฺสปมาณา อเหสุ ฯ เอวํ ลชฺชิ-เปสลานเมว ภิกฺขูนํ สนฺติกา เกจิ สทฺธิวิหาริกา กีฏาคิริมฺหิ อสฺสชิ-ปุนพฺพสุกา วิย อลชฺชี ทุสฺสีลา อุปฺปชฺชึสุ เสยฺยถาปิ นาม มธุรมฺพ-รุกฺขโต อมฺพิลผลนฺติ ฯ

เต ปน พหุ-อนาจารา จรึสุเยว ฯ อิทมฺปน เตสํ มูลอุปฺปตฺติ-ทสฺสนํ ฯ

ราชา หิ ตทา เตสํ วิหารานํ ปฏิชคฺคนตฺถาย พหูนิ เขตฺตวตฺถูนิ อทาสิ ฯ เตสุ เขตฺตวตฺถูสุ พลิวิจารํ อตฺถาย สุธมฺมมหาสามีเถโร เอกจฺเจ ภิกฺขู อารกฺขณฏฺฐาเน ฐเปสิ ฯ อารกฺขณภิกฺขู ปน ธมฺมานุ-โลมวเสน กสฺสกานํ โอวาทาเปสิ ฯ เขตฺตวตฺถุสามิภาคมฺปิ ปฏิคฺคณฺหาเปสิ ฯ ตสฺมึ จ กาเล เขตฺตวตฺถูนิ ปฏิจฺจ ภิกฺขู วิวาทํ อกํสุ ฯ อถ ตํ วิวาทํ สุตฺวา สาสนธรเถโร จ เทฺว ปรกฺกมเถรา จ ตโต นิกฺขมึสุ ฯ

นิกฺขมิตฺวา สาสนธรเถโร ขณิตฺถิปาทปพฺพเต นิสีทิ ฯ เทฺว ปรกฺกมเถรา จ จ-กฺรี-งหฺ- ปพฺพตกนฺทเร นิสีทึสุ ฯ เตสํ หิ นิวาสฏฺฐานํ ยาวชฺชตนา ปรกฺกมฐานนฺติ ปากฏํ อโหสิ ฯ เต ปน เถรา เอกจาราติ โวหาริึสุ ฯ อวเสสา ปน ภิกฺขู คามวาสี พหุจาราติ โวหาริึสุ ฯ ตโต ปฏฺฐาย อรญฺญวาสิ-คามวาสิ-วเสน วิสุ คณา อเหสุนฺติ วิหารสฺส ทินฺนานํ เขตฺตวตฺถูนํ พลิปฏิคฺคาหก-ภิกฺขูนํ ปิ สมฺมาติสมญฺญา อโหสิ ฯ

กลิยุเค จตุวสฺสาธิเก สตฺตสเต อุชนสฺส รญฺโญ ธรมานสฺเสว

กนิฏฐภาติโก โกฺยจฺวา นาม ราชกุมาโร รชฺชํ คณฺหิ ฯ อยมฺปน ตสฺส อตฺถุปฺปตฺติ ฯ อุชโน นาม ราชา: ตฺวํ สมุทฺทมชฺฌ นาม คามํ คนฺตฺวา ตตฺถ นิสีทิตฺวา ตตฺรุปฺปาทํ พลึ ภุญฺชาหีติ นิยฺยาเทสิ ฯ โส ปน ราชกุมาโร ลุทฺทกมฺเมสุเยว อภิรมนสีโล เอกสฺมึ สมเย มิควํ คนฺตฺวา ปจฺจาคตกาเล รตฺติยํ สุปีนํ ปสฺสิ ฯ สกฺโก เทวานมินฺโท อาคนฺตฺวา อุโปสถสีลํ สมาธิยาหิ; เอวํ สติ อจิเรเนว เสติเภ ลภิสฺสสีติ วตฺวา ตาวตึสภวนํ ปุน คโตติ ฯ โส จ ราชกุมาโร ตโต ปฏฺฐาย อุโปสถสีลํ สมาทิยิ ฯ ปจฺฉา กาเลปี อตฺตโน หตฺเถ คูเถน กิลินฺนํ ภวตีติ ปุน สุปีนฺ ปสฺสิ ฯ โส อจิเรเนว ปญฺจ เสติเภ ลภิ ฯ อถ เอโก อมจฺโจ คนฺตฺวา รญฺโญ ตมตฺถํ อาโรเจสิ ฯ ราชา ตุฏฐจิตฺโต หุตฺวา: มม กิร โภนฺโต กนิฏฐภาติโก ปญฺจ เสติเภ ลภีติ ราชปุริสานํ มชฺเฌ สำวณฺเณสิ ฯ อมจฺโจ ปุน ราชกุมารสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตมตฺถมาโรเจสิ ฯ ราชกุมาโรปี: มม ภาติโก ราชา อกถิตปุพฺพวาจเปยฺยํ วทตีติ อาราธยิตฺวา ปุน คนฺตฺวา ตมตฺถํ รญฺโญ อาโรจาเปสิ ฯ ราชาปี ตเถว วทตีติ ตำ สุตฺวา ราชกุมาโร ภียฺโย ปสีทิ ฯ กสฺมา ปน อุชโน ราชา กิตฺติตรนฺนาม ราชกุมารำ กนิฏฐโวหาเรน น วทตีติ? เอกเสติ-ภินฺโท หิ ราชา อปรสฺส รญฺโญ เทวึ คพฺภินึ อาเนตฺวา อคฺคมเหสิฏฐาเน ฐเปสิ ฯ ฐเปตฺวา อจิเรเนว อุชนำ วิชายิ ฯ เตเนว น อุชโน เอกเสติภินฺทสฺส ปุตฺโต; ตสฺมา ตำ การณำ ปฏิจฺจ โส ตำ กนิฏฐโวหาเรน น วทตีติ ฯ กนิฏโฐ ปญฺจ เสติเภ ลภตีติ สุตฺวา ราชา ภายิตฺวา กนิฏฐสฺส รชฺชำ อุปนียาเทสิ ฯ ราชา ราชเคหสฺส ปจฺฉิมทฺวาเรน นิกฺขมิ ฯ กนิฏโฐ ปุริมทฺวาเรน ปาวิสิ ฯ ปญฺจนฺนำ ปน เสติภานำ

ลทฺธตฺตา ปญฺจเสติภินฺโทติ ปากโฏ ฯ มูลนามํ ปนสฺส สีหสูโรติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ ตสฺส รญฺโญ กาเล พหู อลชฺชิโน คามสามนฺตวิหาเร วสิตฺวา อเนกวิธํ อนาจารํ จรึสุ ฯ สุธมฺมปุร-อริมทฺทนโต ปรมฺปรวเสน อาคตา ภิกฺขูปิ พหู ลชฺชิโน สีกฺขากามา สนฺติ ฯ

อถ ตสฺส รญฺโญ ภตฺตํ ปริภุญฺชนกาเล เอโก สมณกุตฺตโก อฏฺฐ ปริกฺขาเร คเหตฺวา รญฺโญ สมฺมุเข อฏฺฐาสิ ฯ กิมตฺถาย อาคโตสีติ ปุจฺฉิเตปิ ปิณฺฑปาตตฺถาย อาคโตมฺหีติ อาห ฯ อถ ราชา สยํ ภุญฺชิสฺสามีติ อารภิตฺวา อติปสนฺนตาย ปน สุวณฺณปาฏิยา ปฏิยาทิตํ สกลํ ภตฺตํ อทาสิ ฯ อถ ราชา เอวํ จินฺเตสิ: อยํ ภิกฺขุ ปิณฺฑ-ปาตตฺถาย อุปมชฺฌนฺติกเยว อาคนฺตฺวา อฏฺฐาสิ ฯ น โส ปุถุชฺชนภิกฺขุ; อถ โข อภิญฺญาลาภี อรหา ภเวยฺย มม ปุญฺญตฺถาย อาคโต ภเวยฺย มํ อนุกมฺปํ อุปาทายาติ ฯ

เอวมฺปน จินฺเตตฺวา เอกํ ราชปุริสํ อาณาเปสิ ตสฺส ปจฺฉา อนุคนฺตฺวา โอโลเกตุํ ฯ โส ปน สมณกุตฺตโก สยํ อลชฺชีภูตตฺตา ว อตฺตโน ภริยา ปจฺจุคฺคนฺตฺวา ปตฺตํ คณฺหิ ฯ ตํ ทิสฺวา ราชปุริโส รญฺโญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปฐมเมว เอวํ จินฺเตสิ; สเจ ยถาภูตํ อาโรเจยฺยํ รญฺโญ ปสาโท วินสฺเสยฺย, เอวํ ปน อนาโรเจตฺวา ยถา รญฺโญ ปสาโท ภิยฺโยโส มตฺตาย ภเวยฺย มยฺหมฺปิ ลาโภ อุปฺปชฺเชยฺย สมณกุตฺตโกปิ ราชาปราธโต วิมุจฺเจยฺย, เอวํ อาโรเจสฺสามีติ ฯ เอวมฺปน จินฺเตตฺวา อหํ มหาราช นมนุคนฺตฺวา โอโลเกสึ, อถ มม โอโลเกนฺตสฺเสว อนฺตรธายีติ อาโรเจสิ ฯ ราชา ภิยฺโยโส มตฺตาย ปสีทิตฺวา หตฺถํ ปสาเรตฺวา: ยถาหํ มญฺญามิ ตถา อวิรชฺฌนเมเวตนฺติ ติกฺขตฺตุํ วาจํ นิจฺฉาเรสิ;

ราชปุริสสฺส จ ทาตพฺพํ อทาสิ ฯ

ตสฺมึเยว ทิวเส เอโก อมจฺโจ รญฺโญ ปณฺณาการตฺถาย เวโลหกํ นาม เอกํ ตุรงฺคมมทาสิ ฯ อถ ราชา มม ปุญฺญานุภาเวน เอส ลทฺโธติ สมฺปหํสิ ฯ ตมฺปน ตุรงฺคมํ อาโรหิตฺวา เอกํ หตฺถาโรหํ ปาชาเปสิ ฯ

อถ มหาชนสฺส โอโลเกนฺตสฺส หตฺถาโรหสฺส สีเส เวรนทุสฺสํเยว ปสฺสิตฺวา อากาเส ปกฺขนฺโต พโก วิย ปญฺญายติ ฯ โส ปน ตุรงฺคโม ปาโตว วิชยปุรโต คจฺฉนฺโต ปพฺพตพฺภนฺตรนครํ สายณฺหสมเย ปาปุณิ ฯ อพฺภวิชมฺภน–อสฺโสติปี นามํ อกาสิ ฯ

อิจฺเจวํ สมณกุตฺตกา ทารมฺปี โปเสสุ ฯ ปเคว อิตรมนาจารํ ฯ เตเนว เต สมณกุตฺตกา รญฺโญ มลฺลรงฺคมฺปี ปวิสิตฺวา มลฺลํ ยุชฺเฌสุ ฯ เตสุ ปน สมณกุตฺตเกสุ โท–งา–จ–ญห–ธุ สมฺโช นาม สมณกุตฺตโก มลฺลกมฺเม อติวิย เฉโก อธิโก ฯ โส กิร สวจฺฉเร สวจฺฉเร รญฺโญ มลฺลรงฺเค ชยิตฺวา ปณฺณรส วา วีสติ วา อสฺเส ปฏิลภีติ ฯ

รตนปุรนคเร มลฺลกมฺเม อติเฉโก อธิโก เอโก กมฺโภชกุโล อตฺถิ ฯ โส รตนปุรนคเร เชยฺยปุรนคเร จ อตฺตนา สมตฺถานํ มลฺลปุริสํ อลภิตฺวา วิชยปุรมาคนฺตฺวา จมฺปกวิหารสฺส ทฺวารสมีเป มลฺลสภามณฺฑเป ปวิสิตฺวา มลฺลกมฺมํ กาตุ อิจฺฉามีติ รญฺโญ อาโรเจสิ ฯ อถ ราชา ตํ สมฺมชฺชํ อามนฺเตตฺวา เอวมาห: อิทานิ โภ ตฺวํ อิมินา สทฺธึ มลฺลยุทฺธํ กาตุ สกฺขิสฺสสีติ ฯ อาม มหาราช ปุพฺเพ อหํ ทหโร หุตฺวา กีฬนตฺถายเยว มลฺลกมฺมมกาสึ ฯ อิทานิ ปน เอกูนสตฺตติวสฺโส อหํ อิโต ปจฺฉา มลฺลยุทฺธํ กาตุ สกฺขิสฺสามิ วา มา วาติ อหํ น ชานามิ ฯ อิทานิ ปรปกฺขํ มลฺลปุริสํ มลฺลกมฺเมน มาเรสฺสามีติ วทิ ฯ

อถ: ราชูนมฺมลฺลกมฺมํ นาม กีฬนตฺถายเยว ภวติ มา มาเรตุ อุสฺสาหํ กโรหีติ วตฺวา อญฺญมญฺญํ มลฺลยุทฺธํ การาเปสิ ฯ สปริสสฺส รญฺโญ โอโลเกนฺตสฺเสว เต มลฺลากาเรน นจฺจิตฺวา อญฺญมญฺญํ สมีปํ อุปคจฺฉึสุ ฯ อถ สมฺโช มลฺโล กมฺโภชมลฺลสฺส ปาเทน ปหรณาการํ ทสฺเสตฺวา ทกฺขิณหตฺถมุฏฺฐินา กโปเล ปหารํ อทาสิ ฯ อถ กมฺโภช-มลฺลสฺส มุขมฺปจฺฉโต อโหสิ ฯ ตทา สปริโส ราชา: อีทิสา ปน วิมุขโต มรณเมว เสยฺโย ฯ อิทานิ ปน อิมํ ปสฺสิตุ น วีสหามีติ วทติ ฯ ปุน สมฺโช วามหตฺถมุฏฺฐินา ปหารํ อทาสิ ฯ อถ กมฺโภช-มลฺลสฺส มุขํ ปริวฏฺเฏตฺวา ยถา ปุพฺเพ ตถา ปติฏฺฐาสิ ฯ ตสฺมิญฺจ กาเล สปริโส ขตฺติโย ตํ อจฺฉริยํ ทิสฺวา เทฺว อสฺเส ตีสมตฺตานิ วตฺถานิ สตกหาปณญฺจ อทาสีติ ฯ

อิทญฺจ วจนํ โปราณโปตฺถเกสุ อาคตตฺตา สาธุชนานญฺจ สํเวช-นียฏฺฐานตฺตา วุตฺตํ ฯ สเวคลาภํ หิ ฐเปตฺวา นตฺถิ อญฺญํ กิญฺจิ ปโยชนนฺติ ฯ

กลิยุเค เตรสาธิเก สตฺตวสฺสสเต วิชยปุเรเยว ตสฺส ปุตฺโต กิตฺตินามโก ราชา รชฺชํ การเสิ ฯ ปิตรา สทิสนามเวเสเนว สีหสูโรติ นาม ปฏิคฺคณฺหิ; ปิตุ รญฺโญ กาเล ลทฺเธสุ ปญฺจสุ เสติเภสุ จตุนฺนเยว อวเสสตฺตา จตุเสติภินฺโทติ นามํ ปากฏํ ฯ เตเนวาห อภิธานปฺปทีปิกา-ฏีกายํ จตุเสติภินฺโทติ ฯ ตสฺส รญฺโญ กาเล จตุรงฺคพโล นาม มหามจฺโจ คนฺถโกวิโท อภิธานปฺปทีปิกาสํวณฺณนมกาสิ ฯ โส ปน สกลวฺยากรณวนาสงฺคณาณาจารี อโหสิ ฯ เอกสฺมิญฺจ สมเย ราชา เอกํ มหนฺตํ วิหารํ การาเปตฺวา อสุกรญฺญา อยํ วิหาโร การาปิโต อิมสฺมึ

วิหาเร สีลวนฺตาเยว นิสีทนฺตูติ โกลาหลํ อุปฺปาเทสิ ฯ อถ สา-จ-อู-นาม-คามวาสี เอโก เถโร อาคนฺตฺวา นิสีทิ ฯ อยํ ปน ตสฺส เถรสฺส อตฺถุปฺปตฺติ ฯ สา-จ-อู-คาเม กิร เอโก คหปติ อตฺตโน ปุตฺตํ สิปฺปุคฺคหณตฺถาย วิหาเร เอกสฺส ภิกฺขุสฺส สนฺติเก นิยฺยาเทสิ ฯ ปุตฺตสฺส ปน วิหารํ อคนฺตุกามสฺส ตชฺชนตฺถาย สกณฺฏกคจฺฉสฺส อุปริ ขิปติ ฯ โส จ ทหโร นิกฺขมิตฺวา เคหํ อนาคนฺตฺวา วิหาเรเยว นิสีทิ ฯ มาตาปิตูนํ สนฺติกํ อนาคนฺตฺวา โถกํ ทูรํ คนฺตฺวา สามเณรภูมิโต อุปสมฺปทภูมึ ปตฺวา อริมทฺทนนครํ คจฺฉิ ฯ อติปณฺฑวนฺตตาย ปน ปตฺตปตฺตฐาเน มหาเถรา สงฺคณฺหึสุ ฯ เตเนเวส สกล-มรมฺมรฏฺเฐ ปากโฏ อโหสิ ฯ อถ มาตาปิตโร ปุตฺตสฺส อาคมนํ อเปกฺขิตฺวาเยว นิสีทึสุ ฯ

ตมตฺถมฺปน สุตฺวา เอส อมฺหากมฺปุตฺโต ภวิสฺสติ วา โน วาติ วีมํสิตุกาโม ปิตา อนุคจฺฉิ ฯ อริมทฺทนนคเร ตํ สมฺปาปุณิตฺวา อุปฏฺฐเปตฺวา นิสีทิ ฯ โสปิ ภิกฺขุ ยถา อุปฏฺฐาเนเนว สนฺตปฺเปตฺวา คนฺถํ อุคฺคณฺหิ ฯ อปรสฺมิมฺปน กาเล โส ภิกฺขุ: อชฺช สูโป อปฺปโลโณติ อาทินา ปุนปฺปุนํ ภณติ ฯ

อถ ปิตา เอวํ อาห:

ปุพฺเพ ปิยปุตฺตก ตยา อีทิสํ วจนํ น กถิตํ; อิทานิ ปน ตฺวํ อภิณฺหํ อีทิสํ วจนํ ภณสิ ฯ, การณเมตฺถ กินฺติ ปุจฺฉิ ฯ ปุพฺเพ คนฺเถสุ เฉกตฺตมปตฺวา คนฺเถสุ เฉกตฺตํ วฺยาปนฺนจิตฺตตาย น วุตฺตํ; อิทานิ ปน มยา อิจฺฉิโต อตฺโถ มตฺถกํ ปตฺโต, ตสฺมา กายพล-ปริคฺคหณตฺถาย มยา อีทิสํ วจนํ วุตฺตนฺติ วทติ ฯ ตํ วจนํ สุตฺวา ปิตามาตุยา สนฺติกํ คมนตฺถาย โอกาสํ ยาจิตฺวา ปิตรา สทฺธึ สกฏฺฐานํ

อาคจฺฉนฺโต วิชยปุรํ เจติยวนฺทนตฺถาย ปาวิสิ ฯ ตทา รญฺญา วุตฺตวจนํ สุตฺวา ตสฺมึ วิหาเร อารุหิตฺวา นิสีทิ ฯ อารกฺขปุริโส จ ตํ ภิกฺขุ วิหาเร นิสินฺนํ ทิสฺวา ตมตฺถํ รญฺโญ อาโรเจสิ ฯ ราชา จ จตุรงฺค-พลนฺนาม อมจฺจํ อาณาเปสิ; คนฺตฺวา ตสฺส ภิกฺขุสฺส ญาณถามํ อุปธาเรหีติ ฯ จตุรงฺคพโล จ คนฺตฺวา ตํ ภิกฺขุ์ คูฬฺหคูฬฺหรานํ ปุจฺฉิ ฯ โส ปี ปุจฺฉิตํ ปุจฺฉิตํ วิสชฺเชสิ ฯ จตุรงฺคพโล จ ตมตฺถํ รญฺโญ อาโรเจสิ ฯ ราชา ตุฏฺฐจิตฺโต หุตฺวา ตํ วิหารํ ตสฺส ภิกฺขุสฺส อทาสิ ฯ ตสฺส ปน ภิกฺขุสฺส ทหรกาลสกณฺฏกจฺเฉ ปี่ตุโน ขิปนํ ปฏิจฺจ กณฺฏกขิปเถโรติ สมญฺญา อโหสิ ฯ มูลนามมฺปนสฺส นาคิโตติ ฯ โส ตสฺมึ วิหาเร นิสีทิตฺวา สทฺทสารตฺถชาลินึ นาม คนฺถมกาสิ ฯ ตสฺส กิร เถรสฺส กาเล ตสฺมึ นคเร อารทฺธวิปสฺสนา ธุรา มหลฺลกา ภิกฺขุ-สหสฺสมตฺตา อเหสุ์ ฯ อารทฺธคนฺถธุรา ปน ทหรภิกฺขู คณนปถํ วีติวตฺตา ฯ

ตสฺส ปน ปี่ตรมฺปี่ เสฏฺฐิฏฺฐาเน ฐเปสิ ฯ เตเนว ตํ คามํ เสฏฺฐิคาโมติ นาเมน โวหารึสุ ฯ

กจฺจายนวณฺณนมฺปน วิชยปุเรเยว อภยคิริปพฺพเต นิสินฺโน มหา-วิชิตาวี นาม เถโร อกาสิ, วาจโกปเทสมฺปี่ โสเยว อกาสิ ฯ สทฺทวุตฺติมฺปน สทฺธมฺมคุรุเถโร อกาสิ ฯ

อิจฺเจวํ วิชยปุเร อเนเกหิ คนฺถกาเรหิ สาสนํ วิปุลํ อโหสิ ฯ

กลิยุเค ปน ปญฺจาสีตาธิเก ฉ วสฺสสเต สมฺปตฺเต สีหฬ–โจโฬนฺ นามโก ราชา เชยฺยปุรนครํ มาเปตฺวา ตตฺถ รชฺชํ กาเรสิ ฯ ตตฺถ ปน ราชูนํ กาเล เถเรหิ กตคนฺโถ นาม นตฺถิ ฯ

กลิยุเค ฉพฺพีสาธิเก สตฺตวสฺสสเต เวสาขมาเส เชยฺยปุรนครํ

วินสฺสิ ฯ ตสฺมึเยว สำวจฺฉเร เชฏฺฐมาเส วิชยปุรำ วินสฺสิ. ตสฺมึเยว สำวจฺฉเร ผคฺคุณมาเส สติวราชา รตนปุรำ นาม นครำ มาเปตฺวา รชฺชำ กาเรสีติ ฯ

อิทำ วิชยปุร–เชยฺยปุเรสุ สาสนสฺส ปติฏฺฐานำ ฯ

อิทำ มรมฺมมณฺฑเล ตมฺพปณฺณิทีปสฺมึเยว รตนปุรนคเร สาสนวำสำ วกฺขามิ ฯ

กลิยุเค หิ อฏฺฐาสีตาธิเก สตฺตวสฺสสเต นรปติรญฺโญ ธีตาย สทฺธึ อาโลงหฺ–จญ สู–รญฺโญ ปุตฺโต อานนฺทสุริโย นาม สนฺถวำ กตฺวาสาเอกำ สมิทฺธิกำ นาม ปุตฺตำ วิชายิ ฯ โส วเย สมฺปตฺเต รชฺชสมฺปตฺตึ ลภิ ฯ ตโต ปภูติ ยาว เมรงฺ-โจ–ราติ รญฺญา อริมทฺทนนคเร รชฺชำ อกำสุ ฯ ตโต ปจฺฉา สิริสุธมฺมราชาธิปตีติ ลทฺธนาโม สติวราชา รตนปุรนคเร รชฺชำ กาเรสิ ฯ ตสฺส รญฺโญ กาเล กลิยุเค เอกนวุตาธิเก สตฺตวสฺสสเต สมฺปตฺเต ลงฺกาทีปโต สิริสทฺธมฺมาลงฺการเถโร สีหฬมหาสามี เถโร จาติ อิเม เทฺว เถรา ปญฺจ สรีรธาตุโย อาเนตฺวา นาวาย กุสิมติตฺถำ ปาปุณิตฺวา รามญฺญรฏฺเฐ พฺยญฺญารนฺนาเมน รญฺญา นิวาริตา อนิสีทิตฺวา ตโต โสเอว ราชา เถเร ยาว สิริเขตฺตนครา ปหิณิ ฯ ตมตฺถำ ญตฺวา รตนปุรินฺโท ราชา จตฺตาฬีสาย นาวาหิ ยาว สิริเขตฺตนครำ ปจฺจุคฺคนฺตฺวา อาเนสิ ฯ อาเนตฺวา จ มหานวคามำ ปตฺตกาเล สห โอโรเธหิ อมจฺเจหิ จ สยำเอว ราชา ปจฺจุคฺคจฺฉิ ฯ รตนปุรมฺปน ปตฺตกาเล มหาปถวี จลิ ปฏินาทญฺจ นทิ ฯ ตทา ราชา สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ติโลกสฺส สาสนำ ปคฺคณฺหิสฺสามีติ จินฺเตตฺวา สรีรธาตุ อาเนตฺวา อิธ ปตฺตกาเล อยำ มหาปถวี จลติ ปฏินาทญฺจ นทติ ฯ อิทำ อมฺหากำ รฏฺเฐ ชินสาสนสฺส จิรกาลำ

ปติฏฺฐานภาเว ปุพฺพนิมิตฺตนฺติ สยเมว นิมิตฺตปาฐํ อกาสิ ฯ

ตาว ติฏฺฐตุ ชีวมานสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อานุภาโว ฯ อโห วต สรีรธาตุยาเยว อานุภาโวติ พหุรฏฺฐวาสิโน ปสีทึสุ ฯ

โหนฺติ เจตฺถ:

สรีรธาตุยา ตาว มหนฺโตจฺฉริโย โหติ
กา กถา ปน พุทฺธสฺส ชีวมานสฺส เสฏฺฐสฺส ?
เอวํ อนุสฺสริตฺวาน อุปฺปาเทยฺย ปสาทกํ
พุทฺธคุเณสุ พาหุลฺลํ คารวญฺจ กเร ชโนติ ฯ

กลิยุเค เทฺว นวุตาธิเก สตฺตวสฺสสเต ตา ปญฺจ ธาตุโย นิทหิตฺวา เชยฺยปุรนครโต ปจฺฉิมทิสาภาเค สมภูมิภาเค เจติยํ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ ตญฺจ เจติยํ รตนเจติยนฺติ ปญฺญาเปสิ, หตฺถิรูปพาหุลฺลตาย ปน อเนกภินฺโทติ ปากฏมโหสิ ฯ ตีหิ สิริคพฺเภหิ สตฺตหิ ทฺวาเรหิ จ อลงฺกตํ อุมฺมาคฺคํ นาม มหาวิหารํ การาเปตฺวา ทฺวินฺนํ สีหพฺยคฺฆานํ เถรานํ อทาสิ ฯ ตโต ปจฺฉา เตสุ มหนฺตเถโร สกวิหารสมีเป ปพฺพตมุทฺธนิ อตฺตโน สิสฺเสปิ อปเวเสตฺวา ลชฺชีเปสลพหุสฺสุตสิกฺขากาเมหิ ตีหิ เถเรหิ สทฺธึ สีมํ สมฺมนฺนติ ฯ

อิจฺเจวํ สีมสมฺมติปริยตฺติวาจนาทิกมฺเมหิ มรมฺมรฏฺเฐ สาสนํ วิรุฬฺหํ กตฺวา ปติฏฺฐาเปสิ ฯ

อิทํ มรมฺมณฺฑเล รตนปุรนคเร สีหพฺยคฺฆเก เทฺว เถเร ปฏิจฺจ ปรมํ สาสนสฺส ปติฏฺฐานํ

กลิยุเค ฉพฺพีสาธิเก สตฺตวสฺสสเต สมฺปตฺเต ผคฺคุณมาเส สตฺถิราชา รตนปุรนครำ มาเปสิ ฯ

ตสฺส รญฺโญ กาเล เชยฺยปุรนคเร เอกา ปูปิกา อิตฺถี อลชฺชิโน เอกสฺส ภิกฺขุสฺส สนฺติเก ธนำ อุปนิทหิ ฯ อปรภาเค สา ตำ ธนำ ยาจิ ฯ อถ โส ภิกฺขุ ตว ธนำ อหำ น ปฏิคฺคณฺหามีติ มุสา ภณติ ฯ เอวำ วิวาทำ กตฺวา ตำ การณำ รญฺโญ อาโรเจสิ ฯ ราชา ปกฺโกสาเปตฺวา สยเมว ตำ ภิกฺขุำ ปุจฺฉิ ฯ ตฺวำ ภนฺเต ตสฺสา อิตฺถิยา ธนำ ปฏิคฺคณฺหาสิ วา มา วาติ ฯ

อหำ มหาราช สมโณ อลิกำ ภณิตุำ น วฏฺฏติ ฯ น ปฏิคณฺหามีติ วทติ ฯ ตำ การณำ ราชา จ ปุนปฺปุนำ ปุจฺฉิตฺวา วิมำสนฺโต ภิกฺขุสฺส เกราฏิกภาวำ ชานิตฺวา สมโณ สมาโน ภควตา ปญฺญตฺตำ สิกฺขาปทำ อกฺกมิตฺวา มุสา ภณตีติ กุชฺฌิตฺวา สยเมว อปราธานุรูปำ สีสำ ฉินฺทิตฺวา ราชเคหโต เหฏฺฐา ขิปี ฯ

ตญฺจ การณำ สกล–มรมฺมรฏฺเฐ ปากฏำ อลชฺชิภิกฺขูปี อญฺเญ ปาปกมฺมำ กาตุำ น วิสหึสุ ฯ รญฺญา ภายิตฺวาเยว สิกฺขาปทำ น อกฺกเมสุำ ฯ

กลิยุเค ตึสาธิเก สตฺตวสฺสสเต สมฺปตฺเต ม–งห–กรี–จฺวา–โจก นาม ราชา รชฺชำ กาเรสิ ฯ โส ปน ราชา รฏฺฐวาสีนำ สุขตฺถาย นิมิตฺตำ คเหตฺวา ตาลวณฺฏำ คเหตฺวา ราชเคหำ ปฏิคฺคณฺหิ ฯ โส จ ราชา สกฺกราเช ปญฺจ จตฺตาฬีสาธิเก สตฺตวสฺสสเต สมฺปตฺเต จ–งห–ชุำ นาม เจติยำ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ ยง–อาห–ร–นามกสฺส สิลาปพฺพตสฺส สมีเป โปราณิกำ เอกำ เจติยำ นทีอุทกำ ภินฺทิ ฯ ตทา สกรณฺฑกา ปญฺจ ธาตุโย

อุทเก นิมฺมุชฺชนฺติโย เอราวโณ นาม นาโค คเหตฺวา ปจฺฉา จ-งฺห-ขุ์ นาม เจติยํ ปติฏฺฐาเปสฺสามีติ รญฺญา อารทฺธกาเลเยว ทาฐานาคสฺส นาม เถรสฺส สห กรณฺฑเกน ปญฺจ ธาตุโย นิยฺยาเทสิ ฯ โส จ เถโร รญฺโญ อทาสิ ฯ ราชา เทฺว ธาตุโย มู-โฏ-เจติเย นิธานํ อกาสิ ฯ ติสฺโส ปน จ-งฺห-ขุ์-เจติเยติ โปราณโปตฺถเกสุ วุตฺตํ ฯ

โส ราชา กุมารกาเล สิกฺขาปกสฺส อาจริยสฺส เสตจฺฉตฺตํ ทตฺวา สมฺมนายกฏฺฐานํ นิยฺยาเทสิ ฯ เขมาจาโร นาม เอโก เถโร รตฺติภาเค มชฺฌนฺติกกาเล เจติยงฺคเณ โอลมฺเพตฺวา ธชีตฺ เภรึ อเนกวารมฺปหริ ฯ อถ ราชา ราชเคหโตเยว สุตฺวา ยถา ธชีตนิยามวเสน วิหาเร โกจิ ภิกฺขุ กาลํ กโต ภเวยฺยาติ มญฺญิตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา ปุจฺฉาหีติ ทูตํ เปเสสิ ฯ ทูโต วิหารํ คนฺตฺวา การณํ ปุจฺฉิ ฯ ภิกฺขู จ เอวํ อาหํสุ: น อมฺเหสุ กาลํ กตภิกฺขุ นาม นตฺถิ ฯ อถ โข สกฺโก เทวานมินฺโท อิทานิ กาลํ กโตติ พหูนมฺมนุสฺสานํ ญาปนตฺถาย เภรึ ปหริมฺหาติ ฯ ปุน ราชา ภิกฺขู ปกฺโกสาเปตฺวา ปุจฺฉิ: กสฺมา ปน ภนฺเต ตุมฺเห สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส กาลํ กตภาวํ ชานาถาติ ฯ อถ ภิกฺขู เอวํ อาหํสุ:

ภควโต ปรินิพฺพานกาเล สาสนํ รกฺขิสฺสามีติ สกฺโก เทวานมินฺโท ปฏิญฺญํ กตฺวาปี อิทานิ สาสเน วสนฺตานมมฺหากํ อนุปาลนกมฺมํ นาม กิญฺจิ น อกาสิ ฯ สเจ ปน สกฺโก เทวานมินฺโท ชีวมาโน ภเวยฺย สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติเก ปฏิญฺญํ ทพฺหํ กตฺวา อิทานิ อปฺโปสุกฺโก น ภเวยฺย ฯ อิทานิ ปน สกฺกสฺส เทวานมินฺทสฺส อารกฺขณเกมฺมํ นาม

กิญฺจิ น ทิสฺสติ ฯ ตสฺมา อิทานิ สกฺโก เทวานมินฺโท กาลํ กโตติ ชานิมฺหาติ ฯ

ราชา ตํ สุตฺวา เขมาจารเถรสฺส ปสีทิตฺวา วิหารํ การาเปตฺวา อทาสิ ฯ โส จ เถโร สุธมฺมปุรวาสีนํ สีหพฺยคฺฆิกานํ มหาเถรานํ วํเส อโหสิ ลชฺชี เปสโล รตนปุรนคเรเยว อธิกรณฺโณ กาเล รตนปุรนครสฺส ทกฺขิณทิสาภาเค มหาเสตุ การาเปสิ ฯ ตสฺส ปน อาจริโย สมฺมราชา ลชฺชี ปกฺขํ น ภชีติ ฯ เตเนว เถรปรมฺปราย เอส น สงฺคหิตพฺโพ ฯ

ตสฺส รณฺโณ กาเล ฉสฏฺฐาธิเก สตฺตวสฺสสเต กลิยุเค ราชาธิราชา นาม รามญฺญรฏฺฐินฺโท ภูปาโล ติสหสฺสปมาณาสุ นาวาสุ สฏฺฐีสตสหสฺเสหิ โยเธหิ สทฺธึ นทีมคฺเคน ยุชฺฌนตฺถาย รตนปุราภิมุขํ อาคโต ฯ

อถ อธิกราชา พหโว อมจฺเจ จ ภิกฺขู จ สนฺนิปาตาเปตฺวา มนฺเตสิ: อิทานิ รามญฺญรฏฺฐินฺโท ราชา ยุชฺฌนตฺถาย อิทานิ อาคจฺฉติ ฯ ยุทฺธํ อกตฺวา เกนุปาเยน ตํ ปฏินิวตฺตาเปตุ สกฺขิสฺสามาติ ฯ

อถ สพฺเพ กิญฺจิ อกเถตฺวา ตุณฺหีภาเวเนว นิสีทึสุ ฯ

อถ ชาตวเสน เอกตึสวสฺสิโก อุปสมฺปทาวเสน ปน เอกาทสวสฺสิโก เอโก ภิกฺขุ เอวมาห:

เอโก ปน รามญฺญรฏฺฐินฺโท ราชาธิราชา ตาว ติฏฺฐตุ ฯ สเจ สกเลปี ชมฺพุทีเป สพฺเพ ราชาโน อาคจฺเฉยฺยุ เอวมปี กถาสลฺลาเปเนว ยุทฺธํ อกตฺวา ปฏินิวตฺตาเปตุ สกฺโกมีติ ฯ

อถ อธิกราชา ตุฏฺฐจิตฺโต หุตฺวา อาห: ยถา ภนฺเต ตฺวํ สกฺโกสิ ราชาธิราชํ กถาสลฺลาเปน ปฏินิวตฺตาเปตุ ตถา กโรหีติ ฯ

อถ โส ภิกฺขุ เมตฺตาสนฺเทสปณฺณึ เปเสตฺวา โอกาสํ ยาจิ ตสฺส

ราชาธิราชสฺส สนฺติกำ ปวิสิตฺวา ฯ ราชาธิราชา จ ตสฺส ภิกฺขุสฺส เมตฺตาสนฺเทสปณฺณำ ปสฺสิตฺวา ตำ ภิกฺขุ์ สีฆำ อาเนถาติ ทูตำ เปเสสิ ฯ

ทูโต อาเนตฺวา รญฺโญ ทสฺเสสิ ฯ อถ โส ภิกฺขุ ราชาธิราชำ ธมฺมเทสนาย โอวาทำ ทตฺวา สกฏฺฐานำ ปฏินิวตฺตาเปสิ ฯ อยญฺจ ภิกฺขุ อริมทฺทนนคเร จตูสุ คเณสุ อรหนฺตคณวาสิโก สิกฺขากาโม ลชฺชี เปสโล ฯ อริมทฺทนนคเร จาคโม นาม เทเส ปน ชาตตฺตา จา-คุร-อุน ภิกฺขูติ โวหารียติ ฯ

กลิยุเค อฏฺฐาสีตาธิเก สตฺตวสฺสสเต สมฺปตฺเต มฺริห-ณงห ธมฺมราชา รตนปุเรเยว รชฺชำ สมฺปตฺโต ฯ ตสฺส รญฺโญ กาเล สีหพทีปโต เทฺว มหาเถรา รตนปุรำ อาคนฺตฺวา สาสนำ อนุคฺคเหตฺวา นิสีทึสุ ฯ

ตทา กลิยุเค อฏฺฐสเต สมฺปุณฺเณ โปราณกำ กลิยุคำ อปเนตฺวา อภินวำ ฐเปตุำ โอกาโส อนุปฺปตฺโต ฯ อถ จา-โคฺรงฺ-ห เถโร จ ราชวิหารวาสีเถโร จ เอวมาหำสุ: อปนีตพฺพกาเล มหาราช สมฺปตฺเต อนปเนตุำ น วฏฺฏตีติ ฯ

อถ ราชา ปุน เอวมาห: อปนีตพฺเพ สมฺปตฺเต อนปเนตฺวา อชฺฌุเปกฺขิตฺวา วสนฺตสฺส โก โทโสติ ฯ สเจ อปนีตพฺเพ สมฺปตฺเต อนปเนตฺวา อชฺฌุเปกฺขิตฺวา นิสีเทยฺย รฏฺฐวาสีนำ ทุกฺขำ ภวิสฺสตีติ เวทสตฺเตสุ อาคตำ ฯ สกฺกราชำ อปเนนฺโตปี ราชา ตสฺมึเยว วสฺเส เทวำ คโต ภเวยฺยาติ อาหำสุ ฯ

อถ ราชา: สตฺตานำ สุขำ ลภียมานตำ ชานนฺโตเยว มาทิโส อตฺตโน ภยำ อเปกฺขิตฺวา อปนีตพฺพำ อนปเนตฺวา นิสีทิตุำ น วฏฺฏติ ฯ กปฺปี ขียิตฺวาปี มม อคฺคำ โลเก ปตฺถริตฺวา ปติฏฺฐหิสฺสตีติ มนสิกริตฺวา

สกฺกราเช อฏฺฐวสฺสสเต สมฺปุณฺเณ ปสฺยุ – ฉิทฺร – มุนิ – สงฺขฺยํ อปเนตฺวา จมฺมาวเสสํ ฐเปสิ ฯ อถ มหามณฺฑปํ การาเปตฺวา มหาทานมฺปี อทาสิ ฯ จ – โคฺร – หา เถโร ราชวิหารวาสิเถโร จาติ อริมทฺทนนคเร อรหนฺตวสิโก ลชฺชี เปสโล สิกฺขากาโม ฯ

อีทิสํ ปน วจนํ สาสนปฏิยตฺตตฺตา จ รฏฺฐวาสิกายตฺตตฺตา จ ธมฺมานุโลมวเสน วุตฺตํ ฯ

กลิยุเค จตุวสฺสาธิเก อฏฺฐสเต มหา-นรปติ ราชา รตนปุรนคเร รชฺชํ กาเรสิ ฯ โส จ ราชา ถูปารามเจติยํ การาเปสิ ฯ ตสฺส ปน อาจริโย มหาสามีเถโร นาม ฯ โส ปน เถโร สีหฬทีปํ คนฺตฺวา สีหฬินฺทสฺส รญฺโญ อาจริยสฺส สารีปุตฺตตฺเถรสฺส สนฺติเก สิกฺขํ คเหตฺวา ปจฺฉาคตเถรวสิโกติ ทฏฺฐพฺโพ ฯ ตสฺส รญฺโญ กาเล รตนปุรนคเร มหา-อริยวโส นาม เอโก เถโร อตฺถิ ฯ โส ปน ปริยตฺติวิสารโท อริมทฺทนนคเร ฉปทคณโต อาคตวสิโก ฯ

เอกสฺมึ สมเย เชยฺยปุรนครํ คนฺตฺวา เร – ตํ อิติ ปากฏสฺส มหาเถรสฺส สนฺติเก สทฺทนยมุคฺคณฺหิตฺวา นิสีทิ ฯ โส ปน กิร มหาเถโร อญฺเญหิ สทฺธึ ยํ วา ตํ วา กถํ อสลฺลปิตุกามตาย มุเข อุทกํ ฐเปตฺวา เยภุยฺเยน นิสีทติ ฯ เตเนเวส มรมฺมโวหาเรน เร – ตมิติ ปากโฏ อโหสิ ฯ

โส กิร อริยวสเถโร เร – ตํ เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตุ วาจาเปตุ โอกาสํ ยาจิสฺสามีติ อุปคจฺฉนฺโตปี กถาสลฺลาปํ อกตฺวา เทว อหานิ วตฺตํ ปริปูเรตฺวาเยว ปจฺจาคจฺฉิ ฯ ตติยทิวเส ปน จมฺมขณฺฑํ อาโกฏนตฺตา สทฺทํ สุตฺวา มุขโต อุทกํ อุคฺคิริตฺวา การณํ ปุจฺฉิ ฯ คนฺถ อุคฺคหณตฺ-

ถาย อาคตภาวๆ อาโรเจสิ ฯ อถ เถโร เอวมาห: อาวุโส ทิวเส ทิวเส ติกฺขตฺตุๆ คนฺถๆ วาเจมิ ฯ มชฺฌนฺติกาติกฺกมกาเลปี ปุณฺณเจติยๆ คนฺตฺวา เจติยงฺคเน สมฺมชฺชนกิจฺจๆ กโรมิ, โอกาสๆ น ลภามิ ฯ เอวมฺปี ตฺวๆ พหู คนฺเถ อุคฺคเหตฺวาปี อาจริเยหิ ทินฺโนปเทสๆ อลภิตฺวา ปุน มม สนฺติกๆ อาคจฺฉสิ ฯ ตสฺมา เจติยงฺคเน สมฺปชฺชนวตฺตๆ ตาวกาลิกๆ วิโกเปตฺวา คนฺถุคฺคหณตฺถาย โอกาสๆ ทสฺสามีติ วตฺวา อภิธมฺมตฺถวิภาวินีๆ นาม ลกฺขณฏีกๆ อุคฺคณฺหาเปสิ ฯ นานานเยหิ อุปเทสๆ ทตฺวา วาเจสิ ฯ วาเจตฺวา จ ตติยทิวเส อาจริยสฺส สนฺติกๆ นาคจฺฉิ ฯ มหาเถโรปี การณๆ อกลฺลตาย อนาคโต ภเวยฺยาติ มญฺญิตฺวา ปุจฺฉนตฺถาย ภิกฺขู เปเสสิ ฯ

อริยวๆสเถโร จ อาจริยสฺส สนฺติกๆ คมิสฺสามีติ อาคโต อนฺตรามคฺเค เยว ทูตภิกฺขู ปสฺสิตฺวา เตหิ สทฺธิๆ มหาเถรสฺส สนฺติกๆ อคมๆสุ ฯ

อาจริยสฺส สนฺติกๆ ปตฺวา อาจริโย อริยวๆสเถรๆ ปุจฺฉิ; กสฺมา ปน ตฺวๆ น อุคฺคหณตฺถาย อาคโตสีติ ฯ อหมฺภนฺเต ตุมฺเหหิ ทินฺโนปเทสๆ นิสฺสาย อิทานิ สพฺพๆ นยๆ ชานามีติ ฯ อถ อาจริโย อาห: ยๆ ปน คนฺถๆ นิสฺสาย ตฺวๆ เฉกตๆ ปตฺโตติ ตสฺส สๆวณฺณนๆ กตฺวา อุปการๆ กโรหีติ ฯ อถ อริยวๆสเถโร อาจริยสฺส วจนๆ สิรสา ปฏิคฺคเหตฺวา อภิธมฺมตฺถวิภาวินิยา มณิสารมญฺชูสๆ นาม อนุสๆวณฺณนๆ อกาสิ ฯ นิฏฺฐิตๆ นิฏฺฐิตๆ ปาๆ อุโปสถทิวเส อุโปสถทิวเส ปุณฺณเจติยสฺส เจติยงฺคเณ สนฺนิปาตาเปตฺวา ภิกฺขุสๆฆสฺส มชฺเฌ วาจาเปตฺวา สุณาเปสิ; สเจ โกจิ โทโส อตฺถิ ตๆ วทถาติ ฯ

อถ อริมทฺทนนครโต เจติยวนฺทนตฺถาย เอโก ภิกฺขุ อาคนฺตฺวา

ปริสโกฏิยํ สุณิตฺวา นิสีทิ ฯ อถ โส ภิกฺขุ เทฺว วาเร เอ เอ อิติ สทฺทํ อกาสิ ตํ ฐานํ สลฺลกฺเขตฺวา ฐเปสิ นิวาสนฏฺฐานญฺจ ปุจฺฉิ ฯ อริยวํส-เถโรปิ สกวิหารํ ปตฺวา ตสฺมึ ฐาเน อุปธาเรนฺโต เอกสฺมึ ฐาเน เอกสฺส อตฺถสฺส ทวิกฺขตฺตุํ วุตฺตตฺตา ปุนรุตฺติโทโส ทิสฺสติ ฯ เอกสฺมึ ฐาเน อิมํ คนฺถนฺติ ปุลฺลิงฺครูเปน วตฺตพฺพฏฺฐาเน อิทํ คนฺถนฺติ นปุํสกลิงฺเคน วุตฺตตฺตา ลิงฺควิโรธิโทโส ทิสฺสติ ฯ

อถ ตํ ปุคฺคลํ ปกฺโกสาเปตฺวา เอวมาห: อหํ อาวุโส อิมํ คนฺถํ มหุสฺสาเหน กโรมิ ฯ ตญฺจ วิเวกกาเล รตฺติภาเคเยว โปตฺถกํ ปตฺถริตฺวา ลิขามิ ฯ เอวํ มหุสฺสาเหน กโรนฺตมฺปิ ตฺวํ อรุจฺจนากาเรน สทฺทํ กโรสิ ฯ

กีทิสํ ปน โทสํ สุตฺวา เอวํ กโรสีติ ปุจฺฉิ ฯ อถ โส ภิกฺขุ เอวํ อาห: ตยา ภนฺเต มหุสฺสาเหน กเต คนฺเถ โทสวเสน พหุ วตฺตพฺพฏฺฐานํ นตฺถิ ฯ สทฺทโต เจว อตฺถโต จ ปริปุณฺโณเยวส คนฺโถ ฯ อถ โข ปน เอกสฺมึ ฐาเน เอกสฺส อตฺถสฺส ทฺวิกฺขตฺตุํ วุตฺตตฺตา ปุนรุตฺติโทโส ทิสฺสติ ฯ เอกสฺมึ ปน อิมํ คนฺถนฺติ ปุลฺลิงฺเคน วตฺตพฺพฏฺฐาเน อิทํ คนฺถนฺติ นปุํสกลิงฺเคน วุตฺตตฺตา ลิงฺควิโรธิโทโส ทิสฺสติ ฯ เอวํ เอตฺตกเยว โทสํ ทิสฺวา อีทิสํ อรุจฺจนาการํ ทสฺเสมีติ ฯ

อถ อริยวํสเถโร ตุฏฺฐจิตฺโต หุตฺวา อตฺตโน สรีรปารุปีตํ ทุปฏฺฏจีวรํ อิมินาหํ ตว ญาณํ ปูเชมีติ วตฺวา อทาสิ ฯ ปจฺฉากาเล อธิกราชา ตมตฺถํ สุตฺวา นามลญฺจ อทาสิ ฯ

โส จ อริยวํสเถโร มณิทีปิ นาม คนฺถํ คนฺถาภรณญฺจ ชาตกวิ-โสธนญฺจ ปาลิภาสาย อกาสิ ฯ

อนุฏฺฐกาย ปน อตฺถโยชนมฺมรมฺมภาสาย อกาสิ ฯ

เอกํ สมยํ อธิกราชา วิหารํ คนฺตฺวา ธมฺมํ สุณิ ฯ เถโร ธมฺมํ เทเสตฺวา นิฏฺฐิตกาเล ยานพลึ สุขตฺถาย ยาจิ ฯ ราชา อทตฺวา นาวํ อภิรูหิตฺวา ปจฺจาคจฺฉิ ฯ อนฺตรามคฺเค นาวาย ปีฬं เอโก สุสุมาโร มุเขน คณฺหิตฺวา นิจฺจลํ กตฺวา ฐเปสิ ฯ เถเรน ยาจิตं ยานพลึ ททามีติ มหาสทฺทं กตฺวา ราชา ปุริเส ติกฺขตฺตุं นิจฺฉาเรสิ ฯ อถ สุสุมาโร นาวं มุญฺจิตฺวา คจฺฉิ ฯ เอกสฺมิญฺจ กาเล ราชาวิหารं นิกฺขมิ ฯ อถ เอกา หตฺถินี วิหารสมีเป พนฺธิตฺวา ฐเปสิ ฯ สา โพธิรุกฺขสาขं ขินฺทิตฺวา ขาทิ ฯ สา ตตฺเถว ภูมิยं ปติ ฯ

อถ เถโร สจฺจกิริยं กตฺวา เมตฺตาภาวนมฺภาเวตฺวา เมตฺโตทเกน สิญฺจิ ฯ ตं ขณญฺเญว สา อุฏฺฐหิ ฯ ราชา จ ตं อจฺฉริยं ทิสฺวา ตสฺสา อคฺฆนกมูลं ทตฺวา วิหารโต นทีติตฺถं คมนมคฺเค สิลาปฏฺฏं จินิตฺวา เสตุं อกาสีติ ฯ

สทฺธมฺมกิตฺติเถโร ปน อริยวํสเถรสฺส สทฺธิวิหาริโก เชตวนวิหาร-วาสี; เต ปน เถรา ฉปทคณวํสิกาติ ทฏฺฐพฺพา ฯ

ภลิยุเค เทฺวจตฺตาฬีสาธิเก อฏฺฐวสฺสสเต สมฺปตฺเต รตนปุรนคเร เยว สิริสุธมฺมราชาธิปติ นาม ทุติยาธิกราชา รชฺชं กาเรสิ ฯ ตสฺมิญฺจ กาเล ปพฺพตพฺภนฺตร นครโต มหา-สีลวโส นาม เถโร ปญฺจ จตฺตาฬีสาธิเก อฏฺฐวสฺสสเต สมฺปตฺเต สุเมรกถं กพฺยาลงฺการวเสน พนฺธิตวา เต คเหตฺวา รตนปุรนครं อาคจฺฉิ ฯ

อถ ราชา ถูปารามเจติยสฺส อาสนฺนฏฺฐาเน รตนวิมานวิหาเร

นิสีทาเปสิ ฯ โส จ เถโร ตตฺถ โสตารานํ ปริยตฺตึ วาเจตฺวา นิสีทิ ฯ โส จ เถโร ตตฺถ นิสินฺนานํ เถรานํ อฏฺฐมโก โหติ ฯ โส จ มหา-สีลวํสเถโร กลิยุคฺคสฺส ปณฺณรสาธิเก อฏฺฐวสฺสสเต ชาโต ตึสวสฺส-กาเล รตนปุรนครํ อาคโตติ โปราณโปตฺถเกสุ วุตฺตํ ฯ

โส ปน เถโร เนตฺติปาพิยา อตฺถโยชนํ มรมฺมภาสาย อกาสิ ปรายนวตฺถุญฺจ ฯ รตนปุรนคเรเยว รฏฺฐสฺสาโร นาม เอโก เถโร อตฺถิ มหา-สีลวํสเถเรน สมญฺญาณถาโม ฯ

โส ปน รตนปุรนคเรเยว กลิยุคฺคสฺส ตึสาธิเก อฏฺฐวสฺสสเต กาเล ชาโต ภูริทตฺตชาตกํ หตฺถิปาลชาตกํ สังวรชาตกญฺจ กพฺยาลังการวเสน พนฺธิ อญฺญญฺจ อเนกวิธํ กพฺยาลังการํ ฯ เต ปน เทฺว เถรา กพฺยาลังการ-การกาติ เถรปรมฺปราย ปเวเสตฺวา น คเณนฺติ โปราณกา ฯ เอตฺถ จ กิญฺจาปิ สมณานํ อุโปสถิกานญฺจ กพฺยาลังการํ พนฺธิตุ วาเจตุ วา กปฺปิยากปฺปิยวิจารณํ วตฺตุ โอกาโส ลทฺโธ ฯ

สาสนวังสํ ปน วตฺตุ โอกาสสฺส อติวิตฺถาราวเสสตฺตา ตํ อวตฺวา อุชฺฌุเปกฺขิสฺสาม อุโปสถวินิจฺฉเย ปน นจฺจคีตาทิสิกฺขาปทสฺส วิสเย วิตฺถาเรน มยา อโวจุมฺห ฯ กลิยุคสฺส คเต สตฺตาธิเก อฏฺฐวสฺสสเต รตนปุรนคเรเยว สิริตริภวนาทิตฺยนรปติ วโร มหาธมฺมราชาธิปติราชา รชฺชํ กาเรสิ ฯ

ตสฺส รญฺโญ กาเล ติสาสนธโช นาม ภิกฺขุ สทฺธมฺมกิตฺติเถรสฺส สนฺติเก คนฺถํ อุคฺคณฺหิ ฯ อถ อริมทฺทนนครโต เอโก มหาเถโร โสตุนฺ วาจิตฺวา รตนปุรนคเร นิสีทิสฺสามีติ อาคโต ฯ อถ สทฺธมฺมกิตฺติเถรสฺส คนฺถํ วาเจนฺตสฺเสว วิหารสฺส เหฏฺฐา นิสีทิตฺวา โส มหาเถโร สทฺทํ

สุณิตฺวา เอวํ จินฺเตสิ: เอกสฺส สนฺติเก อหํ นวกฏฺฐาเน ฐตฺวา โถกํ คนฺถํ คณฺหิสฺสามีติ ฯ อถ โส มหาเถโร สทฺธมฺมกิตฺติเถรสฺส สนฺติกํ ปวิสิตฺวา คนฺถํ วาจาเปตุ โอกาสํ ยาจิ ฯ อถ สทฺธมฺมกิตฺติเถโร วสฺสปมาณํ ปุจฺฉิตฺวา: ตฺวํ ภนฺเต มยา วุฑฺฒตโรสีติ อาห ฯ อหํ ตยา วุฑฺฒตโรปี สมาโน นวกฏฺฐาเน ฐตฺวา คนฺถํ อุคฺคณฺหิสฺสามีติ อาห ฯ อถ สทฺธมฺมกิตฺติเถโร ตสฺส คนฺถํ วาเจสิ ฯ

อถ ปสีทิตฺวา ปน ตํ มหาเถรํ มหา–สาธุชฺชโนติ นาเมน โวหรติ ฯ อถ ปจฺฉา มรมฺมรฏฺฐํ กลิยุคสฺส ปณฺจาสีตาธิก -- อฏฺฐสตกาลโต ปฏฺฐาย ยาว อฏฺฐาสีตาธิก–อฏฺฐสตวสฺสกาลํ นานาภเยหิ สงฺขุภิตํ อโหสิ ฯ ตทา กมฺโพชรฏฺฐโต สิรีหสวา นาม ภินฺนกุโล อาคนฺตฺวา รตนปุรนคเร รชฺชํ คณฺหิ ฯ อถ โส เอวํ จินฺเตสิ: ภิกฺขู อทารา อปุตฺติกา หุตฺวา ปุน สิสฺเส โปเสตฺวา ปริวารํ คเวสนฺติ ฯ สเจ ภิกฺขู ปริวารํ วิจินิตฺวา รชฺชภาวํ คณฺเหยฺยุ เอวํ สติ รชฺชํ คเหตุ สกฺขิสฺสนฺติ อิทานเว ภิกฺขู คเหตฺวา มาเรตุ วฏฺฏตีติ เอวํ ปน จินฺเตตฺวา โตงฺ ภี-ลุหฺ นามเก เขตฺตวเน พหู มณฺฑเป การาเปตฺวา โคมหิสากุกฺกุฏสูกราทโย มาเรตฺวา ภิกฺขู โภเชสฺสามีติ วตฺวา เชยฺยปุร–วิชยปุร -- รตนปุรนคเรสุ สพฺเพ มหาเถเร พหูหิ อนฺเตวาสิเกหิ สทฺธึ ปกฺโกสาเปตฺวา เตสุ มณฺฑเปสุ นิสีทาเปตฺวา หตฺถิอสฺสาทิเสนงฺเคหิ ปริวาเรตฺวา มาเรสิ ฯ ตทา ทฺวิ ติสหสฺสปมาณา ภิกฺขู มรึสุ ภิกฺขู จ มาเรตฺวา พหูปี โปตฺถเก อคฺคินา ฌาเปสิ เจติยานิปี เภทาเปสิ ฯ อโห วต ปาปชนสฺส ปาปกมฺมนฺติ ฯ

โหนฺติ เจตฺถ :

สาสนำ นาม ราชานำ นิสฺสาย ติฏฺฐเต อิธ,
มิจฺฉาทิฏฺฐี หิ ราชาโน สาสนำ ทูเสนฺติ สตฺถุโน ฯ
สมฺมาทิฏฺฐี จ ราชาโน ปคฺคณฺหนฺเตว สาสนำ,
เอวญฺจ สติ อากาเส อุลฺลาราวา ทิพฺพนฺตีติ ฯ

อถ กลิยุเค เอกวสฺสาธิเก นววสฺสสเต สมฺปตฺเต อากาเส พหูหิ ตารเกหิ ธูมา นิกฺขมึสุ จณฺฑหฺ-ขุ เจติเยปี พุทฺธปฏิพิมฺพสฺส อกฺขิกูปโต อุทกธารา เนตฺตชลานิ วิย นิกฺขมึสูติ ราชวำเส วุตฺตำ ฯ

อถ สทฺธมฺมกิตฺติเถโร สทฺธึ มหา – สาธุชน – ติสาสนธชเถเรหิ เกตุมตีนครำ อคมาสิ ฯ

รฏฺฐสารเถโรปี สิริเขตตนครำ สยเมว อคมาสีติ โปราณโปตฺถเกสุ วุตฺตำ ฯ ตำ ปน ราชวำเส สิริเขตฺตนครินฺโท สติวราชา ตำ อาเนสีติ วุตฺตวจเนน น สเมติ ฯ สทฺธมฺมกิตฺติเถโรปี เกตุมตีนคเร กาลำ กโต ตโต ปจฺฉา โถกำ กาลำ อติกฺกมิตฺวา มหา-สาธุชนเถโร ตตฺเถว กาลมกาสิ ฯ

ติสาสนธชเถโร ปน กลิยุเค ทฺวาทสาธิเก นววสฺสสเต สมฺปตฺเต หำสาวตีนคเร อเนกเสติภินฺทสฺส รญฺโญ กาเล เกตุมตีนครโต หำสาวตีนครำ อคมาสิ ฯ

ตโต ปจฺฉา ติจตฺตาฬีสวสฺสิโก หุตฺวา กลิยุเค เตรสาธิเก นววสฺสสเต โมหฺ-ฆาหฺ พฺยนรปติรญฺโญ กาเล ปุน เชยฺยปุรนครำ สมฺปตฺโต หุตฺวา เชตวนวิหารสมีเป เอกิสฺสำ คุหายำ นิสีทิ ฯ มหา – อริยวำสคณิกสฺส เชตวนเถรสฺส สนฺติเก อุปสงฺกมิ ฯ

ตสฺมิญฺจ กาเล เชตวนเถโร คิลาโน หุตฺวา : มยิ กาลำ กเต มม

ฐานำ อธุนา หำสาวตีนครโต อาคโต ติสาสนธโช นาม เถโร ปริคณฺหิตุ สมตฺโถ ภวิสฺสติ ตสฺส นิยฺยาเทสฺสามีติ จินฺเตสิ ฯ ตสฺมึ ขเณ ติสาสน-ธชเถโร ปุริมยาเม สุปีนำ ปสฺสิ มตกเลพรำ สมีปำ อาคจฺฉตีติ, มชฺฌิมยาเม ปน ตำ มตกเลพรำ คุหายำ ปวิสตีติ, ปจฺฉิมยาเม มตกเลพรสฺส มำสำ สตฺเถน ฉินฺทตีติ ฯ อถ สุปีนำ ปสฺสิตภาวำ อตฺตโน สมีเป สยนฺตสฺส เอกสฺส สามเณรสฺส อาโรเจสิ ฯ อาโรเจตฺวา จ ปน ปริตฺตำ ภเณตฺวา นิสีทนฺตสฺเสว เชตวเน เถโร ตำ ปกฺโกสิตฺวา เชตวนวิหารำ ตสฺส นิยฺยาเทสิ ฯ ติสาสนธชเถโร จ เชตวนวิหาเร นิสีทิตฺวา คนฺถำ วาเจตฺวา นิสีทิ; โมหฺ-ฆาหฺ-พฺยนรปติราชา จ ตสฺส อนุคฺคหำ อกาสิ ฯ ปจฺฉา กลิยุเค โสฬสาธิเก นววสฺสสเต สมฺปตฺเต หำสาวตีนครินฺโท อเนกเสตินฺโท นาม ราชา รตนปุรนครำ วิชยิตฺวา เอกำ วิหารำ การาเปตฺวา ตสฺส อทาสิ ฯ

โส จ ติสาสนธชเถโร อริมทฺทนนคเร อรหนฺตคณวำสิโกติ ทฏฺฐพฺโพ ฯ

ตสฺส ปน สิสฺสา อเนกสตปมาณา ลชฺชิโน อเหสุำ ฯ เตสุ ปน สิสฺเสสุ วรพาหุเถโร, ภูมินิขาณนครวาสี เถโร, มหารฏฺฐคามวาสิโน ตโย มหาเถราติ อิเม ปญฺจ เถรา วิเสสโต ปริยตฺติโกวิทาติ ฯ

ติสาสนธชเถโร จ มหลฺลกกาเล อานาปานสติ-กมฺมฏฺฐานำ คเหตฺวา อรญฺญำ ปวิสิตฺวา วิเวกฏฺฐานำ คณฺหิ ฯ ตทา เชตวนคณาทโย อรหนฺต-คณวำสาเยว อปรภาเคเยว เตสำ สิสฺสานุสิสฺสปรมฺปราสุ เกจิ ภิกฺขู สิรจฺฉาทนำ นานาวณฺณปฏิมณฺฑิตญฺจ ตาลวณฺฏำ คเหตฺวา อาจารวิการำ อาปชฺชึสุ ฯ

กลิยุเค เอกวสฺสาธิเก สหสฺเส สมฺปตฺเต อุกฺกำสิโก นาม ราชา

วิหารๆ การาเปตฺวา ติสาสนธชเถรสฺส สิสฺสภูตสฺส วรพาหุเถรสฺส สิสฺสภูตสฺส มหา-รตนากรสฺส นาม เถรสฺส อทาสิ ฯ

โส จ มหา-รตนากรเถโร อุกฺกสิกรญฺโญ สิริสุธมฺมราชา-มหา-ธิปตีติ นามลญฺฉๆ ฉนฺทาลงฺการๆ สทฺทเนตฺตินเยหิ อลงฺการิตฺวา ทสฺสิตๆ ราชินฺทราชาภิเธยฺยา-ทีปนี นาม คนฺถมกาสิ ฯ

ตญฺจ คนฺถๆ ปริวิโสธนตฺถาย ปพฺพตนฺตราภิเธยฺยสฺส มหาเถรสฺส นิยฺยาเทสิ ฯ ติสาสนธชเถรสฺส สิสฺสภูเตสุ มหารฏฺฐคามวาสีสุ ตีสุ ภาติกเถเรสุ เชฏฺโฐ นิสๆ คุหาสุ วสนฺโต ปริยตฺตึ วาเจตฺวา นิสีทิ ฯ สติวราชา จ ตสฺมึ เถเร อติวิย ปสนฺโน อโหสิ ฯ โญ-ง-ร-มหฺ นามกสฺส รญฺโญ กาเลปี จูลปีตา เอกๆ วิหารๆ การาเปตฺวา ตสฺเสว อทาสิ ฯ

อุกฺกสิกรญฺโญ กาเลปี มฺวนฺน-นามเก ปพฺพเต วิหารๆ การาเปตฺวา ตสฺเสว อทาสิ ฯ เตสุ มหารฏฺฐคามวาสิเถเรสุ มชฺฌิมเถโรปี ติสาสนธชเถรสฺส เชฏฺฐภาติกเถรสฺส จ นิวาสฏฺฐานภูเต เชตวนวิหาเรเยว คนฺถๆ วาเจตฺวา นิสีทิ ฯ กนิฏฺฐเถโรปี เตสๆ นิวาสฏฺฐานภูเตสุเยว วิหาเรสุ คนฺถๆ วาเจตฺวา นิสีทิ ฯ เอตฺถ จ ติสาสนธชเถโร นาม ลชฺชี-อลชฺชิวเสน ทุพฺพิโธ ฯ ยถาวุตฺตเถโร ปน ลชฺชีเยวาติ ทฏฺฐพฺโพ ฯ

อลชฺชี ปน อิมสฺมึ เถรปรมฺปราทสฺสเน น อิจฺฉิตพฺโพ ฯ อลชฺชิภูตสฺส ปน ติสาสนธชเถรสฺส วตฺถุๆ อิธ อวตฺวา อชฺฌุเปกฺขิสฺสาม ปโยชนาภาวา คนฺถสฺส ปปญฺจูปคมนตฺถาติ ฯ

โญ-ง-ร-มหฺ นามกสฺส รญฺโญ กาเล เชยฺยปุเร สุวณฺณคุหวาสี มหาเถโร ทกฺขิณาราม-วิหารวาสี มหาเถโร จตุภูมิก-วิหารวาสี มหาเถโร

โตง-ภี-ลุหฺ วิหารวาสี มหาเถโร จ ติสาสนธชเถรสฺส สทฺธิวิหาริกา เยว ฯ เตสํ ปน วตฺถุปิ์ คนฺถวิตฺถารภเยน น วทาม ฯ ลชฺชิคณวสิกา เอเตติ วิชานนเมว เหตฺถ ปมาณนฺติ ฯ

กลิยุเค เอกสฏฐาธิเก นววสฺสสเต สมฺปตฺเต ผคฺคุณมาสสฺส ชุณฺหปกฺข-ทุติยทิวเส สุกฺกวาเร รตนปุรนครํ ทุติยํ มาเปตฺวา โณ-ง-ร-มหฺ นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิ ฯ สีหสูรธมฺมราชาติปิ์ นามลญฺฉ ปฏิคฺคณฺหิ ฯ โตํ-ภี-ลุหฺ วิหารวาสิมหาเถรสฺส อุทฺทิสฺส จตุภูมิกวิหารํ การาเปสิ, จตฺตาริ มหามุนิเจติยานิปิ์ การาเปสิ ฯ วิหารเจติเยสุ อนิฏฐิเตสุเยว สินฺนินครํ นิกฺขมิตฺวา ตตฺถ เวรํ วูปสมาเปตฺวา ปจฺจาคตกาเล สงฺขาร-สภาวํ อนติกฺกมนโต เทวคโต อโหสิ ฯ

อโห วต สงฺขารธมฺมาติ

โหนฺติ เจตฺถ :

เสยฺยกา วาณิชานวฺ ฆรโคลิกรูปกฺ
ตฺ ตฺ ทิสํ ภมิตฺวาว สีสํ ฐเปสิ อุตฺตรํ
เอวํ โลกมฺหิ สตฺตา จ สนฺธิจุตีนมนฺตเร
ยถา ตถา ภมิตฺวาว อนฺเต ฐเปนฺติ สนฺตนนฺติ

กลิยุเค สตฺตสฏฐาธิเก นววสฺสสเต ผคฺคุณมาสสฺส กาพปกฺขเตรสมิยํ ตสฺส เชฏฐปุตฺโต ปิ์ตุสนฺตกํ รชฺชํ คณฺหิ ฯ มหาธมฺมราชาติ นามลญฺฉปิ์ ปฏิคฺคณฺหิ ฯ ปิ์ตุ กาเล อนิฏฐิตานิ เจติยานิ ปุน การาเปสิ ฯ จตุภูมิกวิหารญฺจ นิฏฐิ์ คมาเปตฺวา โตํ ภี ลุหฺ มหาเถรสฺส ปรโลกํ คนฺตฺวา อวิชฺชมานตฺตาย จตุภูมิกวิหารวาสิมหาเถรสฺส ทสฺสามีติ อนฺเต-ปุรมฺปกฺโกสาเปสิ ฯ

เถโร เทฺว วารานิ ปกฺโกสิยามาโนปี นาคจฺฉิ ฯ ตติยวาเร ปน พหู สทฺธิวิหาริกา: อนฺเตปุรํ คนฺตฺวา ปวิสถ, น หิ สกฺกา รญฺญาว ปกฺโกสิโต ปฏิกฺขิปีตุนฺติ อาหํสุ ฯ

อถ เถโร เอวมาห: อหํ อาวุโส รฏฺฐปีพนปีณฺฑปาตํ ภุญฺชิตุ น รุจฺจามิ ฯ เอวมฺปี สเจ ตุมฺเห อิจฺฉถ รญฺโญ สนฺติกํ คนฺตุ, เอวํ สติ อิทานิ รญฺโญ สนฺติกํ อหํ คมิสฺสามีติ อนฺเตปุรํ ปาวิสิ ฯ

ปวิสิตฺวา รญฺญา สทฺธึ สลฺลาปํ กตฺวา: อยํ วิหาโร อรญฺญวาสีนํ ภิกฺขูนํ อสปฺปาโยติ ปฏิกฺขิปี ฯ เอวมฺปน ภนฺเต สติ, ตสฺมึ วิหาเร นิสีทิยมานํ เถรํ อุปทิสฺสภาติ ฯ ชณิตฺถิปาทวิหารวาสี มหาราช เถโร ปริยตฺติวิสารโท สิกฺขากาโม, ตสฺส ทาตุํ วฏฺฏตีติ ฯ

อถ ราชา ตสฺส ตํ วิหารํ อทาสิ มหาสมฺมนาโถติ นามลญฺฉนปี อทาสิ ฯ โส ตตฺถ ปริยตฺตึ วาเจตฺวา นิสีทิ ฯ ตสฺส ปน วิหารสฺส ปริวารภูเตสุ จตฺตาฬีสาย วิหาเรสุ อุตฺตราย อนฺทิสาย เอกสฺมึ วิหาเร วสนฺโต วารภิสมฺมนาโถ นาม เถโร มณิกุณฺฑลวตฺถุ มรมฺมภาสาย อกาสิ ฯ

ปจฺฉิมาย อนฺทิสาย เอกสฺมึ วิหาเร วสนฺโต เอโก เถโร สตฺตราชธมฺมวตฺถุ มรมฺมภาสาย อกาสิ ฯ

ตสฺมิญฺจ กาเล พาหุ-มหิ-อโกฺย อาจาร-อโกฺยติ ทฺวินฺนํ ภิกฺขูนํ จ โลกธมฺเมสุ เฉกตาย เทฺว วิหาเร กตฺวา อทาสิ ฯ

เต ปน เทฺว เถรา เวทสตฺถโกวิทา ปริยตฺติปฏิปตฺตีสุ ปน มนฺทา รามญฺญรฏฺฐโต อาคโต ฯ เต ปน เถรปรมฺปราย น คเณนฺติ โปราณา ฯ

กลิยุเค ติสตฺตตาธิเก นววสฺสสเต สมฺปตฺเต มหามุนิเจติยสฺส

ปุรตฺถิมทิสาภาเค จตฺตาโร วิหาเร การาเปตฺวา จตูนฺนํ เถรานํ อทาสิ ฯ

เต จ เถรา ตตฺถ นิสีทิตฺวา สาสนํ ปคฺคณฺหึสุ ฯ

ตสฺมึเยว กาเล พทรวนวาสี นาม เอโกปิ เถโร อตฺถิ ฯ โสปิ ปริยตฺติวิสารโท ฉปทวีสิโก ฯ โส จ เถโร ยาวชีวํ ยถาพลํ สาสนํ ปคฺคณฺหิตฺวา ทุติยภเว จลงฺคนคเร เอกสฺสา อิตฺถิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธึ คณฺหิ ฯ ทสมาสจฺจเยน กลิยุเค จตฺตาฬีสาธิเก นววสฺสสเต สมฺปตฺเต พุธวาเร วิชายิตฺวา เตรสวสฺสิกกาเล สาสเน ปพฺพชิตฺวา ปริยตฺตึ อุคฺคณฺหิ ฯ สิริเขตฺตนครินฺโท ราชา สิริเขตฺตนครํ อาเนตฺวา สิริเขตฺตนคเร สามเณโรติ นาเมน ปากโฏ หุตฺวา กลิยุเค จตุปณฺณาสาธิเก นววสฺสสเต สมฺปตฺเต ปณฺณรสวสฺสิกกาเล เวสฺสนฺตรชาตกํ กาพฺยาลงฺการวเสน พนฺธิ ฯ ปริปุณฺณวีสติวสฺสกาเล สิริเขตฺตนคเรเยว สิริเขตฺตนครินฺโท เวรวิชโย นาม ราชา อนุคฺคเหตฺวา อุปสมฺปทภูมิยํ ปติฏฺฐหิ ฯ ปจฺฉิมปกฺขาธิโก นาม ราชา สิริเขตฺตนครํ อตฺตโน หตฺถคตํ อกาสิ ฯ ตสฺมิญฺจ กาเล ตํ เถรํ อาเนตฺวา รตนปุรนคเร วสาเปสิ ฯ สูรกิตฺตินามรญฺโญ กนิฏฺฐภาติโก เอราวตีนทีตีเร จตุภูมิกวิหารํ การาเปตฺวา ตสฺส เถรสฺส อทาสิ ฯ ราชา จ ติปิฏกาลงฺการโรติ นาม ลญฺฉนมทาสิ ฯ

กลิยุเค วสฺสสหสฺเส สมฺปตฺเต ผคฺคุณมาสสฺส ปุณฺณมิยํ สฏฺฐิวสฺสิโก หุตฺวา ติริยปพฺพตํ คนฺตฺวา อรญฺญวาสํ วสิ ฯ เทฺววสฺสาธิเก วสฺสสหสฺเส ราชา ตสฺมึ วิหารํ การาเปตฺวา ตสฺเสว เถรสฺส อทาสิ ฯ โส ปน ติปิฏกาลงฺการเถรโร สิริเขตฺตนคเร นวงฺคกนฺทเร ปตฺตลงฺกสฺส อตุลวสฺส-

เถรสฺส วสิโก ฯ สิริเขตฺตนคเร นวงฺคกนฺทเร สุวณฺณวิหาเร วสนฺตสฺส ตสฺส เถรสฺส กิตฺติโฆโส สพฺพตฺถ ปตฺถริ ฯ เชยฺยปุเร เอราวตีนทีตีเร จตุภูมิกวิหาเร วสนกาเล อฏฺฐสาลินิยา อาทิโต วีสติคาถานํ สวณฺณนํ อกาสิ ฯ

สูรกิตฺตินามกสฺส กนิฏฺฐภาติกสฺส ยาจนมารพฺภ ยสวฑฺฒนวตฺถุ จ อกาสิ ฯ ติริยปพฺพเต วสนกาเล วินยาลงฺการฏีกํ อกาสิ ฯ ปจฺฉิมปกฺขาธิกรณโณ กาเล มหาสมนาถเถรํ สมราชภาเว ฐเปสิ ฯ

โส จ สมราชา อติวิย ปริยตฺติวิสารโท ฯ ตสฺมิญจ กาเล รตนปุรนคเรปี อริยาลงฺการเถโร นาม เอโก อตฺถิ ฯ โส ปน ติปิฏกาลงฺการเถเรน สมญาณถาโม วยสาปี สมานวสฺสิโก ฯ

เตสุ ติปิฏกาลงฺการเถโร คนฺถนฺตรพหุสฺสุตฏฺฐาเน อธิโก, อริยาลงฺการเถโร ปน ธาตุปจฺจยวิภาคฏฺฐาเน อธิโกติ ทฏฺฐพฺโพ ฯ ปจฺฉา ปน อุกฺกสิกรณโณ กาเล เตปี เทว เถรา รณโณ อาจริยา หุตฺวา สาสนํ ปคฺคณฺหึสุ ฯ เตสุ อริยาลงฺการเถโร อปรภาเค กาลํ กริตฺวา ตสฺส เถรสฺส สทฺธิวิหาริกสฺส ทุติยาริยาลงฺการเถรสฺส ราชมณิจูฬเจติยสฺส สมีเป ทกฺขิณวนารามํ นาม วิหารํ การาเปตฺวา อทาสิ ฯ อุกฺกสิโก นาม ราชา ปน ชินสาสเน พหูปกาโร ฯ โส จ กลิยุเค ฉนวุตาธิเก นววสฺสสเต รชฺชํ ปตฺโต; รชฺชํ ปน ปตฺวา สิริธมฺมาโสกราชา วิย จตฺตาริ วสฺสานิ อติกฺกมิตฺวา มุทฺธาภิเสกํ ปฏิคฺคเหตฺวา สิริสุธมฺมราชา-มหาธิปตีติ นามลณฺฉมปี ปฏิคฺคณฺหิ ฯ เอกสฺมึ ปน สมเย หตฺถวตีนครํ คนฺตฺวา ตตฺถ นิสีทิ ฯ อถ รามณฺณรฏฺฐวาสิโน เอวมาหสุ: มรมฺมิก-ภิกฺขู นาม ปริยตฺติโกวิทา เวทสตฺถญฺญโน นตฺถีติ ฯ ตํ สุตฺวา ราชา

จตุภูมิกวิหารวาสิเถรสฺส สนฺติกํ สาสนํ เปเสสิ: ตีสวสฺสิกา จตฺตาฬีส-วสฺสิกา วา ปริยตฺติโกวิทา เวทสตฺถญฺญุโน ภิกฺขู รามญฺญรฏฺฐํ มม สนฺติกํ เปเสถาติ ฯ อถ จตุภูมิกวิหารวาสี เถโร ติปิฏกาลงฺการํ ติโลกาลงฺการํ ติสาสนาลงฺการญฺจ สทฺธึ ตีสมตฺเตหิ ภิกฺขูหิ เปเสสิ ฯ หงฺสาวตีนครํ ปน ปตฺวา โม-โธ-เจติยสฺส ปุรตฺถิมภาเค วิหารการาเปตฺวา เตสํ อทาสิ ฯ

อุโปสถทิวเสสุ สุธมฺมสาลายํ รามญฺญรฏฺฐวาสิโน ปริยตฺติโกวิเท เวทสตฺถญฺญุโน สนฺนิปาตาเปตฺวา เตหิ ตีหิ เถเรหิ สทฺธึ กถาสลฺลาปํ การาเปสิ ฯ อถ รามญฺญรฏฺฐวาสิโน ภิกฺขู เอวมาหํสุ: ปุพฺเพ ปน มยํ มรมฺมรฏฺเฐ ปริยตฺติโกวิทา เวทสตฺถญฺญุโน นตฺถีติ มญฺญาม ฯ อิทานิ มรมฺมรฏฺฐวาสิโน อติวิย ปริยตฺติโกวิทา เวทสตฺถญฺญุโนติ ฯ อปรภาเค กลิยุเค ฉนวุตาธิเก นววสฺสสเต สมฺปตฺเต ราชา รตนปุรนครํ ปจฺจาคจฺฉิ ฯ

เตปิ เถรา ปจฺจาคนฺตุกามา รามญฺญรฏฺเฐ ปธานภูตสฺส ติโลกครุติ นามเธยฺยสฺส มหาเถรสฺส สนฺติกํ วนฺทนตฺถาย อคมํสุ ฯ

ตทา ติโลกครุเถโรปิ เตหิ สทฺธึ สลฺลาปํ กตฺวา เอวมาห: ตุมฺเหสุ ปน ติปิฏกาลงฺการเถโร ปฐมํ อาวาสวิหารํ ลภิสฺสตีติ ฯ กสฺมา ปน ภนฺเต เอวมโวจาติ วุตฺเต อยํ ปน ปิณฺฑาย จรนฺโตปิ อนฺตรามคฺเค เวฬุเวฬุตานิ ลภิตฺวา คเหตฺวา วิหาเร ปติสงฺขรณํ อกาสิ ฯ ตสฺสาห-เมวํ วทามิ ฯ โลเก วิหาเร ปติสงฺขรณสีลา ภิกฺขู สีฆเมว อาวาสวิหารํ ลภนฺตีติ โปราณเถรา อาหํสูติ อาห ฯ

เตปิ รตนปุรนครํ ปจฺจาคจฺฉึสุ ฯ ติโลกครุเถรสฺส วจนานุรูป-เมว ติปิฏกาลงฺการเถโร สพฺพปฐมํ อาวาสวิหารํ ลภีติ ฯ

กลิยุเค ปน นววสฺสาธิเก วสฺสสหสฺเส สมฺปตฺเต รญฺโญ กนิฏฺโฐ กาลมกาสิ ฯ อถ รญฺโญ ปุตฺโต อุจฺจนครโภชโก พาลชเนหิ สนฺถวํ กตฺวา เตสํ วจนํ อาทิยิตฺวา ปจฺจูสกาเล ปิตรํ ฆาเตตุกาโม อนฺเตปุรํ สหสา ปาวิสิ ฯ

ราชา อนคฺฆํ มุทฺทิกํ คเหตฺวา นนฺทิเสยฺเยน นาม อมจฺเจน ราชโยเธน นาม อมจฺเจน จ สทฺธึ อญฺญาตกเวเสน นครโต นิกฺขมิตฺวา รชตวาลุกนทึ สมฺปตฺโต ฯ ตสฺมึ จ กาเล เอโก สามเณโร มาตาปิตูนํ เคเห ปิณฺฑปาตํ อาเนสฺสามีติ ขุทฺทกนาวาย นทิยํ อาคจฺฉิ ฯ อถ ตํ สามเณรํ ทิสฺวา ราชา เอวมาห: อมฺเห ภนฺเต ปรตีรํ นาวาย อาเนหีติ ฯ สามเณโร จ อาห: สเจ อุปาสก ตุมฺเห ปรตีรํ อาเนยฺยํ ภตฺตกาเล อติกฺกเมยฺยนฺติ ฯ อถ ราชา: อมฺเหเยว สีฆํ อาเนหิ อิมํ มุทฺทิกํ ทสฺสามีติ อสฺสาเสตฺวา อาเนตุํ โอกาสํ ยาจิ ฯ

อถ สามเณโร การุญฺญปตฺตํ วจนํ สุตฺวา ปรตีรํ อาเนสิ ฯ อถ จตุภูมิกวิหารํ ปตฺวา ตสฺมึ วิหาเร เถรสฺส สพฺพมฺปิ การณํ อาโรเจตฺวา เอวมาห: สเจ ภนฺเต อมฺเห คณฺหิตุํ อาคจฺเฉยฺยุ เต นิวาเรถาติ ฯ เถโร จ: มยํ มหาราช สมณา น สกฺกา เอวํ นิวาเรตุํ; เอวมฺปิ เอโก อุปาโย อตฺถิ ฯ นิสินฺนวิหารวาสี เถโร ปน คิหิกมฺเมสุ อติวิย เฉโก ฯ ตํ ปกฺโกเสตฺวา การณํ จินฺเตตุํ ยุตฺตนฺติ ฯ อถ ตํ ปกฺโก-เสตฺวา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ราชา อิทมโวจ: สเจ ภนฺเต อมฺเห คณฺหิตุํ อาคจฺเฉยฺยุ, อถ เกนจิเทว อุปาเยน เต นิวาเรถาติ ฯ อถ โส เถโร เอวมาห: เตนหิ มหาราช มา กิญฺจิ โสจิ มา ภายิ, วิหารมชฺเฌ สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา นิสีทถาติ วตฺวา ปิณฺฑาย อาจรนฺเต ภิกฺขู สามเณเร

สนฺนิปาตาเปตฺวา วิสุ์ วิสุ์: ทณฺฑหตฺถา หุตฺวา เอกสฺสปี ปุริสสฺส วิหารํ ปวิสิตุ์ โอกาสํ มา เทถาติ วตฺวา เสนํ วิย พฺรูเหสิ ฯ สามนฺตวิหาเร-สุปี วสนฺเต ภิกฺขู-สามเณเร ปกฺโกสิ ฯ ตทา กิร อาคนฺตฺวา สนฺนิปาตานํ ภิกฺขุสามเณรานํ อติเรกสหสฺสมตฺตํ อโหสิ ฯ เถโร เต วิหาเร ทฺวารโกฏฐเกสุ อาคตมคฺเค จ วิสุ์ วิสุ์ ทณฺฑหตฺถา หุตฺวา อารกฺขณตฺถาย ฐเปสิ ฯ ยถา วฑฺฒกี สูกโร วฺยคฺฆสฺส นิวารณตฺถาย วิสุ์ วิสุ์ สูกเร สวิธาย ฐเปสีติ ฯ อถ ปุตฺตสฺส โยธาปี ราชานํ คเหตุ์ น สกฺกา ฯ ภิกฺขุ-สามเณรานํ คารวเสน พลกฺกาเรน มาเรตฺวา ปวิสิตุ์ น วิสหนฺติ ภิกฺขุสามเณรานํ พหุลตาย จ ฯ

ตสฺมึเยว สวจฺฉเร อสฺสยุชฺชมาสสฺส กาฬปกฺขปณฺณมิโต ยาว กตฺติกมาสสฺส กาฬปกฺขปณฺณมี วิหาเรเยว ราชา นิลียิตฺวา นิสีทิ ฯ อถ อนฺเตปุรวาสิกา อมจฺจา ปุตฺตมปเนตฺวา ราชานํ อาเนตฺวา รชฺเช ฐเปสุ์ ฯ ราชา จ ปุน รชฺชุ์ ปตฺวา วิหาเร นิสินฺนกาเล มา ภายิ มหาราช ตฺวุ์ ชิเนสฺสตีติ รญฺโญ อาโรเจนฺตสฺส เวทสตฺถญฺญุโน เอกสฺส ภิกฺขุสฺส จ-ญหฺ-ขุ์ เจติยสฺส อาสนฺนฏฺฐาเน เอกุ์ วิหารุ์ การาเปตฺวา อทาสิ ฯ ธมฺมนนฺทราชคุรูติ นามลญฺฉมฺปี อทาสิ ฯ ตสฺส ปน วิราชฏฺฐานภูตุ์ คามุ์ นิสฺสาย มรมฺมโวหาเรน เรนฺ-นตฺ-จ-ก-โร-ฑ ติ สมญฺญา อโหสิ ฯ

ราชา จ ปุน รชฺชุ์ ปตฺวา ตสฺมึเยว สวจฺฉเร กตฺติกมาสสฺส กาฬปกฺขจุทฺทสมิยุ์ สพฺเพปี มหาเถเร นิมนฺเตตฺวา ราชเคหุ์ ปเวเสตฺวา ปิณฺฑปาเตน โภเชสิ ฯ อถ ราชา เอวมาห: จตุภูมิกวาสี เถโร สมฺปรายิกตฺถาวโห อาจริโย ฯ นิสินฺนวิหารวาสี เถโร ปน ทิฏฐธมฺมิ-

กตฺถาวโหติ เอวํ ราชวํเส วุตฺตํ ฯ โปราณโปตฺถเกสุ ปน: จตุภูมิก-วิหารวาสี เถโร เอกนฺตสมโณ อาจริโย นิสินฺนวิหารวาสี เถโร ปน โยธารโห โยธกมฺเม เฉโกติ ราชา อาหาติ วุตฺตํ ฯ ราชา กิร สมฺปรายิกตฺถํ อนุเปกฺขิตฺวา ทินฺนกาเล นิสินฺนวิหารเถรสฺส น อทาสิ ฯ กทาจิ กทาจิ ปน ทิฏฺฐธมฺมิกตฺถมนุเปกฺขิตฺวา ตสฺส วิสุํ อทาสีติ; เอตฺถ จ ยสฺมา นิสินฺนวิหารวาสี เถโร รญฺโญ ภเยหิ นิวารณตฺถาย อารกฺขํ อกาสิ น ปเรสํ วิเหฐนตฺถาย อาณตฺติกปโยโค จ น ทิสฺสติ ตสฺมา นตฺถิ อาปตฺติโทโส ฯ สทฺธาติสฺสรญฺโญ ภเยหิ นิวารณตฺถํ อรหนฺเตหิ เถเรหิ กตปโยโค วิย ทฏฺฐพฺโพ ฯ

จตุภูมิกวิหารวาสี เถโร ปน ขณิตฺติปาทกาเม ชาโต อริมทฺทนปุเร อรหนฺตเถรคณปฺปโว ยตฺถ กตฺถจิ คนฺตฺวา อญฺเญสํ ภิกฺขูนํ อาจารํ ยถาภูตํ ชานิตฺวา เตหิ จตุปจฺจยสมฺโภโค น กตปุพฺโพ อนฺตมโส อุทกมฺปิ น ปิวิตพฺพํ ตํ ตํ ฐานํ ปิ จมฺมขณฺฑํ คเหตฺวาเยว คมนสีโล ฯ อุกฺกสิกราชา ปน สิริเขตฺตนคเร ทฺวตฺตึโปงฺกรญฺญา การาปิต–เจติยสณฺฐานํ คเหตฺวา ราชมณิจุพฺพํ นาม เจติยํ อกาสิ ฯ ตมฺปน เจติยํ ปริมณฺฑลโต ติหตฺถสตปมาณํ อุพฺเพธโตปิ เอตฺตกเมว ฯ ตสฺส ปน เจติยสฺส จตูสุ ปสฺเสสุ จตฺตาโร วิหาเร การาเปสิ; ปุรตฺถิมปสฺเส ปุพฺพวนาราโม นาม วิหาโร, ทกฺขิณปสฺเส ปน ทกฺขิณวนาราโม นาม, ปจฺฉิมปสฺเส ปจฺฉิมวนา-ราโม นาม, อุตฺตรปสฺเส อุตฺตรวนาราโม นาม วิหาโร ฯ เตสุ จตูสุ วิหาเรสุ อุตฺตรวนาราโม นาม วิหาโร อสนิปาตคฺคินา ฑยฺหิตฺวา วินสฺสิ ฯ อวเสเส ปน ตโย วิหาเร ปริยตฺติโกวิทานํ ติณฺณํ มหาเถรานํ อทาสิ ฯ นามลญฺฉมฺปิ เตสํ อทาสิ ฯ ปจฺฉิมสฺส รญฺโญ กาเลเยว อุตฺตรปสฺเส วิหารํ การาเปสิ ฯ

ตสฺมึ ปน เจติเย ฉตฺตํ อนาโรเปตฺวาเยว โส ราชา เทวโลกโต ฯ เตสุ ปน จตูสุ วิหาเรสุ นิสินฺนานํ เถรานํ ทกฺขิณวนารามวิหารวาสี มหาเถโร กจฺจายนคนฺถสฺส อฏฺฐ ฉพฺพิเธหิ สวณฺณนานเยหิ อลงฺกริตฺวา มรมฺมภาสาย สวณฺเณสิ ฯ ปจฺฉิมวนารามวิหารวาสี เถโร ปน นฺยาสสฺส สวณฺณนํ ฉหิ นเยหิ อลงฺกริตฺวา อกาสิ ฯ

กลิยุเค ทสวสฺสาธิเก สหสฺเส สมฺปตฺเต ตสฺส รญฺโญ ปุตฺโต สิรินนฺทธมฺมราชา-ปวราธิปติราชา รชฺชํ การเรสิ ฯ ปีตุโน ราชเคหํ ภินฺทิตฺวา วิหารํ การาเปตฺวา ติโลกาลงฺการสฺส นาม มหาเถรสฺส อทาสิ ฯ อริยาลงฺการเถโร จ นาม ติปิฏกาลงฺการเถเรน สมณาณสามสฺส อริยาลงฺการเถรสฺส สิสฺโสติ ทฏฺฐพฺโพ ฯ

อยญฺจตฺโถ เหฏฺฐา ทสฺสิโต ฯ เชยฺยปุเร จตุภูมิก-อตุลวิหารํ การาเปตฺวา ทาฐานาคราชคุรุเถรสฺส อทาสิ ฯ

โส จ เถโร นิรุตฺติสารมญฺชูสํ นาม นฺยาสสวณฺณนํ อกาสิ ฯ

กลิยุเค ทฺวาทสาธิเก วสฺสสหสฺเส สมฺปตฺเต ผคฺคุณมาเส โสตาปนฺนา นาม อารกฺขเทวตา อญฺญตฺถ คมิสฺสามาติ อาหุสุ นครา สุปีนํ ปสฺสนฺตา หุตฺวา พหู สนฺนิปติตฺวา เทวปูชํ อกสุ ฯ เทวตานํ ปน สมนฺ นาม นตฺถิ ; ปุพฺพนิมิตฺตเมวนฺติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

ตสฺมิญฺจ กาเล จีนรญฺโญ โยธา อาคนฺตฺวา มรมฺมรฏฺฐํ ทูเสสุ ฯ สาสนํ อพฺภปฏิจฺฉนฺโน วิย จนฺโท ทุพฺพลํ อโหสิ ฯ

กลิยุเค เตรสาธิเก วสฺสสหสฺเส สมฺปตฺเต ตสฺส รญฺโญ กนิฏฺโฐ มหาปวรธมฺมราชา-โลกาธิปติ นาม ราชา รชฺชํ การเรสิ ฯ ตสฺมิญฺจ กาเล โลกสงฺเกตวเสน ปุญฺญํ มนฺทํ ภวิสฺสตีติ เวทสตฺถญฺญูหิ อาโรจิตฺตา

โลกสฺเกตวเสเนว อภินวปุณฺณปฺปาทนฺตกํ ขนฺธวารเคหํ การาเปตฺวา ตาวกาลิกวเสน สกมิตฺวา นิสีทิ ฯ ตโต อปรภาเค อุตฺตรเคหํ ภินฺทิตฺวา ตสฺมึเยว ฐาเน วิหารํ การาเปตฺวา เอกสฺส มหาเถรสฺส อทาสิ ฯ

ทกฺขิณเคหํ ปน นครสฺส ปุรตฺถิมทิสาภาเค วิหารํ การาเปตฺวา อคฺคธมฺมาลงฺการเถรสฺส อทาสิ ฯ โส จ เถโร กจฺจายนคนฺถสฺส จ อภิธมฺมตฺถสงฺคหสฺส เจว มาติกา – ธาตุกถา – ยมก – ปฏฺฐานานญฺจ อตฺถํ มรมฺมภาสาย โยเชสิ ฯ

อุปราชา จ มหาเสตุโน ปมุเข ฐาเน โสวณฺณมยวิหารํ การาเปตฺวา อุตฺตรเคหวิหารวาสิเถรสฺส อนฺเตวาสิกสฺส ชินารามเถรสฺส อทาสิ ฯ ตสฺมึเยว ฐาเน นานารตนวิจิตฺรํ วิหารํ การาเปตฺวา ตสฺเสว เถรสฺส อนฺเตวาสิกสฺส คุณคนฺถเถรสฺส อทาสิ ฯ

โส ปน เถโร ขย–งห–ตฺวํ คาเม วิชาโต วเย ปน สมฺปตฺเต รตนปุรนครํ คนฺตฺวา ปริยตฺตึ อุคฺคณฺหิตฺวา ตโต ปุน นิวตฺติตฺวา ปทุมนคเร พหรคาเม นิสีทิตฺวา ปจฺฉา ขย–งห–ตฺวํ คาเม จตูหิ ปจฺจเยหิ กิลมโต หุตฺวา วสิ ฯ ตสฺมิญฺจ กาเล ตสฺมึ คาเม โมกฺขสฺส นาม ปุริสสฺส สนฺติเก เอกํ อนคฺฆํ มณึ ราชา ลภิตฺวา อติวิย มมายิ ฯ ขย–งห–ตฺวํ โมกฺขมณีติ ปากโฏ อโหสิ ฯ

อถ อุตฺตรเคหวิหารวาสี เถโร อาห: ขย – งห – ตฺวํ คามเก น มณิเยว อนคฺฆํ อถ โข เอโกปี เถโร คุณคนฺโถ นาม ปริยตฺติโกวิโท อนคฺโฆเยวาติ ฯ

อถ ตํ สุตฺวา ราชา ตํ ปกฺโกเสตฺวา จตูหิ ปจฺจเยหิ อุปตฺถมฺเภตฺวา ปูชมกาสิ ฯ

สหสฺโสโรธคาเม คุณสาโร นาม เถโร ปลิณคาเม สุชาโต นาม เถโร จ คุณคนฺถตฺเถรสฺส สิสฺสาเยว อเหสุ ฯ

เอกสฺมิญฺจ กาเล ติริยปพฺพตวิหารวาสี มหาเถโร ภิกฺขุสงฺฆมชฺเฌ อคฺคธมฺมาลงฺการเถรํ กีลเวเสน เอวมาห: อมฺเหสุ อาวุโส อนฺตรธายมาเนสุ ตฺวํ โลเก เอโก คนฺถโกวิทเถโร ภวิสฺสติ มญฺเญติ ฯ อถ อคฺคธมฺมาลงฺกาโร เอวมาห: ตุมฺเหสุ ภนฺเต อนฺตรธายมาเนสุ มยํ คนฺถโกวิทา น ภเวยฺยาม; โก นาม ปุคฺคโล โลเก คนฺถโกวิโท ภวิสฺสตีติ ฯ โปราณโปตฺถเกสุ ปน อริยาลงฺการเถโร: ननุ ปนิทานิ มยํ คนฺถโกวิทา น ตาว ภวามาติ เอวมาหาติ วุตฺตํ ฯ โส อคฺคธมฺมาลงฺการเถโรเยว รญฺญา ยาจิโต ราชวํสสงฺเขปปีฬี อกาสิ ฯ โส ปน เถโร อมจฺจปุตฺโต ฯ เอกสฺมิญฺจ กาเล หีนายาวตฺตโก เอโก มหาอมจฺโจ รญฺโญ สนฺติกํ อตฺตนา อุปลทฺธปริโภคํ สพฺพํ คเหตฺวา วิหารํ อาคนฺตฺวา อคฺคธมฺมาลงฺการเถเรน สทฺธึ สลฺลาปมกาสิ ฯ สลฺลาปํ ปน กตฺวา สพฺพํ ปริโภคํ เถรสฺส ทสฺเสตฺวา: สเจ ภนฺเต ตฺวํ คิหี ภเวยฺยาสิ เอตฺตกํ ปริโภคํ ลภิสฺสสีติ อาห ฯ เถโรปี เอวมาห: ตุมฺหากํ ปน เอตฺตโก ปริโภโค อมฺหากํ สมณานํ วจฺจกุฏึ อสุภภาวนํ ภาเวตฺวา ปวิสนฺตานมฺปุญฺญํ กลํ นาคฺฆติ โสฬสินฺติ ฯ กิญฺจาปี อิทญฺจ ปน วจนํ สาสนวเสน อปหานํ โหติ ฯ ปุพฺพาจริยสีเหหิ ปน วุตฺตวจนํ ยาว อาปนฺนโกฏิกา สริตพฺพเมวาติ มนสิกโรนฺเตน วุตฺตนฺติ ฯ

กลิยุเค ปน จตุตึสาธิเก วสฺสสหสฺเส สมฺปตฺเต ตสฺส ปุตฺโต นรวโร นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิ ฯ มหาสีหสูรธมฺมราชาติ นามลญฺฉ

ปฏิกฺกมิ ฯ ตสฺส รญฺโญ กาเล จ จ–นหฺ–ปุ เจติยสฺส สมีเป เชตวนวิหาเร คนฺโถ อุคฺคณฺหนฺโต เอโก ทหรภิกฺขุ คนฺถเฉโกปิ สมาโน พาลกาเล พาลจิตฺเตน อากุลิโต หุตฺวา วจฺจกูเป วาตาตเปหิ พหิสุกฺขสาเขน ปฏิจฺฉาทิโต ทณฺเฑน อาลุลิตฺวา ทุคฺคนฺโธ วิย จิตฺตสนฺตาเน ปริยุฏฺิวาตาตเปหิ พหิสุกฺขภาเวน ปฏิจฺฉาทิเต เกนจิเทว รูปารมฺมณาทินา อาลุลิตฺวา กิเลสสตฺติสญฺชาโต ทุคฺคนฺโธ วายิตฺวา หีนายาวตฺติสฺสามีติ จินฺเตตฺวา, คิหีวตฺถานิ คเหตฺวา, สทฺธึ สหายภิกฺขูหิ นทีติตฺถํ อคมาสิ ฯ อนฺตรามคฺเค ตาว ภิกฺขุภาเวเนว เจติยํ วนฺทิสฺสามีติ คิหีวตฺถานิ สหายานํ หตฺเถ ฐเปตฺวา เจติยํ ปมุเข เลณมฺ ปวิสิตฺวา วนฺทิตฺวา นิสีทิ ฯ อถ เอกา ทหริตฺถี เจติยงฺคณํ อาคนฺตฺวา พหิ เลณํ นิสีทิตฺวา อุทกํ สิญฺจิตฺวา ปตฺถนํ อกาสิ: อิมินา ปุญฺญกมฺเมน สพฺเพหิ อปายาทิทุกฺเขหิ โมเจยฺยามิ, ภเว ภเว จ หีนายาวตฺตกสฺส ปุริสสฺส ปาทจาริกา น ภเวยฺยามีติ ฯ

อถ ตํ สุตฺวา ทหรภิกฺขุ เอวํ จินฺเตสิ: อิทานิ อหํ หีนายาวตฺติสฺสามีติ จินฺเตตฺวา อาคโต; อยมฺปิ ทหริตฺถี หีนายาวตฺตกสฺส ปุริสสฺส ปาทจาริกา น ภเวยฺยามีติ ปตฺถนํ อกาสิ ฯ อิทานิ ตํ ทหริตฺถึ การณํ ปุจฺฉิสฺสามีติ ฯ เอวมฺปน จินฺเตตฺวา พหิ เลณํ นิกฺขมิตฺวา ตํ ทหริตฺถึ การณํ ปุจฺฉิ ฯ กสฺมา ปน ตฺวํ หีนายวตฺตกสฺส ปุริสสฺส ปาทจาริกา น ภเวยฺยามีติ ปตฺถนํ กโรสีติ

หีนายาวตฺตกสฺส ภนฺเต ปุริสสฺส ปาทจาริกา น ภเวยฺยามีติ วุตฺตวจนํ พาลปุริสสฺส ปาทจาริกา น ภเวยฺยามีติ วุตฺตวจเนน นานา น โหติ, สทิสตฺตา เอว ฯ ननु หีนายาวตฺตโก พาโลเยว นาม? สเจ ปน ภนฺเต หีนายาวตฺตโก พาโล นาม น ภเวยฺย โก นาม โลเก พาโล ภเวยฺย?

ภิกฺขุ นาม หิ ปเรหิ ทินฺนํ จีวรปิณฺฑปาตเสนาสนํ ปริภุญฺชิตฺวา สุขํ วสติ ; สเจ คนฺถํ อุคฺคณฺหิตุกาโม ภเวยฺย ยถากามมฺเยว คนฺถํ อุคฺคณฺหิตุมกาสํ ลภติ ฯ เอวมฺปน อหุตฺวา, อลสิโกเยว ภุญฺชิตฺวา, สยิตฺวา, นิสีทิตุ อิจฺเฉยฺย, เอวมฺปี ยถากามํ ภุญฺชิตุ สยิตุ โอกาสํ ลภติ ฯ เอวมฺปี สมาโน ปรสฺส ทาโส โหมิ ทารสฺส กิกโร โหมีติ อกเถนฺโต วิย หุตฺวา หีนายาวตฺเตยฺย โส โลเก อญฺเญหิ พาเลหิ อธิโก พาโลติ อหํ มญฺญามิ ฯ สเจ ปน พาลตรสฺส ภริยา ภเวยฺย อหํ พาลตรี ภเวยฺยนฺติ วุตฺเต โส ทหรภิกฺขุ สเวคํ อาปชฺชิตฺวา พหิ นครทฺวารํ นิกฺขมิตฺวา วานรคเณน วินา ฌายนฺโต วิย วานโร ฌายิตฺวา นิสีทิ ฯ

อถ สหายา อาคนฺตฺวา คิหีวตฺถานิ คณฺหาหีติ ปกฺโกสึสุ ฯ ตสฺมึ กาเล โส ทหรภิกฺขุ : อาคจฺฉถ ภวนฺโตติ วตฺวา สพฺพํ การณํ เตสํ อาจิกฺขิตฺวา : อิทานิ ปน ภวนฺโต หีนายาวตฺเตหีติ สเจ โย โกจิ อาคนฺตฺวา มม สีสํ มุคฺคเรน ปหาเรยฺย, เอวํ สนฺเตปี หีนายาวตฺติตุ น อิจฺฉามิ ฯ อิโต ปฏฺฐาย ยาวชีวิตปริยนฺตา หีนายาวตฺติตุ มนสาปี น จินฺตยิสฺสามีติ วตฺวา เอราวตีนทึ ตริตฺวา เชยฺยปุรํ อคมาสิ ฯ ตทา กิร ทหรตฺถี เทวตา ภเวยฺย น มนุสฺสิตฺถีติ ตํ วทนฺติ ปณฺฑิตาติ ฯ

เชยฺยปุรํ ปน ปตฺวา ปริยตฺติโกวิทานํ มหาเถรานํ สนฺติเก นยํ คเหตฺวา ปุญฺญเจติยสฺส ทกฺขิณทิสาภาเค เอกสฺมึ วิหาเร นิสีทิ ฯ ปริยตฺตึ วาเจตฺวา อถ กเมน ตตฺถ ตตฺถ ทิสาหิ ภิกฺขุ–สามเณรา อาคนฺตฺวา ตสฺส สนฺติเก ปริยตฺตึ อุคฺคณฺหึสุ ฯ

อาวาสํ อลภิตฺวา เกจิ ภิกฺขุ–สามเณรา ฉตฺตานิปี ฉาทิตฺวา นิสีทึสุ ฯ เอกสฺมึ กาเล ราชา นิกฺขมิตฺวา ปุญฺญเจติยํ วนฺทิสฺสามีติ

เจติยงฺคณํ ปาวิสิ ฯ อถ ฉตฺตานิ ฉาเหตฺวา นิสินฺเน ภิกฺขู ทิสฺวา คุหาย สทฺธึ วิหารํ การาเปตฺวา ตสฺส ภิกฺขุสฺส อทาสิ ติโลกครูติปิ นามลญฺจ อทาสิ ฯ สุขโวหารตฺถํ ปน กการโลปํ กตฺวา ติโลครูติ โวหรึสุ ฯ ตสฺส ปน สทฺธิวิหาริโก สตฺตวสฺสิโก เตโชทีโป นาม ภิกฺขุ ปริตฺตฏฺกถํ อกาสิ ฯ

อปรภาเค ปน ติโลกาลงฺกาโรติ นามลญฺจ อทาสิ ฯ เอวํ เตโชทีโป นาม ภิกฺขุ นรวรรญฺโญ กาเล ปริตฺตฏฺกถํ อกาสีติ ทฏฺฐพฺพํ, เกจิ ปน ปจฺฉิมปกฺขาธิกรญฺโญ กาเลติ วทนฺติ ฯ

เอกสฺมึ ปน กาเล ติริยปพฺพตวิหารวาสี มหาเถโร ปาทเจติยํ วนฺทนตฺถาย คนฺตฺวา ปจฺจาคตกาเล กุขนนคเร สุวณฺณคุหายํ ชมฺพุธช-เถรสฺส สนฺติกํ ปวิสิตฺวา สลฺลาปํ อกาสิ ฯ เต จ มหาเถรา อญฺญมญฺญํ ปสฺสิตฺวา สลฺลปิตฺวา อติวิย ปโมทึสุ: โลกสฺมึ หิ พาโล พาเลน ปณฺฑิโต ปณฺฑิเตน สทฺธึ อติวิย ปโมทตีติ ฯ เต จ เทฺว เถรา สมานวสฺสิกา ฯ ติริยปพฺพตวิหารวาสี มหาเถโร เตน สทฺธึ สลฺลาปํ กตฺวา ปจฺฉา คจฺฉิ ฯ ชมฺพุธชเถโร จ มคฺคํ อาจิกฺขิตุ อนุคจฺฉิ ฯ อถ ติริยปพฺพตวิหารวาสี มหาเถโร ชมฺพุธชเถรมาห: อหํ ภนฺเต ราชวลฺลโภ โหมิ ราชคุรุ: ตฺวเมว มม ปุรโต คจฺฉาหีติ ฯ อถ ชมฺพุธชเถโรปิ ติริยปพฺพตวิหารวาสิเถรํ อาห: ตฺวํ ภนฺเต ราชวลฺลโภ ภวสิ ราชคุรุ ฯ โลเก ราชคุรุ นาม ปธานภาเว ฐิโต, ตสฺมา ตฺวเมว มม ปุรโต คจฺฉาหีติ ฯ เอตฺถ จ เทฺวปิ มหาเถรา อญฺญมญฺญํ คารวเสน โลกวตฺตมเปกฺขิตฺวา เอวมาหํสูติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ ติริยปพฺพต-

วิหารวาสี มหาเถโรปี รตนปุรนครๆ ปตฺวา ราชวสปพฺพตๆ คนฺตฺวา อรญฺญวาสๆ วสิ ฯ

อถ อุกฺกสิโก ราชา กนิฏเฐน สูรกิตฺตินาเมน สทฺธึ มนฺเตสิ: สเจ ตฺวๆ วเน เถรๆ ปธมๆ ปสฺสสิ ตฺวเยว วิหารๆ การาเปตฺวา เถรสฺส ททาหิ: สเจ ปนาหๆ ปธมๆ ปสฺเสยฺยๆ อหๆ วิหารๆ กตฺวา ททามีติ ฯ

อถ กนิฏโฐ ปธมๆ ปสฺสิตฺวา ติริยปพฺพตกนฺทเร เชตวนๆ นาม วิหารๆ การาเปตฺวา อทาสิ ฯ

อิทญฺจ วจนๆ: สาธุชนานๆ คุณๆ เอกวารๆ ปีติโสมนสฺสๆ อุปฺปชฺชิ; เตน ปุญฺญกมฺเมน เตน ปีติโสมนสฺเสน สตฺตกฺขตฺตุๆ เทวรชฺชสมฺปตฺตึ สตฺตกฺขตฺตุๆ มนุสฺสรชฺชสมฺปตฺตึ ปฏิลภีติ วุตฺตตฺตา สาธุชนานๆ คุณๆ อนุสฺสริตฺวา ปุญฺญวิเสสลาภตฺถาย วุตฺตๆ ฯ

ติริยปพฺพตวิหารวาสี มหาเถโร จ ชมฺพุธชเถรสฺส คุณๆ อุกฺกสิกรญฺโญ อาโรเจสิ ฯ ราชา จ อติวิย ปสีทิตฺวา ชมฺพุธโชติ มูลนาเม ทีปสทฺเทน โยเชตฺวา ชมฺพุทีปธโชติ นามลญฺฉๆ อทาสิ ฯ

ชมฺพุธชเถโร จ นาม ธมฺมมณฺฑเถรสฺส สทฺธิวิหาริโก ธมฺมมณฺฑเถโร จ โชติปุญฺญเถรสฺส สทฺธิวิหาริโก ฯ เต จ เถรา อรหนฺตคณวสิกา ฯ

ชมฺพุธชเถโร ปน วินยปาพิยา อฏฐกถาย จ อตฺถโยชนๆ มรมฺมภาสาย อกาสิ ฯ มณิรตโน นาม ปน เถโร อตฺถสาลินี–สมฺโมหวิโนทนี–กงฺขาวิตรณี–อตฺถกถานๆ อภิธมฺมตฺถวิภาวนี–สงฺเขปวณฺณนา–ฏีกานญฺจ อตฺถๆ มรมฺมภาสาย โยเชสิ ฯ

มูลาวาสคาเม จ ปุพฺพารามวิหารวาสี คูฬฺหตฺถทีปนี นาม คนฺถๆ

วิสุทฺธิมคฺคคณฺฐิปทญฺจ มูลภาสาย อกาสิ ฯ เนตฺติปาลิยา จ อตฺถํ มรมฺมภาสาย โยเชสิ ฯ

โส ปน เถโร ปุพฺเพ คามวาสี หุตฺวา สีสเวธนตลปตฺตานิ คเหตฺวา อาจริยปเวณิวเสน วินยวิโลมาจารํ จริ ฯ ปจฺฉา ปน ตมาจารํ วิสฺสชฺชิตฺวา อรญฺญวาสํ วสิ ฯ โสปี เถโร คมฺภีรญาณิโก สทฺทตฺถนเยสุ อติวิย เฉโก ฯ

กลิยุเค ปน ปญฺจตึสาธิเก วสฺสสหสฺเส สมฺปตฺเต กนิฏฺโฐ สิริปวรมหา-ราชา นาม ภูปาโล รชฺชํ การเรสิ ฯ ทพฺพิมุขชาตสฺสเร ปน เคหํ การาเปตฺวา นิสีทนโต ทพฺพิมุขชาตสฺสโรติ นามํ ปากฏํ อโหสิ ฯ ตสฺมึ ปน ชาตสฺสเร เชยฺยภูมิกิตฺตึ นาม วิหารํ การาเปตฺวา สิริสทฺธมฺมเถรสฺส อทาสิ ฯ พหุนฺนมฺปี คามวาสิ-อรญฺญวาสิภิกฺขูนํ อนุคฺคหํ อกาสิ ฯ รตนปุรนครสฺมึ หิ ทสสุ โณ-ง-ร-มหฺ-ราชวํเสสุ ปจฺฉิมา ปญฺจ ราชาโน อวิจินิตฺวาเยว อลชฺชี-ลชฺชี-มิสฺสกวเสน สาสนํ ปคฺคณฺหึสุ ฯ

ตทา ชินสาสนํ อพฺภนฺตเร จนฺโท วิย อติปริสุทฺธํ น อโหสิ ฯ

เอวมฺปี ลชฺชิโน อตฺตโน อตฺตโน วสานุรกฺขนวเสน ธมฺมํ ปูเรตุํ อนิวาริตตฺตา ลชฺชิคณวโส น ภิชฺชติ ฯ ตถา อลชฺชิโนปี อตฺตโน อตฺตโน อาจริยปเวณิวเสน วิจรึสุ; เตน อลชฺชีคณวโสปี น ภิชฺชตีติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ ตสฺส รญฺโญ กาเล เทวจกฺโกภาโส นาม เอโก เถโร อตฺถิ เวทสตฺถญฺญู ปิฏเกสุ ปน มนฺโทติ ฯ

กลิยุเค ปน อฏฺฐตึสาธิเก วสฺสสหสฺเส สมฺปตฺเต เวสาขมาสสฺส กาลปกฺข-อฏฺฐมิโต ปฏฺฐาย โลกสงฺเกตวเสน อุปฺปชฺชมานํ ภยํ นิวาเรตุํ นวคฺคหายํ เตน เทวจกฺโกภาสเถเรน กถิตนิยาเมน ปริตฺตํ มรมฺมิกภิกฺขุ

ปฏฺฐานปกรณํ วาจาเปสิ ฯ ตโต ปจฺฉา เชฏฺฐมาสสฺส ชุณฺหปกฺเข ปาฏิปททิวสโต รามญฺญรฏฺฐวาสิเก ภิกฺขู ปฏฺฐานปกรณํ วาจาเปสิ มหาฉณญฺจ การาเปสิ รฏฺฐวาสิโนปี พหุปูชาสกฺการํ การาเปสิ ฯ ตสฺส กิร รญฺโญ กาเล โปตฺถกมฏฺฐิภลฺลิกรุกฺขนิยฺยาเสหิ ปริมฏฺฐํ กตฺวา มโนสิลาย ลิขิตฺวา สุวณฺเณน ลิมฺเปตฺวา ปีฏกมฺปติฏฺฐาเปสิ ฯ ตโต ปฏฺฐาย ยาวชฺชตนา อิทํ โปตฺถกกมฺมํ มรมฺมรฏฺเฐ อกสูติ ฯ

กลิยุเค สฏฺฐาธิเก วสฺสสหสฺเส สมฺปตฺเต อสฺสยุชมาสสฺส กาฬปกฺข-ฉฏฺฐมิยํ องฺคารวาเร ตสฺส ปุตฺโต รชฺชํ กาเรสิ ฯ สิริมหาสีหสูร-สุธมฺมราชาติ นามลญฺฉมฺปี ปฏิคฺคณฺหิ ฯ ปี ตุ รญฺโญ เคหฏฺฐาเน เจติยํ การาเปสิ ฯ ตสฺส ปน มารเชยฺยรตนนฺติ สมญฺญา อโหสิ ฯ ตสฺส ปน รญฺโญ กาเล สลฺลาวติยา นาม นทิยา ปจฺฉิมภาเค ตุนฺน-นามเก คาเม คุณาภิลงฺกาโร นาม เถโร สามเณรานํ คามปเวสนกาเล เอกสฺมึ อุตฺตราสงฺเฆ การาเปตฺวา สีสเวฐนตรปตฺตานิ ปน น คณฺหาเปตฺวา ตาลวณฺฏเมว คณฺหาเปสิ ฯ เอโก คโณ หุตฺวา สปริวาเรน สทฺธึ ตุนฺนคาเม นิสีทิ ฯ ตุนฺนคโณติ ตสฺส สมญฺญา อโหสิ ฯ

โส ปน เถโร ปาลิ-อฏฺฐกถา-ฏีกา-คนฺถนฺตเรสุ อธิปฺปายยถาภูตํ น ชานิ ฯ อภิธมฺมปีฏกเมว สิสฺสานํ วาเจตฺวา นิสีทิ ฯ ตสฺมิญฺจ กาเล เกตุมตีนคเร นิสินฺนา พุทฺธงฺกุรเถร-จิตฺตเถรา, ทีปงฺคนคเร อุลุคาเม นิสินฺโน สุณนฺทเถโร, ตาลุปฺปนคเร ชยพหุ-อนฺธคาเม กลฺยาณเถโรติ อิเม จตฺตาโร เถรา สามเณรานํ คามปเวสนกาเล เอกสฺมึ อุตฺตราสงฺเค อการาเปตฺวา สีสเวฐนตรปตฺตานิ อคณฺหาเปตฺวา จีวรํ ปารุปาเปตฺวา ตาลวณฺฏเมว คณฺหาเปตฺวา สกสกคณํ โอวาทํ กตฺวา

นิสีทึสุ ฯ เต ปน เถรา ปาลิ–อฏฺฐกถา–ฏีกา–คนฺถนฺตเรสุ อธิบฺปายํ ยถาภูตํ ชานึสุ ตีสุปิ ปิฏเกสุ โกวิทา อเหสุ ฯ อิจฺเจวํ สิริมหาสีหสูร-สุธมฺมรญฺโญ กาเล ปารุปนภิกฺขูหิ นานา หุตฺวา วิรูปิ อาปชฺชิตฺวา เอกสิกคโณ นาม วิสุ ภิชฺชิ ฯ ยถา ปน อยมลิ อยโต อุฏฺฐหิตฺวา วิสทิสิ หุตฺวา วิรุทฺธิ โหตีติ เอวิ ภิชฺชมานาปิ คณา ราชา ปมาโท อนุสฺสุโก หุตฺวา อตฺตโน อตฺตโน รุจิวเสเนว จริตฺวา นิสีทึสุ ฯ

เตสุ จ ทฺวีสุ คเณสุ ปารุปนคเณ เถรา ปาลิ–อฏฺฐกถา–ฏีกา–คนฺถนฺตเรสุ นีตตฺถวเสน วุตฺติ วจนิ นิสฺสาย นิกฺกงฺขา นิทฺโทสาว หุตฺวา นิสีทึสุ ฯ เอกสิกคเณ ปน เถรา อตฺตโน อตฺตโน วาโท น ปาลิยิ น จ อฏฺฐกถาสุ เนว ฏีกาสุ นาปิ คนฺถนฺตเรสุ ทิสฺสติ ; อิมมตฺถม-ชานนฺตา อิทเมว สจฺจิ โมฆมญฺญนฺติ วตฺวา เกจิ ปน สกสกสิสฺสานิ โอวาทมทึสุ ; เอวรูปาปิ สิสฺสา โอวาทิ ปฏิคฺคณฺหึสุ ฯ

เกจิ ปน ปาลิยาทีสุ สกวาทสฺส อนาคตภาวิ ญตฺวาเยว อปริสุทฺธจิตฺตา หุตฺวา สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ภควโต มุขิ อโนโลเกตฺวา สมฺมาสมฺพุทฺธสฺเสว ภควโต คุณิ อนุสฺสริตฺวา สกวาเท อากาเส ปสาริตหตฺโถ วิย อปติฏ-ฐาโนติ ชานิตฺวาเยว อมฺหากิ วาโท สมฺปตฺตลงฺกสฺส สทฺธมฺมจาริเถรสฺส วิสปภโวติ อนิสฺสายภูตมฺปิ นิสฺสยิ อกิสุ ฯ

อภูเตน มหาเถริ สีลวนฺติ อพฺภาจิกฺขึสุ ฯ พฺยาสินามเก คาเม ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกตฺถมนเปกฺขนฺตสฺส หีนายาวตฺตกสฺส หุสฺสีลสฺส อุปาส-กสฺส ลญฺจิ ทตฺวา อมฺหากิ วาทานุรูปิ เอกิ กโรหีติ อุยฺโยเชตฺวา อนาคเต อนุภวิยมานทุกฺขโต อภายิตฺวา นิสฺสยิ คเวสึสูติ ฯ

ตสฺมิญฺจ กาเล นิโครฺธ–ปาพิ-สุวณฺณ–วิหารวาสี เถโร คามวาสิ-

ภิกฺขุคณํ สมิตึ กตฺวา ตสฺส นายโก หุตฺวา สีสเวธนํ อธาเรนฺโต อมงฺคลภิกฺขู สาสเน มา ติฏฺฐนฺตุติ อรญฺญวาสีนมฺภิกฺขูนํ คณํ วิโกเปตฺวา ตโต ตโต ปพฺพาเชสุ ฯ

อถ หตฺถิสาลคามสฺส ปุรตฺถิมาย อนุทิสาย เสฏฺฐิตเล ทกฺขิณาย อนุทิสาย วิหาเร นิสินฺเน อติเรกปณฺณาสภิกฺขูปี ปพฺพาเชสฺสามาติ จินฺเตตฺวา คามวาสี ภิกฺขุ สนฺหิตฺวา อคมาสิ ฯ

อถ ราชา ตมตฺถํ สุตฺวา: คามวาสี คโณปี เอโก อรญฺญวาสี คโณปี เอโก, คามวาสิภิกฺขู อรญฺญวาสิภิกฺขู วิเหเจตุ์ น สกฺกา สกสกวาทเสน สกสกฏฺฐาเน นิสีทิตพฺพนฺติ ราชเลขณํ เปเสสิ ฯ อถ อรญฺญวาสิภิกฺขู สุขํ วสิตุ์ โอกาสํ ลภึสุ ฯ

กลิยุเค ฉ สตฺตตาธิเก วสฺสสหสฺเส สมฺปตฺเต ตสฺส รญฺโญ ปุตฺโต มหาสีหสูรธมฺมราชาธิราชา นาม รชฺชํ กาเรสิ ฯ โสเยว สุรมฺมราชาติ จ เสติภินฺโทติ จ โวหารียติ ฯ

ตสฺส รญฺโญ กาเล สุวณฺณยานโลกนคามวาสิ–อุกฺกสมาลํ นาม เถรํ อนฺโตยุธนายโก เอโก อมจฺโจ อาเนตฺวา รตนนครปุรํ ปตฺวา สุวณฺณกุกฺกุฏาจเล วิหารํ การาเปตฺวา ฐเปสิ ฯ

โส ปาฬิ-อฏฺฐกถา-ฏีกา-คนฺถนฺตเรสุ อติวิย เฉโก วณฺณโพธนํ นาม ลิขนนยญฺจ อกาสิ ฯ ตสฺส คามสฺส ราชูหิ ทินฺนวเสน เจติย-ชคฺคนกมฺเม ยุตฺตกุลตฺตา ปน รญฺโญ อาจริยฏฺฐาเน อฏฺฐเปตฺวา อนฺโต-ยุธนายกสฺเสว ปูชนตฺถาย นิยฺยาเทสิ ฯ ตสฺสาปี รญฺโญ กาเล สามเณเรหิ คามปเวสนกาเล ปารุปิตฺวา ปวิสิตพฺพนฺติ เอกจฺเจ วทึสุ ฯ

เอกจฺเจ ปน เอกสฺมึ อุตฺตราสงฺคํ กตฺวา ปวิสิตพฺพนฺติ วทึสุ ฯ เอวํ อญฺญมญฺญํ กลหํ อกํสุ ฯ

ตตฺถ อุกฺกสมาล–นามโก เถโร ปารุปนกเณ ปธาโน หุตฺวา นานา-คนฺเถสุ ปารุปนวตฺตเมว อาคตนฺติ ปกาสึสุ ฯ เอกสฺมึกเณ ปน ติริยปพฺพต-วิหารวาสี มหาเถโร (ปธาโน หุตฺวา) อาจริยปเวณิทสฺสนวเสน ปารุปน-วาทํ ปฏิกฺขิปึสุ ฯ

อถ ราชา จ ผลิกขจิตวิหารวาสิเถรํ เมสุจฺจวิหารวาสิเถรํ สุหตฺถ-เถรํ พุทฺธงฺกุรเถรญฺจาติ อิเม จตฺตาโร เถเร วินยวินิจฺฉกฏฺฐาเน ฐเปตฺวา เทฺว ปกฺขา อตฺตโน อตฺตโน วาทํ ทสฺเสนฺตูติ อาห ฯ

เต จ จตฺตาโร เถรา ปาฬิ–อตฺถกถา–ฏีกา–คนฺถนฺตเรสุ อโกวิทา ฯ เตสํ หิ ฐเปตฺวา ราชวลฺลภมตฺตํ อญฺโญ โกจิ คุณวิเสโส นตฺถิ ฯ

ราชคุรุภาวตฺถาย ยถา วยคฺฆา รุกฺขคจฺฉลตาทิปฏิจฺฉนฺเน ทุคฺคฏฺฐาเน นิสินฺเน มิเค ขุทฺทกตฺตา ทุพฺพเลปี คณฺเหตุ น สกฺโกนฺติ, เอวเมว เต เอกสฺมึเถเร ราชานํ นิสฺสาย คนฺเถสุ อนาคตตฺตา ทุพฺพเลปี วาทวเสน อภิภวิตุ น สกฺขึสุ ฯ เตเนว ปรเสนาย พลวตึ ชานิตฺวา นิปจฺจาการํ ทสฺเสตฺวา เวรํ สเมตฺวา นิสินฺโน ปณฺฑิตโยโธ วิย วาทํ นิฏฺฐํ อปา-เปตฺวาเยว ปารุปนคณา นิสีทึสูติ ฯ

กลิยุเค ปน ปญฺจนวุตาธิเก วสฺสสหสฺเส สมฺปตฺเต ตสฺส ปุตฺโต มหาราชาธิปติ นาม รชฺชํ การเสสิ ฯ ปจฺฉา ปน เตรสาธิเก สเต วสฺสสหสฺเส จ สมฺปตฺเต รามญฺญรฏฺฐินฺโท ราชา ตํ อภิภวิตฺวา อานีตตฺตา ปตฺต–หตฺถาวตีติ ปากฏํ อโหสิ ฯ

ตสฺส รญฺโญ กาเล กุขนนคเร ชาลสุตฺตคามโต ญาณวรํ นาม เถรํ อาเนตฺวา อาจริยฏฺฐาเน ฐเปสิ ฯ โส ปน เถโร ปาฬิ-อฏฺฐกถา-ฏีกา-คนฺถนฺตเรสุ อติวิย เฉโก สุธมฺมสภายํ ปริยตฺติวาจกานํ โสตานํ อตฺถาย อภิธมฺมตฺถสงฺคหปกรณสฺส คณฺฐิปทตฺถํ ปฐมมกาสิ ฯ

ตโต ปจฺฉา อฏฺฐสาลินิยํ คณฺฐิปทตฺถํ สุราวินิจฺฉยญฺจ อกาสิ ฯ

ตโต ปจฺฉา เตน รญฺญา ยาจิโต อภิธานปทีปิกาย อตฺถํ มรมฺมภาสาย โยเชสิ ฯ รญฺโญ นามลญฺฉนฺทาลงฺการ-สทฺทเนตฺติ-วิทคฺคทณฺฑี-วุยฺญชนนเยหิ อลงฺกริตฺวา ทสฺสิตํ ราชาธิราชนามตฺตปกาสินึ นาม คนฺถมปิ อกาสิ ฯ

ราชา หตฺถิสาลนามเก เทเส การาปิตเคหํ ภินฺทิตฺวา สตปฺปเทน วิหาเร การาเปตฺวา สพฺเพสมฺปิ วิหารานํ กิตฺติเยยฺยาวาสฏฺฐาปนนฺติ นามานิ ปญฺญาเปตฺวา ตสฺเสว เถรสฺส อทาสิ ฯ วิหารนาเมเนว จ เถรสฺสาปิ ตํ สมญฺญา อโหสิ ฯ

ตสฺมิญฺจ กาเล อยฺยกรญฺโญ ปิตุรญฺโญ จ กาเล เตสํ ทฺวินฺนํ คณานํ วิวาทวเสน อวิปฺปกตวจนํ ปุน วิวาทสฺส วูปสมนตฺถาย อตฺตโน อตฺตโน วาทํ กถาเปสิ ฯ ปารุปนคเณ โส เถโร ปธาโน หุตฺวา เอกสิกคเณ ปน ปาสํสเถโร ปธาโน หุตฺวา กถายุทฺธํ อกาสิ ฯ อถ ราชา อติวิยราชวลฺลภํ เชยฺยภูมิสุวณฺณวิหารวาสิเถรํ เตสํ วาทสฺส วินิจฺฉินฺทนตฺถาย วินยธรฏฺฐาเน ฐเปสิ ฯ

กิญฺจาปิ โส ปน เถโร ปาฬิ-อตฺถกถา-ฏีกา-คนฺถนฺตเรสุ โถกํ เยว ชานกตฺตา ปริยตฺติโกวิเทสุ อพฺโพหาริโกเยว อโหสิ ฯ ราชวลฺลภตฺตา ปน ราชา ยถาภูตํ อชานิตฺวา วินยธรฏฺฐาเน ฐเปสิ ฯ ยถา ปน อยฺ

ปุรตฺถิมทิสา อยมฺปน ปจฺฉิมทิสาติ เอวมาทินา ทิสาววตฺถานมตฺตเมว กาตุ สมตฺถ นงฺคลโกฏิยา สวฑฺฒนตฺ ปุริส ราชาคาเร ธมฺมวินิจฺฉกามจฺจฏฺฐาเน ฐเปสิ ฯ

เอวเมว ราชา อย อีทิโส อย อีทิโสติ อชานิตฺวา วินยธรฏฺฐาเน ฐปีตตฺตา โส เชยฺยภูมิสุวณฺณวิหารวาสี เถโร เตส ทฺวินฺน ปกฺขาน ทฺวีสุ วาเทสุ อย ภูโต อย อภูโตติ วตฺตุ น สกฺกา อทฺวารฆเร ปวิฏฺฐกาโล วิย ตทา อโหสิ ฯ

เสยฺยถาปี นาม มหาโส อตฺตโน สมีเป ฐตฺวา เทวคีต คายิตฺวา เทววีณ วาเทนฺตสฺส เทวคนฺธพฺพสฺส เวฬุสลาก ปหรนฺตสฺส จ คามทารกสฺส สทฺเทสุ กิญฺจิ วิเสส น ชานาติ เอวมิท สมฺปท ทฏฺฐพฺพ ฯ อถ ราชา: มม วิชิเต เย เย ภิกฺขู ย ย อิจฺฉนฺติ เต เต ภิกฺขู ต ต จริตฺวา ยถากมฺม นิสีทนฺตูติ ราชเลขน ฐเปสิ ฯ เตส วิวาโท ตทา น วูปสมิ ฯ

อปรภาเค เตรสาธิเก สเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต รตนปุรนครๆ วินสฺสิ ฯ

ตโต ปจฺฉา ทุติเย สวจฺฉเร รตนสิขนครมาปโก ราชา รามญฺญรฏฺฐินฺทสฺส รญฺโญ เสน ยวเขตฺตโต ฉาตกสกุณ วิย อตฺตโน ปุญฺญานุภาเวน มรมฺมรฏฺฐโต นีหริตฺวา สกลมฺปี รามญฺญรฏฺฐ อตฺตโน หตฺถคต กตฺวา รชฺช กาเรสิ ฯ

ตสฺมิญฺจ กาเล สกล-มรมฺมรฏฺฐวาสีน จิตฺต ปสาเทสิ ฯ ยถา นาม สุริยาตเปน มิลายนฺตาน กุมุทาน อโนตตฺโตทเกน สิญฺจิตฺวา หริตตฺต ปาเปสิ เอวเมว รามญฺญรฏฺฐินฺทสฺส เสนาพลาตเปหิ ทุกฺขปฺปตฺตาน มรมฺมรฏฺฐวาสีน คหฏฺฐานญฺเจว ภิกฺขูนญฺจ อตฺตโน ปุญฺญา-

โนตฺโตทเกน สิญฺจิตฺวา กายิก-เจตสิกวเสน ทุวิธมฺปี สุขมุปฺปาเทสิ ฯ

สกล-มรมฺม-รฏฺฐวาสิโน จ: อยํ อมฺหากํ ราชา โพธิสตฺโตติ โวหารึสุ ฯ อถ เอกสฺมึ เอกสฺมึ มาเส จตูสุ อุโปสถทิวเสสุ ภิกฺขุสงฺฆ นิมนฺเตตฺวา อนฺเตปุเร ปเวเสตฺวา ปิณฺฑปาเตน โภเชสิ ฯ

ราโชโรธามจฺเจหิ สทฺธึ อุโปสถํ อุปวสิ ฯ สพฺเพสมฺปี ราโชโรธา-มจฺจานํ คุณตฺถาย ปาธํ สห อตฺถโยชนานเยน วาจุคฺคตํ การาเปสิ ฯ

อถ เพลุวคามวาสิ-ยสเถรํ อาเนตฺวา อตฺตโน อาจริยฏฺฐาเน ฐเปสิ ฯ มหา-อตุล-ยสธมฺมราชคุรูติ นามลญฺฉนมฺปี อทาสิ ฯ ตโต ปฏฺฐาย ปน อตุลเถโรติ นาเมน ปากโฏ อโหสิ ฯ ตสฺมิญฺจ กาเล ปารุปนคณปกฺขา ปเลนคามวาสี-สุชาตเถราทโย สามเณรานํ คามปเวสนกาเล จีวรํ ปารุปิตฺวา ปวิสิตพฺพนฺติ อกฺขรํ ลิขิตฺวา รญฺโญ สนฺติกํ สนฺเทสปณฺณํ ปเวเสสิ ฯ

อถ เอกสิกคณปกฺขาปี อตุลเถราทโย ปุพฺเพสํ ราชูนํ กาเล อธิกรณํ วูปสมิ ฯ อิทานิ วูปสมิตกมฺมํ ปุน น อุปฺปาเทตพฺพนฺติ เลขนํ ลิขิตฺวา รญฺโญ สนฺติกํ เปเสสิ ฯ

อถ ราชา ทฺวินฺนํ ปกฺขานํ สกสกวาทํ กเถตุกาโมปี: อิทานิ ราชปฏิสํยุตฺตกมฺมํ พหุ อตฺถิ ฯ ติฏฺฐตุ ตาว สาสนปฏิสํยุตฺตกมฺมํ ราชปฏิสํยุตฺตเมว กมฺมํ ปฐมํ อารภิสฺสามิ ฯ ปจฺฉา สาสนปฏิสํยุตฺตกมฺมํ กริสฺสามีติ ราชเลขนํ ฐเปสิ ฯ

อปรภาเค ปน ราชา เอวํ อาณํ ฐเปสิ: อิทานิ มม วิชิเต สพฺเพปี ภิกฺขู มม อาจริยสฺส มติ อนุวตฺติตฺวา จรนฺตูติ ฯ

อถ ปารุปนคณภิกฺขูปี เอกสิกคณกฺ อนุวตฺเตสุ รญฺโญ อาณาวเสน ฯ สหสฺโสโรธคาเม ปน เทฺว มหาเถรา อตฺตโน ปริสํ ปารุปนวเสเนว

คามปเวสนวตฺตํ ปริปูริตพฺพนฺติ โอวทิตฺวา นิสีทึสุ ฯ

ตทา รญฺโญ อาจริโย อตุลเถโร ตมตฺถํ สุตฺวา เต ปกฺโกสาเปสิ ฯ เต จ อาคนฺตฺวา นครํ สมฺปตฺตกาเล เอโก อุปาสโก เต ปสนฺโน หุตฺวา เตสํ เถรานํ ปิณฺฑปาเตน อุปฏฺฐหิ ฯ อถ อตุลเถโร เต มหาเถเร ทฺวารฏฺฐานโต วาลุกํ อาเนตฺวา ตสฺส อุปาสกสฺส เคหสมีเป โอกิราเปสิ ฯ

อิทํ วินยธมฺมสฺส อนนุโลมวเสน จรนฺตานํ ทณฺฑกมฺมนฺติ โกลาหลมฺปิ อุปฺปาเทสิ ฯ อถ เตสํ วาลุกํ อาหรนฺตานเยว อญฺญมญฺญํ สลฺลเปสุ อิทานิ ภนฺเต วินยธมฺมานุโลมวเสน อาจรนฺตานํ อมฺหากํ อีทิสํ กมฺมํ อสารุปฺปํ ฯ อโห อจฺฉริยธมฺโม โลเกติ เอโก เถโร อาห ฯ อถ ปน เอโก เถโร เอวมาห: อิทานิ อาวุโส โลกปาลา เทวา อีทิสํ อธมฺมกมฺมํ ทิสฺวาเยว อชฺฌุเปกฺขิตฺวา อปฺโปสุกฺกา นิสีทิตุ น สกฺกา, อิทานิ โลกปาลา เทวา ปมชฺชิตฺวา นิสีทนฺติ มญฺเญติ ฯ

ตสฺมึเยว หิ ขเณ เวเคน เมโฆ อุฏฺฐหิตฺวา อตุลเถรสฺส วิหาเร ราชเคเห จ เอกกฺขเณน อสนิโย นิปตึสุ ฯ เอวํ สมาโนปิ โส เถโร อติมานถทฺธตาย สตึ น ลภิ ฯ

ปุน ราชา อิทานิ มม วิชิเต สพฺเพปิ ภิกฺขู มม อาจริยสฺส มตึ อนุวตฺตนฺติ วา มา วาติ อมจฺเจ ปุจฺฉิ ฯ

อมจฺจาปิ เอวํ รญฺโญ อาโรเจสุ:

อิทานิ มหาราช กุขนนคเร นีปกาเม นิสินฺโน เอโก มหาเถโร มุนินฺทโฆโส นาม อตฺถิ โส ปารุปนวเสน อตฺตโน ปริสํ โอวาเทตฺวา พหุคณํ อุปาเทตฺวา นิสีทตีติ ฯ

อถ ราชา เอวมาห:

ตำ ปกฺโกสาเปตฺวา สุธมฺมสภายำ มหาเถเร สนฺนิปาตาเปตฺวา ตสฺส เถรสฺส วินยปณฺณตฺตึ ยถาภูตมชานนฺตสฺส ยถาภูตำ สภาวำ ทสฺเสตฺวา โอวาเทนฺตูติ ฯ

อถ อมจฺจา ตถา อกำสุ ฯ

มหาเถรา จ สุธมฺมสภายำ สนฺนิปติตฺวา ตำ ปกฺโกเสตฺวา โอวทึสุ ฯ เตสุ ปน มหาเถเรสุ เอโก เถโร ภูปาลสฺส สำฆรณฺโญ จ มุขำ โอโลเกตฺวา ภควโต ปน สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส มุขำ อโนโลเกตฺวา มุนินฺทโฆสเถรำ เอวำ อาห: อิทานิ อาวุโส อิมสฺมึ มรมฺมรฏฺเฐ สพฺเพปี ภิกฺขู ภูปาลสฺส สำฆรณฺโญ จ อาณำ อนุวตฺติตฺวา เอกำสิกาเยว อเหสุ ฯ ตฺวเยว เอโก สทฺธึ ปริสาย ปารุปนวตฺตำ จริตฺวา นิสีทสิ ฯ กสฺมา ปน ตฺวำ มานถทฺโธ หุตฺวา อีทิสำ อนาจารมวิชหิตฺวา ติฏฺฐสีติ ฯ อถ มุนินฺทโฆสเถโร ตสฺส เถรสฺส มุขำ อุชุกำ โอโลเกตฺวา เอวมาห: ตฺวำ ลชฺชี เปสโล สิกฺขากาโมติ ปุพฺเพ มยา สุตปุพฺโพ; อีทิโส ปน ปุคฺคโล อีทิสำ วจนำ วตฺตุำ น ยุตฺโต, อีทิสสฺส หิ ปุคฺคลสฺส อีทิสำ วจนำ อสารุปฺปำ ฯ สเจ ตฺวำ อยำ อปฺปุญฺโญ นิตฺเตโช อนาโถติ มำ มญฺญิตฺวา อคารวเวเสน วตฺตุมิจฺเฉยฺยาสิ เอวำ สนฺเตปี มมาจริยสฺส มุขำ โอโลเกตฺวา มมาจริยสฺส คุณำ ชานิตฺวา ตสฺส สิสฺโสยนฺติ อนุสฺสริตฺวา อีทิสำ วจนำ อธมฺมิกำ วตฺตุำ น สกฺกาติ ฯ

อถ โส เถโร ตมฺปุจฺฉิ: โก ปน ตวาจริโยติ ฯ อถ สุธมฺม-สภายำ ฐปีตำ พุทฺธรูปำ วนฺทิตฺวา: อยำ มมาจริโยติ อาห ฯ มมาจริโยติ วตฺวา ปน ภิกฺขุสำฆมชฺเฌ อุฏฺฐหิตฺวา เอกำสำ อุตฺตราสงฺคำ กตฺวา อุกฺกุฏิกำ นิสีทิตฺวา อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา: อหำ ภนฺเต ยาวชีวิตปริโยสานา มม

ชีวิตเยว ปริจฺจชิสฺสามิ, ภควโต ปน ติโลกคฺคสฺส สิกฺขาปทํ น วิชฺชหิสฺสามีติ อาโรเจสิ ฯ

อถ ราชา ตมตฺถํ สุตฺวา มานถทฺโธ เอโส มม วิชิเต นิสีทาเปตุ น วฏฺฏติ รฏฺฐนฺตรํ ปพฺพาเชตพฺโพติ ราชาณาย รฏฺฐนฺตรํ เปเสสิ ฯ

ราชปุริสา จ ตมุปกฺโกเสตฺวา รฏฺฐนฺตรํ อาเนสิ ฯ มหงฺคํ นาม เทสํ ปตฺวา มหงฺคนายโก ปุริโส ราชปุริสานํ ลญฺจํ ทตฺวา เอวมาห: อยมฺปน โภนฺโต มรมฺมรฏฺฐสฺส ปริยนฺตปเทโส; อิเธว ฐเปตฺวา ตุมฺเห นิวตฺตถาติ ฯ

ราชปุริสาปี ลญฺจํ คเหตฺวา ตตฺเถว ฐเปตฺวา นิวตฺตึสุ ฯ เถโรปี จตูหิ ทิสาหิ อาคตานํ ภิกฺขุ–สามเณรานํ ปารุปนวเสน โอวาทํ ทตฺวา ปริยตฺตึ วาเจตฺวา ตตฺถ นิสีทิ ฯ

อภิธมฺมตฺถสงฺคหคนฺถสฺส อตฺถโยชนมฺปี มรมฺมภาสาย อกาสิ ฯ

อปรภาเค ราชา ตมตฺถํ สุตฺวา: อิทานิ โส เถโร มม วิชิต-ปริยนฺเตเยว นิสีทิตฺวา อมฺเหหิ อนิจฺฉิตํ นิวาริตํ กมฺมํ กตฺวา นิสีทิ, ตํ ปกฺโกสถาติ อาห ฯ

ราชทูตา จ ตตฺถ คนฺตฺวา ปกฺโกสึสุ ฯ เถโร จ: อิทานิ มํ ราชา มาเรตุกาโมติ มญฺญิตฺวา สิกฺขํ ปจฺจกฺขิตฺวา คิหีวตฺถํ นิวาเสตฺวา เตหิ สทฺธึ อาคจฺฉิ ฯ นครํ ปน อาคนฺตฺวา ปตฺตกาเล รญฺโญ สนฺติกํ อาเนสิ ฯ

อถ ราชา เอวมาห: ตฺวํ ภิกฺขุ หุตฺวา คณํ วฑฺฒาเปตฺวา นิสีทสีติ มยา สุตํ ฯ กสฺมา ปนิทานิ คิหี ภวสีติ ฯ สเจ ตฺวํ มหาราช มํ มาเรตุกาโม ปกฺโกเสยฺยาสิ, เอวํ สติ; ยทิ สิกฺขํ อปจฺจกฺขาย ฐิตํ มํ มาเรยฺยาสิ ตว ภาริยํ กมฺมํ ภวิสฺสตีติ มนสิกริตฺวา ตว กมฺมสฺส

อภาริยตฺถาย สิกฺขํ ปจฺจกฺขิตฺวา อาคโตมฺหิ, สเจ มํ มาเรตุกาโมสิ มาเรหีติ ฯ ราชา จ พนฺธนาคาเร ฐเปตฺวา สิยามรฏฺฐํ ยุชฺฌนตฺถาย คจฺฉิ ฯ ยุชฺฌนตฺถาย ปน คนฺตฺวา ปจฺจาคตกาเล อนฺตรามคฺเค วเทวํ คโต อโหสีติ

กลิยุเค ปน ทฺวาวีสาธิเก วสฺสสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต ตสฺส เชฏฺฐปุตฺโต สิริปวรมหาธมฺมราชา นาม รชฺชํ กาเรสิ ฯ รตนสิขนครโต สกเมตฺวา เชยฺยปุรํ ทุติยํ มาปีตตฺตา เชยฺยปุรมาปโก ราชาติปี ตสฺส สมญฺญา อโหสิ ฯ ตสฺมิญฺจ กาเล มหาปพฺพตพฺภนฺตรนครวาสึ ญาณเถรมาเนตฺวา อาจริยฏฺฐาเน ฐเปสิ ฯ โส กิร เถโร คมฺภีรปญฺโญ ฯ เอกสฺมึ ทิวเส นว วา ทส วา ภาณวาเร วาจุคฺคตํ กาตุํ สมตฺโถ อโหสิ ฯ อภินโวปสมฺปนฺนกาเลเยว ปทวิภาคคนฺถํ นฺยาสสํวณฺณนำ ยมกสำวณฺณนำ มหาปฏฺฐานสำวณฺณนำ จ มรมฺมภาสาย อกาสิ ฯ ราชา มหาภูมิรมณีย-วิหารำ นาม การาเปตฺวา ตสฺเสว อทาสิ ฯ ญาณาลำการมหาธมฺมราชาติปี นามลญฺฉมทาสิ ฯ

ตสฺมิญฺจ กาเล ปารุปนคเณ เถรา เอวำ จินฺเตสุ: อิทานิ ปน อมฺหากำ ปกฺขิโก เถโร รญฺโญ อาจริโย อโหสิ ฯ อิทานิ มยำ ปติฏฺฐานำ ลภามาติ ฯ เอวมฺปน จินฺเตตฺวา สามเณรานำ คามปเวสนกาเล จีวรำ ปารุเปตฺวา ปวิสิตพฺพนฺติ สนฺเทสปณฺณำ รญฺโญ สนฺติกำ ปเวเสสิ ฯ อถ อตุลเถร: ปุพฺเพ วุตฺตนเยน วูปสมิตำ กมฺมมิทนฺติ สนฺเทสปณฺณำ รญฺโญ สนฺติกำ ปเวเสสิ ฯ

เตเนว อญฺญมญฺญำ ปฏิวจนวเสน ทสฺเสตุำ โอกาสำ น ลภึสูติ ฯ

ตโต ปจฺฉา กลิยุเค ปญฺจวสฺสาธิเก ทฺวิสเต สหสฺเส สมฺปตฺเต ตสฺส รญฺโญ สิริปวร–สุธมฺมมหาราชินฺทาธิปติ นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิ ฯ

รตนปุรํ ปน ตติยํ มาปกตฺตา รตนปุรมาปโกติ; เอกสฺส ปน ฉทฺทนฺตนาคราชสฺส สามิภูตตฺตา เสติภินฺโทติ จ สมญฺญา อโหสิ ฯ

มรมฺมคามวาสิจนฺโทวรํ นาม เถรํ อาเนตฺวา อตฺตโน อาจริยฏฺฐาเน ฐเปสิ ฯ ภูมิกิตฺติ–อตุลํ นาม วิหารํ การาเปตฺวา ตสฺส อทาสิ ฯ ชมฺพุทีป–อนนฺตธชมหาธมฺมราชคุรูติปี นามลญฺฉมทาสิ ฯ ตสฺส รญฺโญ กาเล เอกจฺเจ มนุสฺสา ทิฏฺฐิวิปลฺลาสา อเหสุ; เตปี ปกฺโกสาเปตฺวา สมฺมาทิฏฺฐึ คณฺหาเปสิ ฯ ตสฺส ปน รญฺโญ กาเล เอกสิกคณฺ อภิภวิตุ โอกาสํ น ลภึสูติ ฯ

ตโต ปจฺฉา กลิยุเค อฏฺฐตึสาธิเก วสฺสสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต ตสฺส รญฺโญ ปุตฺโต มหาธมฺมราชาธิราชา นาม รชฺชํ กาเรสิ ฯ นครสฺส ทกฺขิณทิสาภาเค ปญฺจภูมิกวิหารํ การาเปตฺวา เชยฺยภูมิวาสาตุลนาเมน ปญฺญาเปตฺวา มายาวฏฺฏกสฺส นาม เถรสฺส อทาสิ ฯ คุณมุนินฺทาภิสาสน-ธมฺมราชาธิราชคุรูติปี นามลญฺฉมทาสิ ฯ

ตสฺมิญฺจ กาเล มณฺฑมาโล นาม เถโร จลงฺคนครสฺส ปุรตฺถิม-ทิสาภาเค วิหาเร นิสีทิตฺวา พหุนฺนํ ภิกฺขุ–สามเณรานํ คนฺถ วาเจสิ ฯ

สามเณรานํ คามปเวสนกาเล ปารุปนวตฺตเมว ปริปูเรตฺวา ปวิสิตพฺพ เอกสิกวตฺตํ ปน เนว ปาฬิยํ น อฏฺฐกถายํ น จ ฏีกาสุ นาปี คนฺถนฺตเรสุ ทิสฺสติ น ธมฺมานุโลมนฺติ โอวาทํ อภิณฺหํ อทาสิ ฯ ปาลิ–อตฺถกถา–ทีสุ อาคตวินิจฺฉยํ ทสฺเสตฺวา เอกมฺปี คนฺถมกาสิ ฯ

อถ เอกสิกคณิกา ภิกฺขู ตํ คนฺถ รญฺโญ สนฺติกํ ปเวสึสุ โทสาวิกร–

ณตฺถาย ฯ ตสฺมิญฺจ กาเล ราชา เอวรูปํ สุปีนํ ปสฺสิ ฯ สกฺโก หิ เทวราชา เสตวตฺถํ นิวาเสตฺวา เสตาลงฺกาเรหิ อลงฺกริตฺวา เสตกุสุมานิ ปิลนฺธิตฺวา รญฺโญ สนฺติกํ อาคนฺตฺวา เอวมาห: อปรนฺตรฏฺเฐ หิ มหาราช นมฺมทา-นทีตีเร ปาทเจติเย พหูนิ ติณานิ อุฏฺฐหิตฺวา อญฺญมญฺญํ มูเลน มูลํ ขนฺเธน ขนฺธํ ปตฺเตน ปตฺตํ สมฺพนฺธิตฺวา ปฏิจฺฉาเทตฺวา ฐิตานิ ฯ ตานิ ปน ปุพฺพราชูหิ ยถาภูตมชานนฺเตหิ อวิโสธิตานิ, อิทานิ ปน ตยา ยถาภูตํ ชานนฺเตน ปริสุทฺธํ กตฺตุกาเมน วิโสธิตพฺพานิ ฯ ตตฺถ จ เอโก ภิกฺขุ อาคนฺตฺวา อุปเทสนยํ ทสฺเสตีติ ฯ

เอวมฺปน สุปีนํ ปสฺสิตฺวา นนฺทมาลํ นาม เถรํ ปกฺโกสาเปตฺวา รตนปุรนครสฺส อาสนฺนฏฺฐาเน อุทกกีฬนตฺถาย การาปิเต ราชเคเห วสาเปสิ ฯ

อถ เถโร สามเณรานํ คามปเวสนกาเล ปารุปนวเสน ปวิสิตพฺพนฺติ ปาลิ-อฏฺฐกถา-ฏีกา-คนฺถนฺตเรหิ ราชานํ ชานาเปสิ ฯ ยถา มหา-โมคฺคลิปุตฺต-ติสฺสเถโร สิริธมฺมาโสกราชานํ สมฺมาวาทนฺติ ฯ อถ ราชา: ปริจิตปารมีปุญฺญ-สมฺภาโร มหาญาโณ ชานาสิ ปารุปนวาโทเยว ปาลิ-อฏฺฐกถา-ฏีกา-คนฺถนฺตเรสุ อาคโต, เอกสิกวาโท ปน เตสุ กตฺถจิปิ น อาคโตติ ฯ เอวมฺปน ชานิตฺวา รญฺโญ เคเห เทฺว ปกฺเข เถเร สนฺนิปาตาเปตฺวา อตฺตโน อตฺตโน วาทํ กถาเปสิ ฯ

อถ เอกสิกเถรา เอวมาหํสุ: ตุมฺหากํ ปารุปนวาโท กตฺถ อาคโตติ ฯ ตทา ปารุปนเถรา: ปริมณฺฑลํ ปารุปิสฺสามีติ อาทินา นเยน ปาลิ-อฏฺฐกถา-ฏีกา-คนฺถนฺตเรสุ ปารุปนวาโท อาคโตติ อาหํสุ ฯ ตโต ปจฺฉา ปารุปนเถรา เอวมาหํสุ: ตุมฺหากมฺปน เอกสิกวาโท กตฺถ อาคโตติ ฯ

ตทา เต เอกังสิกเถรา อทฺวารฆรุ ปวิฏฺฐกาโล วิย รตฺติภาเค มหาวนมคฺเค คมนกาโล วิย จ หุตฺวา กิญฺจิ วตฺตุ น สกฺกา; มุขๆ นาม กถนตฺถาย ภุญฺชนตฺถาย โหตีติ วุตฺตตฺตา ยๆ วา ตๆ วา วทนฺตาปี ราชานๆ อาราเธตุ น สกฺขึสุ ฯ

ราชา จ เถรๆ นิสฺสาย วินเย โกสลฺลตาย ปาลิยๆ อีทิโสเยว อาคโต อตฺถกถาทีสุ อีทิโสเยวาติ วตฺวา: ตุมฺหากๆ เอกังสิกวาโท ปาลิ–อฏฺฐกถา–ฏีกา–คนฺถนฺตเรสุ น ทิสฺสติ ฯ เอวมฺปี สมานา กสฺมา อีทิสๆ วตฺตุ อกังสูติ ปุจฺฉิ ฯ อถ เต เอกังสิกเถรา จตุหตฺถคพฺเภ สห ภณฺเฑน คหิตโจรา วิย มนุสฺเสหิ คหิตกากา วิย กิญฺจิ วตฺตุ อสกฺกุเณยฺยตาย สพฺพทิสาสุ โอโลเกตฺวาเยว: อมฺหากๆ จาริตฺตมฺปาลิ–อาทีสุ น ทิฏฺฐปุพฺพๆ ฯ อถ โข ปน อาจริยปเวณิ วเสนเอว จริมฺหาติ วตฺวา ปราชยๆ ปตฺวา ปารุปนปกฺเขเยว ปวิสึสูติ ฯ ราชา จ อิโต ปฏฺฐาย ภิกฺขู ปารุปนวตฺตเมว การาเปตุ สามเณรานโมวทนฺตูติ ราชาณๆ ฐเปสิ ฯ

ตโต ปฏฺฐาย เอกังสิกปกฺขา เถรา อรุณุคฺคมนกาเล โกสิยา วิย สีสๆ อุฏฺฐหิตุ น สกฺกาติ ฯ

โลกสรภู - มหาเจติยสฺส ปุรตฺถิมทิสาภาเค ทฺวีหิ ปาสาเทหิ อลังกตๆ จตุภูมิกๆ ภูมิกิตฺติวิรามๆ นาม วิหารๆ การาเปตฺวา นนฺทมาลเถรสฺส อทาสิ ฯ นรินฺทาภิธชมหาธมฺมราชาธิราชคุรูติ นามลญฺฉมฺปี อทาสิ ฯ

โส ปน เถโร ฉปทวิสิโกติ ทฏฺฐพฺโพ ฯ อภินโวปสมฺปนฺนกาเลเยว วินยวินิจฺฉยสฺส สุตฺตสงฺคหสฺส มหาคนฺถฏฺฐกถาย จ อตฺถโยชนๆ มรมฺมภาสาย อกาสิ ฯ สาสนสุทฺธิทีปีกๆ นาม คนฺถมฺปี อกาสีติ ฯ

ตโต ปจฺฉา กลิยุเค เต จตฺตาฬีสาธิเก วสฺสสเต สหสฺเส สมฺปตฺเต

ผคุคุณมาสสฺส กาฬปกฺข-ปณฺณรสมิยํ รตนสิขมาปกสฺส รญฺโญ มชฺฌิมปุตฺโต รชฺชํ กาเรสิ ฯ

ตทา ราชา เอวํ จินฺเตสิ: เอกสิกปารุปนวเสน อุปฺปนฺโน วิวาโท ปุพฺเพสํ ราชูนํ กาเล วูปสมิตุํ น สกฺกา ฯ สิริปวรสุธมฺมมหาราชินฺทาธิปติโน กาเลปิ ราชเคเห สนฺนิปาตาเปตฺวา รญฺโญ สมฺมุเข กถาปิตตฺตา วิสฺสฏฺเฐน กเถตุํ โอกาสสฺส อลทฺธตฺตา ยถากามํ วตฺตุํ อวิสหตฺตา ปราชโย อโหสีติ เลสํ โอฑฺฑิตุํ โอกาโส ภเวยฺย; มยฺหํ ปน กาเล อีทิสํ อกตฺวา เตสํ เตสํ เถรานํ วิหาเร ทูตํ เปเสตฺวา สกสกวาทํ กถาเปสฺสามิ ฯ เอวํ หิ สติ เต เต เถรา วิสฺสฏฺฐา หุตฺวา กเถสฺสนฺตีติ ฯ

เอวมฺปน จินฺเตตฺวา อนฺโตยุธนายกํ อมจฺจํ ปธานํ กตฺวา เตสํ เตสํ เถรานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา อาโรจาเปสิ: สกสกวาทํ วิสฺสฏฺฐา หุตฺวา วทถาติ ฯ อถ เอกสิกคณิกา เถรา: อมฺเหหิ วุตฺตวจนํ ปาลิ–อาทีสุ น ทิสฺสติ ฯ อถ โข ปน อาจริยปเวณิวเสเนว มยํ จริมฺหาติ อนุชานึสุ ฯ

มหาราชา จ: เอวํ เถรานํ อนุชานเน สติ กิญฺจิ กตฺตพฺพํ นตฺถิ ฯ อิทานิ ปริมณฺฑลสุปฏิจฺฉนฺนสิกฺขาปทานิ อวิโกเปตฺวา สามเณรา คามํ ปวิสนฺตูติ ราชเลขนํ ตตฺถ ตตฺถ เปเสสิ ฯ

อปรภาเค ปน สหสฺโสโรธคามโต อุปสมฺปทาวเสน สตฺตวสฺสิกํ ญาณํ นาม ภิกฺขุ อาเนตฺวา อนฺโตยุธวิหารํ นาม การาเปตฺวา เตสฺส อทาสิ ฯ ญาณาภิสาสนธชมหาธมฺมราชคุรูติ นามลญฺฉมฺปิ อทาสิ ฯ

อถ รญฺญา ยาจิโต ราชาภิเสกคนฺถํ ปริโสเธตฺวา มรมฺมภาสาย อตฺถํ โยเชสิ ฯ

อปรภาเค ภควา ธรมาโนเยว อาคนฺตฺวา จตุนฺนํ ยกฺขานํ ทเมตฺวา เตหิ ทินฺนํ มโสทนํ ปฏิคฺคเหตฺวา ปพฺพตสามนฺตเทสํ คนฺตฺวา ปริภุญฺชิตฺวา ตํ ฐานํ โอโลเกตฺวา สิตํ ปาตฺวกาสิ ฯ

อถ อานนฺทเถโร การณํ ปุจฺฉิ ฯ อนาคเต โข อานนฺท อิมสฺมึ เทเส มหานครํ ภวิสฺสติ, จตฺตาโร จ อิเม ยกฺขา ตสฺมึ นคเร ราชาโน ภวิสฺสตีติ วฺยากาสิ ฯ

ยกฺขา วฺยากตนิยาเมเนว กลิยุเค จตุจตฺตาฬีสาธิเก วสฺสสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต มาฆมาสสฺส กาฬปกฺขทุวาทสมิยํ องฺคารวาเร อุตฺตรผคฺคุณีนกฺขตฺเตน โยเค อมรปุรํ นาม มหาราชฏฺฐานีนครํ มาเปสิ ฯ

สิริปวรวิชยานนฺต-ยสตฺริภวนาทิตฺยาธิปติปณฺฑิตมหาธมฺมราชาติ นามลญฺฉมฺปี ปฏิคฺคณฺหิ ฯ

อคฺคมเหสิยา การาปีตํ เชยฺยภูมิวิหารกิตฺตินามกํ วิหารํ คุณาภิลงฺการ-สทฺธมฺมมหาธมฺมราชาธิราชคุรุเถรสฺส อทาสิ ฯ โส ล-ขุ-ขุ-ข-รา-โต[1] อิติ วุจฺจติ ฯ กนิฏฺฐนครโภชกาย ราชกญฺญาย การาปีตํ รมณียวิรามํ นาม วิหารํ คุณมุนินฺทาธิปติ มหาธมฺมราชาติราชคุรุเถรสฺส อทาสิ ฯ โส มาริลก-ข-รา-โต อิติ วุจฺจติ อุปรญฺโญ เทวิยา การาปีตํ มงฺคลาธิรามํ นาม วิหารํ ติปิฏกสทฺธมฺมสามิมหาธมฺมราชาธิราชคุรุเถรสฺส อทาสิ ฯ

โส ชุ-ตา-ข-รา-โต อิติ วุจฺจติ ฯ มชฺฌิมเคหวาสิเทวิยา การาปีตํ มงฺคลาวาสาตุลํ นาม วิหารํ ญาณ-ชมฺพุทีป-อนนฺตรชมหาธมฺมราชาธิราชคุรุเถรสฺส อทาสิ ฯ โส มํ-คำ-ข-รา-โต อิติ วุจฺจติ ฯ อิเม ปน จตฺตาโร มหาเถเร สงฺฆราชฏฺฐาเน ฐเปสิ ฯ

อุตฺตรเคหวาสิเทวิยา การาปีตํ มงฺคลภูมิกิตฺตึ นาม วิหารํ กวิน-

---

๑. สพฺพตฺถ ขราโตติ วจเนสุ ฉราโตติ ภวิตพฺพํ

ทาภิสทฺธมฺมวรธชมหาธมฺมราชคุรุเถรสฺส อทาสิ ฯ โส โฌ–งา–ข–นำ–ข
รา–โต อิติ วุจฺจติ ฯ

สิริเขตฺตนครโภชเกน ราชกุมาเรน การาปิตมตุลภูมิวาสำ นาม วิหารำ
กวินฺทาภิสทฺธมฺมปวรมหาธมฺมราชคุรุเถรสฺส อทาสิ ฯ โส เน-โน-ข-รา
–โต อิติ วุจฺจติ

อนฺโต-อมจฺเจน เอเกน การาปิตำ วิหารำ ญาณาลำการสทฺธมฺม-
ธชมหาธมฺมราชคุรุเถรสฺส อทาสิ ฯ โส ขำ-ค-ตำ-ข-รา-โต อิติ
วุจฺจติ ฯ

วามพลนายเกน อมจฺเจน การาปิตำ วิหารำ ปรมสิริวัสธชมหาธมฺม-
ราชคุรุเถรสฺส อทาสิ ฯ โส ม-ตีหุ–ข–รา–โต อิติ วุจฺจติ ฯ

ธมฺมวินิจฺฉเกน เอเกน อมจฺเจน การาปิตำ วิหารำ กวินฺทสาร-
ธชมหาธมฺมราชาธิราชคุรุเถรสฺส อทาสิ ฯ โส โล–กำ-ป–ง-รา–โต อิติ
วุจฺจติ ฯ

อิจฺเจวำ ปริยตฺติโกวิทานมเนกานำ มหาเถรานำ สทฺธึ นามลญฺเฉน
วิหารำ ทตฺวา อนุคฺคหำ อกาสิ ฯ ยสฺมา ปน สพฺเพสำ เถรานำ นามำ
อุทฺธริตฺวา วิสุำ วิสุำ กถิเต อยำ สาสนวัสปทีปิกกถา อติปปญฺจา ภวิสฺสติ ฯ
ตสฺมา อิธ อชฺฌิเปกฺขิตฺวา วตฺตพฺพเมว วกฺขามิ ฯ

ปจฺฉาภาเค จตฺตาโร มหาเถรา ชราทุพฺพลตาย ยถากามำ สาสนำ
วิโสเธตุำ น สกฺขิสฺสนฺตีติ มญฺญิตฺวา ปุน อฏฺฐ เถเร เอเตหิ จตูหิ
มหาเถเรหิ สทฺธึ สาสนำ วิโสธาเปตุำ สงฺฆนายกฏฺฐาเน ฐเปสิ ฯ เสยฺยถีทำ:
กวินฺทาภิสทฺธมฺมปวรมหาธมฺมราชคุรุเถโร, ติปิฏกาลำการธชมหาธมฺมราชคุรุ-
เถโร, จกฺกินฺทาภิธชมหาธมฺมราชคุรุเถโร, ปรมสิริวัสธชมหาธมฺมราชคุรุเถโร,

ชนินฺทาภิปวรมหาธมฺมราชคุรุเถโร, มหาญาณาภิธชมหาธมฺมราชคุรุเถโร, ญาณาลงฺการสทฺธมฺมธชมหาธมฺมราชคุรุเถโร, ญาณาภิสาสนธชมหาธมฺมราช-คุรุเถโรติ ฯ

อถ อรหาปี สมาโน นิสฺสยมุจฺจกงฺควิกโล วินา นิสฺสยาจริเยน วสิตุ๋ น วฏฺฏตีติ ชานิตฺวา นิสฺสยาจริยปโหนกานำ เถรานำ นิสฺสยงฺคานิ นิสฺสยมุจฺจการหานำ นิสฺสยมุจฺจกงฺคานิ ปริปูราเปตฺวา นิสฺสิตกานำ นิสฺสยำ คณฺหิตฺวาว นิสีทาเปสิ ฯ

ตโต ปจฺฉา กลิยุเค ปญฺญาสธิเก วสฺสสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต ญาณาภิสาสนธชมหาธมฺมราชคุรุเถรำเยว เอกำ สำฆราชฏฺฐาเน ฐเปสิ ฯ ตโต ปฏฺฐาย โสเยว เอโก สำฆนายโก หุตฺวา สาสนำ วิโสเธสิ ฯ

ตโต ปจฺฉา เอกปญฺญาสาธิเก วสฺสสเต สหสฺเส สมฺปตฺเต ผคฺคุณมาเส มหามุนิเจติยสฺส ทกฺขิณทิสาภาเค ทฺวีหิ อฏฺฐกมเยหิ ปากาเรหิ ปริกฺขิตฺตำ ปญฺจภูมิกำ อโสการาเม รตนภูมิกิตฺตึ นาม วิหารำ อติมหนฺตำ การาเปตฺวา ญาณาภิสาสนธชมหาธมฺมราชคุรุเถรสฺส อทาสิ ฯ

ญาณาภิวำสสทฺธมฺมเสนาปติมหาธมฺมราชาธิราชคุรูติ นามลญฺฉมฺปี ปุน อทาสิ ฯ ตโต อญฺญานิ เชยฺยภูมิวิหารกิตฺติมงฺคลวิรามาทโย อเนเกปี วิหาเร ตสฺเสว อทาสิ ฯ

โส ปน เตสุ วิหาเรสุ วาเรน นิสีทิตฺวา ปริยตฺตึ วาเจสิ, อุภโตวิภงฺคานิปี วาจุคฺคตำ อกาสิ, นิจฺจำเยว เอกาสนิกธุตงฺคำ สมาทิยิ ฯ

โส ปน เถโร อุปสมฺปทาเวเสน ปญฺจวสฺสิโก หุตฺวา ปุพฺเพว สำฆราชภาวโต เปฏกาลงฺการำ นาม เนตฺติสำวณฺณนำ อภินวฏีกำ อกาสิ ฯ อฏฺฐวสฺสิกกาเล สำฆราชา อโหสิ ฯ สำฆราชา หุตฺวา สาธุชนวิลาสินึ

นาม ทีฆนิกายฏีกำ อกาสิ ฯ

อริยวังสาลังการำ นาม คนฺถญฺจ อกาสิ ฯ มหาธมฺมรญฺญา ยาจิโต ชาตกฏฺฐกถาย อตฺถโยชนำ, จตุสามเณรวตฺถุ, ราโชวาทวตฺถุ, ติคุมฺพโถมนำ, ฉทฺทนฺตนาคราชุปฺปตฺติกถำ, ราชาธิราชวิลาสินึ นาม คนฺถญฺจาติ เอวมาทโยปี อกาสิ ฯ

กลิยุเค ปน ทฺวาสฏฺฐาธิเก[1] วสฺสสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต สีหฬทีปโต อมฺพคหปติสฺโส, มหาธมฺโป, โกจฺฉโคโธ, พฺราหฺมณวตฺโถ, โพคหวตฺโถ, วาตุรคมฺโมติ อิเม ฉ สามเณรา ทส ธาตุโย ธมฺมปณฺณาการตฺถาย อาเนตฺวา อมรปุรำ นาม มหาราชฏฺฐานีนครำ อาคตา สทฺธึ เอเกน อุปาสเกน ฯ

อถ ญาณาภิวังสธมฺมเสนาปติมหาธมฺมราชาธิราชคุรุนา สำฆรญฺญา, อุปชฺฌาเยน กวินฺทาภิสทฺธมฺมธรธชมหาธมฺมราชคุรุเถเรน, มุนินฺทโฆสมหาธมฺมราชคุรุเถเรนาติ เอวมาทีหิ ราชคุรุเถเรหิ กมฺมวาจาจริเยหิ หตฺถิรชฺชสุวณฺณคุหาสีมายำ อุปสมฺปทกมฺมำ การาเปสิ ฯ อุปาสกญฺจ สามเณรภูมิยำ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ ตโต ปจฺฉา จ อเนกวารำ อาคตานำ ภิกฺขูนำ ปุน สิกฺขำ คณฺหาเปสิ สามเณรานญฺจ อุปสมฺปทกมฺมำ การาเปสิ อุปาสกญฺจ ปพฺพชฺชกมฺมนฺติ ฯ

อปรภาเค ปน กลิยุเค ฉ จตุตาฬีสาธิเก วสฺสสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต ปิตุ รญฺโญ อาจริยปุพฺโพ อตุโล นาม เถโร จีวรปฏลำ อุปริสำฆาฏึ อุรพนฺธนวตฺถำ พนฺธิตพฺพนฺติ จูฬคณฺฐิปเท วุตฺตตฺตา สามเณรานำ คามปเวสนกาเล เอกำสำ อุตฺตราสงฺคำ กตฺวา อุรพนฺธนวตฺถำ พนฺธิตฺวา

---

๑. จตุสฏฺฐาธิเกติ ภวิตพฺพำ

เยว ปวิสิตพฺพนฺติ ทฬฺหํ กตฺวา รญฺโญ สนฺติกํ เลขนํ เปเสสิ ฯ

อถ ราชา ตํ สุตฺวา มหาเถเร สุธมฺมสภายํ สนฺนิปาตาเปตฺวา อตุลเถเรน สทฺธึ สากจฺฉํ การาเปสิ ฯ อถ อตุลเถโร จีวรปฏลํ อุปริสมฺมฏฺฐึ กตฺวา อุรพนฺธนวตฺถึ พนฺธิตพฺพนฺติ จูฬคณฺฐิปเท อาคตปาฐํ ทสฺเสตฺวา สามเณรานํ คามปเวสนกาเล เอกํสํ อุตฺตราสงฺคึ กตฺวา อุรพนฺธนวตฺถึ พนฺธิตฺวา ปวิสิตพฺพนฺติ อาห ฯ

อถ มหาเถรา นํ ปุจฺฉึสุ: อีทิโส อธิปฺปาโย อญฺญตฺถ ทิสฺสติ วา มา วาติ อถ อตุลเถโร เอวมาห: อญฺญตฺถ ปน อีทิโส อธิปฺปาโย น ทิสฺสตีติ ฯ เอวํ โหตุ อยํ คนฺโถ เกน เกนาติ[1] สีหฬทีเป อนุราธปุรสฺส ทกฺขิณทิสาภาเค โปกฺกนฺติคาเม อรหนฺเตน โมคฺคลฺลานเถเรนาติ ฯ อยมตฺโถ กถึ ชานิตพฺโพติ ฯ ปีฏกตฺตยลกฺขณคนฺเถ อาคตตฺตาติ ฯ อยญฺจปีฏกตฺตยลกฺขณคนฺโถ กุโต ลทฺโธติ ฯ พุทฺธโฆสเถเรน กิร สีหฬทีปโต อานีตตฺตา ตโต ลทฺโธ ฯ อยมฺหิ คนฺโถ สีหฬทีปโต อตฺตนา อานีเตสุ คนฺเถสุ อสุโก คนฺโถ อสุเกน เถเรน กโตติ วิญฺญาปนตฺถาย พุทฺธโฆสเถเรน กโต ฯ อิทานายํ คนฺโถ อมฺหากํ หตฺเถ สํวิชฺชตีติ ฯ สเจ อิทานายํ คนฺโถ ตุมฺหากํ หตฺเถ สํวิชฺชติ อมฺหากํ ทสฺเสหีติ ฯ ปสฺสถาวุโส อยมมฺหากํ หตฺเถ คนฺโถติ ทสฺเสสิ ฯ อถ มหาเถรหิ สมฺมาสมฺพุทฺเธหิ ตสฺมึ คนฺเถปี ทสฺสิเต วินยคณฺฐิปทํ สีหฬทีเป ปรกฺกมพาหุรญฺโญ กาเล โมคฺคลฺลานเถโร อกาสีติ อาคตํ น จูฬคณฺฐิปทํ สีหฬทีเป อนุราธปุรสฺส ทกฺขิณทิสาภาเค โปกฺกนฺติคาเม อรหา โมคฺคลฺลานเถโร อกาสีติ ฯ อถ เถรา เอวมาหํสุ: กสฺมา ปน ปีฏกตฺตยลกฺขณคนฺเถ อนาคตมฺปี อาคตํ วิย กตฺวา มุสาวาทึ อกตฺถ ฯ นนุ ตุมฺหากมฺปี เอกสิกภิกฺขุนา มุสาวาทสิกฺขาปทํ อตฺถีติ ฯ อถ

---

๑. เกน กโตตีติ ภวิตพฺพํ

อตุลเถโร อุตฺตรึ วตฺตุ อสกฺกุเณยฺยตฺตา ลุทฺทกสฺส วากเร พนฺเธ มิโค วิย พนฺธมาโน หุตฺวา อฏฺฐาสิ; สโหฑฺเฒน คหิโต วิย โจโร สหมฺสาวาทกมฺเมน โส เถโร คหิโต อโหสีติ ฯ

อิทำ อิมสฺส อตฺถสฺส อาวิภาวตฺถาย วตฺถุ ฯ

อิมสฺมึ กิร รฏฺเฐ เอโก ชนปทวาสี ปุริโส เกนจิเทว กรณีเยน อมรปุรำ นาม มหาราชฏฺฐานีนครำ อาคจฺฉิ ฯ อาคนฺตฺวา จ ปจฺจาคตกาเล อนฺตรามคฺเค ปาเถยฺยำ ขยำ อโหสิ ฯ อถสฺส เอตทโหสิ: อิทานิ มม ปาเถยฺยำ ขยำ ฯ อิมสฺมึ กิร รฏฺเฐ สหสฺโสโรธคาเม ลทฺธวโร นาม มหาเสฏฺฐิ สพฺพตฺถ ภูตเล อติวิย ปากโฏ ฯ ตสฺสาหำ ญาตีติ วญฺเจตฺวา กเถสฺสามิ ฯ เอวำ สติ เตน มหาเสฏฺฐินา มิตฺตสนฺถวำ กาตุำ เต เต คามิกา มนุสฺสา มม พหุ ลาภำ ทสฺสยิสฺสนฺติ ฯ ตทา ปาเถยฺเยน อกิจฺโฉ ภวิสฺสามีติ ฯ เอวมฺปน จินฺเตตฺวา อนฺตรามคฺเค สมฺปตฺตสมฺปตฺตคาเมสุ มหาโภคานำ เคหำ วิจิเนตฺวา มหาโภคานำ สนฺติกำ ปวิสิตฺวา กถาสลฺลาปำ อกาสิ ฯ

อถ เต เต คามิกา: ตฺวำ กุโต อาคโต กุหึ คมิสฺสสิ กสฺส ญาติ โก วา ตฺวนฺติ ปุจฺฉึสุ ฯ อมรปุรมหาราชฏฺฐานีนครโต อาคโต สหสฺโสโรธคามำ คมิสฺสามิ; สหสฺโสโรธคาเม ลทฺธวรสฺส นาม มหาเสฏฺฐิโน ชามาตา ธนวฑฺฒโก นามาหนฺติ อาห ฯ

อถ เต เต คามิกา ลทฺธวเรน มหาเสฏฺฐินา มิตฺตสนฺถวำ กาตุำ นานาโภชเนหิ โภเชสุำ. อญฺเญหิปิ พหูหิ ปณฺณาการหิ สกำ อกำสุ ฯ อิมินาว นเยน สมฺปตฺตสมฺปตฺตคาเมสุ วญฺเจตฺวา อตฺตโน คุณำ กเถตฺวา อทฺธานมคฺคำ ตริ ฯ ปจฺฉา ปน สหสฺโสโรธคามำ สมฺปตฺโต

โส สหฺโสโรธคามๆ น สมฺปตฺตปุพฺโพ ลทฺธวโร มหาเสฏฺฐี เตน น ทิฏฺฐปุพฺโพ; สหฺโสโรธคามๆ สมฺปตฺเตเยว อยๆ กินฺนาม คาโมติ อปุจฺฉิตฺวาเยว ตสฺมึ คาเม มหาโภคตรสฺส มหาเคหๆ วิจินนฺโต ตสฺเสว ลทฺธวรสฺส เสฏฺฐิโน มหนฺตๆ เคหๆ ปสฺสิตฺวา ลทฺธวรสฺส เสฏฺฐิโน สนฺติกๆ ปวิสิตฺวา เตน สทฺธึ กถาสลฺลาปๆ อกาสิ ฯ

อถ มหาเสฏฺฐิ ตมฺปุจฺฉิ; ตฺวๆ กุโต อาคโต กุหึ คมิสฺสสิ กสฺส ญาติ โก วา ตฺวนฺติ ฯ

อมรปุรมหาราชฏฺฐานีนครโต สามิ อาคโต, สหฺโสโรธคามๆ คมิสฺสามิ, สหฺโสโรธคาเม ลทฺธวรสฺส นาม มหาเสฏฺฐิโน ชามาตา ธนวฑฺฒโก นามาหนฺติ อาห ฯ

อถ มหาเสฏฺฐิ ตสฺส มุขๆ อุชุๆ โอโลเกตฺวา: อยๆ มาณว สหฺโสโรธคาโมเยว อหมฺปี ลทฺธวโร นาม มหาเสฏฺฐิ: มม เทฺว ธีตโร สนฺติกาปี สสามิกาเยว โหนฺติ, อิทานิ ตา สกสกสามิกานๆเยว ลนฺติเกวสนฺติ ฯ น ตฺวๆ กทาจิ มยา ทิฏฺฐปุพฺโพ เกน การเณน กุโต อาคนฺตฺวา มม ชามาตา ภวสีติ ปุจฺฉิ ฯ

อถ โส มนุสฺเสหิ อนุพนฺธิยมาโน วิย มิโค สกลมฺปี กายๆ ผนฺทาเปตฺวา กิญฺจิ วตฺตพฺพๆ วจนๆ อชานิตฺวา อลทฺธปติฏฺฐานตาย เอวๆ สติ กุโต อาคโต กุหึ คมิสฺสามิ กสฺส ญาติ โก วา อหๆติ อิทานิ น ชานามิ สพฺพทิสา สมฺมุยฺหามิ ฯ ฆมาหิ มม อปราธๆ; อิโต ปฏฺฐาย ยาวชีวิตปริโยสานา น วญฺเจสฺสามิ วญฺเจตุๆ น วิสหามิ อิทานิ อติวิย ภายามิ มา กิญฺจิ ทณฺฑกมฺมๆ กโรหีติ วตฺวา เวเคน อฏฺฐหิตฺวา ปลายีติ ฯ

อิจฺเจวํ อตุลเถโร ทุมฺมุโข หุตฺวา ยํ วา ตํ วา มุขารูฬฺหํ วิลปิตฺวา สมฺมชฺเช นิสีทิ ฯ

อยํ อตุลเถรสฺส ปจฺโม ปราชโย ฯ

ตโต ปจฺฉา ขลิตฺวา กทฺทเม ปติตํ ปุริสํ ปุน อุปริ อกฺกมนฺตา วิย ปุน มหาเถรา เอวํ ปุจฺฉึสุ: อยํ ภนฺเต ตว จูฬคณฺฐิปทำ นาม ตีสุ วินยมหาฏฺกาสุ สาธกวเสน ทสฺสิตำ จูฬคณฺฐิปทำ อุทาหุ อปรนฺติ ฯ

ตีสุ วินยมหาฏฺกาสุ สาธกวเสน ทสฺสิตำ จูฬคณฺฐิปทำเยว อิทนฺติ ฯ เอวำ สติ กสฺมา ตว จูฬคณฺฐิปเทเยว วุตฺตำ หิ วชิรพุทฺธิฏฺกายำ วุตฺตำ หิ สารตฺถทีปนีฏฺกายำ ตถา หิ วุตฺตำ วิมติวิโนทนีฏฺกายนฺติ ฯ ตาสำ วินย-มหาฏฺกานำ ปจฺฉา หุตฺวา ตา ติสฺโส วินยมหาฏฺกาโย สาธกวเสน ทสฺสิตาติ ฯ เอวมฺปน ปุจฺฉนฺโต[1] โส: มยา ปุพฺเพ วุตฺตำ ตีสุ มหาวินยฏฺกาสุ สาธกวเสน ทสฺสิตำ จูฬคณฺฐิปทำเยว อิทนฺติ วจนำ สจฺจเมวาติ มุขสุญฺญตฺถาย ปุนปฺปุนำ วทิ ฯ อิทญฺจ อิมสฺส อตฺถสฺส อาวิภาวตฺถาย วตฺถุ ฯ

เอโก กิร ปุริโส เอเกน สหาเยน สทฺธึ ปุตฺตทารโปสนตฺถาย รญฺโญ ภตึ คเหตฺวา ยุทฺธกมฺมำ กาตุำ สคามำ คจฺฉติ ฯ อถ ปรเสนาย ยุชฺฌิตฺวา ปรเสนา อภิภวิตฺวา สพฺเพ มนุสฺสา อตฺตโน อตฺตโน อภิมุขฏฺ-ฐานำ ปลายึสุ ฯ อถ โสปิ ปุริโส เตน สหาเยน สทฺธึ อตฺตโน อภิมุขฏฺฐานำ ปลายิ ฯ โถกำ ปลายิตฺวา อนฺตรามคฺเค ปรเสนาหิ ปหริต-ทณฺเฑน มุจฺฉิโต หุตฺวา โส ปุริโส เตน สทฺธึ คนฺตุำ น สกฺกา อนฺตมโส นิสีทิตุมฺปิ น สกฺกา ฯ

อถ สหายสฺส เอตทโหสิ: อิทานิ อยำ อติวิย พาฬฺหคิลาโน โหติ

---

๑. ปุจฺฉิโตติ ภวิตพฺพำ

มรณาสนฺโน ฯ สจาหํ ตสฺส อุปฏฺฐหิตฺวา อิเธว นิสีเทยฺยํ เวริโน อาคนฺตฺวา มํ คณฺหิสฺสนฺตีติ ฯ เอวมฺปน จินฺเตตฺวา คิลานสฺส สนฺตกานิ กหาปนวตฺถาทีนิ คเหตฺวา ตํ ตตฺเถว ฐเปตฺวา คจฺฉิ ฯ สกฏฺฐานสมีปํ ปน ปตฺตสฺส ตสฺส เอตทโหสิ: สเจ ตํ อนฺตรามคฺเค ฐเปตฺวา อาคจฺฉามีติ วเทยฺยํ ตสฺส ญาตกา มม อุปริ โทสํ โรเปสฺสนฺติ ฯ อิทานิ โส มริตฺวา อหํ เอกโก ว อาคจฺฉามีติ วทิสฺสามีติ ฯ สกฏฺฐานํ ปน ปตฺวา ตสฺส ภริยา ตสฺส สนฺติกํ อาคนฺตฺวา: มยฺหํ ปน สามิโก กุหึ คโต, กตฺถ ฐเปตฺวา ตฺวํ เอกโก ว อาคจฺฉสีติ ปุจฺฉิ ฯ ตว อยฺเย สามิโก ปเรสํ อาวุเธน ปหริตฺวา กาลํ กโต ฯ อิมานิ ตว สามิกสฺส สนฺตกานีติ วตฺวา กหาปนวตฺถานีนิ ทตฺวา มา โสจิ มา ปริเทวิ อิทานิ มตกภตฺตํ ทตฺวา ปุญฺญภาคํเยว ภาเชหีติ สมสฺสาเสสิ ฯ

อถ สา ตานิ คเหตฺวา โรทิตฺวา มตกภตฺตํ ทตฺวา ปุญฺญภาคํ ภาเชสิ ฯ

อปรภาเค ปน โถกํ กาลํ อติกฺกนฺเต คิลาโน วุฏฺฐิโต สกเคหํ อาคจฺฉติ ฯ ภริยาปิ ตํ น สทฺทหิ ฯ อหํ น กาลํ กโต, คิลานเยว มํ ฐเปตฺวา โส มม สนฺตกานิ คเหตฺวา คโต ฯ สเจ มํ, ตฺวํ น สทฺทหสิ อหํ อนฺโต คพฺเภ นิสีทิตฺวา นิสีทิสฺสามิ, ตํ ปกฺโกเสตฺวา ปุจฺฉาหีติ อาห ฯ

อถ สา ตํ ปกฺโกเสตฺวา พหิ คพฺเภ นิสีทิตฺวา ปุจฺฉิ: มม สามิ สามิโก กาลํ กโตติ ตํ สจฺจํ วา อลิกํ วาติ สจฺจเมวตํ ยํ ตว สามิโก กาลํ กโตติ ฯ

อถ โส ปุริโส พหิ คพฺภํ นิกฺขมิตฺวา องฺคุลึ ปสาเรตฺวา น อิทานิ โภ สมฺม อหํ กิญฺจิ มโตปิ มรามิ; กสฺมา ปน อมรนฺตเยว

มๆ มโต เอโสติ วเทสีติ ฯ อถ กิญฺจิ วตฺตพฺพสฺส การณสฺส อทิสฺสนโต มุขสุญฺญตฺถาย องฺคุลึ ปสาเรตฺวา อุชุๆ โอโลเกตฺวา: อิทานิ ตฺวๆ อิธ อาคนฺตุๆ สมฺตฺโถปี มโตเยว มโตติ มยา วุตฺตวจนๆ สจฺจเมว, นาหๆ กิญฺจิ อลิกๆ วทามีติ อาห ฯ เอวๆ โส ปุนปฺปุนๆ วทนฺโตปี ชีวมานสฺส ตสฺส สวิชฺชมานตฺตา ปจฺจกฺเขเยว จ ตสฺส ฐิตตฺตา โกจิปี ตสฺส วจนๆ น สทฺทหติ ปราชยๆเยว โส ปตฺโตติ ฯ

อิจฺเจวมตุลเถโร มุขสุญฺญตฺถาย วทนฺโตปี โกจิ น สทฺทหิ ฯ ปราชยีเยว ปตฺโตติ ฯ

อยๆ อตุลเถรสฺส ทุติโย ปราชโย ฯ

ปุนปี เสยฺยถาปี ลุทฺทโก กุญฺชรๆ ทิสฺวา เอเกน วาเรน อุสุนา วิชฺฌิตฺวา มหนฺตมปี กุญฺชรๆ ปุนานุฏฺฐหนตฺถาย กติปยวาเรหิ อุสูหิ วิชฺฌติ เอวเมว เอกวาเรเนว ปราชยๆ ปตฺตๆ ปุน วาทสฺส อนุกฺขิปนตฺถายฺ กติปยวาเรหิ ปราชยๆ ปาเปตุๆ ปารุปนวาทิโน มหาเถรา เอวมาหๆสุ:

ตว จุฬคณฺฐิปเทเยว สามเณรานๆ ปริมณฺฑลสุปฺปฏิฉนฺนาทีนิ วตฺถานิ อภินฺทิตฺวาเยว คาโม ปวิสิตพฺโพติ ปุพฺเพ วตฺวา จีวรปฏลๆ อุปริสงฺฆาฏึ กตฺวา อุรพนฺธนวตฺถมฺพนฺธิตพฺพนฺติ ปุน วุตฺตๆ: กสฺมา ปน ปุพฺเพน อปรๆ อสนฺทิตฺวา วุตฺตๆ ตุมฺหากๆ วาเท ปฏิสรณภูตานๆ ปาลิ–อฏฺฐกถา–ฏีกา–คนฺถนฺตรานๆ นตฺถิตาย อิทๆ อมฺหากๆ ปฏิสรณภูตๆ จุฬคณฺฐิปทนฺติ วทถ ฯ ตุมฺหากๆ ปฏิสรณภูตา จุฬคณฺฐิปทโตเยว ภยๆ อุปฺปชฺชตีติ วตฺวา สห นิลียนฏฺฐาเนน คหิตๆ โจรๆ วิย สห นิสฺสเยน อธมฺมวาทิโน คณฺหึสุ ฯ

อิทๆ อิมสฺส อตฺถสฺส อาวิภาวตฺถาย วตฺถุ ฯ

อตีเต กิร พาราณสิโต อวิทูเร นทีตีเร คามเก ปาฏลิ นาม นฏนจฺโจ วสติ ฯ โส เอกสฺมึ อุสฺสวทิวเส ภริยํ อาทาย พาราณสึ ปวิสิตฺวา นจฺจิตฺวา วณฺณ วาทิตฺวา คายิตฺวา ธนฺ ลภิตฺวา อุสฺสวปริโยสาเน พหุสุราภตฺตฺ คาหาเปตฺวา อตฺตโน คามฺ คจฺฉนฺโต นทีตีรฺ ปตฺวา นโวทกฺ อาคจฺฉนฺตฺ ทิสฺวา ภตฺตฺ ภุญฺชนฺโต สุรฺ ปิวนฺโต นิสีทิตฺวา มตฺโต หุตฺวา อตฺตโน พลฺ อชานนฺโต มหาวณฺณ คีวาย พนฺธิตฺวา นทึ โอตริตฺวา คมิสฺสามีติ ภริยํ หตฺเถ คเหตฺวา นทึ โอตริ วณาณิหฺเทหิ อุทกมฺปาวิสิ ฯ อถ นฺ สา วณา อุทเก โอสีทาเปสิ ฯ ภริยา ปนสฺส โอสีทนภาวฺ ญตฺวา ตฺ วิสฺสชฺชิตฺวา อุทฺธ ตริตฺวา นทีตีเร อฏฺฐาสิ ฯ

นฏปาฏลิ สกึ อุมฺมุชฺชติ, สกึ นิมฺมุชฺชติ อุทกฺ ปวิสิตฺวา อุทฺธุมาตอุทโร อโหสิ ฯ

อถสฺส ภริยา จินฺเตสิ: มยฺหฺ สามิโก อิทานิ มริสฺสติ, เอกฺ คีตฺ ยาจิตฺวา ปริสมชฺเฌ ตฺ คายนฺตี ชีวิตฺ กปฺเปสฺสามีติ จินฺเตตฺวา: สามิ ตฺวฺ อุทเก นิมฺมุชฺชสิ, เอกฺ เม คีตฺ เทหิ, เตน ชีวิตฺ กปฺเปสฺสามีติ วตฺวา:

พหุสฺสุตฺ จิตฺตกถึ คงฺคา วหติ ปาฏลึ
วุยฺหมานก ภทฺทนฺเต เอกึ เม เทหิ คาถกนฺติ ฯ

อถ นฺ นฏปาฏลิ: ภทฺเท กถึ ตว คีตฺ ทสฺเสสฺสามิ, อิทานิ มหาชนสฺส ปฏิสรณภูตฺ อุทกฺ มฺ มาเรตีติ วตฺวา;

เยน สิญฺจนฺติ ทุกฺขิตฺ เยน สิญฺจนฺติ อาตุรฺ
ตสฺส มชฺเฌ มริสฺสามิ ชาตฺ สรณโต ภยนฺติ

อถ อตุลเถโร อตฺตโน ปฏิสรณภูตา จูฬคณฺฐิปทโต ภยฺ อุปฺปชฺ-

ชิตฺวา กิญฺจิ วตฺตพฺพํ อชานิตฺวา อโธมุโข หุตฺวา ปราชยํ ปตฺโตติ ฯ

อยํ อตุลเถรสฺส ตติโย ปราชโย ฯ

อถ ราชา เตสํ ทฺวินฺนํ ปกฺขานํ วจนํ สุตฺวา จุพคณฺฐิปทสฺส ปุพฺพาปรวิโรธิโทเสหิ อากุลตฺตา สุตฺตสุตฺตานุโลมาทีสุ อปวิฏฺฐตฺตา อาคมสุทฺธิยาว อภาวโต ปโร วสฺสสตํ จิรํ ฐิตสฺส เคหสฺส วิย อติทุพฺพลวเสน อติกตฺวา ชานิตฺวา อิทานิ สาสนํ ปริสุทฺธํ ภวิสฺสตีติ โสมนสฺสปตฺโต หุตฺวา มมวิชิเต สพฺเพปี ภิกฺขู ปารุปนวเสน สมานวาทิโน โหนฺตูติ อาณํ ฐเปสิ ฯ ตโต ปฏฺฐาย. ยาวชฺชตนา สกเลปี มรมฺมรฏฺเฐ ปารุปนวเสน สมานวาทิกา ภวนฺตีติ ฯ

อยเมตฺถ สงฺเขโป: เตสํ หิ ทฺวินฺนํ ปกฺขานํ สนฺนิปติตฺวา วจนปฏิวจนวเสน วิวาทกถา วิตฺถาเรน วุจฺจมานา ฉปญฺจภาณวารมตฺตมฺปี ปตฺวา นิฏฺฐํ น ปาปุเนยฺย; ยสฺมา ปน สพฺพํ อนวเสเสตฺวา วุจฺจมานํ อยํ สาสนวสปทีปิกา อติปปญฺจา ภวิสฺสติ, ตสฺมา เอตฺถ อิจฺฉิตมตฺตเมว ทสฺสยิตฺวา อชฺฌุเปกฺขามาติ ฯ

ญาณาภิวสธมฺมเสนาปติมหาธมฺมราชาธิราชคุรุ ปน สงฺฆราชา มหาเถโร สีหฬทีเป อมรปุรนิกายิกานํ ภิกฺขูนํ อาทิภูโต อาจริโย พหูปกาโร ฯ อมรปุรนิกาโยติ ตตฺเถรปภโวติ ฯ

กลิยุเค ปน เอกาสีตาธิเก วสฺสสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต ตสฺส รญฺโญ นตฺตา สิริตฺริภวนาทิตฺยปวรปณฺฑิตมหาธมฺมราชาธิราชา นาม รชฺชํ กาเรสิ ฯ โส ปน อมรปุรโต สงฺกมิตฺวา รตนปุรํ จตุตฺถํ มาเปสิ ฯ ตสฺส รญฺโญ กาเล คุณมุนินฺทาธิปติมหาธมฺมราชาธิราชคุรุเถรสฺส สิสฺสํ

สจิวคามวาสิ – สีลาจารๆ นาม เถรๆ อรญฺญวาสีนมฺภิกฺขูนๆ ปาโมกฺขฏฺฐาเน ฐเปสิ ฯ ราชาคารนามเก เทเส วิหารๆ การาเปตฺวา ตสฺเสว อทาสิ ฯ

กลิยุเค เอกาสีตาธิเก วสฺสสเต สหสฺเสจ สมฺปตฺเต จลงฺคปุรโต ปญฺญาสีหๆ นาม เถรๆ อาเนตฺวา อโสการาเม รตนภูมิกิตฺติวิหาเร ปติฏฺฐาเปสิ ฯ มุนินฺทาภิสิริสทฺธมฺมธชมหาธมฺมราชาธิราชคุรูติ นามลญฺฉๆ ทตฺวา มหาเชยฺยภูมิวิหาเร รมณียๆ นาม วิหารๆ ทตฺวา ตๆ เยว มหาเถรๆ สงฺฆราชฏฺฐาเน ฐเปสิ ฯ

เอกสฺมิญฺจ สมเย มหาเถเร ราชา ปุจฺฉิ: จตสฺโส ทาฐา นาม จตฺตาพีสาย ทนฺเตสุ อนฺโตคธา วา อุทาหุ จตฺตาพีสาย ทนฺเตหิ วิสุๆ ภูตาติ ปุจฺฉิ ฯ

อถ เอกจฺเจ เถรา เอวมาหๆสุ;

จตสฺโส ทาฐา นาม จตฺตาพีสาย ทนฺเตสุ อนฺโตคธาติ; เอกจฺเจ ปน จตสฺโส ทาฐา นาม จตฺตาพีสาย ทนฺเตหิ วิสุๆ ภูตาติ อาหๆสุ ฯ อถ ราชา: คนฺถ อาหรถาติ อาห ฯ อถ อนฺโตคธวาทิกา เถรา คนฺถๆ อาหรึสุ ฯ อญฺเญสๆ ปริปุณฺณทนฺตานมฺปี ทฺวตฺตึส ทนฺตา โหนฺติ, อิมสฺส ปน จตฺตาพีสๆ ภวิสฺสนฺตีติ จ ฯ ทนฺตาปี ปริปุณฺณทนฺตสฺส ทฺวตฺตึส ทนฺตฏฺฐิกานิ; เต ปี วณฺณโต เสตา, สณฺฐานโต อเนกสณฺฐานา ฯ เตสๆ หิ เหฏฺฐิมาย ตาว ทนฺตปาลิยา มชฺเฌ จตฺตาโร ทนฺตา มตฺติกา ปิณฺเฑ ปฏิปาฏิยา ฐปิตาลาพุพีชสณฺฐานา, เตสๆ อุโภสุ ปสฺเสสุ เอเกโก เอกมูลโก เอกโกฏฺโก มลฺลิกมกุฏสณฺฐาโน, ตโต เอเกโก ทฺวิมูลโกฏฺโก ยานก-อุปฺปลมฺภนิสณฺฐาโน; ตโต เทฺว เทฺว ติมูลกา ติโกฏฺกา; ตโต เทฺว เทฺว จตุมูลกา จตุโกฏฺกาติ อุปริมาย ทนฺตปาฬิยาปี เอเสว

นโยติ จ ฯ

ตสฺส กิร อุตฺตโรฏฺฐ-อปฺปกตายา ติริยํ ผาเลตฺวา อปนีตทฺธํ วิย ขายติ; จตฺตาโร ทนฺเต เทฺว จ ทาธา น ฉาเทติ, เตน นํ โอฏฺฐฑฺโฒติ โวหรนฺตีติ จ ฯ

ตตฺถ ตสฺสาติ ลิจฺฉวิโน นาม ราชกุมารสฺส ฯ อุตฺตโรฏฺฐ-อปฺปกตายาติ อุปริ-โอฏฺฐสฺส อปฺปกตาย ฯ อปนีตทฺธํ วิยาติ อุปริ-โอฏฺฐสฺส อุปฑฺฒภาคํ อปนีตํ วิย ขายตีติ อตฺโถ ฯ น ฉาเทตีติ อุปริ-โอฏฺฐสฺส อุปฑฺฒภาเค ปน น ปฏิจฺฉาเทติ ฯ เตนาติ เยน จตฺตาโร ทนฺเต เทฺว จ ทาธา น ฉาเทติ เตน นํ ลิจฺฉวีราชกุมารํ โอฏฺฐฑฺโฒติ โวหรนฺตีติ ฯ เอวมนฺโตครวาเทหิ เถเรหิ คนฺถํ อาหริตฺวา ทสฺสิเต สพฺเพปิ ตสฺมึ วาเท ปติฏฺฐหึสูติ ฯ

เอกสฺมิญฺจ กาเล ราชา มนฺตินึ อมจฺจํ ปุจฺฉิ: ปุพฺพราชูหิ วิหารสฺส เจติยสฺส วา ทินฺนานิ เขตฺตวตฺถุอาทีนิ ปจฺฉิมราชูนํ กาเล ยถาทินฺนานิ ตานิ ปติฏฺฐหนฺติ วา มา วาติ ฯ

อถ มนฺตินิ-อมจฺโจ เอวํ กเถสิ: สมฺมิกาย ภูมิยา ปุคฺคลิกานิ พีชานิ โรปยนฺติ, ภาคํ ทตฺวา ปริภุญฺชิตพฺพานีติ ทสโกฏฺฐาเส กตฺวา เอโก โกฏฺฐาโส ภูมิสามิกานํ ทาตพฺโพติ จ ฯ

วินยปาลิ-อฏฺฐกถาสุ วุตฺตตฺตา ปุพฺเพ เอเกน รญฺญา ทินฺนานิ เขตฺตวตฺถุ-อาทีนิ ปจฺฉา เอกสฺส รญฺโญ กาเล ยถาทินฺนานิ ฐิตานิ ฯ เอตฺถ หิ สมฺมิกาย ภูมิยาติ วุตฺตตฺตา ลาภสีมายํ วิย พลึเยว อทตฺวา สห ภูมิยา ทินฺนตฺตา ปเวณิวเสน สมฺมิกา ภูมิ อตฺถีติ วิญฺญายติ ฯ เอตฺถ จ ปฏิคฺคาหเกสุ มเตสุ ตทญฺโญ จตุทฺทิสาสงฺโฆ อนาคตสงฺโฆ จ

อิสฺสโร ตสฺส สนฺตโก เตน วิจาเรตพฺโพติ ฯ เจติเย ปทีปนตฺถาย ปฏิสงฺขรณตฺถาย วา ทินฺโน อาราโม ชคฺคิตพฺโพ เวตนํ ทตฺวา ปิ ชคฺคาเปตพฺโพติ เจติเย ฉตฺตํ วา เวทิกาวา ชิณฺณํ วา ปฏิสงฺขโรนฺเตน สุทฺธากมฺมาทีนิ วา กโรนฺเตน เจติยสฺส อุปนิกฺเขปโต กาเรตพฺพนฺติ จ อฏฺฐกถายํ วุตฺตตฺตา ปุพฺพราชูหิ เจติยสฺส ทินฺนานิ เขตฺตวตฺถุ – อาทีนิ ปจฺฉิมราชูนํ กาเลปิ เจติยสนฺตกภาเวเนว ฐิตานีติ เวทิตพฺพานิ ฯ

อถาปรมฺปิ ปุจฺฉิ: ตทา กสฺส รญฺโญ กาเล อาทึ กตฺวา เขตฺตวตฺถุ อาทีนิ วิหารสฺส เจติยสฺส วา ทินฺนานีติ ฯ อถ มนฺตินิ-อมจฺโจ เอวมาห: ปุริมกปฺเปสุ ปุริมานํ ราชูนํ กาเลปิ วิหารสฺส เจติยสฺสวา ทินฺนานีติ เวทิตพฺพานิ; เตเนว สุชาตสฺส นาม ภควโต อมฺหากํ โพธิสตฺโต จกฺกวตฺติราชา สทฺธึ สตฺตหิ รตเนหิ ทฺวิสหสฺเสน ขุทฺทกทีเป จตฺตาโร มหาทีเป จ อทาสิ ฯ รฏฺฐวาสิโน จ อารามโคปกกิจฺจํ การาเปสีติ คนฺเถสุ อาคตํ, ตสฺมา จิรกาลโตเยว ปฏฺฐาย ปุพฺพราชูหิ เขตฺตวตฺถุ-อาทีนิ ทินฺนานีติ เวทิตพฺพานิ ฯ

ราชวํเสสุปิ ภควโต ปรินิพฺพานโต วสฺสสตานํ อุปริ สิริเขตฺตนคเร เอกาย อาปูปิกาย ทินฺนปญฺจกรีสมตฺตํ เขตฺตํ เอกสฺส เถรสฺส ทินฺนํ ตํ ทฺวตฺตโปงฺโก นาม ราชา วิลุมฺปิตฺวา คณฺหิ ฯ

อถ ปหารฆณฺฏา เถริยา ปหริตาปิ สทฺทํ น อกาสุ, รญฺโญ กุนฺตจกฺกปิ ยตฺถ ปุพฺเพ ตถา เปสิตฏฺฐานํ น คจฺฉิ ฯ

อถ ตํ การณํ ญตฺวา อาปูปิกาย ยถาทินฺนเมว เถรสฺส นิยฺยาเทสิ ฯ

กลิยุเค ปน นวนวุตาธิเก วสฺสสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต ตสฺส กนิฏฺโฐ สิริปวราทิตฺยโลกาธิปติวิชยมหาธมฺมราชาธิราชา รชฺชํ กาเรสิ ฯ

โส ปน ราชา รตนปุรโต สกมิตฺวา อมรปุรๆ ทุติยๆ มาเปสิ ฯ ตสฺส รญฺโญ รชฺชๆ ปตฺตสฺวจฺฉเรเยว เชฏฺฐมาสสฺส ชณฺหปกฺขปญฺจมิยๆ รตนปุรนคเร มารวิชยรตนสุธมฺมาย นาม ปิฏกสาลาย สุริยวสฺส นาม เถรสฺส ปริสมชฺเฌ ราชเลขนๆ วาจาเปตฺวา สพฺพรชฺชๆ นิยฺยาเทสิ ฯ

สุริยวสาธิสิริปวราลๆการธมฺมเสนาปติมหาธมฺมราชาธิราชคุรุติ นามลญฺฉมปี่ อทาสิ ฯ

โส ปน เถโร กลิยุเค ปญฺจวีสาธิเก วสฺสสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต มิคสิรมาสสฺส ชุณฺหปกฺขสตฺตมิยๆ สุกฺกวาเร วาลุกวาปิคาเม ปฏิสนฺธิยา วิชาโต สตฺตติวยๆ สมฺปตฺเต สพฺพรชฺชๆ ปตฺโต สนฺตินฺทริโย ขนฺติธมฺโม สิกฺขากาโม ปริยตฺติวิสารโทติ ปิฏกาลๆการมหาธมฺมราชคุรุเถรสฺส สิสฺโส ฯ โส ปน กลิยุเค ปณฺณรสาธิเก ทฺวิวสฺสสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต ตสฺส รญฺโญ กาเลเยว มจฺจุวๆ ปตฺโต ฯ

อถ ราชา อเนกสหสฺเสหิ ปาสาเทหิ อภูตปุพฺเพหิ อจฺฉริยกมฺเมหิ สรีรฌาปนกิจฺจๆ อกาสิ ฯ อถ กลิยุเค โสพสาธิเก ทฺวิวสฺสสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต ตสฺส มหาเถรสฺส สิสฺสๆ เญยฺยธมฺมๆ นาม เถรๆ ปุน สพฺพราชฏฺฐาเนฐเปสิ ฯ ปฐมๆ เญยฺยธมฺมาลๆการธมฺมเสนาปติมหาธมฺมราชาธิราชคุรุติ นามลญฺฉๆ อทาสิ ฯ ตโต ปจฺฉา ทุติยๆ เญยฺยธมฺมาภิวสสิริปวราลๆการธมฺมเสนาปติมหาธมฺมราชาธิราชคุรุติ นามลญฺฉมทาสิ ฯ

โส ปน เถโร กลิยุเค เอกสฏฺฐาธิเก วสฺสสเต สหสฺเส จ เทวสูรคาเม ปฏิสนฺธิยา วิชาโต หุตฺวา อสีตาธิเก วสฺสสเต สหสฺเส จ ปฐมๆ อาสาฬฺหิมาสฺส ชุณฺหปกฺขจุทฺทสมิยๆ อุปสมฺปทาภูมึ ปตฺโต ตสฺส รญฺโญ กาเล กลิยุเค นวนวุตาธิเก วสฺสสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต สีหพฺยปโต

ปญฺญาติสฺโส นาม เถโร สทฺธึ สุนนฺเทน นาม ภิกฺขุนา อินฺทสาเรน เอเกน อุปาสเกน เอเกน ทารเกน จ อมรปุรํ นาม นครํ สมฺปตฺโต ฯ

อถ อตีตสมฺพราชา เตสํ ปจฺจยานุคฺคเหน ธมฺมานุคฺคเหน จ อนุคฺคเหสิ ฯ

เตสุ อปรภาเค กลิยุเค ทฺวิวสฺสาธิเก ทฺวิสเต วสฺสสหสฺเส จ สมฺปตฺเต ปญฺญาติสฺสเถโร ชรโรเคน อภิภูตตฺตา สงฺขารธมฺมานํ สภาวํ อนติวตฺตตฺตา กาลมกาสิ ฯ ตสฺส ปุน สิกฺขํ คณฺหิสฺสามีติ ปริวิตกฺโก มตฺถกํ อปตฺโต หุตฺวา วินสฺสยิ ฯ

เตนาห ภควา:

จินฺติตมฺปี วินสฺสติ อจินฺติตมฺปี วินสฺสติ
น หิ จินฺตามยา โภคา อิตฺถิยา ปุริสสฺส วาติ

อิมสฺมึ ปน โลเก ปณฺฑิโต ปุญฺญํ กตฺตุกาโม อภิตฺถเร วกเรยฺย ฯ โก นาม ชญฺญา อชฺช วา สุเว วา ปรสุเว วา มรณํ ภวิสฺสตีติ ฯ

เตนาห ภควา:

อภิตฺถเรถ กลฺยาเณ ปาปาจิตฺตํ นิวารเย
ทนฺธํ หิ กรโต ปุญฺญํ ปาปสฺมึ รมตี มโนติ ฯ

อถ มหาราชา สรีรฌาปนกิจฺจํ พหูหิ สาธุกีฬนสภาเคหิ อกาสิ ฯ ตโต ปจฺฉา สุนนฺทสฺส นาม ภิกฺขุสฺส ปุน สิกฺขํ อทาสิ, สามเณรํ ปน อุปสมฺปทภูมิยํ ปติฏฺฐาเปสิ ทารกญฺจ สามเณรภูมิยนฺติ ฯ

เตน ปน มหาราชา กลิยุเค ติวสฺสาธิเก ทฺวิสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต มาฆมาเส พหูหิ ปจฺจเยหิ อุปตฺถมฺเภตฺวา ตานิ ตานิ สพฺพานิ

กมฺมานิ ตีเรตฺวา กุสิมนครเชฏฺฐสฺส เอกสฺส อมจฺจสฺส ภารํ กตฺวา ตสฺเสว สพฺพานิ กิจฺจานิ นิยฺยาเทตฺวา สีหฬทีปํ ปหินีติ ฯ สงฆราชามหาเถโร ปน สาสนสฺส จิรฏฺฐิตตฺตาย โสตารานํ สุขปฏิโพธนตฺถาย นานาคนฺเถหิ ปาฐํ วิโสเธตฺวา สทฺธมฺมปชฺโชติกาย นาม มหานิทฺเทสฏฺฐกถาย อตฺถโยชนํ มรมฺมภาสาย อกาสิ ฯ พหูนิ สิสฺสานิ ปริยตฺติวาจนวเสน ชินสาสนสฺส อนุคฺคหํ อกาสีติ ฯ

อปรภาเค กลิยุเค อฏฺฐวสฺสาธิเก ทฺวิสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต มิคสิรมาสสฺส ชุณฺหปกฺข-อฏฺฐมิยํ ตสฺส ปุตฺโต สิริปวราทิตฺยวิชยานนฺตยสมหาธมฺมราชาธิราชา นาม รชฺชํ กาเรสิ ฯ ตทา สุริยวงฺสาธิสิริปวราลงฺการธมฺมเสนาปติมหาธมฺมราชาธิราชคุรุมหาเถรสฺเสว สิสฺสา ปญฺญาโชตาภิธชมหาธมฺมราชาธิราชคุรุเถรา สงฆราชฏฺฐาเน ฐเปสิ ฯ

โส ปี สีลวา ปริยตฺติโกวิโท สิกฺขากาโม ลชฺชี เปสโล องฺคุตฺตรนิกายปาฬิยา ตทตฺถกถายญฺจ อตฺถโยชนํ มรมฺมภาสาย อกาสิ ฯ

ตสฺส รญฺโญ กาเล เญยฺยธมฺมาภิวงฺสสิริปวราลงฺการธมฺมเสนาปติมหาธมฺมราชาธิราชคุรุเถโร สทฺธมฺมวิลาสินิยา นาม ปฏิสมฺภิทามคฺคฏฺฐกถาย อตฺถโยชนํ มรมฺมภาสาย อกาสิ ฯ

มณิโชตสทฺธมฺมาลงฺการมหาธมฺมราชาธิราชคุรุเถโร สํยุตฺตนิกายปาฬิยา ตทตฺถกถาย จ อตฺถโยชนํ มรมฺมภาสาย อกาสิ ฯ

เมธาภิวงฺสสทฺธมฺมธชมหาธมฺมราชาธิราชคุรุเถโร ทีฆนิกายปาฬิยา ตทตฺถกถาย จ อตฺถโยชนํ มรมฺมภาสาย อกาสิ ฯ

เญยฺยธมฺมาภิวงฺสสิริปวราลงฺการธมฺมเสนาปติมหาธมฺมราชาธิราชคุรุเถรสฺสสิสฺโส อุปสมฺปทาเวเสน ปญฺจวสฺสิโก ปญฺญาสามี นามาหํ สทฺทตฺถ-

เภทจินฺตานามกสฺส คนฺถสฺส คณฺฐิปทตฺถวณฺณนำ มรมฺมภาสาย อกาสึ ฯ ทสวสฺสิกกาเล ปน อภิธานปฺปทีปิกาสำวณฺณนาย อตฺถโยชนำ มรมฺมภาสาย อกาสึ ฯ ตสฺสา จ ปารำ พหูหิ คนฺเถหิ สำสนฺทิตฺวา วิโสเธสินฺติ ฯ

อปรภาเค สกฺกราเช จุทฺทสาธิเก ทฺวิสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต อยมมฺหากำ ธมฺมิโก ราชา อเนกสตชาตีสุ อุปจิตปุญฺญานุภาเวน ชินสาสนสฺส ปคฺคณฺหนตฺถาย สมเทวโลกปาเลหิ อุยฺโยชิยมาโน วิย รชฺชสมฺปตฺตึ ปฏิลภิ; ทสพลสาสนปคฺคณฺหิตุกามสฺส ธมฺมราชสฺส มโนรโถ มตฺถกมฺปตฺโต อโหสิ; มริยาทำ ภินฺทิตฺวา ทินฺนกถามคฺคำ วิย อุทกำ ลทฺโธกาสตาย สทฺธามโหโฆ อวตฺถริตฺวา ติฏฺฐติ ฯ จตฺตาริ จ วสฺสานิ อติกฺกมิตฺวา เวสาขมาเส ปญฺจกกุธภณฺฑาทีหิ อเนเกหิ ราชโภคฺคภณฺเฑหิ ปริวาเรตฺวา อุทุมฺพรภทฺทปีฏฺเฐ สทฺธึ มเหสิยา อภิเสกำ ปตฺโต ฯ

เตนาโวจุมฺหา นาคราชุปฺปตฺติกถายำ:

มหาปุญฺโญว ราชายำ โกฏฺฐาสคฺเคว อาคเต
สกฺกราเช หิ สมฺปตฺตึ ปตฺวา ทาเน ยโต ว ติ ฯ
ตทา จตฺตาริ วสฺสานิ อติตฺกมิตฺวา วีสาธิเก
สทฺธึ มเหสิยา เสก ปตฺโต หุตฺวา มหาตเล
ชินจกฺกญฺจ โชเตสิ มหาโสกาทโย ยถา
อลชฺชิโน จ นิคฺคยฺห ปคฺคเหตฺวาน ลชฺชิโน
รฏฺเฐ จ ทานสีเลสุ ภาวนายาภิยุญฺชเย
เนมิราชาทโย ยถาติ ฯ

ตทา ยสฺมา อลชฺชิโน นิคฺคหิตพฺพปุคฺคเล อวีจินรเก นิกฺขิปนฺโต

วิย นิคฺคหกมฺมํ อกาสิ ฯ ตสฺมา เต อลทฺโธกาสา นิลียนฺติ ยถา อรุณุคฺคมนกาเล โกสิยาติ ฯ

เตนาโวจุมฺหา นาคราชุปฺปตฺติกถายํ :

ตทา ปน ชินจกฺกํ นเก จนฺโทว ปากฏํ
อลชฺชิโน นิลียนฺติ อรุณุคฺเคว โกสิยาติ ฯ

ยสฺมา จ ลชฺชิโน ปคฺคหิตพฺพปุคฺคเล ภวคฺเค อุกฺขิปนฺโต วิย ปคฺคหกมฺมํ กโรติ. ตสฺมา เต ลทฺโธกาสา อุฏฺฐิตสีสา นิราสงฺกา หุตฺวา ติฏฺฐนฺติ ฯ

ยถา จนฺทิมสุริยา โลกานํ ปฏิลทฺธภาเล อาทิกปฺปิกาติ

เตนาโวจุมฺหา :

ตทาปี จ ชินจกฺกํ เข ภานุมาว ปากฏํ
ลชฺชิโนปี อุฏฺฐหนฺติ โอภาลทฺเธว กปฺปิกาติ ฯ

เตปิฏกมฺปี นวงฺคํ พุทฺธวจนํ จิรฏฺฐิติกํ กตฺตุกาโม ปริยตฺติ-วิสารเทหิ มหาเถเรหิ วิโสธาเปตฺวา เลขภติกานมฺภตึ ทตฺวา กณฺฐช-มุทฺธชาทิวิธานํ ลิขิลธนิตาทิวิธานญฺจ ปุนปฺปุนํ วิจาเรตฺวา อนฺตมโส ปริจฺเฉทเลขมตฺตมปี อวิราเธตฺวา อนฺเตปุรํ ปวิเสตฺวา สุวณฺณมเยสุ โลหมเยสุ จ โปตฺถเกสุ ลิขาเปสิ ฌาณถามสมฺปนฺเน จ ภิกฺขู วิจิเนตฺวา ยถาพลํ วินยปิฏกํ วิสุ วิสุ ธาเรติ วาจุคฺคตํ การาเปติ ฯ อคฺคมเหสึ อาทึ กตฺวา สกล–โอโรธาทโย พหู ราชเสวกา อมจฺจาทโย นาครเก จ ยถาพลํ สุตฺตนฺตปิฏกं อภิธมฺมปิฏกญฺจ วิสุ วิสุ เอเกกสุตฺตมาติกา ปทภาชเน จตุตฺวาราทิวเสน วิภาเชตฺวา ธาเรติ วาจุคฺคตํ การาเปติ

สยญฺจ อนฺตลกฺขณาทิกํ อเนกวิธํ สุตฺตํ เทวสิกํ สชฺฌายํ กโรติ ฯ ชินสาสนสฺส จิรฏฺฐิตตฺถาย สกลวิชิเต จ อรญฺเญ วาสีนํ ภิกฺขูนํ อสฺสมสฺส สมนฺตโต ปญฺจ ธนุสตปฺปมาเณ ฐาเน ถลทกจรานํ สพฺเพสํ สตฺตานํ อภยํ อทาสิ ฯ ปริยตฺติวิสารทานญฺจ เถรานุเถรานํ มาตาปิตาทโย ญาตเก สพฺพราชกิจฺจโต พลิกมฺมโต จ โมจาเปตฺวา ยถาสุขํ วสาเปติ ฯ เอกาเหเนวาปิ สหสฺสมตฺเต กุลปุตฺเต ปพฺพชฺชูปสมฺปทภูมีสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา สาสนํ ปคฺคณฺหิ ฯ อญฺญานิปิ พหูนิ ปุญฺญกมฺมานิ กโรติ กตฺวา จ วิวฏฺฏเมว ปตฺเถติ โน วฏฺฏํ ฯ อญฺเญ จ โวโรธาทโย: ตุมฺเห ยานิ กานิจิ ปุญฺญกมฺมานิ วิวฏฺฏเมว ปตฺเถถ มา วฏฺฏนฺติ อภิณฺหํ โอวทติ อนิจฺจลกฺขณาทิสํยุตฺตาย ธมฺมกถาย นิจฺจํ โอวทติ ฯ สยมฺปิ สมถวิปสฺสนาสุ นิจฺจารทฺธมกาสิ ฯ ราชูนมฺปน รฏฺฐสามิกานํ ธมฺมตาย กิจฺจพาหุลฺลตาย กทาจิ กทาจิ โอกาสํ น ลภติ กมฺมฏฺฐานํ อนุยุญฺชิตุ ฯ เอวมฺปิ สมาโน สรีรมลปริหรณกาเลปิ กมฺมฏฺฐานมนุยุญฺชติเยว ฯ น โมฆวเสน กาลํ เขเปติ ฯ โลเก หิ อวมงฺคลสมฺมตานิปิ มนุสฺสสีสกปาลฏฺฐิ-อาทีนิ สุสานโต อาเนตฺวา ทนฺตกฏฺฐาทีนิ วา ตํ สทิสานิ การาเปตฺวา อตฺตโน สมีเป ฐเปตฺวา อฏฺฐิกาทิภาวนามยปญฺญํ วิจินาติ ฯ

ตทา ปน อมฺหากํ อาจริยวรํ ปริยตฺติวิสารทํ ติกฺขชวคมฺภีราทิ-ญาโณเปตํ วิจิตฺรธมฺมเทสนากถิ สกล-มรมฺมิกภิกฺขูนํ โอนมิตฏฺฐานภูตุ วุทฺธาปจายึ รูปโสภคฺคปตฺตํ ยุตฺตวาทิกํ เญยฺยธมฺมาภิมุนิวรณาณกิตฺติ-สิริธชธมฺมเสนาปติมหาธมฺมราชาธิราชคุรุติ ตติยํ ลทฺธลญฺฉนตฺ ภิกฺขุสงฺฆนายกสกลรฏฺฐวาสีนมฺปาโมกฺขภาเว ปติฏฺฐาเปสิ อโสกมหาราชา วิย มหาโมคฺคลิปุตฺต-ติสฺสเถรํ ฯ

เตนาโวจุมฺหา นาคราชุปฺปตฺติกถายํ :

ตทา จ ภิกฺขุสงฺฆานํ เถรํ ปาโมกฺขภาวเก
เณยฺยาทิลทฺธลญฺฉนตฺตํ ปติฏฺฐาเปสิ สาธุกนฺติ ฯ

ตทา จ อมฺหากํ ธมฺมิกมหาราชา สกฺกราเช เอกูนวีสตาธิเก สหสฺเส ทฺวิสเต จ สมฺปตฺเต มนฺตลาขฺยาจลสฺส สมีเป สุภูมิลกฺขโณเปตํ เอกนิปาตติตฺถํ อิว พหุชนนยนวิภงฺคานํ สพฺพนคราลกาเรหิ ปริกฺขิตฺตํ มนุสฺสานํ จกฺขุโลลตฺตา ชนกํ นานารตเนหิ สมฺปุณฺณํ นานาเวรชฺช-วานิชานํ ปุฏเภทนฏฺฐานภูตํ รตนาปุณฺณนามกํ มหาราชฏฺฐานิกํ มาเปสิ มนฺธาตุ วิย ราชคหํ สุทสฺสโน วิย จ กุสาวตีนครนฺติ ฯ

เตนาโวจุมฺหา นาคราชุปฺปตฺติกถายํ :

ตทา โกฏฺฐาสคฺเค สมฺปตฺเต มนฺตลาขฺยาจลสฺส จ
เอรวาตีติ นามาย มาเปสิ สมีเป นครํ ฯ
สุภูมิลกฺขโณเปตํ รตนาปุณฺณนามกํ
ราชคหํ ว มนฺธาตุ อติรมฺมณียํ สุภนฺติ ฯ

เสยฺยถาปี นาม โลเก อาโลกตฺถิกานํ สตฺตานํ ปีติโสมนสฺสํ อุปฺปาเทนฺโต อุปกโรนฺโต อุทยปพฺพตโต สหสฺสรํสี ทิวากโร อุฏฺฐหติ, เอวเมวํ มรมฺมรฏฺฐิกานํ ลชฺชิเปสลานํ สิกฺขากามานํ ภิกฺขูนํ ปีหีนญฺจ ปีติโสมนสฺสํ อุปฺปาเทนฺโต อุปกโรนฺโต อยํ ธมฺมิโก ราชา อิมสฺมึ มรมฺมรฏฺเฐ อุปฺปชฺชติ ฯ

อิมญฺจ ธมฺมิกราชานํ นิสฺสาย มรมฺมรฏฺเฐ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สาสนํ อติวิย โชเตติ, วุฑฺฒึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺชติ ฯ

สาสนญฺจ นาเมตํ ราชานํ นิสฺสาย ติฏฺฐตีติ ฯ อยํ ธมฺมิกราชา

เยว น สาสนสฺสุปกาโร ธมฺมจารี ธมฺมมานี อปิจ โข ธมฺมิกราชานํ นิสฺสิตาปิ สพฺพรฏฺฐวาสิกา สาสนสฺสุปการาเยว ธมฺมจาริโน ธมฺมมานิโน ราชานุคตา หุตฺวา ฯ

เตเนวาห มหาโพธิชาตกาทีสุ :

ควญฺเจ ตรมานานํ อุชุ๎ คจฺฉติ ปุงฺคโว
สพฺพา คาวี อุชุ๎ ยนฺติ เนตฺเต อุชุ๎ คเต สติ ฯ
เอวเมว มนุสฺเสสุ โย โหติ เสฏฺฐสมฺมโต
โส เจ ปิ ธมฺมํ จรติ ปเคว อิตรา ปชา
สพฺพรฏฺฐิ สุขิ เสติ ราชา เจ โหติ ธมฺมิโกติ ฯ

วิเสสโต ปน ทุติยํ อมรปุรึ มาเปนฺตสฺส มหาธมฺมรญฺโญ อคฺคมเหสิยา อชฺชวมทฺทวโสหจฺจาทิคุณยุตฺตาย ธีตา อมฺหากํ รญฺโญ อคฺคมเหสี สมฺมาจารินี ปติพฺพตา สพฺพนารีนํ อคฺคภาวํ ปตฺตาปิ สมานา กามคุณสงฺขาเตน สุรามเทน อปฺปมชฺชิตฺวา ปุญฺญกมฺเมสุ อปฺปมาทวเสน นิจฺจารทฺธวิริยา โหติ ฯ นิจฺจํ ปริยตฺติยา อุคฺคหณํ อกาสิ ฯ เวทปารคู จ อโหสิ ฯ สมฺมาสมฺพุทฺธสาสเน อติวิย ปสนฺนา อญฺญาปิ โอโรธาทโย มหาธมฺมรญฺโญ โอวาเท ฐตฺวา ธมฺมํ จรึสุ สาสเน ปสีทึสุเยว ฯ อุปราชาปิ มหาธมฺมราชสฺส เอกมาตาปิตโก มหาธมฺมราชิจฺฉาย อวิโรเธตฺวาเยว สกลรฏฺฐวาสีนํ คิหีนํ ภิกฺขูนญฺจ อตฺถหิตมาวหติ ฯ เสยฺยถาปิ จกฺกวตฺติ รญฺโญ สนฺติเก เสฏฺฐปุตฺโต ถามชวสมฺปนฺโน อติสูโร อุฏฺฐานวิริโย ฯ อญฺเญปิ อมจฺจา อเนกสหสฺสปมาณา มหาธมฺมรญฺญา ลทฺเธสุ ลทฺเธสุ ฐานนฺตเรสุ ฐิตา มหาธมฺมรญฺโญ ตํ ตํ กิจฺจํ อาวหนฺติ ปุญฺญกมฺเมสุ อภิรมนฺติ ฯ สกลรฏฺฐวาสิโน จ มนุสฺสา ทานสีลภาวนาสุเยว จิตฺตํ

ธเปนฺติ ฯ ภิกฺขู จ สงฺฆราชปมุขาทโย เถรา นวมชฺฌิมา คนฺถธุรวิปสฺสนา-ธุเรสุ อภิยุญฺชนฺติ ฯ

เอวํ เอกสฺส สาธุชนสฺส คุณํ มหนฺเตน อุสฺสาเหน กเถนฺโตปี ทุกฺกรํ ตาว นิฏฺฐํ ปาเปตุ ภควโต ปน ติโลกคฺคสฺส อเนกสหสฺส-ปารมิตานุภาเวน ปวตฺตํ คุณํ โก นาม ปุคฺคโล สกฺขิสฺสติ นิฏฺฐํ ปาเปตฺวา กเถตุนฺติ เอวํ มหาธมฺมราชสฺส จ อคฺคมเหสิยา เจว อุปราชาทีนญฺจ คุเณ วิสตฺเถน วิตฺถารโต กถียมาเน อิมสฺสา สาสนวสปีปีกาย อเนกสต-ภาณวารมตฺตมฺปี ปตฺวา ปริยนฺโต น ปญฺญาเยยฺย ยสฺมา อติปปญฺจา ภเวยฺย ตสฺมา สงฺเขเปเนวายํ กถิตา สาธุชนานํ มหาปุญฺญมยาย ปีติยา อนุโมทนตฺถาย อิทํ หิ สุณนฺเตหิ สาธุชฺชเนหิ อนุโมทิตพฺพํ ฯ อสุกสฺมึ กิร กาเล อสุกสฺมึ รฏฺเฐ อสุโก นาม ราชา สาสนํ ปคฺคณฺหิตฺวา วุฑฺฒึ เวรูพฺหึ เวปุลฺลมาปชฺชิ เสยฺยถาปี นาม รุกฺโข ภูมิทกานิ นิสฺสาย วุฑฺฒึ เวรูพฺหึ เวปุลฺลมาปชฺชติ ฯ

อิมสฺส รญฺโญ กาเล เญยฺยธมฺมาภิมุนิวรญาณกิตฺติสิริธชธมฺมเสนา-ปติมหาธมฺมราชาธิราชคุรุ นาม สงฺฆราชา มหาเถโร รญฺญา อภิยาจิโต สุราชมคฺคทีปนึ นาม คนฺถมกาสิ ฯ มชฺฌิมนิกายฏฺฐกถาย อตฺถํ ลิสฺสานํ วาเจตฺวา ยถา วาจิตนิยาเมน อตฺถโยชนานยํ โปตฺถเก อาโรปาเปสิ ฯ

เมธาภิวสสทฺธมฺมธชมหาธมฺมราชาธิราชคุรุ นาม มหาเถโร ชาตก-ปาฬิยา อตฺถโยชนานยํ มรมฺมภาสาย อกาสิ ฯ

สงฺฆราชสฺส สิสฺโส ปญฺญาสามิสิริกวิธชมหาธมฺมราชาธิราชคุรูติ รญฺญา ลทฺธนามสญฺโญ โสเยวาหํ ธมฺมรญฺญา อคฺคมเหสิยา จ อภิยาจิโต สีลกถํ นามํ คนฺถํ อุปายกถํ นาม คนฺถญฺจ อกาสึ ฯ

รญฺโญ อาจริยภูเตน ทิสาปาโมกฺเขน นาม อุปาสเกน อภิยาจิโต โสเยวาหํ อกฺขรวิโสธนึ นาม คนฺถํ อาปตฺติวินิจฺฉยํ นาม คนฺถญฺจ ตถา สมฺมรญฺญา โจทิโต โสเยวาหํ นาคราชุปฺปตฺติกถํ โวหารตฺถเภทญฺจ วิวาทวินิจฺฉยญฺจ อกาสึ ฯ

ตถา ปญฺจชมฺพุคามโภชเกน เลขกามจฺเจน ทฺวีหิ จ อาโรจนเลข-กามจฺเจหิ อภิยาจิโต โส เยวาหํ ราชเสวกทีปนึ นาม คนฺถํ อกาสึ ฯ ตถา ทีฆนาวานครโภชเกน มหา–อมจฺเจน อภิยาจิโต โสเยวาหํ นิรยกถาทีปกํ นาม คนฺถมกาสึ ฯ

ตถา สีลาเลฑฺฑุกนามเกน อุปาสเกน อภิยาจิโต โสเยวาหํ อุโปสถวินิจฺฉยํ นาม คนฺถํ อกาสึ ฯ ตถา พหูหิ โสตุชเนหิ ยาจิโต โสเยวาหํ สทฺทนีติยา สํวณฺณนํ ปาลิภาสาย อกาสินฺติ ฯ

เอกสฺมิญฺจ สมเย กลิยุเค วีสาธิเก ทฺวิสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต รญฺโญ เอตทโหสิ: อิทานิ พุทฺธสฺส ภควโต สาสเน เกสญฺจิ ภิกฺขูนํ สามเณรานญฺจ กุสฑูสนาทิอสารุปฺปกมฺเมหิ อุปฺปาทิตา จตฺตาโร ปจฺจยา พหู ทิสฺสนฺติ ฯ เกจิปี อลชฺชี ปุคฺคลา ชาตรูปาทินิสฺสคฺคิยวตฺถุมฺปี สาทียนฺติ ฯ เกจิปี วินา ปจฺจยํ วิกาเล ตมฺพูลํ ขาทนฺติ สนฺนิธิญฺจ กตฺวา ธูมานิ จ ปิวนฺติ อคิลานา หุตฺวา ส–อุปาหนา คามํ ปวิสนฺติ ฉตฺตํ ธาเรนฺติ อญฺเญปี อวินยานุโลมาจาเร จรนฺติ ฯ อิทานิ ภิกฺขูนํ สามเณรานญฺจ พุทฺธสฺส สมฺมุเข พุทฺธํ สกฺขึ กตฺวา อิเม อนาจาเร น จริสฺสามาติ ปฏิญฺญํ การาเปตฺวา ภควโต สิกฺขาปทานิ รกฺขาเปตุํ วฏฺฏติ ฯ เอวญฺจ สติ ภิกฺขู สามเณรา จ มยํ พุทฺธสฺส สมฺมุเข เอวํ ปฏิญฺญํ กโรม ฯ ปฏิญฺญํ จ กตฺวา วิการํ อาปชฺชนฺตานํ อมฺหากํ อิมสฺมึเยว

อตฺตภาเว อิมสฺมึเยว ปจฺจกฺเข กิญฺจิ ภยํ อุปชฺเชยฺยาติ ปจฺจกฺขภยํ อเปกฺขิตฺวา เต สิกฺขาปทํ รกฺขิสฺสนฺตีติ ฯ เอวมฺปน จินฺเตตฺวา ภิกฺขูนํ สามเณรานญฺจ เอวํ ปฏิญฺญํ การาเปตุ ยุชฺชติ วา มา วาติ มยํ น ชานาม อิทานิ สมฺมาสาทโย มหาเถเร สนฺนิปาตาเปตฺวา ปุจฺฉิสฺสามาติ ปุน จินฺเตสิ ฯ

อถ สพฺเพปี มหาเถเร สมฺมาสสฺส วิหาเร สนฺนิปาตาเปตฺวา อิมํ การณํ ปุจฺฉถาติ อมจฺเจ อาณาเปสิ ฯ อถ อมจฺจา มหาเถเร สนฺนิปาตาเปตฺวา ปุจฺฉึสุ: อิทานิ ภนฺเต สาสเน ภิกฺขูนํ สามเณรานญฺจ อวินยานุโลมาจารานิ ทิสฺวา พุทฺธสฺส สมฺมุเข พุทฺธํ สกฺขึ กตฺวา ราชา ยถา อิเม อนาจาเรน จริสฺสามาติ ปฏิญฺญํ การาเปตฺวา ภควโต สิกฺขาปทานิ รกฺขาเปตุ อิจฺฉนฺติ ตถา การาเปตุ ยุชฺชติ วา มา วาติ?

อถ สมฺมาสปมุขาทโย มหาเถรา เอวมาหํสุ: ยสฺมา สาสนสฺส ปริสุทฺธภาวํ อิจฺฉนฺโต เอวํ กโรติ ตสฺมา ตถา การาเปตุ ยุชฺชตีติ ฯ

ปณฺฑิตาภิธชมุนินฺทโฆสมหาธมฺมราชคุรุเถราทโย ปน กติปยเถรา เอวมาหํสุ: อิทานิ ภิกฺขู นาม สทฺธาพลาทีนิ อปฺปตาย ภควโต อาณาสงฺขาตํ สจิตฺตกาจิตฺตกาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวา ภควตาเยว อนุญฺญาเตหิ เทสนาวุฏฺฐานกมฺเมหิ ปฏิกริตฺวา สีลํ ปริสุทฺธํ กตฺวา ลชฺชิเปสลภาวํ กโรนฺติ ฯ น กทาจิ อาปตฺตึ อนาปชฺชิตฺวา, ตสฺมา ภควตา ปฏิกฺขิตฺตกมฺมํ สญฺจิจฺจ น วีติกฺกมิสฺสามาติ พุทฺธสฺส สมฺมุเข ปฏิญฺญากรณํ อติภาริยํ โหติ ฯ

สเจปี ปุพฺเพ ปฏิญฺญํ กตฺวา ปจฺฉา วิสฺวาเทยฺย เอวํ สติ ปฏิสฺสววิสฺวาเท สุทฺธจิตฺตสฺส ทุกฺกฏ ปฏิสฺสวกฺขเณเอว ปาจิตฺติยํ อิตรสฺส

จาติ วจนโต ตๆ อาปตฺติ ปฏิสฺสวิสฺวาทนาทุกฺกฏาปตฺติยา สเหว อาปชฺเชยฺย ฯ อถ ปฏิญฺญากรณโตเยว อาปตฺติพหุลตา ภเวยฺย ฯ ยถา ปน โรคๆ วูปสมิตุๆ อสปฺปายๆ เภสชฺชๆ ปฏิเสวติ อถสฺส โรโค อวูปสมิตฺวา อติกเมยฺย ฯ เอวเมวๆ อาปตฺติ อนาปชฺชิตุกาโม พุทฺธสฺส สมฺมุเข ปฏิญฺญๆ กโรติ อถสฺส อาปตฺติพหุลาเยว ภเวยฺยาติ กิญฺจิ ภิยฺโย อภยทสฺสาวิโน ภิกฺขู อเนกสตพุทฺธสฺส สมฺมุเข อเนกสตวารานิปี ปฏิญฺญๆ กตฺวา สิกฺขาปทๆ วีติกฺกมิตุๆ วิสหิสฺสนฺติเยวาติ ฯ

อถ สๆฆราชา มหาเถโร อตฺตโน สิสฺสๆ ปญฺญาสามิ-สิริกวิธชมหาธมฺมราชาธิราชคุรุๆ นาม มๆ อุยฺโยเชสิ ตสฺส เถรสฺส วจเน ปฏิวจนๆ ทาตุๆ ฯ อถาหเมวๆ วทามิ:

เทฺว ปุคฺคลา อภพฺพา สญฺจิจฺจ อาปตฺติๆ อาปชฺชิตุๆ ภิกฺขู จ ภิกฺขุนิโย จ อริยา ปุคฺคลา เทฺว ปุคฺคลา อภพฺพา สญฺจิจฺจ อาปตฺติๆ อาปชฺชิตุๆ ภิกฺขู จ ภิกฺขุนิโย จ ปุถุชฺชนาติ ปริวารปาลิยๆ วุตฺตตฺตา อริยปุคฺคลานๆ วิย ปุถุชฺชนานๆ วิสฺสฏฺเฐน ปฏิญฺญๆ กาตุๆ น วฏฺฏตีติ มนสิกริตฺวา ปุถุชฺชนภิกฺขูนๆ ปฏิญฺญากรณๆ อติภาริยนฺติ วเทยฺย เจ ฯ สพฺเพหิปี อริยปุถุชฺชเนหิ ภิกฺขูหิ อุปสมฺปทมาลเก อาทิโตว จตฺตาริ อกรณียานิ อาจิกฺขิตพฺพานีติ วุตฺเตสุ จตูสุ อกรณีเยสุ อนฺตมโส ติรจฺฉานคตายปี โย ภิกฺขุ เมถุนๆ ธมฺมๆ ปฏิเสวติ อสฺสมโณ โหติ อสกฺยปุตฺติโยติ อนฺตมโส ติณสลากๆ อุปาทาย โย ภิกฺขุ ปาทๆ วา ปาทารหมติเรกปาทๆ วา อทินฺนๆ เถยฺยสงฺขาตๆ อาทิยติ อสฺสมโณ โหติ อสกฺยปุตฺติโยติ ฯ อนฺตมโส กุนฺถกิปิลฺลิกๆ อุปาทาย โย ภิกฺขุ สญฺจิจฺจ มนุสฺสวิคฺคหๆ ชีวิตา โวโรเปติ อนฺตมโส คพฺภปาตนๆ อุปาทาย อสฺสมโณ โหติ อสกฺยปุตฺติโยติ ฯ

อนฺตมโส สุญฺญาคาเร อภิรมามีติ โย ภิกฺขุ ปาปิจฺโฉ อิจฺฉาปกโต อสนฺตํ อภูตํ อุตฺตริมนุสฺสธมฺมํ อุลฺลปติ อสฺสมโณ โหติ อสกฺยปุตฺติโยติ จ ฯ

อุปชฺฌาจริเยหิ โอวทิยมาเนหิ อภินโวปสมฺปนฺเนหิ อาม ภนฺเตติ ปฏิญฺญา กตาเยว สามเณเรหิปิ ปพฺพชฺชกฺขเณเยว อุปชฺฌายสฺส สนฺติเก ปาณาติปาตาเวรมณี สิกฺขาปทํ สมาทิยามีติ อาทินา ปธมํ ปฏิญฺญา กตา เยว ตถา ภิกฺขูหิ ตํ ตํ อาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวา เทสนาย ปฏิกรณกาเล สาธุ สุฏฺฐุ ภนฺเต สํวริสฺสามีติ อภิณฺหํ ปฏิญฺญา กตาเยว สามเณเรหิปิ อุปชฺฌาจริยสฺส สนฺติเก สิกฺขาคหณกาเลปิ ปาณาติปาตาเวรมณีสิกฺขาปทํ สมาทิยามีติ อาทินา อภิณฺหํ ปฏิญฺญา กตาเยว ตาหิ ปน ปฏิญฺญาหิ อภายิตฺวา อิโตเยว ภายามาติ วุตฺตวจนํ อจฺฉริยํ วิย หุตฺวา ขายติ ฯ อิมาย หิ ปฏิญฺญาย ตาสํ ปฏิญฺญานํ วิเสสตา น ทิสฺสตีติ ฯ อยํ ปเนตฺถ สนฺนิฏฺฐานตฺโถ ปฏิสฺสวทุกฺกฏาปตฺติ นาม สาวตฺถิยํ ปเสนทิ-โกสลรญฺญา อิมสฺมึ วิหาเร วสฺสํ อุปคจฺฉาหีติ อายาจิเต สาธูติ ปฏิชานิตฺวา ลาภพหุลตํ ปฏิจฺจ อนฺตรามคฺเค อญฺญสฺมึ วิหาเร วสฺสํ อุปคนฺตฺวา ปฏิสฺสววิสังวาทนปจฺจยา อุปนนฺทํ นาม ภิกฺขุ อารพฺภ ปญฺญตฺตา สมนฺตปาสาทิกายญฺจ นาม วินยฏฺฐกถาย วสฺสูปนายิกขนฺธกวณฺณนายญฺจ ปฏิสฺสเว จ อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺสาติ เอตฺถ น เกวลํ อิมํ เตมาสํ อิธ วสฺสํ วสถาติ วุตฺตสฺส เอตสฺเสว อาปตฺติ อิมํ เตมาสํ คณฺหถ อุโภปิ มยํ อิธ วสฺสํ วสิสฺสาม เอกโต อุทฺทิสฺสาเปสฺสามาติ เอวมาทินาปิ ตสฺส ตสฺส ปฏิสฺสเว ทุกฺกฏนฺ ฯ ตญฺจ โข ปธมํ สุทฺธจิตฺตสฺส (ปจฺฉา) วิสังวาทน-ปจฺจยา ปธมมฺปิ สุทฺธจิตฺตสฺส[๑] ปน ปฏิสฺสเว ปาจิตฺติยนฺติ วุตฺตํ ฯ

๑. อสุทฺธจิตฺตสฺสาติ ภวิตพฺพํ

อิจฺเจวํ ภิกฺขูนํ อญฺญมญฺญํ ทายเกหิ จ สทฺธึ ปฏิชานิตฺวา วิสังวาทน-ปจฺจยา อญฺเญสํ อตฺตหิตเภเทเยว ทุกฺกฏาปตฺติ วุตฺตา ฯ น อตฺตโน อิจฺฉาวเสน สยเมว อหํ ภุญฺชิสฺสามิ สยิสฺสามีติ เอวํ อาทินา วตฺวา ยถา วุตฺตานุรูปํ อกตฺวา วิสังวาเทนฺติ ฯ สเจ ปน ภิกฺขุสามเณรานํ ปฐมเมว อาม ภนฺเตติ อาทินา ปฏิญฺญํ กตฺวา ปจฺฉา เกนจิเทว กรณีเยน ตํ ตํ อาปตฺตึ อาปชฺชนฺโต สหปฏิสฺสวิวิสังวาเทน ทุกฺกฏาปตฺติยา อาปชฺเชยฺย เอวํ สติ ตตฺถ ตตฺถ สิกฺขาปเทสุ เทฺว เทฺว อาปตฺติโย ปญฺญเปยฺย น จ เอวมฺปี ปญฺญตฺตา เตเนว ปฏิสฺสวทุกฺกฏาปตฺติ นาม ปเรสํ สนฺติเก ปเรสํ มตึ คเหตฺวา ปฏิชานิตฺวา วิสังวาทนฏฺฐาเนเยว ปญฺญตฺตาติ ทฏฺฐพฺพา ฯ

อิทานิ ราชา สาสนสฺส สุทฺธึ อิจฺฉนฺโต อิมินา อุปาเยน ภิกฺขุ-สามเณรานํ สีลํ สังวราเปนฺโต ปจฺจกฺขสมฺปรายิกภยํ อนุเปกฺขิตฺวา สังวรํ อาปชฺเชยฺยุนฺติ จินฺเตตฺวา พุทฺธสฺส สมฺมุเข ปฏิญฺญํ การาปิตตฺตา น โกจิ โทโส ทิสฺสติ ภิกฺขุสามเณรานมฺปี ภิยฺโยโส มตฺตาย สีลํ สังวริตฺวา สีลปริสุทฺธิ ภเวยฺยาติ ฯ

อถ ราชา สพฺเพสํ ภิกฺขุสามเณรานํ พุทฺธสฺส สมฺมุเข ปฏิญฺญํ การาเปตฺวา สีลํ รกฺขาเปสีติ ฯ

อิจฺเจวํ อิมสฺส รญฺโญ กาเล ปุพฺเพ อลชฺชิโนปี สมานา ภยํ อนุเปกฺขิตฺวา เยภุยฺเยน ลชฺชิโน ภวนฺตีติ ฯ

พุทฺธสฺส ภควโต ปรินิพฺพานโต ติสตาธิกานิ วสฺสสหสฺสานิ[๑] อุปริ นวุติเม สังวจฺฉเร พหิ นทีตีเร คามสีมโต ปฏฺฐาย ยาว อนฺโต อุทกุกฺเขป-สีมํ สมฺพนฺธิตฺวา เสตุ อกํสุ ฯ

---

๑. ทฺวิวสฺสสหสฺสานนฺติ ภวิตพฺพํ

อถ ตตฺถ ญาณาลงฺการสุมนมหาธมฺมราชคุรุคณาจริยนามโก เถโร อุปสมฺปทาทิวินยกมฺมานิ กติปยวสฺเสสุ อกาสิ ฯ

ธีรานนฺทเถโร ปน ตตฺถ สงฺกรโทโส โหตีติ กมฺมํ กาตุ น อิจฺฉติ ฯ ตโต ปฏฺฐาย เย เย ญาณาลงฺการสุมนมหาธมฺมราชคุรุคณาจริยสฺส มตึ รุจฺจนฺติ เต เต ตสฺส ปกฺขิกา ภวนฺติ ฯ เย เย ปน ธีรานนฺทเถรสฺส มตึ รุจฺจนฺติ เต เต ตสฺส ปกฺขิกา ภวนฺติ ฯ เอวํ ลงฺกาทีเป อมรปุรนิกายิกา ภิกฺขู เทฺวธา ภินฺทิตฺวา ติฏฺฐนฺติ ฯ

อถ ธีรานนฺทปกฺเข ภิกฺขู ตปฺปกฺขิกสฺส สีลกฺขนฺธเถรสฺส สิสฺเส ธมฺมกฺขนฺธ–วนรตนภิกฺขู อมฺหากํ ชมฺพุทีเป รตนปุณฺณนครํ เปเสสุ สงฺฆราชมหาเถรสฺส สนฺติเก โอวาทสฺส ปฏิคฺคาหณตฺถาย ฯ เต จ กลิยุเค อฏฺฐรสาธิเก ทฺวิวสฺสสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต กตฺติกมาสสฺส ชุณฺหปกฺข–อฏฺฐมิยํ สีหฬทีปโต นิกฺขมิตฺวา อาคจฺฉนฺตา เอกูนวีสาธิเก ทฺวิวสฺสสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต ผคฺคุณมาสสฺส ชณฺหปกฺขสตฺตมิยํ รตนปุณฺณนครํ สมฺปตฺตา ฯ

อถ ธมฺมราชา สงฺฆราชสฺส อาราเม จตุภูมิกํ วิหารํ การาเปตฺวา ตตฺถ เต วสาเปสิ จตูหิ ปจฺจเยหิ จ สงฺคหํ อกาสิ ฯ สงฺฆราชา จ เตสํ ทฺวินฺนํ ปกฺขิกานํ วจนํ สุตฺวา พหูหิ คนฺเถหิ สงฺสนฺทิตฺวา วิวาทํ วินิจฺฉินฺทิ ฯ อีทิเส ฐาเน สงฺกรโทสสฺส อตฺถิภาวมฺปกาเสตฺวา สนฺเทสปณฺณมฺปิ เตสมาทาสิ ฯ

มหาธมฺมราชา จ เตสํ ปุน สิกฺขํ สงฺฆราชสฺส สนฺติเก คณฺหาเปตฺวา ปิฏกตฺตยโปตฺถกานิ อเนกานิ ทาตพฺพวตฺถูนิ ทตฺวา ตสฺมึเยว สงฺวจฺฉเร ปรมํ อาสาพฺหิมาสสฺส กาฬปกฺขทสมิยํ นาวาย เต เปเสสิ ฯ

ตโต ปจฺฉา จ ณาณาลงฺการสุมนมหาธมฺมราชคุรุคณาจริยปกฺเข ภิกฺขูปี ตปฺปกฺขิกสฺส ปณฺณาโมลิเตรสฺส สีสฺเส วิมลโชติ–ธมฺมนนฺทภิกฺขู เปเสสุ สทฺธึ อริยลงฺกาเรน นาม สามเณเรน จตูหิ จ อุปาสเกหิ ฯ เต จ กลิยุเค วีสาธิเก ทฺวิสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต กตฺติกมาสสฺส ชุณฺหปกฺขปญฺจมิยํ สมฺปตฺตา

ตทาปี สีฆราชสฺส อาราเมเยว เอกวิหารํ การาเปตฺวา เต วสาเปสิ ฯ จตูหิ ปจฺจเยหิ จ สงฺคหํ อกาสิ ฯ สีฆราชาปี ปุน วินิจฺฉยมทาสิ ยถาวุตฺตนเยน ธมฺมราชา เตสมฺปี ภิกฺขูนํ สีฆราชสฺส สนฺติเก ปุน สิกฺขํ คณฺหาเปตฺวา สามเณรํ จ อุปสมฺปาเทตฺวา จตูหิ ปจฺจเยหิ สงฺคหํ กตฺวา ปหิณิ ฯ

ตโต ปจฺฉา จ กลิยุเค ทฺวาวีสาธิเก ทฺวิวสฺสสเต สหสฺเส จ สมฺปตฺเต มาฆมาสสฺส กาฬปกฺข–เอกาทสมิยํ สีหฬทีปโตเยว เทฺว ภิกฺขู ตโย สามเณรา จตฺตาโร อุปาสกา สรชตสุวณฺณกรณฺฑกํ สรชตสุวณฺณเจติยธาตุ หตฺถินฺตมยํ พุทฺธรูปมฺมหาโพธิปตฺตานิ มหาโพธิตจํ มหาโพธิปติฏฺฐานภูมึ สีหฬทกฺขิณสาขาโพธิปตฺตานิ ทุติยสตฺตาภาย อนิมิสฏฺฐานภูมึ จ ธมฺม–ปณฺณาการตฺถาย คเหตฺวา รตนปุณฺณ นาม มหาราชฏฺฐานินครํ สมฺปตฺตา เตสมฺปี ธมฺมราชา จตูหิ ปจฺจเยหิ สงฺคหึ กตฺวา สีฆรญฺโญ อาราเม วสาเปสิ ภิกฺขูนํ จ ปุน สิกฺขํ คณฺหาเปสิ สามเณรานํ อุปสมฺปทกมฺมํ คหฏฺฐานญฺจ ปพฺพชฺชกมฺมํ คณฺหาเปสิ ฯ

อิจฺเจวํ มรมฺมรฏฺเฐ ภควโต ปรินิพฺพานโต ปฏฺฐาย ยาวชฺชตนา สาสนสฺส เถรปรมฺปราวเสน ปติฏฺฐานตา เวทิตพฺพา ฯ อิจฺเจวํ มรมฺมมณฺฑเล อริมทฺทนปุเร อรหนฺตตฺเถรคโณ อุตฺตราชีวเถร–ฉปทเถรคโณ สีวลิเถรคโณ

อานนฺทเถรคโณ ตามลินฺทเถรคโณติ ปญฺจคณา อเหสุ ฯ

อิทานิ อริมทฺทนนคเร ปญฺจคณโต ปฏฺฐาย วิชยปุร - เชยฺยปุร - รตนปุเรสุ เถรปรมฺปรวเสน สาสนสฺส อนุกฺกเมน อาคตภาวํ ทสฺสยิสฺสามิ ฯ สิริเขตฺตนคเร หิ โจ - ร - นา - โน - งา นาม ราชา ปรกฺกมวํสิกสฺส สารทสฺสิเถรสฺส อนฺเตวาสิกํ สทฺธมฺมฏฺฐิติเถรํ อตฺตโน อาจริยํ กตฺวา ปูเชสิ ฯ

กลิยุคสฺส จ จตุวสฺสาธิก - อฏฺฐสตกาเล สิริเขตฺตนครโต อาคนฺตฺวา โส รตนปุเร รชฺชํ กาเรสิ ฯ อถ อตฺตโน ปุตฺตํ อเนกิภํ นาม ราชกุมารํ มหาราชนาเมน สิริเขตฺตนครํ ภุญฺชาเปสิ ฯ

ทกฺขิณทิสาภาเค กู - ตฺวา - งฺกา - ต - รุ - ปา - โม - นครํ ปจฺฉิมทิสาภาเค ผิห์ - โข - งา - นามฏฺฐานํ อุตฺตรทิสาภาเค มลฺวนานครํ ปุรตฺถิมทิสาภาเค กุห์ - โข - งา นามฏฺฐานํ เอตฺถนฺตเร นิสินฺนานํ คิหีนํ มม ปุตฺตสฺส อาณา ปวตฺตตุ ภิกฺขูนํ มมาจริย - สทฺธมฺมฏฺฐิติเถรสฺส อาณา ปวตฺตตูติ นิยฺยาเทสิ ฯ

ตสฺส จ สทฺธมฺมฏฺฐิติเถรสฺส อริยวํสเถโร มหาสามิเถโรติ เทฺว สิสฺสา อเหสุ ฯ เตสุ มหาสามิเถโร ปุพฺเพ วุตฺตนเยน สาสนวํสํ อาเนสฺสามีติ สีหฬทีปํ คนฺตฺวา สีหฬทีปโต สทฺธึ ปญฺจ ภิกฺขู สทฺธมฺมจารึ นาม เถรํ อาเนตฺวา อภินวสิกฺขํ คณฺหิตฺวา สิริเขตฺตนคเร สีหฬทีปวํสิกํ สาสนํ วฑฺฒาเปตฺวา นิสีทิ ฯ ตสฺส มหาสามิเถรสฺส สิสฺโส อตุลวํโส นาม เถโร จตูสุ ทิสาสุ อาหิณฺฑิตฺวา ปริยตฺตึ อุคฺคณฺหิตฺวา สิริเขตฺตนคเรเยว ตมฺพูลภุญฺชมาติกาสมีเป สาสนํ ปคฺคณฺหิตฺวา นิสีทิ ฯ ตสฺส อตุลวํสเถรสฺส สิสฺโส รตนวํสี นาม เถโร ปริยตฺติเวสารชฺชํ

ปตฺวา สิริเขตฺตนคเรเยว สาสนํ ปคฺคณฺหิตฺวา นิสีทิ ฯ

ตสฺส จ รตนรัสีเถรสฺส สิสฺโส สติวธมฺมราชสฺส อาจริโย อภิสงฺเกโต นาม เถโร ปริยตฺติเวสารชฺชํ ปตฺวา สิริเขตฺตนคเรเยว สาสนํ ปคฺคณฺหิตฺวา นิสีทิ ฯ

ตสฺส ปน สิสฺโส มุนินฺทโฆโส นาม เถโร อตฺถิ ฯ กลิยุเค สตฺตตาธิเก นวสเต สมฺปตฺเต ปจฺฉิมปกฺขาธิกราชา สิริเขตฺตนครํ อภิภวิตฺวา นนฺทโยเธน นาม อมจฺเจน สทฺธึ ตํ มุนินฺทโฆสเถรํ อาเนตฺวา รตนปุเร ปติฏฺฐาเปสิ ฯ

โส กิร ปจฺฉิมปกฺขาธิกราชา เอวํ กเถสิ: อหํ สิริเขตตนครํ ลภิตฺวา เอกเยว ภิกฺขุ เอกเยว คิหึ ลภามีติ ฯ

โส ปน เถโร สามเณรนาเมน มุนินฺทโฆโส นาม; อุปสมฺปนฺนกาเล ปน มาตุลภูตสฺส เถรสฺส นาเมน อุปาลิ นาม; รญฺญา ทินฺนนาเมน ปน ติปิฏกาลงฺการโร นาม; ติริยปพฺพตวิหาเร ปน วาสฏฺฐานนาเมน ติริยปพฺพตเถโร นาม ฯ

โส กิร เอราวตี–นที-ตีเร จตุภูมิกวิหาเร ปฐมํ นิสีทิตฺวา ปจฺฉา กลิยุคสฺส วสฺสสหสฺเส กาเล สฏฺฐิวสฺสายุโก หุตฺวา ติริยปพฺพตวิหาเร นิสีทิ ฯ สามเณรกาเล โส ชลุม–สิยามภเยน รตนปุรโต นิกขมิตฺวา เกตุมตีนครํ ปตฺวา ตตฺถ ติสาสนธชเถรสฺส สิสฺสภูตสฺส ธมฺมราชคุรุเถรสฺส สนฺติเก คนฺถํ อุคฺคณฺหิ ฯ

ปาลิ–อฏฺฐกถา–ฏีกาสุ อติเฉกตาย ทหรกาเลเยว จ เวสฺสนฺตรชาตกํ กพฺยาลงฺการเรน พนฺธิตฺวา กถนโต อติวิย ปากโฏ อโหสิ ฯ ตสฺส ปน เถรสฺส สิสฺโส อุจฺจนครวาสี มหา–ติสฺสเถโรติ ภิ–คิริ–ชนปเท อรญฺญวาสํ

วสิตฺวา ปริยตฺตึ วาเจตฺวา สาสนํ ปคฺคณฺหิ ฯ ตสฺส ปน สิสฺโส เรปิ่นคาเม คามวาสี จนฺทเถโร นาม ฯ ตสฺส สิสฺโส ตำคามวาสี คุณสิริเถโร นาม ฯ ตสฺส สิสฺโส ตำคามวาสี กลฺยาณธชเถโร นาม ฯ โส ปน เถโร ปทุมนคเร สหสฺโสโรธ – โพโธทธิ – คาเมสุ ปริยตฺตึ วาเจตฺวา นิสีทิ ฯ ตสฺส สิสฺสา โพโธทธิคามวาสิโน อินฺโทภาส – กลฺยาณจกฺก – วิมลาจารเถรา สหสฺโสโรธคามวาสิโน คุณสาร–จนฺทสารเถรา วนฺตุมคาม-วาสี วรผลิเถโร กนฺตินคเร ชราธคามวาสี คุณสิริเถโร จาติ อิเม เถรา กลฺยาณธชเถรสฺส สนฺติเก ปุน สิกฺขํ คเหตฺวา ปริยตฺตึ อุคฺคณฺหิตฺวา โกวิทา อเหสุ ฯ

ตสฺเสว กลฺยาณธชเถรสฺส สิสฺโส ภำ – คิริ -- ชนปเท สมิวนคาเม นิสินฺโน ธมฺมธโร นาม มหา–เถโร มหลฺลกกาเล ปทุมนคเร กุสุมมูล-คาเม นิสีทิตฺวา คนฺถํ วาเจตฺวา สาสนํ ปคฺคณฺหิ ฯ

เตสุ คุณสิริเถโร อมรปุรมาปกสฺส รญฺโญ กาเล คุณาภิลำการ-สทฺธมฺมมหาธมฺมราชาธิราชคุรุติ นามลญฺฉ คณฺหิตฺวา เชยฺยภูมิวาสกิตฺติวิหาเร ปฏิวสิ ฯ

ตสฺส ปน เถรสฺส สิสฺโส ญาณาภิวำสธมฺมเสนาปติ มหาธมฺมราชาธิ-ราชคุรุ นาม มหาเถโร ตสฺเสว รญฺโญ กาเล สำฆราชา อโหสิ ฯ โส ปน เถโร สีหพทีเป อมรปุรนิกายกานำ ปภโว ฯ คุณาภิลำการ-สทฺธมฺมมหาธมฺมราชาธิราชคุรุเถรสฺเสว สิสฺโส ติปิฎกาลำการมหาธมฺมราชคุรุ นาม เถโร, ตสฺส สิสฺโส สุริยวำสาภิสิริปวราลำการธมฺมเสนาปติมหาธมฺม-ราชาธิราชคุรุ นาม เถโร อมรปุรทุติยมาปกสฺส รญฺโญ กาเล สำฆราชา

อโหสิ ฯ ตสฺส ปน สิสฺโส เญยฺยธมฺมาภิวสมุนิวรญาณเกิตฺติสิริปวราลงฺการธมฺมเสนาปติมหาธมฺมราชาธิราชคุรุมหาเถโร ทุติยํ อมรปุรมาปกสฺส รตนปุณฺณมาปกสฺส จ รญฺโญ กาเลสุ สงฺฆราชา อโหสิ ฯ โส ปน ญาณาภิวสสทฺธมฺมเสนาปติมหาธมฺมราชาธิราชคุรุเถรสฺส สงฺฆรญฺโญ สิสฺโส สารวสิเถรสฺส สิสฺโสปี อโหสิ ฯ

อยํ สีหฬทีปโต สพฺพปจฺฉิมาคเตหิ สทฺธมฺมจารี-มหาสามิเถเรหิ ยาว อมฺหากมาจริยเถรปรมฺปรา ทสฺสนกถา ฯ

อยมฺปี อปรา เถรปรมฺปรา เวทิตพฺพา ฯ ฉปทเถรวสิโก สทฺธมฺมกิตฺติ นาม เถโร เชยฺยปุรํ อาคนฺตฺวา จตุทีปภูมิฏฺฐาเน นิสีทิตฺวา มหา-อริยวสเถรสฺส สนฺติเก ปริยตฺตึ อุคฺคณฺหิตฺวา ตโต ปจฺฉา เชตวนวิหารํ สงฺกมิตฺวา ตตฺถ นิสีทิตฺวา ปริยตฺตึ วาเจตฺวา สาสนํ ปคฺคณฺหิ ฯ

ตสฺส สทฺธมฺมกิตฺติเถรสฺส สิสฺโส ติสาสนธโช นาม. ตสฺส สิสฺโส ธมฺมราชคุรุ นาม. ตสฺส สิสฺโส มุนินฺทโพธิโส นาม, ตสฺส สิสฺโส มหาติสฺโส นาม, ตสฺส สิสฺโส จนฺทปญฺโญ นาม, ตสฺส สิสฺโส คุณสิรี นาม, ตสฺส สิสฺโส ญาณธโช นาม, ตสฺส สิสฺโส ธมฺมธโช นาม, ตสฺส สิสฺโส อินฺโทภาโส นาม; ตโต ปฏฺฐาย กลฺยาณจกฺก-วิมลาจาร-คุณสาร-จนฺทสาร-วรผสี-คุณสิรี-ญาณาภิวส-เญยฺยธมฺมาภิวสเถรานํ วเสน สาสนวโส เวทิตพฺโพติ ฯ

อยํ ปตฺต-ลงฺกสฺส ฉปทเถรสฺส สิสฺสภูตา สทฺธมฺมกิตฺติเถรโต ปฏฺฐาย เถรปรมฺปรา ทสฺสนกถา ฯ

อิทํ รตนปุณฺณนคเร สาสนสฺส ปติฏฺฐานํ ฯ

เอวํ อปรนฺตสงฺขาเตน เอกเทเสน สกลมฺปี มรมฺมรฏฺฐํ คเหตฺวา

สาสนวํโส ทสฺเสตพฺโพ ฯ ภควาปี หิ อปรนฺตรฏฺเฐ จนฺทนวิหาเร วสิตฺวา ตมฺพปณฺณิปรฏฺเฐ ตํ ตํ เทสมฺปี อิทฺธิยา จริตฺวา สตฺตานํ ธมฺมํ เทเสสิ เยวาติ ฯ

อิติ สาสนวํเส อปรนฺตรฏฺฐสาสนวํสกถามคฺโค นาม ฉฏฺโฐ ปริจฺเฉโท ฯ

อิทานิ ยถาวุตฺตมาติกาวเสน กสฺมีร – คนฺธารรฏฺฐสาสนวํสกถามคฺคํ วตฺตุํ โอกาโส อนุปฺปตฺโต; ตสฺมา ตํ วกฺขามิ ฯ

ตติยสงฺคีตาวสาเน หิ มหา-โมคฺคลิปุตฺต–ติสฺสเถโร มชฺฌนฺติกเถรํ กสฺมีร–คนฺธารรฏฺฐํ เปเสสิ: ตฺวํ เอตํ รฏฺฐํ คนฺตฺวา เอตฺถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปหีติ ฯ เอตฺถ จ กสฺมีร – คนฺธารรฏฺฐํ นาม จีนรฏฺเฐ สมีเป ติฏฺฐติ; เตเนว หิ อธุนา กสฺมีร–คนฺธารรฏฺฐวาสิโน จีนรฏฺฐวาสิโน จ มนุสฺสา ฯ อรวาลสฺส นาม นาคราชสฺส อุปฺปชฺชนกาลโต ปฏฺฐาย ยาวชฺชตนา นาครูปํ กตฺวา มุาเนนฺติ, ปูเชนฺติ, สกฺกโรนฺติ, วตฺถภาชนาทีสุ ปี นาครูปเมว เต เยภุยฺเยน กโรนฺตีติ ฯ

โส จ มชฺฌนฺติกเถโรปี จตูหิ ภิกฺขูหิ สทฺธึ อตฺตปญฺจโม หุตฺวา ปาฏลิปุตฺตโต เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา หิมวติ อรวาลทหสฺส อุปริ โอตริ ฯ เตน โข ปน สมเยน กสฺมีร–คนฺธารรฏฺเฐ สสฺสปากสมเย อรวาโล นาม นาคราชา อรวาลทเห นิสีทิตฺวา กรกวสฺสํ นาม วสฺสาเปตฺวา สสฺสํ หราเปตฺวา มหาสมุทฺทํ ปาเปสิ ฯ เถโร จ อรวาลทหสฺส อุปริ โอตริตฺวา อรวาลทหปิฏฺฐิยํ จงฺกมติปี ติฏฺฐติปี นิสีทติปี เสยฺยมฺปี กปฺเปติ ฯ นาคมาณวกา ตํ ทิสฺวา อรวาลสฺส นาคราชสฺส อาโรเจสุ:

มหาราช เอโก ฉินฺนภินฺนปฏธโร ภณฺฑุกาสาววสโน อมฺหากมุทกํ ทูเสตีติ ฯ ตทา ปน เถโร อตฺตานเยว นาคานํ ทสฺเสสิ ฯ นาคราชา ตาวเทว โกธาภิภูโต นิกฺขมิตฺวา เถรํ ทิสฺวา ปกฺขํ อสหมาโน อนฺตลิกฺเข อเนกานิ ภีสนกานิ นิมฺมินิ ฯ ตโต ตโต ภุสา วาตา วายนฺติ, รุกฺขา ภิชฺชนฺติ, ปพฺพตกูฏา ปตนฺติ, เมฆา คชฺชนฺติ, วิชฺชุลฺลตา นิจฺฉรนฺติ, อสนิโย ผลนฺติ, ภินฺนํ วิย คคนํ อุทกํ ปคฺฆรติ, ภยานกรูปา นาคกุมารา สนฺนิปตนฺติ, สยมฺปี ธูมายติ, ปชฺชลติ, ปหรณวุฏฺฐิโย วิสฺสชฺเชติ ฯ โก อยํ มุณฺฑโก ฉินฺนภินฺนปฏธโรติอาทิผรุสวจเนหิ เถรํ สนฺตชฺเชติ ฯ เอถ, คณฺหถ, หนถ; นิทฺธมถ อิมํ สมณนฺติ นาคพลํ อาณาเปสิ ฯ

เถโร สพฺพํ ตํ ภีสนกํ อตฺตโน อิทฺธิพเลน ปฏิพาหิตฺวา นาคราชานํ อาห:

สเทวโกปี จ โลโก อาคนฺตวา ตาสเยยฺย มํ
น เม ปฏิพโล อสฺส ชเนตุ ภยเภรวํ ฯ
สเจปี ตฺวํ มหึ สพฺพํ สสมุทฺทํ สปพฺพตํ
อุกฺขิปิตฺวา มหานาค ขิปฺเปยฺยาสิ มมุปริ ฯ
เนว เม สกฺกุเณยฺยาสิ ชเนตุ ภยเภรวํ
อณุมตฺตมฺปิ เวเวสฺส วิฆาโต อุรคาธิปาติ ฯ

เอวํ วุตฺเต นาคราชา วิหตานุภาโว นิปฺผลวายาโม ทุกฺขี ทุมฺมโน อโหสิ ฯ

ตโต เถโร ตาวทณานุรูปาย ธมฺมิยา กถาย สนฺทสฺเสตฺวา สมาทาเปตฺวา สมุตฺเตเชตฺวา สมฺปหํเสตฺวา ตีสุ สรเณสุ ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ สทฺธึ จตุราสีติยา นาคสหสฺเสหิ อญฺเญหิ พหู หิมวนฺตวาสิโน ยกฺขา จ

คนฺธพฺพา จ กุมฺภณฺฑา จ เถรสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา สรเณสุ จ สีเลสุ จ ปติฏฺฐหึสุ ฯ ปญฺจโกปี ยกฺขี สทฺธึ ภริยาย ยกฺขินิยา ปญฺจหิ จ ปุตฺตสเตหิ ปฐเม ผเล ปติฏฺฐิโต ฯ อถายสฺมา มชฺฌนฺติกเถโร สพฺเพ นาคยกฺขรกฺขเส อามนฺเตตฺวา เอวมาห ;

มาทานิ โกธํ ชนยิตฺถ อิโต อุทฺธํ ตยา ปุเร
สสฺสมาตญฺจ มากตฺถ, สุขกามา หิ ปาณิโน
กโรถ เมตฺตํ สตฺเตสุ วสนฺตุ มนุชา สุขนฺติ ฯ

เต สพฺเพปี สาธุ ภนฺเตติ เถรสฺส วจนํ ปฏิสุณิตฺวา ยถานุสิฏฺฐํ ปฏิปชฺชึสุ ฯ ตํ ทิวสเมว นาคราชสฺส ปูชาสมโย อโหสิ ฯ อถ นาคราชา อตฺตโน รตนมยํ ปลฺลงฺกํ อาหราเปตฺวา เถรสฺส ปญฺญาเปสิ ฯ นิสีทิ เถโร ปลฺลงฺเก, นาคราชาปี เถรํ วีชยมาโน สมีเป อฏฺฐาสิ ฯ ตสฺมึ ขเณ กสฺมีร-คนฺธารรฏฺฐวาสิโน อาคนฺตฺวา เถรํ ทิสฺวา : อมฺหากํ นาคราชโตปี เถโร มหิทฺธิกตโรติ เถรเมว วนฺทิตฺวา นิสินฺนา, เถโร เตสํ อาสิวิโสปมสุตฺตํ กเถสิ ฯ สุตฺตปริโยสาเน อสีติยา ปาณสหสฺสานํ ธมฺมาภิสมโย อโหสิ กุลสตสหสฺสญฺจ ปพฺพชิตฺวา ปฏิปตฺติ จ กสฺมีร-คนฺธารา ยาวชฺชตนา กาสาวปชฺโชตา อิสิวาตปริวาตา เอว ฯ

คนฺตฺวา กสฺมีร-คนฺธารํ อิสิ มชฺฌนฺติโก ตทา
ทุฏฺฐจิตฺตา นาคา ปสาเทตฺวา โมเจสิ พนฺธนา พหูติ ฯ

อธุนา ปน กสฺมีร-คนฺธารสาสนสฺส อตฺถิ คตสฺส วิย สุริยสฺส โอภาโส น ปญฺญายติ ฯ ตสฺมา ตตฺถ สาสนสฺส ปติฏฺฐาเน วิตฺถาเรน วตฺตพฺพกิจฺจํ นตฺถีติ ฯ

อิติ สาสนวํเส กสฺมีร-คนฺธารสาสนวํสกถามคฺโค นาม สตฺตโม

ปริจฺเฉโท ฯ

อิทานิ ยถาวุตฺตมาติกาวเสน มหึสกรฏฺฐสาสนวํสกถามคฺคํ วตฺตุ โอกาโส อนุปฺปตฺโต ฯ ตสฺมา ตํ วกฺขามิ ฯ

ตติยสงฺคีตาวสาเน หิ มหา-โมคฺคลิปุตฺต-ติสฺสเถโร มหา-เรวตเถรํ มหึสกมณฺฑลํ เปเสสิ: ตฺวํ เอตํ รฏฺฐํ คนฺตฺวา เอตฺถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปหีติ ฯ

โส จ อตฺตปญฺจโม หุตฺวา มหึสกมณฺฑลํ อคมาสิ ฯ ปจฺจนฺติเมสุ ชนปเทสุ ปญฺจวคฺโค คโณ อลํ อุปสมฺปทกมฺมายาติ มญฺญมาโน เถโร มหึสกมณฺฑลํ คนฺตฺวา เทวทูตสุตฺตํ กเถสิ ฯ

สุตฺตปริโยสาเน จตฺตาฬีสปาณสหสฺสานิ ธมฺมจกฺขุ ปฏิลภึสุ ฯ จตฺตาฬีสเยว ปาณสหสฺสานิ ปพฺพชฺชึสุ ฯ

คนฺตฺวาน รฏฺฐิ มหึสกํ มหาเถโร มหิทฺธิโก
โจเทตฺวา เทวทูเต หิ โมเจสิ พนฺธนา พหูติ ฯ

อธุนา ปน ตตฺถ สาสนสฺส อพฺเภหิ วิย ปฏิจฺฉนฺนสฺส สุริยสฺส โอภาโส ทุพฺพโล หุตฺวา น ปญฺญายติ ฯ

อิติ สาสนวํเส มหึสกรฏฺฐสาสนวํสกถามคฺโค นาม อฏฺฐโม ปริจฺเฉโท ฯ

อิโต ปรํ มหารฏฺฐสาสนวํสกถามคฺคํ กถยิสฺสามิ ยถาวุตฺตมาติกาวเสน ฯ

ตติยสงฺคีตาวสาเน หิ มหา-โมคฺคลิปุตฺต-ติสฺสเถโร มหา-ธมฺมรกฺขิตเถรํ มหารฏฺฐํ เปเสสิ: ตฺวํ เอตํ รฏฺฐํ คนฺตฺวา เอตฺถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปหีติ ฯ

มหา--ธมฺมรกฺขิตเถโร จ อตฺตปญฺจโม หุตฺวา มหารฏฺฐํ คนฺตฺวา มหา-นารท-กสฺสปชาตกกถาย มหารฏฺฐเก ปสาเทตฺวา จตุราสีติปาณ-สหสฺสานิ มคฺคผเลสุ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ เตรสสหสฺสานิ ปพฺพชฺชึสุ ฯ เอวํ โส ตตฺถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ

มหารฏฺฐํ อิสิ คนฺตฺวา โส มหาธมฺมรกฺขิโต
ชาตกํ กถยิตฺวาน ปสาเทสิ มหาชนนฺติ ฯ

ตตฺถ กิร มนุสฺสา ปุพฺเพ อคฺคิหุตาทิมิจฺฉากมฺมํ เยภุยฺเยน อกํสุ ฯ เตเนว เถโร มหา--นารท-กสฺสปชาตกกถํ เทเสสิ ฯ ตโต ปฏฺฐาย ตตฺถ มนุสฺสา ชาตกกถํ เยภุยฺเยน โสตุํ อติวิย อิจฺฉนฺติ ฯ ภิกฺขู จ เยภุยฺเยน คหฏฺฐานํ ชาตกกถเยว เทเสนฺติ ฯ วิเสสโต ปน เวสฺสนฺตรชาตกกถํ เต มนุสฺสา พหูหิ ทาตพฺพวตฺถูหิ ปูเชตฺวา สุณนฺติ ฯ

ตญฺจ มหารฏฺฐํ นาม สิยามรฏฺฐสมีเป ฐิตํ เตเนว สิยามรฏฺฐ-วาสิโน ภิกฺขู จ คหฏฺฐา จ เยภุยฺเยน โสตุมิจฺฉนฺตีติ ฯ มหา-ธมฺม-รกฺขิตเถโรปิ มหารฏฺฐวาสีหิ สทฺธึ สกล-สิยามรฏฺฐวาสีนํ ธมฺมํ เทเสสิ, อมตรสํ ปาเยสิ, ยถา โยนก-ธมฺมรกฺขิตเถโร อปรนฺตรฏฺฐํ คนฺตฺวา สกล-มรมฺมรฏฺฐวาสีนนฺติ ฯ

ยํ ปน โยนกรฏฺฐสาสนวสกถายํ วุตฺตํ ตมฺปิ สพฺพํ เอตฺถาปิ ทฏฺฐพฺพเมว เตหิ ตสฺส เอกสทิสตฺเตน ฐิตตฺตาติ ฯ ตถา หิ นาคเสน-เถโรปิ โยนกรฏฺเฐ วสิตฺวา สิยามรฏฺฐาทีสุปิ สาสนํ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ โยนกรฏฺฐวาสิโน มหา-ธมฺมคมฺภีรเถร-มหา-เมธงฺกรเถรา จ สทฺธึ พหูหิ ภิกฺขูหิ สีหพหีปํ คนฺตฺวา ตโต ปุน คนฺตฺวา สิยามรฏฺเฐ โสกฺกตยํ นครํ ปตฺวา ตตฺถ นิสีทิตฺวา สาสนํ ปคฺคณฺหิตฺวา ปจฺฉา ลกนฺนนคเร

นิสีทิตฺวา สาสนํ ปคฺคณฺหิ ฯ เอวํ โยนกรฏฺเฐ สาสนํ ฐิตํ สิยามาทีสุปิ ฐิตํ เยวาติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

พุทฺธสฺส ภควโต ปรินิพฺพานโต ทฺวิสตาธิกานิ ทฺวินฺนิ วสฺสสหสฺสานิ อุปริ นวุติเม วสฺเส สีหพฺยีเป รชฺชํ ปตฺตสฺส กิตฺติสิริราชสีหมหาราชสฺส อภิเสกโต ตติเย วสฺเส เตเนว กิตฺติสิริราชสีหมหารญฺญา ปหิตปณฺณาการ-สาสนํ อาคมฺม สิยามาธิปติธมฺมิกมหาราชาธิราเชนาณตฺเตหิ ลงฺกาทีปิ อาคเตหิ อุปาลิเถราทีหิ ปติฏฺฐาปิโต วโส อุปาลิวโสติ ปากโต ฯ

โส จ ทฺวิโธ ภิชฺชิตฺวา-อภยคิริวิหารวาสิวเสนาติ ฯ เอวํ มหารฏฺฐ - โยนก - สิยามรฏฺเฐสุ สาสนํ ถิรํ หุตฺวา ติฏฺฐตีติ เวทิตพฺพนฺติ ฯ

อิติ สาสนวํเส มหารฏฺฐสาสนวสกถามคฺโค นาม นวโม ปริจฺเฉโท ฯ

ตโต ปรํ ปวกฺขามิ จีนรฏฺฐสาสนวสกถามคฺคํ ยถาธิปิตมาติกาวเสน ฯ

ตติยสงฺคีตาวสาเน หิ มหา - โมคฺคลิปุตฺต - ติสฺสตฺเถโร มชฺฌิมเถรํ จีนรฏฺฐมุเปเสสิ : ตฺวํ เอตํ รฏฺฐํ คนฺตฺวา เอตฺถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปหีติ ฯ

มชฺฌิมเถโร จ กสฺสปโคตฺตเถเรน อลกเทวเถเรน ทุทฺทภิยเถเรน มหา - เรวตเถเรน จ สทฺธึ หิมวนฺตปเทเส ปญฺจจีนรฏฺฐํ คนฺตฺวา ธมฺมจกฺกปวตฺตนสุตฺตนฺตกถาย ตสฺมึ เทเส ปสาเทตฺวา อสีติปาณโกฏิโย มคฺคผลรตนานิ ปติฏฺฐาเปสิ ฯ ปญฺจปิ จ เต เถรา ปญฺจ รฏฺฐานิ ปสาเทสุ ฯ เอกเมกสฺส สนฺติเก สหสฺสมตฺตา ปพฺพชิตฺวา ฯ เอวํ เต ตตฺถ สาสนํ ปติฏฺฐาเปสุ ฯ

คนฺตฺวาน มชฺฌิมเถโร หิมวนฺตํ ปสาทยิ
ยกฺขเสนํ ปสาเสนฺโต ธมฺมจกฺกปวตฺตนนฺติ ฯ

ตตฺถ กิร มนุสฺสา เยภุยฺเยน จณฺฑิปรมิสฺสรานํ ยกฺขานํ ปูชํ กโรนฺติ เตเนว เต ปญฺจ เถรา เตสํ ยกฺขเสนํ ปกาสยิตฺวา ธมฺมํ เทเสสุ ฯ กสฺมีร-คนฺธารรฏฺฐํ ปน กทาจิ กทาจิ จีนรฏฺฐินฺทสฺส วิชิตํ โหติ, กทาจิ กทาจิ ปน วิสุํ โหติ; ตทา ปน วิสุเยว อโหสีติ ทฏฺฐพฺพํ ฯ

จีนรฏฺเฐ ปน ภควโต สาสนํ ทุพฺพลเยว หุตฺวา อฏฺฐาสิ, น ถิรํ หุตฺวา ฯ เตเนว อิทานิ ตตฺถ กตฺถจิเยว สาสนํ ฉายาปตฺตึว ปญฺญายติ วาตเวเคน วิกิณฺณ-อพฺภํ วิย ติฏฺฐตีติ ฯ

อิติ สาสนวํเส จีนรฏฺฐสาสนวํสกถามคฺโค นาม ทสโม ปริจฺเฉโท ฯ

เอวํ สพฺเพน สพฺพํ สาสนวํสกถามคฺโค นิฏฺฐิโต ฯ

เอตฺตาวตา จ:

ลงฺกาคเตน สนฺเตน จิตฺรณาเณน ภิกฺขุนา
สรณงฺกรนาเมน สทฺธมฺมฏฺฐิติกามินา
ทูรโตเยว ทีปมฺหา สุมงฺคเลน โชตินา
วิสุทฺธสีลินา เจว ทีปนฺตรฏฺฐภิกฺขุนา
อญฺเญหิ จาภิยาจิโต ปญฺญสามีติ นามโก
อกาสิ สุฏฺฐุกํ คณฺถํ สาสนวํสปทีปกํ
ทฺวิสเต จ สหสฺเสจ เตวีสาธิเก คเต
ปุณฺณายํ มิคสิรสฺส นิฏฺฐิ คตาว สพฺพโส
โกจิ เอตฺเถว โทโส จ ปญฺญายติ สุจิตฺตกา
ตํ ขมนฺตุ จ สุธีรา คณฺหนฺตุ ยุตฺติกํ หเวติ

---

สาสนวํสปทีปกํ นิฏฺฐิตํ ฯ

อกฺขรา เอกํ เอกญฺจ พุทฺธรูปํ สมฺ–สิยา ฯ
ตสฺมา หิ ปณฺฑิโต โปโส ลิกฺเขยฺย ปิฎกตฺตยํ ฯ

สาสนวังสปฺปทีปิกา ฯ

# แก้คำผิด

| คำว่า | แก้เป็น | บรรทัด | หน้า |
|---|---|---|---|
| กาสาวพัต์ถ์ | กาสาวพัสตร์ | ๑๕ | ๓ |
| ธรรคุตติกะ | ธรรมคุตติกะ | ๑๖ | ๒๐ |
| เถ้า | เฒ่า | ๑๔ | ๒๑ |
| นักษัตฤกษ | นักษัตรฤกษ | ทุกแห่ง | ๒๔–๒๕ |
| จูพหัตถิปโทมปสูตร | จูพหัตถิปโทมปมสูตร | ๒๒ | ๒๗ |
| คณะอธรรมวาที (วรรคหลัง) | คณะธรรมวาที | ๒๐ | ๓๗ |
| ลุพุทธศักราช ๑๐๖๐ | ลุพุทธศักราช ๑๖๐๐ | ๑๗ | ๕๖ |
| ลุพุทธศักราช ๑๖๑[๑] | ลุพุทธศักราช ๑๖๐๑ | ๔ | ๕๗ |
| ตรงกับมหาศักราช ๔๑๙[๒] | ตรงกับจุลศักราช ๔๑๙ | ๔ | ๕๗ |
| ๑. ควรเป็น ๑๐๖๑ | ๑. ควรเป็น ๑๖๐๑ | ๑๖ | ๕๗ |
| ๒. ทางพม่า ฯ ล ฯ | (ไม่ใช้ฟุตโน๊ตข้อ๑) | ๑๗–๑๘ | ๕๗ |
| กาพการามสูตร | กาพกาลามสูตร | ๑๗ | ๗๒ |
| กาพการามสูตร | กาพกาลามสูตร | ๒ | ๗๓ |
| เบิ่นรัก | เบิ่นที่รัก | ๒๐ | ๗๔ |
| ศาสา | ศาสนา | ๑๓ | ๙๐ |
| ทรง | ทาง | ๑๒ | ๙๔ |
| มโนหาร | มโนหาริ | ๒ | ๙๕ |
| ต๊กแตน | แมลงสาบ | ๑๐ | ๙๕ |

| คำว่า | แก้เป็น | บรรทัด | หน้า |
|---|---|---|---|
| อริมัทนะ | อริมัททนะ | ๘ | ๙๘ |
| ขุททสิกขา | ขุททกสิกขา | ๑๖ | ๙๙ |
| มรรคผลผล | มรรคผล | ๒ | ๑๐๙ |
| ทพพจักขุ | ทิพพจักขุ | ๒๑ | ๑๐๙ |
| มคร | มคธ | ๑๒ | ๑๑๑ |
| ไชยสูระ | ไชยสูระ | ๑๗ | ๑๒๐ |
| แก่งแย้ง | แก่งแย่ง | ๑๕ | ๑๓๖ |
| นปุสกลิงค์ | นปุงสกลิงค์ | ๕,๑๓ | ๑๔๔ |
| เกี๋ยง | เกี๋ยง | ๑๐–๑๒ | ๑๖๘ |
| สุณันตเถระ | สุณันตเถระ | ๑๓ | ๑๗๒ |
| นิโครธปาพิ | นิโครธปาพิ | ๔ | ๑๗๔ |
| กับ | กัน | ๒๐ | ๑๘๒ |
| ภิกเษก | ภิเษก | ๑๙ | ๑๘๔ |
| รูบ | รับ | ๕ | ๑๙๖ |
| รูป | ทูบ | ๑๐ | ๒๐๖ |
| ราชเลขา | ราชหัตถเลขา | ๙ | ๒๐๙ |
| สมณวิปั๋สสนา | สมถวิปั๋สสนา | ๑๓ | ๒๑๖ |
| อุตตริมนุษยธรรม | อุตริมนุสธรรม | ๙ | ๒๒๕ |
| ท่อง | ท่องเที่ยว | ๑ | ๒๓๒ |
| อันมาก | เป็นอันมาก | ๑๕ | ๒๔๐ |
| สรามธปติ | สยามาธิปติ | ๑๘ | ๒๔๒ |

# แก้คำผิด–มคธ

| คำผิด | คำถูก | บรรทัด | หน้า |
|---|---|---|---|
| เติมคำในระหว่าง | | | |
| นาวา–สตตาหมฺ | สตฺตหิ อโหรตฺเตหิ คจฺฉนฺติฯ<br>อเถกสฺมึ สมเย เอวํ คจฺฉนฺตี<br>นาวา | ๙ | ๑๒ |
| เติมคำในระหว่าง | | | |
| วิสุ – ปติฏฺฐานํ | วิสุ | ๑๓ | ๑๔ |
| เติมคำในระหว่าง | | | |
| อาหินา–เวหิตพฺโพ | วุตฺตนเยน | ๑๑ | ๑๗ |
| คจฺฉก | คจฺฉถ | ๗ | ๒๔ |
| สกฺขิสฺสามาติ | รกฺขิสฺสามาติ | ๘ | ๒๔ |
| ปญฺจวสตานํ | ปญฺจสตานํ | ๑๕ | ๒๘ |
| เติมคำในระหว่าง | | | |
| คจฺฉนินฺนํ–มหุสฺสาเหน | นินฺนํ | ๑๙ | ๒๙ |
| หุตฺวา | หุตฺวา | ๑๕ | ๓๕ |
| มโนกิสิฏฺฐํ | มโนกิลิฏฺฐํ | ๑๒ | ๓๖ |
| อเนกโกฏิปมาเณหิ | อเนกโกฏิปมาเณหิ | ๑๖ | ๓๖ |
| อาสาหหิมาสฺส | อาสาหหิมาสสฺส | ๑ | ๔๑ |
| วิชายเต | วิชายเน | ๑๑ | ๔๑ |

| คำผิด | คำถูก | บรรทัด | หน้า |
|---|---|---|---|
| อปายคมนีย์ | อปายคมณีย์ | ๒ | ๔๒ |
| รฏฺฐวายสีนำ | รฏฺฐวาสีนำ | ๔ | ๔๒ |
| สราชิกวานำ | สราชิกานำ | ๑๘ | ๔๒ |
| ปติฏฺฐหีสุ | ปติฏฺฐหีสุ | ๑๑ | ๔๔ |
| ภเยน | ภเยหิ | ๔ | ๔๕ |
| สีหพฺทีแยว | สีหพฺทีเปเยว | ๑๕ | ๔๖ |
| คนธการานำ | คนฺถการานำ | ๖ | ๕๐ |
| มโนหริณฺญา | มโนหาริรณฺญา | ๒๒ | ๕๔ |
| อตฺถกถายำ | อฏฺฐกถายำ | ๑ | ๕๗ |
| ตทา ปีเต | ตทาปี เต | ๑๗ | ๕๘ |
| อารพฺรา | อารพฺภ | ๑๓ | ๖๑ |
| อตถกถายำ | อฏฺฐกถายำ | ๑๑ | ๖๓ |
| ฐาเน | ฐาเน | ๑๘ | ๖๓ |
| อปนฺตรฏฺจำ | อปรนฺตรฏฺจำ | ๓ | ๖๔ |
| เถโรจ | เถโร จ | ๑๔ | ๖๖ |
| อริยาวำสเถรสฺส อริยาวำสเถโร | อริยวำสเถรสฺส อริยวำสเถโร | ๖ | ๗๐ |
| อริมทฺทนคเร | อริมทฺทนนคเร | ๗ | ๗๑ |
| ตฏฺตฏฺายิ | ตฏฺตฏฺายิ | ๑๘ | ๗๒ |
| วาหมฺภวาม | วาหมฺถวามิ | ๑๙ | ๗๙ |
| เติมคำในระหว่าง | | | |
| อฏฺฐสเต–มิจฺฉาทิฏฺฐิกานำ | สมฺปตฺเต | ๑๙ | ๘๗ |

| คำผิด | คำถูก | บรรทัด | หน้า |
|---|---|---|---|
| เติมคำในระหว่าง | | | |
| ตสฺมึเยว -อญฺญมฺปี | ทิเน | ๒ | ๘๙ |
| การฺมํ | การณํ | ๑๖ | ๙๔ |
| ธาตฺโย | ธาตุโย | ๒๐ | ๙๕ |
| อกาสิ | อหาสิ | ๑๔ | ๙๖ |
| เติมคำในระหว่าง | | | |
| คเหตฺวา-รญฺโญ | อาคนฺตฺวา | ๖ | ๙๙ |
| กตฺวาสาเอกํ | กตฺวา เอกํ | ๘ | ๑๐๔ |
| ยุชฺฌนตฺถาย | ยุชฺฌนตฺถาย | ๑๐ | ๑๐๘ |
| เจติยงฺคเน | เจติยงฺคเณ | ๓ | ๑๑๑ |
| เจติยงฺคเน | เจติยงฺคเณ | ๕ | ๑๑๑ |
| สมฺปชฺชนวตฺตํ | สมฺมชฺชนวตฺตํ | ๕ | ๑๑๑ |
| มญฺเญติติ | มญฺเญตีติ | ๕ | ๑๒๙ |
| เจติยงฺคนํ | เจติยงฺคณํ | ๑๐ | ๑๓๐ |
| เจติยงฺคนํ | เจติยงฺคณํ | ๑ | ๑๓๒ |
| อตฺถกถานํ | อฏฺฐกถานํ | ๒๐ | ๑๓๓ |
| อุตฺตราสฺมึ | อุตฺตราสึ | ๑๓ | ๑๓๕ |
| ตาลวณฺฏึ | ตาลวณฺฏึ | ๒๒ | ๑๓๕ |
| เติมคำในระหว่าง | | | |
| เอกึ-กโรหีติ | คนฺถึ | ๒๐ | ๑๓๖ |

วันกำหนดส่ง

| | | | |
|---|---|---|---|
| ..... | ..... | ..... | ..... |
| ..... | ..... | ..... | ..... |
| ..... | ..... | ..... | ..... |
| ..... | ..... | ..... | ..... |
| ..... | ..... | ..... | ..... |
| ..... | ..... | ..... | ..... |
| ..... | ..... | ..... | ..... |
| ..... | ..... | ..... | ..... |
| ..... | ..... | ..... | ..... |
| ..... | ..... | ..... | ..... |
| ..... | ..... | ..... | ..... |
| ..... | ..... | ..... | ..... |
| ..... | ..... | ..... | ..... |

ผู้แต่ง ประวัติศาสนวงศ

เรื่อง พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย วัดสุทัศน

ตู้ ชั้น หน้า

| เลขสมาชิก | วันกำหนดส่ง | เลขสมาชิก | วันกำหนดส่ง |
|---|---|---|---|

พิมพ์ที่โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม ถนนพระราม ๖ ซอยมั่นสิน ๒ พระนคร
โทร. ๗๑๘๖๒ นายรวด รุ่งเรืองธรรม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๐๖